

ACTA MUSEI MILITARIS IN HUNGARIA

A HADTÖRTÉNETI
MÚZEUM
ÉRTESÍTŐJE

100

A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉRTESEŐJE – KŐLŐNSZÁM
ACTA MUSEI MILITARIS IN HUNGARIA

ACTA MUSEI MILITARIS IN HUNGARIA

A HADTÖRTÉNETI
MÚZEUM
ÉRTESÍTŐJE
KÜLÖNSZÁM

HADTÖRTÉNETI MÚZEUM
BUDAPEST, 2018

A szerkesztőbizottság tagjai

Bán Attila, Jakusch Gabriella, Kreutzer Andrea, Makai Ágnes (elnök), Sallay Gergely Pál,
Soós Péter, Szoleczky Emese, Tóth Orsolya (titkár), Závodi Szilvia

Szerkesztette
Závodi Szilvia

Az angol fordítás Fröhlich Dávid, Nyerges-Bognár Csaba, Sallay Gergely Pál,
a német fordítás Forgács Márton munkája

A kötet támogatója:
Hadimúzeum Alapítvány

A borítón a Hadtörténeti Múzeum épülete látható

Felelős kiadó: dr. Kovács Vilmos ezredes, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka
A kötetet és a borítót tervezte Renkó Marcsi
Nyomtatta a Kurrens Print Kft.

ISSN 0238-4442

TARTALOM

Ajánlás	9
SZOLECZKY EMESE: „... a jövőben mind a honvédség alakulatai, mind a nagyközönség számára nyitva áll.” A Hadimúzeum megnyitása, 1937.	11
FORGÁCS MÁRTON: A Hadtörténelmi Múzeum nemzetközi kapcsolatai a két világháború között	73
BÁLINT FERENC: Külföldi egyenruha-adományok a magyar királyi Hadimúzeumnak, 1923–1933	105
TÓTH ORSOLYA: A Hadimúzeumi Lapok (1925–1928) és a Historia (1929–1932) folyóiratok	117
SALLAY GERGELY PÁL: „Egy-egy darab történelem, magyar hagyomány” – A Hadimúzeum és a Helyőrségi Templom első világháborús emléktáblái	147
B. KALAVSZKY GYÖRGYI: Nevezetes látogatók a Hadtörténelmi Múzeumban	197
KREUTZER ANDREA: Lövések a könyvtárban	223
PAP PÉTER: Könyvek háborús rongálódása. Egy lehetséges lövészszerkezet magyarázat	247
VARGA IMRE: A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum gépjárművei, 1945–1975	263
RÁKÓCZI KATALIN: Emlékművek egy tárlatvezető életéből	277
BOSZNYAYNÉ RÁKÓCZY ROZÁLIA: 1968. február – 1968. november	291
<u>NÁDAS EGON</u> : Emlékeim a Hadtörténelmi Múzeum életének vidám pillanatairól	297
SÁGVÁRI GYÖRGY: Múzeum és privát történelem	301
MAKAI ÁGNES: Kiállítási életképek az 1970-es, 1980-as évekből	319
SZOLECZKY EMESE: A Múzeum 1978–1989 között, ahogy én láttam	341
ZÁVODI SZILVIA: A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum rekonstrukciós és bővítési tervei az 1980-as évekből	377
CS. KOTTRA GYÖRGYI: A történelmi zászlósor. Objektív tudományoskodás és szubjektív emlékezés	399
KEDVES GYULA: Muzeológusok az Aradi Golgotán. Rendhagyó gondolatok és személyes történetek a Hadtörténelmi Múzeum első részvételéről nemzetközi muzeológiai projektben	409
POLGÁR BALÁZS: Hadtörténelmi régészet és kulturális örökségvédelem	419
A kötet szerzői	439

CONTENTS

Recommendation	9
EMESE SZOLECZKY: "...from Now on, Open to both the Units of the Defence Forces and the Public." The Hungarian Military History Museum's Opening, 1937	11
MÁRTON FORGÁCS: International Relations of the Hungarian Military History Museum in the Interwar Period	73
FERENC BÁLINT: Foreign Uniform Donations to the Royal Hungarian Military History Museum between 1923 and 1933	105
ORSOLYA TÓTH: The Journals Titled <i>Hadimúzeumi Lapok</i> (1925–1928) and <i>Historia</i> (1929–1932)	117
GERGELY PÁL SALLAY: "Some Pieces of History and Hungarian Tradition." First World War Memorial Plaques of the Hungarian Military History Museum and the Garrison Church	147
GYÖRGYI B. KALAVSZKY: Famous Visitors at the Hungarian Military History Museum	197
ANDREA KREUTZER: Shots in the Library	223
PÉTER PAP: Wartime Damage to Books. A Possible Ballistic Explanation	247
IMRE VARGA: Vehicles of the Hungarian Military History Museum, 1945–1975	263
KATALIN RÁKÓCZI: Recollection Pieces from a Guide's Life	277
ROZÁLIA BOSZNYAI RÁKÓCZY: From February to November 1968	291
EGON NÁDAS : My Happy Memories from the Life of the Military History Museum	297
GYÖRGY SÁGVÁRI: Museum and Private History	301
ÁGNES MAKAI: Exhibition Mosaics from the 1970s and 1980s	319
EMESE SZOLECZKY: The Museum between 1978 and 1989, the Way I Saw It	341
SZILVIA ZÁVODI: The Reconstruction and Extension Plans of the Hungarian Military History Museum from the 1980s	377
GYÖRGYI CS. KOTTRA: The Historic Flags of Hungary. Impartial Scientific Reasoning and Subjective Remembering	399
GYULA KEDVES: Museologists on the Golgota of Arad. Unusual Thoughts and Personal Stories on the Participation in the First International Museological Project of the Military History Museum	409
BALÁZS POLGÁR: Military Archaeology and Cultural Heritage Protection	419
Authors of the Volume	439

INHALT

Widmung	9
EMESE SZOLECZKY: „... in Zukunft steht es sowohl den Honvéd-Verbänden, als auch dem Großpublikum offen.“ – Die Eröffnung des Museums für Militärgeschichte, 1937.	11
MÁRTON FORGÁCS: Die internationalen Verbindungen des Museums für Militärgeschichte in der Zwischenkriegszeit	73
FERENC BÁLINT: Ausländische Uniform-Schenkungen für das Königlich Ungarische Museum für Militärgeschichte zwischen 1922 und 1933	105
ORSOLYA TÓTH: Die Zeitschriften „Hadimúzeumi Lapok“ (1925–1928) und „Historia“ (1929–1932)	117
GERGELY PÁL SALLAY: „Je ein Stück Geschichte und ungarische Tradition“. Gedenktafeln des Ersten Weltkrieges im Museum für Militärgeschichte und in der Garnisonskirche	147
GYÖRGYI B. KALAVSZKY: Namhafte Besucher im Museum für Militärgeschichte	197
ANDREA KREUTZER: Schüsse in der Bibliothek	223
PÉTER PAP: Kriegsschäden an Büchern. Eine mögliche schusstechnische Erklärung	247
IMRE VARGA: Kraftfahrzeuge des Instituts und Museums für Militärgeschichte, 1945–1975	263
KATALIN RÁKÓCZI: Gedenknismosaiken aus dem Leben einer Ausstellungsführerin	277
ROZÁLIA BOSZNAYNÉ RÁKÓCZY: Februar 1968 – November 1968	291
<u>EGON NÁDAS</u> : Meine Erinnerungen an die fröhlichen Momente des Lebens im Museum für Militärgeschichte	297
GYÖRGY SÁGVÁRI: Museum und private Geschichte	301
ÁGNES MAKAI: Genrebilder von Ausstellungen aus den 1970–1980er Jahren	319
EMESE SZOLECZKY: Das Museum zwischen 1978 und 1989, wie ich es sah	341
SZILVIA ZÁVODI: Die Rekonstruktions- und Erweiterungsentwürfe des Instituts und Museums für Militärgeschichte aus den 1980er Jahren	377
GYÖRGY CS. KOTTRA: Die historische Fahnenreihe. Objektive wissenschaftliche Ansichten und subjektive Analyse	399
GYULA KEDVES: Museologen auf der Arader Golgota. Außerordentliche Gedanken und private Geschichten über die erste Teilnahme des Museums für Militärgeschichte an einem internationalen museologischen Projekt	409
BALÁZS POLGÁR: Kriegshistorische Archäologie und der Schutz von kulturellem Erbgut	419
Die Autoren des Bandes	439

AJÁNLÁS

Intézményünk – pontosabban a Múzeum és a Levéltár – 2018-ban fennállásának 100. évfordulóját ünnepli.

Az Értesítőnek ez a különszáma születésnap ajándék sajátmagunktól, sajátmagunknak.

Rovatai sem a megszokottak, műfaja összetett: a memoároktól a múltunk egyes eseményeinek tudományos igényű feldolgozásáig sokféle írást közlünk. Témaválasztása is szubjektív, de úgy gondoljuk, a maga módján mindegyik hasznos, mindegyik hozzátesz valamit ahhoz a képhez, amelyet elmúlt évtizedeink életének egy-egy korszakáról, mozzanatáról megörökítendőnek tartunk.

Van bennük humor, nosztalgia, itt-ott kritika, de a ragaszkodás, a megbecsülés, amelyet intézményünk iránt érzünk, minden írásból kicsendül.

A szerkesztőbizottság

RECOMMENDATION

Our Institution, more precisely the Museum and the Archives, commemorates its 100th anniversary in 2018.

This special issue of the Yearbook is a birthday present from ourselves to ourselves.

Its articles are unusual; their genres are diverse, ranging from memoirs to scientific studies on various events of our past.

The theme selection is also subjective, but we think that each article is useful in its own way and adds something to the picture that we consider worthy of capturing to record certain periods or moments from the past decades of our Institution's life.

Some are humorous, some nostalgic, others even critical sometimes, but they all echo the affection and respect we feel towards our Institution.

The Editorial Board

WIDMUNG

Unsere Institution – genauer gesagt das Museum und das Archiv – feiert in 2018 das 100-jährige Jubiläum ihres Bestehens.

Diese Sondernummer des Anzeigers ist ein Geburtstagsgeschenk von uns, für uns.

Auch die Sparten weichen von den gewohnten ab, die Gattung ist komplex: das Spektrum der publizierten Aufsätze reicht von Memoiren bis zur wissenschaftlichen Aufarbeitung von Ereignissen unserer Vergangenheit. Die Themenwahl ist ebenfalls subjektiv, wir sind aber der Ansicht, dass jeder Aufsatz auf seine Weise nützlich ist, jeder etwas zu dem Bild beiträgt, welches wir aus den Epochen und Momenten unseres Lebens der letzten Jahrzehnte zu verewigen gedenken.

Wir finden in ihnen Humor, Nostalgie, hier und da Kritik, aber aus jedem Aufsatz klingt hervor, wie sehr wir uns unserer Institution verbunden fühlen und sie schätzen.

Das Redaktionskomitee

Szoleczky Emese

„... A JÖVŐBEN MIND A HONVÉDSÉG ALAKULATAI,
MIND A NAGYKÖZÖNSÉG SZÁMÁRA NYITVA ÁLL.”
A HADIMÚZEUM MEGNYITÁSA, 1937.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azt a véleményünk szerint igen átgondolt lépéssorozatot, amelynek során a Hadimúzeum úgy érkezett végső otthonába, hogy közben a rendelkezésére álló eszközöket – évfordulókat, politikai kurzusokat, személyi kapcsolatokat – tudatosan felhasználva hangsúlyossá tette jövőendő környezetében a magyar hadimúlthoz-katonasághoz kötődő elemeket, a feledés homályából kiemelve és a közösségi emlékezet helyeivé jelölve azokat.¹ Eleink ezzel a tevékenységgel egyúttal igazolták saját létjogosultságukat, a Múzeum emlékezet-megőrző szerepének hallatlan fontosságát – hiszen egy múzeum maga is az emlékezet és az emlékezés helyszíne, ahol a múlt esetlegesen fennmaradt darabkáit – legyenek azok egy megszűnt alakulat dicsőségét hirdető táblák vagy egy szabadságharc tárgyai, dokumentumai – össze lehet és kell gyűjteni. A megtartó emlékezetnek, ünneplésnek pedig végül azzal adtak továbbélési lehetőséget, hogy a begyűjtött anyagot kiállítássá rendezve a nagyközönség elé tárták.

Előzmények:

a „helyszín bejárata” és elhelyezése a főváros kulturális térképén

Intézményünk alapítóinak fejében igen korán megfordult az az elgondolás, hogy a Hadtörténelmi Múzeum igazán méltó helye a budai Várnegyed északnyugati sarkában, a polgárváros szélén terpeszkedő Nándor-laktanya épületében lenne.² Az alapítás után nem sokkal, – amikor a formálódó gyűjtemény az Országos

1 Gyáni 2000. 82. o. találó megfogalmazásában „az emlékezet helyei a személyesen megélt és spontán módon ható emlékezet (vagyis a hagyomány) és a történelem (tehát a rekonstruált múlt) metszéspontján keletkeznek olyan pillanatban, amikor még van mire építeni az akart, az óhajtott történelmi emlékezést. Másként szólva, a múlt maradványaiból mesterségesen alkotott emlékezetbelyek arra szolgálnak, hogy a kívánt emlékezet tartósan megszilárdítsa önmagát.”

2 Szurmay Sándor báró, honvédelmi miniszter 1918-ban a hadilevéltárat is magában foglaló önálló magyar hadimúzeumot tervezett. Már ekkor két helyszínben gondolkodtak: a budai várban illetve Gellérthegyben. Az előterjesztést (HL 17.734/el. 1. a. 1918. sz.), amelynek készítője a Honvédelmi Minisztérium I/a. osztályának vezetője, Láng Boldizsár báró, vezérkari-törzskari alezredes volt, a forradalom hiúsította meg, pedig akkor már a múzeum épületének megépítéséhez szükséges 25 millió

Levélár még befejezetlen épületében nyert elhelyezést, – kísértelva a környékre, a panorámában gyönyörködve, az intézményi kilátásokon és a Nándor-laktanyában elhelyezett, a forradalmak alatt elkallódott értékes ereklyéknek felkutatásán³ tűnődve már mindenképp. Az ötlet a forradalmak és a román megszállás alatt erősen megrongálódott Mária Terézia laktanya⁴ 1921-től zsúfolttá lakott-rakott első emeleti helyiségeiben⁵ érlelődhetett véglegessé. Talán a magas támogatók is sugalmazták? Nem tudhatjuk. A Nándor-laktanya egy részének átengedésével megszületett a politikai döntés az intézmény végleges hajlékáról. Az épületet a Múzeum céljaira gróf Csáky Károly honvédelmi miniszter alakíttatta át,⁶ olyan elhelyezést biztosítva ezzel a Hadimúzeumnak, amilyennel – a történelmi környezetet tekintve – egyetlen külföldi testvérintézménye sem dicsekedhetett. Az épület külső képe is átalakult Gyulányi István⁷ elképzelései szerint. Összességében 1929. július 2-re fejeződött be az átalakítás, addigra azonban a Múzeum jól érzékelhető karaktert adott a területnek: a nyugati és északi szárnyat szegélyező bástyasétányt már felhasználták ágyúk, lövegek elhelyezésére, Aggházy Kamil igazgató konzerváltatta-láthatóvá tette az átépítés során a nyugati falban fellelt⁸ 48-as ágyúgolyókat, s az építkezés lezárultával pedig azonnal megindult a kiköltözés az Üllői útról, a beköltözés a Hadimúzeum új épületébe. A kaszárnyából visszafordíthatatlanul a magyar katonai közgyűjtemény otthona lett.

aranykorona is rendelkezésre állt. A múzeum tervezett helye végül a Gellérthegy lett volna, ahol a főváros ingyenesen felajánlotta a megfelelő területet. – HL Polg. Dem. 1918/4. doboz, *Ságvári* 2005. 110. o. – Aggházy elbeszélése szerint: „... a Szent Gellérthegyi fellegrvár erődítési jellegének 1899-ben történt megszűnése óta, a tervezők többnyire ennek helyére szánták a magyar pantheont. A legutolsó s ezúttal valóban komoly terv 1917-ben merült fel, amikor báró Láng Boldizsár vezérkari ezredes, a honvédelmi minisztérium akkori 1/a. osztályának vezetője, Karner Apád mérnökkari századdal és Csapó-Heim József tart. főhadnagy, műépítéssel ugyancsak a fellegrvár alapfalaira építendő győzelmi obeliszket, hadimúzeumot (bozzátartozó hadilevéltárral) és magyar katonai pantheont terveztetett.” Aggházy 1928. 3–4. o.

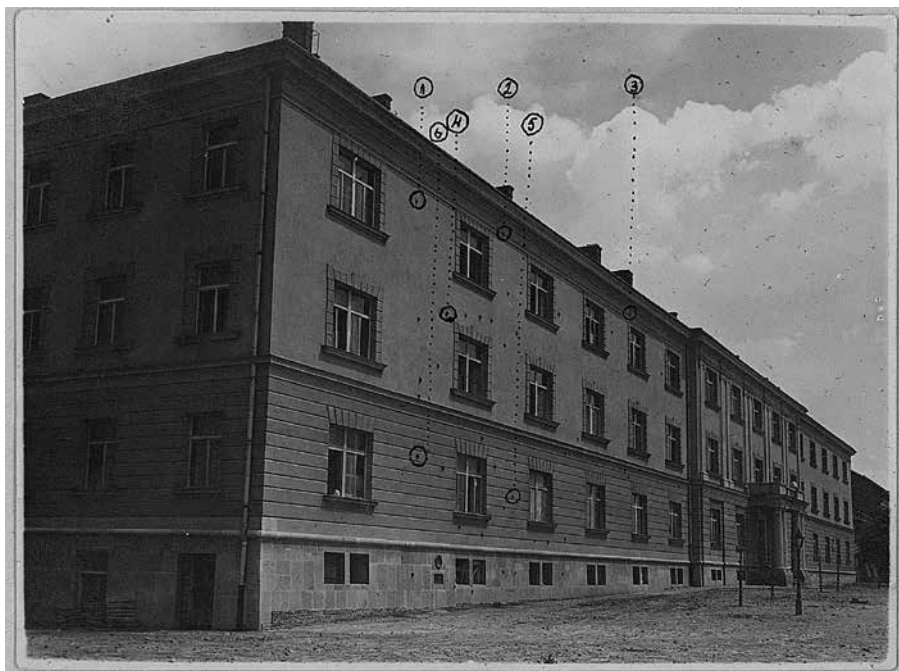
3 *8 Órai Ujság*, 1926. december 10. 5. o., *Ujság*, 1926. december 10. 8. o., *Budapesti Hírlap*, 1926. december 10. 8. o. szerint Tóth-Kádár Vilmos ny. tábornok (Albrecht-laktanya, Aréna út 49.) fordult azzal a kéréssel bajtársaihoz, hogy segédkezzenek „a bolsevizmus alatt elveszett hadtörténelmi ereklyék” felkutatásában, továbbá az esetleg náluk levő tárgyi emlékeket – megőrzés végett – adják át a m. kir. Hadtörténelmi Múzeumnak.

4 *Fővárosi Közlöny*, 1926. július 9. 1714. o.: „A székesfőváros tulajdonát képező laktanyák jelenleg a következő csapatok, intézetek és intézmények elhelyezésére szolgálnak: A Mária Terézia-laktanyában van elhelyezve a m. kir. 1. honvéd gyalogzászlóalj és 1 géppuskás osztály, a Nyukosz ambulatoriuma, a hadtörténelmi múzeum, hadtörténelmi levélár, sportoktató és testnevelési tanfolyam, tábornoki és törzstiszti igazolóbizottság, a m. kir. államrendőrség legénységi tanfolyamának oktatóhelyiségei, rendőrtiszti tanfolyam, az 1. honvéd gyalogzászlóalj irodái, gazdasági hivatala, raktárak, műhelyek, torna- és vívóterem, legénységi és tisztii fogda, altiszti kaszinó, tisztii étkezde, konyhák stb., végül a laktanyában van 22 tisztii lakás és 31 altiszti lakás.”

5 A gyűjtemény nagyságának érzékeltetésére: a Mária Terézia laktanyában tíz nagyobb és tíz kisebb terem, három nagy folyosót és két raktárhelyiséget töltött meg az anyag. „a mennyezetet is beborító, s a raktárszerűséget is meghaladó zsúfoltságban összehűsítve”. A Gubacsi úton egy nagy raktárpavilon tüzérségi és vonatanyaggal volt telítve. – Pongó 1971. 30. o.

6 Hosszú idő után 1926-ban történt megint, hogy az állami költségvetés még a költségvetési év kezdete előtt törvényerőre emelkedett, s már pengőértékben készítve az 1926. évi XV. törvénycikkbe foglalták. Az 1925/26. költségvetési év bevételi többlete, továbbá az előző évi bevételek terhére a 35. tételként A Hadtörténelmi Múzeum végleges elhelyezésére 580.000 pengőt szánt az állam. – *Stat.* 30. o.

7 Gyulányi István az 1. vegyesdandár építési osztályának műszaki aligazgatója volt.

A külsőleg megújult épület az 1849-es ágyúgolyókkal a falban – jól látszik az épület márvány lábázatába épített üvegablakos, emléktáblával jelölt becsapódási hely, 1929. (HTM Fotóarchívum)

A márvány lábázatba fúródott 1849-es ágyúgolyó becsapódási helye és emléktáblája (HTM Fotóarchívum)

Az intézmény első nyilvános megjelenése – a budavári honvédünnep, 1920

Az éppen csak megalakult intézmény-együttes első protokolláris és hangsúlyos bemutatkozása az emlékezetes 1920-as évben történt, amikor a Nemzeti Hadsereg elkezdte saját, a politikai elvárásokhoz messzemenően igazodó reprezentációs- és tradíciórendszerének kialakítását. Ehhez készségesen ajánlotta fel szolgálatait a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum, amely pontosan ilyen nagyszabású rendezvényekben látta tudományos, társadalmi és hadseregbeli integrálódásának lehetőségét.

A hivatalos kommuniké szerint Budavár bevételének első hivatalos ünnepét teljes egészében „*a honvédelmi miniszter meghagyásából*”⁸ a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum rendezte. A nemzet szuverenitását, önvédelmi készségét történeti távlatba helyező és kifejező megemlékezés⁹ május 21-én, pénteken délelőtt 9 órakor a Nándor téri¹⁰ helyőrségi,¹¹ a Krisztina téri római katolikus, a Deák téri evangélikus és a Kálvin téri református templomokban tartott gyásztisztviszteletekkel vette kezdetét. A helyőrségi templom hajójában „*áll a ravatal negyvennyolcas ereklyékkel, jelvényekkel díszítve, a koporsón negyvennyolcas honvédcsákó. A katófalk két oldalán egy-egy nemzeti hadseregbeli katona negyvennyolcas zászlót tart.*”¹² Fél tizenegykor a katonai főreáliskola növendékei vonultak ki a kissvábhegyi¹³ és rókushegyi „magános” honvédsírokhoz, amelyeket megkoszorúztak. Ezalatt a Ludovika Akadémia Görgei Artúr¹⁴ és Kossuth Lajos sírjánál

8 *8 Órai Ujság*, 1920. május 25. 2. o.

9 A megemlékezésnek különös jelentőséget adott, hogy május 21-én járt le a határidő, amíg Magyarországnak jeleznie kellett a győztes hatalmaknak: aláírja-e a trianoninak nevezett békeszerződést, vagy nem. – *Pesti Napló*, 1920. május 21. 1. o., *Magyarország*, 1920. május 21. 2. o.

10 Ma: Kapisztrán tér.

11 Reggel 8 órakor a katonai főreáliskola egy százada Walder Jenő százados vezetésével vonult fel a Várba és a Helyőrségi templom Úri utcai főhomlokzata előtt álltak fel kettős sorban. Majd a helyőrségi laktanyából vonult ki a törzsszázad, élén a budapesti helyőrségi zenekar Fricsay Richárd vezetésével. Ez a század is a templom főhomlokzata előtt sorakozott fel. A kormányzó, törzskara és a kormány tagjai, valamint a békeküldöttség elnöke, Apponyi Albert gróf a Debrezensky Henrik alezredes-lelkész által a Helyőrségi templomban pontifikált misén vettek részt. Mise után a Helyőrségi templom melletti téren a két csapattest vonult fel díszmenetben. – *Az Est*, 1920. május 22. 2. o.

12 *Budapesti Hírlap*, 1920. május 22. 1. o.

13 „*A díszmenet után egy hatalmas, felvirágzott vöröskeresztes autón több negyvennyolcas honvédaggastyán feketére festett és nemzetiszínű szalaggal díszített búzakalász-koszorút vitt ki a svábhegyi temetőbe, hogy azt az ott levő és Budavár ostrománál bősi balált balt honvédek sírjára helyezték. A menet másik része az Úri-utcán át levonult a Várból és a kerepesi úti temetőbe indult, ahol Kossuth Lajos és Görgey Artúr sírjainál nagy közönség előtt Szmrécányi György, a nemzetgyűlés nevében, továbbá Pekár Gyula államtitkár, Raffay Sándor ev. püspök és Hegedűs Pál 48-as honvédbadnagy mondottak beszédet. A beszédek elhangzása után a sírokat megkoszorúzták, majd a nemzeti hadsereg elvonult a közönség előtt, zászlómegebajtással tisztelegve a nemzet két nagy halottjának.*” – *8 Órai Ujság*, 1920. május 22. 2. o.

14 „*Görgei Artúr sírja előtt felállott a katonai főreáliskola egy díszszázada. A temető kapuja előtt a Ludovika egy üteget állították fel. a sír körül nagy megbívtott közönség állott. Közöttük a nagy vezér családja özv. Görgey Vincéné, Görgey György huszárnagy, Görgey József huszárszázados, Görgey Viktor huszáralezredes, Latinovics Frigyesné, Latinovics Endre dr. miniszteri tanácsos. Ott voltak Hegedűs*

tisztelgett. Fél tizenkettőkor a főváros összes katonai intézetének növendékei, valamint a Nemzeti Hadsereg egy küldöttsége jelenlétében a hűvösvölgyi katonai főreáliskola területén elhelyezett Hentzi-emlékműből visszamaradt, osztrák katonák hamvait rejtő sírboltra Folba János tábori lelkész helyezett koszorút s beszédében arra a kegyeletre figyelmeztette az ifjú katonákat, amellyel mindenkor tartoznak a harcban elesett ellenségnek.¹⁵ Délután 4 órakor egy gyalogszázad, egy lovasszázad és egy tüzérosztág vonult a régi tabán-krisztinavárosi temetőbe és megkoszorúzták az ott nyugvó honvédek sírjait.¹⁶

Az 1920-as Budavári Honvédiünnep plakátja
(HTM Plakát- és aprónyomtatványtár)

Pál, dr. Bornemissza Sándor, Újbázi Ferenc és Kosaras János 48-as honvédek. A sirnál Raffay Sándor evangélikus püspök tartott beszédet.” – Budapesti Hírlap, 1920. május 22. 1. o.

15 8 Órai Ujság, 1920. május 23. 2. o.

16 Friss Ujság, 1920. május 22. 1. o.

Május 23-án, pünkösd vasárnap viszont a Levéltár és Múzeum vezetői nem a hátsó sorokban meghúzódó szervezőként, hanem aktív szereplőként voltak jelen a szoborünnepen: „*Budavár bevételének emlékét hét évtizeden keresztül előbb csendben, utóbb a fővárosi nyári színház díszelőadásával ünnepelte a magyar nemzet. Most pedig, mikor az időszámítás már 1920-ig jutott előre, nemzet történelmének legszomorúbb időszakában, mikor az újjászületés ténye még alig dereng, a honvédelmi miniszter meghagyásából a hivatalos Magyarország mélyszéges kegyelettel és a pompa minden ragyogásával ünnepelte meg az évfordulót. A lélekemelő emlékűnnepet, a honvédelmi miniszter meghagyásából a m. kir. hadtörténelmi levéltár és múzeum vezetői: Gabányi János alezredes, Aggházy Kamill őrnagy, továbbá Daróczy Zoltán¹⁷ és Szelestey László rendezték. Az ünnep kezdete Pünkösd vasárnapján ragyogó időben 23-án 10 órára volt kitűzve, de már 8 óra után megkezdődött a testületek és egyesületek felvonulása és 9 óra tájban a meghívott közönség is gyülekezni kezdett. A Disz-téren a rendet a nemzeti hadsereg katonái a budai katonai realiskola növendékei kordonnal tartották fenn és e munkájukban a díszruhába öltözött rendőrlegénység is segítkezett. [...]*”¹⁸

Nyilván nem volt véletlen, hogy a Hadimúzeum megcsillogtatta kincseit is: a helyőrségi templom katedrálisának tárgyait kétségkívül ők szedték össze, akár csak a Honvédszobor körül felsorakoztatott hat zászlót, amelyeket annak idején Budavár bevételében részt vett alakulatok használtak.

„*A kir. herceg budavári palotájából fiával József Ferenc főherceggel és kíséretével gyalog jött át az ünnepély színhelyére. Pontban tíz órakor ismételt kürtjel Horthy Miklós kormányzó érkezését jelezte, a disszázad feszesen tisztelgett és a katonazenekar a vezényszavak elhangzása után a Himnuszt játszotta. A kormányzó megérkezése után megkezdődött a tábori mise.*” A szobor talapzata előtti emelvényen Soós Károly honvédelmi miniszter mondott beszédet. „*A szoborünnepélyt Bakó Lászlónak, a Nemzeti Színház tagjának kiváló szavallata és a budai dalárda Szózat-éneke fejezte be. Mielőtt az ünneplő közönség széteszlott volna, a kivonult disszázad a Rákóczi-induló hangjai mellett diszmenetben vonult el a kormányzó előtt. ... Az ünneplő közönség ezután a bástya-sétányra sereglett, ahol sétahangverseny volt és ennek keretében Aggházy*

17 Daróczy Zoltán, királydaróci (1872–1944) magyar genealógus, történétíró, magyaróvári gazdasági akadémia elvégzése után szülei birtokán gazdálkodott. Összegyűjtötte Tolna vármegye észak-i részének történeti és régészeti emlékeit, amelyek egy része Bécsbe, másik része a Tolna vármegyei Múzeumba került. 1923-tól szerkesztette az általa alapított Nemesi Évkönyv című családtörténeti kiadványt. Az 1920-as években Budapestre költözött, egy ideig az MNM levéltárában működött. Régészeti cikkei az Archaeológiai Értesítőben és a Numizmatikai Közlönyben, genealógiai tanulmányai a Történelmi Tárban és a Turul című folyóiratban jelentek meg. 120 kötetes védett családtörténeti adattárát állított össze. – MÉL

18 8 Órai Ujság, 1920. május 25. 2. o. – „*Május 23-án reggel tízkor kezdődik a budavári honvédelem-ünnep, melynek programja ez: Egy gyalogzászlóalj a Várban sorfalát áll. Mögötte a tanulók és a közönség. A Disz-tér északi oldalán tábori oltár. A honvédszobor körül testőrök, koronaőrök, 48-as honvédek. A Gellérthegyen, Vérmezőn és Kissvábhegyen felállított lövegszakaszok kilenc lövést adnak. Tábori mise után kezdődik a szoborünnep. Műsora: 1. Ima a bazáért (Budai Dalárda). 2. A honvédelmi miniszter megnyitóbeszéde. 3. Hettyey Aranka szavallata. 4. Zadravetz István tábori püspök beszéde. (Közben a koszorúk elhelyezése, Himnusz, buszöngy diszlövés, a 48-as honvédek és zászlók megáldása). 5. Bakó László szavallata. 6. Szózat (Budai Dalárda). A csapatok diszmenetben vonulnak el a honvédelmi miniszter előtt. Azután térzene a Bástya-sétányon, közben Aggházy Kamill őrnagy előadása az ostromról.*” – Budapesti Hírlap, 1920. május 22. 1. o.

A budavári honvédünnep, 1920. május 23.: a hat zászló az emlékmű körül, az előtérben a Kormányzó, a kép bal oldalán az „agg honvédek” csoportosulnak – az Ország-Világ képes betilapban megjelent felvétele, 1920

*Kamill őrnagy értékes előadást tartott Budavár ostromáról, bemutatta az ostromnál használt zászlókat és fegyvereket. A sétahangverseny alatt két sátorban Aggházy Kamillné, Daróczy Aladárné magyar ruhába öltözött kisleányával pezsgőt és bort kínáltak a nemes célra.*¹⁹

Láthatjuk tehát, hogy a helyőrségi templomot²⁰ mint a központi haderő egyházi kegyeleti színhelyét tudatosan vonták be az ünneplésbe – ennek nyilvánvaló hagyományai mellett. A néhány, még élő agg negyvennyolcas honvéd felvonultatása legalább ennyire elfogadott „kellék” volt, azonban az egyre anakronisztikusabb hadastyánok testi és mentális állapota már alig tette lehetővé közszereplésüket. 1923 januárjában négy, júliusban már csak egy menházi honvéd volt életben.²¹ Joggal mondhatjuk, hogy 1920-as honvédünnepi „fellépésük” az egyik utolsó jeles alkalom volt.

Az 1920-as honvédünnep Aggházy meglátása szerint „... egyébként kiindulópontul szolgált a budavári ostrom nevezetes helyeinek megőrkítéséhez is, mely eddig három emlékművet produkált: az 1927. május 4-én felállított Városmajorutcai és az 1927. október 16-án felállított Zugligeti-úti főhadiszállási ú. n. Görgei-emléktáblákat, 1927. május 21-én pedig a Sasbegy alatt, Nagy-Sándor tábornok hadiszállása helyén felavatott vendéglői cégtáblát.”²²

19 8 Órai Ujság, 1920. május 25. 2. o.

20 A Mária Magdolna-templom a tatárjárás után Budára telepített magyarok temploma volt. 1817-ben helyőrségi templom lett, ettől fogva katonai istentiszteletek céljára szolgált.

21 Új Barázda, 1923. március 30. 2. o., Az Est, 1923. január 13. – A honvéd menház kiszorult a városból: „A külső Soroksári-ut végén, gyárak és raktárak között, kicsiny kert közepén, régimódi ház álldogál, bomlokzatán ezzel a filírással: Az 1848–49-es rokkant hősöknek hálás elismerésül a nemzet egyesei.” – Hivatalosan tudtak még az elszakított területen élőkről, Budapesten összesen 12 honvéd élt még családi körben. 1923 júliusában a Honvédegyletek Országos Egyesülete felhívást bocsátott közre a még élő negyvennyolcas honvédek összeírására. Az utolsó menházi honvédet, a rajzban-fényképen-filmen megőrkített Lebó Istvánt 1928. június 1-jén, 97 évesen érte a halál, nemzeti gyászpompával temették el. – Ujság, 1928. június 6. 5. o.

22 Aggházy 1928a. 8. o.

A Böszörményi út és a Csörsz utca sarkán – 1849-ben Nagy Sándor József tábornok főbadi szállása helyén – megnyílt „Honvédmarkotányosnőhöz” címzett kocsmá, 1927. május 21. – Az avató-ünnepséget követő mulatozás: Aggházy Kamil cigarettával, takarásában Bevilaqua Béla dr., Mariancsis Imre, Szegfy István huszárezredes és Bayer Aladár, a Dreber sörgyár igazgatója társaságában. (HTM Fotóarchívum)

A Kapisztrán-szobor – 1922

A „végső hajlék”-nak kiszemelt Nándor-laktanya környéke rövid időn belül újabb, bár ellentmondásos katonai kultusz-emlékekkel gyarapodott. 1920. július 15-én a Honszeretet Egyesület²³ Kapisztrán-ünnepélyének rendező-bizottsága

23 A Honszeretet Egyesület 1920-ban megalakult faj- és érdekvédő szervezet volt: „A katonahősök adatainak összegyűjtésével és emlékeiknek megörökítésével hivatalból és égő hazafisággal foglalkozó »Hadilevéltár és Múzeum« főigazgatóságával érintkezést keresett a Honszeretet egyesület, hogy a szent cél érdekében egységesen járjanak el. A főigazgatóság nagy megértéssel és szeretettel fogadta a Honszeretet előterjesztéseit és a cél mentől intenzívebb szolgálásának óhajta folytán jött létre augusztus 30-án a minisztériumok kiküldötteinek, a »Honszeretet« és hasonló intézmények képviselőinek részvételével megtartott értekezlet, melynek a kivételre vonatkozó határozatait Belitska Sándor honvédelmi miniszter a Honszeretet egyesület elnökségéhez szeptember 13-i keltezésű, 68. eln. Lt/1921. számú leiratában azzal a megállapítással hagyta jóvá, hogy a Honszeretet egyesületnek a »Hősök emlékét megörökítő országos bizottság«-gal leendő karöltött és sikeres működését biztosítva látja” – Honszeretet, 1921. október 25. 3–4. o.

értekezletet tartott, amelyen Zadravecz István tábori püspök bejelentette, hogy július 24-én a pápa az 1456. júliusi nándorfehérvári diadal évfordulója alkalmából Kapisztrán Szent Jánost a budai helyőrségi templom védőszentjévé emeli.²⁴ Javasolta, hogy a templomot, a templom melletti terét és a Nándor-laktanyát nevezék el Kapisztránról. Bár az 1921. június 24-én megérkező pápai bréve helybenhagyta, hogy Kapisztrán Jánost hivatalosan a magyar hadsereg patrónusává nyilvánítsák, a hadsereg vezetése – amely addig is csak szavakban támogatta – ezt már sokallta, s kezdett kihátrálni Zadravecz mögül.

Noha a honvédelmi miniszteri kabinetiroda engedélyezte a templom és a tér átnevezését, s még a laktanya névcserejébe is beleegyeztek, a hadsereg főfelügyelője, Nagy Pál gyalogsági tábornok vétót emelt: amíg magyarokról nincs kaszárnya elnevezve, a névváltoztatást nem javasolja.²⁵ – A Helyőrségi templom Unghváry Sándor által festett triptichon-oltárképének ügye szabályosan botrányba fulladt, mivel Zadravecz magát is megjeleníttette rajta.²⁶ – A Kapisztrán-szobor felállítása részint az elhelyezési problémák,²⁷ másfelől az anyagiak, ám legfőképp az alapanyag hiánya miatt szenvedett késedelmet. Damkó János szobrász tiszteletdíját jórészt gyűjtésből, az alapanyagot a hadsereg által biztosított néhány használatlan ágyúcsőből szedték össze. Az öntést a MÁV Gépgyár végezte, ingyen. Miután a politikai és katonai legfelsőbb vezetés joggal tartott attól, hogy a szoborleleplezés a hivatalos mértéken messze túlmenő irredenta jellegűt ölt, távolmaradtak az 1922. november 19-én, vasárnap délelőtt 10 órakor egyébként grandiózus és hatalmas tömeget megmozgató ünnepségről.²⁸

A „mohácsi emlékűnnep” kezdeményezése és a részvétel – 1926

1926-ban a mohácsi csata 400. évfordulója alkalmából a Hadimúzeum, illetve Aggházy Kamil kezdeményezett helytörténeti és helykegyeleti mozgalmat. Két éves gondos előkészítést követően²⁹ emléktáblákkal jelölték végig a II. Lajos által vezetett magyar hadsereg felvonulási útvonalának legfontosabb pontjait. Érd, Ercsi, Dunapentele, Dunaföldvár, Paks, Tolna, Szekszárd, Bába, Mohács városában létesült ez alkalommal a „Hadimúzeum kezdésére” emléktábla, amelynek avatási ceremóniáját eleink általában előadással, az események felelevenítésével

24 *Világ*, 1921. július 26. 7. o., *R.K.*, 1921. augusztus 6. 10508/eln. 8. 1921. számú körrendelet.

25 *Cs. Kottra* 2007. 27–29. o.

26 *Az Ujság*, 1921. november 24. 4. o.

27 „A szakértők rögtön kijelentették, hogy a szobor felállítására ez a környezet nem való, de Zadravecz ragaszkodik eredeti ötletéhez. Eddig már két szobor elhelyezési szemle volt, de mindkettő eredménytelenül végződött. A tér igen szabálytalan és egy szép empire kút is van a környéken, a melynek batását nem akarják lerontani. Elkészítették a szobor favázis mintáját és így kísérleteztek a kedvező megoldással.” – *Az Est*, 1922. október 6. 2. o. – Az említett Diana-kút ma az Üri utca elején, az egykori templombejárat mellett áll.

28 *Az Est*, 1922. november 21. 4. o. – „Megjelent Augusztia főbercegasszony és József Ferenc főberceg, gróf Klebelsberg Kamó vallás- és közoktatásügyi miniszter, Kósó István belügyi államtitkár, Scitovstky Béla, a Ház elnöke. A fővárost Buzáth János alpolgármester képviselte. Eljöttek az ünnepélyre a különböző hatóságok kikiűldöttei. A városparancsnokság és minden fegyvernem képviselve volt.”

29 Aggházy 1928a. 8. o.

kísérték. A mohácsi rendezvény országos méreteket öltött, s bár a csata helyszínén az ünnepség szervezési szintje meghaladta az intézmény lehetőségeit, a múzeum és munkatársai beágyazottságát a tudományos és társadalmi szervezetek közt viszont megerősítette.³⁰

Az utolsó budai pasa síremléke – 1932

Bármilyen furcsa, politikai propaganda-célt szolgált a Hadimúzeum leendő környezetének egy újabb eleme is. A török–magyar közeledés jegyében 1932. szeptember 2-án délelőtt ünnepélyes keretek közt leplezték le a várbeli Prímásbástya sétányon utolsó budai pasa: Abdurrahman Abdi Arnaut jelképes síremlékét,³¹ amelyet a Hadimúzeum kezdeményezésére a Budavár 1686-os ostrománál elesett Szabó György karakószörcsöki felkelő nemestől származó Szabó Sámuel vendéglős és elhunyt testvérei, néhai Szabó Imre és Szabó István anyagi segítségével a Turáni Társaság,³² a József Nádor Céh³³ és a Vár Barátainak Egyesülete³⁴ állíttatott fel. A turbános, sírköszörű, magyar és török szöveggel ellátott emlékmű mellett a „*nagyszámú és előkelő közönség jelenlétében*” Aggházy Kamil, a Hadimúzeum igazgatója idézte fel az 1686-i ostrom történetét. Az esemény diplomáciai súlyát Behidj bej, a török köztársaság követe,³⁵ Resid Savfet bég, a török parlament tagja,³⁶ Abdul Latif, a magyarországi mohamedánok főpapja³⁷ ottléte jelezte. A kölcsönösség jegyében ez alkalomból megkoszorúzták a Kapisztrán Szent

30 A „mohácsi akció”-val a későbbiekben külön tanulmány keretében kívánunk foglalkozni.

31 1924-ben Csernoch János bíboros hercegprímás jubileuma tiszteletére nevezte el a főváros a Bástya sétány a Bécsi kaputól az Esztergomi rondelláig terjedő részét Prímásbástya sétánynak.

32 Az 1910-ben megalakult Turáni Társaság működésének céljával elsősorban a tudományos keletkutatást jelölte meg, valamint a turáni eredetűnek tartott népek gazdasági-kulturális felderítését, illetve a gazdasági és kulturális kapcsolatok, sőt a katonai kooperáció kiépítését. – *Farkas* 2006. 52–56. o.

33 A budapesti József Nádor Céh 1927. május 28-án alakult, azzal a céllal, hogy társadalmi támogatást nyújtson a műemlékeket védő hivatalos szervezeteknek: a Műemlékek Országos Bizottságának (MOB) és a székesfővárosi közgyűlés műemlékekre felügyelő bizottságának. Az egyesületi formában működő céhnek négy védnöke volt: gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, gróf Csáky Károly honvédelmi miniszter, Ripka Ferenc főpolgármester és Sipőcz Jenő polgármester. 1932-ben a Céh elnöke Borsody-Bevilaqua Béla volt. A német, a francia és az olasz műemlékvédelmi egyesületek mintájára állították fel, s úgy tervezték, hogy a „céhek” – ugyanezen céllal országos hálózattá szerveződnek. A vidékiek közül például az Árpád Céh (Ráckeve) szervezését a Hadimúzeum kezdeményezte. – *Török* 2002. 42. o., *Budapesti Hírlap*, 1932. szeptember 3. 6. o.

34 A Vár Barátainak Egyesülete 1929 decemberében jött létre a várbeli lakosok társadalmi elitjéből; első elnöke Zichy Rafael grófné, fővédnöke a kormányzó volt. – *Budapesti Hírlap*, 1929. december 29. 12. o.

35 Behidj Erkin bej Törökország képviselőjében megjelent Kőszegen is, a Hősök Kapujának ünnepélyes felavatásán is. – *Frisz Ujság*, 1932. május 31. 5. o.

36 „*Resid Savfet és számos új török történelemtudós azon a véleményen van, hogy a törökök és a hunok abból a közös turáni ágból származnak, amely az Altáj és Ural hegységek között elterülő steppékről indult el világhódító útjára.*” – *Magyarság*, 1934. június 6. 9. o.

37 Abdul Latif (1886–19??) a budapesti törökök főpapja (imám), a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem lektora. – *Uj Idők Lexikona* 1. k. 12. o.

Jánosról elnevezett helyőrségi templom falán 1886-ban elhelyezett emléktáblát is,³⁸ ahol Lampel Vilmos ny. miniszteri tanácsos, a Vár Barátai Egyesületének alelnöke és Behidj bej török követ mondott ünnepi beszédet.³⁹

A legnagyobb magyar hadvezér szobra – 1935

Aggházy Kamil ifjúkora óta rajongva tisztelte Görgei Artúrt, akit személyesen is ismert családi összeköttetései révén. Természetesen a családtagokkal ugyancsak jó kapcsolatot ápolt, s mint hadtörténész, előszeretettel kutatta 1848–49 katonai eseménytörténetét. Múzeumi szakemberként szabályosan felkutatta, „monitorozta” a szabadságharcos ereklyék, dokumentumok gyűjtését és tulajdonosait, s szenvedélyes gyűjtőként minden rendelkezésére álló eszközt bevetett, hogy ezeket a Múzeum részére megszerezze. 1923-tól a magyar–osztrák likvidációs bizottságban a Hadtörténeti Múzeumot szakértőként Aggházy képviselte, s ennek során olyan ereklyékhez, dokumentumokhoz juttatta a magyar közgyűjteményeket, amelyek feltárása és közzététele számos vonatkozásban árnyalta a szabadságharc eseményeinek értékelését. Érdeklődése középpontjában Budavár 1849-es ostroma állt; az ehhez kapcsolódó helyszíneket többszörösen bejárta, ahogy az hadszíntér kutatásánál illik, s a hivatásos katona szemével ki is értékelte a látottakat. Azonosította a még álló véd- és ostromművek maradványait, az ostrom kapcsán említett egyes terepszakaszokat, támpontokat a sokkal kevésbé beépített budai területen.

A Hadimúzeum élén rendkívül sokat tett azért, hogy az ország és a főváros hadtörténetileg jelentős pontjait – az általa hadi-helykegyeletként definiált mozgalom keretében – emléktáblával lássa el.⁴⁰ Bekapcsolódott a honvédsírok feltárásába, megőrzésébe; sokat tett azért, hogy a felszámolt vízivárosi, Németvölgyi úti stb. temetőkből ezek összegyűjtve a Nemzeti Pantheonba kerüljenek. S végül, de nem utolsó sorban élete végéig pontosította, példás szorgalommal bővítette nagy munkáját: az eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben, majd 1930-ban kiírt nyílt pályázatára benyújtott „Budavár bevétele 1849-ben”-t.⁴¹

38 A mauthauseni gránitlapból készült emléktáblát a 200. éves jubileumra Vasadi Ferenc iparrajziskolai tanár tervezte, Kauser Jakab kőfaragó készítette, míg a „díszítő bronzmunkák” Blahó Pál öntőműhelyéből kerültek ki. – *Fővárosi Lapok*, 1886. augusztus 13. 1627. o., *Vasárnapi Ujság*, 1886. szeptember 5. 584. o.

39 Egy közeljövőben megjelenő tanulmány miatt e témával csak ilyen mélységig kívánunk foglalkozni. – *Budapesti Hírlap*, 1932. augusztus 26. 4. o.

40 Aggházy elkötelezettségéről: „Huszonbét éve, 1900 május 21-én, Budavár bevételének ötvenegyedik évfordulóján a Pesti Hírlap cikksorozat keretében bangoztatta, hogy jelöljék meg emlékművekkel s emléktáblákkal azokat a helyeket, amelyek hadtörténelmileg, – elsősorban Budavár 1849-iki ostromával kapcsolatban – nevezetesek. A Pesti Hírlap cikkeit Penge Álnéven egy fiatal tényleges honvédfőhadnagy írta, – Aggházy Kamill, ma a Hadtörténelmi Múzeum igazgatója, akinek kezdeményező munkája azóta nagy eredményeket ért el.” – *Pesti Hírlap*, 1927. október 19. 8. o.

41 A mű kiadására a Hadimúzeum Alapítvány tudományos támogatásával 2000–2001-ben került sor. – *Aggházy Kamil: Budavár bevétele 1849-ben. I–II. k. Szerk., s. a. r. Hermann Róbert.* – Budapesti Történetének Forrásai. Budapest, 2001.

A Görgei iránti őszinte tisztelet jellemezte a Hadimúzeum személyzetét is. Az intézményt támogató Hadimúzeum Egyesület önkéntes munkatársainak sorában egyfolytában ott találjuk a Görgei-család katonaviselt tagjait, köztük Görgei Aladár mérnököt, aki a Múzeum könyvtárosaként évtizedeket töltött el az állomány rendezésével, rendszerezésével, s ő kezdte el számba venni a rommá lőtt épületben a háborús műtárgyvesztésüket 1945-ben bekövetkezett haláláig.

A fentiek miatt nem csoda, hogy Aggházy minden tőle telhető eszközzel támogatta a Görgei-kultusz népszerűbbé válását. Legszebb álma vált valóra, amikor Gömbös Gyula miniszterelnök 1934 áprilisában felterjesztéssel fordult Magyarország kormányzójához és Görgei emlékének a Várban lovasszobor által való megörökítéséhez kérte az államfő engedélyét, aki 1934. május 1-jén kelt elhatározásával hozzájárult az emlékmű felállításához. A szimbolikus dátum- és helyszínválasztás – avatás Budavár 1849-es bevétele napján, az Esztergomi rondellán, a Hadimúzeum mellett – természetesen nem volt véletlen. A magyar honvédség legnagyobb diadalára emlékeztető hadvezér emlékműve a dicső hadimúlt emlékeit őrző épület mellett ráirányította a figyelmet a jelen tettere kész, energikus hadseregére. A lovasszobor és a gránittalapzat költségeit a honvéd- és csendőrtisztek, -altisztek egy éven át gyűjtött adományaiból fedezték – a fegyveres erők áldozatkészségét, hagyománytiszteletét, ugyanakkor egységességét demonstrálva.⁴² 1935. május 21-én került sor ifj. Vastagh György művének felállítására, amely „*Görgeit honvédtábornoki egyenruhájában, lovon ülve ábrázolja, másfélszeres természetes nagyságban. A szobrot a Honvéd Hadimúzeum előtt, a Prímás-bástyán állítják fel, arccal a Svábbegy felé, – ahonnan egykor Görgey vezérkarával Budavár ostromát vezette. A lovasszobor gránittalapzaton nyugszik. Homlokzati lapján a következő felirat van: »Görgey Arthur 1818–1916.« A talapzat hátsó lapján olvasható: »Az 1848/49-i szabadságharc legnagyobb / hadvezérének kegyelete jeléül / a m. kir. Honvédség / és / a m. kir. Csendőrség.« A talapzat két oldalán vannak megörökítve azok a helynevek, ahol Görgey győzelmes csatáit vívta.*” – tudósította olvasóit az egyik napilap.⁴³

A lapok részletesen foglalkoztak a tervezett ünnepséggel, amelynek levezetési tervét is közzétették. Az esemény lebonyolításába bevonták ugyan a Hadimúzeumot, bár nem az igazgató által elképzelt mértékben és módon. Méretében, reprezentatív mivoltában mégis ez a szoboravatás készítette fel Aggházyékot leginkább a következő nagy eseményre: a Hadimúzeum megnyitására. Egyetlen szempontból volt 1935-ben kényelmesebb a helyzetük: a rondella rendezett körív-részén, továbbá a két sétányrészen sokkal nagyobb tömeget tudtak

42 „A térrendezést és az alapozás költségeit a főváros vállalta magára. A szobor létesítéséhez egyes törvényhatóságok, egyesületek és magánosok is kisebb adománnyal hozzájárultak. A Görgey-lovasszobor költségei összesen 62.000 pengőt tettek ki.” – *Budapesti Hírlap*, 1935. május 15. 5. o.

43 *Budapesti Hírlap*, 1935. május 15. 5. o. – A Schvoy Kálmán honvédelmi miniszter által elmondott, de Aggházy által összeállított beszéd részlete: „... akit e szobor dicsőít, a legnagyobb magyar hadvezér, de egyúttal a legtragikusabb sors osztályosa is volt, melyet magyar katona vállára a Végzet súlyos keze rakhat, – több büszkeség, mert töviskoronáját, ha lehet, még fenségesebb férfiasággal viselte, mint a homlokát övező győzelmi babért, – és több öröm, mert egy régi, becsületbeli tartozást róhatunk le Az iránt, akinek még legszebb diadalait is oly sokáig beárnyékolta egy gyászos fegyverletétel és nyomában a legszörnyűbb vádak pokoli setétje.”

Ifj. Vastagh György szobrászművész az utolsó simításokat végzi a szobron – Az Est című napilapban megjelent felvétele, 1935

elhelyezni, mint a Múzeum megnyitásakor. A meghívók felett ugyan a miniszterelnökség rendelkezett, de a gyakorlati problémákkal a Múzeum személyzetének kellett megbirkóznia. Például azzal a roppant hatásos, de nehezen megoldható zárómozzanattal, hogy pontosan akkor, amikor a koszorúzás befejeztével a honvédszenekar a jelenlevők tiszteletadása mellett a Himnuszt kezdi játszani, a Kissvábhegyen – Görgei egykori főhadiszállása közelében – felállított üteg 21 lövése is eldördüljön...⁴⁴

1936 – Budavár visszavívásának 250. éves jubileuma

„A M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum feladatai közé tartozik több mással együtt a hadi személyek, események és színhelyek kultusza, ezek emlékezetének nyilvános, ünnepélyes és maradandó jellegű megőrkítése is. Az intézet e feladatának megoldásához elsősorban az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület, egyébként pedig az esetenként érdekelt közhatalóságok, intézetek, testületek és egyesületek támogatását veszi igénybe.” – fogalmazta meg Aggházy a Hadimúzeum egyik alaprendeltetését 1928-as írásában.⁴⁵ Ezért meglepő, hogy Budavár visszavívásának negyed évezredes megünneplésében nem kaptak kiemeltebb helyet, szerepet – bár a rendezvény előkészítésében, hangulati megformálásában és az emlékpontok megjelölésében sejtésünk szerint igenis volt szerepük. A sajtó nagy része „káprázatos ünnepként” jellemezte, némely lap azonban erős kritikával taglalta az eseményeket: nagyszabású, kontinensre szóló, virágos-zenés tömegrendezvényt vártak volna el; a világi ünneplésből teljesen kimaradt a pesti oldal, a rendőrkordonnal elkerített, szűk helyszínekre csak meghívóval lehetett bejutni, a még rendezetlen Lovas úton pedig nehézkes volt a közlekedés.⁴⁶

44 A Görgei-szobor felállításának körülményeivel ennél részletesebben a későbbiekben külön tanulmány keretében kívánunk foglalkozni.

45 Aggházy 1928a. 8. o.

46 „Ó, fantázia, ötlet, szív mért aludtál a magas hivatalokban.” – *Az Est*, 1936. szeptember 5. 1. o. – *Pesti Hírlap*, 1936. augusztus 14. 13. o.: „Fel kell hívunk az ünnepségekben résztvevő közönség figyelmét arra-, hogy arra való tekintettel, hogy a Lovas-ut közlekedésre még nem alkalmas, az ünnepség résztvevői

A rendezésért felelős Idegenforgalmi Hivatal – a kötelező állami protokollek mellett – iparkodott egyéni arculatú és vonzó programmal készülni. Meghívták a harcokban hajdan részt vett államok képviselőit, beleértve az időközben „nemes ellenfélle” átlényegült törököket is. A budavári főtemplomban Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás celebrálta a misét, amelyen első ízben hangzott fel Matteo Simonelli 1932-ben újra felfedezett ötszólamú miséje, a »Missa Buda expugnata«, amelyet a pápai énekhar tagjaként Budavár visszavételének örömére írt 1686-ban és XI. Ince pápának ajánlott; ugyancsak ekkor csendült fel először Kodály Zoltán a főváros felkérésére ez alkalomból írt Budavári Te Deuma. *„A lobogódásbe öltözött Szentháromság-téren kezdődő ünnepségekkel a külföldi küldötségek az ország közönségével együtt ülték meg a kereszténység bástyája visszavívásának 250 esztendő évfordulóját. A Koronázó főtemplomban bemutatott ünnepélyes hálaadó primási szentmise végeztével a résztvevők gyalog vonultak át a Bécsikapu-térre, ahol a főemlékkel szemközt lepellet leborítva állott Ohmann Béla műve, mely a Vár visszavételének szimbóluma.*”⁴⁷ Ide érkezett meg Horthy Miklós kormányzó is, miután elvonult a díszszázad előtt, majd kis kitérővel végighaladt a bástyán és koszorút helyezett az utolsó budai pasa jelképes síremlékére, állami megemlékezés színhelyévé autentizálva azt. – A központi ünnepség az aprócska Bécsi kapu téren zajlott, ahol három módon örökítették meg a visszavívás tényét: a felszabadított Budába keresztet hozó angyalt formázó emlékművel; a vele szembeni várfalon a vár visszavívásában részt vett külhoni hősi halottak emléktáblájával és az elesettekért világitó örökmécsessel.⁴⁸ Szendy Károly polgármester rövid, lényegre törő szónoklata után *„A »Magyar Hiszekegy« hangjai mellett Magyarország Kormányzója helyezte az első koszorút az angyalt ábrázoló, kettőskeresztes, grandiózus bronzszoborra. A leleplezési ünnepség után újból kialakult a fényes ünnepi menet és alabárdos testőrségének sorfala között megindult a Kormányzó úr a Bécsikapun és a Lovasúton át a Vár északi bástyájához, ahol a Budavár ostromában résztvett magyar hajdúk emlékművének leleplezését ismét Szendy Károly polgármester vezette be.*”⁴⁹ A frissen újjáépített⁵⁰ Bécsi kapun át a Horthy és kísérete által vezetett menet a Lovas útra kanyarodott, ahol szintén újonnan megjelölt helykegyeleti pontokat látogattak végig. Nem lehet véletlen, hogy az eseményről beszámoló sajtótermékek mindegyike kitér arra, amit Aggházyék is mindig hangsúlyoztak: miszerint a visszafoglaláskor a legvéresebb küzdelmek színhelye volt ez a várfal-szakasz, s a végső

a Kapisztrán-utca felé felvezető részén a Prímás-bástyára, onnan pedig a Kapisztrán-térre mennek, ahol a kocsik is várakoznak.”

47 *Fővárosi Közlöny*, 1936. november 20. 1447. o.

48 Mindhárom Ohmann Béla alkotása.

49 A magyar hajdúk zászlórúdjára – Árkay Bertalan iparművész alkotására – ekkor húzták fel első ízben a magyar lobogót, amire a Prímás-bástyán megszólaló harsonák adtak jelet. – *Pesti Hírlap*, 1936. augusztus 14. 13. o.

50 A kapu újjáépítésére Kismarty-Lechner Jenő építész kapott megbízást, aki 1935. július 8-án telefonált a Hadimúzeumba, *„bogy a Bécsi kapu helyreállítási munkálatai megkezdődnek. Kérte, hogy a nálunk levő köveket megnézhessék, szeretné tudni, bogy mire használhatja fel ezeket. Talán e béten már el is jönnek s megnézik”* – jelentette Turányi Géza alezredes Aggházyknak. – HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 25. dob. 75/Kt. 1935.

roham is itt indult meg. Ezért az Esztergomi rondella falán, a hajdani Császárrés⁵¹ helyén kívülről 1936-ban egy hatalmas kereszt nyert elhelyezést, alatta egy kis lélekharanggal, annak jeléül, hogy a felszabadító sereg a győztes roham napján e ponton tört be először a várba. A körbástya előtti parkban ugyancsak a jubileum alkalmából állították fel az ostromban elesett magyar hajdúk emlékkövét. A kormányzó itt szűkebb kíséretével az emlékkő és a kereszt között állva várta meg a két mű felavatását.⁵² *„Az ünnepség ezzel véget ért. Az utcák megnyitása után hatalmas tömegek zarándokoltak az újonnan leleplezett emlékművekhez és áldoztak a 250 évvel ezelőtt elesett hősök emlékének. Délután a Magyar Tudományos Akadémia rendkívüli ülésen ünnepelte meg a két és félszázados történelmi évfordulót, ahol József királyi herceg, az Akadémia elnöke mondott ünnepi beszédet, Gyalóky Jenő tüzérezredes pedig »Budavár visszavívása 1686«-ban címmel előadást tartott. Az ünnepségek a Városi Színházban rendezett ünnepi hangversennyel nyertek impozáns befejezést, mely után Szendy Károly polgármester a főváros közönsége nevében díszes fogadóestélyt adott a megjelent külföldi vendégek és küldöttségek tiszteletére a Szent Gellért-szálló márványcsarnokában.»⁵³*

A Hadik-szobor és az új szerzemény kiállítása – 1937. május

1937. április 29-én, csütörtökön a várbeli Szentháromság és Úri utca kiöblösödő kereszteződésénél egy leleplezésre váró emlékmű körül hatalmas tömeg várakozott. Az ünnepség kezdetéig is bőven akadt látnivaló: *„A szobor mögött két Mária Terézia-korabeli egyenruhába öltözött Hadik-buszár állt díszőrséget, sötétkék, sárgaszínóros egyenruhában, meggypiros tarsollyal, copfos parókában. A szobor előtt pedig a régi ezred szalagokkal díszített, sötétkék és arany történelmi standardját tartotta egy Hadik-buszár. Két oldalt a cinóberpiros, fehéres és arany pompában ragyogó testőrség vonult fel, a szobor mögött pedig a koszorúkat őrizték színpompás díszmagyar ruhákba öltözött legények. Pontban tizenegy órakor érkezett a kormányzó, vitéz Koós Miklós ezredes, vitéz Németh Tibor őrnagy szárnysegédek és Ferenczy Tibor főkapitány kíséretében. A Himnusz hangjai mellett elvonult a díszszázad előtt, aztán a szoborral szemben felállított díszemlényen foglalt helyet. Megkezdődött az ünnepség.»⁵⁴* – A Hadik-szobrot a tábornok hajdani lakóépületéhez közel⁵⁵ a volt cs. és kir. 3. Hadik-huszárezred bajtársi köre állította elesett bajtársaik emlékére, ennek

51 *„Az 1686-i ostrom utolsó napján, szeptember 2-án, a mai Hadimúzeum nyugati főfrontja előtt elterülő bástyán tört »nagy császár résen« és a múzeum északi frontja előtti bástyán tört »kis császár rés«-en (odébb az államnyomda és az Orsz. Levéltár közt a »brandenburgi rés«-en) folyt le a nagy roham, amely a várnak sorsát eldöntötte s amelynek emlékére minden pénteken délután 3 órakor megszólal a budavári koronázó főtemplom nagyharangja.» – Aggházy 1928. 6. o.*

52 A hajdúk emlékköve Grantner Jenő szobrász-művész, a kereszt pedig Bierbauer Virgil műépítész alkotása.

53 *Fővárosi Közlöny*, 1936. november 20. 1447–1448. o., *Pesti Hírlap*, 1936. augusztus 13. 13. o.

54 *Magyarság*, 1937. április 30. 8. o.

55 Az úgynevezett Forgách-Asbóth-palota (Úri utca 58./Tóth Árpád sétány 33.) volt egykor a város katonai parancsnoki épülete, ahol 1768-tól Hadik András tábornok lakott. – *Magyarság*, 1937. április 30. 8. o.

megfelelően nagy számban is jelentek meg.⁵⁶ Külön küldöttséggel képviseltette magát a nemzeti hadseregben Hadik András nevét viselő m. kir. nyíregyházi 4. honvéd huszárezred vitéz Béldy Alajos ezredes vezetésével,⁵⁷ s teljes létszámában felvonult az újkori politikai befolyása csúcán álló Hadik-család is.

Az ünnepség során a beszédet tartó Csermőy-Schneidt Gyula ny. tábornok, az ezred utolsó háborús parancsnoka átadta a régi ezred szalagokkal díszített történelmi standardját az utódezednek. Az emelvény közelében ott állt a Hadimúzeum képviselőjeként Aggházy ezredes is⁵⁸ – ugyanis a család a nevezetes nap alkalmából a Múzeumnak adományozta a huszárgenerális kardját.⁵⁹ Mint ezt az újság is szemfülesen megjegyezte, az új szerzeményt azonnal ki is lehetett állítani a Múzeum egy hónapon belül nyíló állandó kiállításán.⁶⁰

A Hadimúzeum⁶¹ és a kiállítás ügye

A kétezer műtárgy – a Múzeum első költözésének tanúja – 1937-re megtízszereződött; a támogató szervezeteknek köszönhetően az összegyűjtött anyag is sokrétűvé vált. A munkatársi gárda – az önkéntes támogatók ellenére – aránylag kis létszámú volt, – mindössze négy tiszt irányította a feladatvégzést

56 *Budapesti Hírlap*, 1937. április 27. 3. o.

57 *Budapesti Hírlap*, 1937. április 30. 3. o.

58 A kardot a Hadimúzeum képviselőjében Aggházy ezredes és a kíséretébe kirendelt Molnár Kálmán tiszthelyettes, az I. kiállítási csoport laboránsa vette át. Az ünnepséget követően derült ki, hogy a kard Hadik-Barkóczy Endre gróf majorátusi tulajdonából került adományozásra a Hadimúzeumnak. – HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 30. dob. 300/sgt.–1937.– Az eseményt Aggházy is feljegyezte zsebnaptárába. Szoleczky 2000. 181. o.

59 „*Hadik András kardja a hadimúzeumban. Értékes hadiemlékkel szaporodott csütörtökön a hadimúzeum gyűjteménye, a magyar katonai dicsőség és erények emlékeinek ez a temploma, amely hosszú esztendők óta tartó előkészítés után május 29-én tárja ki kapuit a nagyközönség számára. Délelőtt Hadik András gróf Mária Terézia vitéz huszárgenerálisa szobrának leplezésekor vitéz Csermőy-Schneidt Gyula a régi Hadik-buszár-ezred utolsó parancsnoka átnyújtotta Hadik András kardját vitéz Aggházy Kamill ezredesnek, a hadimúzeum igazgatójának. A legendásbírú magyar huszárgenerális kardját mostanáig gondosan őrizték a Hadik-család tagjai. Ma is csaknem teljesen ép ez a kard, amellyel kétszáz esztendővel ezelőtt rohamra vezette buszárjait Hadik András. A fekete bőrtok aranyozott dús rézveretes díszű. A penge kissé hajlott, kétujjnyi széles. Az ugyancsak aranyozott díszes rézzel kivert markolat hasonló a mostani gyalogsági tiszt kardhoz. A pengét közvetlen a markolat alatt a hold, a nap és csillagok képei díszítik. A szablya élén három-négy kisebb csorbulás látható. Nem az idő marta ki a finom acélt, látszik, hogy csatározás közben keletkeztek. A hegye felé kiszélesedő pengőn két sor írás van bevéve: „Andreas Comes Hadik Generalis Campi Mareschallus Exelsi Consily Belici Supremus Praeses.” (Hadik András gróf vezénylő tábornagy a legfelsőbb udvari tanács elnöke.) Teljes épségben függ a szablya markolatán a kardbojt is, amely azonban távolról sem hasonlít a mostani katonatiszti kardbojtokhoz. Pontoson olyan, mint amelyet ma a rendőrtisztek viselnek. Teljesen zárt, alul sötétkék bársony díszíti. Az értékes emléket kiállítják hadimúzeumban és május végétől már meg is tekinthető.*” – *Magyarország*, 1937. április 30. 11. o.

60 *Magyarország*, 1937. április 30. 8. o.

61 A m. kir. Hadimúzeum Szervi Határozványa szerint tudományos katonai szakintézet (az 1929. évi XI. törvénycikk, illetve a törvénycikk 9300/1935. III. sz. Vkm. Végrehajtási Utasításának 5. §. II. pontja értelmében a m. kir. honvédelmi miniszter fennhatósága alatt álló szakmúzeum), továbbá a m. kir. honvédség csapatainál, intézeteinél stb. szervezett hadtörténelmi gyűjtemények központi felügyelő szerve.

– a feladat pedig legtöbbször számára kimerült a rendszerezésben, nyilvántartásban véltelben, illetve a napi feladatok ellátásában. Az új épületben nem volt fűtés, a hidegebb időszakokban vaskályhák mellett dolgoztak. Mindez nem könnyítette meg a felkészülést a kiállításépítésre, amelyet a honvédelmi miniszter ultimátumszerűen 1937. március 15-iki nyitással irányozott elő. Elvileg tehát a munkatársaknak alig két és fél hónapjuk lett volna a tárlat elkészítésére.

Mit tudunk erről a Hadimúzeumról? A számukra átalakított laktanya-szárnyban, a megálmodott „végleges otthonban” azt a háttérmunkát végezték, amelynek jelentős részét teszi ki a napi rutin: nyilvántartás, ügyfelekkel való foglalkozás, karbantartás, raktározási munka. A házon belüli feladatok mellett a társadalmi beágyazottság érdekében a tudományos munkatársaknak helytörténeti-helykegyeleti tevékenységet, irodalmi munkásságot is kellett végezniük. Ugyanakkor – mivel az intézmény létrehozásakor senki se határozta meg pontosan a múzeum rendeltetését, körvonalazta annak gyűjtési körét és korszak-határait – a múzeum vezetősége az amúgy is általánosan megfogalmazott feladatokat a lehető legtágabban értelmezte; olyan mértékben, ahogyan ezt egyetlen más magyar közgyűjtemény sem.⁶² Így aztán a múzeumi szakma szemében minden bizonnyal a profizmus és dilettantizmus fura keverékének tűnt: háttéréből, szervezettségéből adódóan dinamikus, hatékony minden közös vállalkozásban – ugyanakkor kétségbeejtően naiv és műkedvelő, ha kiállítási anyagról, műtárgyokról van szó.

Aggházy és munkatársai végig tisztában voltak azzal, hogy a tervezett kiállítást meg kell nyitniuk. Kialakult elképzelésük kezdettől volt már: az 1918. júliusi, Láng-féle előterjesztés magában foglalt egy részletes, 28 témacsoportot feldolgozó kiállítási koncepciót is, igaz, akkor még a világháborúra kihegyezve.⁶³ Nyilván hajtotta őket a bizonyítás és a dicsekvés szándéka is, amikor a Mária Terézia-laktanya termeiben egyfajta ideiglenes bemutatóhelyé alakították a számukra átengedett terület jelentős részét. Időbeli megkötésekkel – március 15. és november 15. közt a hét egy meghatározott napján –, de már ott is fogadtak reprezentatív látogatókat, külső munkatársakat, egyesületi tagokat⁶⁴ és átlagos érdeklődőket – nem utolsó sorban azért, mert úgy vélték: mindenki lehet potenciális adományozó vagy információhordozó. Saját holdudvarukat – támogatói körüket, akik jó része aktív vagy nyugállományban kötődött a fegyveres testületekhez – csak úgy tudták önkéntes munkatársnak megnyerni, ha beengedték őket a gyűjteménybe.⁶⁵

62 Pongó 1971. 34., 36. o.

63 Hadtörténeti Múzeum Adattár, leltári szám: 409.88.; Pongó 1971. 19. o.; részletesen ismerteti: Ságvári 2008. 111. o.

64 Pongó 1971. 32. o.

65 1928. október közepétől, amikor a Nándor-laktanya 1926 októberétől folyó külső átalakítása után a benne szállásoló csapatok kiköltöztetésével az épület belső átalakítása is kezdetét vehette, a küszöbön álló költözés miatt az Üllői úti látogatásokat szüneteltették (*Historia. Hadimúzeumi Lapok* 1928. 6. sz. 8. o., 1929. 1–2. sz. 10. o.: „... értesítjük tisztelt barátainkat, hogy a küszöbön álló költözés előkészületeit és a csomagolást megkezdvén, a IX, Üllői-út 49. szám alatt úgy az egyenkénti mint a csoportos látogatást is megszüntettük. Mielőbbi viszontlátásra Budavárában!”)

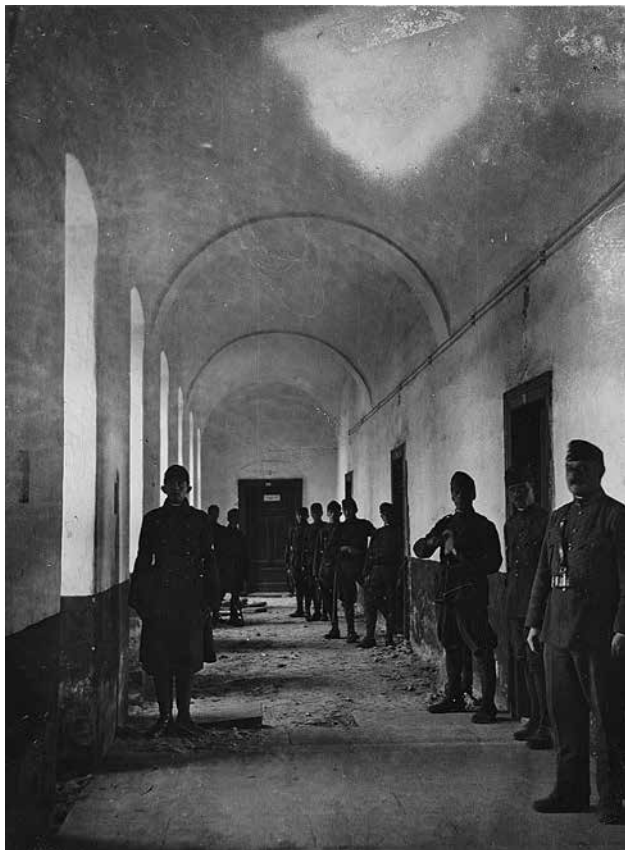
A kiállítás előtere a Mária Terézia-laktanyában: a kedvcsinálónak kibehelyezett lövészárkok-művészeti tárgyakhoz ugyan a kiírás szerint nem volt szabad hozzányúlni, de a látvány a karikatúra-sorozattal együtt sokat ígért – 1925. (HTM Fotóarchívum)

Anyagkölcsonzással bekapcsolódtak a főváros időszaki kiállításába is.⁶⁶ Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület például kifejezetten azzal a céllal alakult meg, hogy a Múzeumot végleges otthonhoz segítse.⁶⁷ Mai szemmel nézve állományvédelmi szempontból elképzelhetetlen, hogy sérülékeny textíliákat, lobogókat, műtárgyakat vigyenek ki nagy, nyilvános rendezvényekre – elődeink számára viszont ez reklám és egyfajta hazafias kötelesség volt, az értékörzés és értékmentés közösségnek deklarálható formája.

Igen nagyfokú előrelátásról, tudatosságról árulkodott a gyűjtemény átköltöztetése. A sétányon elhelyezhető tüzérségi és műszaki park azonnal figyelemfelhívó reklámként is működött, amellett jelezte a valós haditechnikai helyigényt. A feldolgozottság és felkészülés szintjét mutatta az is, hogy az elkészült kiállítási termekbe az épülő tárlat leendő tárgyi anyaga a már előre elképzelt/megtervezett

66 1924-ben a Műcsarnok őszi tárlatán „az igazgatóság a szoborcsarnokot az újonnan alakult Hadtörténeti Múzeumnak adta át, a mely ezúttal állítja ki sapkajelvény-gyűjteményét, a mely 8000 darab válogatott művet foglal magában” és „katonai ereklyék és háborús sapka, jelvények, zászlók kerülnék bemutatásra.” 1926-ban a Magyar Nemzeti Múzeumban május 8-án megnyílt sporttörténeti, illetve a millenniumi kiállításra készült Fővárosi Pavilonban május 29-én megnyílt Embervédelmi kiállításon a Hadimúzeum szintén anyagkölcsonzással vett részt. – Pongó 1971. 31. o.; *Budapesti Hírlap*, 1924. október 18. 6. o.; *uo.* október 26. 5. o.; *Pesti Napló*, 1926. május 8. 17. o.; *Budapesti Orvosi Újság*, 1926. július 22. 915. o.; *Thurner* 1928. 32. o.; *Babucsné Tóth* 2003. 61–62. o.

67 Részletesen: *Babucsné Tóth* 2003.

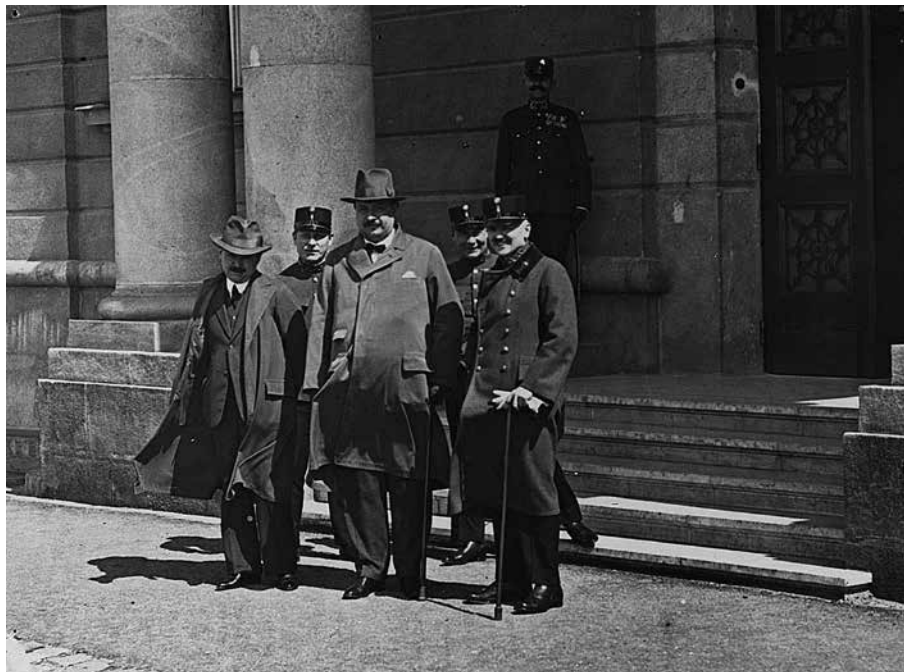

A legénységi különítmény tagjai, hadimúzeumi tisztek, altisztek a jövőendő irodáknál, a Nándor-laktanya II. emeletének déli szárnyában, 1927 körül (HTM Fotóarchívum)

részbe, kijelölt kiállítótermébe került elhelyezésre. Az intézmény 1928-ban megfogalmazott tízéves tervében azzal számoltak, hogy fokozatosan belakják a teret és „közszemlére állítják” a kiállítási anyagot, az épületszárny padlasterét pedig úgy építik át, hogy az alkalmas legyen a hősi emlékművek mintagyűjteményének elhelyezésére.⁶⁸ Látszólag ideális volt a helyzet.

1929. november 10-én azonban Gömbös Gyula lett a honvédelmi miniszteri székben a Hadimúzeum iránt mindig maximális jóindulatot tanúsító Csáky Károly gróf utódja. Miniszterségével – amelyet kormányalakítása után is megtartott – kezdetét vette a hadsereg felső vezetésének, intézményeinek radikális racionalizálása és korszerűsítése. Az új miniszter környezetét fiatal, elveivel rokonszenvező, utasításait maradéktalanul végrehajtó tisztekkel töltötte fel, a „régigárda” főtisztjeitől pedig megszabadult, új vezérkari főnököt és főparancsnokot nevezett ki, létszámnövelést és fejlesztéseket helyezett kilátásba. Első lépésként – a miniszterektől nem megszokott módon – végiglátogatta

68 *Aggházy* 1928b. 139. o.

Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és kollégája, Tóth Zoltán hadtörténész szakfelügyeleti látogatása a Hadtörténelmi Múzeumban. Hóman bal oldalán Aggházy Kamil ezredes, igazgató, mögötte Láng Gyula gazdasági tiszt áll; jobbra mögötte Turányi (Thurner) Géza múzeumi titkár. 1930. február 25. (HTM Fotóarchívum)

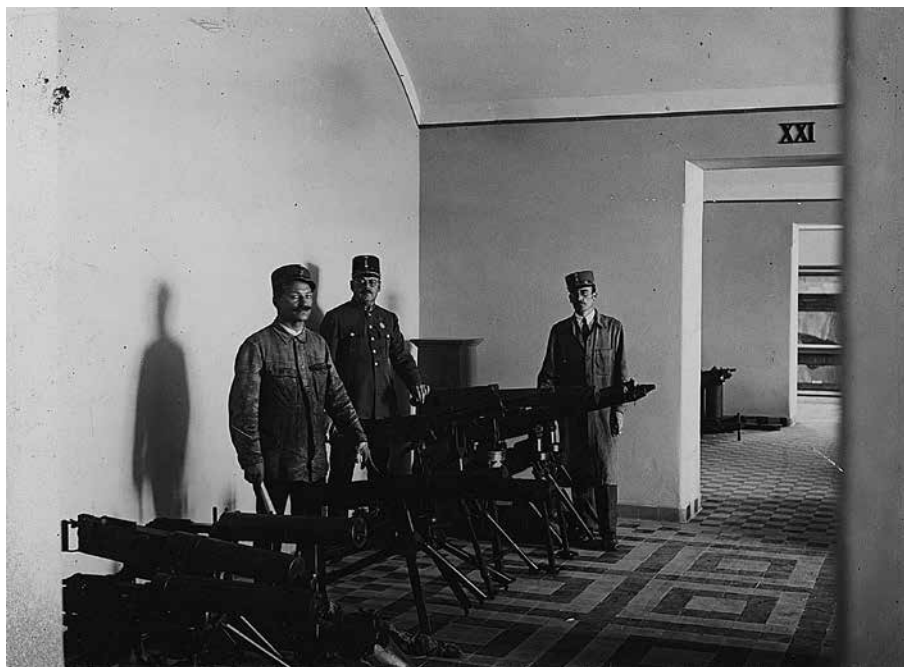
a vegyesdandár-parancsnokságokat, hogy személyesen tájékozódjon a tisztek és a hadsereg helyzetéről.⁶⁹

A Hadimúzeum támogatói körének jelentős hányadát a régivágású tisztikar képezte, ráadásul Gömbös úgy láthatta: Aggházyék számos egyéb irányú, múzeumi munkán messze túlmutató tevékenységeket vállalnak fel, s emiatt nem futja idejükből és energiájukból az igazi múzeumi alapfeladatok ellátására. Ezért – még látatlanban – „szakfelülvizsgálatot” rendelt el az intézménynél: a bizottsági tagnak felkért külső szaktekintélyek Hóman Bálint honvédelmi államtitkár, egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és Tóth Zoltán egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum hadtörténelmi szakértője voltak.

Szakvéleményük fennmaradt: alapvető múzeumtörténelmi tanulmányában Pongó János részletesen ismertette a tartalmát, legfontosabb megállapításait.⁷⁰

⁶⁹ *Vonyó* 2015. 230–235. o.

⁷⁰ Az 1930. július 30-án a m. kir. honvédelmi miniszter úrhoz intézett ad 398/1929. sz. szakfelülvizsgálati jelentést (szakvéleményt) részletesen taglalja: *Pongó* 1971. 34–40. o.

A tervezett kiállítási anyag áthelyezése. A restaurátor csoport vezetőbelyettese, bővétei Barcsay Árpád alezredes, Hochwärter (Harsányi) Iván fegyvermester és Jóby Frigyes Vilmos tisztbelyettes, laboráns (köpenyben) a géppuskák mellett az I. emelet déli szárnyában, a XX. számú kiállítási teremben, 1930. május 28. (HTM Fotóarchívum)

Mindkét szakértő igen kevés időt töltött el a felkérés nyomán a múzeumban: Hómant is, Tóth Zoltánt is számtalan közös munka s ennek nyomán sokszálú kapcsolat fűzte a Hadimúzeum munkatársi gárdájához, ismerték a gyűjteményt és annak keletkezési körülményeit.⁷¹ Az 1920-as évek költözése nyomán még olyan elképzelés is felmerült, hogy a Nemzeti Múzeum gazdag hadtörténeti anyaga egy részét a Hadimúzeum hét, számára átengedett termében mutatja be. A hadtörténetis munkatársak a bizottság kérésére készítették el a Hadimúzeum első komplett kiállítási koncepcióját. Eszerint a kiállítás felölelte az egész magyar hadtörténelmet, a honfoglalástól a jelenkorig; felépítése alapvetően kronologikus, azon belül néhány tematikus egységgel. A szakvélemény gyűjtőkör és kiállítás szempontjából az állandó hadsereg létrejöttének 1715-ös korszakhatárát javasolta, erősen ajánlva a heterogén színvonalú „összehordott” anyag

⁷¹ Aggházy szerint Hóman csupán másfél órát fordított a gyűjtemény és az épület megismerésére, s körülbelül ugyanannyit a megbeszélésre; Tóth Zoltán két-három délelőttöt. A bizottság elsősorban Aggházy jegyzeteire és közléseire támaszkodott, de felhasználta a Nemzeti Múzeum irattárában levő, Hadimúzeummal kapcsolatos régebbi aktákat is. – Pongó 1971. 41. o.

*A várfal helyreállítása és a Lovas útra vezető lejtő kiépítése – az épület külső része már elkészült, 1930. augusztus 12.
(HTM Fotóarchívum)*

selejtezéssel, raktári és kiállítási részre bontással, szelektálással járó revízióját. Meglehetősen kendőzetlenül mutattak rá a Múzeum legnagyobb gyengeségére: azaz a jószándékú, kellő hozzá nem értésből fakadó vegyes gyűjteményezésre, de arra a visszásságra is, hogy az intézmény élére Aggházy előtt „ranghelyeztük alapján” kinevezett és tudományos szakértelemmel nem rendelkező katonai vezetőktől nyilván nem volt elvárható a hozzáértő iránymutatás, illetve a szakmai elvárások és gyakorlatok számonkérése.⁷²

Gömbös a szakvélemény tanulmányozása után utasította Aggházyékot arra, hogy a leírtakat figyelembe véve gondolják át és tervezzék újra kiállítási koncepciójukat.⁷³ 1930. november 13-án Denk Gusztáv tábornok, a honvédelmi minisztérium elnökségének vezetője kíséretében miniszteri látogatást tett a Múzeumban – a tárcsa háttérintézményét is személyesen ellenőrizte. A vizitálás nem lehetett kellemes: előjáróként végigjárva az épületet, termeket minden bizonnyal felhívta Aggházyék figyelmét az intézménybe fektetett és eddig meg nem

72 Ságvári 2005. 115. o.

73 Pongó 1971. 36. o.: „A bizottság a gyűjteménynek mintegy 25 – 30%-át ítélte kiállításra alkalmasnak, kb. ugyanannyit kiselejtezésre valónak, a fennmaradó részt pedig tudományos gyűjtemény céljára, raktári megőrzésre javasolta. Korszakok szerint a 48-as szabadságharc, az 1867-től az első világháborúig terjedő időszak és elsősorban az első világháború anyagát tartotta alkalmasnak kiállítás rendezésére.”

Gömbös Gyula honvédelmi miniszter látogatása – civilben, sétapálcával – a Hadimúzeumban. A képen jobbról a második Denk Gusztáv altábornagy, a HM Elnökség vezetője, jobbról a negyedik bottal Aggházy Kamil ezredes, 1930. november 13. (HTM Fotóarchívum)

térült kiadásokra, – a Nándor-laktanya átalakítási költsége 1930 januárjára több mint 1,3 millió pengőre rúgott⁷⁴ – a félkész kiállítási állapotokra, tárlókra, a neki nem tetsző elemekre. A fenntartó tárca, pontosabban annak első embere tematikai korlátozásokat is bejelentett: ízig-vérig politikusként, a MOVE alapítójaként hallani sem akart például a bolsevizmus alatti időszak kiállítási bemutatásáról, a Habsburgok dicsőítéséről, ám a honvédségnek kétszer annyi teret akart a kiállítási térben.

A Hadimúzeum a szakfelülvizsgálat után elfogadta az 1715-ös gyűjtési korszakhatárt; beleegyezett, hogy földszinti északi szárnyában kialakított hét termét a Nemzeti Múzeum kapja meg és rendez benne kiállítást a két múzeum korai gyűjteményéből. Az állandó kiállítás új tervét jóváhagyás végett 1932-ben felterjesztette a Honvédelmi Minisztériumnak, amely a „Szempontok a kiállítás tervezethez” című leiratban haladéktalanul közölte észrevételeit, miszerint – politikai-ideológiai szempontból – nem kívánatos a háborús vereség, veszteség megjelenítése, sőt a hadifoglyok emlékeit, a katonai egészségügy bemutatását sem kell hangsúlyozni. A Hadimúzeum ennek alapján ismét átszervezte a kiállítási

⁷⁴ Pongó 1971. 35. o.

munkákat és elosztotta a műtárgyállományt.⁷⁵ Hosszabb kommunikációs szünet következett, s ez valószínűleg Gömbös kormányalakítására vezethető vissza: a kormányfő által magának fenntartott honvédelmi tárca ügyei közt sokadlagossá vált a múzeumi kiállítás kérdése.

A helyzet akkor változott meg, amikor 1935. április 12-én – a szoborállítás kapcsán – az ügybuzgó Aggházy „Görgei-termek” berendezését javasolta a szobor ügyét messzemenően felkaroló miniszter(elnök)nek: *„A leleplezési ünnepség a Hadimúzeum közvetlen közelében fog lefolyni és bizonyosra vehető, hogy a szoborleleplezéshez meghívott előkelő közönség a Hadimúzeum iránt érdeklődni fog, már csak azért is, mert tudvalevő, hogy az intézet nagy számú, értékes Görgey-erekllyékkal is rendelkezik. Jelentem, hogy az intézet szabadságharci gyűjteménye, amely a földszint V-VII. termében van elhelyezve a leleplezési ünnepen bemutatható volna. E bemutatás a Görgei-ünnepségeket méltóképpen kiegészítené és bizonyára az intézet szabadságharci erekllyegyűjtését hathatósan előmozdítaná. Ezek alapján kérem engedélyezni, hogy az intézet földszinti V-VII. termeit 1. vagy csak az ünnepélyre meghívottak részére 2. vagy az ünnepély napján egész napra egyéb érdeklődőknek is megnyithassam, avagy bemutathassam.”*⁷⁶

A honvédelmi miniszter ehhez nem járult hozzá.⁷⁷ Azonban a HM elnökség vezetője útján 1935. május 3-án távmondatban utasította a múzeum igazgatóját, hogy – az 1932-es szempontok alapján – jelentsen az átrendezés állásáról. Május 6-án született meg az alábbi válaszlevél-tervezet:

„Jelentem, hogy az 1932. évben kiadott szempontok szerint az alábbiak végeztek el:

*1. a kiállítási termekből „vörös idők” gyűjteménye, a „hadifogoly emlékek”, az egészségügyi vonatkozású gyűjteményből az orvosi vonatkozásúak kivétettek és raktározatattak. A hősi emlékek kismintái selejteztettek.*⁷⁸

Élő személyek képei, a szempontok szerint, a kiállításból kivétettek. Ott csak az elhalt M[ária].T[erézia]. R[endi]. lovagok képei, emlékei helyeztetek el.

A jellegüknél fogva ide szorosan nem tartozó tárgyak, valamint kevésbé értékes képek selejteztettek és raktározatattak.

Az arany vitézségi érmesek szétválasztása megtörtént, azonban helyhiány miatt ugy a kiállításban, mint a raktárban a M[ária].T[erézia]. R[endi]. lovagok és a legénységi kitüntetések képeivel és emlékeivel együtt vannak elhelyezve.

2. A termekben azok berendezésénél, a szempontok 7. pontja szerinti sorrend az elhelyezési lehetőség mérvéhez képest figyelembe vétetett.

3. A Nemzeti Múzeumból átkerülő rész számára termék nem ürítették ki, mert ez a terv megváltozott.

75 Pongó 1971. 42. o., Ságvári 2005. 115. o.

76 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 25. doboz 65/Kt. Muz.–1935.

77 Pongó 1971. 44. o., a HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 75/Kt. Muz.–1935. (A pro domoban hivatkozzák a HM 3041/Elns.–1935. üggydarabjából az erre vonatkozó kivonatot.)

78 A Hadimúzeum az 1927. augusztusi Múcsarnok-beli kiállítás után a Hősi emlékmű-kiállítás alkotásait, pontosabban a kismintákat – hogy csak a díjazottakat, vagy az összes kiállított művet, nem tudjuk – megszerezték. Ezek selejtezéséről van szó. Néhány név a művészek közül: Zala György, Szentgyörgyi István, Pásztor János, ifj. Vastagh György, Markup Béla, Lux Elek, Maugsch Gyula, Lechner Jenő, Istók János stb. – A múcsarnoki kiállításról: *Pesti Hírlap*, 1927. augusztus 19. 4. o.

Ennélfogva a földszint terembeosztása általában nem változott. Éspedig:

I–VII. terem maradt az 1715–1849. gyűjtemények terme.

A VIII–XIV: termekből az eddigi 2 honvédségi terem helyett 4 honvédségi terem. Ez úgy volt elérhető, hogy a régi honvédség rubázatát a rendelkezésre bocsátott utánzatokkal (részben vásárlással) kiegészítettük. E rubázat elhelyezéséhez szükséges vitrinek készítése még folyamatban van.

A régi honvéd zászlók átvétele a Ludovika Akadémiától a 733/Elm.-1935. rendelet értelmében folyamatban van.

E termekben a közös hadsereg anyagából az un. ereklyék és zászlók egy terembe összeszedettek. Ez a terem a II. emeletre fog felkerülni amennyiben az átrendezési terv jóváhagyatik.

4. Jelentem, hogy a Vallás és Közokt. min. úr múlt évi nov. hóban közölt illetve általa tervezett értekezlete még nem tartatott meg. Emiatt végleges átrendezést még nem csinálhatok, mert a Nemzeti Múzeumnak a tervezett cesura utáni anyaga jelentős változást fog okozni, így csak ez anyag ismeretében mozdíthatom meg a 30 terem tárgyait.

*5. Kívánatos volna e tervezett értekezlet megtartása s azután újabb szempontok kiadása, hogy az intézet ennek alapján átrendezését befejezhesse és a megnyitáshoz előkészülhessen.*⁷⁹

A Múzeum látogathatóságának ügye 1935 augusztusa folyamán még kétszer felmerült. Az Országos Magyar Idegenvezetői Tanfolyam Igazgatósága, majd Dr. Ballagi István egyetemi tanár a IX. Nemzetközi Dermatológiai Kongresszus vársétája tárgyában írt megkeresése nyomán Aggházy 23-án felterjesztésben kérte a kiállítás megtekintésének engedélyezését a minisztertől. A választ a pro domo feljegyzésből tudjuk: „A Miniszter Úr Ónagyméltóságának döntése szerint a hadimúzeum – megnyitása előtt – senkinek nem mutatható be. A Hadimúzeum látamozási úton utasítatlik, hogy a jövőben a múzeum megtekintésére irányuló kérelmek előterjesztését mellőzze, egyben értesítse dr. Ballagi egy. tanárt, hogy a múzeum átrendezése miatt nem tekinthető meg.”⁸⁰

Miután tárcaközi tárgyalásra 1935. szeptember első feléig nem került sor, 1935. október 28-án legalább a két múzeum vezetője megegyezett a gyűjtési korszakhatárban és a műtárgyak cseréjében. Ezt követően decemberben – a megálapodás végrehajtásaként – a Hadimúzeum már nagyobb mennyiségű, körülbelül 1200 darabból álló 1715 utáni, zömében 1848-as anyagot vett át a Nemzeti Múzeumtól.⁸¹

Az önállóság ismét retorziót vont maga után: 1935. október 29-én telefonon érkezett a parancs, hogy a múzeum terjessze fel az átrendezés tervezetét. Az elképzelés fogalmazványai fennmaradtak, akárcsak az egyes emeletek többszörösen javított elosztási rajzai, továbbá egy lista, amely a kiállítási termekben elhelyezett személyeket ábrázoló szobrokról készült.⁸²

79 Pongó 1971. 43–44. o., HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 25. doboz 75/Kt. Muz.–1935.

80 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 26. doboz 489/Muz.–1935. (Kivonat a HM 6894/Elms.–1935. sz. ügyszerűsítésből)

81 Pongó 1971. 43–44. o.

82 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 25. doboz 75/Kt. Muz.–1935.

Gömbös betegsége miatt 1936. május-augusztus közt ideiglenesen Kozma Miklós belügyminiszter, majd Somkuthy József vezérezredes, vezérkari főnök látta el a honvédelmi tárca vezetését. Utóbbi még vezérkari főnökként egy 1936 nyarán összeállított javaslatában többek között a „harcias szellem ápolásának” fontosságára hívta fel a figyelmet.⁸³ Ennek egyik eszközét éppen a Hadimúzeumban látta és sürgette annak minél előbbi megnyitását, felhívta a figyelmet arra, hogy a szervezati határozvány szerint a múzeum feladata a *militaria hungarica* „... gyűjtése, készítése, helyreállítása, megóvása és kiállítása, oly terjedelemben, történelmi összefüggésben és csoportosításban, hogy az intézet nyilvános kiállítása a nagyközönség épülésére szolgáljon, tanulmánygyűjteményei pedig a szakemberek és műkedvelők búvárkodását mozdítsák elő”.⁸⁴ Az új kormányt alakító Darányi Kálmán kabinetjének tagja maradt Kozma Miklós (belügy), Hóman Bálint (vallás- és közoktatásügy), az egyetlen új személy Róder Vilmos vezérezredes, gyalogsági tábornok lett, aki a Honvédelmi Minisztérium élére kerülve a szélsőséges nézeteket visszaszorítandó ugyancsak ragaszkodott a „*nemes honvédségi tradíciók*” ápolásához. Nem habozott: tájékozódott a megnyitás anyagi-technikai feltételeiről és kitűzte a határidőt. A koncepcionális viták ideje lejárt; Róder tartalmilag nem szólt bele az előkészítésbe, ezért a Múzeumban alighanem csendben újrastrukturálták a tárgy-együtteseket. A tervezett körülbelül 3000 m²-es kiállítási terület 36 teremből állt, amelyben a csendőrség és a Mária Terézia Katonai Rend emlékeinek bemutatására egy-egy külön teremben, körülbelül 160–190 m²-en került volna sor. Ehhez csatlakozott még a folyosó-rész is, amelyen nehezebb hadiszereket helyeztek el. Összességében tehát mintegy 3600 m²-es alapterülettel rendelkeztek, szerény anyagi lehetőségekkel, nagyon határozott időbeli korlátokkal. S bár a korabeli kiállítási megoldások egyszerűbbek voltak a ma használatosaknál, a beépítendő terület nagyságát tekintve, saját kezű kivitelezéssel ez is óriási erőfeszítést kívánt. Az eddig aránylag kényelmes tempóban rendez(get)ett gyűjteményből hirtelenjében egy hatalmas állandó tárlatot kell rendezni.

Halogatásra, hezitálásra nem maradt idő. S a HM Elnökségen belül nem történt olyan mérvű személycseré, hogy Aggházy „önfejűségéről” megfeledkeztek volna.

A megnyitás és a minisztérium

Tíz évvel az után, hogy az akkori honvédelmi miniszter, Csáky Károly gróf kiutalta a Nándor-laktanya nyugati szárnyát a Hadtörténelmi Múzeum számára és anyagilag is lehetővé tette, hogy azt múzeumi célokra átalakítsák, a fenntartó hatóságok úgy látták: ideje a Hadimúzeum anyagát nagyközönség elé tárni.

Január 6-án vitéz Makay József vezérkari szolgálatot teljesítő ezredes, a Honvédelmi Minisztérium Elnökségének vezetője a lakásán hívta fel Aggházy ezredest,

83 HL VKF. 1. oszt. 1936. 1921/Eln.

84 *Nagy* 1942. 409–410. o.

hogy közölje vele: a megnyitáshoz szükséges anyagiakat megkapják.⁸⁵ Ezt a döntést a Múzeum vezetésével haladéktalanul és nyomatékosan írásban is közölték.⁸⁶

„*A m.kir.Hadimúzeum Igazgatójának, Budapest. 1937. évi január hó 7-én. A Hadimúzeum kiállítási anyagának átrendezési munkálatait úgy készítse elő, hogy a múzeum 1937. évi március hó 15-én ünnepélyes külsőségek mellett a nagyközönség számára megnyitható legyen. A megnyitási ünnepséget a legegyszerűbb keretek között kell megrendezni. Az erre vonatkozó tervezetet 1937. évi február hó 15-ig terjessze ide fel. A Hadimúzeum megnyitásához feltétlenül szükséges építkezések végrebajtására 11.817/eln.II.-1936.sz. rendelettel már intézkedtem. A még szükséges berendezési tárgyak beszerzésére, őrök fizetésére, stb. visszafizetendő előlegként az alábbi részletezés szerint 9.300 P-t biztosítottam:*

10 drb.	vitrin á 450 P	4.500 P.
2 drb.	fegyver állvány	400 P.
2 drb.	fegyvertábla	750 P.
100 drb.	zászlótartó pajzs	700 P.
2 fő	őrök fizetése 6óra	1.200 P.
	Katalógusok, belépőjegyek, rubatári jegyek készítése	1.000 P.
	10 fő teremőr fizetésére előleg	750 P.
	<u>Összesen:</u>	9.300 P.

A felmerült kiadásokról kiállított szabályszerű számlákat kifizetés végett ide terjessze fel. A rendelkezésre bocsátott 9.300 P-t, a múzeum megnyitása után a látogatások révén befolyó bevételekből /belépődíjak, katalógus, esetleges rubatári haszon, stb., stb./, 1937. évi június hó 15-ig a H.M. 03.860.sz. átmeneti letéti csekkszámlijára fizesse be.

Róder⁸⁷

A levél kézhezvétele után Aggházy telefonon hívta fel Makay ezredest és „éleshangú bemondás”-sal, indulatosan reagált a tarthatatlan határidőre. Kifejtette, hogy ragaszkodik május 29-éhez.

Január 9-én, a levél beérkeztenek másnapján – miután Aggházy végigjárta a kiállításokat s személyesen meggyőződött a készültség fokáról⁸⁸ – az alábbi levéltervezet szerint⁸⁹ számolt be a honvédelmi miniszternek:

„Jelentem, hogy az intézet kiállítási anyagának átrendezése már az 1936. nov. 26-án vett telefonparancs alapján⁹⁰ folyamatban van.

Az ünnepélyes megnyitás tervezetét az elrendelt határidőre fel fogom terjeszteni.

85 Szoleczky 2000. 174. o.

86 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937. (11.649/Elns. A.–1936.) – A január 14-iki kiadványból kiderül, hogy a november 26-iki volt az első parancsvétel.

87 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937. – Az iratban szereplő installációs igények a már beállított kiállítási bútorzat kiegészítését képezték.

88 Szoleczky 2000. 175. o.

89 Ez a kiadvány (HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937., 70/Kt.–1937., 230/Kt.–1937.) és a január 16-iki felterjesztés is csak töredékesen, fogalmazványként maradt ránk.

90 Az aláhúzás a tintával beszúrt megjegyzést jelöli; egyébként a fogalmazványban a javítások az egyes indokok felcserélését célozták.

Jelentem azonban, hogy a március hó 15-e megnyitási időpontnak nem felel meg. Indokaim a következők:

b. / a központi fűtés elkészítésére még eddig intézkedés nem adatott ki.⁹¹

A fűtéshez tebát termenkint egy-egy kálybát, összesen 36 db. kálybát kellene beállítani.

Ehhez megfelelő fűtőanyag és fűtő-személyzet rendelkezésre bocsátása szükséges, amibe újabb költség kell.

c./ előző előterjesztéseimben jelentettem, hogy a kályha-fűtés tűzveszély, füst. stb. miatt nem alkalmas muzeumi helyiségek fűtésére.

A központi fűtés bevezetése még a megnyitás előtt okvetlenül szükséges volna.

a./ március hónapban a muzeális termek még oly hidegek, hogy fűtés nélkül a termekben való tartózkodás alig lehetséges.

Emiatt ha a megnyitás megtörténik a kiállítást a jobb idők beálltáig be kell zárni.

Ez tebát teremőr személyzetben, kályhák beszerzésében felesleges kiadást illetve elkerülhető kiadást fog okozni.

d./ az intézet a most kiutalt pénzösszeget oly későn kapta meg, hogy a tervezett munkálatok márciusra el nem készíthetők.

A pénz hiánya miatt a tervezett rendezési munka a nyáron sem folytatott oly módon, mint ahogy tervezve volt.

A téli idő miatt, a fent említett kályhafűtéssel, (egy-egy termet vándorkályhával fűtve) a beosztottak egészségének veszélyeztetése mellett is lassan haladhattunk.

e./ a kitűzött határidőig a tényleges munkaidő csupán kilenc hét, amelyből az ünnepnapok, a sűrűn ismétlődő hivatalos kirendelések (bü., temetés, stb.---⁹²

A felsőbb hatóságnál azonban a jelek szerint nem lehetett éves léptékű hosszabbítást elérni, így január 14-én újabb levéltervezet készült a honvédelmi miniszternek és a HM Elnökségnek címezve, immár május hó utolsó vasárnapjához kötődő nyitást megcélozva:

„... tekintettel az alább felsorolt indokokra a múzeum megnyitásának időpontját márc. 15-e helyett 1937. május 29-re, a Hősök emléknapját megelőző napra megváltoztatni. Kérésemet indoklom a következőkkel: 1./ A megnyitáshoz rendelkezésre bocsátott összegből végzendő munkálatok 5-6 hónapnyi idő alatt házi munkákként terveztettek és a költség ez alapon számított ki. [...] 2./ Ha a márciusi határidő miatt e munkákat házon kívül kellene megrendelni, lényegesen drágábbba kerülnének, és leggyorsabban ily módon csak kb. április közepére készülhetnének és csak ezután volnának használhatók, berendezhetők, ami újabb időt igényel. A tárgyak felszerelésére, kiállításra való előkészítésére tebát még a májusi megnyitási időpontig is rövid idő áll rendelkezésre, úgy, hogy ez csak megfeszített munkával érhető el. 3./ Ugyanez áll a katalógus elkészítésére, amit addig, míg a tárgyak egy része végleges helyére vagyis a készülőben levő vitrinekbe nem kerül, nem adhatok nyomdába. 4. Március hónapban a termek még oly hidegek, hogy fűtés nélkül a termekben hosszabb ideig tartózkodni nem lehet. A megnyitás után ennél fogva a múzeumot azonnal be kellene zárni. ----⁹³

91 A központi fűtés 1941 őszére készült el. Fotóarchívum 47.342–47.350, Pongó 1971. 45. o.

92 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt. -1937.

93 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt. -1937.

A kérelmet még a rendelkezésre bocsátott pénz kései érkezésével kívánták alátámasztani, bár a legnagyobb gondot a betervezett központi fűtés teljes hiánya jelentette: szereléséhez még hozzá sem fogtak.⁹⁴

Az időpont módosítására vonatkozó február 5-én kelt rendelet helybenhagyta a kérést.⁹⁵ A végső nyitási dátum tehát a Hősök Napjához kötöttett.

A megnyitással kapcsolatos kérdések között már januárban felmerült a praktikus kérdések között a belépődíjak ügye is. *„Elv gyanánt kimondandó volna, hogy a honvédség összes tényl. áll. tagjai – lehetőleg vasár- és ünnepnapokon egész nap, vagy csak bizonyos órákra korlátozva – díjtalanul tekinthessék meg a múzeumot. Egyébként a miniszter úr önmaga úgy véli, hogy a belépti díjak tekintetében ugyanazok az elvek legyenek bevezetve, mint amilyenek alapján pl. a bécsi, berlini, müncheni hadimúzeumoknál van a belépés szabályozva. Ezen felül pedig a budapesti múzeumoknál érvényben lévő szabályok is figyelembe veendők. A Hadimúzeum megnyitására és látogatására vonatkozó tervezet kidolgozásánál a VÜM ide vonatkozó esetleges rendelkezéseit is szem előtt kell tartani.”*⁹⁶ Aggházy egy héten belül jelentette, hogy a megnyitásra és látogatásra vonatkozó tervezetet már e szellemben dolgozta ki, s az egyébként első, 1932. évi megnyitási kérelemnél is figyelembe vette a többi közgyűjtemény gyakorlatát. Mindazonáltal újólág feltették a kérdést a bécsi Heeresmuseum, illetve a müncheni Bayerisches Armeemuseum igazgatóinak, akik postafordultával meg is írták a náluk érvényes belépődíj-szabályokat.

Itt kell megemlítenünk egy kérdéskört, amellyel ma nem tudunk mit kezdeni, mert a jelzett kiadvány tudomásunk szerint soha nem készült el. Az előljárók ennyi év várakozás után – vélhetőleg a képzőművészeti kiállítások példáján felbuzdulva – elvárták volna a 36 terem tárgyainak katalógusát. A múzeum igazgatója azonban ezzel – meglátásunk szerint – nem rendelkezett, s előállítására sem akart/tudott vállalkozni. Ehhez ugyanis szükséges lett volna a tárgyak végleges helye – az áttervezések után, de valószínűleg az utolsó hónapban is ebben sok változás történt – másfelől a katalógust összeállító szakember-gárda minden pillanatát lekötötte a tárgyfeliratok előállítása, a rendezés vagy az egyéb teendők. Ráadásul a szükséges anyagiak sem álltak maradéktalanul a Múzeum rendelkezésére. Egy ismeretlenek küldött levelében, telefonbeszélgetésükre hivatkozva, április 30-án Aggházy azt jelezte, hogy 10 ezer-10 ezer példányban magyar, illetve német, francia, angol és olasz nyelven egy 48 oldalas katalógust óhajtának kiadni, amelyhez egy 16 oldalas színes hirdetésrészét kívánnak csatolni; utóbbi bevételéből az előállítási költséget fedezni tudnák. A címzett valószínűleg a Magyar Hirdetőiroda képviselője volt, akivel Aggházy azt próbálta megbeszélni, hogy a hirdetés-megrendelések gyűjtését a Hirdetőiroda vegye kézbe, illetve ők bővítsék a megkeresettek, esetleges szponzorok körét. Miután ilyen formában nem jött létre kiadvány, már csak az idő rövidsége miatt sem, hiszen a megkeresés április 30-án érkezett, valószínűleg egyáltalán nem került sor a kiadásra. – Így aztán a tárgyelhelyezés változására hivatkozva Aggházy elismította a HM felé

94 Pongó 1971. 45. o.

95 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937. (2055/Eln. A–1937.)

96 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937.

is az ügyet, mondván: „*addig, amíg a tárgyak egy része [!] végleges helyére, vagyis a készülő vitrinekbe nem kerül, nem adható nyomdába.*”⁹⁷ – Blöffje bejött, a katalógust nem kérték többé számon rajta.

Személyi feltételek

A Hadimúzeum állománya az 1930-as évekre 40 fő körül állandósult, amelyből mintegy 30 státuszos, a többi tiszteletdíjas és szerződéses hely volt⁹⁸ Az élén Aggházy Kamil állt, ekkor már ezredesi rangban, közéleti elismertsége teljében. Sikerült rendkívül jól pozícionálnia a Múzeumot a fenntartó Honvédelmi Minisztérium, nemkülönben az alakulatok, valamint a világháborús bajtársi egyesületek körében. Kedvező helyet vívott ki intézményünknek a magyar tudományos közéletben, amely természetesen azzal járt, hogy ennek hivatalos és társadalmi egyesületeken át működő rendszerében aktívan, időigényesen részt kellett vennie. Aggházy munkaidejének tetemes hányadát tehát kapcsolatépítéssel, tárgyalással töltötte. Így a múzeumi munka napi szintű irányítása és szervezése, a teljes adminisztráció a Múzeum titkárára, Turányi Géza alezredesre⁹⁹ maradt.

Turányi kezében futott össze minden szál: gyakran neki kellett intézkednie a HM felé, s miután hivatásos tisztként ő is jó összeköttetésekkel rendelkező, rutinos szakember volt, Jóby Vilmos tiszthelyettes írnokkal az oldalán naprakész ügyvitelt sikerült elérnie és fenntartania. Ebben a helyzetben azonban feltehetőleg ő ragaszkodott ahhoz, hogy segítséget kapjon: így került a múzeumhoz például Süli Margit budapesti lakos, akit április 6-tól átmenetileg két hónapi időtartamra gyors- és gépírói teendőkre alkalmaztak havi 60 pengő fizetéssel, s noha a titkársághoz, Turányi keze alá osztották be, a kiállítási csoportok írásbeli munkáit is el kellett végeznie, akárcsak a gazdasági hivatal kartoték-gépelési munkáit.¹⁰⁰

A Múzeum szervezeti felépítése ugyanis a maitól teljesen eltérő volt. Két úgynevezett kiállítási csoport létezett egymás mellett, amely egy-egy nagyobb időszak teljes gyűjteményi anyagáért felelt. Az I. kiállítási csoport és a II. kiállítási csoport egymás mellett tevékenykedett, tőlük teljesen függetlenül működött a Könyvtár. A műtermek – amelyek egyaránt ellátták a mai kivitelezők, kiállítási segédanyagkészítők (például makettek) és a restaurátorok feladatait – igazgatóközvetlenek voltak, bár értelemszerűen kapcsolatban álltak a két kiállítási csoporttal, sőt, anyagigényük miatt tevékenységükért egy gazdasz tisztt, Markaly Tibor alezredes felelt.

Ráadásul Markaly új ember volt: a régi, bevált munkatársat, Láng Gyula gazdasági századost, aki kilenc évig volt a Múzeum restauráló csoportjának főnöke, s aki a megnyitás előkészületeit áthelyezéséig önállóan végezte, 1936 végén Nagykanizsára helyezték át a 3. határőrkerület parancsnokhelyettesének. 1936 végén a feltorlódott feladatok miatt a Múzeum már egyszer kénytelen volt kérelmezni

97 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 170/Kt.–1937. (Betétív), Pongó 1971. 46. o.

98 Pongó 1971. 34. o.

99 Turányi Géza életéről részletesen: Szoleczky 2008.

100 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937. 13. H[ázi]. É[rtésítő]. 8. pont.

Láng Gyula ny. gazdasz főhadnagy, később százados, a Múzeum gazdasági főnöke, 1928. (HTM Fotóarchívum)

nevezett decemberi bevonulásának elhalasztását. – Most Aggházy február 15-én megint szívességet kért Láng új parancsnokától, Parragh Gyula ezredestől, aki 26-iki válaszában hozzájárult ahhoz, hogy Láng századost „*az Intézet nehéz és legfontosabb munkaszakaszában*”, áprilisban két hétre – az áhított hat helyett – visszavezényeltesse.¹⁰¹ Ehhez Aggházy a jóváhagyást géptávirat-másolatban meg is kapta a minisztertől.¹⁰²

A gyakorlati előkészítés

Február 13-án a 6. sz. Házi Értesítő 3. pontjába Aggházy összeíratta azokat a rendelkezéseket, amelyekkel végezniük kellett az ünnepélyes megnyitásig. Már ekkor jelezte, hogy a 25. sz. Házi Értesítő a megnyitás ünnepi parancsa lesz, fogalmazványa is meglepően hamar elkészült.¹⁰³

101 Parragh leveléből: „*kívánságodnak – amennyire csak tőlem telik – örömmel teszek eleget. Láng Gyula századost azonban csak úgy tudnám a Múzeum megnyitási előkészületeiben való segédkezés végett rendelkezésedre bocsájtani, ha helyettesítéséhez egy itteni gazdaszati tiszttel a 3.vdd.pság is hozzájárul. Ezt persze Neked a Honvédelmi Minisztérium illetékes osztálya utján kellene a 3.vdd.- nál elintézni.*” – Aggházy ügyintézése nyomán érkezett a hivatkozott irat.

102 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 8/921.eln.2.–1937. a m. kir szombathelyi vegyes dandárparancsnokságnak, 1937. március 30. – A HM március 30-án kelt 8927/el.2-1937. sz. rendeletével idevezényelve Láng a II. kiállítási csoporthoz került. A „*R[endező] cs[oport] vezető úr*” a legsürgősebb, két hét alatt elvégezendő teendőket átadta neki. Számára április 10-én a kutatóterem egyik vendégszobáját az épületkezelőséggel berendeztették. „*Felvezendő a 14. H[ázi]. Értesítő]. 3. parancsba*” utasítással. – Láng Gyula századsegédtiszt egyébként nem érte meg a Hadimúzeum megnyitását: 1937. május 22-én, Nagykanizsán elhunyt. – *Szoleczky* 2000. 182. o.

103 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/Kt.–1937.

Február 15-én esedékessé vált a megnyitás tervezetének felterjesztése a HM Elnökség útján a miniszternek. Aggházy jelentette, hogy a megnyitás előkészületei a megfelelő ütemben haladnak.

A megnyitás előkészítésébe a Hadilevéltár igazgatóját is bevonták, és hat tiszt segítségképpen átengedését kérték a nagy napra, mert a Hadimúzeum négy tisztje mellett a meghívott magas rangú katonai és polgári vendégek vezetésére nem maradt személyzet. Őket a február 28-i sajtótájékoztatóra is meghívták, hogy a gyűjteményekről képet kapjanak.

Már januárban a HM Elnökség – amelynek révén a Hadimúzeum a miniszter kívánságairól és elvárásairól értesült – kérdések tömegét tette fel a megnyitást követő látogatófogadással kapcsolatban. Különösen szorgalmazták a belépti díjak kérdését, amellyel kapcsolatban Rődernek külön jelenteniük kellett.¹⁰⁴

Intézkedési tervet fogalmaztak meg a honvédelmi miniszternek a múzeum nyitva tartásáról is. 1937. május 30-tól kezdve, illetve abban a folyó évben, amíg az őszi, illetve a téli hideg be nem állt, nyitva tartott a múzeum. Ünne- és vasárnapokon 9-től 13 óráig, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön és szombaton 10-től 13 óráig lehetett felkeresni a kiállítást, péntekenként viszont zárva tartottak, mert akkor volt a „*tisztogatósi-molytalanítási nap, a múzeum csak külön vezetéssel látogatható*”. Kivételképpen nyolc napon át Szent Istvánkor, a tavaszi nemzetközi vásár idején, nagyobb nyári idegenforgalmi események alkalmából, valamint az idegenforgalmi szervek kérésére szintén kinyitottak. Egyéni látogatóként a honvéd altisztek, tisztetek, katonák, gyermekek és tanulók részére 20 fillér, a felnőtteknek 40 fillér volt a belépőjegy. Ha pénteki napon jött egyénileg valaki, emelt áron, 1 pengőért őt is beengedték. Csoportos látogatás esetén a katonák részére hétfőn, a tanulók részére csütörtökön, a vitézek, frontharcosok, hadirokkantak részére igazgatói engedéllyel ingyenes volt a belépés. Szerdán, vagy szombaton a székesfőváros népművelői bizottsága szabad líceumi tanfolyamainak hallgatói kedvezményes, 20 filléres látogatást tehetek a múzeumban. – A kiállítási kis vezetőt a múzeumról 1 pengőért lehetett megvásárolni, továbbá létezett egy tájékoztató az épületről és környékéről 30 fillérért. A múzeum nyitva tartásáról – és ez valóban így volt – a napilapok megfelelő rovataiban rendszeresen tájékoztatást adtak, ezen kívül a múzeum kapujánál is kifüggesztették. A központi fűtés hiánya komoly problémát okozott, ám arra nem tért ki a rendelet, hogy a téli zárva tartás pontosan mikor kezdődik.

1937 februárjában a 2055/eln. A–1937. rendeletre Aggházyznak a megnyitással kapcsolatos tennivalókat kellett felterjesztenie. Az épületben hátralévő legszükségesebb átalakítási munkálatok a vegyesdandár építési osztálya értesítése szerint április közepére készülhettek el.

Február 20-án Aggházy újabb könnyítést kért: „*tekintettel arra, hogy a befejező rendezési és megnyitást előkészítő munkálatoknál úgy személyes vezetésemre, mint beosztott tisztjeim állandó itt létére feltétlenül szükség van, kérem, hogy úgy magam, mint tisztikarom a mai naptól egészen f. évi október 1-ig mindennemű b[üntető]ü[gyi]. tiszti gyűlés, temetési és egyéb ünnepélyes kirendelés alól mentesítsék. A mentesítésre*

104 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. (Kivonat a HM 1082/Eln.A-1937 ügydarabból, 1937. január 7. Hármasy őrnagy aláírásával.)

Kisfaludy Péter Elemér, ny. alezredes, 1928-ban az I. kiállítási csoport vezető-helyettese, később a Múzeum önkéntese (HTM Fotóarchívum)

az intézet megnyitását követő hónapokra azért van szükség, mert az első hónapok nagyobb látogatást jelentenek, és tisztjeim állandó itteni szolgálatára van szükségem. Kérem a mentesítést a H[onvéd]F[ő]P[arancsnok]-nál is kieszközölni.¹⁰⁵ – Az 1. egyes dandárparancsnokság 5369/eln. VIII. ti.-1937. sz. utasítását távmondásban közölték a Hadimúzeummal, miszerint a vezénylés alóli felmentést – bár nem a kért október 1-jéig – legalább június 1-ig megkapják. Ez a március 5-i reakció kétségtelenül kedvezőbb volt, mint az 1-jén a HM Elnökségtől érkezett, amely szerint a Hadimúzeum „kérelme elvi okokból nem vehető figyelembe”.¹⁰⁶

Az 1. vegyesdandár-parancsnokságot és a HM elnökségi osztályait és szerveit – hivatkozással a HM rendeletre – átiratban felszólították, hogy a Hadimúzeum részére gyűjtött, de még át nem adott muzeális anyagot március 25-ig adják át.¹⁰⁷ A megszólítottak azonban jelezték, hogy nincs leadandó anyaguk.

A Katonai Mária Terézia Rend Magyar Irodáját felkérték, hogy az ő különtermük rendezéséhez Kisfaludy Péter Elemér ny. alezredest¹⁰⁸ „bocsássák az Intézet rendelkezésére”, aki telefonon közölte, hogy május 8-tól a munkát megkezdi, a szükséges segédszemélyzetet kéri – ezt a II. kiállítási csoport vezetője, Markaly Tibor alezredes biztosította.¹⁰⁹

105 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt.–1937.

106 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 7512/eln. A-1937.

107 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/Kt. – 1937.

108 Kisfaludy Péter Elemér alezredes, 1927-ben a Múzeum I. kiállítási csoportjának vezetője; 1937-ben már nem volt állományban.

109 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 10/Kt. – 1937. Az Iroda 42. sz. KMTR-1937. sz. levelében Petrichevich György rendi referens tájékoztatta a Hadimúzeum igazgatóságát, hogy Kisfaludyt a Rendiroda folyó ügyeinek ellátása mellett utasította a rendezési munkálatok elvégzésére.

Április 10-én a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki a múzeum megnyitása alkalmából jutalmazhatók köréről.

A megnyitás sajtó-előkészítéséhez szükséges cikkeket a Hadimúzeum titkársága tervezte meg február 28-tól, és április 20-án már ennek elosztásáról volt szó. A NYUKOSZ, a Honvédújság, az Őrszem, a Tiszti Kaszinólap, a Csendőrségi Lapok, a Vitézek Lapja, a Magyar Hétfő, a Magyar Gondolat és a Budapesti Hírlap számára gépelt sajtóelőzeteseket készítettek, illetve felkészültek arra, hogy a folyóiratokban az intézmény rövid története ismertetésre kerüljön, és az illető lapnak megfelelő muzeális tárgykörrel bővebben essék szó. Aggházy, aki külsősként maga is szívesen írt egyes újságok számára fiatalabb korában, tisztában volt azzal, hogy az előkészített adatokkal az újságíró könnyebben boldogul. Négy ilyen előkészített anyagcsoportról tudunk, amelyek néhány soros hírekből álltak: ezeket „mankónak” megkapták az érintett újságok azzal, hogy átfogalmazva vagy anélkül helyezték el időről időre saját orgánumban.¹¹⁰

1/ A Hadimúzeum megnyitási előkészületei erős ütemben folynak

2/ Megnyílik a Hadimúzeum

3/ A Hadimúzeum felkérése (az 1923-ban kiadott önkéntes munkatársi igazolványok beszolgáltatásáról, amelyek a megnyitással érvényüket veszítik)

4/ Hagyományápolás a Hadimúzeumban (a korábbi évekhez hasonlóan az emléktáblák koszorúzása most is zajlik, május 2-án a volt 82-es székely gyalogezredé, 1-jén a volt 28-as vadászszázalójé).

Ebből az időből fennmaradt például az Újság főszerkesztője, Ágay Béla udvarias levele, amelyben készséggel áll a hadimúzeumi hírek fogadása elé.

A sajtóban közzétett 5., végső hír-javaslat a következőképpen hangzott: „*A m. kir. Hadimúzeum ünnepélyes megnyitása. Budavárának azon pontján, ahol 1686-ban, 251 évvel ezelőtt a várat ostromló keresztény sereg lőtte rommá a falakat, ahol 1849 májusában, 88 évvel ezelőtt, Görgey tábornok seregének ügyüi törték a régi laktanyát, ott ma, e helyen, a katonai vitézségnek és dicsőségnek e helyén új élet sarjadt ki. Itt a Bátyasétányon, ahol a várfal újra helyre van állítva, itt áll a magyar katonai értékek újabb kincsháza, a m. kir. hadimúzeum nemesen egyszerű épülete, amelynek 36 termében 1715-től, az állandó hadsereg létesülése évétől egészen napjainkig terjedő időszak katonai emlékei láthatók. Ezt az új magyar kincsházat még Róder Vilmos honvédelmi miniszter fennhatósága alá tartozik, ma nyitották meg.*”¹¹¹

Április 27-én 11–13 óra között zajlott le a múzeumban a sajtótájékoztató, amelyen Aggházy természetesen részt vett. Május 18-án Dr. Koncz János, a Rádió főtájtára egyeztetett vele telefonon.¹¹² A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. igazgatósága 1937. április 30-án válaszolt Aggházy igazgatónak, miszerint május 29-én, szombaton délután 35 perces időtartamban Budapest első hullámhosszán *Séta a Hadimúzeumban* címmel, helyszíni közvetítést iktattak műsorba a megnyitás alkalmából. A közvetítés „beszélőjére” Budinszky Sándor mérnök urat kérték fel, aki még előzetesen jelentkezni fog nála – ez május 19-én megtörtént.

110 Pongó 1971. 46. o.

111 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/3. Kt. – 1937.

112 Szoleczky 2000. 182. o.

Aggházytól egy a múzeumról szóló előadást kértek, úgy, hogy előtte az anyagot küldje is be a rádióba.¹¹³ Május 20-án viszont arról értesítették Aggházyt, hogy délelőtt 10 óra 50 perces kezdettel Budinszky konferálásával a Hadimúzeum ünnepélyes megnyitására is közvetítést adnak, beleértve a honvédszenekar hangversenyét is. A megnyitón a m. kir. 1. határőrezred zenekara játszott, először Kraul kurucnótákból álló egyvelegét (12'), aztán Fricsay Richárd Mezei virágok című magyar egyvelegét (17'), végül Borsay magyar katonanótákból álló egyvelegét (13'). A zenekart Fogarasi József ezreddobos vezényelte.

A leghálátlanabb, legkényesebb feladatok egyike a meghívottak köre nagyon végiggondolt, állandóan bővülő listájának naprakészen tartása volt. Nagyban folyt a borítékok címzése, előkészítve a meghívók szétküldését. Természetesen ezért is Turányi és közvetlen munkatársai feleltek, s a kiegészítések, áthúzások jelzik, hogy a végül kiküldött meghívóra a kérésnek megfelelően a legtöbb válasz beérkezett. A sajnálattal elutasítók voltak kisebbségben: a jelenléteket ígérőknél azt is feljegyezték, ki milyen minőségben, milyen titulusok birtokosaként használja fel a névre szóló meghívót, vagy szervezet esetén ki képviseli azt. A válasszal késlekedő vendégek okozták a legtöbb gondot: a kor illemtörvénye szerint csak áttételesen lehetett rákérdezni szándékukra, a protokoll-listát viszont mielőbb véglegesíteni kellett a beléptetéshez.

A meghívók elosztásáról rendelkező listák, kimutatások alapján látszik, hogy milyen mélyen szervesült nemcsak a honvédségi, hanem a polgári közéletben is az intézmény. A múzeumokon, oktatási intézményeken, a Magyar Tudományos Akadémián kívül intézményünk kapcsolatban állt a Magyar Numizmatikai Társulattal, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Történelmi Társulattal, a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesülettel, az Országos Magyar Iparművészeti Társulattal, a Műcsarnokban székelő Országos Magyar Képzőművészeti Társulattal, a Régészeti és Művészettörténeti Társulattal, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületével, a KÉVE művészegyesülettel, a Magyar Mérnök- és Építészegylettel. Folyamatosan születtek a címjegyzék ceruzás kiegészítései: például Láng Boldizsár báró országgyűlési képviselőre, ny. altábornagyra vonatkozóan, aki 1918 nyarán majdnem tető alá hozta a levéltárat és múzeumot. A volt honvédelmi miniszter, gróf Csáky Károly tábornok otthoni címére is megkapta a meghívót, akárcsak Soós Károly volt honvédelmi miniszter.

Áprilisban már a kitüntetési javaslatok felterjesztésére is sor került. Tizenkilenc év munkája alatt nyilván sokat változott a személyzet, de az igazgató, aki kezdettől fogva részt vett a feladatban, nem feledkezett el a nyugalomba vonulatról sem. A honvédelmi miniszteri köszönőlevélre első helyen József királyi herceget, második helyen Albrecht királyi herceget terjesztették fel. Első osztályú magyar érdemkeresztet kapott Lucich Károly ny. altengernagy, az első igazgató és Kratochvil Károly ny. altábornagy, a második igazgató. Aggházy ekkor nyilatkozott úgy, hogy 1924-ben ő „a múzeum megalapításáért” részesült kormányzói dicsérő elismerésben. Turányi Géza alezredes 1935-ben kapott kormányzói

113 Szoleczky 2000. 182. o. – Aggházy 25 perces rádió-előadása május 25-én délután 17.35-kor került adásba.

Molnár Kálmán alhadnagy, tiszthelyettes, az I. kiállítási csoport laboránsa, 1928 (HTM Fotóarchívum)

vitéz Rozgonyi János 1928-ban írnok főmester, később alhadnagy, a restauráló csoport laboránsa, 1937. (HTM Fotóarchívum)

dicsérő elismerést; Láng Gyula százados, Harsányi (Hochwärter) Iván tiszthelyettes, Rissai Kálmán, Molnár Kálmán, Rozgonyi János¹¹⁴ és Somorjai Antal¹¹⁵ tiszthelyettesek okirati dicséretet kaptak.¹¹⁶

Aggházy azonban arra is kitért, hogy a támogatók elismerése is szükséges, így például a néhai Szendrey János, a néhai Móricz Pál író is posztumusz kitüntetést kapott. Elismerésben részesült az éremtári szakértő, dr. Karny Rezső, valamint Werner Gustaffson finn hadbiztos ezredes és Sztójsev Iván bolgár ezredes is. A honvédelmi miniszter irányelvei szerint kitüntetésre nem volt felterjeszhető, de jutalmazható lett vitéz Lovászi János, aki 1928 júniusától a restaurátor csoport laboránsaként szolgálta a múzeum ügyét. Aggházy egyúttal az ő altisztí kinevezését is szóba hozta. Arra is utalt, hogy az intézet baráti körének fejlesztése céljából szükségesnek véli, hogy a kitüntetésre fel nem terjeszhető egyének legalább egy

114 Vitéz Rozgonyi János tiszthelyettes, gazdasági hivatali írnok, a restaurátorcsoport laboránsa volt a Hadimúzeumban.

115 Somorjai Antal (1876–1949) tiszthelyettes, épületkezelő altiszt-kapus, a legénységi szolgálati különítmeny vezetője volt. 1928 októberétől dolgozott a Hadimúzeumban, a megnyitás után mint pénztárkezelő is. Nyugállományú honvéd alhadnagyként hunyt el.

116 1937. december 3-án érkezett meg a Múzeumba Rozgonyi, Molnár és Somorjai kitüntetésének híre. – Szoleczky 2000. 198. o.

A Múzeum főmestere, megnyitás után portása: Somorjai (Fuchs) Antal, 1927. (HTM Fotóarchívum)

miniszteri köszönőlevelet kapjanak. A levél tervezetét és a köszönőlevelek listáját természetesen beküldte. Tiszti kitüntetési javaslatot viszont nem volt alkalma felterjeszteni.

Április hó 10-én a honvédelmi miniszter 13.231.sz./eln.Psz. 1937 rendeletében/levelében válaszolt a felterjesztésre: „*A hadimúzeum állományában szolgálatot teljesítő polgári alkalmazottak névszerint: Szalai István kezelő,¹¹⁷ Görgey Aladár¹¹⁸ és Nagyistók István¹¹⁹ havidíjasok – amennyiben arra eddigi működésükkel egyébként minden tekintetben reákszolgáltak, – honvédelmi miniszteri elismeréssel leendő kitüntetésre*

- 117 Szalai István (1901–?) műteremvezető egyébként az intézmény fényképészműtermét vezette, szobor- és részben festményjavításokat is végzett, textil restaurált, kezelte a filmanyagot, rajzolt és iparművészeti bőrmunkát is végzett. Aggházy kiegészítése szerint könyveket és okmányokat is javított, mondhatni, ezermester volt. 1920-tól volt a múzeum munkatársa polgári helyen, és csak 1931-ben véglegesítették. Egyébként orvosi műszereszként végzett.
- 118 Görgey Aladár az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület tagja, az 1930-as évektől a Hadimúzeum havidíjas könyvtáros-adjunktusa volt. Azok közé tartozott, akik az 1944 őszen Somlónálra evakuált múzeumi anyagot kísérték. A székesfehérvári táborból kiszabadulva 1945. június 22-én már ismét munkára osztották be a romos múzeumban, Budapesten. 1945. november 25-én hadimúzeumi ideiglenes szállásán halt meg. (Hadtörténeti Múzeum Adattár, leltári szám: 426-88.; HTM Fotoarchívum 47.454; HL XIII. 4/a. 17/4. KT. Hmúz. 4 sz. háziparancs, 140/1945.
- 119 Nagyistók István (1903–197?): Iparművészeti Rajziskolát végzett Budapesten és ilyen tanfolyamot Gentben, Belgiumban. 1928 óta volt a Hadimúzeum kötelékében polgári helyen, 1936-ban az olimpiai jelvénypályázatot is megnyerte. Cserkésztsízt volt. Ő vezette az intézet festő- és rajzoló műtermét, a festészeti restaurátormunkákba nyilván bevonták, és a HM által elrendelt zászló- és egyenruhaterveket is neki köszönhetjük.

Szalai István kezelő, a szobrász- és fényképész műterem vezetője, 1937. (HTM Fotóarchívum)

Nagyistók István polgári havidíjas, a festő- és rajzoló műterem vezetője, 1937. (HTM Fotóarchívum)

*terjeszthetők elő.*¹²⁰ Lovászi János kisegítő szolgálta számára 30 pengő jutalmat engedélyeztek.

A kitüntetésre felterjesztett, az intézetet támogató polgári személyekre tett javaslatokból nagyon érdekes kép bontakozik ki.

Dr. Gyulai Ferenc, a Műgyetem fotólektora, fényképésze, fényképészeti szakíró és szerkesztő volt. A fényképanyagot önként és költségmentesen restaurálta, daguerrotypiaiákat karbantartotta, és másolatokat készített róluk. Kényesebb munkát igénylő fényképek restaurálásával szintén támogatta az intézményt, sőt valamiféle másológépet is ajándékozott a Múzeumnak. Edesapjának anyagából a szerb offenzívát megelőző állásfényképeket engedte át, de a könyvtárat és fényképgyűjteményt is nagy mértékben gyarapította. Gyulai tényleg szakember volt, 1927-ben Münchenben a Höhere Fachschule für Phototechnik-et végezte el, 1929-ig az Iparrajziskola fotószakosztályát vezette. 1937-ben saját fotóműterme lett. Fotó és film iránti érdeklődése számos szaklap alapítására ösztönözte.

Karny Rezső 1923 óta volt az intézet önkéntes munkatársa, a könyvtárban és az éremtárban egyaránt jelentős munkát vállalt.¹²¹

120 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/4. Kt.–1937.

121 Karny Rezső életéről részletesen: Sallay 2008.

Lampel Vilmos ny. miniszteri tanácsos, a székesfőváros törvényhatóságának örökös tagja 1926-tól kezdve támogatta emléktáblák, hadtörténeti emlékhelyek megvalósításával a Múzeumot. Neki volt köszönhető a várbástyák átépítése, a várárkok parkosítása, a Prímás bástya megnyitása és a Horthy Miklós bástya-sétány létesítése. A múzeum megnyitását alig két hónappal élte túl – július 21-én elhunyt.

Szabó Samu a Budán lévő Philadelphia kávéház tulajdonosa volt 1927-től a Budapesti Kávés Iparegyesület alelnöke. Több helytörténeti emléktábla megvalósításában nyújtott segítséget, saját költségén állította fel Abdurrahman pasa emlékkövét. *„Támogatásával a Hadimúzeum oly célkitűzései valósultak meg, amelyre költségvetési fedezete nincsen, viszont a hagyományápolás és helykegyelet szempontjait tekintve e munkára nagy szükség van.”*

Dr. Bartucz Lajos, a Magyar Történeti Múzeum néprajzi osztályának igazgatója könyv- és fényképajándékokkal támogatta a Hadimúzeumot, antropológusi minőségben exhumálások alkalmából nyújtott komoly szakértői segítséget.

Dr. Hlatky Endre, a Telefonhírmondó műsorigazgatója szintén számos ajándékkal gyarapította a múzeumot, saját területén céltudatosan támogatta az intézményt.

Kazy Károly miniszteri tanácsos a Fegyverszüneti, majd Jóvátételi Bizottság, később az Idegenforgalmi Tanács tagjaként részesítette segítségekben az intézményt.

Palóczy Edgár középiskolai tanár, a magyar-lengyel szellemi együttműködés egyik segítője a főváros I. kerületi múzeumának, az Árpád Múzeumnak megalapítója volt, az első évektől kezdve számos ajándékkal gyarapította az intézményt.

Dr. Tóth Zoltánt, a Magyar Történeti Múzeum igazgató örét részben mint ajándékozót, részben mint múzeumi szakembert javasolták kitüntetésre.¹²²

A végső visszaszámlálás: 1937 májusa

A hónap 1-jén a volt 28. tábori vadászászlóalj ünnepségével indult: *„A volt cs. és kir. 28. tábori vadászászlóalj bajtársi szövetsége május 1-én, szombaton zászlóalj-emlékünnepet rendez. Féltíz órakor a helyőrségi templomban dr. Hász István tábori püspök gyászmisét mond, utána a Hadimúzeumban megkoszorúzzák a hősi halottak emléktábláját, este félkilenc órakor pedig bajtársi vacsora lesz a Virágbokor (Főzsef-tér 1.) különtermében.”*¹²³ Május 2-án a Hadimúzeum helyet biztosított a volt 82. gyalogezred emléktáblájának koszorúzásához is.¹²⁴

Ma már kideríthetetlen, hogy Aggházy ezredes próbált előrelátó lenni, vagy minisztériumi előjárói vélték úgy, hogy budavári sétája során belátogathat a Hadimúzeumba, az utolsó pillanatban fel kellett készülni egy korábbi kiállításnyitásra is III. Viktor Emánuel olasz király budapesti látogatása kapcsán. Dacára

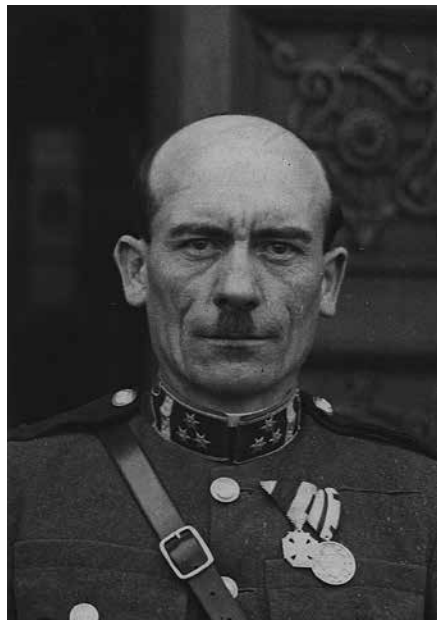
122 Fenti személyi adatok: HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/4.Kt.–1937.-ban elhelyezett kitüntetési javaslati lapok alapján.

123 *Pesti Hírlap*, 1937. április 28. 9. o., *Ujság*, 1937. április 24. 9. o.

124 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 30. dob. 308/sgt.–1937.

A Hadimúzeum dolgozói: vitéz Nagy Károly főmester, és az I. kiállítási csoport laboránsa; később számvevő albadnagy a gazdasági hivatalban, 1937. (HTM Fotóarchívum)

Jóby Vilmos Frigyes 1927-ben a II. kiállítási csoport laboránsa, almeister, később tiszthelyettes és titkársági őrnök, 1937. (HTM Fotóarchívum)

azonban a nagy készülődésnek, az olasz király végül belülről csak Aquincumot és a Nemzeti Múzeumot, illetve a Széchenyi könyvtárban a Corvinákat nézte meg.¹²⁵ Illetve... Aggházy feljegyzése szerint: „21. péntek. Reggel olasz király a hadimuz[éum] ügyűit nézte.”¹²⁶

Mindenesetre az esetleges olasz látogatás az utolsó erőfeszítésekre sarkallta a személyzetet. Aggházy pedig bedobni kényszerült az utolsó személyi tartalékokat is a 17. számú Házi Értesítő 8. parancsával:

„Az intézet megnyitási munkálatainak mielőbbi teljes és az olasz király látogatásáig szükséges befejezése céljából beosztom:

- a. v. Nagy K[ároly] alb[a]d[na]gyot a földszinti termek
- b. v. Rozgonyi J[ános] őrnök t[iszt]b[elye]tt[e]st az I. emeleti termek
- c. Jóby V[ilmos] t[iszt]b[elye]tt[e]st a II. emeleti termek munkálataihoz. Az I. ill. II. K[iállítási] cs[oport] vez[ető] ír nevezettekkel intézkedjék.

125 *Dumántúl*, 1937. május 22. 1. o.

126 Szoleczky 2000. 182. o.

*Bán Sándor, tüzemester, leltáros, 1937.
(HTM Fotóarchívum)*

Bán S[ándor]¹²⁷ őrmestert a folyosók munkálataiboz olyképpen, hogy az f. hó 15-ig befejezést nyerjen. A L[a]k[tanya] p[aranc]s[nokság] a szükséges legénységet ossza be. A műterem, valamint a műhely munkáját megsürgetem. Amennyiben szükséges, a titkársági gépírónőket is be fogom osztani. Az épít[ménykezelő]s[ég]nek meghagyom, hogy a helyiségek általános takarítását a pünkösdi ünnepek után kezdje meg. V.bó 1.”¹²⁸

Mindeközben intézni kellett a speciális termek berendezését. A Múzeum levélben megkereste a Csendőrség Felügyelőségét, hogy a terem teljes berendezéséről gondoskodjanak, beleértve a tervezett katalógusba szánt kéziratot is. Horváth József százados, aki az adott teremért felelt, május 10-én megkapta a tárgy-, illetve hiánylistát („*ami még nincsen*”) – a 14 fegyveren és egyenruhadarabon kívül két teljes bábú „felszerelését”, továbbá egyenruharajzokat szerettek volna még készíttetni.¹²⁹

Érdekes fejlemény, hogy a még meg nem nyílt múzeum a honvédelmi miniszteren keresztül az IBUSz igazgatóságával is tárgyalásokat folytatott, hogy a külföldi látogatókat is becsalogassa a gyűjteménybe. Hétfőn, szerdán és pénteken, az úgynevezett I. számú túra keretében kereshették fel a külföldiek a múzeumot. Május 13-án a Magyar Idegenvezetők Egyesülete, már az IBUSz megkeresésére, jelezte, hogy nagy érdeklődéssel tekintenek meg a múzeumot. Ez meg is történt, 25–30 idegenvezető kapott valamiféle vezetést. A leporelló-szerű tájékoztató

127 Az intézmény muzeális anyagának leltározója volt.

128 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/Kt. –1937.

129 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. (ad 10/Kt. –1937.) A M. kir. Csendőrség Em-lékbizottsága által 1937. május 10-én kelt levél, melléklettel, Gergely Endre százados aláírásával.

AZ ÉPÜLET TÖRTÉNETE.

A Hadimúzeum épülete a világ legnevezetesebb harc-
terén az 1686-ban Európa, Ázsia és Afrika, 1699-ben Magyarország
és Ausztria népei közötti 101 egymással Cserétkat leggyveretnek,
győzelmet eredményező harc a tere.

Min. Új lakatya 1842-7 közt, egy régi építési gránitokutya
helyén épít. 1849-ben a királyi és katonai honvédelmi
osztályok. Tízadats helyén egy újat emelgette jellel.
A régi építési 1929 óta a Hadimúzeum hátlaka.

**AZ ÉPÜLET KÖRNYÉKÉNEK
HADTÖRTÉNETI LÁTNIVALÓI.**

A Bécskapu-téren:
A visszafoglalás 200-ik évfordulójára létesült Bécskapu emlék-
szobr, emléktábla, órák.

A Kapitány-téren:
A Kapitány Szeif Jánosról szobrazott. 1871 óta helyi múzeum.
Történeti emlékek 1259-80. Építési emlékek a várban, az
1771-72. Építési emlékek. A helyi múzeum épülete.
Művelődési ház. A visszafoglalás 200-ik évfordulójára emelt emléktábla
Károlyi János szobra. Duna Ágyú. Kőgyök.

A Bástyástányon:
A Bástyástány egy. György Árkut szobrazta a szobor-
laktán. Az 1849-ig építési emlékek és emléktábla a Had-
múzeum hátlak. A visszafoglalás emléktábla a várban, az
1771-72. Építési emlékek. A helyi múzeum épülete.
Művelődési ház. A visszafoglalás 200-ik évfordulójára emelt emléktábla
Károlyi János szobra. Duna Ágyú. Kőgyök.

A Lovas-téren és a parkban:
A visszafoglalás emléktábla, emléktábla és kereszt.
Fűző hajlék és a szobor emléktábla emléktábla.

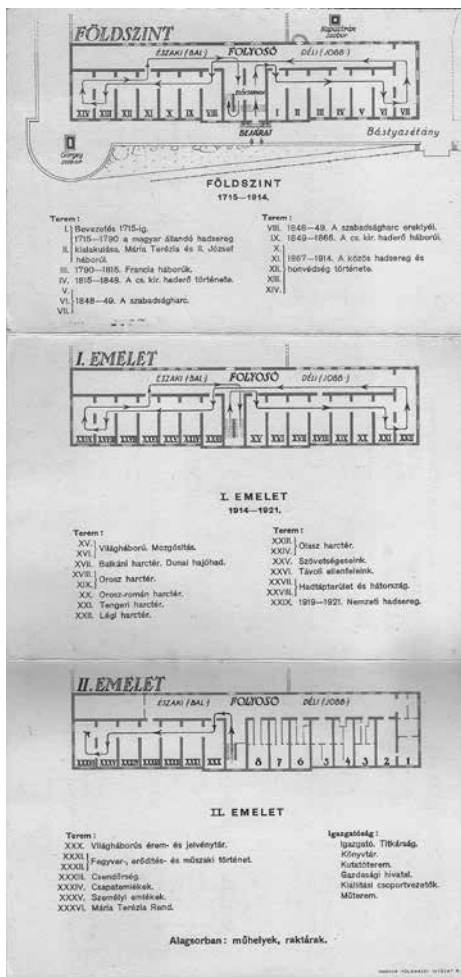
Költés a Bástyástányról:
Lőrinczy Károly 1861 és György Árkut 1849 honvédelmi
szobrazta. Az 1849-ig honvédelmi emléktábla a Károlyi János
szobrazta. Az 1849-ig honvédelmi emléktábla a Károlyi János
szobrazta. Az 1849-ig honvédelmi emléktábla a Károlyi János
szobrazta.

**TÁJÉKOZTATÓ
A MAGYAR KIRÁLYI
HADIMUZEUM
ÉPÜLETÉRŐL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL**

BUDAPEST I. VÁR. GRÓF BETHLEN ISTVÁN BASTYÁSTÁNY 40.
AUTÓBUSZ-16 ÉS 10A. MEGÁLLÓHELY: BÉCSI KAPU-TÉR.

A. M. KIR. HADIMUZEUM KIADVÁNYAI

Beszélt: VIZ AGÓZSÁK KAMIL szerkesztés, igazgatás
II. sorozat 1. szám

Tájékoztató a Magyar Királyi Hadimúzeum épületéről és környékéről – ma e kiadvány alapján tudjuk, hogy melyik terembe végül mi került – 1937. (HTM Plakát- és aprónyomtatványtár)

a Hadimúzeum épületéről és környékéről – magyar és német variációban – az intézmény kiadványa lett ugyan, de az IBUSz reklám-támogatásával készült.¹³⁰

Az eredeti elképzelés úgy szólt, hogy teremőrökként hadirokkantakat fognak foglalkoztatni a Hadimúzeumban. Május 16-án kezdődött volna a próbaszolgálat, kéthetente kiutalt fizetéssel 16 fő teremőrt kívántak fölvenni, és két fő teremfelügyelőt, feltehetően ezek vezetésére. Követelménynek számított az erkölcsi megbízhatóságon túl, a normális beszélőképeség, a mozgásképeség, valamint lehetőleg idegen nyelvek tudása. Két-három termenként terveztek egy-egy teremőrt beosztani, akiket a közönség felügyeletén túl a helyi vezetésbe is be kívántak vonni. Annak ellenére, hogy Aggházy szeme előtt nyilván az 1848-as öreg honvéd teremőrök nemzeti múzeumi alkalmazása lebegett, a világháborús rokkantak között nagyon nehéz volt a fenti kritériumoknak megfelelő személyeket találni.

A honvédelmi miniszter 11043/el.1A-1937 sz. rendelete értelmében 14 nap-számosi hely rendszeresítését engedélyezték. Ezekre „*megfelelés esetén elsősorban és ideiglenesen a létszám felett visszatartott hadirokkantakat kell alkalmazni. Új alkalmazottakat csak akkor fogadhat fel, ha a létszám felett visszatartott hadirokkantak közül testileg vagy szellemileg megfelelőket nem tudna az engedélyezett létszámban találni. A létszám felett visszatartott hadirokkantak ezidőszereint a m.kir. Toldy Miklós Honvéd Sporttanár és Vívómesterképző Intézetben illetőleg a m.kir. Folyamőr Szertárban teljesítenek szolgálatot. Kiválasztásuk végett közvetlenül a fenti pságokkal lépjen érintkezésbe.*”¹³¹ – érkezett az utasítás május 13-án. A HONSz április 29-re Budapest és Pest környéki hadigondozottak 37 fős előválogatott névsorát prezentálta a Hadimúzeum gazdasági hivatalának. A megadott adatok között szerepelt a rokkantság neve és fokozata, a családi állapot, a mozgásképeség és nyelvtudás foka. Volt, aki végső soron nem vállalta a tevékenységet, kérvények is érkeztek, többek között egy örkényi gyalogosé, Hrubos Józsefé, aki mint „betoborzott katona” volt már a Hadtörténeti Múzeumban, mint polgári alkalmazott 1932. január 1-től 1933 március 9-ig. Nagyon szeretett volna visszajönni teremszolgának, nyelvtudása viszont csak a magyarra korlátozódott. Végül is két 17 fős lista állt össze, amelyből a végleges teremőri kört kiválogatták. A pontos névsor sajnos nem maradt fenn.

A Toldy Miklós intézetből június 11-én érkezett meg Kővári Alajos és Panka József, két szakmunkás, akiket végül létszámfelettiként osztottak be az intézménybe.

130 Az IBUSz (Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási RT). igazgatósága május 7-én kelt levelében értesítette Aggházyt, hogy: „*a M. Kir. Hadimúzeumot bétfő, szerda és pénteken u. n. I. sz. túránk keretén belüli vendégeink vezető kíséretében szíves engedelmükkel meg fogják látogatni.*” Május 24-én kelt levelükben pedig nyugtázták, hogy „*május hó 31-én d.u. 15 órakor idegenvezetőink részére a Hadimúzeumot be méltóztatnak mutatni. Tisztelettel közöljük, hogy kb. 25-30 idegenvezetőt fogunk felküldeni a múzeum megtekintésére.*” – A Magyar Idegenvezetők Egyesülete szintén csoportot szervezve szakvezetéssel tekintette meg a Múzeumot május második felében. – HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/1. Kt.–1937.

131 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/1. Kt.–1937.

Czakó Dénes hadirokkant teremfelügyelő, 1937. (HTM Fotóarchívum)

Holl József hadirokkant teremfelügyelő, 1937. (HTM Fotóarchívum)

Az előkészületek során a teremőrök általános rendjéért a gazdasági főnök, felkészítésükért a kiállítási csoportvezető felelt.¹³²

Munkába állhattak, mert december 15-én Aggházy búcsúztatta őket – feltehetőleg a téli zárva tartás idejére.¹³³

Természetesen Aggházy írta a keretvázlatot a Kormányzó beszédéhez, amelyet letisztázva május 16-án küldött át a katonai irodába.

„A magyar harcos szívének bensőséges örömeivel jöttem ma ide, hogy a Magyar Királyi Hadimúzeumot ennek az örökös önvédelemre kényszerített nemzetnek s egyúttal az egész világ nyilvánosságának átadjam.

Szerencsésebb népek ilyen gyűjteményeit uralkodók és mecénások alapították. A miénket a kifosztott nemzet egyszerű fiai bordották össze.

Mások hatalmas márványpaloták ragyogó keretébe foglalták hadakozó őseik emlékeit. Nekünk meg kell elégedniünk egy valamikor ostromot is kiállott laktanyával.

Másutt a modern technika összes csodáit állíthatják ennek a látványosságnak a szolgálatába. Nekünk be kell érniünk a legegyszerűbb eszközökkel. De nem ez a fontos.

A fontos az, hogy az a páratlan erkölcsi érték, mely Buda ősi várában s ennek a valóban harctéren álló épületnek falai közt, a benne felhalmozott tárgyakban rejlik, az egész országra kisugározzék. Hogy aki elnézelődve, megfordul köztük, mint egy ablakon át,

132 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/1. Kt.–1937. (Listák, levelek)

133 „Rokkantöröktől búcsú.” – Szoleczky 2000. 200. o.

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDELMI MINISZTER
TISZTELETT MEGHÍVJA

A
MAGYAR KIRÁLYI HADIMŰZEUM
1937. ÉVI MÁJUS HÓ 29.-ÉN, SZOMBATON,
DÉLELŐTT 11 ÓRAKOR TÖRTÉNŐ
ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSÁRA.

IRÁSBELI VÁLASZT KÉR
A M. KIR. HADIMŰZEUM IGAZGATÓSÁGA CIMÉRE:
BUDAPEST, I. KERÜLET, GRÓF BETHLEN ISTVÁN
HÁSTYÁRTÁNY 40. SZÁM. — TELEFON: 160—160.

ÉRKEZÉS: A TUDOMÁNYI HELYSZER MAFON
BETŐVÉ JELETT MEGHÍV.

AZ ÜNNEPÉLY SORRENDEJE:

A meghívottak a hadimúzeum előtt 10^h 40^{ig} gyülekeznek és a részükre kijelölt helyeket 10^h 50^{ig} foglalják el.

A Kormányzó Ur Ó Főméltósága 11^h-kor érkezik.

Fogadják: a m. kir. honvédelmi miniszter jelenléti helyénél,
a m. kir. honvédelmi főparancsnok jelenléti helyénél,
a m. kir. hadimúzeum igazgatójának jelenléti helyénél.

A Kormányzó Ur Ó Főméltósága a díszelőtérre megy.

A m. kir. honvédelmi miniszter önönni bejövetele után a hadimúzeum megnyitására engedélyt kér.

A Kormányzó Ur Ó Főméltósága az engedélyt megadja.

A honvédelmi zene a kórotyvák által a színpadra lép.

A hadimúzeum igazgatója a színpad elhagyása után ismerteti a hadimúzeumot és kéri a múzeum megtekintését.

A vendégek a Kormányzó Ur Ó Főméltóságot a hadimúzeum tisztikarának vezetőivel csoportosan követik.

A kiállítási termek megtekintése alatt a honvéd zenekar magyar katonadalmakat játszik.

A m. kir. honvédelmi miniszter a megtekintés után a Kormányzó Ur Ó Főméltóságnak az előcsarnokban megköszöni a hadimúzeum megnyitását.

A Kormányzó Ur Ó Főméltósága az imént főkapujánál gépkecskák száll és elköszön. Elindulása pillanatában a díszszínpad tisztelőtétét teljesíti.

A meghívottak eltávoznak.

MEGJEGYZÉS: Rossz idő esetén gyülekezés a múzeum folyosóján.
A Kormányzó Ur Ó Főméltósága fogadása az előcsarnokban.

MEGJELENÉS:

A m. kir. honvédelmi miniszter jelenléti helyénél, a Kormányzó Ur Ó Főméltósága jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi főparancsnok jelenléti helyénél, a m. kir. hadimúzeum igazgatójának jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi miniszter jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi főparancsnok jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi vezérparancsnok jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi főparancsnokának helyettese jelenléti helyénél, a m. kir. honvédelmi miniszternek, a m. kir. honvédelmi főparancsnokának, stb. jelenléti helyénél.

Nyugdíjnyújtás, szolgálaton kívüli viszonybeli és emléklappal ellátott tisztek a részükre előír díszben.

Polgári előkelőségek magyar nemzeti díszruhában. Azok akik díszmagyarul nem rendelkeznek, fekete önmegjelenésben, cilindereket vagy nemzeti viselkedést viselhetnek.

Megköszönés:
gépkecskák — a vázlat szerint.
Autobusz — 16., 16.A, a Böcsikapu-kör,
Villamos — a Vörösmarty-utca, Széll Kálmán-tér és Sándor-tér.

A meghívó névre szól és másra át nem ruházható.

Belsőjegyző szolgálat, érkezéskor fel mutatni.

Értesítést a m. kir. hadimúzeum (i. Gróf Bethlen István bástyasánál 40. sz., Tel: 160—160.) mindössze, de legkésőbb május hó 27-ig kér, hogy a megjelölt elhelyezést biztosítsa.

A vendégcsoportokat a termekben a meghívó betűjelzéssel felismerhető karzalagok tiszták vezetik.

A protokoll-meghívó külső és belső oldalai (HL)

a századok kódében is meglássa a küzdelmes magyar sorsot és meghallja parancsoló tanítását: „Ezt a Hazát őseink a Hadak Ura adta, utódaink számára is az ő nevében kell megtartanunk. Áldott földjét egyik kezünkkel munkáljuk, a másikkal védjük. Hogy nekünk teremjen, nem csak verejtékkel, hanem vérrel is kell öntöznünk!”- Holt őseink árnyékában és csorbult fegyvereink fényében ezt értse meg itten minden jó magyar.

Ezzel adom át a Magyar Királyi Hadimúzeumot magasztos rendeltetésének.¹³⁴

Május 14-én Aggházy előterjesztette, hogy a külföldi múzeumok mindenképpen meg szeretné hívni a megnyitóra a Heeresmuseum vezetőjét, Alfred Mell tábornokot, illetve Sztójcsev bolgár ezredest mint katonai szakíró: „*Erre az Ausztriával fennálló barátságos viszonyon kívül azért is súlyt kellene helyeznünk, mivel tudvalevőleg a Badeni egyezmény szerint a M.Kir.Hadimúzeum társtulajdonosa a Heeresmuseumban maradt, főleg megszállott területi, magyar szellemi tulajdonhoz tartozó emléktárgyaknak, mint a két állam közös kulturájának.*” – „*Sztójcsev Iván ny. bolgár ezredes [...] 1931-ben, mint a Bolgár Hadimúzeum szervezője, a Magyar Hadimúzeumot tanulmányozta, és támogatása révén kaptunk Bulgáriából több rend bolgár egyenruhát, rendjelet, és egyéb, a bolgár hadsereget bemutató tárgyakat. Főleg, mint katonai szakértő és szakíró működik.*”¹³⁵ 1937. május 9-én Sztójcsev válaszolt is a meghívásra, és az utazásával kapcsolatos levelezés fennmaradt. Tudjuk, hogy 28-án megérkezett, és az intézmény vendégszobájában szállásolták el.¹³⁶

Május 21-én 9-kor a Hadimúzeumban az ünnepélyt előkészítő bizottság értekezletet tartott, amelyen megnézték és véglegesre javították a nemzeti színű kerettel ellátott meghívó kefelevonatát,¹³⁷ megtárgyalták a rendőrség által szükségesnek ítélt biztonsági intézkedéseket.¹³⁸

Jóváhagyták a díszszázad és a meghívottak ünnepség alatti elhelyezkedését a Hadimúzeum előtt a sétányon; megállapodtak az épület feldíszítésében, illetve a sajtó, film és rádió, azaz a média megjelenését is egyeztetették.

A meghívóból kiderül, hogy írásbeli visszajelzést kértek a részvételi szándékról a szerveződéseményre. Helyszínrajz jelezte, hogy pontosan ki, hol állhat az ünnepség alatt; jelezték azt is, hogy az épület környékén leparkoló gépkocsin kizárólag az arra engedéllyel rendelkezők érkehetnek. Tömegközlekedési eszköz révén a Várba a 16, illetve 16A jelzésű autóbusszal a Bécsikapu-térig lehetett feljönni, villamossal pedig a Vérmező utca,¹³⁹ a Széll Kálmán tér, illetve a Széna térig eljutni.

A 11 órára szóló meghívó névre szólt, és másra nem volt átruházható, érkezéskor pedig fel kellett mutatni; az egyes meghívott testületek kötelesek voltak előre jelezni, hogy kit szándékoznak delegálni. A tervezéshez több részletra

135 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/6. Kt.–1937.

136 Sztójcsev Aggházyval francia nyelvű levelezést folytatott, amely fellelhető a múzeum irattári anyagában: HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. Az, hogy hol helyezkedett el a múzeum vendégszobája, feledésbe merült. Május 28-án délután 6-kor a bolgár Aggházyéknál vendégeskedett, majd június 2-án este ½ 11-kor utazott el hajóval. – Szoleczky 2000. 182., 184. o.

137 Érdekesesség, hogy az Állami Nyomda által készített hadimúzeumi meghívó mintája a II. Rákóczi Ferenc fejedelem Kossuth téri emlékszoberának 1937. május 2-iki ünnepélyes leleplezésére szóló meghívó, valamint az osztrák szövetségi elnök látogatása alkalmából tartott 1937. május 4-iki katonai díszszemle meghívója volt. – HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/4. Kt.–1937.

138 Ezek konkrét mibenlétéről nincs tudomásunk.

139 Az Attila utat és a Margit körutat összekötő út a Széll Kálmán tér délkeleti oldalán.

A Magyar Királyi Hadimúzeum megnyitása: a Kormányzó érkezése, az előtte haladó Róder Vilmos honvédelmi miniszterrel a karszalagos Horváth és Kisfaludy múzeumi kísérők végzik az utolsó egyeztetéseket, 1937. május 29. (HTM Fotóarchívum)

készült, amelynek során nyolc lépés, azaz hat méter széles sávot hagytak szabadon a közlekedésre, hiszen akkorra a sétányon a fákat már elültették, az ágyúkat már felállították, tehát meglehetősen kevés volt a felsorakozásra kihasználható hely. A Hadimúzeum közvetlen közelében volt már nagyrendezvényre példa: a Görgői-szobor avatása az Esztergomi-rondellán, de akkor a sétány csupán a reprezentációs tér kiegészítő részét képezte; most viszont az épület bejáratára kellett a rendezvényt összpontosítani. Az igazán nagy kihívás abban rejlett, hogy az aránylag kis helyen miként lehet elhelyezni minél több vendéget, ezzel is jelezve a fenntartónak a megnyíló múzeum társadalmi súlyát, beágyazottságát.

Az előzetes becslés szerint a bástyafal menti tömörülésre mindössze négy méter állt rendelkezésre: az épület déli sarkától a bejáratig mindössze 50,6 méter. Szabályosan lépésről lépésre számolták ki a felhasználható teret. – A vendégeket már a meghívóval csoportokra osztották: ennek alapján helyezték el őket a kijelölt szektorokba és a meghívó betűjelzését viselő karszalagos tisztet követték a szervezett múzeumlátogatás alatt is.

Ezen a megbeszélésen döntöttek az ünnepély csoportjait vezető tisztek elosztásáról is. Az A csoporthoz Horváth József századost és Kisfaludy Péter Elemért nyugalmazott alezredest, a B-hez Markaly őrnagyot és Gergely Endre nyugalmazott csendőr századost, a C-hez, a D-hez és az E-hez Aczél László alezredest

és Görgey Aladárt, míg a G-hez, tehát a sajtóhoz dr. Karny Rezsőt, Nagyistók Istvánt és Bán Sándort rendelték. Az egyes felkérteket levélben is értesítették, hogy elfogadják-e a felkérést.¹⁴⁰

A fogadóbizottság, a díszszázad és a zenekar a múzeum sarkánál helyezkedett el, azon a ponton, ahonnan ebben az időben még lejtős út vezetett le a Lovas útra. A Múzeum bejáratával pontosan szemben kicsi, szőnyeggel letakart díszemelőnyen a Kormányzó és kísérete foglalt helyet, tőle jobbra a honvédség főparancsnoka, a vezérkari főnök, a nyugalmazott tábornoki kar, illetve a honvéd főparancsnok helyettese. A helyszűke miatt csak egy széksor állt rendelkezésre. Mellettük az aktív tábornoki kar helyezkedett el, majd a Magyar Királyi Honvédség, Csendőrség és Rendőrség tisztjei. – A díszemelőnytől balra a miniszterelnök, a két házelnök, a miniszterek, az államtitkárok, a főispánok, a főpolgármester, a polgármesterek, a titkos tanácsosok, a felsőházi tagok és a képviselők tömörültek, mellettük az állami főtisztviselők, Budapest és Pest vármegye küldöttsége. Nagyobb tömbben kaptak helyet a Tudományos Akadémia, a múzeumok, a tudományos egyesületek, a Vitézi Rend, a frontharcosok, a Hadirokkant Szövetség képviselői, valamint a polgári meghívottak; közvetlenül mellettük tömörült a sajtó, valamivel nagyobb mozgásteret élvezve.

A rendkívül tudatosan, többször végiggondolva és a minisztériummal egyeztetve kialakított meghívás – a minél teljesebb protokollra törekvés – nyomán az a döntés született, hogy a terület szűkössége, valamint a meghívandók körének nagysága miatt tulajdonképpen három megnyitóra készüljön fel az intézmény: 11 órakor lesz hivatalos állami megnyitó, délután VIP-megnyitó a szakmának és a támogatóknak, 29-én, vasárnap – Hősök Napján – pedig a nagyközönségnek.

Összefoglalva: az ünnepélyes megnyitás rendjéért Turányi Géza alezredes felelt, aki ezért nem is vezetett csoportot, viszont az összes információ hozzá futott be, és minden váratlan helyzetre neki kellett reagálnia. Az ünnepség alatt változtatásokat kizárólag ő rendelhetett el, egyébként a beosztottak munkakörét és ünnepély alatti tartózkodási helyét rendkívül szigorúan szabályozták. A meghívottak részére egy külön kis „falatozó” berendezéséről a gazdasági hivatal gondoskodhatott; a sajtó képviselőinek „terelése” Görgey adjunktus úr figyelmére volt bízva, a fényképezéket pedig Szalay István kezelő irányította. A kaput Somorjay Antal és Harsányi Iván tarták ki a megfelelő pillanatban; e műveletet az előző napon Kozma Andor gazdász százados két beosztottal kipróbálta, és erről jelentést tett.

Valószínűleg ekkor derülhetett fény arra is, hogy a 11 órai megnyitó előtt felsőbb rendelkezés folytán, az intézeti hozzátartozók és meghívottaik még mint nézők sem tartózkodhatnak az épületben.¹⁴¹ 9 óra 30-kor az épület előtt

140 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/6. Kt.–1937. (Az ünnepély csoportjait vezető tisztek elosztása.)

141 A Múzeum eleve számolt azzal is, hogy a munkatársak hozzátartozói, illetve a beosztottak szintén szeretnének úgy részt venni az ünnepségen, hogy lássanak is valamit. Ehhez az ablakokat jelölték ki, s természetesen elhelyezési tervet is készítettek, beosztották az egyes személyeket is. Május 19-ig kellett jelentkezni, hogy engedélyt és szabályos igazolványt kapjanak a belépéshez. – HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/Kt.–1937. (Néző-közönség az épületben.)

gyülekezettek, és Turányi alezredesnek jutott a lehetőség, hogy ezt a kínos hírt megossza az érintettekkel, s számukra valahol kiemelt helyet biztosítson a nézők között.

Május 24-én, hétfőn 11-kor a Filmiroda tartott helyszíni szemlét, majd Budinszky Sándor érkezett a rádiós séta előkészítésére – végül a hadbiztosi szemle borzolta végsőkéig a kedélyeket.¹⁴²

Május 26-ra a pénztárfülke és a ruhatár berendezése, valamint a két helyszín próbaüzeme is lezajlott. 27-én, csütörtökön, – miután két és fél órát töltött a két világháború közti irodalmi élet meghatározó alakjával, Herczeg Ferencsel, aki az Országos Magyar Képzőművészeti Tanácsot képviselte a Hadimúzeum Egyesületben, – Aggházy étlen-szomjan este 9-ig a kiállítási feliratokat javította Markaly őrnagy, valamint Rozgonyi és Sz. Tóth István tiszthelyettesek társaságában. Rákényszerültek, mert másnap már 11 órakor a sajtóbemutatóra mindennek készen kellett állnia.¹⁴³

A megnyitó(k)

Mai szemmel nézve érdekes, hogy a Múzeumot nem a Kormányzó, azaz a Legfőbb Hadúr nyitotta meg, hanem a honvédelmi miniszter, aki a házigazda és meghívó is volt egy személyben, viszont Róder Vilmos üdvözlő beszédét követően a múzeum megnyitására Horthy Miklós adta meg az engedélyt. Aggházy életének valószínűleg a legszebb pillanata volt, amikor az összegyűlt tömeg előtt ismertethette a Hadimúzeumot, s jelenthette a kovácsoltvas, hadiszerekekkel díszített múzeumi bejárati kapu képletes, egyben valószínű kinyitását, – ekkor a honvédszenekar a Szózatot játszotta.

Saját múzeumi ismertetését az épület előtt mondta el; ennek a protokoll szerint nagyon rövidnek kellett lennie:

„Mielőtt a múzeum megtekintésére indulnánk, szabadjon a következőket előre bocsátanom:

Intézetiünk 45.000 leltári szám alatt kereken 200.000 tárgyat őriz. Ezeknek egyharmadát 36 teremben állítottuk ki.

Ki nem állított anyagunk egy része épületiünk raktáraiban, egy része a Citadellában és egyéb épületekben van gondozásban.

Az igazgatóság helyiségei és 10.000 kötetes könyvtára a II. emelet déli szárnyában, műhelyei az alagsorban vannak.

A földszint 14 termében és folyosóján az 1715-től 1914-ig terjedő 200 esztendő emlékei láthatók. Az I. emelet 15 termében és folyosóján a világháború tárgyai, ugyancsak a folyosón a megszünt csapattek emléktáblái állanak. A II. emelet 7 termében különleges gyűjteményeink egy részét helyeztük el. 200 darabot meghaladó tüzéranyagunk nehezebb darabjai az épület körül, könnyebb darabjai a termekben láthatók.

142 Szoleczky 2000. 182. o.

143 Szoleczky 2000. 182. o.

A kiállítás megtekintéséhez útbaigazításul szolgálhat az, hogy ha a termekben, a folyosókon és az épület körül elhelyezett összes tárgyakat csak futólag is akarjuk megtekinteni, akkor kerekén 5 kilométert, vagyis az Andrássy út hosszának kétszeresét kell gyalogolnunk. Ez még rendes ütemben és pillanatnyi megállás nélkül is egy órát vesz igénybe. Ha termenként öt percet számítanánk, akkor a folyosókon és az épület körül tett sétával együtt 4 órát kellene a megtekintésre szánnunk.

Mindezek ismeretében a mai alkalommal csak futólagos sétára indulunk.”

Az ismertetés eredeti, hosszabb szövege kitért volna a kiállítás tematikai megoszlására is:

„Ezeresztendős hadimúltunk tárgyi emlékeinek javát ma két nagy hazai közgyűjteményünk őrzi. A bonfoglalástól Rákóczi szabadságharcának befejeztéig tartó időszak hadi emlékeit a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe tartozó Magyar Történeti Múzeum – a magyar állandó hadsereg felállításától napjainkig tartó időszak hadi emlékeit pedig a magyar királyi honvédség kötelékébe tartozó Magyar Királyi Hadimúzeum gyűjti és állítja ki. Eszerint a két múzeum szomszédos gyűjtési területei között határköül az 1715-ik esztendő szolgál, melyben a magyar állandó hadsereg felállítását kimondó VIII. törvénycikk keletkezett, s amelytől fogva honvédelmi rendszerünk gyökere átalakulása folytán nemzetünk hadtörténetének újabb korszakát számítjuk.

Az 1715-ös időhatár jelentőségét egyrészt azok a körülmények határozzák meg, melyek azt megelőzték, vagy előidéztek; tehát hazánknak a török hódoltság alól történt felszabadulása, Rákóczi szabadságharcának befejezése és az állandó hadseregnek, mint korszerű védelmi rendszernek Európa-szerte való elterjedése. De még fokozódik ennek az időhatárnak jelentősége, hogyha arra a fejlődésre gondolunk, melynek az új rendszer nyitott utat. Hiszen ettől kezdve vált a népi rubázat egyenrubázattá, az egyéni fegyverzet tömegfegyverzetté, az alkalmi alakulat állandó csapattestté, a hadiszokás szabályzattá.

Minek utána a két intézet az 1715-ös időhatáron innen, illetve túl levő anyagát kölcsönösen kicserélte, a Magyar Királyi Hadimúzeum a mi állandó hadseregünk immár 222 esztendő múltjából 45.000 leltári szám alatt kerekén 200.000 tárgyat őrzi. Ezeknek egyharmadát 36 teremben és 360 méter hosszú folyosón, tüzérsanyagunk nehezebb darabjait épületünk körül állítottuk ki. A ki nem állított anyagot raktárainkban, a Citadellában és más helyeken gondozzuk. A honvédség összes alakulatainál pedig emlékgyűjteményeket létesítettünk.

Gyűjteményeinket a következőképen helyeztük el:

A földszint 14 termében és folyosóján van a Buda visszafoglalása és a Rákóczi szabadságharca idejét érintő bevezető anyag és az 1715-től 1914-ig terjedő 200 esztendő anyaga. Az első két terem III. Károly és Mária Terézia korának hadügyét, a következő két terem a napóleoni háborúk és a Szent Szövetség korát, négy terem az 1848/49-i szabadságharcot, egy terem a kiegyezés előtti háborúink, öt terem a magyar véderő közös hadseregi és honvédségi emlékeit szemlélteti. Ezzel lezárul a világháború előtti korszak, amelyben a magyar jelleget főleg a buszár és a honvéd rubázata domborítja ki. Megjegyezhetem még azt is, hogy nemcsak fegyverben, felszerelésben és rubázatban, hanem ereklyékben is leggazdagabb a szabadságharci gyűjteményünk.

Az I. emelet 15 termében a világháború emlékei sorakoznak. Két terem a mozgósítás, egy a balkáni harctér és a dunai hajóhad, három terem az orosz és a csatlakozó román harctér, egy a tengeri és egy a légi harctér magyar emlékeit, valamint a volt ellenfelek

tárgyait tartalmazza. Két teremben szövetségeseinket, egy teremben távoli ellenfeleinket, két teremben a hadtáp-területet és az anyaország emlékeit szemléltetjük. Egy terem az összeomlás néhány jellegzetes emlékével a megújbodás és a nemzeti hadsereg első erekyeit állítja szembe. Ennek az emeletnek folyosóit a megszünt csapattestek emléktáblái díszítik.

A II. emelet 7 terméből egy a világháború érem-és jelvénytárát fogadta be. Két teremben a fegyver – erődítés- és műszaki történet anyaga részben még rendezés alatt áll. Egy teremben a csendőrség, egyben a csapatok, egyben a személyek emlékeit, végül a XXXVI. teremben a Mária Terézia Rend arcképcsarnokát és emléktárgyait mutatjuk be.

Ugyancsak a II. emeleten, még pedig ennek déli szárnyában vannak az igazgatóság irodái és kezelőhelyiségei, a restaurátorok műterme s a kutatók dolgozó- és vendégszobái, végül az intézet 10.000 kötetet meghaladó szakkönyvtára. Asztalos-, valamint villanyerőre berendezett fegyvermesteri és kovácműhelyünk az alagsorban, raktáraink az épület udvari mellékszárnyában kaptak helyet.

A mai ünnepi alkalommal, a rendelkezésünkre álló időhöz képest, gyűjteményeink megtekintése inkább csak az általános tájékozódásra nyújthat módot. Hiszen ha a termekben, a folyosókon és az épület körül elhelyezett összes tárgyak előtt elbaladnánk, akkor kereken 5 kilométert, vagyis az Andrássy út hosszának kétszeresét kellene bejárnunk.

Ez még élénk ütemben is pillanatnyi megállás nélkül is: egy óránál többet tenne ki. Ha pedig egy-egy teremre átlag 5 percet szánnánk, akkor a folyosókon és az épület körül tett sétával együtt kereken 4 órát kellene a Hadimúzeum tárgyai közt töltenünk.

Alázatosan kérem, kegyeskedjék a Hadimúzeum gyűjteményeit megtekinteni!"

A Kormányzót és a honvédelmi minisztert nyilván Aggházy vezethette végig a termeken – az egybegyűlt előkelőségeket pedig a Hadimúzeum tisztikara. Az igazgatónak feltehetően ekkor volt módja a fenti gondolatok elmondására. A Kormányzó távozása előtt még aláírta a megnyitással kapcsolatos emléklapot, amelyet a múzeumi műterem készített: az emléklap kinézetéről, későbbi sorsáról nincs tudomásunk. Végül a honvédelmi miniszter az előcsarnokban megköszönte Horthynak a látogatást, aki ezt követően végignézte a díszmenetet a Hadimúzeum előtt, majd távozott.

A második, még mindig szűk körű megnyitásra délután került sor. Maga a nap szorosnak ígérkezett: az intézmény barátait hívták meg egy sokkal egyszerűbb meghívóval, amellyel a Görgei-szobornál gyülekeztek. A két személyre szóló meghívót levelezőlapon küldték ki a címzeteknek, amelyet azoknak is fel kellett mutatniuk.

Az újonnan megnyílt múzeum érthető érdeklődést váltott ki az akkori tudományos és közéleti körökben, valamint a múzeum régi baráti közösségében. Május 30-tól Turányiék sorszámozott látogatási jegyeket adtak és küldtek ki azon személyek részére, akiket különösen szívesen láttak volna a vendégek között.¹⁴⁴ A fegyveres testületeken kívül a tudományos intézetek és a múzeum támogatói jutottak hozzá ilyen egyszeri látogatásra jogosító jegyekhez. A múzeum úgynevezett levelező tagjai – Palóczy Edgár tanár, Görgey Viktor ny. ezredes, dr. Gyulai Ferenc egyetemi lektor, dr. Korny Rezső ny. pü. számviteli főtanácsos, Bán Ödön

MAGYAR KIRÁLYI HADIMUZEUM.

Nagyméltóságú
Méltóságos
Nagyságos

MEGHIVÓ.

A KORMÁNYZÓ UR Ő FŐMÉLTÓSÁGA A MAGYAR KIRÁLYI HADIMUZEUMOT 1937. ÉVI MÁJUS HÓ 29.-ÉN D. E. 11 ÓRAKOR NYITJA MEG. A HIVATALOS SZÜKKÖRŰ MEGNYITÓ ÜNNEPSÉG BEFEJEZTÉVEL GYŰJTEMÉNYEINKET 12 ÓRA 30-TÓL KEZDVE AZ INTÉZET BARÁTAINAK IS BEMUTATOM.

NAGYMÉLTÓSÁGODAT
MÉLTÓSÁGODAT
NAGYSÁGODAT

ERRE A BEMUTATÓRA TISZTELETTEL MEGHIVOM.

VITÉZ AGGHÁZY EZREDES
IGAZGATÓ.

GYŰLEKEZÉS: 12 ÓRA 30-IG AZ ÉPÜLET ELŐTT A GÖRGEY-SZOBORNÁL.
ÚTVONAL A GYŰLEKEZŐ HELYRE: BÉCSIKAPU—PRIMÁS BÁSTYA-SÉTÁNY
E MEGHIVÓ 2 SZEMÉLYRE ÉRVÉNYES ÉS KIVÁNATRA FELMUTATANDÓ.

Az 1937. május 29-i délutáni látogatásra kiküldött meghívó elő- és hátoldala (HL)

A Pesti Hírlap rossz minőségű, de unikális felvételei: „Horthy Miklós kormányzó a hadimúzeum ünnepélyes megnyitásán. A kormányzótól balra József és Albrecht kir. hercegek. Jobbra Hóman Bálint kultuszminister. Második kép: Róder Vilmos honvédelmi miniszter ünnepi beszéget mond. Harmadik kép: vitéz Aggházy Kamil ezredes, a hadimúzeum igazgatója ismerteti a múzeum keletkezésének történetét.”

ny. őrnagy, Szabó Sámuel, Hlatky Endre, Daróczy Zoltán genealógus, Kisfaludy Péter Elemér ny. alezredes, Pethey László, Lampel Vilmos ny. miniszteri tanácsos, Juristowski Miklós ny. ezredes hadbíró, Sombori László rendőrkapitány – külön engedéllyel, több ízben maguk is hozhattak vendégeket. A 230/Kt. 1937. HM előterjesztés szerint a vidéki múzeumok állandó látogatási jegyet kaptak. Különösen figyelemre méltó, hogy a különböző városi és megyei múzeumok mellett (Balassagyarmat, Békéscsaba, Debrecen, Gyula, Hódmezővásárhely, Jászberény, Keszthely, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Komárom, Kőszeg, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Sopron, Sümeg, Szeged, Székesfehérvár, Szekszárd, Szentés, Szombathely, Tiszafüred, Vác, Veszprém) egyházi gyűjteményeket is figyelembe vettek (Eger, győri bencések, Pannonhalma, Sárospatak).¹⁴⁵

Szabó Sámuel kávéház tulajdonos és földbirtokos Aggházy révén már elég régóta tagja volt a Hadimúzeumot övező holdudvarnak. Az ünnepélyes megnyitó alkalmából, illetve a sajtótájékoztatóra ő biztosította a cateringet, azaz 25 liter sört és 200 darab péksüteményt ajándékozott a célra. Adományáért július 3-án írásban is köszönetet kapott.

Amikor a 11 órakor kezdődő megnyitóra a Kapisztrán téren át begördült a Kormányzó autója, addigra a megnyitáshoz minden és mindenki készen állt. A kiküldött meghívókra a Magyar Tudományos Akadémia Pilch Jenő és Gyalókai Jenő akadémikust delegálta. Lóczy Lajos, a Földtani Intézet igazgatója személyesen vett részt az eseményen, akárcsak dr. Kadić Ottokár, a Magyar Barlangkutató Társulat ügyvezető elnöke. Jelen volt József főherceg, Albrecht és József Ferenc királyi herceg. Budapest Székesfőváros Múzeumainak Központi Igazgatóságát dr. Horváth Henrik, az Országos Királyi Iparművészeti Iskolát és a KÉVE Művész Egyesületet Szablya-Frischauf Ferenc igazgató, kormányfőtanácsos

145 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/2.Kt.–1937.

képviselte. Megjelent a rendezvényen Lukács György ny. miniszter, Karafiáth Jenő főpolgármester, gr. Csáky Károly volt honvédelmi miniszter, Schvoy István ny. tábornok.

A sétányon az állami tisztviselők között ott állt Darányi Kálmán miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter, Bornemissza Géza ipar- és kereskedelemügyi miniszter, Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter, Hóman Bálint vállás- és közoktatásügyi miniszter, Lázár Andor igazságügyi miniszter és Széll József belügyminiszter. Pest vármegye meghívottjai között ott volt Rexa Dezső főlevéltáros, a Numizmatikai Társulat részéről Procopius Béla, Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Csánky Dénes, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója, Zichy István gróf, a Magyar Történelmi Múzeum főigazgatója, Kuzsinszky Bálint, Lux Kálmán, Varjú Elemér, Lukinich Imre ny. egyetemi tanár,¹⁴⁶ Kisfaludy Strobl Zsigmond szobrász, Gerevich Tibor. Megannyi ismerős, barátsággá-támogatóvá érett kapcsolat a megnyitásig megtett úton. Jelenlétük a válasz a honvédelmi tárcának arra, mennyire fogadta be az új múzeumot a magyar tudományos közélet.

A Hadilevéltárat alapító Gabányi János akkor már nem élt, de özvegye örömmel vett részt a délelőtti reprezentatív ünnepségen,¹⁴⁷ akárcsak Sgardelli Cézár katonai szakíró, és az egykori intézményvezetők: Kratochvil Károly tábornok, Hegedűs Elek tábornok, Lucich Károly ny. ellentengernagy, Sekulich Szilárd ny. tábornok.

1937. május 29., szombat. „*11b-kor életem egyik legnagyobb eseménye*” – jegyezte fel e napról Aggházy Kamil ezredes, a Hadtörténelmi Múzeum igazgatója.¹⁴⁸

Másnap: vasárnap, a Hősök Emlékünnepén nagyközönség előtt is kitérült a Hadimúzeum kapuja. Aggházy ebédig bírta otthon, aztán felsietett a Múzeumba. A zárás után elégedetten jegyezte fel: „*303 p[engő] bevétel. 700+ látogató.*”¹⁴⁹ Hétfőn reggel a vegyesdandár-parancsnokságról telefonon riasztották, miszerint Makay ezredes rajtuk keresztül jelezte, hogy a honvédelmi miniszter a hét végén hajlandó őt személyesen fogadni. Ujjongó bejegyzés a noteszben, aztán a jelzett napon – semmi.¹⁵⁰ A magyar katonai közgyűjtemény ezredes-igazgatója dicséretért, elismerésért ment a minisztériumba – ahol feltehetőleg Róder Vilmos közölte vele: megtette a kötelességét, mehet. Aggházy 1938. január 25-én felülvizsgálását és nyugállományba helyezését kérte, május 1-jétől egészségügyi okokból nyugállományba kényszerült, de továbbra is dolgozott, s 1940-ben, 58 éves korában szűnt meg alkalmazása a Hadimúzeumban.¹⁵¹

146 Lukinich Imre (1880–1950) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja, 1935–49 közt igazgatója; 1937 folyamán a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatója volt. Aggházy még 1923-ból ismerte, amikor az Országos Levéltárban, annak igazgatójaként tevékenykedett. – 1928–32 közt közösen szerkesztették Horváth Károllyal, Gárdonyi Alberttel, Szőnyi Ottóval és Rexa Dezsővel a *História* című történelmi folyóiratot. – *Bp. Lex.* I. k. 559. o.

147 HL VI. 9. Hadtörténelmi Múzeum 1937. 29. dob. 70/3/Kt.–1937.

148 *Szoleczky* 2000. 183. o.

149 *Szoleczky* 2000. 184. o.

150 *Szoleczky* 2000. 184. o. – Ródert Aggházy még a Ludovika Akadémiáról ismerte személyesen, 1899-ben felelte végzett.

151 *Szoleczky* 2000. 201. o.

*A Magyar Királyi
Hadimúzeum
megnyitása:
a Kormányzó belép
a feldíszített bejáraton,
1937. május 29.
(HTM Fotóarchívum)*

„25. sz. Házi Értesítő. Budapest, 1937. május 29.

1. Megnyitási ünnepi parancs.

A M. Kir. Hadimúzeum megnyitása. Nemzetiünk régi óhaja teljesül május 29-én. Legfelsőbb Hadurunk, a Kormányzó Ur Ő Főméltósága a M. Kir. Hadimúzeumot ünnepélyesen átadja a nyilvánosságnak s az idei Hősök Napján úgy a fegyveres erő, mint a nagyközönség minden tagja a magyar hadimúlt új templomában is áldozhat honvédő ősei emlékének.

Az 1916 novemberi összeomlás gyászos napjaiban, prófétai tiltakozásként keletkezett intézetünk a magyar történelem legsúlyosabb két évtizede alatt érkezettjei fejlődésének mai, nagyjelentőségű állomásához. A köztudatban eddig inkább csak a hadi helytörténet emlékeinek kultusza révén ismeretes múzeumunk a magyar állandó hadsereg történetének immár 222-ik évében, ereklékben, fegyverekben, hadieszközökben ábrázolatokban és más szellemi és anyagi termékekben oly nagy mennyiséget ölel fel, hogy befogadására és

méltó elhelyezéséhez 36 terme, 360 méter hosszú folyosója és az épületét körülvevő sétány és tér is alig elégséges. Raktárai, igazgatósági helyiségei, sőt a város különböző helyein biztosított megőrző helyei is tele vannak felhasználásra váró tárgyakkal.

Hálás tisztelettel mutathatok rá, hogy ez az eredmény jórészt a hivatali feletteseim, különösen gróf Csáky Károly lovassági tábornok, volt honvédelmi miniszter ur részéről megnyilvánult nagyvonalú pártfogásnak volt köszönhető, mellyel az öntevékenyen működő intézet elhelyezéséről és fenn tartásáról még a trianoni korszak béklyói és anyagi válságai közepette is gondoskodtak. Másrészt azonban – s erről valóban csak lelkem legmélyéig meghatva emlékezhetek meg, – az a páratlan hazafiúi és testületi szellem és összetartás termette itt gyümölcsöt, mellyel úgy a régi fegyveres erő, mind az új magyar királyi honvédség, csendőrség stb. hivatásos és nem hivatásos, tényleges és nem tényleges tagjai, valamint a magyar katonaszemély számos derék polgári híve, köztisztviselők és magánosok, valamennyiük élén is tömegesen a haza legszerényebb sorsú fiai az új magyar katonai „intézmény támogatására siettek.

19 esztendőnek bár váltakozó, de sohasem szünetelő anyagáramlása s az eszme zászlóvivőinek, egyúttal az anyag fáradhatatlan gyűjtőinek céltudatos és semmiféle nehézségektől vissza nem riadó munkája egyesült és jegescedett ki azzá a ma már felbecsülhetetlen értékű nemzeti vagyonná, melynek a közel száz esztendő egykor ostromot is kiállott Nándor-laktanya e célra elkülönített és átépített szárnya nyújtott végleges hajlékot. Az a csodálatos, bár nem véletlen sorskörülmény, hogy ujabbkori hadi emlékeinknek e gazdag tárháza országunknak és fővárosunknak oly nevezetes pontján emelkedik, melynek minden talpalatnyi helyét századokon át és több ízben Európa és Ázsia számos népének vére bőségesen öntözte, csak fokozhatja azt a nevelő és oktató hatást, melynek kifejezésére hivatott.

De nem kevésbé értékes oly anyagokat is őriz a Hadimúzeum az ő tudományos raktáraiban, melyek hadimúltunknak eddig jórészt mellőzött ágazataiboz tartoznak s amelyeknek gyűjteményekké leendő kifejlesztése és tudományos feldolgozása szintén kívánatos. Ilyenek a magyar és rokon nemzetek viseletének és katonai egyenruháinak, ezek nyomán a világ huszáregyenruháinak fejlődéstörténete, a magyar várépítés, a műszaki ügy számos ágazata, a katonai temető- és síremlékügy, a katonazene, a testedzés, egészségügy, katonai lelkészet, a magyar katonai arcképcsarnok, a fényképészet, találmányok, stb. és még számos haderővel összefüggő kultúrtörténeti vonatkozás.

Az intézet fentiekben vázolt nagy működési területe csak akkor lesz mélyen szántatható és dúsan termő, ha központi irányító munkáját a fegyveres erő minden tagja érdeklődéssel figyeli és – különösen helyi vonatkozásban – azt a maga részéről az eddiginél is fokozottabb megértéssel és közreműködéssel támogatja. Elsősorban az összes csapatoknál és intézeteknél megszervezett és a Hadimúzeum központi felügyelete alatt álló emlékgyűjtemények őreire hárul az a feladat, hogy a rendszeres anyaggyűjtés, a hadi helytörténet és helykegyelet, együttesen pedig a hagyományápolás tekintetében alapvető munkát végezzenek.

Bizton remélem, hogy a honvédség minden tagja az intézetet mielőbb meglátogatja, gyűjteményeit megismeri s ennek alapján hiányaink pótlásában bennünket öntevékenyen támogat. Csakis így válhat a Magyar Királyi Hadimúzeum azzá, aminek lennie kell: hadimúltunk tudós ismertetőjévé, bőségeink és tetteiknek kegyeletes dicsőítőjévé s az ifjabb nemzedék nagy tettekre buzdító, lelkesítő tanítómesterévé.

2. A megnyitási ünnepélyen elhangzott beszédek közlése.

A Hadimúzeum ünnepélyes megnyitásán elhangzott beszédeket megörökítés céljából mellékletekben kiadom. A beszédek jelentősége a legénységi beosztottak előtt megfelelően iskolázandó. A múzeum egyéb beosztottjai a tudomás vételt aláírásukkal igazolják.

3. Az ünnepély rendezőségének köszönet.

A megnyitási ünnepély az intézet tudományos és katonai jelentőségének megfelelően méltó keretekben folyt le.

A megnyitási ünnep rendezőségének, elsősorban a H.M. Elnökség megbízott urainak és a Hadilevéltár, valamint a felkért önkéntes munkatársainknak munkájukért a szolgálat nevében hálás köszönetemet fejezem ki.¹⁵² Erről nevezettek levélben külön is értesítettem.

4. Beosztottak megdicsérése.

A megnyitás előkészítő munkálataiban az intézet egész személyzete nagymértékben kivette részét.

Az összes beosztottak odaadó munkája árán sikerült biztosítanunk azt, hogy a múzeum a megnyitás kitűzött napjára annyira készen álljon, hogy az ünnepély közönsége, majd a nagyközönség megtekinthesse.

Ezért a nagy munkáért az intézet egész személyzetét a szolgálat nevében megdicsérem.

Elvárom azonban azt, hogy az általam már megjelölt kiegészítésekben az arra bízott beosztottak a még szükséges eddigi buzgósággal munkálkodjanak, hogy kiállítási termeink az irányításomnak és szándékaimnak megfelelő tökéletességet elérhessék.

A legénységi különítmény parancsnokát felhatalmazom, hogy a legnagyobb fizikai munkát végző legénységnek június hónapban a megengedhető legmagasabb kíméletű kedvezményeket engedélyezzen.

E gondolatokkal nyitom meg a hadimúzeum fennállásának új korszakát. Alárendeltjeimet pedig újabb ernyedetlen munkára hívom fel, arra, amelyet végezniünk kell teljes erőnkkel a megnyílt intézet érdekében, hogy a hadimúzeum további fejlődését biztosíthassuk.¹⁵³

Ma már nehéz eldönteni, hogy megadatott-e a beosztottaknak az a félórás pihenő, amely a kormányzói megtekintés, illetve az intézmény meghívott barátainak látogatása közben rendelkezésükre állt. Nem pihenhettek a második látogatás befejeztével az épületkezelőség munkatársai sem, hiszen a 30-i általános és nyilvános megnyitáshoz ki kellett takarítani az épületet és el kellett

152 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 230/Kt.–1937. (ad 70/Kt.–1937.) Személyre szóló köszönőlevelet kaptak június 12-iki dátummal: Aczél László alezredes, Kisfaludy Péter Elemér ny. alezredes, dr. Karny Rezső és Gergely Endre százados; a Hadilevéltárnak is megköszönték a segédkezést.

153 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob.

A Friss Ujság 1937. május 30-iki számában számolt be a másutt nem publikált adatról: „Képünk a múzeum egyik termében készült, ahol a szekrényben régi magyar katonai viseletek láthatók a viaszból készült alakokon.”

távolítani a protokoll-vendégség nyomait. A gazdaságiak életét az is nehezítette, hogy a „protokoll-falatozás” – ma már ismeretlen – helyszínét másodlagosan a személyzet, azaz a teremőrök étkeztetésére is fel kellett használni, továbbá az ünnep alkalmából a munkálatokban résztvevő legénység napi élelmezését is fel kellett javítaniuk.¹⁵⁴

A Múzeum megnyitása alkalmából az intézmény természetesen számos őszinte és formális dicséretet, gratulációt kapott a jelenlevőktől. A médiavisszhang is rendkívül kedvező volt. Az igazán nagy kérdés az, hogy vajon mi ragadta meg leginkább a Hősök Napján a Hadimúzeumba tóduló közönség figyelmét? Erre a kérdésre talán az alábbi kishírből kapunk egyfajta választ. „A gyűjtés tovább folyik. A Hadimúzeum viaszhadserége talán a legszebb látványosság a gyűjteményekben. Apák hozzák majd el ide fiaikat, tanárok és a tanítók a növendékeiket, hogy meséljenek nekik a kurucok csatáiról, a török elleni bósi küzdelmekről, a szabadságharc szuronyrohamairól, az inszurgensek portyázásairól. Emellett a tudósok, a kutatók számára is rendkívül anyagot látunk képekben, rajzokban, okmányokban, a fegyver- és éremgyűjteményekben. Az egyik kiegészíti a másikat, a kettő együttesen teljes! Es a Hadimúzeum az ünnepélyes megnyitás után sem áll meg. Tovább folytatja a gyűjtést. Még élnek a szabadságharc katonáinak fiai és unokái, még itt vannak közöttünk a világháborús hősök, még vannak levelek, képek, érmek, okmányok, ősi kardok és fringiák a ládafiában, vagy az öreg szekrényben. Ezek féltve őrzött, kedves családi emlékek, de méltó helyük a Hadimúzeumban van. A vezetőség szívesen vesz és hálásan fogad minden felajánlást, mert tökéletesíteni akarja a gyűjtést, amelyről ismételnünk kell, hogy így is tökéletes.”¹⁵⁵

Június 15-én kedden este 6 óra 20 perckor a Rádió közvetített felvételtől „sétát” a Hadimúzeumból, amelyben természetesen Aggházy működött közre – úgy, hogy előző nap délután 6-tól éjfélig Markaly alezredes segített neki az előadás-szöveg átdolgozásában.¹⁵⁶

154 HL VI. 9. Hadtörténeti Múzeum 1937. 29. dob. 70/Kt.–1937.

155 *Friss Ujság*, 1937. május 30. 2. o.

156 Szoleczky 2000. 185. o.

A Hadimúzeum statisztikai adatszolgáltatása szerint:

- 1937. május 29-től december 15-ig 26.212 bel- és külföldi látogató tekintette meg a Múzeum kiállítását.
- 1936 végéig 43.339 tételen 200.000 darab tárgyat tartottak nyilván,
- 1937 folyamán 744 tételen 2226 darabbal gyarapodtak. Ebből a megnyitás utáni hónapokban érkezett be 541 tétel, 2020 darab.
- A kiállítási térben 16.492 tárgyat és dokumentumot helyeztek el, az épület körül 77 löveget, 87 löszert és 3 egyéb nagy tárgyat állítottak ki.¹⁵⁷

A Hadimúzeum megnyitásának napján új korszak kezdődött az intézményben, egyben fennállásának első és legnehezebb szakasza lezárult. Legalábbis akkor így vélték.¹⁵⁸

Irodalomjegyzék

Aggházy 1928.

Aggházy Kamil: Az országos hősi emlékmű és a magyar Pantheon. *Historia. Hadimúzeumi Lapok*, 1. évf. 3. sz. 1928. 3–7. o.

Aggházy 1928a.

Aggházy Kamil: Évfordulók – emlékművek. *Historia. Hadimúzeumi Lapok*. 1. évf. 2. sz. 1928. 8. o.

Aggházy 1928b.

Aggházy Kamil: A Hadtörténelmi Múzeum munkaterve, 1928–1938. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 139–142. o.

Babucsné Tóth 2003.

Babucsné Tóth Orsolya: Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 6. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2003. 43–78. o.

Bp. Lex.

Budapest lexikon. Főszerk. *Berza László*. I–II. k. Budapest, 1993.

¹⁵⁷ *Stat.* 1937. 127–128. o.

¹⁵⁸ A szerző itt köszöni meg Tóth Orsolya és Lukács Fanni gyűjteményvezetőknek, Dr. Farkas Gyöngyi és Kemény Krisztián levéltárosoknak, hogy az általuk kezelt anyag rendelkezésre bocsátásával segítették a kutatást és e tanulmány elkészítését; a biztatást, türelmet és ösztönző támogatást Dr. Makai Ágnesnek, Dr. Kreutzer Andreának, Dr. Sallay Gergely Pálnak, Forgács Mártonnak, Bonhardt Editnek, Bíró Edinának és Szöllőssy Ágnesnek.

Cs. Kottra 2007.

Cs. Kottra Györgyi: A Kapisztrán-kultusz és a m. kir. hadsereg: 1920–1945. *História*, 2007. 1. sz. 27–29. o.

Farkas 2006.

Farkas Ildikó: A magyar és a török-tatár népek turanizmusa. *Világtörténet*, 2006. 3–4. sz. 52–56. o.

Gyáni 2000.

Gyáni Gábor: Kollektív emlékezet és nemzeti identitás. In: Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, 2000. 71–80, 81–94. o.

Honszeretet

Honszeretet. Hőseink és nagyjaink iránti kegyeletet ápoló társadalmi, katonai, gazdasági turán lap. http://misc.bibl.u-szeged.hu/16865/1/honszeretet_002_018.pdf (Megtekintés: 2018. május 28.)

Nagy 1942.

Nagy Áron [Szotyori] ezredes: A M. Kir. Hadimúzeum. Az 1942. március 13-án a IX. közigazgatási továbbképző tanfolyamon tartott előadás írott változata. In: *Magyar Katonai Szemle*, 1942/8. sz. 409–410. o.

Pongó 1971.

Pongó János: Az Országos Hadtörténeti Múzeum története 1. rész. A múzeum életre hívásától a felszabadulásig. In: *Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 1. Szerk. Molnár Pál. Budapest, 1971. 7–71. o.

R. K.

Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Nemzeti Hadsereg számára.

Ságvári 2005.

Ságvári György: Tárgyasult emlékezet. Emlékművek, múzeumok a Nagy Háborúról. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2005. 1–2. sz. 83–120. o.

Sallay 2008.

Sallay Gergely Pál: 50 éve hunyt el dr. Karny Rezső, a m. kir. Hadimúzeum Éremtárának egykori vezetője. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 10. Szerk. Kreutzer Andrea – Makai Ágnes. Budapest, 2008. 173–178. o.

Stat. 1926.

A M. Kir. Kormány 1926. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1929. 30–32. o.

Stat. 1937.

A M. Kir. Kormány 1937. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1939. 127–128. o.

Szoleczky 2000.

Szoleczky Emese: Aggházy Kamil naplószerű feljegyzései 1937-ből. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 3. Szerk. *Kincses Katalin Mária – Szoleczky Emese*. Budapest, 2000. 169–202. o.

Szoleczky 2008.

Szoleczky Emese: „utolsó ... állomásteste a m. kir. Hadimúzeum” Thurner (Turányi) Géza emlékére. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 143–172. o.

Thurner 1928.

Thurner Géza: Katonai sportemlékek a Hadtörténelmi Múzeumban. In: *Historia. Hadimúzeumi Lapok*, 1. kötet 1. füz. 1928. április, 31–32. o

Török 2002.

Török Albert: „A régi emlékek kultuszának ápolása”. *Népszabadság Budapest melléklet*, 2002. május 30. 42. o.

Vonyó 2015.

Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt. Akadémiai doktori értekezés. Pécs, 2015.

Rövidítések

HL	HM HIM Hadtörténelmi Levéltár
MÉL	Magyar Életrajzi Lexikon

“...FROM NOW ON, OPEN TO BOTH THE UNITS OF THE DEFENCE FORCES AND THE PUBLIC”
THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM’S OPENING, 1937

At 11 a.m. on Saturday, 28 May 1937, in the presence of Regent Miklós Horthy, Minister of Defence Vilmos Róder ceremonially opened the Royal Hungarian Military History Museum, located at the western wing of the Nándor Barracks. The protocol event which aroused public interest was followed by an exclusive and intimate opening, and then on the following day, which was Heroes’ Day, the 36-room exhibition of the Military History Museum was opened to the public. The article offers an insight into the circumstances of the opening, as well as the organisational, technical and personal aspects of the preparations, and the media promotion.

„... IN ZUKUNFT STEHT ES SOWOHL DEN HONVÉD-VERBÄNDEN,
ALS AUCH DEM GROSSPUBLIKUM OFFEN.“
DIE ERÖFFNUNG DES MUSEUMS FÜR MILITÄRGESCHICHTE, 1937

Am 28. Mai 1937, Samstag vormittags um 11 Uhr, eröffnete Landesverteidigungsminister Vilmos Róder, im Beisein von Reichsverweser Miklós Horthy feierlich das Königlich Ungarische Museum für Militärgeschichte im Westflügel der Nándor-Kaserne. Dem protokollarischen Ereignis, welches für große öffentliche Aufmerksamkeit sorgte, folgte am Nachmittag eine innigere Eröffnung im kleinen Kreis, und vom nächsten Tag – dem Tag der Helden – an konnte das Großpublikum die 36 Säle umfassende Ausstellung des Museums besichtigen. Der Aufsatz gewährt einen Einblick in die Umstände der Eröffnung, den Vorbereitungen der organisatorischen-technischen-personellen Bedingungen und der Unterstützung durch die Medien.

Forgács Márton

A HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI A KÉT
VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum¹ 1918. novemberi megalakulása után számos kihívás elé nézett: kezdettől gondot okozott a megfelelő épület hiánya, a gyorsan növekvő műtárgyállomány megfelelő elhelyezése és rendszerezése. Az alapítás utáni évek így a gazdasági nehézségek leküzdésével és a költözéssel teltek, ami a folyamatos anyaggyarapodás mellett értelemszerűen némileg háttérbe szorított olyan kérdéseket, mint a külföldi társintézményekkel való kapcsolatépítés.² Ez azonban nem jelenti azt, hogy a múzeum ne került volna már első éveiben is érintkezésbe külföldi személyekkel: így 1920-ban megkeresés érkezett az olasz királyi küldöttség részéről, amelyben felvilágosítást kértek „*Velençe tartomány megszállásakor a brazzai kastélyból³ az osztr. magy. csapatok által elvitt értékes képekről.*”⁴ A szervezettségnek még csak korai stádiumában lévő Hadtörténelmi Múzeum érthetően nem tudott a kérdésben segíteni, és inkább azt javasolta, hogy a bécsi Heeresmuseumhoz⁵ forduljanak. A helyzet az 1920-as évek második felére rendeződött annyira, hogy „*az intézet a m. kir. nagykövetségek útján a külföldi Hadimúzeumokkal való szorosabb érintkezésbe kerülést megkezdte.*”⁶ A külföldi városok magyar követségeit kérték fel arra, hogy végezzenek adatgyűjtést az adott országban található hadimúzeumokról, és lehetőség szerint keressenek olyan személyt, aki vállalná az intézményközi összekötő szerepét. Ezekre az ismeretekre kívánták alapozni a későbbi kapcsolatokat: „*ifjú múzeumunkat külföldön is megfelelően megismertethetjük, valamint reméljük azt, hogy a külföldi testvérintézetekben hasznos barátokat fogunk találni.*”⁷ A mellékelt jegyzékek szerint a következő városokba

1 Az intézmény 1919–1928 között m. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum, 1930-tól m. kir. Hadilevéltár és m. kir. Hadimúzeum néven működött. Nem látszott azonban szerencsésnek egy tanulmányban kétféle elnevezést használni, így írásomban végig a Hadtörténelmi Múzeum megnevezésnél maradtam. *Farkas – Jankó – Szijj* 2003. 12–13. o.

2 *Pongó* 1971. 23–30. o.

3 Feltehetőleg a moruzzói Castello di Brazzà-ról van szó, amely ma Friuli-Venezia Giulia régióban található.

4 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) VI.9. 1920/1725. Ehelyütt is köszönöm a Hadtörténelmi Levéltár munkatársainak, Farkas Gyöngyinek és Kemény Krisztiánnak a forrásanyag összegyűjtéséhez nyújtott segítségét.

5 Az 1869-ban megnyílt intézmény ma a Heeresgeschichtliches Museum – Militärhistorisches Institut nevet viseli.

6 Pro domo, HL HM VI.9. 1927/5.eln.

7 Aggházy Kamil levele a HM VI. csoportfőnökségének, 1927. december 3. HM VI.9. 1927/5.eln.

küldtek első körben levelet: Berlin, Bern, Brüsszel, Bukarest, Helsinki, Isztambul, Koppenhága, Kovno,⁸ Lisszabon, London, Madrid, München, Oslo, Prága, Riga, Rio de Janeiro, Stockholm, Szófia, Tallinn, Thun (Svájc), Varsó, Vincennes. (A jegyzékekben sok esetben az intézmények hivatalos neve helyett egyszerűen csak „Hadimúzeum” szerepel.)

Az 1927 során kiküldött levelekben a külföldi intézményektől gyűjteményeik katalógusát és belső szervezetük ismertetését, munkatársaik névsorát és speciális munkaköreik feltüntetését kérték. Ajánlatot tettek arra, hogy a jövőben cseréljenek kiadványokat és adott esetben műtárgyakat, valamint kölcsönösen támogassák egymást szakmai kérdésekben. A levélhez – katalógus még nem lévén – fényképeket, szervezeti és személyzeti leírást, valamint a Hadimúzeumi Lapok akkor rendelkezésre álló számaint mellékeltek, továbbá meghívták az intézmények képviselőit a Nándor-laktanyába való átköltözés kapcsán, 1929 őszére tervezett nemzetközi kongresszusra.⁹ Az iratokból az is kiderül, hogy a berlini és a müncheni gyűjteményekkel már jóval korábbi, legalább 1921-ig visszanyúló összeköttetések épültek ki.

A Hadtörténelmi Múzeum vezetése a személyes kapcsolatok létesítése érdekében 1927. szeptember 23-án előterjesztést fogalmazott meg, amelyben arra kérte a Honvédelmi Minisztériumot, hogy a múzeumi, illetve levéltári beosztottak is vehessenek részt külföldi tanulmányutakon. Ez a lehetőség egy 1927. júliusi, szám nélküli rendelet alapján csak a II.–VIII. előléptetési csoportba tartozó tisztek számára adatott meg, míg a múzeumi beosztottak többsége a X.–XI. csoportba tartozó, közigazgatási rangosztályba sorolt alkalmazott volt. *„A múzeumi beosztottakra nézve a tanulmányúthoz fűzött célok elérése éppolyan fontos, mint a barcosállománybeli tisztekre stb. nézve. Fontos ez azért is, mert a múzeum beosztottjai nemcsak esetenként, hanem az intézet külföldi látogatói és a múzeum hivatalos külföldi összeköttetései révén állandóan abban a helyzetben vannak, hogy külföldi vonatkozású ismereteik megítéltesenek. [...] A szellemi színvonal emelésére és az ismeretek bővítésére feltétlenül a tanulmányutak a legalkalmasabbak, és miután a múzeum fentemlített tisztviselői beosztásukban a jövőben állandóak maradnak, a célt igen hasznosan szolgálják”* – érveltek.¹⁰ A végleges épületbe való beköltözést megelőzően Aggházy Kamil,¹¹ Thurner (Turányi) Géza¹² titkár, Hausner Adolf ezredes (1872–1945) és Sekulich Szilárd tábornok¹³ 1924–1925 folyamán több alkalommal járt Bécsben, 1923-ban és 1925-ben Münchenben is, a laktanyaépület múzeummá történő átépítéséhez szükséges praktikus ötletek, a korszerű berendezési-elhelyezési

8 Mai nevén Kaunas, Litvánia második legnagyobb városa, 1920–1939 között ideiglenes fővárosa.

9 Erről a kongresszusról semmiféle írásos nyom nem található a Hadtörténelmi Levéltárban, így több mint valószínű, hogy sosem valósult meg.

10 Előterjesztés tervezet, HL HM VI.9. 1927/12. eln.

11 Aggházy Kamil (1882–1954), Gabányi János alezredessel együtt a Hadtörténelmi Múzeum és Levéltár alapítója, 1928–1940 között igazgatója. *Szoleczky* 2002a.

12 Thurner (1932. június 22-től Turányi) Géza (1892–?) 1921-től a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum munkatársa, az intézmény közigazgatási szolgálatának, valamint szakkönyvtárának megszervezője. *Szoleczky* 2002b.

13 Sekulich Szilárd altábornagy (1875–?), 1924–1926 között a Hadtörténelmi Múzeum igazgatója. *Szakály* 1984. 585. o.

módszerek átvétele érdekében. Az előterjesztéshez csatoltak egy – még 1927 elején készített, és számos esetben átjavított – tervezetet¹⁴ is, amelyben felvázolták elképzeléseiket az elvégzendő tanulmányutakról:

Cél és útvonalterv	Tervezett időtartam	Tervezett időpont
<u>Balkán-félsziget</u> Budapest – Belgrád – Szófia – Isztambul – Athén – Velence – Budapest	14 nap	1927. április
<u>Németország</u> Budapest – Bécs – Nürnberg – Lipcse – Berlin – Hamburg – Köln – Frankfurt am Main – Karlsruhe – München – Budapest	21 nap	1927. június
<u>Franciaország</u> Budapest – Bécs – Innsbruck – Zürich – Basel – Strasbourg – Párizs – Marseille – Toulon – Genova – Milano – Velence – Firenze – Zágráb – Budapest	21 nap	1927. szeptember
<u>Olaszország</u> Budapest – Bécs-olasz harc tér – Nápoly – Róma – Velence – Trieszt – Budapest	21 nap	1928. szeptember
<u>Lengyelország</u> Budapest – Oderberg ¹⁵ – Krakkó – Varsó – Przemysl – Lwów ¹⁶ – Budapest	10 nap	1929. szeptember
<u>Csehszlovákia</u> Budapest – Bécs – Prága – Brno – Pozsony – Budapest	8 nap	1929. április
<u>Nagy-Britannia</u> Budapest – Bécs – Stuttgart – Luxembourg – Brüsszel – London – Amszterdam – Hannover – Bécs – Budapest	28 nap	1929. május
<u>Skandinávia</u> Budapest – Varsó – Tallinn – Helsinki – Stockholm – Oslo – Koppenhága – Kiel – Berlin – Prága – Bécs – Budapest	28 nap	1929. augusztus
<u>Románia</u> Budapest – Arad – Temesvár – Bukarest – Brassó – Kolozsvár – Nagyvárad – Budapest	10 nap	1929. október
<u>Ibériai-félsziget</u> Budapest – München – Párizs – Bilbao – Madrid – Lisszabon – Barcelona – Szicília – Málta – Fiume – Budapest	28 nap	1930.
<u>Amerika</u> Budapest – Hamburg – New York	2 hónap	–
<u>Japán és az útvonali országok (tengeri út)</u>	–	–
<u>Oroszország</u> Kijev – Moszkva – Petrográd	–	–

14 Tervezet a Hadtörténelmi Múzeum sürgősen elvégzendő külföldi tanulmányútjairól. HL HM VI.9. 1927/12.eln.

15 Mai neve Bohumín, a cseh-lengyel határ mellett.

16 Az egykori Lemberg, ma Lviv (Ukrajna).

Az utakat kincstári, adott esetben alapítványi forrásokból szándékozták fedezni. A Párizsba tervezett tanulmányút során „*az ottlévő hadigyűjtemények megtekintése, természetszerűleg főként azok belső berendezkedésének, szervezetének, anyagkonzerválásának stb. múzeumi szakmunkának tanulmányozása, továbbá a francia hadszíntér megtekintése tervezetük.*”¹⁷ Aggházy Kamil még januárban levelet is intézett Göllner Aladárhoz, amelyben gratulált neki, hogy a magyar ügyek referensévé nevezték ki a párizsi Szellemi Együttműködés Intézetéhez,¹⁸ és egyúttal támogatását kérte, hogy szorosabb kapcsolatot építhessen ki a francia intézményekkel, „*a nagy és országos fontosságú célunk, azaz a Hadtörténelmi Múzeum fejlesztése érdekében kérem erre Nagyságodat [...]*”.¹⁹ A Franciaországba tervezett útra azonban „meglepetésszerűen” nem kaptak engedélyt, így bizonytalan időre eltolódott.²⁰ Ettől függetlenül a tervek készítésétől nem álltak el: egy keltezetlen jegyzetlapon a Baedeker²¹ útikönyveit gyűjtötték össze, köztük olyan egzotikus célországokét is, mint Egyiptom, Palesztina, India és Mexikó.²² Ugyancsak sikertelen volt az a kísérlet, hogy Aggházy és Thurner 1928 márciusában csatlakozzon egy olaszországi utazáshoz, amelyet Abele Ferenc²³ szervezett a volt cs. és kir. 35. hadosztály tisztikara számára Triesztbe és környékére, a világháborúban ott hősi halált halt bajtársaik emlékére. Az államtitkár²⁴ a múzeumi vezetők számára azonban nem engedélyezte a mintegy 1000 pengőt igénylő utat: „*[...] a zárándok út programjában [sic!] felvett helységek a Hdt.Múz.ot érdeklő gyűjteményekkel nem rendelkeznek; a Velence-i haditengerészeti múzeum által nyújtott anyag pedig az államtitkár úr személyes tapasztalata szerint nem áll arányban a tervezett tanulmány út költségével. Az utazási általány csak összehasonlíthatatlanul tanulságosabb múzeumok megtekintésére, illetve olyanok szervezetének, adminisztrációjának, stb. tanulmányozására jöhet tekintetbe.*”²⁵ A Honvédelmi Minisztérium 1929-ben részletes iránymutatást adott ki a külföldi kiküldetésekkel kapcsolatban.²⁶ Ebben „*az elmúlt években szerzett – sok esetben kedvezőtlen – tapasztalatok*” miatt elsősorban a megfelelő fellépésre és modorra hívták fel figyelmet, továbbá előírták az adott ország vagy legalább egy világnyelv – francia, angol,

17 Előterjesztés, 1927. február 26. HL HM VI.9. 1928/39.eln.

18 Institut International de Coopération Intellectuelle, a Népszövetség kulturális intézete, az UNESCO elődje (1926–1946 között állt fent).

19 Aggházy Kamil levele Göllner Aladárhoz, 1927. január 24. HL HM VI.9. 1928/39.eln.

20 Pro domo. HL HM VI.9. 1927/12.eln.

21 A mai napig működő kiadót 1827-ben alapította Karl Baedeker (1801–1859), és kiadványai olyan sikeresek lettek, hogy német nyelvterületen a „Baedeker” gyakorlatilag az útikönyv szinonimájává vált.

22 „Baedeker Reisehandbücher.” HL HM VI.9. 1927/12.eln. Az ebben a korszakban beszerzett útikönyvekből több még ma is megtalálható a Könyvgyűjteményben: *Südbayern, Tirol, Salzburg* (1910, leltári száma: 11209), *Paris* (1923, leltári száma: 3901), *Deutschland* (1925, leltári száma: 4201), *Mittel-Italien und Rom* (1927, leltári száma: 8°2264), *Ober-Italien* (1928, leltári száma: 5132).

23 Abele Ferenc tábornok (1875–1928) az első világháborúban vezérkari őrnagyként szolgált az orosz fronton, és nevéhez fűződik az az 1915-ben tett javaslat, miszerint minden település emlékművel tiszteljejen elesett katonái előtt. <http://www.nevpont.hu/view/36> (Megtekintés: 2018. április 13.)

24 A tisztséget ekkor Álgya-Pap Sándor altábornagy (1877–1961) töltötte be.

25 Döntés, 1928. március 30. HL HM VI.9. 1928/17.eln.

26 Külföldi kiküldetések körüli eljárás szabályozása, HM.110.486/Elns.B.–1929, 1929. október 14. HL HM VI.9. 1929/161.múz.eln.

német, olasz – magas szintű ismeretét. A hivatalos jellegű kiküldetésektől elkülönítették a tanulmányutakat, amelyeken szabadságolt tisztek is részt vehettek, amennyiben megőrizték az utazás magánjellegét. „*Bármely kategóriába tartozó külföldi úton lévő tiszt tartózkodjék politikai és katonai-politikai téma idegenekkel való megbeszéléstől. Katonai tárgyak is csak az előre kijelölt feladat keretein belül tárgyalhatók. Szem előtt tartandó, hogy még a barátságos hatalmak hadseregei tisztjeivel kötött alkalmi ismeretségek sem képezhetnek alapot bizalmas közlések kicserélésére. Minden ily megbeszélés hosszú gyakorlatot, tökéletes nyelvismeretet igényel, melyek hiányában az a legjobb szándék mellett is – mint számos eddig előfordult példa mutatja – félreértésekre és kellemetlenségekre vezethet.*” Végül nyomatékosították, hogy minden alkalommal alaposan mérlegelendő, szükséges-e egyáltalán kiküldetés, vagy a katonai attasé útján is rendezhető-e az ügy.

Megvalósult viszont a németországi tanulmányút, igaz, a tervezettnél később, 1927 decemberében. Aggházy és Thurner három hét alatt járta be a München – Stuttgart – Karlsruhe – Frankfurt am Main – Saalburg – Köln – Hamburg – Berlin – Lipcse – Nürnberg útvonalat, és újabb összeköttetéseket létesítettek hadtörténelmi gyűjteményekkel.²⁷ Ugyanezen év során Pogány Sándor Gábor százados²⁸ a varsói Hadimúzeumban (Muzeum Wojsk)²⁹ tett látogatást, és élményeit a *Hadimúzeumi Lapok*ban tette közzé.³⁰ Többek között megjegyezte, hogy a „*múzeum ma még, a volt orosz rendőrfőnökség épületében sütés és szűk helyiségeiben, hasonló zsúfoltságban szorong, mint magyar kollégája az Üllői-úti laktanyában*”, de az új épület már ott is készülöben volt. Pogány ismertette a kiállított műtárgyakat, és bemutatta az intézmény igazgatóját, Bronisław Gembarzewski ezredest,³¹ aki 1915-ben látott neki a lengyel Nemzeti Múzeum megszervezésének, és 1920-ban elkezdte a lengyel Hadimúzeum gyakorlati megvalósítását,³² amely szervezetileg szoros kapcsolatban állt az előbbivel, de azzal ellentétben nem Varsó város, hanem a lengyel állam tulajdonát képezte.³³ „*És szívemből örülnék annak, ha e nyomon a két testvérnemzet szakintézményei egymással szorosabb kapcsolatba jutnának*”, adott végül hangot reményének Pogány.

Egy évvel később sikerült engedélyt szerezni egy olaszországi tanulmányútra. Az 1929. március 19-én keltezett iratban³⁴ Aggházy számos érvet hozott fel amellet, miért lenne fontos részt venni az Olasz Katonai Építészeti Intézet³⁵

27 *Hadimúzeumi Lapok*. In: *Historia*, 1928. március. 1. sz. 15. o.

28 Számos testületben töltött be titkári pozíciót, az Magyar Országos Bem-Bizottságban, a Magyar Nippon Társaságban és a Magyar Katonai Írók Körében. *Szózat*, 1924. június 5. 7. évf. 124. sz. 8. o.; *Az Ujság*, 1925. február 11. 22. évf. 33. sz. 8. o.; *Budapesti Hírlap*, 1927. november 24. 45. évf. 266. sz. 10. o.

29 Ma a Muzeum Wojska Polskiego nevet viseli.

30 *Hadimúzeumi Lapok*, 1927. november. 5–8. sz. 13–19. o.

31 Bronisław Gembarzewski (1872–1941) a szentpétervári Művészeti Akadémián tanult, és több publikációt írt a 19. századi lengyel hadsereg történetéről. Dr. T. Korzon alezredes levele Pogány Sándor Gábornak, 1927. augusztus 22. HL HM VI.9. 1929/223.múz.it.

32 Az intézményt Józef Piłsudski marsall (1867–1935) alapította.

33 Dr. T. Korzon alezredes levele Pogány Sándor Gábornak, 1927. augusztus 22. HL HM VI.9. 1929/223.múz.it.

34 Kiadvány, 1929. március 19. HL HM VI.9. 1929/13.cln.

35 Olaszul: Istituto di Architettura Militare Italiana.

Műszaki Múzeuma által rendezett nemzetközi kiállításon: a Magyarországon található nagyszámú római emlék mellett kiemelte a középkori olasz hatásokat az erőd- és városépítészetben, valamint az 1848–49-es szabadságharcban részt vevő olasz mérnökök szerepét. Felhívta továbbá arra is a figyelmet, hogy a történelmi Magyarország egykori területein található, olasz hatást mutató műemlékéről az „utódállamok” (Csehszlovákia, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) – meglátása szerint – nem rendelkeztek a szükséges tudományos szakirodalommal, így ezeknek a bemutatását a római vezetőség „Magyarországtól várja el.” A 16 napos útra Aggházy mellé Bevilaqua-Borsody Bélát³⁶ rendelték ki, a római kiállítás megtekintésén túl tervbe vették Bologna, Genova, Torino, Milánó és Velence múzeumainak meglátogatását is. A tanulmányútról készült beszámoló, vagy hasonló dokumentum azonban nem maradt fenn a levéltárban.

1927–1928 folyamán sorra érkeztek a válaszok a megkeresett külföldi intézmények részéről. A nem csekély mennyiségű levéltári forrásanyagot nem szigorú időrendben, hanem földrajzi felosztásban közlöm, ennek alapján igyekszem átfogóan felvázolni intézményünk nemzetközi kapcsolatainak alakulását a második világháború kitöréséig.

Nyugat-Európa

Elsőként egyből feltűnhet, hogy a „legkézenfekvőbb” külföldi intézménnyel, a bécsi Heeresmuseummal való kapcsolatról gyakorlatilag alig található dokumentum a Levéltárban. Lehetséges magyarázat, hogy a kapcsolatot inkább informális magánlevelezésekben és személyes találkozások útján tartották. Egy említésre érdemes levélváltás azonban így is előkerült: 1934. szeptember 8-ára, a Hősi Emlékmű³⁷ avatására a Hadtörténelmi Múzeum meghívót kapott Bécsbe. Aggházy rendkívül fontosnak tartotta volna a részvételt, amit a minisztérium azonban nem engedélyezett: „F.évi 516.sz. felterjesztésére közlöm, hogy az osztrák Heeresmuseum f.évi 8-i ünnepélyére az intézet részéről senkisémmel rendelhető ki. A meghívást elfogadható indoklással mondja le.”³⁸ Így végül a következő választ küldték Bécsbe: „Mély sajnálattal közlöm azonban az Igazgatósággal, hogy a jelenlegi anyagi helyzetünk miatt a testvérintézet eme szép ünnepélyén, valamint az új termék megnyitásán nem vehetünk részt. Azt hiszem, nem kell bővebben ecsegtelnem, mennyire lesújt bennünket az a körülmény, hogy a kedves meghívásnak

36 Bevilaqua-Borsody Béla (1885–1962) művelődéstörténész, 1935-ig a Hadtörténelmi Múzeum munkatársa. Fontos szerepe volt a múzeum könyv- és nyomtatványgyűjteményének létrehozásában és feldolgozásában. <http://intezet.nori.gov.hu/national-tombs/budapest/rakoskereszturi-koztemeto/bevilaqua-borsody-bela-1928-ig-bevilaqua-bela/> (Megtekintés: 2018. március 9.)

37 Az emlékmű a bécsi Heldenplatzon (Hősök tere) található.

38 Kivonat a távmondat előjegyzésből, 1934. szeptember 5. HL HM VI.9. 1934/516.múz.it. Feltehető, hogy a zavaros és kiszámíthatatlan osztrák belpolitikai helyzet intette óvatosságra a minisztériumot: ekkor nem sokkal több, mint egy hónap telt csak el a júliusi 25-iki nemzetiszocialista puccskísérelt óta, amely során meggyilkolták Engelbert Dollfuß kancellárt (1892–1934).

nem tudunk eleget tenni. Lélekben minden esetre ott leszünk, annál is inkább, mert a mi gyűjteményünk megnyitása is éppen az anyagi helyzet miatt még mindig késik. Amennyiben lehetséges, képviselőitinkre a Hadilevéltár bécsi bizottságának urait fogjuk felkérni.” Az eseményről a magyar sajtó is beszámolt: „Bécs régi, káprázatos fényében ragyog. [...] Csaknem húsz év óta nem látott pompás, színes kép elevenedik meg a volt Kaiserstadtban:³⁹ sokezernyi tiszt és altiszt a régi monarchia díszgyenruháiban siet a Burg⁴⁰ felé, hogy tanúja legyen a Hősi Emlékmű ünnepélyes felavatásának. Századokba, egyes csapatnemek zászlóaljakra sorakozva vonulnak fel zeneszó kíséretében a régi katonák. Itt az osztrák nemesi testőrgárda, az Arcieren-Leibgárda fehér tollbóbitás, acélsisakos és acélvértetű volt délceg tisztje, amott fekete, fehér és kanarisárga parolis dragonyostisztek csoportja, minduntalan felbukkanó kék tábornoki kabátok és zöld bóbitás díszkalapok, ulánusok és huszárok, Generalstäblerek⁴¹ és katonaoorvosok, tüzekek és végeláthatatlan tömegben bakatisztek és legénység is a volt osztrák-magyar hadsereg 102. gyalogezredének⁴² a spektrum minden színében játszó hajtókájával. Büszkén feszülnek a melleken a kitüntetések, a tábornoki karon a nagykeresztek csillagai csakúgy, mint az altisztek kisézűstjei. Az avatóünnepségre Bécsbe özönlöttek különvonatokon a vidék katonai küldöttségei, de Magyarországról és más államokból is sokan jöttek el, hogy tisztelegjenek az osztrák testvérnép hősi halottainak emlékműve előtt.”⁴³

A Bayerisches Armeemuseum⁴⁴ részére 1929. február 29-én kelt levélben Aggházy egy fotókatalógust küldött, amelyet a Hadtörténelmi Múzeum költözés utáni, provizórikus helyiségeit ábrázoló fényképekből állítottak össze.⁴⁵ 1935 szeptemberében Horváth József százados, fegyverszakelőadó szabadsága idején, önköltségen látogatott el az intézménybe. „A fent említett gyűjteményben két teljes napot töltöttem. Az itt bemutatott kb. 1000 drb. kézi lőfegyver államok szerint csoportosítva és azon belül a fejlődés menetében jut bemutatásra. Sajnálattal állapítottam meg, hogy a látott fegyver egy tekintélyes része a Hadimúzeumban nincsen meg, de több nálunk meglévő modern lőfegyvert hiába kerestem a fegyverek között, ami kellemesen érintett viszont. A fegyvergyűjtemény duplumanyagát sajnos nem volt időm áttekinteni, de megtudtam Dr. Stöcklein⁴⁶ úrtól, hogy van bőven többletpéldányanyag, melyből szívesen engedne át, csere útján a Hadimúzeumnak. A Bayrische [sic!] Armeemuseumnak szüksége volna egy eredeti világháborús honvédegyalagsági legségi egyenruhára és egy ugyancsak eredeti szerb gyal.egyenruhára.”⁴⁷ A kérésnek a Múzeum igyekezett is eleget tenni, az elhúzódo csereügylet Stöcklein halála miatt azonban végül nem valósult meg.

39 Császárváros.

40 Vár.

41 Vezérkari tisztek.

42 A cs. és kir. 102. „Potiorek” csehországi gyalogezred.

43 *8 Órai Ujság*, 1934. szeptember 11. 20. évf. 211. sz. 4. o.

44 Az 1879-ben, Münchenben alapított múzeum 1972-ben Ingolstadtba költözött.

45 HL HM VI.9. 1929/220.múz.it.

46 Hans Stöcklein (1874–1936) százados 1931 óta volt az Armeemuseum igazgatója.

47 Horváth József jelentése, 1935. november 18. HL HM VI.9. 1935/165.kt.

Deutscher Ostbund

E. B.

Tagebuch 19/29.
Bei Beantwortung angeben.Berlin W 9, den 3. Januar 1929.
Potsdamer Straße 14 / Fernruf: Rolendorf 1627-29, 2775-76
Bank-Konto: Deutsche Bank, Postkasten C, in Berlin W 9,
Potsdamer Straße 127-128 / Postfachkonto: Berlin 104726

Mein sehr verehrter Herr Kamerad und lieber Kollege!

Ich erwidere bestens Ihre freundlichen Grüsse zum Jahreswechsel und würde mich sehr freuen, wenn uns das neue Jahr 1929 einmal wieder ein Wiedersehen bringen würde.

Ich hoffe, dass Sie meine Ihnen als Drucksache gesandte Ostlandzeitung mit meinem Artikel über das Hindenburgmuseum richtig erhalten haben und er Ihr gütiges Interesse erregt hat. Es war der Artikel, den wir eigentlich in dem Kalender bringen wollten, aber der Propaganda und grösseren Verbreitung wegen in die Zeitung aufnahmen. Damit Sie nun aber nicht um Ihr gutes Recht kommen, liess ich gestern gleich den neuen Kalender des Deutschen Ostbundes an Ihre werthe Adresse absenden und hoffe, dass er inzwischen in Ihre Hände gelangte und Sie frisch und gesund antraf!

Für die gütige Zusendung Ihrer Zeitschrift "Historia" herzlichen Dank. Ich habe, soweit ich dass ohne Kenntniss Ihrer ungarischen Sprache kann, mit grossem Interesse von dem Inhalt Kenntniss genommen, besonders auch von dem Bild von der tapferen Anna Zriny, deren grosse Heldentat bei der Verteidigung der Festung Zigeth vorbildlich und weltbekannt ist! Möchten wir doch auch solche vaterländischen Heldenfrauen in grösserer Anzahl haben, wir hätten sie sehr notwendig! Ich beglückwünsche Sie zu dem grossen Nationalgefühl Ihrer ungarischen Landsleute, das wirklich unerreichbar dasteht und das Ihnen in Zukunft sicher noch grosse Erfolge bringen und zur Vereinigung der durch das Friedensdiktat zerrissenen Landesteile führen wird!

Als äusseres Zeichen meiner Freundschaft für Sie und das ungarische Volk, dessen vortreffliche Söhne ich als tapfere Soldaten der Armeeseite Boerovic in Italien 1918 kennen lernte, erlaube ich mir, Ihnen sehr ergebenst 9

*Hans Sterzel alezredes levele Aggházy Kamilhoz, 1929. január 3.
HL HM VI.9. 1929/31.múz.it.*

A berlini Hindenburg Museum⁴⁸ – mint ahogy a leveleinek fejlécéből is kiderül – a Deutscher Ostbund⁴⁹ nevű szervezettel állt kapcsolatban.⁵⁰ Vezetője, Hans Sterzel alezredes 1918 előtt a porosz hadügyminisztériumban dolgozott a hadtörténelmi ügyek referenseként. Aggházy az 1927-es németországi tanulmányúton került vele kapcsolatba, és megállapodtak abban, hogy csereviszonyt létesítenek – bár a múzeum ekkor még helyiségekkel sem rendelkezett.⁵¹ Hamarosan kiderült azonban, hogy az egész projektből semmi sem lesz: „*A Hindenburg-Múzeum munkálatait sajnos le kellett állítani, mivel a szociáldemokrata belügyminiszter, Severing,*⁵² *elutasította az Ostbund kérvényeit, 'a kor kényszere' kifogással; így nem volt lehetőség továbbdolgozni*”, panaszkodott Sterzel 1929. augusztus 8-án.⁵³ „*Mivel a Prussia-Múzeum*⁵⁴ *megkért, hogy rendezzem be itt a hadszer-termet zászlókkal stb. stb., ezt a munkát szívesen elvállaltam, hiszen Ön tudja, mennyire törekszem arra, hogy képi anyag bemutatásával nemzeti munkát végezzek.*”⁵⁵ Felajánlotta a duplum műtárgyak esetleges cseréjét is, amit Aggházy válaszlevelében⁵⁶ el is fogadott, de az éppen ekkor lezajlott költözködésre való tekintettel némi türelmet kért. „*'A kor kényszere' egy olyan jelszó, mellyel manapság némely szépet és hasznosat megsemmisítenek – és ebbe nehéz szívvel bele kell törődni*”,⁵⁷ tette hozzá borúlátóan. Az ugyancsak Berlinben található Zeughaus-szal⁵⁸ kölcsönös katalógusküldésben és a műtárgycsere lehetőségében egyeztek meg.⁵⁹ Egy fennmaradt magyar nyelvű levél arról tanúskodik, hogy Aggházy a kölni Városi Múzeummal szintén felvette a kapcsolatot.⁶⁰

48 Az ekkor a Potsdamer Straße 41. szám alatt található intézmény ma már nem létezik.

49 A szervezet az első világháború után Lengyelországhoz került kelet-porosz területek német lakosságának megsegítését és kártalanítását tűzte zászlajára. A múzeum névadója, Paul von Hindenburg (1847–1934) is itt, Poznańban (németül: Posen) született, ami 1793 óta állt porosz uralom alatt.

50 1929-ben be is tagozódott a szervezetbe. *Ostmark* 1930. 120. o.

51 *Hadimúzeumi Lapok*. In: *Historia*, 1928. május. 3. sz. 42. o.

52 Carl Severing (1875–1952) 1928 júniusa és 1930 márciusa közt töltötte be a tisztséget.

53 Sterzel német nyelvű levele Aggházyhoz, 1929. augusztus 8. HL HM VI.9. 1929/220.múz.it.

54 A königsbergi (ma: Kaliningrad, Oroszország) Prussia Museum alapjait még 1844-ben fektették le, amikor megalakult a Poroszország történelmét kutató Altertums-gesellschaft Prussia, amely aktív gyűjtőtevékenységet folytatott. 1949 óta a gyűjtemény Berlinben található (Museum für Vor- und Frühgeschichte). *Junker – Reich – Wieder*.

55 „*Die Arbeiten des Hindenburg-Museums mussten leider eingestellt werden, da der sozialdemokratische Minister des Inneren, Severing, die Anträge des deutschen Ostbundes ablehnte, mit der Ausrede, 'der Not der Zeit'; somit war eine Weiterarbeit nicht möglich. Da mich das Prussia-Museum bat, ihm hier die Zeughalle mit den Fabnen usw. usw. einzurichten, nahm ich diese Arbeit gerne an, denn sie wissen ja, wie ich bestrebt bin, durch Vorführung von bildlichem Material nationale Arbeit zu leisten.*”

56 Aggházy német nyelvű levele Sterzelhez, 1929. augusztus 30. HL HM VI.9. 1929/220.múz.it.

57 „*'Die Not der Zeit' ist ein Schlagwort, mit der manches Schöne und Nützliche, heutzutage vernichtet wird – und man muss sich mit schwerem Herzen fügen.*”

58 A szó jelentése „hadszertár”, az európai hadtörténelmi múzeumok jelentős része ilyen egykori arzenálokból alakult ki. A Zeughaus épülete ma a Német Történelmi Múzeumnak (Deutsches Historisches Museum) ad otthont.

59 „*Betrifft: Armeemuseum München und Zeughaus Berlin.*” 1929. HL HM VI.9. 1929/220.múz.it.

60 Kiadvány, HL HM VI.9. 1929/336.múz.it. A Kölnisches Stadtmuseum 1888-ban nyílt, és ebben az időben a vértesslovások (*Kürasserie*) egykori laktanyájában volt található. <http://koelnisches-stadtmuseum.de/Geschichte> (Megtekintés: 2018. március 23.)

Bernből 1927. áprilisban jelentette a követség, miszerint „*Svájcban hadi-hadsereg-múzeum nincs. Van ugyan egy nemzeti múzeum Zürichben és léteznek kantonális múzeumok, ezek azonban főleg általános kulturtörténelmi jelleggel bírnak, bár mindegyikükben egy kisebb hadianyag-, vagy hadtörténelmi osztály is létezik. Ezen múzeumok polgári vezetés alatt állnak. Ezeketől eltekintve, még a Thun-i fegyvergyárnak (Eidgenössische Waffenfabrik)⁶¹ van egy muzeális jellegű, állítólag tökéletes gyűjteménye és egy magántársaság, mely összeállott, hogy egy, a jövőben felállítandó 'Weltkriegsmuseum' számára anyagot gyűjtsön.⁶² Igyekezete – mint hallom – eredményesnek ígérkezik. Élén Siegrist Eduard alezredes (a honvédelmi departement tisztviselője) áll [...] Vállalkozását Wildbolz⁶³ ezredes-hadtestparancsnok támogatja.⁶⁴ 1928 októberében megérkezett a Hadtörténelmi Múzeumba a Bernisches Historisches Museum (Berni Történelmi Múzeum) katalógusa és a Schweizerisches Landesmuseum (Svájci Országos Múzeum) „Führer durch die Waffensammlung” (fegyvergyűjteményi kalauz) című kiadványa.⁶⁵*

Franciaország esetében elsöre meglepőnek tűnhet, hogy nem a világhírű párizsi Musée de l'Armée-t keresték meg, hanem a vincennes-i⁶⁶ Musée de Guerre-t. Ennek az lehet a magyarázata, hogy egy struktúrájában hozzájuk hasonló intézményt kerestek, aminek az arzenálok felépítését követő Musée de l'Armée kevésbé felelt meg. Korányi Frigyes⁶⁷ m. kir. követ 1927 májusában közvetített részletes ismertetőt a múzeumról.⁶⁸ „*A jelenlegi vincennes-i Musée de Guerre alapját Leblanc Henri és feleségének magánygyűjteménye képezte, amelyet a Leblanc házaspár a háború alatt kezdett összeállítani. A háború folyamán a gyűjtemény annyira kibővült, hogy a tulajdonosok nem tudván több megfelelő ellátásáról gondoskodni, átadták az államnak. A francia állam a gyűjteményt hadi múzeum alapjává tette, amelynek pár év óta a régi vincennes-i várkastélyban adott bajlékot, ahol maga a hadtörténelmi múzeum különböző gyűjteménye és a könyvtár van elhelyezve. Ugyanekkor azonban a francia állam egy másik intézetet is állított fel Institut International de Documentation Contemporaine⁶⁹ címen, amely nagyjában ugyanazt az anyagot gyűjti*

61 A Svájci Konföderáció Fegyvergyárának központja Bernben volt, Thunban a Svájci Konföderáció Lőszergyára működött.

62 „Világháborúmúzeum”, a kiállítás a Schadau-i kastélyban, 1934-ben nyílt meg a nagyközönség előtt.

63 Eduard Wildbolz (1858–1932) a Svájci Vöröskeresztben is aktív szerepet vállalt, 1920–1923 során ő szervezte az egykori központi hatalmak és Szovjet-Oroszország közötti hadifogolycseréket. Müller-Grieshaber.

64 Parcher Félix (1876–1933) rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter levele Róder Vilmosnak, 1927. április 27. HL HM VI.9. 1929/233.múz.it. Róder Vilmos (1881–1969), 1936–1938 között honvédelmi miniszter, ekkor a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportjának főnöke volt.

65 Parcher levele a Hadtörténelmi Múzeumnak, 1928. október 11. HL HM VI.9. 1929/233.múz.it.

66 Vincennes közvetlenül Párizs mellett található, a múzeumnak is otthont adó várkastélyban található Franciaország egyik legnagyobb lakótornya (*donjon*). További nevezetessége, hogy itt végezték ki 1917. október 15-én Mata Harit (1876–1917).

67 báró Korányi Frigyes (1869–1935) 1923-tól párizsi követ, háromszor pénzügyminiszteri posztot is betöltött (1919. szeptember 12. – 1920. december 16., 1924. március 24. – november 15., 1931. december 16. – 1932. október 1.)

68 Korányi jelentése, 1927. május 18. HL HM VI.9. 1929/228.múz.it.

69 Napjainkban a kastélyban található a Service historique de la Défense (SHD), Franciaország központi hadtörténelmi levéltára.

mint a hadtörténelmi múzeum, azonban nem áll meg a háborúnál, hanem az azóta történő események dokumentálására szolgáló könyveket, iratokat, lapokat és egyéb dokumentumokat gyűjt össze és dolgoz fel. A két intézmény ugyanez épületben, egységes vezetés mellett működik, teljesen egybe forrva.” Az utóbbi mondat margójára ismét felkiáltójelet írtak utólag; feltehető, hogy a Hadtörténelmi Múzeum és a Hadtörténelmi Levéltár bonyolult kapcsolata merült fel az olvasóban. „*A magy. kir. Honvédelmi minisztérium 3. és 4. pontjában egy lehetőleg önként jelentkező múzeumi tudósító kijelölését és a követség támogatását kéri. Ami a múzeumi tudósító kijelölését illeti, eddigi tapogatózásaim nem vezettek eredményre és azt hiszem igen bajos volna egy megfelelő francia embert találni. Ellenben a múzeum vezetősége készséggel áll a magyar társ-múzeum rendelkezésére minden felvilágosításra vonatkozólag, ami pedig a múzeum egyéb kívánásait illeti, a követség készséggel áll a magyar Hadtörténelmi Múzeum rendelkezésére.*”

A brüsszeli Musée Royal de l'Armée et d'Histoire Militaire főkonzervátora, Louis Leconte⁷⁰ 1929 januárjában kelt levelében⁷¹ pontról pontra válaszolt a múzeum szervezeti felépítésére és működésére vonatkozó kérdésekre. Magyar részről a legnagyobb érdeklődést a „La Fourragère”⁷² egyesület váltotta ki, ezeket a sorokat utólag aláhúzták és a margón felkiáltójellel látták el: „*a Királyi Hadsereg-múzeum barátainak társasága, amelyben jelenleg 1600-nál több polgári és katonai tag csoportosulva, köztük több miniszter, 87 generális, 60 ezredes, 8 egyetemi tanár, 7 jegyző stb. Külföldiek befogadtatnak.*” A levéltári iratokból az is kiderül, hogy 1929 őszén régészeti kongresszust tartottak Magyarországon, ahol Aggházy Kamil ismeretséget kötött Jacques Breuerrel,⁷³ akitől szeptember 28-án képeslap is érkezett, amelyben megköszönte az itt tartózkodása során tapasztalt szívélyes fogadtatást. A lapra Aggházy válaszolt, kifejezve reményét, hogy következő alkalommal a Hadtörténelmi Múzeumot is meglátogatja.⁷⁴

Aggházy egyik belgiumi látogatása során Leconte-tól kapott egy általa kommentárokkal ellátott naplót, amelyet egy bizonyos „báró Schwarzenberg” írt. Hogy a rendkívül szerteágazó Schwarzenberg-ház pontosan melyik tagjáról lehet szó, arra csak a levelezésben elejtett információkból lehet következtetni: ezek szerint az illető ifjúkorában valamilyen formában kötődött Belgiumhoz, szerepet játszott az 1848–49-es magyar szabadságharcban, és 1862-ben még életben volt.⁷⁵ Ezen adatok alapján valószínűsíthető, hogy Friedrich Karl zu Schwarzenbergről (1800–1870) van szó, akinek nevelője egy vallon tiszt, Monsieur La Grange volt,

70 Louis Leconte (1880–1970) az 1910-es Világkiállításon mutatott be egy mintegy 900 darabot számláló hadtörténelmi gyűjteményt, amely a múzeum alapja lett. <http://www.klm-mra.be/D7t/fr/content/histoire-musee-0> (Megtekintés: 2018. február 16.) A konzervátor feladatköre nagyjából a mai kurátorénak felelt meg.

71 Leconte levele Aggházynak (fordítás), 1929. január 22. HL HM VI.9. 1929/227.múz.it.

72 A *fourragère* egy egyenruhán hordott fonott díszszinór, melyet egységeknek kollektíven adományoznak. Az egyesület 1925–1965 között viselte ezt a nevet, ma Société royale des Amis du Musée royal de l'Armée et d'Histoire militaire néven működik. <http://sramakvvl.be/qui-sommes-nous/> (Megtekintés: 2018. február 16.)

73 Jacques Breuer (1892–1971) német származású belga régész, Belgium római kori emlékeit kutatta.

74 HL HM VI.9. 1929/227.múz.it.

75 Aggházy magyar levélfogalmazványa Leconte-nak. HL HM VI.9. 1932/49.múz.it.

1849 nyarán Haynau mellett parancsörtisztként részt vett a győri és a komáromi csatákban, és később számos művet írt európai és kis-ázsiai utazásairól.⁷⁶ Aggházy „rendkívül érdekes, és magyar nyelven is közlendő műnek” tartotta a visszaemlékezést, amelyet Leconte bármiféle megkötések nélkül adott át számára: „*A jog és bármiféle részesezés szóba sem jöhet. Én Önnek szívességet tudtam tenni és ez minden, amit óhajtottam.*”⁷⁷ Aggházy szerint „*a magyar olvasó közönség elég érett és ma már, 8 évtizeddel a történetek után, elég objektív*”, és a fordítással Kisfaludy Péter Elemér alezredes és műfordító apósát, egy bizonyos Jókay ny. állami főfelügyelőt bízta meg, azt azonban előrebocsátotta, hogy az anyagi helyzet miatt valószínűleg csak a kézirat magyar vonatkozású részeinek kiadására lesz lehetőség. Hogy a mű végül valóban megjelent-e, annak nem sikerült nyomát lelni.

Leconte-on keresztül lépett kapcsolatba a Hadtörténelmi Múzeummal Edouard J. Blondel festőművész is, aki az ügyben kért tanácsot, hogyan tudná korhűen elkészíteni cinkkatonáinak egyenruháit, amelyek az osztrák seregben szolgáló, 18. századi németalföldi dragonyosokat formáztak.⁷⁸ Aggházy azonban kénytelen volt beismerni, hogy erről a korszakról nem rendelkezik megfelelő ismeretekkel, így inkább azt tanácsolta, hogy forduljon a bécsi Heeresmuseumhoz.⁷⁹

A brüsszeli magyar követség azt is jelentette 1928 augusztusában, hogy „*Luxembourg nagyhercegség területén sem katonai múzeum, sem pedig katonai vonatkozású gyűjtemény nem létezik.*”⁸⁰

A londoni magyar követség 1927 szeptemberében⁸¹ továbbította Budapestre a brit intézmények által küldött katalógusokat és a szervezetüket leíró leveleket. Az 1917-ben alapított Imperial War Museum első gondnoka és titkára, Charles ffoulkes⁸² 1928 augusztusában válaszolt Aggházy júniusban írt újabb megkeresésére, amelyben a múzeumok közötti együttműködésre tett ajánlatot, továbbá mellékelte a Hadimúzeumi Lapok 11 példányát is.⁸³ A szívélyes hangvételű levélben ffoulkes késznek mutatkozott az együttműködésre, és különösen fényképek cseréje iránt tanúsított élénk érdeklődést, „*mivel sikerült már, más a háborúban részt vett nemzetekkel a cserét ezen a téren megvalósítani.*”⁸⁴ Aggházynek csak 1929 februárjában állt módjában válaszolni, amit a korábban elveszett

76 BLKŐ 1877.

77 Leconte levele Aggházynek, 1932. szeptember 16. HL HM VI.9. 1932/49.múz.it.

78 Blondel levele Aggházyhoz, 1932. január 30. HL HM VI.9. 1932/49.múz.it. Németalföld 1714–1795 között állt osztrák uralom alatt, innen egészítették ki a cs. kir. „Merode” dragonyosezredet (a későbbi cs. és kir. 14. dragonyosezred).

79 Aggházy levele Blondelhez, 1932. február 17. HL HM VI.9. 1932/49.múz.it.

80 Szóbeli jegyzék, 1928. augusztus 24. HL HM VI.9. 1929/227.múz.it. A luxemburgi Nemzeti Hadtörténelmi Múzeum (Nationales Museum für Militärgeschichte/Musée national d'histoire militaire) 1984-ben nyílt meg Diekirchben.

81 1927. szeptember 14, 16. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

82 Charles ffoulkes (1868–1947) brit hadtörténész (a levél fordításában tévesen „ffoulker” szerepel az aláírásban). A walesi eredetű *ff* digráfot nevek esetében is hagyományosan kisbetűvel írják.

83 Mindez csak a válaszból derül ki, az Aggházy által írt levél nem maradt fenn. Az ugyancsak feladott fényképek és a tisztviselők névjegyzéke útközben elvesztek, és nem érkeztek meg Londonba.

84 ffoulkes levele Aggházynek (fordítás), 1928. augusztus 23. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

mellékletek pótlásának nehézségével indokolt.⁸⁵ Fölvetette annak lehetőségét, hogy következő ősszel, tervezett nagy-britanniai tanulmányútja során látogatást tenne a múzeumban, amire ugyancsak pozitív visszajelzést kapott.⁸⁶ Ennél némi- leg visszafogottabban alakult a viszony a Royal United Service Museummal:⁸⁷ sajnálattal tudatták, hogy nem létesíthetnek csereviszonyt, és az 1929-re tervezett kongresszusra sem ígérték részvételüket.⁸⁸

Részletes leírást küldött viszont szervezeti felépítéséről és működéséről a War Archives, a brit Hadtörténelmi Levéltár.⁸⁹ Ez központi irodával nem rendelkezett, egyes osztályai önállóan tevékenykedtek. A „katonai okmányok felett rendelkező osztály” (Disposal of Records Section) feladata a hozzájuk beküldött katonai iratok megőrzése és rendszerezése, vagy adott esetben leselejtezése volt. A hadi-naplók, korai térképek és okmányok megőrzését a „Birodalmi Védelmi Bizottság történelmi osztálya” (Historical Section of the Committee of Imperial Defence) végezte, amelynek három ágazata volt: tengerészeti, katonai és légügyi. Kanadának, Ausztráliának és Új-Zélandnak önálló történelmi osztályai voltak. Az iratokat hadszínterek szerint csoportosították (Franciaország, Egyiptom, Mezopotámia, Gallipoli, stb.). Kapcsolat-fellevő levelükhöz csatoltak egy jegyzéket is, amely munkatársaik publikációit tartalmazta.

Olaszországból elsőként a velencei Museo Storico Navale (Haditengerészeti Múzeum) levele érkezett meg 1930 februárjában.⁹⁰ Ebben Mario Nani Mocenigo konzervátor biztosítja magyar kollégáit, hogy szívesen lépnek összeköttetésbe velük, és mellékelte a Hajózástörténelmi Múzeum Barátainak Egyesülete alapító tagjait felsoroló, olasz nyelvű nyomtatványt. Röviddel ezt követően válaszolt a torinói Reale Armeria Antica e Moderna,⁹¹ a Museo Trento di Risorgimento,⁹²

85 „I can reply only now to your esteemed of last year N°1259/28 because I could not send you the annexes, which were missing.” Aggházy angol nyelvű levele ffoolkesnek, 1929. február 25. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

86 Lk. Brodley levele Aggházyknak, 1929. április 29. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

87 Az intézmény, melynek alapjait 1831-ben rakta le Arthur Wellesley, Wellington első hercege (1769–1852), ma Royal United Services Institute néven működik, és elsősorban nemzeti, illetve nemzetközi biztonságpolitikai kérdésekben szervez kutatásokat és konferenciákat. <https://rusi.org/commentary/history-royal-united-services-institute> (Megtekintés: 2018. február 23.)

88 E. L. Hughes őrnagy levele Aggházyknak, 1929. augusztus 30. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

89 Pontos dátum nem szerepel a levélen, csak annyi biztos, hogy 1927-ben érkezett. HL HM VI.9. 1929/229.múz.it.

90 Mario Nani Mocenigo levele Aggházyknak, 1930. február 3. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.

91 „Királyi fegyvertár”, 1930. február 5. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. Ugyancsak Torinóból érkezett április 7-én egy – nem fennmaradt – megkeresésre Nicolo Brancaccio válasza: „Az itteni könyvtárra vonatkozó értesülései nem pontosak. Sőt nem is létezik Torinóban 'Nemzeti Múzeumnak' nevezett intézmény és nincs itt semmi ami megfelelné az ilyen elnevezésnek. A mi könyvtárunk elnevezése Ó Fensége a Királyi Könyvtára; általánosságban azonban csak Királyi Könyvtárnak nevezetik. [...] A nyilvánosság részére nincs nyitva, de Ó Fensége a tulajdonos felbatalmazta a Királyibáz Minis-teriumát és a könyvtár igazgatóját, hogy ismert személyeknek engedélyt adjanak a látogatásra.”

92 1930. február 5. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. A *risorgimento* („ujjászerveződés”) a 19. századi itáliai egységmozgalom jelszava volt. Guido Larcher megköszönte a kapott kiadványt, és ígéretet tett arra, hogy viszonzni fogja, amint elkészült a katalógusuk. Egy későbbi (március 7-ikén kelt) levelében megemlíti az intézménnyel együttműködő egyesületeket (Societa del Museo Trentino del Risorgimento, Societa di Studi Trentini), „ezen utóbbi egyesületnek is érdeklődést szerznénk említett kiadványaikkal, míg mi küldenénk Önöknek más kiadványokat, melyek az Önök bazájának

az Istituto di Architettura Militare Italiana,⁹³ a római Museo Storico dei Bersaglieri,⁹⁴ a roveretói Museo Storico Italiano della Guerra,⁹⁵ a római Museo Storico dei Granatieri di Sardegna,⁹⁶ a milánói Museo del Risorgimento Nazionale Archivio della Guerra⁹⁷ és a római Museo Storico dell'Arma dei Carabinieri.⁹⁸ A torinói Museo Storico Nazionale d'Artiglieria válaszában nyitottnak mutatkozott műtárgycserére, a tervezett kongresszuson azonban „felsőbb rendelkezés folytán” nem vehettek részt.⁹⁹ Örömet fejezte ki az összekötötés létesítése kapcsán a la speziai Museo Tecnico Navale is.¹⁰⁰ Nagy lehetőségnek látszott III. Viktor Emánuel olasz király (uralkodott: 1900–1946) és felesége magyarországi látogatása 1937 májusában, az uralkodó ugyanis lelkes múzeumkedvelő hírében állt. Felmerült az is, hogy a Múzeum küszöbön álló megnyitását összekössék az eseménnyel, de ezt az idő szűkösségére hivatkozva végül elvetették. Akárcsak azt az elképzelést, hogy a királynak ajándékozzanak egy első világháborús, „Olasz III. hadsereg II. frontszakasz” című albumot: „*Ez a díszalbum annakidején ugyanis hadizsákmányként került kezeinkbe és éppen ezért, mint az olasz haderő ellenében egykor kivívott sikereinknek egyik emléke esetleg Őfelségében és környezetében fájdalmas visszaemlékezéseket kelthetne életre.*”¹⁰¹ Az uralkodó 1937. május 20-án érkezett Budapestre, ahol Horthy Miklós kormányzó fogadta katonai díszszemlével. 22-én

történelmére vonatkoznak úgy a háborús korban, mint az újkorban /újászületés-korában./” (Fordítás, HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.) Május elején meg is érkezett Budapestre a múzeum történeti folyóirata, a nyár folyamán pedig „Dischak k.a.” látogatást is tett az intézményben. (A nevet nyilvánvalóan elírták, Dischka Margitról van szó, aki 1926-tól fordítóként dolgozott a Hadtörténelmi Múzeumban. *Bozsay* 1931. 252. o.) Ezek során kiderült, hogy a roveretói múzeum örülne egy domborműnek, amely a doberdói harcokat ábrázolja. Ezzel kapcsolatban magyar részről Nyárády Jenő százados által készített dombormű-tervet ajánlották figyelmébe, hozzátéve, hogy ő azt 600 pengőért üvegburával együtt szívesen elkészíti. (1930. október, HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.)

93 1930. február 7. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.

94 1930. február 8. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. A *bersaglieri* az olasz gyalogság különösen jól képzett hegyvidéki egysége. A múzeum saját bevallásuk szerint annyira kicsi volt, hogy katalógussal nem rendelkeztek, hanem a műtárgyak mellett elhelyezett kártyákon tüntettek fel minden tudni valót. Ezt később példákkal is szemléltette: „[...] a mi alakulatunk megalapítójának kalapja mellé ezt: 'Alessandro Lamarmora kalapja, a tisztelt Bensa úrnak adománya a Bersagliere-alakulat 83. évfordulója alkalmából.'” 1930. április 5. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. (fordítás).

95 1930. február 9. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.

96 1930. február 16. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. Ugo Bignami tábornok (1869–1949) sajnálatosul közölte, hogy múzeumuk kizárólag a szárd gránátosokkal foglalkozik, így csereügyletre nem vállalkoznak.

97 1930. március 12. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. Érdeklődést mutatattak a műtárgycserék iránt: „*A mi Levéltárunk nagy súlyt helyezne arra, hogy birtokába jusson az olasz – most felszabadított – földön kifejített osztrák propaganda dokumentumainak, továbbá ezen propagandának a helyi batóságok által kiadott politikai v. adminisztrációs röpcéduláinak, manifesztumainak stb. amennyiben ezek speciálisan olasz vonatkozásúak.*” Az olaszországi beszerzések szakvéleményeihez is segítséget ajánlottak.

98 Palizzolo igazgatótanács elnök levele (fordítás), 1930. május 9. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it. A *carabinieri* („karabélyosok”) az olasz csendőrség megnevezése.

99 Amadeo di San Marzano igazgató levelei (fordítások), 1930. április 10., május 14. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.

100 Mazzucchetti igazgató levele (fordítás), 1930. május 28. HL HM VI.9. 1930/200.múz.it.

101 Pro domo, HL HM VI.9. 1937/100.kt.

meglátogatta Aquincumot, a Nemzeti Múzeumot, majd az Országos Széchényi Könyvtárat és a Történelmi Múzeumot¹⁰² – a Hadtörténelmi Múzeumban azonban a korabeli sajtó és a levéltári források alapján nem járt.

A Vatikáni Múzeummal kapcsolatban mindössze annyit jegyeztek fel, hogy „*bennünket érdeklő anyaga cserére nincsen. A követség útján pápai testőr főveget pénzért beszereztünk.*”¹⁰³ Katalóguscserékre került sor a madridi Museo de Artillería¹⁰⁴ és a lisszaboni Largo Museu de Arthileria¹⁰⁵ intézményeivel is. Utóbbitól 1930-ban egy rend portugál gyalogos egyenruhát küldtek a Hadtörténelmi Múzeum számára, amelyet egy honvéd egyenruhával viszonztak.¹⁰⁶

Közép- és Kelet-Európa

A varsói Muzeum Wojsk Pogány Sándor Gábor látogatása során már szóba került. Az 1927 augusztusa és 1929 májusa között folytatott levelezésből az derül még ki, hogy bár a lengyel fél nyitott volt az együttműködésre, annak bizonyos korlátai is voltak: „*Jóakaratulag vettük az Önök ajánlatait és készek vagyunk Önöknek szolgálni, fenntartással az Önök műtárgy vásárlásainak megkönnyítésében. A Nemzeti Múzeum és a Hadimúzeum éppen azok az intézmények, amelyek ezen tárgyakat gyűjtik, mivel azonban a műtárgyak kivitele meg van tiltva, a mi segítségünk a legkisebb lehet.*”¹⁰⁷

Érthető módon problémásabban alakult a kapcsolatfelvétel az újonnan alakult szomszédos államokkal. A prágai magyar követség jelentésében¹⁰⁸ úgy fogalmaz, hogy „*hadtörténelmi múzeumi tudósítónak megfelelő személyt ott nem ismer, ilyenek a kijelölését a cseh fővárosban nem is tartja ajánlatosnak [...]*”. A Voyenský Archivval¹⁰⁹ fentartott kapcsolat – a rendelkezésre álló iratanyag szerint – a trianoni békszerződés 177. cikkében foglaltak¹¹⁰ végrehajtása körüli tárgyalásokra szorítkozott. „*A Hadtörténelmi Múzeum [...] különösen bangsúlyozza a viszonosság*

102 *Budapesti Hírlap*, 1937. május 22. 57. évf. 114. sz. 1–2. o.

103 1927. február. HL HM VI.9. 1929/236.múz.it.

104 A mai Museo del Ejército, 2010-ben Madridból Toledóba költöztették. HL HM VI.9. 1929/234.múz.it.

105 A mai Museu Militar. HL HM VI.9. 1929/235.múz.it.

106 1930. november 28. HL HM VI.9. 1930/910.múz.it.

107 Gembarzewski levele az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesületnek (fordítás), 1928. augusztus 24. HL HM VI.9. 1929/223.múz.it.

108 1928. március 30. HL HM VI.9. 1929/226.múz.it.

109 Az intézmény mai neve Voyenský historický ústav (Hadtörténelmi Intézet).

110 „*Magyarország visszaszolgáltatja az érdekelt Szövetséges vagy Társult Kormányok mindegyikének, az öt megillető részben, a közintézményeinek birtokában levő mindazokat a hivatalos iratokat, okmányokat és történelmi feljegyzéseket, amelyek közvetlen összefüggésben állanak az átengedett területek történetével és amelyeket ezekről a területekről 1868. évi január hó 1. napja óta szállítottak el. [...] Ami azokat a művészeti, régészeti, tudományos vagy történelmi jelentőségű tárgyakat vagy okiratokat illeti, amelyek előbb az Osztrák-Magyar Monarchia Kormányának vagy a Koronának gyűjteményeibe tartoztak, ezek tekintetében, amennyiben azokra vonatkozólag a jelen Szerződés egyéb rendelkezései intézkedést nem tartalmaznak, Magyarország kötelezi magát, hogy: a) az érdekelt államokkal, amennyiben ezek őt erre felhívják, barátságos megállapodást fog kötni, amelynek értelmében a fenti gyűjteményeknek mindazokat a részeit és mindazokat a fent megjelölt tárgyakat vagy okiratokat, amelyek az említett államok szel-*

kikötésének szükségességét. *A muzeum anyagában az elszakított területekről származó eredeti írásbeli anyag nincsen. Muzeális tárgyak között sincsenek olyanok, melyek jogosan szobakerülhetnek*” – szögezte le a Múzeum vezetése.¹¹¹ „A csehek által átadott egyezmény tervezetek jórésztben túlzott követeléseket tartalmaznak, amelyek csak arra valóak, hogy azok alapján eredményes tárgyalásokat kezdeményezni ne lehessen, a tárgyalások eredménytelenségének az ódiúmat reánk lehessen hátrítani. [...] A tárcaközi tárgyalásokon a bt. Levéltárat és Hadimúzeumot illetően csatlakozni kellene az egyéb országos intézmények anyaga tekintetében elfoglalandó álláspontához; annál is inkább, mert a békeszerződés szövege szerint az a Hadimúzeumra aligha vonatkozatható s a Hadtörténelmi Levéltár anyagát is csak minimálisan érdekelheti.”¹¹² Egy másik feljegyzés pedig rögzíti: „Múzeumi ügyekre nézve már eleve úgy határoztak, hogy egyezményt e tárgyban nem kötünk; a közölt konkrét kívánalmakat esetről-esetre fogjuk megvizsgálni.”¹¹³

Hasonlóan intett óvatosságra a bukaresti magyar nagykövetség is. „Egy hadtörténelmi múzeumi tudósítót illetőleg, alig látszik valószínűnek, hogy e funkcióra valami alkalmas és megbízható önként és esetleg díjtalanul vállalkozna. Tekintve az iteni különleges helyzetet, szükséges volna még az is, hogy félreértések elkerülése céljából az ilyen tudósító, az illetékes katonai batóságoknál mint olyan előzőleg bejelentessék.”¹¹⁴ Beszédes tény, hogy ezen kívül semmiféle írásos nyoma nincs a levéltárban az 1923-ban alapított román hadimúzeummal (Muzeul Militar Național) való kapcsolatnak a két világháború közötti időszakból.¹¹⁵

A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy ukrajnai társintézményekkel is kívánta-e felvenni a kapcsolatot a Hadtörténelmi Múzeum. Kijevből viszont érkezett egy megkeresés: az Ukrán Nemzeti Könyvtár¹¹⁶ 1934 áprilisában írt levelében csereviszony létesítését ajánlotta fel, elsősorban katalógusokra és névmutatókra

lemi tulajdonát alkotják, viszonság alapján a származási hely országának vissza lehessen adni [...]”.
https://intermatrix.hu/samples/trianoni_beke.pdf (Megtekintés: 2018. április 14.)

111 Pro domo, 1929. július 5. HL HM VI.9. 1929/45.eln.

112 Másolatok a H.M.4214/eln.15.osztály-1929.sz. ügydarabjából. 1929. július 5. HL HM VI.9. 1929/45.eln. Az átadási kötelezettség elsősorban a határon túlra került területek régészeti és levéltári anyagát érintette. Azon közös jellegű iratok, amelyek a magyarországi közigazgatást is érintették, maradhattak országon belül, korlátlan hozzáférést biztosítva a csehszlovák kutatók számára, és igény esetén kölcsönadva azokat. Továbbá azon parancsokból, amelyek több példányban készültek, egyet ingyenesen át kellett adni. – Mindez nem vonatkozott a kizárólag Trianon utáni Magyarország területét érintő dokumentumokra. 3.sz. melléklet a 100/pol.sz. jelentéshez. 1929. július 8. HL HM VI.9. 1929/45.eln.

113 Kivonat a H.M.13823/eln.15.osztály-1928.sz. ügydarabjából. 1929. július 5. HL HM VI.9. 1929/45.eln.

114 1927. június 4. HL HM VI.9. 1929/225.múz.it.

115 1940 szeptemberében, a területi visszacsatolásokat követően került sor azokra a magyar-román likvidációs tárgyalásokra, amelyekben az iratcseréért felelős albizottság vezetésével a Hadilevéltárba beosztott Kossaczky Árpád tábornokot (1886–1967) bízták meg. A Hadtörténelmi Múzeumot Thurner (ekkor már Turányi) Géza alezredes képviselte. HL HM VI.9. 1940/460., 477., 489.kt.

116 Az 1918 augusztusában alapított könyvtár ma Vlagyimir Ivanovics Vernadskij (1863–1945) orosz geológus nevét viseli (Національна Бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Vojislav Vuković szerb tábornok, múzeumigazgató (első sor, balról a második) látogatása a Hadtörténelmi Múzeumban, tőle balra Thurner (Turányi) Géza, jobbra Aggházy Kamil, 1937. november. HTM Fotóarchívum, 47454/Fk.

vonatkozóan.¹¹⁷ A választervezet alapján Aggházy ezt az ajánlatot szívesen elfogadta volna, a Honvédelmi Minisztérium azonban – nyilván a kényes politikai helyzetre való tekintettel – ezt nem látta kívánatosnak: „*A Kiew-i Ukrán Nemzeti Könyvtár igazgatóságával szándékozott összeköttetés felvételének kiépítésével szemben, egyelőre minden vonatkozásban tartozkodó álláspontra helyezkedjék*” – szölt az utasítás.¹¹⁸

„[...] *Hadtörténelmi Múzeum jelenleg még Belgrádban nincsen, de a belgrádi m. kir. Követség értesülése szerint a vezérkar történelmi osztályában egy ilyen intézmény felállítására jelenleg szervezés alatt áll*”, jelentették a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból (1929 után Jugoszláv Királyság) 1928 februárjában.¹¹⁹ Belgrádban ugyan már 1878-ban megalapították a Hadimúzeumot, ennek épülete és gyűjteményének jelentős része az első világháborúban azonban megsemmisült¹²⁰ – értelemszerűen osztrák-magyar tüzérség által, ami nem könnyíthette meg a kapcsolatfelvételt alig

117 Az Ukrán Nemzeti Könyvtár francia nyelvű levele, 1934. április 25. HL HM VI.9. 1934/285. múz.it. Átfogó hadtörténelmi múzeum csak 1998-ban nyílt Kijevben: az Ukrán Fegyveres Erők Központi Múzeuma (Центральный Музей Вооруженных Сил Украины).

118 Pro domo, 1934. május 26. HL HM VI.9. 1934/285. múz.it.

119 Hennyey Gusztáv katonai attasé (1888–1977) jelentése, 1928. február 4. HL HM VI.9. 1929/224. múz.it.

120 http://www.muzej.mod.gov.rs/en/about-us/#.Wq_HOX3p3Uc (Megtekintés: 2018. március 18.)

tíz év elteltével. Feltehető, hogy Aggháznak ebben segítségére lehetett Andrije Lazarević szerb tiszttel ápolta barátsága is, amely még az első világháború idejére vezethető vissza.¹²¹ A belgrádi Hadimúzeum 1937-ben nyitotta meg ismét kapuit a látogatók előtt, és igazgatója, Vojislav Vuković tábornok még ugyanezen évben, november 9–12. között tett látogatást a majdnem egyidőben megnyílt budapesti testvérintézetben.

„*A Hadilevéltárban és a Hadimúzeumban átnyújtott intézeti kiadványok és tárgyak, valamint az intézetek tanulmányozásának készséges elősegítése a későbbi kapcsolatokat megalapozták. Lehetséges hogy a még kezdeti állapotban lévő belgrádi hadimúzeum, amely a két ország viszonyait tekintve, történelmi és régészeti vonatkozásokban hozzánk hasonló állapotban van még sok alkalommal fog hozzánk tanácsért fordulni*” – értékelték utólag a látogatást.¹²²

Az isztambuli Múze-i Askeri-i Osmani¹²³ francia nyelvű válaszelevele a Had-történelmi Múzeum megkeresésére 1927. augusztus 9-én érkezett meg.¹²⁴ Az igazgató, „Dévad Bey ezredes”¹²⁵ egyelőre egy francia nyelvű útmutatót tudott küldeni és sok sikert kívánt magyar kollégáinak. Ugyanebben az évben egy ismeretlen magyar vezérkari tiszt járt a múzeumban, és a követségen keresztül kapott kérésnek eleget téve felmérte, milyen magyar vonatkozású műtárgyak találhatóak a kiállításokon. „*A török hadimúzeum az Irene-templomban van elhelyezve.*¹²⁶ *Ez az ak-Serai /:régí szultáni palota:/ és a Hagbia Sophia mecset közötti térségen fekszik. A múzeum az oszmán birodalom régi és újabb háborúiból igen gazdag anyaggal rendelkezik. Az anyag, amennyire azt megítélhetem, elsősorban dekoratív szempontok figyelembevételével van csoportosítva. A történelmi időrend az anyagrendezésnél úgylátszik háttérbe szorult. Az anyag hasznathajtó megsemmisítését igen megnehezíti a francia felírások csaknem teljes hiánya. Magyar, illetve osztrák-magyar vonatkozású anyag, amint azt mint ilyet felismerhettem, a következő részletezés szerint van képviselve: Ferenc József és Károly király Ófelségeik mellszobrai, magyar és török felírással. A szobrok valamely, a háború alatt Stambulban működött emberbaráti célú magyar egyesület vagy intézmény ajándékát képezik. /:közelebbi megjelölésre már nem*

121 Lazarević őrnagy 1915. május 13-ától október 7-ig annak niši tisztí tábornak a parancsnoka volt, ahol Aggházy hadifogsága idején tartózkodott, és emberséges bánásmódjával tűnt ki. Október 19-én Lazarević esett osztrák-magyar hadifogságba, ahol foglyok kivégzésével vádolt meg, de Aggházy tanúskodásnak köszönhetően felmentették. Kapcsolatuk a háború után is fennmaradt. *Szoleczky* 2015. 23–24. o.

122 Pro domo. HL HM VI.9. 1938/143.kt. Vuković kért az intézménye számára több fényképet és műtárgyat is – csikós karikást, nyílpuskát, első világháborús honvéd egyenruhát –, ezen kívánóságait azonban csak részben lehetett teljesíteni. Aggházy egyenruha másolatokat ajánlott föl, szerb gyalogos és tüzér egyenruha replikákért cserébe; ez azonban már nem valósult meg.

123 Oszmán Hadtörténelmi Múzeum, mai neve Askeri Müze.

124 HL HM VI.9. 1929/222.múz.it.

125 Több mint valószínű, hogy Cevat Çobanlı ezredestől (1870–1938) van szó.

126 A Hagia Irene épületét Konstantinápoly oszmán elfoglalása (1453) után nem alakították mecsetté, hanem évszázadokon keresztül hadszertárnak használták. A hadimúzeum ma már nem itt található, a templom előnyös akusztikai adottságaiból kifolyólag komolyzenei koncertek helyszínéül szolgál.

emlékszem:/¹²⁷ *A szobrok különben a múzeum főbejáratától jobbra, egy igen előnyös helyen vannak felállítva. Néhány osztrák-magyar puska és karabély, valamint egy 7.m.Schwarzlose géppuska a múzeum különböző helyein hever, minden magyarázó felírás nélkül. Egy, megítélésem szerint a XIV. századból származó, valószínűleg magyar eredetű teljes vértzet, /:láncvért:/ a múzeum karzatára szolgáló lépcsőfeljárt jobb oldalán van elhelyezve. A magyarországi török háborúkból származó zsákmányfegyverek és vérték között valószínűleg sok magyar vonatkozású darab lesz fellelhető. Ez az anyag, meglehetősen összevisszaságában, a múzeumudvar fedett, az épület melletti részében van elhelyezve. Megemléítésre érdemes, hogy a múzeumnak állandóan elég sok látogatója van s ezek tetemes része egyszerűbb sorú török emberekből kerül ki.*¹²⁸ Aggházy csak jóval később, 1929 februárjában küldte el Isztambulba a Hadtörténelmi Múzeum munkatársainak listáját, és a már említett fotókatalógust; az elhúzóást pénzügyi gondokkal és a költözködéssel magyarázta.¹²⁹ 1932 februárjában az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács kereste meg a Hadtörténelmi Múzeumot azzal a kéréssel, hogy egy májusra tervezett nagyszabású török látogatás alkalmára rendezzenek kiállítást az oszmán vonatkozású anyagokból.¹³⁰ Válaszában Aggházy közölte, hogy „a török bódoltság korszakából az intézetnek emléke nincs, mert anyaga csak 1715-től, az állandó magyar hadsereg felállítási időpontjától gyűjtetik. Az 1686.-i ostrom idejéből származási ásatási anyagot [...] külön teremben ki fogom állítani [...]. A szabadságharc emigráció, világháború és egyéb török vonatkozású tárgyaink a rendez kiállítási termekben feltalálhatók lesznek, azokat külön török megjelöléssel örömmel ellátnám, azonban előreláthatólag csak a megnyitásra tudnék ezzel készen lenni. [...] Közlöm azt is, hogy a székesfővárostól engedélyt nyertem Abdurrahman Abdi¹³¹ basa emléket megőrző kisebb emlékmű felállítására, melyet Szabó Sámuel kávéház tulajdonos készíttetett és adományozott.”¹³² A látogatásra és az emlékmű felavatására a tervezettnél később, szeptemberben került sor: „Pénteken délelőtt ünnepies keretek közt leplezték le a várbeli Prímás bástya-sétányon azt a magyar-török emlékművet, amelyet Budavára 1686-ban történt visszavételének emlékére emelt a m. kir. Hadimúzeum, a Turáni Társaság,¹³³ a József nádor Céh¹³⁴ és a Vár Barátainak Egyesülete.¹³⁵ [...] A szentmise után ment végbe az emlékmű leplezése nagyszámú és előkelő közönség

127 Isztambulban 1916–1918 között működött a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, amelyet Klebelsberg Kuno (1875–1932) és Thallóczy Lajos (1857–1916) szorgalmazására hoztak létre, a magyar-török történelmi és kulturális kapcsolatok ápolása céljából. Lehetséges, hogy a műtárgyak az Intézet közbenjárásával kerültek az Oszmán Birodalomba. Nagy 2010.

128 „A török hadimúzeum.” 1927. szeptember 16. HL HM VI.9. 1929/222.múz.it.

129 Aggházy francia nyelvű levele az isztambuli múzeum igazgatóságának, 1929. február 25. HL HM VI.9. 1929/222.múz.it. A mellékletek nem maradtak fenn a levéltárban.

130 Levél a Múzeum igazgatóságának, 1932. február 10. HL HM VI.9. 1932/155.múz.it.

131 Abdur-Rahmán Abdi Arnaut (1616–1686), Buda utolsó pasája, az 1686-os ostrom során esett el. Tábori Koránját 1939-ben kapta ajándékol a Hadtörténelmi Múzeum Törökországtól.

132 Kiadvány, 1932. február 17. HL HM VI.9. 1932/155.múz.it.

133 A Turáni Társaság 1910-ben alakult meg, és a magyar-türk rokonság mellett kardoskodott a finnugor elmélettel szemben.

134 1927-ben alapított egyesület, Buda műemlékeinek megóvása céljából. Ügyvezető alelnöke Aggházy Kamil volt. *A fordított város. Budai Napló melléklete*, 1929. december 23. XXVI. évf. IV. o.

135 1930-ban alakult egyesület, a Budai Vár emlékeinek megőrzése érdekében munkálkodott. *Budai Napló*, 1930. január 26. XXVII. évf. 3. o.

jelenlétében, kiknek sorában ott voltak: Behidj bég¹³⁶, a török köztársaság követe, Resid Safvet bég¹³⁷, a török parlament tagja, Abdul Latif, a magyarországi mohamedánok főpapja¹³⁸, Némethy Károly a székesfőváros képviselőjében. Vitéz Aggházy Kamil, a Hadimúzeum igazgatója ismertette az 1686-iki ostrom történetét. [...] A katonazenekar a magyar és a török himnuszt játszotta el, majd Móricz Péter¹³⁹ török nyelven üdvözölte a török nemzetet és a vendégeket. [...] Mariancsics Imre 'Vén Budavár és Konstantinápoly' című, erre az alkalomra írt szép ünnepi versét olvasta fel, utána Resid Safvet bég mondott francia nyelven beszédet, hangoztatva, hogy a törökök ma jobban ragaszkodnak a magyar nemzethez, mint valaha.¹⁴⁰ Ugyanebben az évben a török hadügymisztérium egy egyenruhát is küldött a Hadtörténelmi Múzeumnak.¹⁴¹

Észak-Európa

A Baltikum és Skandinávia helyzetéről 1927. október 11-én az alábbiakat jelentette Taróczy Nándor¹⁴² követségi tanácsos Tallinnból: „Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezen államok mint olyanok mindössze nyolc éve állnak fenn és önállóságuknak ezen rövide ideje alatt még túl kevés hadi élményre tettek szert ahhoz, hogy hadtörténelmi múzeumok létesítésére gondolhattak volna. Így pld. még Finnországnak sincsen külön hadimúzeuma, sőt magában a finn nemzeti múzeumban¹⁴³ sem találni külön hadtörténelmi osztályt. Hogy e tekintetben mennyire csekély az érdeklődés Finnországban, a legjobban azon körülmény bizonyítja, hogy a nemzeti múzeumnak mindössze egy dragonyos zubbonya van, mely Finnországnak az 1918 évi bolsevik invázió elleni szabadságharcából maradt vissza.”¹⁴⁴ Két év múlva, 1929-ben azonban Helsinikben is létrehoztak egy hadimúzeumot (Sotamuseo). 1932-ből maradt fenn egy levelezés, amelyet Verner Gustafsson ezredes (1890–1959) folytatott Aggházyval. Személyes hangvételű írásában reményét fejezte ki, hogy némely műtárgyak esetében cserét tudnak kieszközölni, de kitért a finn színházi életre, és az alkoholtilalom megszüntetésére is.¹⁴⁵ Aggházy ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy azóta jobb lehet a hangulat az országban, mindeközben sajnálatát fejezte ki, hogy Magyarország nem tud magyar bort exportálni, holott bőségesen lenne. Nyitottan állt a cserekapcsolat létesítéséhez, kért múzeumi katalógust és reményét

136 Behiç Erkin ezredes (1876–1961).

137 Valószínűleg Reşit Saffet Atabinen (1884–1965) török politikusról van szó.

138 A grúziai Tifliszben született Abdul-Latif (1886–1946) imámot (ami nem feleltethető meg a keresztény papnak) 1909-ben hívták Budapestre, hogy segítse a bosnyák muszlimok integrációját. Egészen haláláig fontos szereplője maradt a magyarországi muszlim közösségnek. Fodor 2017. 320. o.

139 Móricz Péter (1861–1936), a Turáni Társaság elnökhelyettese.

140 *Budapesti Hírlap*, 1932. szeptember 3. 52. évf. 193. sz. 6. o.

141 HL HM VI.9. 1932/382.múz.it.

142 Taróczy (Szmazsenka) Nándor altábornagy (1874–1973).

143 Suomen Kansallismuseo, 1916-ban nyitotta meg kapuit a látogatók előtt.

144 HL HM VI.9. 1929/230.múz.it.

145 Gustafsson német nyelvű levele Aggházynak, 1932. január 8. HL HM VI.9. 1932/52.múz.it. Finnországban 1919-ben, a függetlenség elérés után vezették be az alkoholtilalmat, de azt végül 1931-ben egy népszavazás 70%-os többséggel eltörölte.

Verner Gustafsson finn ezredes (középen) látogatása a Hadtörténelmi Múzeumban, balra Aggházy Kamil, jobbra Mihályfy Pál I. osztályú főhadbiztos, 1934. május 19. HTM Fotóarchívum, 88893/Fk.

fejezte ki, hogy összeköttetésbe tudnak lépni az igazgatóval, Kaarle Soikkelivel (1872–1932).¹⁴⁶ Helsinkiből nem sokkal később érkezettek is legalább két alkalommal finn egyenruhák, érmek és felszerelési-egyenruházati táblázatok.¹⁴⁷ Gustafsson látogatást is tett 1934. május 19-én a Hadtörténelmi Múzeumban.

„Észtországban csupán 2-3 szobából álló gyűjteményeket találni, melyek a bolsevik invázió¹⁴⁸ idejéből származó emléktárgyakat őriznek és közvetlenül az észt-, illetve lett vezérkar hadtörténelmi osztályának az illetékessége alá tartoznak.¹⁴⁹ [...] Litvániában

146 Aggházy levele Gustafssonnak, 1932. január 28. HL HM VI.9. 1932/52.múz.it.

147 Aggházy levele Gustafssonnak, 1932. március 9. HL HM VI.9. 1932/52.múz.it.

148 1918. november – 1920. február.

149 Valójában Észtországban már 1919 óta létezik egy hadimúzeum (Eesti Sõjamuuseum). <http://www.esm.ee/about-us/introduction> (Megtekintés: 2018. május 1.)

van egy úgynevezett hadimúzeum, mely a háború előtt Rovnóban¹⁵⁰ állomásozott kozák szotnya¹⁵¹ istállóhelyiségében van elhelyezve.¹⁵² Természetesen ebben is csak a német okkupáció, a bolsevik invázió, a vilnai és memeli puccsok idejéből¹⁵³ származó dolgok, valamint jelenleg használatban lévő egyenrubák és felszerelési tárgyak vannak összegyűjtve. A litván 'hadimúzeum' vezetése Nagevicius altábornagy¹⁵⁴ kezében van, ki az orosz fekete-tengeri flottánál mint tengerészorvos szolgált.¹⁵⁵ Több sikerrel járt a svéd és norvég kapcsolatfelvétél. „A stockholmi 'Artilleriemuseum',¹⁵⁶ melynek katalógusát csatolom, magában foglalja az összes fegyverzetek, lőszer és felszerelések gyűjteményét. Bár – mint neve is mutatja – közvetlenül az a Tüzérségi vezetőségnek van alárendelve, mégis tulajdonképpen gazdag gyűjteménye folytán teljes hadsereg múzeumnak tekintendő. A tüzérségi anyaggyűjtemény felöleli a puskaapor általános bevezetésétől, azaz 1300 év végétől mostanig terjedő időszakot, míg a fegyvergyűjtemény 1500-tól a mai napig terjed. [...] Az Artilleriemuseum vezetője, Kuylenstjerna Oswald őrnagy, történetíró¹⁵⁷ a legnagyobb készséggel hajlandó a magyar Hadtörténelmi Múzeummal közvetlen levelezésbe lépni.”¹⁵⁸

A levéltárban Svédországból csak egy későbbi, díszes fejlécű köszönőlevél maradt fenn, továbbá a norvég Artilleriemuseet¹⁵⁹ vezetőjének válaszevele, amelyben kifejti, hogy a múzeum „csak egy kis gyűjteménye a különböző norvég hadiszekők modelljeinek, melyek a mi saját háborús történetünkre vonatkoznak, vagy a hadiszekők gyártásának és szerkezetének fejlődésére, főleg a kisebb fegyvereket foglalva magában /puskák, pisztolyok stb./. [...] Sajnálom, hogy az 'Artilleriemuseet' nem ad ki tudományos vagy népszerű kiadványokat, amelyek különben nagyon érdekes cseréül szolgálhatnának.” De biztosította magyar kollégáit afelől, hogy szívesen vállalná az összekötő megbízatást, és a tervezett konferencián való részvételt.¹⁶⁰

Tengerentúli kapcsolatok

1927 decemberében gróf Széchenyi László (1879–1938) rendkívüli követ Washingtonból következőket jelentette Róder Vilmosnak: „[...] az Egyesült Államokban semmiféle oly országos intézmény nem áll fenn, amely hadsereg múzeumnak,

150 Nyilvánvalóan Kovnóról van szó (Rovno Ukrajnában található).

151 Század.

152 Vytauto Didžiojo karo muziejus. Az 1919-ben alapított múzeum névadója Vytautas (Vitold) litván nagyfejedelem (uralkodott: 1392–1430).

153 Litvánia 1915–1918 között állt német megszállás alatt, a világháború után Szovjet-Oroszország kísérte meg megszállni a fiatal államot. Vilnót (Vilnius) 1920-ban Lengyelország annektálta, Litvánia viszont a kelet-porosországi Memel (ma: Klaipėda) kikötővárosát kebelezte be.

154 Vladas Nagius-Nagevičius (1880–1954).

155 HL HM VI.9. 1929/230.múz.it.

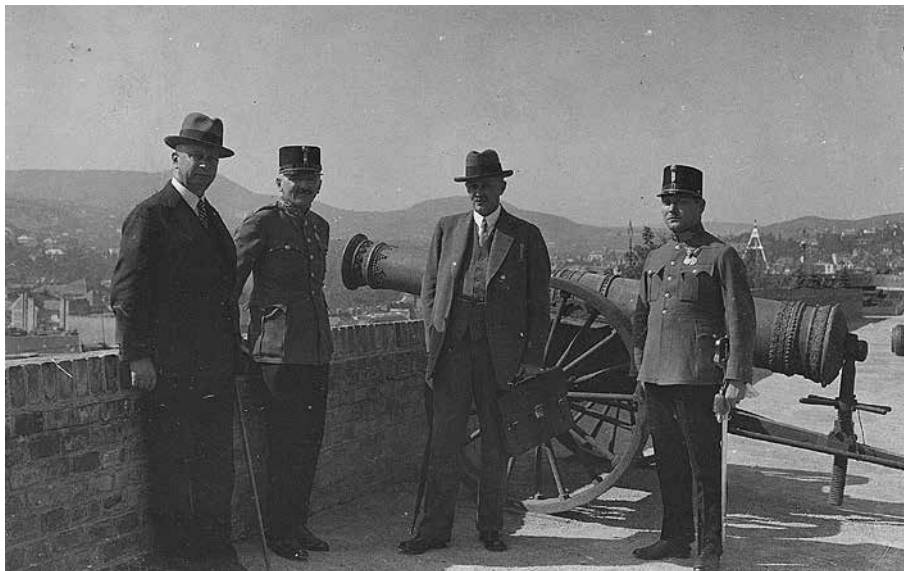
156 Ma: Armémuseum.

157 Oswald Kuylenstierna (1865–1932) 1911 óta állt az intézmény élén. Utódja, Theodor Jakobsson (1883–1952) 1934. szeptember 15-én tett látogatást a Hadtörténelmi Múzeumban.

158 Török Béla követségi tanácsos jelentése, 1927. július 28. HL HM VI.9. 1929/231.múz.it.

159 Ma Forsvarsmuseet (Védelmi Múzeum).

160 Fordítás, 1928. október 4. HL HM VI.9. 1929/231.múz.it.

Balról jobbra: Theodor Jakobsson svéd őrnagy, Aggházy Kamil és Joban Stöckel dán múzeumigazgató a Hadtörténelmi Múzeum előtti Bástya (ma: Tóth Árpád) sétányon, 1934. szeptember 15. HTM Fotóarchívum, 47461/Fk.

hadtörténeti gyűjteménynek vagy egyéb hasonló intézetnek volna nevezhető.¹⁶¹ Háborús relikviák és egyéb hadtörténelmi anyag találatok ugyan számos amerikai múzeumban, [...] de a szóbanforgó múzeumi tárgyak ezekben rendszertelenül, alkalomszerűen helyeztetnek el és az illető intézménynek legfeljebb külön szobájában avagy szárnyában csoportosítatnak. Tudomásom nincs róla, de azért lehetséges, hogy az államok egyikében-másikában létezik mégis egy a szóbanforgó jelleggel bíró közintézmény, azonban ezeknek felkutatása jelentőségüknek lokális volta miatt a Nagyméltóságod megkeresésében foglaltakkal kapcsolatban feleslegesnek és így mellőzhetőnek tűnik.¹⁶² 1929-ben a New York-i Roerich Museum levelében figyelmébe ajánlotta a Hadtörténelmi Múzeumnak a Roerich Paktumot, melynek ismertetéséhez két újságmellékletet is csatoltak.¹⁶³ Nicholas Roerich (1874–1947) orosz művész és tudós 1917-ben

161 Washington közelében, Fort Belvoir-ban jelenleg is folynak a munkálatok egy nagy, országos hadtörténeti múzeum létesítése érdekében, amely a „National Museum of the United States Army” nevet fogja viselni. A megnyitást 2019-re tervezik. *Tan* 2016.

162 Széchenyi jelentése, 1927. december 3. HL HM VI.9. 1929/237.múz.it.

163 Louis L. Horch levele Aggházyknak, 1930. október 15., a New York Times 1930. március 16-ai és augusztus 8-ai számainak „Special flag is suggested to protect art treasures” és „To protect art by neutral flag” című különlenyomatai. HL HM VI.9. 1930/1072.múz.it. (A levél magyarra fordításakor Horch intézetigazgató aláírását tévesen Roerich-nek olvasták.) Louis L. Horch (1889–1979) vagyonos cégtulajdonos volt Roerich legfontosabb mecénása, ő alapította 1928-ban tiszteletére a róla elnevezett múzeumot is. *New York Times*, 1979. április 16. 13. o. <https://www.nytimes.com/1979/04/16/archives/louis-l-horch-90-founder-of-museum-set-up-master-institute-of-arts.html> (Megtekintés: 2018. április 13.)

*A svéd
Artillerimuseum
válaszlevele Oswald
Kuylenstierna őrnagy
aláírásával, 1929.
május 21.
HL HM VI.9.
1929/231.múz.it.*

emigrált hazájából Nagy-Britanniába, majd az Amerikai Egyesült Államokba, ahol számos kiállítás rendezett alkotásaiból. A kezdeményezésére létrejött szerződést végül 1935. április 15-én írta alá az Egyesült Államok és húsz latin-amerikai ország. Eszerint háborúk esetén semlegességi státuszt és ezáltal oltalmat kaptak a tudományos és kulturális intézmények, gyűjtemények és emlékművek.¹⁶⁴ Az úttörőnek számító kezdeményezéshez azonban más kontinensekről nem csatlakoztak országok, így Magyarország sem. „*A felvetett kérdésben a magyar állam*

¹⁶⁴ A védett objektumot a „béke lobogójának” nevezett szimbólummal – fehér alapon három piros pont egy piros körben – jelölték. A szerződés teljes szövege: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/325?OpenDocument> (Megtekintés: 2018. április 13.) A Roerich Paktum jogilag a mai napig érvényben van, de a gyakorlatban a szerepét már átvette az 1954-ben, Hágában megkötött egyezmény „a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában”.

részéről a Küm. válaszolt a Roerich múzeumnak. *Nem volna helyes, ha az egyes állami szervek, – legkevésbé a m. kir. honvédség egyik szerve – külön nyilvántáson – esetleg a Küm. átiratától eltérő – véleményt. A Hdt. Múz. legfeljebb arra szorítkozhatik, hogy a körirat vételét nyugtázza illetve megköszöni.*¹⁶⁵

Végül Brazíliából, Rio de Janeiróból a követség útján 1927-ben került a Hadtörténelmi Múzeumba az ott található Museu Technico Naval¹⁶⁶ katalógusa, és a brazil tengerészeti- illetve hadügyminisztérium ajándékai: egy illusztrált egyenruha-szabályzat, és egy egyenruha-történeti könyv.¹⁶⁷ Következő évben ezt egy hosszabb leírás követte, amelyben a tengerészeti minisztérium ismertette a múzeum történetét és felépítését: eszerint 1884-ban történt megnyitása Artur Jaceguai admirális¹⁶⁸ fáradozásainak eredménye volt, aki összegyűjtötte és rendszerezte a különböző haditengerészeti emlékeket. További kapcsolatnak azonban inkább az 1922-ben alapított Nemzeti Történelmi Múzeumot (Museu Histórico Nacional) ajánlották maguk helyett.¹⁶⁹

Műtárgycserék és ajándékozások

Több esetben sikerült külföldi műtárgyakkal gazdagítani a fiatal múzeum gyűjteményét. „*Aage Gyldenfalck*¹⁷⁰ úr, a dán királyi közlekedési miniszter titkára, a dán Királyi Címertani Társaság tagja, a múlt héten másodízben látogatta meg Magyarországot, illetve Aggházy Kamil igazgató hívására a magy. kir. Hadtörténelmi Múzeumot. A kitűnő műveltségű, európai módon szerény és északi módon csendes modorú úriember a magyarság lelkes, – és ami ennél több – cselekvő barátja. Mint passzionátus heraldikus, viselettörténeti tanulmányokat is folytat s ezek közben a dán királyi gárdabuszárezred 1756-i megalapításának 150 éves jubileumán, 1906-ban kiadott ezredtörténeti emlékkönyvben megtalálva azoknak a magyar katonáknak nevét, akik még a spanyol örökösödési háború idején szervezeték meg a dán buszárságot, magyar buszárviselet történeti tanulmányokkal foglalkozik. Ezért jött tavaly nyáron is Budapestre”, olvashatjuk a *Budai Napló* 1928. decemberi számában.¹⁷¹ Személyéről további adatokkal szolgál önéletrajza,¹⁷² melyet Aggházy kérésére elküldött a Múzeumnak. Eszerint szolgált önkéntesként a repülőelhárító tüzérségnél, tulajdonosa volt a Magyar Háborús Emlékéremnek, 1934-ben megalakította

165 Folytatólagos pro domo, 1931. január 13. HL HM VI.9. 1930/1072.múz.it.

166 Ma: Museu Naval e Oceanográfico (Tengerészeti és Oceanográfiai Múzeum).

167 Követségi jelentés, 1927. október 25. HL HM VI.9. 1929/238.múz.it.

168 Artur Jaceguai (1843–1914), eredeti nevén Artur Silveira de Mota, korábban a Paraguay elleni háborúban (1864–1970) szerzett kiemelkedő katonai érdemeket.

169 HL HM VI.9. 1929/238.múz.it.

170 Egyes forrásokban *Gyldenfalck* formában szerepel, jelentése „aranyólyom”, ami a család címerére utal. *Bevilaqua-Borsody* 1928.

171 *Bevilaqua-Borsody* 1928.

172 HL HM VI.9. 1934/250.múz.it. Továbbá megtudhatjuk azt is, hogy felesége, Elca Grace, a Sziámban (ma Thaiföld) szolgáló dán tengerésztiszt, Louis August du Plessis de Richelieu (1856–1910) lánya volt.

a Dán–Magyar Társaságot,¹⁷³ és nem csak különféle adományokkal gazdagította a magyar közgyűjteményeket, hanem hazájában magyar turisztikai kiadványokat is terjesztett, sőt azt is felvetette a dán állami rádiónak, hogy sugározzon magyar irodalmat és zenét. Első látogatása után küldött ajándékba a Hadtörténelmi Múzeumnak egy gránátosapkát és dragonyossisakot,¹⁷⁴ négy érmet,¹⁷⁵ továbbá felajánlott három dán gyalogsági puskát is (Löbnitz M 1848, M 1848/63, M 1867/96).¹⁷⁶ Ez utóbbiak kapcsán azonban kisebb diplomáciai konfliktus alakult ki: a Dániából küldött fegyvereket ugyanis decemberben az osztrák hatóságok a passau-i határállomáson érvényes fegyverkísérő engedély hiánya miatt feltartóztatták.¹⁷⁷ A Múzeum vezetése a Hadtörténelmi Levéltár bécsi kirendeltségéhez fordult, hogy intézkedjenek az ügyben, hangsúlyozva, hogy az adományfegyverek már a Múzeum tulajdonát képezik.¹⁷⁸ Gyldenfalk felvette a kapcsolatot a bécsi dán követséggel,¹⁷⁹ a Múzeum pedig a Honvédelmi Minisztériumhoz fordult segítségért,¹⁸⁰ amely válaszában nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy „a fegyverkísérő igazolványok, illetve átviteli engedélyek még a szállítás megtörténte előtt beszerezendők.”¹⁸¹ A fegyverek végül egy hét múlva sikeresen megérkeztek.¹⁸²

Mint később kiderült, a Gyldenfalk által átadott sisak és süveg valójában a Dán Királyi Arzenál Múzeum (Tøjhusmuseet) tulajdonát képezte, akik cseretárgyakat vártak értük. A Hadtörténelmi Múzeum nyolc kardot ajánlott fel választékként, amelyekről azonban kiderült, hogy csak egy példány van belőlük, és így nem cserélhetők; mindemellett ígéretet tettek arra, hogy igyekeznek beszerezni cserepéldányokat.¹⁸³ Johan Stöckel (1867–1959) igazgató végül azt is felvetette, hogy amennyiben ez nem sikerül, akár egy magyar magángyűjtő útján is megkísérelhetnék azokat beszerezni. Mint kifejtette, kiállításuk célja elsősorban az európai fegyvertörténet fejlődésének bemutatása, és mivel Magyarországot, valamint a balkáni térséget csak nagyon kevés műtárgy képviseli, nagy szükségük lenne volna a magyar szabályokra és kardokra.¹⁸⁴

173 Az 1924-ben megszűnt Dán–Magyar Egyesület helyett. Gyldenfalk levele Aggházynak, 1924. december 11. HL HM VI.9. 1934/250.múz.it.

174 Leltári száma: M. kir. 24904.

175 Leltári számaik: M. kir. 23983, 23984, 23985, 23986.

176 Gyldenfalk levele Aggházynak, 1927. szeptember 17. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

177 Gyldenfalk levele Aggházynak, 1927. december 23. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

178 Aggházy levele a „M. kir. Hadtörténelmi Levéltár Wienbe vezényelt exponensének”, 1927. december 28. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

179 Gyldenfalk levele Aggházynak, 1928. január 11. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

180 1928. január 19. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

181 1928. január 30. HL HM VI.9. 1928/6.eln.

182 Aggházy levele Gyldenfalknak, 1928. február 7. HL HM VI.9. 1928/6.eln. Leltári számuk: M. kir. 26195.

183 Kiadvány, 1934. november 27. HL HM VI.9. 1934/570.múz.it.

184 „Wie ich Ihnen schon erklärt habe, ist das Prinzip in unserer Ausstellung nämlich die Auswickelungsstufen der Waffenproduktion der verschiedenen Länder Europas komparativ auszustellen, nicht nur was Militärwaffen, sondern auch was Jagd- und Luxuswaffen anbetrifft. [...] Ich möchte nämlich so gern diese Waffen haben, da Ungarn und die Balkanländer stets nur schlecht in der vergleichenden Ausstellung vertreten sind.” Stöckel levele Aggházynak, 1933. január 30. HL HM VI.9. 1934/570.múz.it.

Ivan Sztójcsev bolgár ezredes látogatása a Hadtörténelmi Múzeumban, 1931. november. 21. HTM Fotóarchívum, 47460/Fk.

Élénk csereforgalom alakult ki a bolgár Nemzeti Hadtörténelmi Múzeummal.¹⁸⁵ 1929 júniusában 16 bolgár katonai érdemrendet küldtek,¹⁸⁶ 1931. november közepén pedig Ivan Sztójcsev¹⁸⁷ ezredes, múzeumigazgató tett többnapos látogatást Budapesten és a Hadtörténelmi Múzeumban,¹⁸⁸ ajándékba adva négy bolgár egyenruhát kitüntetésekkel és felszereléssel.¹⁸⁹

185 Bolgárul Национален военноисторически музей.

186 Poppoff ezredes levele Aggházynak, 1929. június 26. HL HM VI.9. 1929/221.múz.it.

187 Neve többféle formában fordul elő a levéltári iratokban: *Sztójcsev*, *Stojtscheff*, *Stojtscheff*, ő maga aláírásában a *Stoitschew* alakot használta (Sztójcsev német nyelvű levele Aggházynak, 1932. szeptember 27. HL HM VI.9. 1932/41.múz.it.). Bolgár írással: Иван Стойчев.

188 „Az a fogadtatás, amelyben a magyar hadsereg, illetve annak legközvetlenebb reprezentánsa, Ezredes Uram, részesített, örökké feledhetetlen marad számomra. Készséggel ígérem Önöknek, hogy a testvéri magyar hadsereg tisztjei, kiváltképpen a múzeumhoz beosztott tiszt urak Bulgáriában hasonló fogadtatásban fognak részesülni”, köszönte meg utólag a vendéglátást november 21-én írt levelében (fordítás, HL HM VI.9. 1931/134.eln.).

189 A Múzeum levele a Honvédelmi Minisztériumnak, 1931. november 23. HL HM VI.9. 1931/134.eln.

A kapcsolat ezután is fennmaradt, Aggházy 1932 folyamán tovább levelezett Sztocsevvel és Peter T. Angelov múzeumi asszisztenssel.¹⁹⁰ 1933. január 23-án ismét ajándék érkezett Bulgáriából; a 9 ládányi műtárgyat L. Jordanov főhadnagy, múzeumi munkatárs adta át.¹⁹¹ Az eseményről később a sajtó is beszámolt: „*A Magyar Hadi Múzeum most már másodízben kapott nagyértékű, a bolgár hadsereg történetére vonatkozó, értékes ajándékot. A múzeumon kívül ajándékban részesült a Magyar Kir. Hadi Levéltár és az örkényi tábori lovasiskola parancsoksága is. A most kapott tárgyak közt van III. Boris¹⁹² király és Ferdinánd király¹⁹³ arcképe, továbbá a világháborús parancsnokok: Zsekov,¹⁹⁴ Bojadzsiev¹⁹⁵ és Popov¹⁹⁶ altábornagyk fényképei is. Ezenkívül a hadügyminisztérium, a hadimúzeum, a lovasság-, tüzérség-, műszaki csapatok felügyelősege, a flotta és a nemzeti tengerészeti egyesület, valamint a légügyek igazgatósága adtak különféle egyenruha, kép, zászló, hajómodell, dombormű stb. tárgyakat. Az összegyűjtésben nagy érdeme van Stojcsev Iván ezredesnek, a bolgár hadimúzeum szervezőjének. Az ajándékozásért a honvédelmi miniszter meleg köszönetét nyilvánított a bolgár hadügyminiszternek.*”¹⁹⁷ A levéltárban fennmaradt a cikk alapjául szolgáló sajtóközlemény-tervezet,¹⁹⁸ amelyből még az is kiderül, hogy a képek egy részét Jordanov festette. Az ajándékokat magyar részről 1934 novemberében viszonzották: négy ládában küldtek a különböző honvédségi szervektől begyűjtött gipszszobrokat, modelleket, albumokat, könyveket, jelvényeket, fegyvereket, egyenruházati és felszerelési tárgyakat.¹⁹⁹ Sztocsev 1937 májusában ismét Budapestre látogatott, és 29-én részt vett a Hadtörténelmi Múzeum ünnepélyes megnyitásán.

Összegzés

Az itt ismertetett, fellelhető levéltári források aligha fedik le a Hadtörténelmi Múzeum két világháború közötti nemzetközi kapcsolatainak teljes spektrumát. Így például Verner Gustafsson 1934-es látogatásáról csak a Fotóarchívumban fennmaradt fényképnek köszönhetően tudunk, a Levéltárban ennek nem maradt nyoma. Minden bizonnyal elsősorban élénk magánlevelezések és személyes találkozók útján építették a fiatal intézmény kapcsolati hálóját. Bizonyos tendenciák azonban így is kirajzolódnak.

190 HL HM VI.9. 1932/41.múz.it.

191 Pallium, HL HM VI.9. 1933/12.kt.

192 Uralkodott: 1918–1943.

193 Uralkodott: 1908–1918.

194 Nikola Zsekov tábornok (Никола Жеков) (1864–1949) az első világháború alatt bolgár hadügyminiszter, hadsereg főparancsnok.

195 Kliment Bojadzsiev (Климент Бояджиев) (1861–1933), az első világháborúban a bolgár 1. hadsereg parancsnoka.

196 Hriszto Popov őrnagy (Христо Попов) (1858–1951) részt vett a Balkán-háborúban, 1915–1916-ban belügy- és egészségügyi miniszter.

197 *Budapesti Hírlap*, 1933. április 7. 53. évf. 79. sz. 7. o.

198 Tervezet a sajtóközleményhez. HL HM VI.9. 1933/12.kt.

199 Jegyzék. HL HM VI.9. 1934/48.kt.

A bolgár követségi titkár látogatása a Hadtörténelmi Múzeum Könyvgyűjteményében, 1934. november 19. HTM Fotóarchívum, 47455/Fk.

Peter T. Angelov bolgár múzeumi asszisztens, Thurner (Turányi) Géza és Görgey Aladár a Bástya sétányon, 1934. november 19. HTM Fotóarchívum, 27819/15/Fk.

Ezek között találunk olyanokat, amelyek kevés meglepetést tartogatnak. A történelmi előzményeket tekintetbe véve természetes, hogy a német nyelvterület intézményeivel a kezdetektől fogva szoros kötődések alakultak ki. Kifejezetten szívélyes volt a viszony bolgár Hadtörténelmi Múzeummal, Gyldenfalk révén a Hadtörténelmi Múzeum Dániával is közelebbi kapcsolatba került. Nem különös másfelől az sem, hogy a „kisantant” országaival óvatosságot tükröző tapogatózásokon túl ebben az időszakban nem juthattak. A megkeresett országok közül feltűnően hiányzik a Szovjetunió, de mint láthattuk, Aggházyék orosz városokba is terveztek

tanulmányutat. Az ok tehát nem az érdeklődés hiánya volt, hanem valószínűleg az, hogy Magyarországnak ekkor nem volt „előretolt helyőrségként” alkalmazható követségi képviselő Moszkvában.²⁰⁰ Hasonló okból kifolyólag maradhatott ki a megkeresésből több olyan távolabbi ország, mint Kína vagy Japán. A Közel-Keleten ugyan több helyütt volt magyar külképviselet – Egyiptomban, Palesztinában és Szíriában is –, de nincs annak nyoma, hogy a Múzeum itt is keresett volna kapcsolatokat.²⁰¹ Görögországban ekkor még nem létezett hadimúzeum,²⁰² talán ez lehet a magyarázat arra, hogy Athénbe küldött levél sem található a levéltári anyagban (a Balkán-félszigetre tervezett tanulmányút során azonban érintették volna Athént). Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy a Hadtörténelmi Múzeum vezetése szemmel láthatólag fontosnak tartotta a külföldi kapcsolatok kiépítését, és ezért – az ismertett politikai és anyagi korlátok között – mindent igyekezett is megtenni, megalapozva így az intézmény ma is élő nemzetközi összeköttetéseit.

Irodalomjegyzék

Bevilaqua-Borsody 1928.

Bevilaqua-Borsody Béla: A dán úr és Buda. In: *Budai Napló*, 1928. december 2. 2. o.

Bozzay 1931.

Magyar Asszonyok Lexikona. Szerk. *Bozzay Margit*. Budapest, 1931.

Della 1927.

Nagy Magyar Compass. LI. évf., 1927, 51/1. sz. Szerk. *Della Vedella Mibály*.

Farkas – Jankó – Szijj 2003.

„Múlt nélkül nincs jövő.” A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum története 1918–2003. Szerk. *Farkas Gyöngyi – Jankó Annamária – Szijj Jolán*. Budapest, 2003.

Fodor 2017.

Fodor Pál: A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911). In: *Történelmi Szemle*, 2017. LIX. évf. 2. sz. 315–323. o.

Junker – Reich – Wieder.

Junker, Horst – Reich, Christine – Wieder, Horst: Zeittafel für die Geschichte des Prussia Museums in Königsberg. <http://www.prussia-gesellschaft.de/prussia-museum.html> (Megtekintés: 2018. február 16.)

Müller-Grieshaber.

Müller-Grieshaber, Peter: „Wildbolz, Eduard”. In: *Historisches Lexikon der*

200 *Della* 1927. 21–22. o.

201 Kairóban 1938-ban nyílt meg az Egyiptomi Nemzeti Hadimúzeum (المتحف الحربي المصري).

202 Az Athéni Hadimúzeum (Πολεμικό Μουσείο Αθηνών) csak 1975-ben nyílt meg.

- Schweiz. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D24431.php> (Megtekintés: 2018. április 13.)
- Nagy 2010.
Nagy Norbert: A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918). In: *Balkán Füzetek* 7. Pécs, 2010. <http://old.lib.pte.hu/elektkonyvtar/efolyoiratok/PTEperiodikak/balkanfuzetek/balkanfuzetek07.pdf> (Megtekintés: 2018. április 29.)
- Ostland 1930.
Ostland. *Wochenschrift für die gesamte Ostmark*. 1930. március 7. <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/Content/50224/10.pdf> (Megtekintés: 2018. február 9.)
- Pongó 1971.
Pongó János: Az Országos Hadtörténeli Múzeum története. I. rész: A Múzeum életre hívásától a felszabadulásig. In: *A Hadtörténeli Múzeum Értesítője* 1. Szerk. *Molnár Pál*. Budapest, 1971. 7–55. o.
- Szakály 1984.
Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) haderejének felső vezetése. Adattár, II. rész. L–Z. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1984. XXXI. évf. 3. sz. 567–598. o.
- Szoleczky 2002a.
Szoleczky Emese: „Aggházy Kamil”. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Szerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002. 3–4. o.
- Szoleczky 2002b.
Szoleczky Emese: „Thurner Géza”. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Szerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002. 886–887. o.
- Szoleczky 2015.
Szoleczky Emese: Aggházy Kamil részvétele a Nagy Háborúban. In: *A Hadtörténeli Múzeum Értesítője* 15. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2015. 11–33. o.
- Tan 2016.
Tan, Michelle: Army breaks ground on long-awaited national museum. *Army Times*, 2016. szeptember 14. <https://www.armytimes.com/news/your-army/2016/09/14/army-breaks-ground-on-long-awaited-national-museum/> (Megtekintés: 2018. április 20.)
- Wurzbach 1877.
Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Band 33, 1877. 58–71. o. https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Schwarzenberg,_Friedrich_F%C3%BCrst (Megtekintés: 2018. április 6.)

INTERNATIONAL RELATIONS OF THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM
IN THE INTERWAR PERIOD

After its establishment in 1918, the Hungarian Military History Museum faced several financial and organizational challenges, so the international networking with foreign partner institutions could only begin from the second half of the 1920s. With the mediation of Hungarian embassies, the Museum connected with the following foreign museums, collections and archives: Germany (Berlin, Munich), Austria, Switzerland, France (Vincennes), Belgium, Great Britain, Italy, Spain, Portugal, Poland, Czechoslovakia, Romania, Bulgaria, Yugoslavia, Turkey, Denmark, Sweden, Norway, Finland, the USA (Roerich Museum, New York) and Brazil. The nature and level of these relations were very diverse: with the German language area, Bulgaria, Denmark, Finland and Turkey relationships were expressly friendly, in several cases exchange and bestowal of artefacts and interinstitutional visits took place. Due to the tense political situation, relations with countries of the so-called Little Entente formed after the First World War (especially Czechoslovakia and Romania) was more aloof. Based on the remaining archival sources the author offers an insight into the establishment of the foreign relationships of the Military History Museum, many of which still exist.

DIE INTERNATIONALEN VERBINDUNGEN DES MUSEUMS FÜR MILITÄRGESCHICHTE
IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Das Museum für Militärgeschichte hatte nach ihrer Gründung in 1918 mit zahlreichen finanziellen und organisatorischen Herausforderungen zu kämpfen, und erst in der zweiten Hälfte der 1920er Jahre die Gelegenheit, intensiver an Verbindungen mit ausländischen Partnerinstitutionen zu arbeiten. Durch Vermittlung der ungarischen Botschaftsvertretungen konnte der Kontakt mit Militärmuseen, Sammlungen und Archiven folgender Länder aufgenommen werden: Deutschland (Berlin, München), Österreich, Schweiz, Frankreich (Vincennes), Belgien, Großbritannien, Italien, Spanien, Portugal, Polen, die Tschechoslowakei, Rumänien, Bulgarien, Jugoslawien, die Türkei, Dänemark, Schweden, Norwegen, Finnland, Vereinigte Staaten von Amerika (Roerich Museum, New York) und Brasilien. Die Natur und Intensität der Kontakte war selbstverständlich äußerst unterschiedlich: mit dem deutschen Sprachraum, Bulgarien, Dänemark, Finnland und der Türkei waren sie ausgesprochen freundschaftlich, in mehreren Fällen wurden Kunstobjekte getauscht oder verschenkt, und es kam auch zu gegenseitigen Besuchen der Institutionsleiter. Aufgrund der gespannten politischen Lage war das Verhältnis zu den nach dem Ersten Weltkrieg entstandenen, „Kleine Entente“-Staaten – vor allem der Tschechoslowakei und Rumänien – eher auf Distanz bedacht. Basierend auf dem erhalten gebliebenen Quellenmaterial des Militärgeschichtlichen Archivs wird ein umfassendes Bild vom Aufbau der – auch heute noch existierenden – ausländischen Verbindungen des Museums für Militärgeschichte gezeichnet.

Bálint Ferenc

KÜLFÖLDI EGYENRUHA-ADOMÁNYOK
A MAGYAR KIRÁLYI HADIMÚZEUMNAK, 1923–1933

Az 1918-ban létrejött magyar királyi Hadimúzeum munkatársai nagy lelkesedéssel és energiával kezdtek bele a gyűjtemény megalapozásába. A hazai emlékek begyűjtésén túl hangsúlyt helyeztek arra, hogy külföldi tárgyakkal is gyarapítsák az intézmény kollekciónját. Ennek érdekében már nem sokkal a megalakulás után igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni más országok hadimúzeumaival is.¹

Jelen írás e kapcsolatoknak egy különleges szeletét, a külföldi egyenruhák és személyi felszerelések beszerzését veszi górcső alá. Ezen belül azoknak a gyarapításoknak a vizsgálata történt meg, ahol teljes egyenruhák és személyi felszerelés-készletek érkeztek az magyar királyi Hadimúzeumba, külföldi társintézményektől, vagy katonai szervezetektől, ajándék, illetve csere útján. A téma sajnos nem csak a tárgyak megszerzése miatt lehet érdekes, hanem azért is, mert ezen műtárgyak, ereklyék túlnyomó része már nem található meg a Hadtörténeti Múzeumban.

A második világháború végén a Budapestről Dobasomlóvára kitelepített, majd a front közeledtével őrizetlenül hagyott gyűjtemény előbb a beérkező szovjet csapatok, majd a környékbeli magyar lakosság fosztogatásainak volt kitéve. A pusztítás által leginkább károsított tárgycsoportot az egyenruhák alkották: még megbecsülni is nehéz, hogy a kollekciónt milyen mérvű veszteség érte ekkor. Ha a visszaemlékezéseknek hinni lehet, a muzeális ruházat jó részét a környék lakossága egyszerűen öltözködés céljára használta a háború utáni ruhaínségben.² A megmaradt kevés számú ruházati darab jó része fejfedő, amelyet nem lehetett a hétköznapiakban viselni.

A tárgye gyűjtemények ma is meglévő töredékeit a korabeli nyilvántartásokkal egybevetve képet kaphatunk a veszteség mértékéről. Sajnos ezek egy része ugyancsak a háborús pusztulásnak esett áldozatul, de a megmaradt törzslapok és a növekedő naplók vizsgálatával viszonylag jól lehet rekonstruálni (legalább egy felsorolás

1 Vö. *Forgács Márton*: A Hadtörténelmi Múzeum nemzetközi kapcsolatai a két világháború között. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. Különszám. Szerk. *Závodai Szilvia*. Budapest, 2018. 73–104. o.

2 A gyűjtemény pusztulásának részletes történetét lásd: *Samu Botond Gergő*: A magyar Hadtörténeti Múzeum tárgyananyagának sorsa a II. világháború végén. 1. rész. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 45–90. o.; *Samu Botond Gergő*: A magyar Hadtörténeti Múzeum tárgyananyagának sorsa a II. világháború végén. 2. rész. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 11. Szerk. *Maczák Ibolya*. Budapest, 2010. 335–354. o.

*Észt matrósapka a sapkaszalagon
a Wambola romboló nevével
(Leltári szám: 3131/Ru)*

erejéig) az egyes tárgycsoportokat. Mivel a korszakban a leltározás során nem készítettek részletes leírást egy-egy műtárgyról, ezért egy-egy megmaradt darab visszaazonosítása és tárgycsoporthoz kötése bizonytalan. Szerencsére több műtárgyon ma is olvasható a korabeli leltári szám, amely nagyban megkönnyíti az azonosítást.

Igazán érdekes lenne, ha minden tárgyegyüttes megszerzésének körülményeit be tudnánk mutatni, ez azonban sajnos nem lehetséges. Az erre vonatkozó levéltári anyag, amely az ügyintézés során keletkezett, igen töredékes, részben a háborús pusztítás, illetve a nem kellő körültekintéssel végzett selejtezés miatt.

Az alábbiakban kronológiai sorrendben haladva igyekszünk dokumentálni a két világháború közti időszakban a Múzeumba érkezett külföldi egyenruhákat. Ahol lehetséges, feltárjuk a megszerzés körülményeit, illetve bemutatjuk, hogy napjainkban mi lelhető még fel ezekből az Egyenruha és Felszerelés Gyűjteményben.³

Az első külföldi egyenruha-adomány 1923 folyamán⁴ érkezett a magyar királyi Hadimúzeumba, méghozzá a nemrégiben függetlenné vált Észtországból. Az észt fél három egyenruhát küldött: egy haditengerészt, egy gyalogost, valamint egy lovast, utóbbi „észt huszár” meghatározással került a növendéki naplóba. A csomag nem tartalmazott sem felszereléseket, sem lábbeliket, ellenben volt benne egy észt haditengerészeti lobogó, valamint néhány észt tisztí egyenruhákat ábrázoló

3 A szerző ezúton mond köszönetet Dr. Baczoni Tamásnak, Forgács Mártonnak, Kemény Krisztiának, Meggyes Anitának, Szikits Péternek és Dr. Szoleczky Emesének a cikk megírásához nyújtott segítségükért.

4 A növendéki napló bejegyzése 1923. augusztus 24-én kelt.

fényképfelvétel.⁵ Napjainkra az észt anyagból csupán a haditengerész matrósapkája,⁶ valamint a matrózblúzhoz tartozó gallérbetét (plasztron) maradt fenn.⁷

Még ugyanebben az évben Finnországból is érkeztek egyenruhák, összesen tíz komplett uniformis. A növendéki naplóba valamiért nem tételelesen, hanem csak öltözetenként vezették be az adományt, amely a következőket tartalmazta:

- lovassági őrmester díszöltözete,
- gyalogsági altiszt szolgálati öltözete,
- repülő altiszt díszöltözete,
- gárda tizedes szolgálati öltözete,
- tábori tüzér szolgálati öltözete,
- partvédő tüzér szolgálati öltözete,
- kerékpáros szolgálati öltözete,

valamint „védő testületi”⁸ (nemzetőr) legénységi, altishti és tiszti szolgálati öltözet. Az adományt a finn haderő és a nemzetőrség öltözeti szabályzata egészítette ki.⁹ Az elmúlt évtizedeket csupán három fejfedő vészelte át: a repülő altiszt,¹⁰ a partvédő tüzér,¹¹ valamint a nemzetőr tiszt sapkája.¹²

A finn egyenruhák egy része a magyar királyi Hadimúzeum kiállításában (Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívum 47302)

5 A növendéki naplóba 9714–9734. leltári számon került bele az észt adomány, összesen 21 tétel. Adományozóként az észt kormány van bejegyezve.

6 Leltári szám: 3131/Egyenruha Gyűjtemény (a továbbiakban: Ru).

7 A sapka részletes leírást lásd: *Bálint Ferenc*: Válogatás az Egyenruha és Felszerelés Gyűjtemény külföldi műtárgyaiból. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 13. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2012. 263–274.o. Hivatkozás: 263–246. o.

8 A „védő testület” minden bizonnyal az 1918–1944 között fennálló önkéntes nemzetőrséget, a *Suojeluskuntá*-t takarja.

9 A növendéki napló 1923. december 3-án kelt bejegyzése tartalmazza a tíz öltözetet 14003–14012. jelzettel, valamint a két szabályzatot (14014, 14015). Az adományozó a finn kormány, a hivatkozott 915/Hadt. m.1923 számú üggyirat nem maradt fenn.

10 Leltári szám: 1217/Ru.

11 Leltári szám: 3133/Ru.

12 Leltári szám: 3134/Ru.

Finn tábori sapka (Leltári szám: 3134/Ru)

A csekély számú múzeumi levéltári anyagban fennmaradt egy, a fenti ajánlékozásokhoz kapcsolódó dokumentum.¹³ Ebből kiderül, hogy a magyar királyi Hadimúzeum egy hasonló tartalmú adománnyal viszonzta a két ország gesztusát. Az ügyszer tartalmazza az átadott egyenruhák részletes listáját is, amely 40 tételből állt. A darabokat úgy válogatták össze, hogy háromféle legénységi öltözetet (gyalogos, huszár, folyamőr) lehessen belőle összeállítani, a csomag pedig a személyi felszereléseket és a hidegfegyvereket (lovassági szablya, szurony) is tartalmazta. A küldeményhez mellékeltek a magyar királyi Honvédség Öltözeti és Felszerelési szabályzatának (A-26) egy példányát is. A küldemény diplomáciai postával juttatták el Revalba,¹⁴ illetve Helsingforsba¹⁵ 1924 nyarán, és az ottani magyar ügyvivők adták át a címzeteknek.

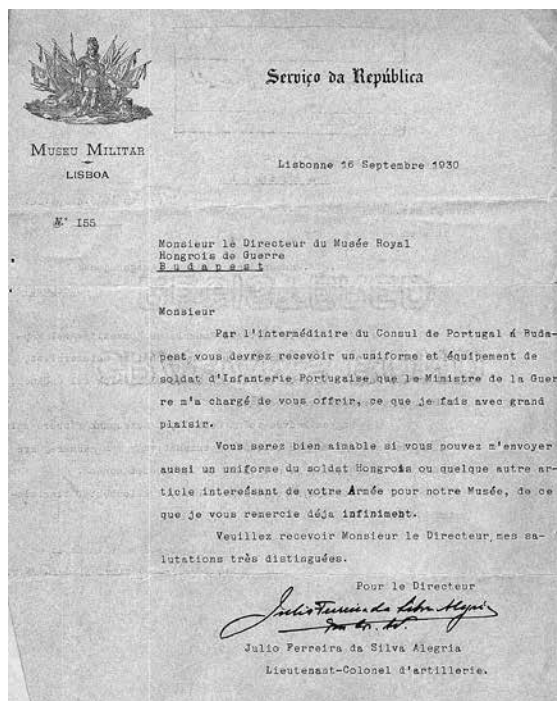
Időrendben a következő egyenruha-kollekció ismételt Finnországból érkezett, 1925-ben, a növendéki napló ebben az esetben is a finn kormányt jelölte meg adományozóként.¹⁶ Érdekes, hogy a múzeumi dokumentációba német nyelven vezették be a tételeket, valószínűleg a finnek által küldött jegyzék alapján. A küldemény nem csak egyenruhákat hanem kitüntetések is magában foglalt. Mivel a ruházati rész nem komplett öltözeteket tartalmazott, feltételezhetjük, hogy annak egy részét a korábbi adomány kiegészítése gyanánt küldték.

13 HM HL VI. 9. H. Múz. 3/403.

14 Észtország fővárosának, Tallinnak a német neve.

15 Finnország fővárosának, Helsinkinek a német neve.

16 A növendéki naplóba az egyenruhák 16096–16124., a kitüntetések 16125–16133. leltári számokon lettek bejegyezve, összesen 38 tétel, 1925. április 30-i dátummal, a hivatkozott 376/1925. ügyszer nem maradt fenn.

A lisszaboni Muzeu Militar igazgatójának, Julio Ferreira da Silva Alegria tüzér alezredesnek a magyar királyi Hadimúzeum vezetőjének írott francia nyelvű levele

A második finn adományból mára egy tisztí iskolás tányérsapka,¹⁷ egy díszöv,¹⁸ valamint egy finn címerrel díszített karszalag¹⁹ maradt meg.

1930. szeptember 22-én érkezett magyar királyi Hadtörténelmi Múzeumba a lisszaboni Muzeu Militar igazgatójának, Julio Ferreira da Silva Alegria tüzér alezredesnek francia nyelvű levele. Ebben arról értesítette intézményünk vezetőjét, Aggházy Kamilt, hogy a portugál hadügyminisztérium megbízásából egy teljes gyalogsági egyenruhát és személyi felszerelést küldött diplomáciai úton Budapestre. Levelében egyúttal jelezte, hogy viszonzásul egy magyar katonai egyenruhát szeretne kapni az általa vezetett gyűjtemény számára. Az egyenruhát tartalmazó ládát 1930. november 22-én kapta meg a múzeum, Gross Károly tiszteletbeli portugál konzul közvetítésével. Mivel a küldeményhez portugál nyelvű jegyzéket mellékeltek, a Múzeum Gross konzult kérte fel ennek lefordítására. A fennmaradt dokumentumok szerint a Hadimúzeum egy rend magyar egyenruha és felszerelés kiutalását kérte a Honvédelmi Minisztériumtól, tehát az adomány valószínűleg nem maradt viszonzatlan.²⁰ A portugál anyagból napjainkra csupán egy Mk I típusú rohamsisak²¹ maradt fenn.

17 Leltári szám: 3132/Ru.

18 Leltári szám: 96.275.1/Felszerelés Gyűjtemény (a továbbiakban: Felsz).

19 Leltári szám: 3567/Ru.

20 Az adományról fennmaradt írásos dokumentáció: HM HL VI. 9. H. Múz.17/910. A növendéki naplóba 1930. november 25-i bejegyzéssel 37665–37685. leltári számokon került be a 21 tétel.

21 Leltári szám: 1995.373.1/Felsz.

*A bolgár egyenruhák egy része a magyar királyi Hadimúzeum kiállításában
(Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívum 47484)*

*Bulgár légénységi nyári tányérsapka
(Leltári szám: 3148/Ru)*

Bulgáriából 1931 decemberében érkezett egy nagyobb egyenruha-adomány a Hadimúzeumba. A bolgár féllal folytatott levelezésből szerencsére viszonylag sok irat ma is megtalálható. Ebből kiderül, hogy a magyar fél már 1929-ben jelezte a bolgár társintézménynek az egyenruhák iránti igényét. A bolgár hadimúzeum vezetője Poppoff (sic!) vezérkari ezredes levelében ígéretet tett a szóban forgó műtárgyak beszerzésére, de megjegyezte, hogy hosszú időt fog igénybe venni a kérés teljesítése.²²

Az 1931 végén érkezett bolgár adomány 69 tételt tartalmazott, legnagyobb-részt egyenruhákat és felszerelési tárgyakat. A tárgyakat Ivan Sztójcsev ezredes, a bolgár hadimúzeum vezetője adta át, aki egy 12 napos hivatalos látogatásra jött a budapesti társintézményhez. A bolgár kollekción négy teljes öltözetet foglalt magában: egy gyalogos őrnagyi, egy gárdagyalogos őrzetűi, egy haditengerész legénységi, valamint egy lovassági altiszti egyenruhát. A ruházat és a felszerelési tárgyak, valamint a hidegfegyverek mellett mindegyik uniformishoz mellékeltek kiegészítőket is.²³ Napjainkra csupán a gárdagyalogos öltözetéhez tartozó nyári vászon tányérsapka maradt fenn.²⁴

1932. május 13-án a „német egyenruházati hivatal” adományaként 20 tételt jegyeztek be²⁵ a Múzeum növendéki naplójába. A kollekción az egyenruha mellett személyi felszerelést is tartalmazott. Érdekessége, hogy az adományok között szuronytáska és bojt szerepelt, de szuronyt nem adott át a német fél. A tárgyak közül napjainkra csupán egy nyakszegély²⁶ maradt fenn, amelyet a háború utáni újraleltározáskor tévesen finn eredetűként azonosítottak.

1932. május 14-i dátummal vezették be a növendéki naplóba a görög hadügyminisztérium ajándékként érkezett, 22 tételből álló egyenruhát és személyi

22 HM HL VI. 9. H. Múz. 22/929

23 A kollekción 38817–38883. jelzettel vették nyilvántartásba, a 38884–38885. tételek nem az egyenruhákhoz tartoztak (egy lövedék, illetve 2 darab fénykép). A kapcsolódó iratok megmaradtak jelzetük: HM HL VI. 9. H. Múz. 134/elh.-1931

24 Jelzete 3148/Ru, régi jelzete 38859.

25 39356–39375. jelzettel.

26 3567/Ru leltári számon, eredeti leltári száma 39359. volt.

felszerelést, amelyet egy, feltehetőleg Adrian típusú rohamsisak egészített ki.²⁷ Az adományozás levéltári dokumentumai²⁸ nem kerültek elő, a műtárgyak közül csupán a sátorkarók zsákja²⁹ maradt fenn a gyűjteményben.

1932 májusában a török hadügyminisztérium is küldött egyenruhát és személyi felszerelést a magyar királyi Hadimúzeumnak. A tárgyakat tartalmazó ládát a törökországi magyar nagykövetségre juttatták el a katonai attasénak, vitéz Németh Imre vezérkari őrnagynak.³⁰ Németh őrnagy az Eisler Aladár nemzetközi szállítmányozási és raktár vállalatot bízta meg a műtárgyak Budapestre szállításával, 39 török font 56 piaszter szállítási díj ellenében.³¹ A láda május végén érkezett a fővárosba, majd vámkezelés után a Hadimúzeumba. Az 55 tételből álló tárgye gyűjtemény 1932. június 24-i dátummal került be a növekményi naplóba.³² A török fél rendkívül gondosan állította össze a csomagot ugyanis az nem csupán az egyenruhát és a felszerelést, hanem a mindennapi katonaelethez szükséges cikkeket, az úgynevezett aprólékos kéziszerkeket is tartalmazta (evőeszköz, tisztálkodószerek, fegyvertisztító készlet stb.). A tárgyak közül mára a varrókészlet, valamint egy házilag készített azonossági jegytok maradt benne az egykori tulajdonos fényképével.

1932 májusában az Egyesült Államokból is érkezett egy egyenruha-adomány. Az amerikai hadügyminisztérium a washingtoni magyar követségnek adta át a tárgyakat, majd a külképviselet munkatársai diplomáciai futárral továbbították azt Budapestre. A növekményi naplóba 1932. július 23-án vezették be a 24 tételből álló kollektiót, amely egy gyalogsági egyenruhát és egyéni felszerelést, valamint azonossági jegyet tartalmazott.³³ A fennmaradt iratanyagból³⁴ kiderült, hogy a küldeményhez mellékelte lista alapján egy ing és egy sapka nem érkezett meg Magyarországra. A növekményi naplóba bevezetett darabok közül mára egy 1910 M hátizsák, valamint egy 1910 M kulacs pohár maradt fenn.³⁵

1932. augusztus 1-jén vette nyilvántartásba a Múzeum a belga hadügyminisztérium adományaként érkezett kollektiót, amely egy belga gyalogsági egyenruhából és egy személyi felszerelés-készletből állt. A 14 tételből³⁶ napjainkra egy 1915 M Adrian rohamsisak, valamint egy fél pár lábszárvédő maradt fenn.³⁷ A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratanyagban fellelhető annak a levelezésnek egy része, amely 1932-ben zajlott a magyar és a belga társintézmény között, de ebben nincs az adományra vonatkozó adat.

27 A növekményi naplóban 39376–39397. számmal került be, a kapcsolódó dokumentum jelzete 30/Eln. 1932 volt.

28 A naplóban 333/932. jelzettel van feltüntetve a kapcsolódó iratanyag.

29 1147/Felsz leltári számon, eredeti leltári száma 39393/1 volt.

30 Vitéz Németh Imre (1889–1946).

31 HM HL VI. 9. H. Múz. 21/382.

32 39586–39643. leltári számokon.

33 39562–39585. leltári számokon.

34 HM HL VI. 9. H. Múz. 21/397.

35 A hátizsák jelzete 95.91.1 (régí száma: 39573), a kulacs poharé 95.118.2 (régí száma 39575).

36 Jelzete 40017–40030. volt, a kapcsolódó iratanyag jelzete 496/932.

37 A sisak ma 95.303.1/Felsz számon van nyilvántartva (régí száma 40024), a lábszárvédő száma 40023.

*Amerikai 1910 M hátizsák
(Leltári szám: 95.91.1/Felsz)*

Sajnos csak a növendéki naplóban maradt nyoma annak japán gyalogsági egyenruhának, amelyet 1932. augusztus 23-án vettek nyilvántartásba mint a japán hadügyminisztérium ajándékát. A 17 darabból álló kollekció egy teljes egyenruhát tartalmazott alsóneművel, valamint kulacsot, evőcsészét, hátbőröndöt és egy sátorlapot a tartozékaival együtt.³⁸ A tárgyak közül egy sem maradt fenn, a kapcsolódó levéltári dokumentáció³⁹ ugyancsak hiányzik.

1932. augusztus 26-án a francia hadügyminisztérium adományát vették nyilvántartásba a Hadimúzeum munkatársai. A 48 tételből álló kollekciót igen alaposan állították össze, ugyanis nem csupán az egyenruhát és a személyi felszerelést tartalmazta, hanem az úgynevezett aprólékos kéziszerkeket is.⁴⁰ A darabok közül

38 A növendéki naplóban 39998–40014. számon szerepelt a japán adomány.

39 Jelzete 508/1932. volt.

40 A francia adomány 40031–40078. jelzettel került a növendéki naplóba.

*Egyenrubák az óvóhelyen a második világháború alatt. Előtérben a bolgár gyalogsági egyenruha, a bal szélén az amerikai egyenruha részlete látható.
(Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívum 47537)*

*Belga 1915 M Adrian
rohamsisak
(Leltári szám: 95.303.1/Felsz)*

ma egy 1915 M Adrian rohamsisak, két darab 1892 M kenyérszak, egy fél pár vállszalag és egy tölténytáska-hordszif található meg a gyűjteményben.⁴¹

1933 februárjában egy teljes brit gyalogsági egyenruhát és személyi felszerelés-készletet vezettek be a múzeum növendéki naplójába. Adományozóként az „Angol Hadügyminisztérium” szerepel a dokumentációban. A 24 tételből álló kollekció darabjai ma már nem találhatók meg a gyűjteményben, az adományozásról szóló iratok ugyancsak hiányoznak.⁴²

1933 februárjában Bulgáriából is számos műtárgy érkezett a magyar királyi Hadimúzeumba. A küldeményben fényképek, makettek és a tárgyi emlékek mellett egy lovas gárdatiszti egyenruha is volt, a hozzá tartozó karddal együtt.⁴³ Sajnos napjainkra a ruházat egyik eleme sem található meg a gyűjteményben. A második bolgár ajándékot még ugyanebben az évben egy nagyobb tárgyegyüttes ajándékozásával hálálta meg a magyar fél. Ebben szobrok, makettek, albumok, sapkajelvények mellett egyenruhák is helyet kaptak. Összesen öt teljes egyenruha-készletet küldött Bulgáriába magyar királyi Hadimúzeum: egy-egy 1914-es magyar királyi honvéd gyalogos, huszár és tüzér táborigöltözetet, egy császári és királyi huszár tiszt és egy magyar királyi testőr tiszt egyenruhát, valamint József főherceg egyik tábornoki atilláját. A küldeményt a szófiai magyar külképviseleten keresztül juttatták el a rendeltetési helyére.

Összegzés

1923 és 1933 között 12 (tíz európai és két tengeren túli) országból 14 alkalommal érkezett egyenruha és személyi felszerelés, hivatalos átadás, illetve csere formájában. A fennmaradt feljegyzések alapján legalább három esetben biztosan a magyar fél is hasonló tárgyak küldésével viszonzta a külföldről érkezett egyenruhákat. A bemutatott adományozások nyomán összesen 372 tétel került a magyar királyi Hadimúzeum nyilvántartásába, amelyek közül mára 20 darab található meg a gyűjteményben, ráadásul ezek egy része sem önálló tárgy, hanem csupán tartozék. Ez a teljes beérkezett anyag 5,3%-át jelenti.

Bár a hazánkba érkezett anyagoknak csupán töredéke maradt fenn, ezek az adományozások érdekes szeletét jelentik a magyar királyi Hadimúzeum történetének. Rávilágítanak arra, hogy milyen jó nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett az intézmény a két világháború közti időszakban. Talán érdemes lenne e kapcsolatok legalább egy részét feleleveníteni, hiszen – mint e cikkből is kiténik – egyes külföldi múzeumokban ma is lehetnek értékes magyar vonatkozású műtárgyak.

41 A sisak jelzete 95.313.1 (régi száma 40052), a kenyérszakoké 95.439.1-2 (40055/1-2), a vállszalag 40056, a szif 40061 számon található.

42 A növendéki naplóban 40370–40393. számon szerepelt a brit adomány, a kapcsolódó dokumentum jelzete 535/932. volt.

43 4041–40421. jelzettel szerepelt a növendéki naplóban, a kapcsolódó iratanyag fennmaradt, jelzete HM HL VI. 9. H. Múz. 12/1933.

FOREIGN UNIFORM DONATIONS TO THE ROYAL HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM
BETWEEN 1923 AND 1933

Between the two World Wars, the Military History Museum established a rather good international network. Due to this uniforms were given to the museum from several foreign institutions via donation or exchange. Unfortunately, most of these artefacts fell victim to the Second World War's destruction. In the study, the author documents the uniforms the Museum obtained between the two World Wars, in a chronological order. Where possible the circumstances of acquisition are discussed and the pieces that still can be found in the collections are presented.

AUSLÄNDISCHE UNIFORM-SCHENKUNGEN FÜR DAS KÖNIGLICH UNGARISCHE MUSEUM FÜR
MILITÄRGESCHICHTE ZWISCHEN 1922 UND 1933

Das Königlich Ungarische Museum für Militärgeschichte hatte in der Zwischenkriegszeit ein äußerst gutes internationales Kontaktnetzwerk geknüpft. Dem ist es zu verdanken, dass zahlreiche Uniformen von ausländischen Institutionen als Geschenke oder Tauschobjekte in das Museum gelangten. Leider ist der Großteil dieser Kunstobjekte den Zerstörungen des Zweiten Weltkrieges zum Opfer gefallen.

Die ausländischen Uniformen, die in der Zwischenkriegszeit dem Museum übergeben wurden, werden vom Verfasser in chronologischer Reihenfolge vorgestellt. Wo es möglich war, werden die Umstände der Beschaffung erläutert, sowie dokumentiert, welche Objekte heute noch in der Sammlung zu finden sind.

Tóth Orsolya

A HADIMÚZEUMI LAPOK (1925–1927) ÉS A HISTORIA (1928–1932) FOLYÓIRATOK

1925. december 1-jén jelent meg a Hadimúzeumi Lapok című folyóirat első száma mint a Magyar királyi Hadtörténelmi Múzeum hivatalos közlönye, egyben az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület hivatalos lapja. Ezzel a fiatal intézmény régóta dédelgetett vágya valósult meg, az országos szintű nyilvánosság és a hazai tudományos életben való részvétel lehetősége nyílt meg a számára.

Sajnálatos, hogy a kiadvány önállóan csupán két évig, összesen nyolc számmal jelent meg, de 1928-tól a Historia című folyóirat részeként, kisebb terjedelmel ugyan, de továbbra is olvasható volt.

A Múzeum vezetése már 1918 őszén tervezte egy szaklap megindítását, amely a hadirégészet tárgykörében a Múzeummal kapcsolatos ügyeket is publikálta volna, de ez akkor nem valósulhatott meg.¹ A tervezett kiadványról, illetve a meghíúsulás okáról nincsenek ismereteink, de valószínűsíthető, hogy az 1918 novemberétől 1922 novemberéig a Magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum szervezetén belül a múzeumi résznek nem lehetett önálló kiadványa, hiszen az intézmény ezekben az években kettő folyóiratot is kiadott.² A Magyar Katonai Közlöny³ a 9. évfolyamától, 1921-től 1931-ig, illetve a Hadtörténelem. Hadművelési és harcászati dolgozatok⁴ című kiadvány két évig, 1921–1922-ben az intézmény kiadásában és szerkesztésében jelent meg.

1 *Hadimúzeumi Lapok*, 1925. 1. szám 16. o.

2 Az 1921. január 28-án kiadott „Ideiglenes szervei határozványok a Magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum számára” című iratban az intézmény feladati között szerepel a „Magyar Katonai Közlöny és egy magyar hadtörténelmi folyóirat szerkesztése és kiadása.” HM HIM HL Tanulmány gyűjtemény.

3 Magyar Katonai Közlöny. Budapest, M. kir. Honvédelmi Minisztérium, 1908–1930.

Előzményei A Ludovica Academia közlönye (1873–1907), és a Magyar Mars (1921) című folyóiratok. Folytatása a Magyar Katonai Szemle (1931–1944), amelyet a M. kir. Hadtörténelmi Levéltár adott ki, felelős szerkesztője báti Berkó István. OSZK katalógusa alapján.

4 Hadtörténelem: hadművelési és harcászati dolgozatok / Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum; felelős szerkesztő Szelestey László. Budapest, 1921–1922.

Folytatása Hadtörténelmi Közlemények, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága; szerkesztő: Rónai Horváth Jenő. OSZK katalógusa alapján.

HADIMŰZEUMI LAPOK

A MAGYAR KIR.
HADTÖRTÉNELMI
MŰZEUM HIVATALOS KOZLÖNYE

AZ ORSZ. MAGY.
HADIMŰZEUM
EGYESÜLET HIVATALOS LAPJA

FŐSZERKESZTŐ:
SZEKULICH SZILÁRD ny. tábornok
a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum igazgatója

FELELŐS SZERKESZTŐ:
HORVÁTH KÁROLY
az Egyesület ügyvezető alelnöke.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V, Aulich-utca 1. szám
TELEFON: LIPÓT 999-32.

A tudományos és intézeti (múzeumi) rész szerkesztője:
AGGHÁZY KAMIL ny. alezredes

Az egyesületi rész szerkesztője:
HORVÁTH KÁROLY alelnök

F Ö M U N K A T Á R S A K :

Akantisz Viktor múzeumi őr
Csányi Károly múzeumi igazgató
olysoi Gabányi János ny. tábornok
Glock Tivadar ny. ezredes
Dr. Gohl Odön ny. múzeumi igazgató
Koszmovszky József ny. tábornok,
a m. kir. Hadtört. Levéltár főigazgatója

szentkereszthegyi Kratochwil Károly
ny. altábornagy
Dr. Milotay István lapszerkesztő
Vitéz dr. Rákosi György vkszt. ezredes
Soos Elemér ny. ezredes
Felvintzi Takács Zoltán dr.,
a Hopp Ferenc Múzeum igazgatója

Végh Gyula, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója

E L Ő F I Z E T É S I D Í J A K :

Egész évre	K 100.000	Egyesületi tagoknak	{K 50.000
Fél évre	K 50.000		{K 25.000

EGYES PÉLDÁNY ÁRA K 15.000 – HIRDETÉSEK DIJSZABÁS SZERINT

Minden a lapra vonatkozó levelezés (kézirat, reklamáció, előfizetés stb.)
BUDAPEST V, AULICH-UTCA 1. SZÁM ALÁ CÍMZENDŐ

Mai számunk 3000 példányban jelent meg.

A két periodikum oldalain, az alapszabályokban⁵ meghatározott feladatoknak megfelelően katonai tematikájú, illetve hadtörténelmi eseményeket feltáró, főképpen levéltári iratokra támaszkodó írások kaptak helyet, tárgyakat ismertető művek megjelenésére nem volt lehetőség.

Az 1922. novemberől önálló intézménnyé vált Magyar királyi Hadtörténelmi Hadimúzeum – kulturális intézményként – fontos feladatának tekintette egy tudományos folyóirat megindítását, amely az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület⁶ anyagi támogatásával valósulhatott meg 1925. év végén.

A Hadimúzeumi Lapok első száma 1925. december 1-jén jelent meg, és köszöntő írásában a szerkesztőség ekképpen összegezte a lap tartalmára vonatkozó elgondolását: „... mindezen tárgyakkal való foglalkozás, mindezeknek tudományos ismertetése, leírása és feldolgozása, a még hiányzóak összegyűjtése egyszóval e nemzeti temp-lomban múltunk lehetőleg összes ereklyéinek együtt tartása és ápolása, ez a mi célunk.”

A folyóirat révén a Hadimúzeum és az Egyesület a nyilvánosság lehetőségét kapta meg: tudományos részében a magyar hadtörténelem tárgyköréhez tartozó irodalom, egyesületi fejezetében a céljaikért küzdő mozgalmak, intézeti részében pedig a Hadimúzeum közleményei kaptak teret.

Főszerkesztője Szekulich Szilárd nyugállományú tábornok, a Múzeum igazgatója, felelős szerkesztője Horváth Károly,⁷ az Egyesület ügyvezető alelnöke volt. A tudományos és intézeti részt Aggházy Kamil⁸ nyugállományú alezredes, az egyesületi részt Horváth Károly szerkesztette.

A főmunkatársak sorába elismert múzeumi szakembereket és katonai szakírókat is felkérték. Akantisz Viktor,⁹ Csányi Károly,¹⁰ Gohl Ödön,¹¹ Felvinczi Takács Zoltán¹² és Végh Gyula¹³ képviselték a hazai közgyűjteményeket, olysói Gabányi

- 5 A havi folyóirat alapszabályában ekképpen fogalmazták meg a lap tartalmára vonatkozó elképzeléseiket: „... a »Hadtörténelem« folyóirattal karöltve a magyar katonai szellem állandó ébrentartása és ápolása; a magyar katonai irodalom fejlesztése; korszerű katonai kérdések ismertetése: a csapatkiképzés, a csapatvezetés, katonai szolgálat és a katonai tudományok terén az eszmék tisztázásának elősegítése, az egységes felfogás megteremtése és irányítása.”
- 6 1924. szeptember 27-én alakult meg a Hadimúzeum anyagi és erkölcsi támogatása, érdekeinek felkarolása, gyűjteményének gyarapítása, hadtörténelmi események szervezése stb. céljából. *Babucsné* 2003.
- 7 Horváth Károly (1886–1941) Budapest Székesfőváros Takarékszövetkezet vezérigazgatója. I. világháborús jelvénygyűjteményét a Hadimúzeumnak ajándékozta. *Babucsné* 2006. 52. o.
- 8 Aggházy Kamil, vitéz (1882–1954) m. kir. ezredes, múzeumalapító, a M. kir. Hadtörténelmi Múzeum igazgatója (1928–1940). *Bodó – Viga* 2002. 3–4. o.
- 9 Akantisz Viktor (1864–1943) író, bibliográfus, grafikus, festő, könyvrestaurátor és könyvkötő. Az Országos Széchényi Könyvtár „könyvművészeti” előadója. http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2016/09/22/akantisz_viktor_1864 (Megtekintés: 2018. május 26.)
- 10 Csányi Károly (1873–1955) építész, művészettörténész, műgyógyászati tanár, az Iparművészeti Múzeum igazgató-őre (osztály-igazgatója) (1902–1932). *Kenyeres* 1967. 298. o.; *Bodó – Viga* 2002. 153. o.
- 11 Gohl Ödön (1859–1927) numizmatikus, a Nemzeti Múzeum munkatársa (1895–1925), az Éremtár vezetője (1923–1925). *Kenyeres* 1967. 601. o.; *Bodó – Viga* 2002. 315–316. o.
- 12 Felvinczi Takács Zoltán (1880–1964) művészettörténész, egyetemi tanár. Az Országos Képtár, majd a Szépművészeti Múzeum munkatársa, a Keletázsiai Művészeti Múzeum igazgatója. *Kenyeres* 1967. 490. o.; *Bodó – Viga* 2002. 264–265. o.
- 13 Végh Gyula (1870–1951) művészeti író, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, majd főigazgatója. *Bodó – Viga* 2002. 933–934. o.

János nyugállományú ezredes,¹⁴ szentkereszthegyi Kratochwil Károly nyugállományú altábornagy,¹⁵ vitéz dr. Rákosi György ezredes, Soós Elemér nyugállományú ezredes¹⁶ személye pedig az intézmény katonai kapcsolatait jelezték.

A folyóirat szerkesztősege az Egyesület címén működött, az V. kerület Aulich utca 1., majd az Andrássy út 20. szám alatt. A lapra vonatkozó minden levelezést, kéziratokat, reklamációkat és előfizetési igényeket erre a címre kérték küldeni.

A kiadást előfizetésekből¹⁷ kívánták finanszírozni, ám a felhívások és a napilapokban közzétett hirdetések ellenére¹⁸ az olvasók számát nem sikerült növelni. A kezdetben 3000, majd 3500 példányszámot később lecsökkentették 2000 darabra.

A Hadimúzeumi Lapok kiadása nehéz feladat elé állította a szerkesztőseget. Az anyagi terhek, a szerkesztés időigényes feladata és az egyes számok tartalmának összeállítása az idő múlásával egyre komolyabb problémát jelentett, emiatt a tervezett évi tíz szám helyett, 1926-ban négy, 1927-ben három összevont számot sikerült csak kiadni.¹⁹

A periodikum jelentőségét a Hadimúzeum 1920-as évekbeli tevékenységéről, az intézmény működéséről és a gyűjtemény gyarapodásáról beszámoló, a jelentősebb tárgyakat bemutató írások és ábrázolások adják.

Az eseményeket dokumentáló felvételek (például Horthy Miklós kormányzó és József főherceg látogatása a Hadimúzeumban) mellett jelentékenyek a Hadimúzeum gyűjteményében őrzött egyes tárgyakról készült fényképek az ismertető leírásokkal együtt, mert ezek közül a legtöbb megsemmisült, vagy eltűnt a háború idején.

Az intézet történetének, szervezetének és gyűjteményi anyagának ismertetése mellett a kiadványban közzétették a külső munkatársakhoz intézett kérelmeket, felhívásokat, üzeneteket, a múzeummal kapcsolatos híreket, értesítéseket, évi jelentéseket. Minden számban beszámoltak a gyűjtemény gyarapodásáról, sőt nyilvánossá tették az adományozók nevét is.

14 Gabányi János, olysói és héthárosi (1871–1934) ezredes, címzetes tábornok, katonai szakíró. A M. kir. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum vezetője. (1918–1920. szeptember 30.) *Szíjj* 2000. 198. o.

15 Kratochwil Károly, szentkereszthegyi (1869–1946) hivatásos katona, altábornagy, katonai szakíró, a M. kir. Hadtörténelmi Múzeum igazgatója. *Szíjj* 2000. 394. o.; *Bodó – Viga* 2002. 517–519. o.

16 Soós Elemér, sóvári (1844–1929) honvéd ezredes, genealógus, hadtörténész. Nyugalomba vonulása után család-történeti és vártörténeti kutatásokat végzett. https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/s-A6233/soos-elemer-sovari-AA21D/_Letoltés (Megtekintés: 2018. május 26.)

17 Az előfizetés ára egy évre 100.000 korona, fél évre 50.000 korona volt az ára. Egy példány 15.000 koronába került. Egyesületi tagok egy évre 50.000, fél évre 25.000 koronáért fizethettek elő. Az 1927. évi előfizetés 8, féléves megrendelés 4, egyesületi tagok számára 4, illetve 2 pengőbe került. Egy szám ára 1 pengő 20 fillér volt.

18 *Szózat*, 1925. december 30. 7. oldal, *8 Órai Újság*, 1927. április 6. 7. o.

19 1925/1. szám; 1926/1–2. szám (január–február), 3–4. szám (április–június), 5–7. szám (november), 8–10. szám (december); 1927. 1–2. szám (január–február), 3–4. szám (augusztus), 5–8. szám (november)

A Hadimúzeumi Lapok tudományos részében a saját munkatársak, Dr. Bevilaqua-Borsody Béla,²⁰ Thurner Géza,²¹ Aggházy Kamil, Dr. Karny Rezső,²² Kalmár János²³ mellett múzeumi szakemberek is kaptak publikálási lehetőséget és a hazai közgyűjtemények hadtörténeti vonatkozású tárgyait, tárgycsoportjait bemutató írások jelentek meg például Akantisz Viktor, Szendrei János,²⁴ báti Berkó István,²⁵ Kardos Árpád²⁶ és Palóczy Edgár²⁷ tollából.

A vidéki múzeumokban őrzött hadtörténelmi tárgyak megismerésére az 1926. évi számokban pályázati felhívást tettek közzé ismertető írások elkészítésére. Minden jelentkező számára 500.000 koronát ajánlottak fel, a legjobbak számára díjazást ígértek. Az öttagú bíráló bizottság az elsőnek ítélt írást 2.000.000, a másodikat 1.000.000, a harmadik helyezettet 500.000 koronával honorált.²⁸ A kiírás közgyűjteményekben elhelyezett tárgyak publikálására vonatkozott, de a szerkesztőség tervbe vette magángyűjtemények tárgyainak ismertetésének lehetőségét is.²⁹

A felhívásra hét cikk készült el, amelyek a Hadimúzeumi Lapok következő számaiban fényképekkel és rajzokkal illusztrálva közlésre kerültek.³⁰ A székesfehérvári múzeum honfoglalás kori kardjait illetve a sarkantyú-gyűjteményét ismertető munkákat³¹ Marosi Arnold³² készítette el, a Jász Múzeum zászlóit és Rákóczi-kori hadi pénztárládáit bemutató írást³³ Réz Kálmán³⁴ múzeumigazgató állította össze. A debreceni városi múzeumban őrzött kardokat és szabályakat,

20 Bevilaqua Béla (1928-től Bevilaqua-Borsody) (1885–1962) művelődéstörténész, író, múzeumi könyvtáros. *Kenyeres* 1967. 209. o.; *Bodó – Viga* 2002. 118. o.

21 Thurner Géza, vitéz (1892–?) katonatiszt, múzeumi osztályvezető. *Bodó – Viga* 2002. 886–887. o.; *Szoleczky* 2008. 143–174. o.

22 Karny Rezső (1876–1958) a M. kir. Hadtörténelmi Múzeum éremtárának vezetője. *Bodó – Viga* 2002. 449–450. o.; *Sallay* 2008. 173–178. o.

23 Kalmár János, ifj. (1889–1977) mérnök, fegyver- és művészettörténész. A M. kir. Hadtörténelmi Múzeum (1929–1930), majd a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa. *Bodó – Viga* 2002. 440–441. o.

24 Szendrei (Szendrey) János, Mindszenti (1857–1927) művészettörténész, hadtörténész, író, régész. *Bodó – Viga* 2002. 841–843. o.

25 Berkó István, báti, vitéz (1880–1958) ezredes, a Magyar Katonai Szemle (1931–1944) szerkesztője, katonai szakíró. Ki-kicsoda.

26 Kardos Árpád, Kaiser (1862–1939) kertész. Jelentős munkát fejtett ki a magyar díszkertészet és a kertészeti szakirodalom fejlesztésében. A kertészet mellett ornitológiával, sőt török nyelvészettel is foglalkozott, török–magyar szótára kéziratban maradt. *Kenyeres* 1967. 859. o.

27 Palóczy Edgár (1887–?) kultúrtörténész, tanár. *Kenyeres* 1969. 348. o.

28 A pályázat eredménye nem ismert.

29 *Hadimúzeumi Lapok*, 1926. 3–4. szám 27. o. Magángyűjteményekben őrzött hadtörténelmi tárgyak ismertetésére nem hirdettek pályázatot.

30 Több írásról, illetve közlésre nem került pályamunkáról nincs tudomásunk.

31 *Hadimúzeumi Lapok*, 1926. 5–7. szám 33–38. o. és 1927. 9–10. szám 11–17. o.

32 Marosi Arnold (1873–1939) szerzetes tanár, régész, a Szent István király Múzeum első igazgatója. *Bodó – Viga* 2002. 589. o.

33 *Hadimúzeumi Lapok*, 1926. 5–7. szám 39–44. o.

34 Réz Kálmán, kolozsvári (1869–1946) plébános, író, régész, a Jász Múzeum igazgatója (1926–1946). *Bodó – Viga* 2002. 743. o.

karabélyt és puskát, sisakokat, páncélinget és zászlókat dr. Zoltai Lajos³⁵ múzeumigazgató és Sőregi János³⁶ múzeumi segédőr mutatta be közös írásukban.³⁷

A pályázatra készítette el dr. Balogh Albin³⁸ az esztergomi múzeum néhány középkori tárgyát leíró tanulmányát, és dr. Lovas Elemér³⁹ a győri gimnázium hun és avar kori fokosai valamint a 16. századi sisakjait bemutató két írását.⁴⁰

Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület közleményei című részt Horváth Károly alelnök szerkesztette, benne az Egyesület tevékenységét, rendezvényeit ismertették.

A Szemle című rovat hadtörténelmi vonatkozású könyvismertetéseknek és a sajtóban megjelent közleményeknek adott helyet.

A Hadimúzeumi Lapok utolsó, önálló száma 1927. decemberben jelent meg, ekkor jelentette be a szerkesztőség, hogy anyagi okok illetve a társadalmi érdektelenség miatt a lap új formában, a Historia című folyóirat egyik mellékleteként jelenik meg a következő évtől.

A magyar múlt emlékeivel és eseményeivel foglalkozó új lap 1928 és 1932 között összesen 18 számmal jelent meg. Az első évben havonta megjelent számok helyett, egyre többször összevont számokat tudtak csak kiadni, minden bizonnyal pénzügyi illetve szerkesztési nehézségek miatt.⁴¹

A Hadimúzeumi Lapok mellett a Pest-Budai Emléklapok, a Magyar Műemlékek, illetve a Honisme és Helytörténet évente kétszer, a többi alkalommal a törzslapban aktuális híreik és közleményeik számára biztosított 2–4 oldalon jelent meg.

A Historia kiadását eleinte a Hadimúzeum Egyesület mellett az Országos Kanizsai Dorottya Bizottság,⁴² majd az Ezredéves Szövetség⁴³ vállalta. Felelős

35 Zoltai Lajos (1861–1939) helytörténész, muzeológus és etnográfus; a Déri Múzeum vezetője (1905–1929). *Bodó – Viga* 2002. 976–978. o.

36 Sőregi János (1892–1982) régész, a Déri Múzeum igazgatója (1936–1950). *Bodó – Viga* 2002. 801. o.

37 *Hadimúzeumi Lapok*, 1927. 1–2. szám 15–23. o.

38 Balogh Albin Lajos, galánthai (1887–1958) bencés szerzetes, történész, régész, az esztergomi Szent István bencés gimnázium tanára, az Esztergomvidéki Régészeti és Történelmi Társaság Múzeum igazgatója (1933–1942). *Bodó – Viga* 2002. 44. o.

39 Lovas Elemér Károly (1889–1949) bencés szerzetes, történész, régész, a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium tanára, múzeumának őre. *Bodó – Viga* 2002. 569. o.

40 *Hadimúzeumi Lapok*, 1927. 5–8. szám 25–27. o. és 27–30. o.; 9–10. szám 7–10. és 11–17. o.

41 1928. 1. szám (március), 2. szám (április), 3. szám (május), 4. szám (június), 5. szám (szeptember), 6. szám (október), 7–8. szám (november–december)

1929. 1–2. szám (január–február), 3. szám (március), 4–5. szám (június), 6. szám (szeptember), 7–8. szám (november)

1930. 1–3. szám (január–március), 4–6. szám, 7–9. szám; 1931. 1–2., 3–4. szám; 1932. 1–4. szám

42 A Hadimúzeum Egyesület kezdeményezésére 1927. március 17-én alakult szervezet vállalta a hősi halált haltak sírjának gondozását, továbbá a történelmi jelentőségű helyek és események megjelölését. Fővédnöke nagybányai vitéz Horthy Miklósné, elnöke gróf Bethlen Istvánné, elnökhelyettes gróf Hadik Béláné. A szervezet működése nem ismert pontosan. *Babucsne* 2003. 67–68. o.

43 A folyóirat kiadásán kívül egyéb tevékenysége nem ismert. Valószínűleg az ekkor már megszűnt Hadimúzeum Egyesület helyett alakult a múzeum támogatásának célja nélkül, hiszen ugyanabban az évben alakult, amikor a Hadimúzeum Egyesület felfüggesztette működését és bejegyzett címe megegyezett a szervezet budapesti címével. Célja az ezredéves magyar múlt bel- és külföldi vonatkozású emlékeinek méltó ápolása és a múlt iránti szeretet ébrentartása. Kormányzó elnök

szerkesztője továbbra is Horváth Károly volt, a szerkesztőség és kiadóhivatal változatlanul az Andrássy út 20. szám alatt működött.

A Pest-Budai Emléklapok című részben a főváros múltját feltáró tanulmányokat tettek közzé. A szerkesztő Gárdonyi Albert,⁴⁴ a Fővárosi Levéltár levéltárnoka mellett rendszeresen publikált Budó Jusztin,⁴⁵ Isov Kálmán,⁴⁶ Garády Sándor.⁴⁷

Szőnyi Ottó,⁴⁸ a Műemlékek Országos Bizottsága előadója vállalta a Magyar Műemlékek című melléklet szerkesztését, amelyben a magyarországi műemlékeket kívánták ismertetni.

A magyar vidék múltjával foglalkozó Honisme és helytörténet című melléklet a hazai városok és községek történetének és a hozzájuk fűződő események ismertetésének feladatát vállalta. Szerkesztésében Lukinich Imre⁴⁹ mellett vidéki szakemberek is közreműködtek. A debreceni vonatkozású írások rugonfalvi Kiss István és Szabó Dezső egyetemi tanárok tollából jelentek meg.

A Hadimúzeumi Lapok Aggházy Kamil szerkesztésében továbbra is a Múzeum hivatalos lapja volt, az 1928. és az 1929. évi számokban az intézménnyel kapcsolatos híreket, közleményeket még az előzőekhez hasonló módon és terjedelemben jelentették meg. Ezután azonban ismeretlen okok miatt már csak az 1930. évi 4–6. számban jelent meg két kisebb közlemény Kisfaludy Péter Elemértől. Az 1931–1932. évi számokban a Hadimúzeum híreit nem olvashatták többé az előfizetők.

Az 1928. évi 7–8. számtól kezdve Külföldi kapcsolatok cím alatt olyan személyek életét bemutató írásokat közöltek, akik vagy magyarként a határon túl vagy más országok fiaiként a hazai eseményekben jelentős szerepet játszottak.

A „Hősi sírok és temetők” részben a hazai és a külföldi magyar haditemetők ügyeiről és a hadisírokat gondozó szervek működéséről kívántak megemlékezni.

Rexa Dezső,⁵⁰ Pest vármegye főlevéltárnoka szerkesztette a régi magyar családok történetével és genealógiájával foglalkozó és azok egyes tagjainak történelmi szerepét ismertető Családtörténeti Lapok cím alatt megjelenő mellékletet.

A Historiát a mellékletek jövedelméből tartotta fenn a kiadó. A Hadimúzeumi Lapok költségeit az intézmény anyagi támogatására előírányzott összegből az Egyesület finanszírozta. Az évi 10.000 pengős keretből fizették ki a Múzeum

gróf Bethlen István, országos elnök gróf Klebelsberg Kunó, társelnökök vitéz Hellebronth Antal, Kertész K. Róbert, alelnökök Breit József, Liber Endre, dr. Szőnyi Ottó, ügyvezető igazgató Horváth Károly. Magyar Minerva 314. o.

44 Gárdonyi Albert (1874–1946) könyvtáros, levéltáros, történelmi kutató. 1911-től a Fővárosi Levéltár munkatársa, majd vezetője (1914–1935). *Kenyeres* 1967.

45 Budó Jusztin (1884–1943) a Fővárosi Levéltár levéltárosa. *Kenyeres* 1967.

46 Isov Kálmán (1878–1956) zenetörténész. A Magyar Nemzeti Múzeum főtitkára, 1924-től az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárnoka, a Zeneműtár megszervezője, vezetője. *Kenyeres* 1967. 780. o.

47 Garády Sándor (1871–1945) kultúrmérnök, régész. *Bodó – Viga* 2002. 302–303. o.

48 Szőnyi Ottó (1876–1937) régész, művészettörténész, múzeumi igazgató. A Magyar Műemlékek Országos Bizottságának előadója. *Kenyeres* 1969. 800. o.; *Bodó – Viga* 2002. 861–862. o.

49 Lukinich Imre (1880–1950) történész, egyetemi tanár, az Országos Levéltár igazgatója (1923), az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója 1924-től. *Kenyeres* 1969. 103. o.

50 Rexa Dezső (1872–1964) levéltáros, művelődéstörténész, író, Pest vármegye levéltárosa. *Kenyeres* 1969. 516. o.

szerkesztőségi, nyomda- és kliséköltségét, a szerkesztői és tiszteletdíjakat, valamint a 20% árkedvezménnyel kapott 50 példány előfizetési díját. A társulattól ily módon „vásárolt” számok egy részét a Múzeum vezetése külföldi és hazai múzeumok hasonló kiadványaival cserélte el, illetve tiszteletpéldányként egyes folyóiratok szerkesztőségébe megküldte.⁵¹

A Hadimúzeumi Lapokhoz hasonlóan a *Historia* kiadása sem hozta meg a remélt sikert, minden bizonnyal anyagi okok miatt 1932-ben már csupán egyszer, egy négyes összevont számot tudtak kinyomtatni. Ezután megszűnt a folyóirat.

A Hadimúzeumnak a kudarc után nem nyílt újabb lehetősége hasonló tematikájú közlemények kiadására, pedig mindig is szervezeti feladatának tekintették az intézet tárgykörébe tartozó szakirodalom művelését, kiadványok szerkesztését.

Csupán az 1940-es években sikerült elindítani a M. kir. Hadimúzeum kiadványai című sorozatot, amelynek néhány ismert füzetében⁵² az intézmény aktuális történéseiről számoltak be.

Az újabb próbálkozást a második világháború tragikus eseményei szakították félbe.

M. kir. Hadimúzeum kiadványai című sorozat füzetei

A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. – 1940. (M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 1.)

Barcsay-Amant Zoltán: A francia forradalmi háborúk hadifoglyai Magyarországon, idetelepítésük első esztendejében : 1793 : bölcsészdoktori értekezés – Budapest, 1934. (A M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 3. [!])

A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. 5. bővített kiadás – Budapest, 1943. (M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 9.)

A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. 6. bővített kiadás – Budapest, 1943. (A M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 9.)

A magyar királyi Hadimúzeum új termének és külön kiállításának ismertetése. Budapest, 1942. (A M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 12.)

Dezsény Miklós: Tengeri és folyami hajóhadaink kimagasló fegyvertényei, 1052–1942. 2. kiadás – Budapest, 1942. (M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 13.)

Dezsény Miklós: Tengeri és folyami hajóhadaink kimagasló haditettei, 1052–1942. 3. javított kiadás. Budapest, 1942. (M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 13.)

A Magyar Királyi Hadimúzeum otrantói emlékkiállításának ismertetése. – Budapest, 1942 (M. Kir. Hadimúzeum kiadványai 16.)

Szentneményi Béla: A Sztalin-orgona és előzményei. Budapest, 1943. (M. kir. Hadimúzeum kiadványai 17.)

Görgey Aladár: Nemzetvédelmi emlékeink pantheonja, a M. Kir. Hadimúzeum. Budapest, 1943. (M. kir. Hadimúzeum kiadványai 18.)

51 HL, HTM 610/1928.

52 A sorozat hiányosságának oka nem ismert.

A Hadimúzeum Lapok repertórium

I. évfolyam 1925. 1. szám (december)

	Beköszöntő	3–4. o.
	József főherceg nyilatkozata	5. o.
	Nyilatkozatok. Lapunk megindulása alkalmából a következő nyilatkozatot kaptuk.	6–9. o.
[Thurner Géza ny. százados]	Hadimúzeum – 40 év előtt. Budapest, [1925.] január 16.	9–11. o.
vitéz dr. Rákosi György ezredes	A világháború hőseinek emlékét megörökítő törvény története.	11–14. o.
	A kormányzó a Hadimúzeumban.	15. o.
Aggházy Kamil ny. alezredes (szerk.)	A M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum közleményei. Kivonat a M. kir. Hadtörténelmi Múzeum szervei határozványából. Felhívás a múzeum valamennyi külső munkatársához! Gyűjtési ügyek. Hírek. Haditengerészet a Múzeumban. Szerkesztői üzenetek. Adományozók. Munkatársak névjegyzéke	16–25. o.
	József főherceg látogatása a Hadimúzeumban.	26. o.
Horváth Károly alelnök (szerk.)	Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület közleményei.	27–31. o.
	Hirdetés: A nemzeti Ereklve	31. o.
	Hirdetés: Hadimúzeum-sorsjegy	32. o.

II. évfolyam 1926. 1–2. szám

(-th.)	Fekete hantokra...	3–4. o.
	Hadtörténelmi emlékeink.	5–11. o.
[Akantisz Viktor]	Hunyadi Mátyás király hadi emlékei	11–13. o.
Horváth Károly	Háború és művészet	13–20. o.
Palóczy Edgár	Hadimúzeumunk és a külföld	20–22. o.
vitéz Rákosi György dr.	A przemysli repülő- és ballonposta	22–24. o.
Bevilacqua Béla dr. [!]	Munkácsi vasöntvények.	24–25. o.

	<p>HÍREK</p> <p>Blaha Lujza [haláláról értesítés]</p> <p>A volt 34-esek ereklyéi a Hadtörténelmi Múzeumban.</p> <p>Szendrey János alelnök legfelsőbb kitüntetése.</p> <p>Egyesületi sorsjáték.</p> <p>Ezredtörténet. [a volt 1. honvéd gyalogezred múzeumi anyagát az ezredtörténet megírásához kiadták]</p> <p>Nemes példák. [önkéntesi munkákról, a jelvénytár részére megküldött katalógusok]</p> <p>Felhívás. [cserére vagy megvételre keresett hadifogoly táborpénzek]</p> <p>A Múzeum újabb szerzeményei 1926. január hó 1-től. [adományozók neveinek és az adományok felsorolása]</p> <p>Vegyesek. [a Múzeummal kapcsolatos információk: cím, telefonszám, hivatalos órák, a Múzeum megtekintése]</p> <p>Gyűjtési ügyek. [a tárgyak gyűjtésére vonatkozó információk]</p> <p>FIÓKEGYESÜLETI HÍREK. Debrecen. [a fiókegyesület tisztikarának, választmányának, bizottságainak névsora]</p>	25–31. o.
	Hirdetés: Hadimúzeum-sorsjegy	32. o.

II. évfolyam 1926. 3–4. szám

[Turner Géza]	„József apánk...”	3–5. o.
	Hadtörténelmi emlékeink (Folytatás) II. Szemelvények a Hadtörténelmi Múzeumból.	5–20. o.
dr. Bevilaqua Béla	Görgey Arthurt ábrázoló gúnyképek	20–23. o.
	Előfizetési felhívás	23. o.
Aggházy Kamil ny. alezredes (szerk.)	A M. KIR. HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI. Működésünk. [1848-as helyszínek, események, személyek emléktábláinak állítása]	24–25. o.
	Felhívás. [gyászjelentések-gyűjtése, katonai egyenruhadarabok, felszerelési tárgyak beküldése, címeres emlékek gyűjtése]	
	A Novara	26. o.
	Felhívás az összes magyar múzeumok vezetőihez	26–27. o.
	Pályázati felhívás.	27. o.
Horváth Károly alelnök (szerk.)	Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület közleményei. Jelentés az első működési évről. — Közgyűlés.	28–32. o.

II. évfolyam 1926. 5–7. szám

Horváth Károly	Mohács...	3–4. o.
Palóczy Edgár	A mohácsi csatatér régi emlékművei és ereklyéi. (A mohácsi vész 400-ik évfordulója alkalmából.)	4–10. o.
[dr. Bevilaqua Béla]	A mohácsi csata halottai	11. o.
	Gróf Batthyány Lajos-örökmécses.	12. o.
	Előfizetési felhívás	13. o.
Horváth Károly	Háború és művészet II. rész Magyar művészet	13–19. o.
szentkereszthegyi Kratochwil Károly	A volt nagyváradi m. kir. 4. honvéd gyalogezred Hadimúzeumának keletkezése és pusztulása.	19–31. o.
Horváth Károly	A „jó vidék...”	31–33. o.
Marosi Arnold	A Székesfehérvári Múzeum honfoglaláskori kardjai. (Pályamunka)	33–38. o.
Réz Kálmán	A Jász Múzeum. (Pályamunka)	39–44. o.
Aggházy Kamil	A M. KIR. HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI. Személyi hírek. Az intézet tudományos és társadalmi működése. I. Hadtörténelmi emléktáblák és emlékünnep. II. A mohácsi vész 400 éves évfordulójának emlékünnepé.	39–48. o.
	Pályázati felhívás	48. o.

II. évfolyam 1926. 8–10. szám

Horváth Károly	„Fáradj a Hazáért...”	3–4. o.
Th.[urner] G.[éza]	Aggházy Kamil	4–7. o.
Dr. Bevilaqua Béla	A Magyar Hadimúzeum alap gondolatáról.	7–15. o.
Dr. Szendrei János	II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadilobogói.	15–23. o.
vitéz dr. Rákosi György	A hadibélyegek, mint történelmi emlékek.	24–27. o.
Thurner Géza	Hadtörténelmi emlékeink. Szemelvények a Hadtörténelmi Múzeum anyagából. (Folytatás.) I. Személyi ereklyék a Hadtörténelmi Múzeumban.	27–34. o.
Ifj. Kalmár János	II. Múzeumunk török fegyverei.	
Dr. Bevilaqua Béla	A Hadimúzeum könyvtára.	

	A M. KIR. HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI. (A Múzeum címe, emléktáblák az új épület falán, megrendelhető szobor, fénykép-felvételek; A múzeum újabb szerzeményei; A múzeum gyarapodása A Buda-Mohácsi emlékműsorozat (Szekszárd, Tolna, Az érdi emlékművek) Egyéb működésünk (Lenkey Károly honvéd ezredes egri sírja, és felállítandó emlékműve; régi budai katonai temető sírkő-feliratainak az összeállítása, gödöllői kiállításon (augusztus 5–10.) való részvétel)	34–42. o.
[Aggházy Kamil]	SZEMLE I. Történelem és régészet II. Helytörténet és helykegyelet III. Hősök kultusza Felhívás! (a hősi emlékművek mintáját, ennek másolatát vagy fényképét a Múzeumnak ajándékozzák) IV. Halálozások V. Könyvismertetés	42–46. o.
[Bevilaqua Béla]		
	Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület közleményei.	47–48. o.
	Előfizetési felhívás.	48. o.

III. évfolyam 1927. 1–2. szám

Horváth Károly	Gróf Csáky Károly	3–5. o.
Horváth Károly	Háború és művészet III. folytatás	5–10. o.
Dr. Szendrei János	Hunyadi Mátyás király ismeretlen kardja.	10–11. o.
báti Berkó István	A kardbojt.	11–14. o.
dr. Zoltai Lajos és Sőregi János	Hadtörténelmi emlékek a debreceni városi múzeumból (Pályamunka)	15–23. o.

	SZEMLE I. Személyi hírek. II. Történelem és régészet III. Helytörténet és helykegyelet IV. Hősök kultusza V. Halálozások (vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok, Englisch-Poparich Jenő tábornok, nagyszegedi Thury György nyugalmazott ezredes, Thurner József önkéntes külső munkatárs)	24–27. o.
Rákosi Jenő	A Nemzeti Erekle.	27–29. o.
	Egyesületi élet. (előadás-sorozat megindítása)	30. o.
	Pályázati felhívásunk!	30. o.
	Hirdetés (a Hadimúzeumi Lapok I. évfolyam 1. számát visszavásárolják)	31. o.
	Szerkesztői üzenetek.	31–32. o.
	Előfizetési felhívás.	32. o.

III. évfolyam 1927. 3–4. szám

	Közgyűlésünk. (az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület harmadik évi rendes közgyűléséről beszámoló) Küldöttség a dísztagoknál. Egyesületi díszvacsora. Az egyesület vezetősége az 1927–29. évre.	3–24. o.
--	---	----------

III. évfolyam 1927. 5–8. szám

	[Dr. mindszenti Szendrey János gyászjelentése]	3. o.
	Szendrei János dr. alelnökünk ünneplése Miskolcon. Miskolc, 1927. november 11.	4–5. o.
Dr. Szendrei János	József főherceg a világháborúban.	5–12. o.
Pogány Sándor Gábor	Látogatás a lengyel hadimúzeumban.	13–19. o.
Horváth Károly	Háború és művészet. IV. folytatás	19–25. o.
Balogh Albin	Az esztergomi régészeti múzeumból. Pályamunka.	25–27. o.
Dr. Lovas Elemér	Hunn-avarkori fokosok a győri gimnázium régiséggyűjtésében.	27–30. o.
A szerk.	Kiegészítő közlemény. (az 1926. novemberi számban megjelent A mohácsi csata halottai című közleményhez kiegészítés – Beniczky György családfája, aki szintén elesett Mohácsnál)	31. o.
dr. Bevilaqua Béla	A magyar műemlék- és hagyományvédelem társadalmi megszervezése.	32. o.
Dr. Karny Rezső	A világháború gúnyérmei.	33–35. o.

	Címadományozás. A múzeum gyarapodása. Adományozóink az első évekből. Külső működésünk.	35–38. o.
	Szemle Belföld. I. II. Történelem és régészet III. Helytörténet és helykegyelet IV. Hősök kultusza. Bajtársi összejövetelt tartottak. V. Halálozások. VI. Könyvismertetés. Külföld. I. Hősi emlékművek külföldön II. Külföldi múzeumok, kiállítások, ásatások. III. Vegyes hírek.	38–48. o.

III. évfolyam 1927. 9–10. szám

[Thurner Géza]	Három év...	3–4. o.
Kardos Árpád	Török hadiemlékek. I. Tábori csutorák és kulacsok	4–7. o.
dr. Lovas Elemér	XVI. századi sisakok a győri bencés múzeumban (Áttekintés a század sisakjairól.) Pályamunka	7–10. o.
Marosi Arnold	A Székesfehérvári Múzeum sarkantyúgyűjteménye. Pályamunka	11–17. o.
	SZEMLE <i>Belföld.</i> II. Történelem és régészet III. Helytörténet és helykegyelet IV. Hősök kultusza. Bajtársi összejövetelt tartottak: (havi bontásban közli az egykori alakulatok bajtársi összejöveteleit) V. Halálozások. (Goiginger Henrik tábornagy, Gyalóky Arthur szkv. Százados, Szemere Géza) VI. Könyvismertetés. <i>Külföld.</i> Hősi emlékművek külföldön Külföldi múzeumok, kiállítások, ásatások.	17–24. o.

A Historia repertórium (1928–1932)

(I. évfolyam) 1928. 1. szám (március)

	Beköszöntő	1–2. o.
Dr. Lukács György	História	
MAGYAR MŰEMLÉKEK		
	Műemlékek [a Műemlékek Országos Bizottsága munkájának szolgálatában áll e lap]	4. o.
	Hírek. Személyi hírek. Az egri vár felkutatása. Az egri török minaret. A Műemlékek Országos Bizottsága előadásorozata. A miniszterelnöki palota átalakítása. Tarnaszentmária [XII. századi templomát restaurálni fogják] A somoskői várrom alatt kőbányát akar nyitni egy budapesti cég... A hevesmegyei Feldebrő [... plébániatemplomában középkori templom és altemplomához lejáróit feltárták]	4–6. o.
HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
	Honisme	13. o.
HADIMŰZEUMI LAPOK		
	Albrecht kir. herceg világháborús emléktárgyai múzeumunkban A múzeum gyarapodása Németországi tanulmányút	14–15. o.
	Előfizetési felhívás	16. o.
Melléklet: PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
	Beköszöntő	3–4. o.
Dr. Budó Jusztin	A Szent István-nap megünneplése	5–16.
Kelényi B. Ottó	Az első pesti hírlap háborús tudósításai	17–22. o.
Isoz Kálmán	A cenzura és az első pest-budai könyvnyomdászok	22–28. o.
Romhányi István	A pesti magyar színeszet kezdete	28–32. o.
	A dunaparti Szent János-kápolna szobra	32–35. o.
	Az első pesti magyar újságíró	35–37. o.
	Az építőművészet kezdetei Pesten	38–42. o.
Horváth Károly	1802–1872. Hetven év a Ludovica Akadémia alapítási történetéből	42–45. o.

	A városligeti Fuit-síremlék helyreállítása A régi pesti várkapuk helyének megjelölése A Széchenyi-sétány alapításának megörökítése A budai városvédő Athene-szobor elhelyezése Buda és Pest városok 1703. évi címerei Kétszáz éves a Központi Városháza épülete Ötvenéves a város	46–48. o.
	A világháború pályadíjat nyert képei (Hirdetés)	49. o.

(I. évfolyam) 1928. 2. szám (április)

[Horváth Károly]	Múlt és kegyelet	1–2. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Dr. Budó Jusztin	A budapesti tudományegyetem megnyitásának elfelejtett évfordulója	3–4. o.
Ro. [?]	A Rókus-kórház megnyitásának évfordulója.	4–5. o.
R. [?]	A pesti magyar Klarissza-kolostor 200 esztendő.	5–6. o.
R. [?]	A Normafa.	6–7. o.
HADIMÚZEUMI LAPOK		
	Évfordulók, emlékművek	8–9. o.
	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei Przemysl emlékek, Intézetünk anyagának gyarapodása, A könyvtár gyarapodása, Intézetünk külső működése, Ón- figura, Zinn-figura, Ólom katona, Felhívások – Adatgyűjtés. Címerek, gyászjelentések, ruhadarabok Hósi emlékművek	9–11. o.
	Szemle Múzeumok Leletek-ásatások Emlékművek, Hósi emlékművek Könyvek és folyóiratok Bajtársi összejevetelt tartottak Halálozás	11–15. o.

HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
	Emlékezünk... Bosznia-Hercegovina	16. o.
Melléklet: MAGYAR MŰEMLÉKEK		
	Beköszöntő	3. o.
Csányi Károly	Nyugat-Magyarország műemlékei.	3–8. o.
Schulek János	Az elszakított Magyarország műemlékei.	8–17. o.
Dr. Lux Kálmán	Újabb kutatások középkori építőművészetünk terén	18–31. o.
Dr. Szőnyi Ottó	Ferhád pasa fürdője Pécsen.	32–42. o.
	Hírek A budavári Szentháromság-szobor restaurálása A Sopron megyei Árpás község római katolikus plébánia	43–46. o.
	Szakirodalom Zeitschrift für Denkmalpflege. II. évfolyam. (1928.) 3. füzet	46–48. o.
	A világháború pályadíjat nyert képei (Hirdetés)	49. o.

(I. évfolyam) 1928. 3. szám (május)

Horváth Károly	XII. Károly svéd király és serege Magyarhonban.	1–10. o.
PESTBUDAII EMLÉKLAPOK		
Dr. Budó Jusztin	A Magyar Tudományos Akadémia és a főváros	11–14. o.
Ro. [?]	A pest-kőbányai próbavasút emlékezete.	14–15. o.
(K.)	A Károlyi grófok pesti palotája.	15–16. o.
MAGYAR MŰEMLÉKEK		
	A noszvaji eset.	17–18. o.
	A visegrádi vár Salamon-tornyán	18–19. o.
	Tiszainoka	19. o.
	Die Kunsdenkmäler von Bayern.	19. o.
	Előfizetési felhívás.	20. o.
Melléklet: HADIMÚZEUMI LAPOK		
Aggházy Kamil	Az országos hősi emlékmű és a magyar pantheon.	3–7. o.
Bevilaqua-Borsody Béla	Dürer Albert erődítési tervei és a XV–XVI. századi török probléma.	8–20. o.
Palóczy Edgár	Zrínyi Miklós gróf múzeuma. Felolvasott a Magyar Numizmatikai Társulat 1928. február hó 23-i ülésén.	22–24. o.
[Horváth Károly]	Bosznia okkupációja.	24–28. o.
Móricz Pál	A szegedi ezred-kadétiskola.	28–31. o.
	Hadtörténelmi emlékeink. Szemelvények a múzeum anyagából. Katonai sportemlékek a Hadtörténelmi Múzeumban. Magyar szabályak a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeumban.	31–41. o.

Bevilaqua-Borsody Béla dr.	Magyar és magyar vonatkozású haditechnikatörténeti nyomtatványok a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum könyvtárában.	
Dr. Karny Rezső	Szemelvények a Hadtörténelmi Múzeum éremtárából.	
	<p>A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei</p> <p>József királyi herceg, tábornagy újabb adománya múzeumunk részére</p> <p>A múzeum gyarapodása</p> <p>Külső működésünk</p> <p>Külföldi összeköttetéseink</p> <p>A Hindenburg-Múzeum Berlinben</p> <p>Felhívások.</p> <p>A megszűnt csapattestek emléktárgyainak összegyűjtése.</p> <p>A megszűnt csapattestek hősi emléktábláinak felállítása.</p> <p>A „Historische Waffenkunde” bécsi gyűlése.</p>	41–45. o.
	<p>Szemle</p> <p>Múzeumok.</p> <p>Leletek – ásatások.</p> <p>Emlékművek.</p> <p>Hősi emlékművek.</p>	45–48. o.
	A világháború pályadíjat nyert képei (Hirdetés)	49. o.

(I. évfolyam) 1928. 4. szám (június)

Dr. Lovas Elemér	A magyar történetírás feladatai.	1–4. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Gárdonyi Albert	Pest város első gyógyfürdője.	5–6. o.
R.	A 100 éves pesti Lloyd-épület.	6–8. o.
MAGYAR MŰEMLEKEK		
	Az edelényi kastély.	9–11. o.
	Az olcsvai fatorony.	11–12. o.
	A veleméri kápolna.	12. o.
HADIMŰZEUMI LAPOK		

	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei	
	Szemle	
	Múzeumok	
	Leletek – ásatások	
	Könyvek és folyóiratok	13. o.
	Halálozások	
	Bajtársi összejövetelt tartottak	
	Hősi emlékművek	
Melléklet: HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET (MELLÉKLET)		
Soós Elemér	A morvamezei csata	3–25. o.
[Horváth Károly]	Szeged	26–29. o.
[Horváth Károly]	Nagykőrös	30–33. o.
Dr. Tragor Ignác	Vác története	34–38. o.
Horváth Károly	Thán Károly (1828–1899)	37–40. o.
	A világháború pályadíjat nyert képei (Hirdetés)	41. o.

(I. évfolyam) 1928. 5. szám (szeptember)

HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
[Horváth Károly]	1848.	1–4. o.
HADIMŰZEUMI LAPOK		
	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei	5. o.
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	A Kádár István végekbeli hadnagy siralmas vesztéről szóló Búcsúztató és a kórógyi pusztasírelet	5–8. o.
MAGYAR MŰEMLÉKEK		
vitéz Málnási Ödön dr.	Feltáráásra váró templomok Hajdúszoboszló környékén	9–10. o.
Dr. Szőnyi Ottó	Műemléki út megyében. A kemencei, bermecebaráti és nagybörzsőnyi templomok	10–16. o.
Melléklet: PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Kelényi B. Ottó	A Pázmány Péter Tudományegyetem csillagvizsgáló intézetei	51–62. o.
Budó Jusztin dr.	Pest város irodalmi központtá alakulása	63–73. o.
Romhányi István	Pest város első báltermei	74–79. o.
Isoz Kálmán	A pesti hangszerkészítők küzdelme a külföldi behozatal ellen és II. József emléktáblája	79–85. o.
	A Ferenciek terén állott közkút	85–87. o.
Garády Sándor	A vízivárosi Aranyhajó vendégfogad	87–91. o.
Romhányi István	A Várszínház múltja és jövője	91–92. o.
Ruttkay	Az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár keletkezése	92–94. o.
	Hild József építőmester műszaki rajzolója	94–95. o.
	A pesti Dunafürdők múltja	96. o.

(I. évfolyam) 1928. 6. szám (október)

HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET (MELLÉKLET)		
Dr. Zoltai Lajos	Volt-e Keserű nevű falu Szabolcs vármegye hajdani területén?	1–2. o.
Horváth Károly	Debrecen. A százéves hortobágyi kőhíd	3–6. o.
[Horváth Károly]	1848.	6–7. o.
HADIMÚZEUMI LAPOK		
	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei	8. o.
	Szemle Az 1526. évi mohácsi hadjárat emlékművei Múzeumok Leletek és ásatások Veszteségeink Bajtársi összejövetelt tartottak Hősi emlékművet állított	8–12. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK (melléklet)		
Rokken Feren	A józsefvárosi „Zerge”-ház és telek	13–15. o.
Görgey Aladár	Az Erzsébet-híd megnyitásának negyedszázados évfordulója	15–16. o.
Melléklet: MAGYAR MŰEMLÉKEK		
Möller István	Erdély nevezetesebb műemlékeiről	51–96. o.

(I. évfolyam) 1928. 7–8. szám (november–december)

PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Rokken Feren	Budai középítkezések a XVII. század végén	1–5. o.
MAGYAR MŰEMLÉKEK		
	Befejezték a pécsi székesegyház falfestményeinek helyreállítását	6–8. o.
Horváth Károly	Külföldi kapcsolatok	9–16. o.
Melléklet: HADIMÚZEUMI LAPOK		
Aggházy Kamil	A Hadtörténelmi Múzeum munkaterve 1928–1938.	51–54. o.
Thurner Géza	A Hadtörténelmi Múzeum múltja 1918–1928.	54–56. o.
dr. Szendre János	A Rákóczy-kardok	56–65. o.
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	Görgei Arthur messzelátói	65–78. o.
Dr. Fejes György	A pécsi múzeum hadtörténelmi anyaga	78–84. o.
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	A Mária Terézia laktanya stílusa	84–87. o.

[Thurner Géza] íjf. Kalmár János Dr. Karny Rezső	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei Szemelvények a Múzeum anyagából Személyi ereklyéink (Folytatás) Szélpuskáink Éremtárunk (Folytatás) Intézeti hírek Mindszenti Szendrei János In memoriam Francis John Collinson Esquire In memoriam A múzeum gyarapodása	87–92. o.
	Szemle Múzeumok – Leletek – Ásatások Emlékművek – Hősi emlékművek Könyvek és folyóiratok Bajtársi összejövetelt tartottak Halálozások Hadimúzeum Egyesület hírei Hirdetés	94–96. o.
Melléklet: HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
Dr. Pogrányi-Nagy Félix	Emlékezünk meg a régi várainkról...	51–67. o.
Palóczy Edgár	Woroniecki-Korybut Miecislav herceg	68–75. o.
Dr. Winkler Elemér	A soproni pécek és mészárosok élete a XV–XVIII. században	76–96. o.

(II. évfolyam) 1929. 1–2. szám (január–február)

MAGYAR MŰEMLÉKEK		
Dr. Szőnyi Ottó	A német műemléki kongresszus	1–8. o.
HADIMÚZEUMI LAPOK		
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei A magyar katonai vonatkozású zenetörténet és a m. kir. Hadtörténelmi Múzeum	9–10 o.
	Intézeti hírek	10–11. o.

	Szemle Hutyra Ferenc dr. negyvenéves tanári jubileuma Leletek – Ásatások Könyvek és folyóiratok Emlékművek – Hősi emlékművek Hősi emlékművet lepleztek le november hóban Bajtársi összejövetelt tartottak Halálózások	11–14. o.
vitész dr. Málnási Ödön	Szejadi pasa utolsó hadjáratából	15–16. o.
Melléklet: PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Kelényi B. Ottó	A Pázmány Péter-tudományegyetem csillagvizsgáló intézetei (Folytatás)	99–112. o.
Garády Sándor	A vízivárosi „Fehérkereszt”-fogadó és szomszédjai	112–119. o.
Romhányi István	Színházalapítási törekvések a főváros egyesítése után	119–128. o.
Gárdonyi Albert	Az Erzsébet tér keletkezése	128–133. o.
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	Renaissance-kori sírkő-torzó a Margitszigeten	133–137. o.
Romhányi István	A „Hét választófejedelemhez” címzett vendégfogadó	137–139. o.
Gárdonyi Albert	A budavári domonkosrendi templom pusztulása	139–140. o.
Rokken Feren Ferenc	A budavári Szent Miklós-torony	141. o.
Kelényi B. Ottó	A pesti Dunafürdők történetéhez	141–143. o.
Rokken Feren Ferenc	A pesti Szentháromság-szobor történetéhez	143–144. o.
Melléklet: HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
Banner János dr.	Volt-e Szegeden az Árpád-korban pénzverde	3–12. o.
Pogrányi-Nagy Félix dr.	Emlékezzünk meg régi várainkról (Folytatás)	13–27. o.
H. K. [Horváth Károly]	1849. A szabadságharc nevezetesebb eseményei	28–32. o.
	†Soós Elemér	32. o.

(II. évfolyam) 1929. 3 szám (március)

	1849. május 21. (Budavár visszafoglalásának 80. évfordulója alkalmából)	1. o.
HŐSI SÍROK ÉS TEMETŐK		
Horváth Károly	Fekete hantokra	2–3. o.
vitész Pósch Rezső	Hősi sírjaink és azok kultuszáról	3–4. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Dr. Kovács Lajos	A budai hóhérház	5–7. o.
Romhányi István	Karacs Ferenc pesti háza	7–8. o.
Gárdonyi Albert	A királyi udvar Budára költöztetési terve 1741-ben	8–9. o.
Kovács Lajos	A budapesti városkép kialakulása	9–10. o.

HADIMŰZEUMI LAPOK		
Thurner Géza	A szabadságharc emlékművei	11–12. o.
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	Nürnberg város hadtörténelmi és magyar katonai műveltség-történeti vonatkozásai	12–14. o.
	Intézeti hírek	15. o.
	Szemle Múzeumok Leletek – Ásatások Könyvek és folyóiratok Emlékművek – Hősi emlékművek Hősi emlékművet lepleztek le november hónapban Bajtársi összejövetelt tartottak	15–16. o.
MAGYAR MŰEMLEKEK (Melléklet)		
Dr. Lechner Jenő	A Szepesség és Sáros vármegye műemlékei	3–19. o.
Láczay-Fritz Oszkár	Erdély déli részének műemlékei	20–36. o.

(II. évfolyam) 1929. 4–5. szám (június)

PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Dr. Gárdonyi Albert	A pesti városfal	1–8. o.
Dr. Kovács Lajos	A budai „Alkotás” ház és a Falk család	8–10. o.
	A miniszterelnökségi palota múltjából	10–11. o.
MAGYAR MŰEMLEKEK		
	Ismerjük meg műemlekeinket!	12–16. o.
	Ásatások és kutatások az egri várban	16. o.
Melléklet: HADIMŰZEUMI LAPOK		
Dr. Nagy Lajos	Adatok Ulcisia Castra (Szentendre) hadtörténetéhez I.	3–6. o.
Palóczy Edgár	Toldi Miklós fegyverei	6–12. o.
Amant Zoltán	A magyar numizmatika hadi vonatkozásban	12–20. o.
Marosi Arnold	A székesfehérvári múzeum új otthona	21. o.
Sgardelli Caesar	„Hadimúzeum”	22–23. o.
K. P. E.	Ólomkatonák	23–24. o.
[Thurner Géza]	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei A csapatok emlékgyűjteményei	24–28. o.
Dr. Karny Rezső	Szemelvények a Hadtörténelmi Múzeum éremtárából	
	Intézeti hírek	28. o.
	Szemle Leletek – Ásatások Bajtársi összejövetelt tartottak Halálózás	28. o.

Gabányi János	Könyvismertetés	29–30. o.
Melléklet: CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK		
Czakó Károly	A kistrédei Rhédey-család	4–12. o.
Melléklet: HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
Dr. Balogh Albin	Néhány vonás az árpádkori Esztergomból	35–44. o.
Péchy-Horváth Rezső	Honfoglaláskori magyar telepek Szlavóniában	45–47. o.
Divéky Adorján	„A Lengyelországnak elzálogosított XVI. szepesi város visszacsatolása 1770-ben” Ism.: Görgey Aladár	48. o.

(II. évfolyam) 1929. 6. szám (szeptember)

Horváth Károly	Október 6.	1–2. o.
MAGYAR MŰEMLÉKEK		
	Az egykori budai országház nagytermének restaurálása	3. o.
	A pápai bencéstemplom régi orgonája	3–5. o.
	A pécsi egyetemi templomot...	5–6. o.
	A zsámbéki templomról...	6. o.
	A visegrádi vár restaurálása	6. o.
HADIMŰZEUMI LAPOK		
Thurner Géza	Hagyományok ápolása	7–8. o.
	Szemle	
	Múzeumok	
	Leletek – Ásatások	
	Hősi emlékművet lepleztek le	
	Bajtársi összejövetelt tartottak	
	Könyvek	9–10. o.
CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK		
	Családtörténeti lapok	11. o.
	Adattár	11–13. o.
	Egy nemeslevélben felejtett számla	13. o.
	Kérdések és válaszok	14. o.
Rexa Dezső	A kunkapitány	15–16. o.
Melléklet: PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Kelényi B. Ottó	A Pázmány Péter Tudományegyetem csillagvizsgáló intézetei III.	147–165. o.
Romhányi István	Fáy András pesti ingatlanai	166–173. o.
Garádi Sándor	Marsigli óbudai castrumai	173–177. o.
Lósy-Schmidt Ede	Javaslat a Dunának függőhíddal való áthidalására Buda és Pest között 1823-ból	177–188. o.
Gárdonyi Albert	A Szent Jobb tiszteletének kezdetei Budán	188–189. o.
Rokken Feren Ferenc	A Nádor-kert	189–191. o.

Hradovay László	Renaissance-kori sírkő-torzó a Margitszigeten	191–192. o.
	A terézvárosi közkút	192. o.

(II. évfolyam) 1929. 7–8. szám (november)

PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Dr. Gárdonyi Albert	A budai országházi terem múltja	1–3. o.
Kovács Lajos	Budai nemzetiségi ellentétek a XVIII. században	3–5. o.
Dr. Gárdonyi Albert	A budai színészet kezdetei	5–6. o.
MAGYAR MŰEMLEKEK		
Dr. Szőnyi Ottó	Ásatások az egri várban	7–9. o.
	Leletek a budai helyőrségi templomban	10–11. o.
	A visegrádi várrom helyreállítása	11–12. o.
	A mátraverebélyi róm. kath. templom restaurálása	12. o.
	Az egri minaré	12. o.
CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK		
Görgey Aladár	A különböző Görgey-nevű családok eredete	13–15. o.
Rexa Dezső	Kérdések és válaszok	15–16. o.
Melléklet: HADIMŰZEUMI LAPOK		
Bevilaqua-Borsody Béla dr.	Adalékok a városok, várak és egyéb erős helyek kapuinak és kulcsainak katonai művelődéstörténetéhez	33–47. o.
Dr. Lovas Elemér	VII–X. századi kardtípusok a győri bencés Rómer Flóris múzeum régiségtárából	48–51. o.
Csallány Gábor	Avarkori fegyverek egy lovas sírból	51–52. o.
Amant Zoltán	Egy ismeretlen hadgyakorlati emlékérem-próbaveret	52–53. o.
Kisfaludy-Péter Elemér	Gróf Wartensleben-ereklyék a Hadtörténelmi Múzeumban	53–54. o.
	A M. K. Hadtörténelmi Múzeum közleményei Ásatás a Nándor bástyán A budai régi temetők kérdéseinek rendezése Orvostörténelmi kiállítás A német, osztrák é magyar archeológusok 1929. évi vándorgyűlése Marsigli Luigi Ferdinando grófhálálának kétszázadik évfordulója Mozgalom a magyaros diáksapka érdekében	54–58. o.
	Intézeti hírek	58–59. o.
	Szemle Múzeumok Leletek – Ásatások Hősi emlékművet lepleztek le	59–60. o.

Melléklet: HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
Dr. Pogrányi-Nagy Félix	Emlékezzünk meg a régi várainkról... (Abaújtorna vármegye: harmadik közlemény)	51–66. o.
Melléklet: KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK		
Horváth Károly	J. A. Blackwell	3–4. o.
Horváth Károly	II. Rákóczi Ferenc Angliában	4–7. o.
Horváth Károly	Német-magyar kapcsolatok. II. Rákóczi Ferenc esküvője	7–15. o.
Sonkoly István	Lengyel-magyar kapcsolatok. Zenei kapcsolatok	15–16. o.

(III. évfolyam) 1930. 1–3. szám (január–március)

Horváth Károly	A 600 éves puskapor (1330–1930)	2–9. o.
Rexa Dezső	Politikai gúnyvers és kép mirőlunk 1757-ből	9–10. o.
Amant Zoltán	Egy ismeretlen vegyesházi dénár	10–11. o.
Dr. Buday Árpád	Szász alapítás-e Kolozsvár?	11–14. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK		
Gárdonyi Albert	Pest város keleti kereskedelme a XVIII. században	3–52. o.
CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK (Melléklet)		
Rexa Dezső	Libellum Rerum Memorabilium	3–11. o.
	Idea Investigandae Nobilitatis in Hungariam transversa – Tervezet a nemesi igazoló perek lefolytatására a XVII. századból.	12–13. o.
	Házasságigazolások a pestmegyei törvényszék 1837. évi peres irataiból.	14. o.
	Kérdések és feleletek	15–16. o.
KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK (Melléklet)		
Dr. Horváth Henrik	Magyar ötvösök Bécsben	3–14. o.
Horváth Károly	Kik vettek részt Buda visszafoglalásában 1686. szeptember 2-án	3–11. o.

(III. évfolyam) 1930. 4–6. szám

Kisfaludy Péter Elemér	Múzeumi Hírek. Hadtörténelmi Múzeum	11–12. o.
	Újabb Przemysl zászlórészek	
	Gróf Wartensleben-ereklyék	
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK (Melléklet)		
Garády Sándor	II. József pestbudai látogatásai	55–75. o.
Dr. Kovács Lajos	A budai katonatemető áthelyezése 1797-ben	75–82. o.
Rokken Ferenc	A pestvárosi kényszerítő dologház	82–87. o.
Romhányi István	Katona József pesti lakása	87–96. o.
Rokken Ferenc	A Kálvin-téri díszkút	96–98. o.
CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK (Melléklet)		

Schützenberger Artur	Nyomozás a Schützenberger-család magyarországi ágának eredetéről	19–25. o.
[Rexa Dezső]	Adattár. Családtörténeti okmányok a Rexa-család levéltárából.	25–30. o.
[Rexa Dezső]	Piktorszám a XVIII. század közepéről	30–31. o.
[Rexa Dezső]	Hogy nevelték régen a nemes úrfit?	31. o.
[Rexa Dezső]	Kérdések és válaszok.	31–32. o.
[Rexa Dezső]	Nászversek mint családtörténeti igazolások.	33–35. o.
[Rexa Dezső]	Házassági igazolások a törvénytudományi iratokban	35–36. o.
HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET		
[Horváth Károly]	Hol járt Rákóczi?	3–18. o.

(III. évfolyam) 1930. 7–9. szám

[Horváth Károly]	Hol járt Rákóczi?	1–16. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK Melléklet		
Gárdonyi Albert	Pest város jogi szakiskolája (1756–1771)	101–117. o.
Romhányi István	Az Orczy-kert	117–132. o.
Bártfai Szabó László	Adatok az 1831-i kolera történetéhez Budán és Pesten	132–142. o.
Rokken Ferenc	Az evangélikusok deáktéri ingatlanszerzései	142–152. o.
Gárdonyi Albert	Városszépítési törekvések Pesten József nádor előtt	153–160. o.

(IV. évfolyam) 1931. 1–2. szám

[Horváth Károly]	Hol járt Rákóczi? III.	1–17. o.
Ifj. Kerekes József	A beketfalvi Mórocz-család története. (Az Esterházy és Széchenyi családok anyai ősei.)	18–41. o.
Dr. Csatkai Endre	Két magyarországi órás céh	41–46. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK (Melléklet)		
Bártfai Szabó László	Gróf Széchenyi István és Budapest I.	3–39. o.
Garády Sándor	Mátyás király budai vadaskertje	40–60. o.
Rokken Ferenc	A pesti református egyház telekszerzése	60–68. o.
Gárdonyi Albert	Budai könyvkiadók a középkor végén	69–75. o.
Ruttkay Imre	Mátyás király pesti szobra	76–78. o.
	Batthyány József hercegprímás és a Városliget	78–80. o.
	A budavári Fortuna-épület	80–82. o.

(IV. évfolyam) 1931. 3–4. szám

Horváth Károly	Hol járt Rákóczi? IV.	1–26. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK (Melléklet)		
Bártfai Szabó László	Gróf Széchenyi István és a főváros II.	85–104. o.
Isoz Kálmán	A rendszeres zeneoktatás megindulása Budapesten.	104–115. o.

Garády Sándor	Egy budai polgár feljegyzései.	115–133. o.
Faludi János	Az első pesti kereskedelmi iskola.	134–138. o.
Garády Sándor	Mátyás király vadaskertjének falai.	139–143. o.
Bánrévy György	A budavizivárosi [!] régi temető.	143–151. o.
Dr. Kovács Lajos	A kálvin téri „Két Oroszlán”-ház és vendégfogadó	152–159. o.
Rokken Ferenc	Irinyi János pestvárosi gyufagyárai.	160–163. o.

(V. évfolyam) 1932. 1–4. szám

Horváth Károly	Hol járt Rákóczi? V.	1–16. o.
PESTBUDAI EMLÉKLAPOK (Melléklet)		
Garády Sándor	Az óbudai filatorium	3–29. o.
Jacoby Péter	XVIII. századi újságok helyi hírei	30–57. o.
Dr. Kovács Lajos	A budai pestistemető és kápolnája	57–75. o.
Rokken Ferenc	A szerviták belvárosi telkei	72–79. o.
Dr. Czeke Marianne	Özv. gróf Brunszvik Antalné házai	79–87. o.
Garády Sándor	Mátyás király vadaskertje.	88–94. o.
Jacoby Péter	Buda és Pest 1809-ben	95–117. o.
Dr. Bánrévy György	Húsz év Buda fejlődéstörténetéből	118–127. o.
Dr. Gárdonyi Albert	Régi pesti utcaelnevezések	128–130. o.
Dr. Gárdonyi Albert	Vidéki birtokosok Pesten a XVIII. században	130–133. o.
Dr. Bánrévy György	Helyreigazítás a „A budavizivárosi [!] régi temető” című cikkhez.	133–135. o.

Irodalomjegyzék

Babucsné 2003.

Babucsné Tóth Orsolya: Az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 6. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2003. 43–78. o.

Bodó – Viga 2002.

Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002.

Kenyeres 1967.

Magyar életrajzi lexikon Első kötet. Főszerk. *Kenyeres Ágnes*. Budapest, 1967.

Kenyeres 1969.

Magyar életrajzi lexikon Második kötet. Főszerk. *Kenyeres Ágnes*. Budapest, 1969.

Magyar Minerva 1930–1931.

Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. VI. kötet. Budapest, 1930–1931.

Sallay 2008.

Sallay Gergely Pál: 50 éve hunyt el dr. Karny Rezső, a Magyar Királyi Hadimúzeum éremtárának egykori vezetője. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 173–178. o.

Szijj 2000.

Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Főszerk. *Szijj Jolán*. Budapest, 2000.

Szoleczky 2008.

Szoleczky Emese: „Utolsó ... állomásteste a M. Kir. Hadimúzeum” Thurner (Turányi) Géza emlékére. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 143–174. o.

THE JOURNALS TITLED *HADIMŰZEUMI LAPOK* (1925–1928) AND *HISTORIA* (1929–1932)

The first issue of *Hadimúzeumi Lapok* (Journal of the Military Museum) was published on 1 December 1925, as the official gazette of the Royal Hungarian Military History Museum and the official journal of the National Hungarian Military Museum Association. It offered studies on military history, publications on the Museum's collections, activities and events, and Association news.

Due to financial difficulties and social disinterest, the Journal was published independently only for two years in eight issues, then between 1929 and 1932, it was issued as a supplement to the journal titled *Historia* (History). The author introduces the two journals and publishes the repertory of the eight volumes.

DIE ZEITSCHRIFTEN „HADIMŰZEUMI LAPOK“ (1925–1928) UND „HISTORIA“ (1929–1932)

Am 1. Dezember 1925 erschien die erste Nummer der „Hadimúzeumi Lapok“ als die offizielle Mitteilung des Königlich Ungarischen Museums für Militärgeschichte, und zugleich das offizielle Blatt des Vereins des Landesweiten Ungarischen Kriegsmuseums, in welchem neben militärhistorischen Aufsätzen auch Nachrichten über die Sammlungen, der Tätigkeit und der Veranstaltungen des Museums sowie des Vereins ihren Platz fanden.

Aufgrund von finanziellen Schwierigkeiten, sowie dem Mangel an Interesse seitens der Gesellschaft erschien die Zeitschrift selbständig nur zwei Jahre lang, in acht Nummern, und wurde zwischen 1929 und 1932 als Beiblatt der Periodika „Historia“ herausgegeben.

Dieser Aufsatz stellt die zwei Zeitschriften vor, und präsentiert das Repertorium der 8 Jahrgänge.

Sallay Gergely Pál

„EGY-EGY DARAB TÖRTÉNELEM, MAGYAR HAGYOMÁNY”
A HADIMÚZEUM ÉS A HELYŐRSÉGI TEMPLOM ELSŐ VILÁGHÁBORÚS
EMLÉKTÁBLÁI

Az 1920-as és az 1930-as években országszerte sok száz emlékművet állítottak a magyar városok, községek és falvak közterein, az 1914 és 1918 között elesett helybéli katonákra emlékezve.¹ Adott volt azonban a kérdés, hogy a megemlékezők hol róhatják le kegyeletüket azon elesett hősök emléke előtt, akiket a Trianonban megcsonkított ország határain túlról soroztak be a hajdani alakulatokhoz? A gondolatot az első világháború befejezését követő napokban létrehozott Magyar Királyi Hadtörténelmi Múzeum vezetése karolta fel.

Amikor 1926-ban a volt 4. és 310. honvéd gyalogezredek egykori parancsnokai jelezték, hogy a Múzeum leendő budavári épületének Bástya sétány felőli falán szeretnének emléktáblát elhelyezni, Aggházy Kamil (1882–1954) igazgató a Hadimúzeumi Lapok hasábjain így írt: *„Magunk részéről a legmelegebben üdvözljük és támogatjuk e nemes gondolatot. Ezzel megoldást nyer mindazon volt csapat-estek kegyeletének lerovása, melyek a községekben ezt nem eszközölhetik. A múzeum igazgatósága a jelentkező bajtársi szövetségeknek szívesen szolgál részletes felvilágosítással.”*² Két évvel később, a várbéli épületbe költözés előestéjén, Aggházy ugyanabban a folyóiratban ismét megfogalmazta a Múzeum célkitűzéseit e téren: *„A magyar katonai dicsőség kegyeleti helye, temploma és iskolája a Magyar Hadimúzeum. [...] Ez maga gyülekezőhelye lesz minden kegyeletos magyarnak és idegennek. Itt fognak sorakozni ágyúink, itt állnak majd megszűnt csapatteink emléktáblái.”*³ A hősi emléktáblák felállításával kapcsolatban külön felhívást is közölt a Hadimúzeumi Lapok e száma: *„[...] a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum új épülete [...] volna biva-
tott oly ezredek emléktáblái elhelyezésére, amelyek székhelye a megszállt területre esik. [...] Tervünk az, hogy a külső falon az ezredek jelentkezői sorrendjében fogjuk ezeket az emléktáblákat elhelyezni. A számba jöhető ezredek tisztikarait kérjük, ha nem is rendelkeznek még most a megfelelő összeggel, akkor is jelentsék be igényüket emléktábla elhelyezésére vonatkozólag. Nekünk ugyanis ideiglenesen be kell osztanunk a falterületet és jelezniünk kell, hogy egyes területekre milyen ezredek emléktáblája fog kerülni.”*⁴

1 A témáról részletesen lásd: Kovács 1991.

2 *Hadimúzeumi Lapok*, 1926. december. II. köt. 8–10. sz. 34–35. o.

3 *Aggházy* 1928. 4. o.

4 A megszűnt csapatteink hősi emléktábláinak felállítása. *Hadimúzeumi Lapok*, 1928. április. I. köt. 1. sz. 43. o.

*A volt m. kir. marosvásárhelyi
22. honvéd gyalogezred
emléktáblája 1929. december
8-án (HTM)*

Az előkészítő munka részeként a Múzeumban kimutatások készültek egyrészt az elszakított területekről hajdan kiegészített alakulatokról, másrészt azokról a bajtársi közösségekről, amelyek rendszeres összejöveteleket tartottak, így az említett emléktáblák potenciális felállítóinak és „használóinak” számítottak.⁵

A Hadimúzeum az Üllői úti Mária Terézia-laktanyából hamarosan, 1929 nyarán valóban beköltözött a budai Várban, a Nándor-laktanya nyugati szárnyában kialakított, régen áhított új hajlékába, és még ez év december 8-án felavatták az első olyan ezred világháborús hősi emléktábláját, amelynek hadkiegészítése 1918-ig a trianoni békediktátummal elcsatolt területekről történt és a csapat-testnek az ország megmaradt területén nem volt utódja. (Az eredeti tervektől eltérően ezt – és egy kivétellel később a többi emléktáblát is – nem az épület külső falán, hanem bent, az első emelet folyosóján helyezték el.)

Az emléktábla a volt marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred hősi halottainak emlékét hirdette. Az avatóünnepélyen báró Than Károly (1873–1945) nyugálmányú altábornagy, az ezred volt parancsnoka méltatta egykori alakulatának a haza iránti hűségét és hősiességét. Az emléktáblát Kirchlechner Károly (1872–1961) tábornok leplezte le, amelynek átvételekor vitéz Aggházy Kamil

⁵ HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 10. doboz. 1379/Hadt. Múz.–1928.; HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 106. doboz. Hadtörténelmi Levéltár 13/1929.

nyugállományú ezredes, múzeumigazgató hangsúlyozta, hogy a vezetése alatt álló intézet legfőbb hivatása a katonai erények megörökítése és a harci emlékek megőrzése.⁶ A fennmaradt írásos és képi dokumentumokból tudjuk, hogy az emléktábla nagyméretű, faragott szürke márvány keretét fent rohamsisakos katona mellképe, kétoldalt a hadkiegészítési kerületet szimbolizáló három-három címer (Csík, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Udvarhely vármegyék, illetve Marosvásárhely), lent pedig „1869–1918” évszámok díszítették. Középen, a stilizált babérfonat által övezett, négyzet alakú fehér márványablán olvasható vésett, aranyszínű, huszonhat soros felirat az alakulat történetének, különösen első világháborús tevékenységének jelentős állomásairól adott számot. A bekezdésekbe szedett szöveg így kezdődött: „Erdélyből száműzött honfiak, merítsetek reménységet, bizalmat és erőt a volt m. kir. marosvásárhelyi 22. honvéd gyalog ezred dicső múltjából!” A feliratot a Szózat tizedik versszakának sorai zárták.⁷

Ugyancsak 1929. december 8-án került sor a Hadimúzeumban a volt cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred kegyeleti ünnepélyére, amelynek alkalmával az egykori alakulat összegyűlt bajtársai megőrzés végett átadták a Múzeumnak azt a zászlót, amellyel az ezred 9. menetzászlóalja 1914 szeptemberében elindult a galíciai harctérre. A világháború vérvizatarából épségben kikerült zászlót a Kapisztrán téri Helyőrségi templomban elhangzott ünnepi misén háromszor meghajtották az ezred hősi halottainak ott elhelyezett emléktáblája előtt, majd átvitték a Hadtörténelmi Múzeumba, ahol átadták vitéz Aggházy Kamil nyugállományú ezredesnek.⁸

E két ünnepély nyitotta meg azt a sorozatot, amelynek eredményeként az 1930-as évek derekán már több mint tucatnyi hősi emléktábla díszítette a Hadimúzeum falait és hirdette a – Trianonban megrajzolt – határokon túlról egykor besorozott katonák világháborús helytállását és véráldozatát. Álljunk meg azonban, mielőtt a további múzeumi emléktábla-állításokat sorra vesszük, és vizsgáljuk meg, mi történhetett, hogy – bár a kegyeleti „projektet” évekkorábban a Hadimúzeum karolta fel, sőt hirdette meg – az első Nándor-laktanyabéli emléktábla felállításakor – amint olvashattuk – a volt pozsonyi közös gyalogezrednek már táblája volt a Kapisztrán tér másik oldalán, a Helyőrségi templomban! És nem is egyedül nekik. A nyitrai/pozsonyi kiegészítésű volt m. kir. 37. honvéd tüzérdandár bajtársi közössége 1924 októberében,⁹ a volt cs. és kir. brassói 2. gyalogezred bajtársai 1926 októberében,¹⁰ a volt pozsonyi 72. közös gyalogezred bajtársi köre pedig 1927. június 15-én¹¹ avatta fel emlékművét a templom belső falán, és 1929 novemberében már a volt cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezred hősi halottainak emlékét is tábla őrizte ugyanott.¹² A *Magyarság* képes mellékletében 1929. november

6 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1929. december 9. XI. évf. 281. sz.; *Az Őrszem*, 1930. január 20. 6. o.

7 Magyar Királyi Hadimúzeum 55058. leltári számú törzslap; HTM Fotóarchívum 36248/3 m. kir. leltári szám; *Képes Pesti Hírlap*, 1929. december 10.; *Az Őrszem*, 1930. január 20. 8. o.

8 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1929. december 10. XI. évf. 282. sz.; *Az Őrszem*, 1930. január 20. 6. o.

9 *MTI Napi hírek*, 1924. szeptember 29.

10 *Ujság*, 1926. október 5. 10. o.

11 HTM Fotóarchívum 13247 m. kir. leltári szám.

12 *Magyarság* képes melléklete 1929. november 17. 5. o.

17-én (tehát a hadimúzeumi első emléktábla-avatás előtt néhány héttel) közölt templomi emlékmű-fotók alatt ez volt olvasható: „*A megszállott területekhez tartozó régi ezredek hősi balált halt bajtársaik emlékét megörökítő emléktábláikat egyelőre a budai KAPISZTRÁN helyőrségi templom falán helyezik el.*”¹³ Nem egyértelmű, hogy ebben a mondatban az „egyelőre” szó a Hadimúzeum küszöbön álló (esetleg rossz szemmel nézett?) kegyeleti elképzeléseire utal-e. Az mindenesetre különös, hogy az egyik képen a „37-es honvédtüzérek” 1924-es avatású emlékműve szerepel, amelyre a felirat ugyancsak megtévesztő módon „legutóbb elhelyezett” emléktáblaként utal. Talán túlzásnak tűnhetne a fenti eszme-futtatás, ha nem állna rendelkezésünkre egy néhány évvel későbbi levélváltás a Hadimúzeum és a Római Katolikus Tábori Püspökség között, amely egyértelmű feszültségről árulkodik az emléktábla-ügy terén.¹⁴

A Hadimúzeum vezetése 1936 májusában azt követően fogalmazott levelet a Tábori Püspökségnek, hogy a volt cs. és kir. nagyszabeni 31. gyalogezred bajtársi közössége azt az emléktáblát, amelyet eredetileg a Hadimúzeumban óhajtott elhelyezni, de amelynek művészi kivitelét az intézmény vezetése kifogásolta, változatlan formában felállította a Helyőrségi templomban. (Jelen ismereteink szerint az emléktábláról kép sajnos nem áll rendelkezésre.) A levélben hivatkoztak egy előző évi honvédelmi minisztériumi rendeletre, amely arra nézve intézkedett, hogy honvédségi épületekre hadtörténeti vonatkozású emléktáblák csak a Hadimúzeum szakmai véleményezése után kerülhessenek. Ennek az intézkedésnek a hatályát a Hadimúzeum vezetése kívánatosnak tartotta a Helyőrségi templomra nézve is foganatosítani. Az indoklás szerint „*e nélkül a templomba is bekerülhetnek felül nem bírált, kifogásolható emléktáblák.*” Ugyanakkor – a fogalmazvány eredeti szövege szerint – attól is tartottak, hogy „*emléktáblák ilyen módon való felállításával a templom bizonyos mértékben versenytársként jelentkeznek.*” Ezt a szövegrészt azután a következők szerint fogalmazták át: „*e helyzetnek a felállítók által való kibaszálása egészségtelen viszonyokat teremt (a Hadimúzeum bírálata elől, vagy után egyszerűen »átmenekülnek«)*” – megállapíthatjuk, hogy ha a módosítást finomításnak szánták is, ez a szövegezés ugyanúgy, vagy talán még inkább dehonestáló volt a Helyőrségi templomra, illetve a Római Katolikus Tábori Püspökségre nézve. A levél a továbbiakban ajánlott irányelveket is megfogalmazott a címzett részére:

„*A Helyőrségi templom hősi kápolnájának emléktáblákkal való díszítését magam részéről is pártolom és feltétlenül előmozdítandónak tartom, azonban véleményem szerint helyesebb volna a Helyőrségi templom hősi kápolnáját olyan módon kiképezni, hogy abban a világháborús összes magyar gyalog-, lovas-, tüzér-, műszaki-, vonat-, e[gészség]ü[gy]i- alakulatok és esetleg a magyar katonai intézetek helyeznének el egy-egy együttes emléktáblát, amelyek az emlékezések napján koszorúztatnának meg. [...]*”

Ez az együttes emléktábla sorozat sokkal inkább kifejezné a hősi kápolna katonai és vallási együttes jelentőségét, mint az egyes ezredek mostani csonka emléktábla sorozata.

13 *Magyarság* képes melléklete 1929. november 17. 5. o.

14 HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 27. doboz. 385/sgt.–1936.

A templommal összekapcsolható hagyományápolás tekintetében is megfelelőbbnek látszik az ilyen megoldás, mert a Helyőrségi templom nem egyes csapattestek temploma. [...]

Az egyes ezredek emléktáblái pedig így módon hiánytalan sorozatban volnának felállíthatók a Hadimúzeumban.

A helyzet most az, hogy van egy csonka sorozat a Helyőrségi templomban és csonka a Hadimúzeum emléktábla sorozata is.”

Dr. Hász István (1884–1973) lelkész tábornok, római katolikus tábori püspök néhány napon belül megérkezett válaszeleveléből egyrészt kiderül, hogy a Hadimúzeum emléktáblák szakvéleményezésében játszott, rendeletileg meghatározott szerepét nem ismerte, és ezért a vonatkozó rendelet szövegének rendelkezésére bocsátását kérte; másrészt soraiból érezhető, hogy nem kifejezetten üdvözölte a kéréstlen iránymutatást. Kérésének megfelelően a hivatkozott rendelet kivonatot megküldték részére, az eszmecezerének azonban Aggházy Kamil múzeumigazgató – bizonyára érezve a „kegyeleti versengés” visszásságát – maga vetett véget, amikor később ráírta az ügydarabra, hogy „*Folytatása nem kívánatos.*”

Tény, hogy a volt 31. közös gyalogezred (a sajtó által művészinak titulált) emléktábláját dr. Hász István tábori püspök 1936. május 23-án felszentelte a Helyőrségi templomban,¹⁵ s az is tény, hogy a sajtóban ezt követően megjelent beszámolókból úgy tűnik, hogy az addigra kialakult eljárási rend (míse a Helyőrségi templomban, majd emléktábla-avatás vagy koszorúzás a Hadimúzeumban) megváltozott. A volt cs. és kir. gyulafehérvári 50. gyalogezred múzeumi emléktáblájának 1937. június 6-i felavatását például – úgy tűnik – nem előzte meg míse,¹⁶ ahogy 1939. november 5-én az egykori kolozsvári 21. honvéd gyalogezredét sem.¹⁷ Még szembetűnőbb, hogy a volt temesvári 61. közös gyalogezred – éppen a fenti levélváltás idejére eső – 1936. május 17-i táblaavatása kapcsán az előzetes hírek¹⁸ még a Helyőrségi templombéli misét követő múzeumi táblaleplezésről szóltak, az utólagos híradás azonban erről már nem számolt be.¹⁹ Furcsának tűnik továbbá, hogy a volt cs. és kir. beszercei 63. gyalogezred bajtársi közössége 1936. október 24-én, a Hadimúzeumban 1931-ben állított emléktáblájuk megkoszorúzása előtt a Ludovika Akadémia kápolnájában gyűlt össze istentiszteletre.²⁰ Az igazsághoz hozzátartozik ugyanakkor, hogy néhány héttel később, 1936. november 20-án az egykori ungvári 66. közös gyalogezred bajtársi köre a „Kapisztrán templomban” vett részt misén, mielőtt a Hadimúzeumban elhelyezett hősi emlék előtt lerótta volna kegyeletét.²¹ Ahogy igaz az is, hogy a két intézmény közötti affért követően a Helyőrségi templomban nem állítottak több olyan emléktáblát, amely az elcsatolt területek egykori alakulatait idézte volna meg.

15 *Budai Napló*, 1936. június 8. 2. o.

16 *Budapesti Hírlap*, 1937. május 26. 8. o.; *Pesti Napló*, 1937. május 26. 12. o.; *Pesti Napló*, 1937. június 4. 10. o.

17 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1939. október 28. XXI. évf. 273. sz.; *Népszava*, 1939. október 29. 13. o.

18 *Pesti Napló*, 1936. május 8. 14. o.; *Budapesti Hírlap*, 1936. május 15. 10. o.

19 *Budapesti Hírlap*, 1936. május 24. 15. o.

20 *Pesti Napló*, 1936. október 18. 19. o.

21 *Pesti Napló*, 1936. november 10. 12. o.

E kitérő után azonban adjuk vissza a főszerepet a bajtársi közösségek eredeti és valóban magasztos céljának, a kegyeletnek! Térjünk vissza 1930-ba, és vegyük sorra kronológiai rendben először a Hadimúzeum, majd a Helyőrségi templom falain belül felavatott táblákat!

A Hadimúzeum emléktáblái

A volt marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred bajtársainak fent ismertetett emléktábla-avatásáról írt beszámolóját *Az Őrszem* című altiszti folyóirat tudósítója, vitéz Pálffy István főmester ezekkel a sorokkal zárta: „Íme a *Hadtörténelmi Múzeum* alig foglalta el helyét új bajlékában, máris megkezdődött a kegyeletes barci ereklyék elhelyezésének sorozata. Minden elhelyezett és elhelyezendő emléktárgyhoz magyar testvéreink ezreinek vére, halálos és mégis dicső emléke fűződik. Vajon lesz-e ennél szebb templom a magyar honvéd számára, mint az a hely, ahol minden emlék egy-egy oltárkövet jelent a hazaszeretet ez újonnan épült templomában?”²² Innentől kezdve csakugyan egymást követték a Hadimúzeumban az avatási ünnepségek.

1930. május 4-én a volt cs. és kir. 82. székely gyalogezred tisztikara és legénysége vett részt emléktábla-felszentelésen, ahol Habsburg József (1872–1962) királyi herceg emlékezett meg az ezred világháborúban tanúsított vitézségéről, nehéz harcairól és súlyos véráldozatairól. Az emléktáblára a szónokon kívül koszorút helyeztek a honvédelmi miniszter, a honvéd főparancsnok, a városparancsnokság, Székelyudvarhely, több székely szervezet, valamint a volt brassói 2., a temesvári 61. és a marosvásárhelyi 62. gyalogezred képviselői, illetve báró Waldstätten Egon (1875–1951) nyugállományú ezredes, a Mária Terézia Katonai Rend lovagja, az ezred utolsó parancsnoka.²³ A faragott kőkeretbe foglalt szürke márvány emléktáblára a 82. gyalogezred emlékműveként 1917 decemberében Székelyudvarhelyen felavatott Vasszékelyt ábrázoló bronz dombormű (Galát Lajos [1878–?] alkotása) került.²⁴ A dombormű körül szerepelt a márványtábla arany betűkkel vésett felirata. Fölötte:

A VOLT CS. ÉS KIR. 82ES „SZÉKELY”
GYALOGEZRED HŐSI HALOTTAI EMLÉKÉNEK
SZENTELTE A BAJTÁRSI KEGYELET

A dombormű két oldalára 1914 és 1918 évszámok, alá pedig Petőfi Sándor: A székelyek című versének (kissé pontatlanul idézett) utolsó két sora került:

...NEM FAJULT EL MÉG A SZÉKELY VÉR
MINDEN CSEPPJE DRÁGA GYÖNGYÖT ÉR.

²² *Az Őrszem*, 1930. január 20. 6. o.

²³ *Az Őrszem*, 1930. január 20. 6. o.

²⁴ A Vasszékelyről és az emléktábláról lásd: *Probászka* 2005.

A volt cs. és kir. székelyudvarhelyi 82. székely gyalogezred emléktáblája 1930 májusában (HTM)

A kőkeret timpanont formázó felső részébe Székelyudvarhely város címerét faragták.²⁵ Az ezred történetét feldolgozó könyvből kiderül, hogy az emléktábla-állításhoz szükséges anyagi háttérrel a székelykeresztúri születésű katonaköltő, Molnár Sándor (?–?) főhadnagy, egykori 82-es zászlós 1927-ben a Zeneakadémián, majd később Kecskeméten rendezett estjeinek bevétele alapozta meg.²⁶ Innen ismerjük a leleplezési ünnepségre szóló meghívó szövegét is, amelyből kiderül, mekkora eszmei jelentőséget tulajdonítottak a táblát állító „maradékszékelyek” az emlékműnek. Ebből idézünk: „Legyen ez a tábla egyben márványnál és ércnél maradandóbb symboluma elesett 82-es bajtársaink iránt érzett mélyes szeretetünknek, hálánknak és mindenkifelett annak a kötelességérzetnek, mely szakadatlanul drága hazánk visszaszerzésére ösztönöz bennünket! Érezzük, hogy hazátlanul bolygó társaink lelkének ezzel tartozunk megadni azt a megnyugvást, hogy szabad hazájában [sic!],

25 Magyar Királyi Hadimúzeum 55059. leltári számú törzslap; HTM Fotóarchívum 36796/2 m. kir. leltári szám; *Képes Pesti Hírlap*, 1930. május 6.; *Az Őrszem*, 1930. június 20. 6. o.; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/7. sz., képmelléklet.

26 *A 82. székely gyalogezred története* 1931. 330. o.

*testvéri szeretetben forrjon össze mégegyszer [sic!] s edződjék vassá örökre a két testvér: a székely és a magyar!*²⁷ Az ezred bajtársi köre az emléktáblát ábrázoló képes levelezőlapot is kiadott.²⁸

Az egykori cs. és kir. kolozsvári 62. gyalogezred emléktábláját (amelyről képi ábrázolás ismereteink szerint nem áll rendelkezésre) 1930. május 7-én leplezték le ünnepélyes külsőségek között.²⁹ Miután a Helyőrségi templomban misén, illetve a Bécsi kapu téri evangélikus templomban istentiszteleten vettek részt, a volt ezred tiszt- és altiszt- kara és legénysége az ezred zászlójával átvonult a Múzeumba. Ott vitéz Czikely István (1870–1932) nyugállományú tábornok, a gyalogezred hajdani parancsnoka beszédében méltatta az ezred háborús tevékenységét, majd átadta a Múzeum igazgatójának a táblát, amelyet Ugron Gábor (1880–1960) volt belügyminiszter, Marosvásárhely utolsó képviselője beszédét követően a volt testvérezredek: a cs. és kir. brassói 2. és a székelyudvarhelyi 82. gyalogezred képviselői is megkoszorúztak.³⁰ A koszorúval övezett kardot ábrázoló véséssel díszített, szürke márványkeretes fehér márványtábla aranyozott felirata ez volt:

A VOLT MAROSVÁSÁRHELYI 62-IK GYALOGEZRED
HŐSI HALOTTAINAK EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTÁK
AZ ÉLŐ BAJTÁRSÁK
1914–1918
EZ A HELY SZÁMOTOKRA IDEIGLENES
VÉGLEGES MAROSVÁSÁRHELY LESZ.
ANNO 1930. MÁJUS 7-ÉN.³¹

1930. május 31-én avatta fel emléktábláját a volt m. kir. (erdélyi) 70. honvéd tüzérandár bajtársi köre. Az egyszerű fehér márványtábla felső részét plasztikus babér- és tölgykoszorú díszítette, alatta vésett, arany festésű felirat:

1916–1918.

A M. KIR.
70. HONV. TŰZÉR DANDÁR
HŐSI HALOTTAINAK
EMLEKÉRE,

A BAJTÁRSÁK.³²

27 *A 82. székely gyalogezred története* 1931. 331. o.

28 Példánya megtalálható a HTM Kéziratok Emlékanyag-gyűjteményében, 2017.651.1/KL leltári számon.

29 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1930. május 3. XII. évf. 99. sz.

30 *Az Orszem*, 1930. június 20. 12. o.

31 Magyar Királyi Hadimúzeum 55060. leltári számú törzslap.

32 Magyar Királyi Hadimúzeum 55061. leltári számú törzslap; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/8. sz., képmelléklet.

A volt m. kir. 70. honvéd tüzérdandár emléktáblája (Magyar Katonai Szemle 1935/8. sz., képmelléklet)

1930. július 6-án a volt cs. és kir. ungvári 66. gyalogezred tisztikara és legénysége gyűlt egybe emléktábla-avatásra a Hadimúzeumban.³³ Bajtársi szövetségük már évek óta gyűjtött az emlékmű megvalósítására, ismerjük például egy 1928-ból származó, meglehetősen keserű hangvételű felhívásukat, amely szerint „A gyűjtés eddigi eredménye csupán 629 pengő, holott a legszerényebb emlékmű is ennél jóval többre kerülne.”³⁴ A felavatást megelőző szentmisén Folba János (1880–1967), az ezred egykori tábori lelkésze mondott beszédet, az ünnepélyen pedig a honvédelmi miniszter képviselőjén, a tábornoki kar és a volt gyalogezred tagjain kívül az Ungmegyeiek Egyesületének képviselői is megjelentek.³⁵ Az egykori ezredparancsnok, vitéz Rátvay Imre (?–?) nyugállományú tábornok emlékbeszédében a következőket mondta: „Imára kell, hogy kulcsoljuk kezeinket, amidőn a márványtábla arany betűiben megjelentetjük mindenki előtt ezrediünk szörnyű vívódásait. De nemcsak azért jöttünk mi el, hogy találkozzunk, hanem hogy elbeszélgessünk velük; mert mi úgy érezzük, hogy ők, a sok robamsisakos, megdicsőült bajtárs, tisztak, káplárok,

33 *Az Est*, 1930. június 21. 9. o.

34 *MTI Napi hírek*, 1928. május 21.

35 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1930. július 10. XII. évf. 154. sz.

infanteristák,³⁶ elnémult trombitások, a mai napon felkelnek sátorlapkoporsóikból, lelkük a badak útján leszáll a magasból, hogy velünk lehessenek és ők is elbeszélgethessenek velünk.³⁷ Az ünnepség végén megkoszorúzták és a múzeum vezetőjének átadták az emléktáblát, amelyen babérfüzér övezte, karddal díszített keresztet formázó bronz dombormű alatt az alábbi kilencsoros vésett szöveg volt olvasható:

AZ UNGVÁRI VOLT CS. ÉS KIR. 66-IK GYALOGEZRED
TÖBB MINT 4000 HŐSI HALÁLT HALT VITÉZÉNEK
ÉS AZ EZRED
HALHATATLAN DICSŐSÉGÉNEK EMLÉKÉRE
EMELTE
AZ ÉLETBEN MARADT BAJTÁRSÁK KEGYELETE.
MAGYAR!
HA MEGÁLLSZ E SZENT HELYEN,
SZEMEDBEN KÖNNY, SZÍVEDBEN BÜSZKESÉG LEGYEN!³⁸

Még a következő – már elkészült – emléktábla felavatása előtt, 1931 elején a Hadimúzeum vezetése ismét felhívással fordult a „hontalanná vált” csapattestek bajtársi közösségeihez *Az Őrszem*, illetve az *Országos Tiszti Kaszinó* hasábjain:

„A múzeum világháborús csoportjának folyosóin helyeztetnek el azok a kegyeletes emléktáblák, melyeket azok a volt csapattestek stb. állítanak elesett hőseik emlékére, melyek kiegészítésüket a jelenleg elcsatolt területekről nyerték.

A már felállított öt emléktábla [...] a még csak rendezésben lévő [...] múzeum lélekemelő hatását fokozza. Ezt az érzést a tervezett emléktáblák összessége még emelni fogja. [...] azt a kérést intézzük azokhoz a régi tisztikarokhoz, bajtársi gyülekezetekhez, amelyek emléktábláikat már előjegyeztették, de azokhoz is, melyek ilyen még csak terveznek, hogy 1931 első négy hónapjában állítsák fel emléktábláikat, mert a múzeum világháborús részét 1931 folyamán megnyitjuk s a megnyitás napján a kegyeletes emlékeknek már hiányozniok nem szabad.”³⁹ A felhívás végén olvasható felsorolás tételesen tartalmazta valamennyi olyan, egykori alakulat megnevezését, amelyek az emléktábla-állítást terén szóba jöhetnek, így bajtársi köreik egyenként is megszólítva érezhették magukat. Érdekes ugyanakkor – és itt visszautalhatunk a Hadimúzeum és a Helyőrségi templom közötti, fent vázolt „kegyeleti rivalizálásra” –, hogy olyan alakulatok neve is szerepelt a listában, amelyeknek akkor már volt emlékműve a Kapisztrán téri templomban.

Az előbbieken említett, már elkészült emléktábla – a volt cs. és kir. szászvárosi 64. gyalogezred emlékműve – leleplezésére 1931. május 9-én került sor.⁴⁰ Az egyszerű kivitelű fehér márványtáblát Kaunz János (?–?) nyugállományú altábornagy adta át

36 Gyalogosok.

37 *Az Őrszem*, 1930. július 20. 8. o.

38 Magyar Királyi Hadimúzeum 55062. leltári számú törzslap; *Képes Pesti Hírlap*, 1930. július 8.

39 *Az Őrszem*, 1931. január 20. 8. o.; *Országos Tiszti Kaszinó*, 1931/2. sz.

40 *Új Barázda*, 1931. május 6. 4. o.

megőrzés végett a Hadtörténelmi Múzeumot képviselő Aggházy Kamilnak.⁴¹ A stilizált babérkoszorúval díszített táblán aranszínű vésett betűkkel ez állt:

1914 1918

A VOLT CS. ÉS KIR.
64. GY. EZRED
HŐSI HALOTTAINAK

A BAJTÁRSAK⁴²

A volt cs. és kir. szászvárosi 64. gyalogezred emléktáblája (Magyar Katonai Szemle 1935/9. sz., képmelléklet)

⁴¹ *Az Őrszem*, 1931. május 20. 14. o.

⁴² Magyar Királyi Hadimúzeum 55063. leltári számú törzslap; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/9. sz., képmelléklet.

A 64-esek ünnepe után a volt 62. gyalogezred bajtársi egyesülete (báró Lukachich Géza [1865–1943] nyugállományú altábornagy vezetésével), illetve a volt 70. honvéd tüzérezred tisztikara is megkoszorúzta korábban a Múzeumban felállított tábláit. Az erről szóló híradás kapcsán *Az Őrszem* tudósítója így méltatta az intézmény kegyeleti tevékenységét:

„A koszorúletétel, a világháború hőseire való emlékezés, mindig megható pillanat, nemcsak az ezredbeli bajtársak, de a hozzátartozók és a megjelent közönség előtt is. Fokozza a lélekemelő hatást maga a Hadimúzeum is. Ennek falai között a magyar hadidicsőség [sic!] emlékei sorakoznak és emlékeztetnek a legnagyobb teljesítményekre és hirdetik a magyar nemzet életfájának ősi erejét, hirdetik a magyar faj katonarényeit.”⁴³

A következő, a volt cs. és kir. beszercei 63. gyalogezred emléktáblájával 1931. június 7-én gazdagodott a Hadimúzeum folyosója.⁴⁴ Az avatóünnepségen beszédet mondott Tordek Henrik (?–?) ezredes, az ezred utolsó parancsnoka, megemlékezvén „... a 63-as fiúkról, akiknek legnagyobb része az erdélyi hegységekben, mint favágó és pásztor élte napjait. De amikor a haza hívta őket, otthagynva családjukat, kis házikójukat, azonnal jelentkeztek ezredüknél Besztercén és a legnagyobb hősiességgel adták hazaszeretetüknek tanújelét a világ minden táján, ahol ellenséggel kellett szemben állaniok.”⁴⁵ Az emléktáblát a Múzeum képviselőjében Aczél László (?–?) nyugállományú őrnagy vette át. Az öntött bronz domborművön, Füredi Richárd (1873–1947) szobrász alkotásán földön fekvő helyzetéből feltámaszkodó, sebesült rohamsisakos katona látható lába mellé letámasztott fegyverrel. Feje fölött – a történelmi Magyarország alakjára emlékeztető – felhőkben az ezred hadiútja követhető nyomon kronológiai bontásban. A középső, nagy felhő felirata:

ÉLETEMET PEDIG
HAZÁM TE SZENT HAZÁM
KÉSZ ÁLDOZAT GYANÁNT
TENÉKED ÁLDOZÁM

A dombormű alsó részén, szelvényben további felirat:

A VOLT BESZTERCEI CS. ÉS KIR. BÁRÓ PITREICH
63. GYALOGEZRED HŐSI HALOTTAINAK
EMLÉKÉRE A BAJTÁRSÁK.⁴⁶

(Az alakulat nevében szereplő báró Heinrich von Pitreich (1841–1920) gyalogsági tábornok 1903-tól volt az ezred tulajdonosa.⁴⁷)

43 *Az Őrszem*, 1931. május 20. 14. o.

44 *MTI Napi hírek*, 1931. május 26.

45 *Az Őrszem*, 1931. július 20. 13. o.

46 Magyar Királyi Hadimúzeum 55064. leltári számú törzslap; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/6. sz., képmelléklet.

47 *Bálint* 2016. 10. o.

A volt cs. és kir. besztercei 63. gyalogezred emléktáblája (HTM)

A Hadimúzeumban formálódó „hősök szentélye” 1931. október 18-án Arad egykori házi ezrede, a volt cs. és kir. 33. gyalogezred emléktáblájával egészült ki.⁴⁸

⁴⁸ Magyarország, 1931. október 4. 8. o.

*A volt cs. és kir. aradi
33. gyalogezred emléktáblája
(Magyar Katonai Szemle
1935/5. sz., képmelléklet)*

Az ezred első világháborús alakulatjelvényének nagyméretű, domborművű változatával díszített márvány emléktáblát az intézmény nevében Thurner (később Turányi) Géza (1892–1952) őrnagy, a Múzeum igazgatóhelyettese vette át vitéz Zsákmány Miksa (1878–?) nyugállományú tábornoktól.⁴⁹ Az álló téglalap alakú fehér márványtábla az első emeleti lépcsőfordulóval szemben kapott helyet a folyosón,⁵⁰ felirata így szólt:

1741.–1918.
AZ ARADI VOLT
CS. ÉS KIR. 33. GYALOGEZREDNEK
AZ 1914–1918 ÉVI VILÁGHÁBORÚBAN
HAZÁJUKÉRT
HŐSI HALÁLT HALT VITÉZEINEK
ÖRÖK SZENT EMLÉKÉRE.
1931. A BAJTÁRSÁK.⁵¹

49 *Az Őrszem*, 1931. november 20. 8. o.; *Emlékirat* 1935. 117–118., 129–131. o.

50 HTM Fotóarchívum leltári szám: 47473/Fk és 47475/Fk.

51 *Képes Pesti Hírlap*, 1931. október 21.; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/5. sz., képmelléklet.

A volt cs. és kir. aradi 33. gyalogezred emléktáblájának bronz plakettje (HTM)

A tábla felső részére rögzített bronzplakett⁵² valóban a csapattest háborús sapkajelvényét formázta, attól azonban méretén kívül felirataiban is eltérést mutatott. Az eredeti jelvény (Rubletzky Géza [1881–1970] alkotása) körirátában az alábbi földrajzi nevek szerepeltek: GALICIA [sic!], KARPATOK [sic!], LEMBERG, WOLHYNIA, CESUNA, BUKOVINA, SZERBIA, KRN, LOVCSEN [sic!], ISONZO.⁵³ Az emléktábla domborművén ehhez képest szerepelt UKRAINA

52 HTM Numizmatikai Gyűjtemény leltári szám: 2009.104.1./É. Képét közli: Sallay 2010. 170. o.

53 Hermann – Szanyi 2015. 110. o.

[sic!] és PIAVE neve is, értelemszerűen annak köszönhetően, hogy ezeken a hadszíntereken már a jelvény (még háború alatti) készítése után kerültek alkalmazásra az ezred részei.⁵⁴ A másik eltérés az alakulat nevének írásmódjában mutatkozik. Míg a háborús jelvényen az egykori közös hadsereg ezredének megnevezése a német vezényleti nyelvnek megfelelően K. U. K. I. R. 33 LEOPOLD II volt, addig az 1931-ben, Budapesten állított emléktáblát díszítő plaketten már CS. ÉS KIR. 33-AS II. LIPÓT GYALOGEZRED szövegváltozat olvasható. Az ezredtörténet lapjain megörökítették, hogy a bronz dombormű „gondos és művészi öntéssel, cizellalással és patinázással Mátyássy Nándor ércszobrász és bronzműves iparművészeti fémárúműhelyében [sic!] készült. Az elkészítéshez szükséges gipszmodell Kolos I. szobrász- és iparművész alkotása. A márványtábla csiszolását, vésését és felállítását Kiss József kőfaragómester végezte.”⁵⁵ A Hadimúzeumban egykor elhelyezett emléktáblák közül nagyon kevésre vonatkozóan maradtak ránk ilyen részletességgel megörökített adatok. A precíznek tűnő dokumentációt azonban – a bronzplakett jelzése alapján – helyesbíteniünk kell. A dombormű középmezéjének jobb alsó sarkában ugyanis KALLOS E formában Kallós Ede (1866–1950) szobrászművész neve olvasható.

1932-ben további öt hősi emléktáblát avattak fel a Hadtörténelmi Múzeumban. Május 8-án a volt cs. és kir. marosvásárhelyi 23. tábori vadászászlóalj tagjai gyűltek egybe⁵⁶ a Múzeum első emeleti folyosója déli szárnyának falán elhelyezett emléktáblánál, amely 29 tiszt és 4000 legénységi hősi halott emlékét hirdette. Avatóbeszédében Binder Ferenc (1875–?) nyugállományú ezredes (a világháborúban három évig a zászlóalj parancsnoka) felkérte vitéz Aggházy Kamil nyugállományú ezredest, a Hadimúzeum igazgatóját az emléktábla átvételére.⁵⁷ A fehér márványtábla felső részét vadászskürt díszítette, benne a zászlóalj hadrendi számával (23), alatta pedig a következő felirat szerepelt aranyozott betűkkel:

1914–1918
A VOLT CS. ÉS KIR.
MAROSVÁSÁRHELYI 23.
TÁBORI VADÁSZ ZÁSZLÓALJ
HŐSI HALOTTAINAK EMLÉKÉRE
A BAJTÁRSÁK⁵⁸

Furcsának tűnhet, hogy a zászlóalj még élő egykori tulajdonosa, az ekkor már magyar állampolgárságú⁵⁹ Arz Arthur (1857–1935) báró, vezérezredes részvételéről nem szól a híradás. Megérthetjük azonban a nyugállományú tábornok nyilvános magyarországi szerepléstől való ózdkodását, ha figyelembe

54 *Emlékirat* 1935. 117–118. o.

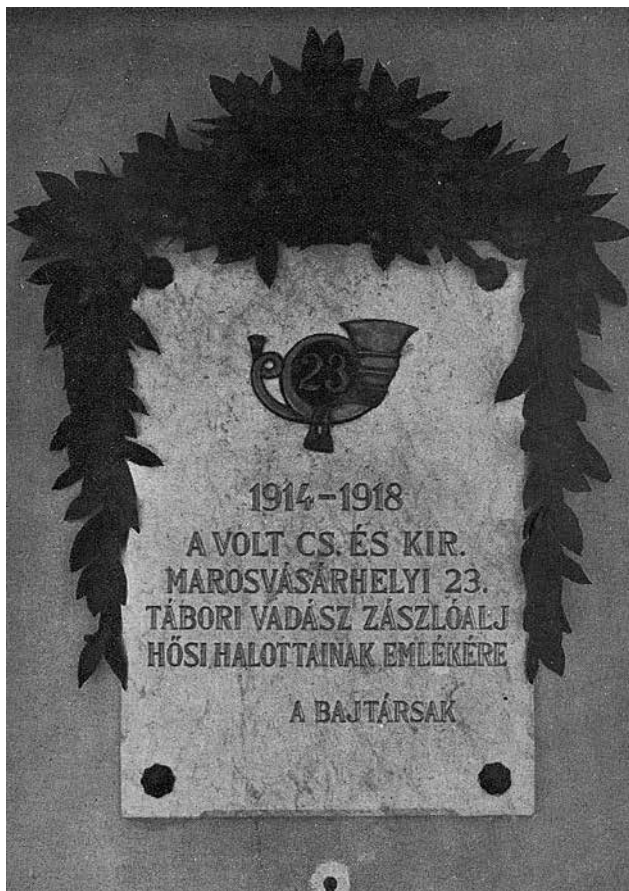
55 *Emlékirat* 1935. 118. o.

56 *Ujság*, 1932. május 3. 8. o.

57 *Az Orszem*, 1932. június 20. 9. o.

58 Magyar Királyi Hadimúzeum 55067. leltári számú törzslap; *Magyar Katonai Szemle*, 1935/8. sz., képmelléklet. Vö. *Probászka* 2017a. 576. o.

59 Arz 1917. június 15-től volt a zászlóalj tulajdonosa, 1926-tól magyar állampolgár. *Balla* 2010. 61. o.

*A volt cs. és kir.
marosvásárhelyi
23. tábori
vadászzászlóalj
emléktáblája
(Magyar Katonai
Szemle 1935/8. sz.,
képmelléklet)*

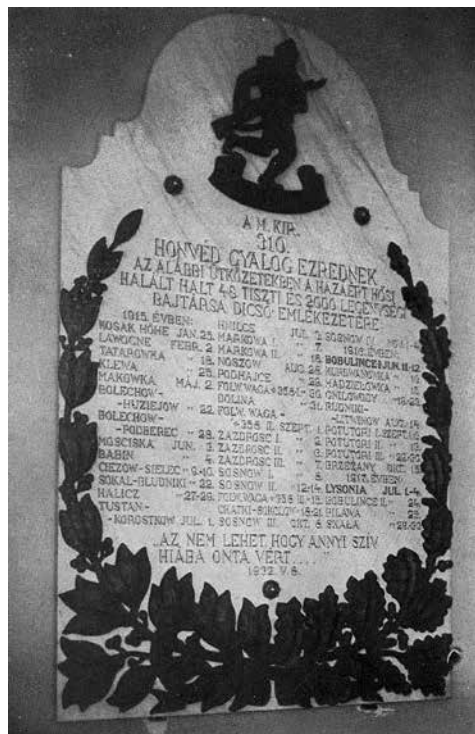
vesszük, hogy ezidőtájt a hazai közéletben vissza-visszatérő támadások célpontja volt, mivel a magyar állam nyug- és kegydíjat folyósított részére, miközben – bár budapesti lakcímmel rendelkezett és a magyar fővárosba rendszeresen ellátogatott – ténylegesen Bécsben élt.⁶⁰

A 23-as vadászok emlékmű-avatásával egy napon, tehát 1932. május 8-án leplezték le a Múzeumban a volt m. kir. 310. honvéd gyalogezred emléktábláját is.⁶¹ (Amint már utaltunk rá, ez volt az egyik alakulat, amelynek egykori parancsnoka már 1926-ban jelezte emléktábla-állítási szándékát.) A fehér márványtáblán az ezred – rohamozó honvédet ábrázoló – háborús sapkajelvényének⁶² nagyított változata alatt, domináns méretű stilizált babér- és tölgykoszorú által övezve az alábbi felirat volt olvasható:

⁶⁰ Ligeti 2016.

⁶¹ Ujság, 1932. május 3. 8. o.

⁶² Leírását lásd: Hermann – Szanyi 2015. 243. o.

A volt m. kir. 310. honvéd gyalogezred emléktáblája (Magyar Katonai Szemle 1936/4. sz., képmelléklet)

A M. KIR.
310.
HONVÉD GYALOG EZREDNEK
AZ ALÁBBI ÜTKÖZETEKBEN A HAZÁÉRT HŐSI
HALÁLT HALT 48 TISZTI ÉS 2000 LEGÉNYSÉGI
BAJTÁRSA DICSŐ EMLÉKEZETÉRE:

Ezt követően három oszlopba rendezve, oszloponként 17 sor terjedelemben az ezred 1915–1917 közötti harcai (azok helyszínei és dátumai) kerültek felsorolásra. Alatta a Szózatból vett kétsoros idézet és a tábla avatásának időpontja szerepelt:

„AZ NEM LEHET, HOGY ANNYI SZÍV
HIÁBA ONTA VÉRT...”
1932. V. 8.⁶³

A bajtársak részére az emlékmű „fényképmásolata”, azaz az emléktáblát ábrázoló képes levelezőlap megvásárlását „a legminimálisabb ár mellett” biztosították.⁶⁴

63 *Magyar Katonai Szemle*, 1936/4. sz., képmelléklet.

64 HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára. 363/Múz.–1932.

*A volt m. kir.
brassói 24. honvéd
gyalogezred
emléktáblája
(Magyar
Katonai Szemle
1935/6. sz.,
képmelléklet)*

Egy héttel később, május 14-én a volt m. kir. kassai 9. honvéd gyalogezred bajtársi közössége leplezte le emléktábláját,⁶⁵ a rendezvény lefolyására és résztvevőire, illetve a tábla külalakjára nézve azonban nem rendelkezünk forrással.

Nem így a volt m. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred május 28-án felavatott emlékművéről,⁶⁶ amelyet mind írásban, mind képen megörökített – többek között – az 1944-ben, Székelyudvarhelyen kiadott alakulattörténeti kötet.⁶⁷ „[...] *a Kárpátokban, Galíciában és a Hétközség fennsíkján igazi székely bátorsággal küzdött és a világ minden harcterén a hősök örökálmát alvó vitézek*”⁶⁸ emlékét őrző, Brassó, Csík, Háromszék, Nagyküküllő és Udvarhely vármegyék fém rátét címereivel, illetve faragott kopjafákkal díszített, hármass osztatú fehér márványtábla bal és jobb oldalán az alábbi szöveg volt olvasható:

EZREDETEK NEVÉT
BÁR TÖRLÉ TRIANON,
EMLÉKTEK ÉLNI FOG
ÁT ÉVSZÁZADOKON.
KÁRPÁTOK BÉRCEIN,
OROSZ HÓMEZŐKÖN
ALPOK ZORD ORMAIN,
SIVÁR KARSZTTETŐKÖN.

HUSZONNÉGYES HŐSÖK!
BÁRHOL HARCOLTATOK,
KŐNÉL MARADANDÓBB
EMLÉKET HAGYTATOK.

A M. KIR. BRASSÓI 24. H. GY. E.
EMLÉKÉRE BAJTÁRSI
ADAKOZÁS BÓL.

65 *MTI Napi hírek*, 1932. május 6.; *8 Órai Ujság*, 1932. május 8. 2. o.; *Az Őrszem*, 1932. június 20. 9. o.

66 *MTI Napi hírek*, 1932. május 23.

67 *Bíró – Antal – Nemesdy* 1944. 105., 107. o.

68 *Bíró – Antal – Nemesdy* 1944. 107. o.

Az emléktábla középső részén Maugsch Gyula (1882–1946) szobrászművész öntött bronz domborműve az idézett helytállás találó jelképeként lángokban álló harctéren utolsó erejét megfeszítve, mégis tántoríthatatlanul küzdő székely harcost ábrázolt jobbában kivont szablyával, baljában a katonai becsületet szimbolizáló csapatzászlóval. Az emlékmű bal alsó sarkában a kőfaragó mesterre (?) FISCHER A., a jobb alsó sarokban a dombormű alkotójára MAUGSCH GY. jelzés utalt.⁶⁹

Mindössze egyetlen, a Hadimúzeum irattárában található, 1943-ban kelt ki-mutatásban⁷⁰ találunk adatot arra nézve, hogy 1932 májusában, egészen pontosan 16-án még egy emlékmű-avatásra sor került: e szerint a forrás szerint ekkor leplezték le a volt cs. és kir. 15. tábori vadászzászlóalj fehér márványtábláját, amelyet az alakulat első világháborús jelvényének⁷¹ nagyított változata díszített, vésett arany betűi pedig egyszerűen ennyit hirdettek:

A VOLT CS. ÉS KIR.
15. TÁBORI VADÁSZZÁSZLÓALJ
HŐSI HALOTTAI
EMLÉKÉRE.⁷²

A jobb alsó sarokban olvasható jelzés szerint a táblát a Gerenday Antal és Fia kőfaragó cég készítette,⁷³ a háborús zászlóaljjelvény dombormű-változatát azonban bizonyosan nem annak eredeti tervezője, Finta Sándor (1881–1958) mintázta, mivel ő ekkor már több, mint egy évtizede az amerikai kontinensen élt.⁷⁴ Furcsa, hogy az avatásról mindeddig semmilyen korabeli forrást nem sikerült fellelni, de még furcsább, hogy bár ez volt a Hadimúzeumban felállított 13. hősi emlékjel, *Az Őrszem* tudósítója 1932 nyarán mégis így fogalmazott: „*Immár tizenkét emléktábla hirdeti a Hadimúzeumban az elszakított területek hőseinek emlékét, – várva a magyar feltámadást.*”⁷⁵ Meglepő továbbá, hogy a volt kassai/lőcsei kiegészítésű alakulatnak az emlékmű-leleplezés idején a miskolci Rudolf laktanyában már egy éve volt (korabeli sajtóhír alapján szinte azonos szövegű, ám máig ismeretlen külalakú) emléktáblája.⁷⁶ Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a Múzeumban lévő 15-ös tábori vadászemlékről 1935-ben képet közölt a *Magyar Katonai Szemle*,⁷⁷ és az 1940-es évek első feléből származó, már idézett múzeumi nyilvántartások is említik.

A következőként felavatott emléktábla ezzel szemben kiválóan dokumentált, és ugyancsak egykori tábori vadász csapattesthez köthető.⁷⁸ A volt cs. és kir.

69 *Magyar Katonai Szemle*, 1935/6. sz., képmelléklet.

70 HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 49. doboz. 185. kt./1943. sz.

71 Leírását lásd: *Hermann – Szanyi* 2015. 163. o.

72 Magyar Királyi Hadimúzeum 55076. leltári számú törzslap.

73 *Magyar Katonai Szemle*, 1935/10. sz., képmelléklet.

74 *Probászka* 2017a. 576. o.

75 *Az Őrszem*, 1932. június 20. 9. o.

76 *Probászka* 2017a. 575. o.

77 *Magyar Katonai Szemle*, 1935/10. sz., képmelléklet.

78 Vö. *Probászka* 2017a. 576–577. o.

A volt cs. és kir. kassai/lőcsei 15. tábori vadászzászlóalj emléktáblája (Magyar Katonai Szemle 1935/10. sz., képmelléklet)

eperjesi 32. tábori vadászzászlóalj bajtársainak erőfeszítéseit 1933. május 14-én koronázta siker, amikor – adakozókészségük és emlékműbizottságuk munkássága eredményeképpen – sor kerülhetett a Hadimúzeumban az alakulat világháborúban elesett hőseinek tiszteletére készült márványtábla ünnepélyes felavatására.⁷⁹ Az avatáson dr. Sztudinka Béla (1883–?) szolgálaton kívüli viszonybéli százados, kormányfőtanácsos, valamint Retteggy György (1889–?) őrnagy mondott emlékbeszédet.⁸⁰ A Múzeum nevében Turányi Géza nyugállományú őrnagy vette át⁸¹ a Szódy Szilárd (1878–1939) szobrászművész keze munkáját dicséror emlékművet, amelynek körbefutó babérdíszes faragott kőkeretét felül kardból, rohamsisakból és babérkoszorúból álló kompozíció ékítette, míg az általa keretezett fehér márványtáblán a tábori vadászok attribútumaként számon tartott, s az alakulat hadrendi számával ellátott vadászkürt szerepelt fém rátétként. A táblába vésett felirat a zászlóalj első világháborús hadiújtját örökítette meg:

⁷⁹ *A cs. és kir. 32. tábori vadász zászlóalj emlékkönyve*. Magántulajdonban, másolata a HM HIM Numizmatikai Gyűjteményében.

⁸⁰ *Budai Napló*, 1933. május 28. 3. o.

⁸¹ *Az Őrszem*, 1933. június 20. 9. o.

A volt cs. és kir. eperjesi 32. táborigádászzászlóalj emléktáblája (Magántulajdon)

CS. ÉS KIR.
32. TÁBORI VADÁSZZÁSZNÓALJ
ÖRÖK EMLÉKÜL
AZ 1914–18. ÉVI VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSEIKNEK
A BAJTÁRSÁK.
A ZÁSNÓALJ HARCOLT:
1914. 1918.
AUGUSZTUS 17.-TŐL NOVEMBER 3.-IG
SATANOV MADONNA DI LORETTO
AZ OROSZ- BELGA- ÉS OLASZ HARCTEREKEN
ÉS TELJES FEGYVERZETBEN GYALOGMENETBEN, HARCOLVA
TÉRT VISSZA MAGYARORSZÁGRA 1918. NOVEMBER 24.-ÉN.⁸²

82 *Magyar Katonai Szemle*, 1935/7. sz., képmelléklet.

A volt cs. és kir. 32. tábori vadászzászlóalj bajtársi köre az emléktábla alatt elhelyezett imazsámoly ünnepélyes leleplezésekor, 1938. november 1. (Magántulajdon)

A 32-es vadászok havi rendszerességgel összegyűlő bajtársi köre éveken keresztül az emléktábla alá művészi kivitelű imazsámolyt is készíttetett (ismét Szódy Szilárdval), hogy azon helyezték el a csapattest elesett hőseinek neveit tartalmazó díszes emlékkönyvet. Az imazsámoly 1938. november 1-jei ünnepélyes leleplezésekor vitéz Arady István (?–?) nyugállományú tábornok, a bajtársi kör vezetője, valamint dr. Sztudinka Béla tartalékos százados mondott beszédet, de megjelent vitéz bádoki Soós Károly (1869–1953) nyugállományú gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter is az „Egyesült vadászcsapatok bajtársi köreinek” vezetőjeként.⁸³

Az eddig bemutatott hősi emlékjelek sorából több szempontból is kilógott a Magyar Királyi Csendőrség 17 tiszti és 523 altiszti hősi halottjának emléktáblája.⁸⁴ Berán Lajos (1882–1943) szobrászművész fehér márványba faragott alkotása nem alakulat, hanem az ország karhatalmi és rendvédelmi testülete első világháborúban elesett, illetve a testület fennállása alatt békeidőben csendőrhalt tagjainak emlékét őrizte, így nem meglepő, hogy az 1934. február 14-én (az évente megrendezésre kerülő csendőrnapon) felavatott emlékmű helyileg is máshova: az épület II. emeletére, a lépcsőház déli falára került.⁸⁵ A Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó jelenlétében leleplezett emlékmű a bajtárs holtteste fölött térdelő, kezét imára kulcsoló csendőrt ábrázolt terebélyes tölgyfa előterében,

⁸³ *A cs. és kir. 32. tábori vadász zászlóalj emlékkönyve*. Magántulajdonban, másolata a HM HIM Numizmatikai Gyűjteményében.

⁸⁴ *Magyar Országos Tudósító*, 1934. február 14.

⁸⁵ HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 49. doboz. 185. kt./1943. sz.

A Magyar Királyi Csendőrség hősi halottainak emléktáblája a Hadimúzeum II. emeletén Mindenszentekkor, 1940. november 1-jén (HTM)

a tábla kétsoros vésett felirata így szólt: A HÁBORÚ ÉS BÉKE HŐSI HALOTTAINAK / A M. KIR. CSENDŐRSÉG.⁸⁶ A márványtábla megkoszorúzása után vitéz Aggházy Kamil nyugállományú ezredes, igazgató vette át az emlékművet a Hadimúzeum nevében.⁸⁷ A rendezvény kiemelt jellege miatt az avatásról helyszíni közvetítést sugárzott a rádió,⁸⁸ és a nyomtatott sajtó mellett a filmhíradó is beszámolt róla.⁸⁹

1935. május 9-én a volt cs. és kir. arad-kevevári 28. tábori vadászszászlóalj bajtársi köre avatott emléktáblát a Múzeumban.⁹⁰ A vörös márványtábla mélyített felületében Siklódy Lőrinc (1876–1945) szobrászművész „*kitűnő alkotása*”⁹¹ kapott helyet: a 39×42 cm-es bronz dombormű harcoló vadászokat ábrázolt. Fölötte a tábla anyagából faragott vadászkürt (benne 28-as alakulatjelölő szám) szolgált díszként, alatta vésett, aranybetűs szöveg hirdette az arad-kevevári vadászok harctéri helytállását:

86 *Az Őrszem*, 1934. április 20. 7. o.

87 *Budapesti Hírlap*, 1934. február 15. 6. o.

88 *8 Órai Ujság*, 1934. február 14. 10. o.

89 *Magyar Világhíradó* 522. 1934. február. Csendőr-hősök emlékünnepe a Hadi Múzeumban.

90 *Friss Ujság*, 1935. május 10. 9. o.; *Probászka* 2017a. 577–578. o.

91 *Budapesti Hírlap*, 1935. május 10. 8. o.

EZER HŐS BAJTÁRSUNK JELTELEN SÍRHANTJA
EGÉSZ VILÁG ELŐTT BÜSZKÉN HANGOZTATJA
ARAD-KEVEVÁRI HUSZONNYOLCAS VADÁSZ
KIRÁLYÉRT, HAZÁÉRT MINDIG SÍKRA SZÁLLOTT
S MINDENÜTT HELYT ÁLLOTT!

A VOLT CS. ÉS KIR. 28. TÁBORI VADÁSZZÁSZLÓALJ
BAJTÁRSI SZÖVETSÉGE.⁹²

A vitéz bádoki Soós Károly gyalogsági tábornok részvételével lezajlott avatási ünnepségen – amelyről amatőr filmfelvétel is készült és maradt fenn⁹³ – Mysz Frigyes (1871–?) nyugállományú tábornok (1914–1916 között a zászlóalj parancsnoka⁹⁴) köszöntője után a 28-as vadászok nevében Póka-Pivny Aladár (1883–1976) tartalékos hadnagy, szabadalmi bíró adta át az emlékművet a Hadimúzeumot képviselő vitéz Aggházy Kamil nyugállományú ezredes, igazgatónak.⁹⁵

Újabb egy év múltán, 1936. május 17-én „a csonkamagyarországi bajtársak” avattak emléktáblát a volt cs. és kir. temesvári 61. gyalogezred hősi halált halt tagjai emlékére.⁹⁶ Az ünnepélyen vitéz bádoki Soós Károly nyugállományú gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter mondott beszédet.⁹⁷ A fehér márványtábla felső és alsó részét egyaránt domborművű bronz rátét díszítette: fent két egymásba fonódó, 1798–1918 feliratú szalaggal átfont koszorúban csákó és rohamsisak szimbolizálta a gyalogos csapattest több mint egy évszázados fennállását, míg alul babérággal körbefont szablya jelképezte az ezred elévülhetetlen harctéri érdemeit. A tábla felirata vésett, aranyozott betűkkel az alábbi volt:

SIC ITUR AD ASTRA

A TEMESVÁRI VOLT
CS. ÉS KIR. 61. GYALOGEZRED
HAZÁJUKÉRT ELESETT
HŐSEINEK EMLÉKÉRE
KEGYELETTEL EMELTÉK
A CSONKAMAGYARORSZÁGI
BAJTÁRSAK.
1936⁹⁸

92 Magyar Királyi Hadimúzeum 55072. leltári számú törzslap.

93 Amatőr filmfelvétel a 28-as vadászok bajtársi szövetségének életéről. Forrás: hangosfilm.hu, Ehrenthal Zoltán hagyatéka. A forrásra Kurutz Márton, a Nemzeti Filmarchívum munkatársa hívta fel figyelmünket, köszönet érte!

94 *MTI Napi hírek*, 1935. május 7.

95 *Pesti Napló*, 1935. május 10. 10. o.

96 *Pesti Napló*, 1936. május 8. 14. o.; *8 Órai Ujság*, 1936. május 9. 8. o.; *Budapesti Hírlap*, 1936. május 15. 10. o.

97 *Budapesti Hírlap*, 1936. május 24. 15. o.

98 Magyar Királyi Hadimúzeum 55073. leltári számú törzslap; *Magyar Katonai Szemle*, 1937/3. sz., képmelléklet.

A volt cs. és kir. temesvári 61. gyalogezred emléktáblája (Magyar Katonai Szemle 1937/3. sz., képmelléklet)

Az emlékművet (amelyről a bajtársi szövetség képes levelezőlapot is kiadott⁹⁹) az első emeleti lépcsőfordulóval szemben a fal bal oldalára erősítették. Érdekes, hogy egy – a tábla felhelyezését megelőzően, 1935. november 2-án készült – fényképfelvételen látható, hogy az üres falfelületen „Cs. és kir. 3. Hadik huszárezr.” felirat jelzi: ide nem az egykori temesvári gyalogezred hősi emlékét szánták.¹⁰⁰ A volt aradi Hadik huszárok emlékműve azonban nem a Hadimúzeumban, de nem is a „rivális” Helyőrségi templomban került felállításra: gróf Hadik András tábornagy ifj. Vastagh György (1868–1946) mintázta lovasszobra a Kapisztrán tértől nem messze a budai Várban, az Úri utca és a Szentháromság utca találkozásánál kapott helyet, 1936-ban, avatására 1937. április 29-én került sor. (A szobor

99 Példányai megtalálhatók a HTM Kéziratos Emlékanyag-gyűjteményében, 3995/Em és 2017.382.1/KL leltári számokon.

100 HTM Fotóarchívum leltári szám: 47473/Fk.

máskülönben ugyanúgy bajtársi összefogás eredményeként valósult meg, mint a múzeumi és a templomi emléktáblák.)¹⁰¹ Szintén a közelben állították a volt cs. és kir. nagyváradi 2. huszárezred emlékművét: Petri Lajos (1884–1963) ágaskodó lovon ülő rohamsisakos, ruhátlan férfit ábrázoló szobrát 1934-ben, a tisztikar kezdeményezésére, közadakozásból. Azt nem tudni, hogy az egykori erdélyi 2-es huszárok a Kapisztrán téri „hősi szentélyek” valamelyike *helyett*, vagy éppen azok közelsége *miatt* választották-e a Bástya sétány egyik rondelláját az emlékmű helyül.¹⁰²

Ha a fentiek alapján számvetést készítünk, kiderül, hogy összesen 17 emléktábla díszítette a Hadimúzeum falait, amikor eljött az intézmény nagy napja: 1937. május 29. Ekkor nyitotta meg hivatalosan kapuit a Múzeum a nagyközönség előtt. Az ez alkalomból megjelent híradások a kiállítások mellett rendre beszámoltak az „emléktábla-galériáról” és annak funkciójáról, üzenetéről is. *Hagyományápolás a Hadimúzeumban* címmel megjelent írásában *Az Őrszem* tudósítója például így adott számot az első emeleti folyosón elhelyezett világháborús hősi emlékművekről: „Ezek az emléktáblák az elcsatolt területek volt csapattesteinek emléktáblái, melyeknek a csonkaország területén nincs területi utódjuk. A koszorúzások lélekbemarkoló ünnepségek és ezek megnyilvánulásai az intézet legnemesebb feladatának, a hagyományok ápolásának. Ezek az ünnepségek nevelnek, tanítanak. Megmutatják az igaz magyar hagyományápolás útját, történelmi értékeinek megbecsülését, mert hiszen jól tudjuk, »minden nép erkölcsi értékben annyit ér, amennyire hagyományait megbecsüli.« A Hadimúzeum emléktáblái és muzeális tárgyai nemcsak táblák, puskák és kardok, de ezek mindegyike egy-egy darab történelem, tehát magyar hagyomány. A Hadimúzeum emléktábláival, muzeális tárgyaival az igaz magyar hagyományokat őrzi.”¹⁰³

A *Pesti Hírlap* vonatkozó írásában ez olvasható: „azután tizenhét emléktáblára esik tekintetünk, az elszakított székelyföldi, délvidéki és felvidéki ezredek emlékei... A Hadimúzeum Mindszentek napján e táblák előtt gyűjt örökmécsést, de az emlékezet lángja fellobban a lelkeben mindenkinek, aki ezt a szép és megbecsülésre méltó múzeumot meglátogatja...”¹⁰⁴

A *Budapesti Hírlap* munkatársa ekképp vetette papírra gondolatait: „Az első emelet folyosóján önkéntelenül megdobbanó szívvel megyünk végig: itt vannak elhelyezve azoknak a megszűnt világháborús csapatoknak az emléktáblái, amelyeknek a mai csonkaországban már nincsenek kiegészítő területeik. Megható pillanatok szikráznak elő a lelkekből, amikor egy-egy bajtársi kör idezarándokol.”¹⁰⁵

Két évvel később a *Magyar Katonaiújság* szerzője a Hadimúzeumban tett látogatásáról írt élménybeszámolójában szintén fontosnak tartotta kiemelni az emlékműveket: „A folyosó falában ezredemlékek élnek: kőbe, márványba és vasércbe

101 *Probászka* 2004a. 72. o.

102 *Probászka* 2004a. 73–74. o.

103 *Az Őrszem*, 1937. május 20. 4. o.

104 *Siklóssy László*: Szombaton ünnepélyesen megnyitják a magyar hadimúzeumot. *Pesti Hírlap*, 1937. május 28. 4. o.

105 A magyar katona erényeiről és dicsőségéről beszél a Hadimúzeum. *Budapesti Hírlap*, 1937. július 14. 4. o.

Első világháborús emléktáblák a Hadimúzeum első emeletén Mindenszentekkor, 1940. november 1-jén (HTM)

faragott, öntött katonaemlékek... És ott vérzik a kettős magyar fájdalom... A megszállt területek katonabajtársai helyezték ide a kegyelet emlékeit... Abonnan valamikor elindult az ezred, most nem lehet katonaemléket emelni... Ide hozták katonaszívüket a székelyudvarhelyi 82-esek, a brassói 24-esek, a temesvári 61-esek és az aradi harminchármasok... Ide hozza őket a hazájukért hősi halált halt vitézek örök szent emléke...”¹⁰⁶

A két utóbb idézett cikk megjelenése idején az emléktáblák száma már 18 volt, hiszen röviddel a Múzeum hivatalos megnyitása után, 1937. június 6-án a volt cs. és kir. gyulafehérvári 50. gyalogezred bajtársi köre is emléket állított elesett bajtársainak.¹⁰⁷ Az előzetes programterv szerint az emléktábla-leleplezés alkalmával vitéz Somogyváry Gyula (1895–1953) író és költő, országgyűlési képviselő saját költeményeiből szavalt, az ünnepi beszédet pedig vitéz dr. árvátfalvi Nagy István (1893–?) országgyűlési képviselő mondta.¹⁰⁸ A fehér márványtáblán a gyulafehérvári vár III. Károly magyar királyról (uralkodott: 1711–1740) elnevezett, hármas tagolású diadalívre emlékeztető kapuját formázó dombormű alatt az alábbi – az építményre is utaló versidézzel végződő – szöveg volt olvasható:

106 *Magyar Katonaújság*, 1939. július 23. 5. o.

107 *Pesti Napló*, 1937. június 4. 10. o.

108 *Budapesti Hírlap*, 1937. május 26. 8. o.

FRIGYES BADENI NAGYHERCEG
NEVÉT VISELŐ EGYKORI GYULAFEHÉRVÁRI
CS. ÉS KIR. 50. GYALOGEZRED
DICSŐSÉGES TETTEINEK S HALHATATLAN
HŐSEINEK
EMLÉKÉRE EMELTE A BAJTÁRSI KEGYELET

„ERDÉLY FÖLDJÉNEK HÁROM NEMZETE
CSATÁZOTT VÉRES LOBOGÓD ALATT
S HOGY LEHANYATLOTT KARDJA S VÉGZETE
MAGA ERDÉLY IS HOLTAN OTT MARADT
DE HISZÜNK MÉG EGY ÚJ KÜRTRIVALÁSBAN
MELYRE A HOLT IS MIND FEGYVERBE LÉP
S A KÁROLY-KAPU VÉN BOLTOZATÁBAN
ERDÉLY KÖSZÖNTI RÉGI EZREDÉT”¹⁰⁹

*A volt cs. és kir. gyulafehérvéri
50. gyalogezred emléktáblája
(HTM)*

*A volt m. kir. kolozsvári
21. honvéd gyalogezred
emléktáblájának felavatása,
1939. november 5.
(Magyar Katonaiújság
1939. november 26. 5. o.)*

A sorban utolsóként, 1939. november 5-én a volt m. kir. kolozsvári 21. honvéd gyalogezred hősi halottainak fehér márványtáblája került fel a Hadimúzeum falára.¹¹⁰ A szerény, aranyozott bronz babérkoszorúval díszített tábla nem csupán az első világháború orosz és olasz harcterein elesett volt 21-es honvédekre, hanem az 1918–1919-ben a Székely hadosztály soraiban életüket áldozókra is emlékeztetett, ahogy vésett, aranyozott felirata hirdette:

1914–1918-BAN
A VOLT M. KIR. KOLOZSVÁRI 21. HONVÉD
GYALOGEZREDNEK, MAJD
1918–1919-BEN
UTÓDJÁNAK, A 21. SZÉKELY GYALOGEZREDNEK
ERDÉLY VÉDELMEBEN
HŐSI HALÁLT HALT TAGJAI
EMLÉKÉRE
HÁLÁS KEGYELETTEL
A BAJTÁRSÁK
1939.¹¹¹

Az újonnan állított emléktáblát a volt kolozsvári honvédek mellett az egykori m. kir. 38. (erdélyi) honvéd gyaloghadosztály és a Székely hadosztály veteránjai is megkoszorúzták.¹¹²

Ezzel a táblával a Hadimúzeumban a „hősök kápolnája” teljessé vált. Pontosabban nem gyarapodott tovább, amelynek több oka lehetett. Egyrészt az 1938–1941

110 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1939. október 28. XXI. évf. 273. sz.; *Népszava*, 1939. október 29. 13. o.

111 Magyar Királyi Hadimúzeum 55075. leltári számú törzslap.

112 *Magyar Katonaiújság*, 1939. november 26. 5. o.

közötti terület-visszacsatolások nyomán mind több egykori helyőrségben vált lehetővé évtizedek után az emlékmű-állítás. Másrészt az időközben kitört új világháború hősi halottai kerültek a figyelem középpontjába. Harmadrészt az első múzeumi emléktábla leleplezését követően eltelt tíz év során – feltételezhetően – mindazon bajtársi közösségek, amelyeknek erre szándékuk és anyagi lehetőségük volt, már létrehozták volt alakulatuk emlékművét.

A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy 1938-ban egy bolgár emléktábla felállításának gondolata is felmerült.¹¹³ Ez ügyben vitéz Galánthay-Glock Tivadar (1872–1956) nyugállományú tábornok, a Magyar–Bolgár Bizottság elnöke intézett kérést Aggházy Kamilhoz. Szeptember 26-i levelében arról számolt be a Hadimúzeum igazgatójának, hogy kezdeményezésükre Budapest Székesfőváros polgármestere „*a világháborúban közös célért folytatott küzdelemben hősi halált halt és magyar földben nyugvó bolgár katonák emlékezetére*” 108×120 centiméteres, bolgár és magyar feliratú márványtablát tervez állítani, amelynek díszeit (a két nemzet címere, valamint kard dombormű) Markup Béla (1873–1952) szobrászművész tervezte. Az emléktábla méltó elhelyezését a Hadimúzeumban képzelték el, ehhez kérték Aggházy véleményét, aki az ötlet megvalósítása érdekében a tervet október 17-én támogatólag felterjesztette a Honvédelmi Minisztérium Elnökségéhez. A tábla helyéül a múzeum vezetése a II. emeleti lépcsőházat javasolta. A budapesti bolgár követség 1939 márciusában megfogalmazott kívánságára azonban – miszerint az emléktáblát a Hadimúzeum helyett „*valamilyen feltűnő nyilvános helyen*” állítsák fel – végül más megoldás született. Ahogy arról egy 1942. októberi filmhíradó is beszámolt, „*az első világháború bolgár hősi halottainak emléktábláját*” a budapesti bolgár templom falán leplezték le egyházi szertartás keretében.¹¹⁴

A Helyőrségi templom emléktáblái

Írásunk elején utaltunk rá, hogy 1929 őszén a Helyőrségi templomban már állt a volt m. kir. (nyitrai/pozsonyi) 37. honvéd tüzérdandár, a volt cs. és kir. brasói 2. gyalogezred, a volt pozsonyi 72. gyalogezred és a volt cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezred hősi emléktáblája.¹¹⁵

Az első templomi világháborús emléket a volt nyitrai/pozsonyi kiegészítésű m. kir. 37. honvéd tüzérdandár bajtársi közössége állította és avatta fel 1924. október 11-én, Zagróczky Dezső (1875–?) nyugállományú tüzérezredes szervezésében.¹¹⁶ A barokkos díszítésű, faragott kőkeretre helyezett nagyméretű bronz domborművet a nyitrai vár látképe uralta, a tüzér fegyvernemre pedig az alsó

113 HL HM 48.623/Elnökség „A” osztály–1938. sz.

114 Magyar Világhíradó 975. 1942. október. A budapesti bolgár kolónia ünnepe. filmhíradokonline.hu (Megtekintés: 2018. január 4.)

115 A Helyőrségi templom egykori emléktábláiról lásd még: *Szebeni – Végh* 2002. 440. o.

116 *MTI Napi hírek*, 1924. szeptember 29.

*A volt m. kir. 37. honvéd
tüzér dandár hősi halottainak
emléktáblája
(Magyarország képes melléklete
1929. november 17. 5. o.)*

sarkokban – szinte a babérdíszbe rejtve – egy-egy löveg (egy ágyú és egy tarack) ábrázolása utalt.¹¹⁷ A vár képe fölött vésett felirat kapott helyet:

A VILÁGHÁBORÚBAN
HŐSI HALÁLT HALT
BAJTÁRSAINK EMLÉKÉNEK
37-ES HONVÉDTÜZÉREK.

Az emléktábla képét a dandár és ezredei világháborús történetét feldolgozó, 1939-ben megjelent kötet is közölte.¹¹⁸

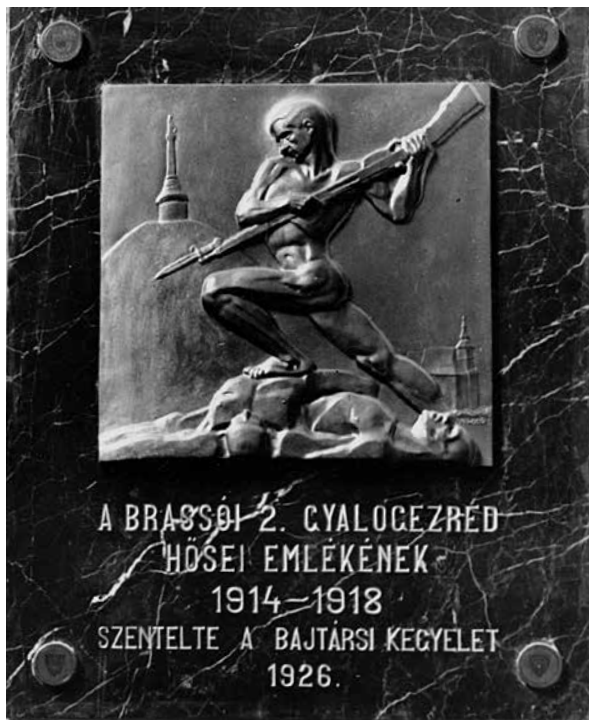
Következőként, 1926. október 2-án a volt cs. és kir. brassói 2. gyalogezred bajtársi köre leplezte le az alakulat háborús hőseinek emlékét megőrkítő táblát a Helyőrségi templomban.¹¹⁹ Az emlékjelet a bajtársi közösség nevében vitéz Gaali Ede (1875–1939) tábornok avatta fel és adta át a templom igazgatóságának.¹²⁰ A fekete márványtáblára Szamosi Soós Vilmos (1885–1972) alkotása került. A négyzet alakú bronz dombormű földön fekvő halott bajtársain átlépő, szuronyos puskával döfni készülő ruhátlan férfialakot ábrázolt. Ugyanezt a kompozíciót a művész 1917-ben még a m. kir. budapesti 29. honvéd gyalogezred

117 *Magyarország képes melléklete* 1929. november 17. 5. o.

118 *Białoskurski* 1939. képmelléklet.

119 *Hadimúzeumi Lapok*, 1926. december. II. köt. 8–10. sz. 44. o.

120 *Ujság*, 1926. október 5. 10. o. (A híradás a bajtársi kör csoportképét és a megkoszorúzott tábla képét is közli.)

A volt cs. és kir. brassói 2. gyalogezred emléktáblája (HTM, Harsányi Gyula felvétele)

sapkajelvényeként mintázta meg, ennek megfelelő körirattal.¹²¹ Az alig egy évtizeddel későbbi dombormű-változaton már nem szerepelt felirat, csupán a jobb alsó sarokban Szamosi Soós neve és alatta még egy, az archív fotókon látható, de kiolvashatatlan név.¹²² Az ábrázolt férfialakok hátterében megjelent ugyanakkor a brassói Fekete-templom és az 1916-ban Erdélybe betörő román csapatok által felrobbantott cenk-hegyi Millenniumi emlékmű képe, az alakulat egykori békehelyőrségére való utalásként.¹²³ A dombormű alatt a tábla vésett, aranyozott felirata ezt hirdette:

A BRASSÓI 2. GYALOGEZRED
HŐSEI EMLÉKÉNEK
1914-1918
SZENTELTE A BAJTÁRSI KEGYELET
1926.¹²⁴

¹²¹ *Hermann – Szanyi* 2015. 222. o. 3. sorszám.

¹²² HTM Fotóarchívum leltári szám: ltszn.284.30.; HTM Kéziratos Emlékanyag-gyűjtemény leltári szám: 2015.60.1/KL.

¹²³ *Balázs* 1996. 31. o.

¹²⁴ HTM Fotóarchívum leltári szám: ltszn.284.30.

A volt cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred emléktáblája (HTM, Harsányi Gyula felvétele)

Az emléktábla bronz domborművét a bajtársi kör által kiadott képes levelezőlap is megörökítette.¹²⁵

A volt cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred emléktábláját 1927. június 15-én avatták. A fehér márványból faragott emlékmű felső részét magyar kiscímer és Pozsony vármegye címerpajzsa alatt félköríves, mélyített mezőben Pozsony Duna felőli ábrázolása díszítette a vár és a koronázási templom: a Szent Márton-dóm látképével. Alatta 1914–1918 évszámok. Az alsó részen stilizált babér- és tölgyfonat, illetve puskából, szuronyból és rohamsisakból álló kompozíció keretezte a háromsoros, vésett feliratot:

A VOLT CS. ÉS KIR. 72. POZSONYI
GYALOGEZRED HŐSEINEK
1927. VI. 15.¹²⁶

A tábla jobb alsó sarkában az alkotó, Lányi Dezső (1879–1951) szobrász vésett szignója látható.¹²⁷

125 Példánya megtalálható a HTM Kéziratok Emlékanyag-gyűjteményében, 2015.60.1/KL leltári számon.

126 HTM Fotóarchívum leltári szám: 90921/Fk.

127 A tábla képét közli: *Magyar Katonai Szemle*, 1935/5. sz., képmelléklet.

A volt. cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezred emléktáblája esetében az avatás pontos időpontját egyelőre homály fedi. 1925 végén az *Ujság* hasábjain megjelent rövid hír ugyan már kilátásba helyezte, hogy az ezred elesett bajtársainak emlékére „*Budapestén a közeljövőben emléktábla leleplező-ünnepséget rendezünk,*”¹²⁸ azonban a következő információ négy évvel későbből származik. Ekkor (1929 novemberében) közölte a *Magyarság* képes melléklete a már idézett hírt, amely szerint a templom falán „*legutóbb*” elhelyezték a volt újvidéki közös gyalogezred emlékjelét. Az álló téglalap alakú fehér márványtáblán az egykori alakulat első világháborús alakulatjelvényének¹²⁹ nagyméretű, domborművű változata kapott díszítő szerepet (rajta gyalogos katona küzdelme az ellenséget szimbolizáló négyfejű sárkánnyal), alatta a vésett felirat az alábbi volt:

A VILÁGHÁBORÚBAN
HŐSI HALÁLT HALT
6-OSOK EMLÉKÉNEK
A BAJTÁRSAK.¹³⁰

Bár csak részben tartozott a „hontalanná vált” katonai egységek közé (az első világháborúban soraiban harcolt a m. kir. szatmári 12. honvéd gyalogezred), de a volt m. kir. budapesti 41. honvéd gyaloghadosztály is táblált állított a Helyőrségi templom „*egyik fülkéjében, az úgynevezett »Hősök kápolnájában«.*”¹³¹ A seregetest „*1918. decemberében történt szerencsés hazatérése emlékére*” 1930. január 19-én felavattott, „*a hadosztály harctéri jelvényével ellátott*”¹³² emlékmű gazdagon díszített, faragott kőkeretén fent koronás magyar címer utalt a nemzeti, alul babér- és tölgylevelekre fektetett rohamsisak a katonai jellegre. A keretbe foglalt, fekvő ovális alakú fekete márványtáblán vésett és aranyozott betűkkel szerepelt a következő felirat:

A M. KIR. BPESTI.
41. HONVÉD GY. HADOSZT.
A VILÁGHÁBORÚBAN (1914–1918)
ELESETT HŐSEINEK EMLÉKÉRE.
ÉLETÜKET HAGYTÁK A HAZA SZENT
FÖLDJÉNEK VÉDELMEBEN, MELYÉRT
ISTENBE, KIRÁLYBA ÉS HAZÁBA
VETETT TÖRHETETLEN HITTEL KÜZDÖTTEK.
SOHA EL NEM MÚLÓ HÁLÁJUK ÉS
KEGYELETÜK JELÉÜL
A BAJTÁRSAK.
BPEST, 1929. I. 20.

128 *Ujság*, 1925. november 8. 10. o.

129 *Hermann – Szanyi* 2015. 93. o. 2. sorszám

130 *Magyarság* képes melléklete 1929. november 17. 5. o.

131 *MTI Napi hírek*, 1930. január 17.

132 *MTI Napi hírek*, 1930. január 11.

A volt m. kir. budapesti 41. gyaloghadosztály emléktáblája (Magyarország képes melléklete 1930. január 26. 1. o.)

Az utolsó sorban, az avatás helyét és (mind az évet, mind a napot tekintve tévesen felvésett!) időpontját a hadosztály – sajtóhírben is megjelölt – háborús jelvényének nagyított plakettváltozata választotta el egymástól.¹³³ Az eredetileg 1918-ban készült sapkajelvény szimbolikusan ábrázolta a seregtest hadiútját, hiszen az olasz hegyivadással (*bersaglieri*) közelharcot vívó, puskatussal támadó honvéd mögött a már legyőzött, holtan fekvő tányérsapkás orosz katonát is megjelenítette. Körirata (GALICIA KÁRPÁTOK OROSZ-LENGYELORSZÁG WOLHYNIA KARSZT OLASZORSZÁG) szintén mind az orosz, mind az olasz hadszínteret megidézte.¹³⁴

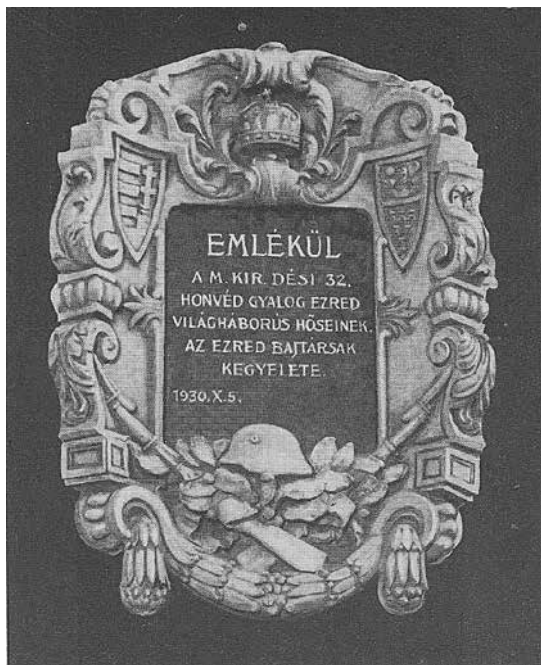
1930. október 5-én a volt m. kir. dési 32. honvéd gyalogezred hősi halottainak állítottak emléket az egykori bajtársak.¹³⁵ Az avatási ünnepélyen, amelyen megjelent többek között vitéz Kárpáthy Kamilló (1876–1952) gyalogsági tábornok, a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka, sokan vettek részt az alakulat egykori hadkiegészítési területe: Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka és Szilágy vármegyék lakosai közül. Az ezred egyik volt tisztje, Brandszeisz János (1896–?) szobrászművész által készített emléktáblát Száhlender Béla (?–?) nyugállományú altábornagy, volt ezredparancsnok leplezte le, majd dr. Hász István tábori püspök szentelte fel.¹³⁶ A díszes emléktábla kőből faragott, barokkos kerete a magyar Szent Koronát, magyar és erdélyi címerpajzsokat, rohamsisakot és két keresztbe

133 *Magyarország képes melléklete* 1930. január 26. 1. o.

134 *Hermann – Szanyi* 2015. 68. o. 1. sorszám.

135 *Képes Pesti Hírlap*, 1930. október 7.; *Az Őrszem*, 1930. október 20. 12. o.

136 *MTI Napi bírek*, 1930. október 5.

A volt m. kir. dési 32. gyalogezred emléktáblája képes levelezőlapon (HTM)

fektetett szuronyos puskát ábrázolt. Véssett feliratú, fekete márványtáblájának felirata így szólt:

EMLÉKÜL
A M. KIR. DÉSI 32.
HONVÉD GYALOG EZRED
VILÁGHÁBORÚS HŐSEINEK.
AZ EZRED BAJTÁRSÁK
KEGYELETE.
1930. X. 5.¹³⁷

Ennek a táblának az ábrázolásával is adtak ki képes levelezőlapot.¹³⁸

A volt. cs. és kir. szabadkai 8. huszárezred nagyméretű emlékműve 1932. június 8-án került felavatásra az alakulat egykori tisztjei és legénysége jelenlétében.¹³⁹ A márványtömbökből és lapokból összeállított emlékmű központi eleme lóháton hadakozó lovasokat ábrázoló fekvő téglalap alakú bronz dombormű volt. Az emlékmű koronából kiemelkedő kettőskereszttel díszített, timpanonszerű felső részébe PRO PATRIA 1914–1918 feliratot véstek, a kétoldalt elhelyezkedő oszlopokon 1696 (az alakulat felállításának éve), illetve 1918 évszámok szerepeltek,

¹³⁷ *Magyar Katonai Szemle*, 1935/10. sz., képmelléklet.

¹³⁸ Példánya megtalálható a HTM Kéziratok Emlékanyag-gyűjteményében, 2013.835.1/KL leltári számon.

¹³⁹ *MTI Napi hírek*, 1932. május 3.

A volt cs. és kir. szabadkai 8. huszárezred emlékműve (Magyar Katonai Szemle 1935/3. sz., képmelléklet)

a dombormű alatti párkány vésett felirata pedig az ezred egykori jelmondata volt: RENGHET A FÖLD S DŰLHET, DE MAGYAR HÍVSÉGE NEM INGAT. A két oldalsó oszlop tetején egy-egy bronzszobor állt: bal oldalon kürtöt fújó harcos lóháton, jobb oldalon ágaskodó lovát megülő rohamsisakos férfi. Az emlékmű talapzatának középső traktusába magyar címert ábrázoló áttört kovácsoltvas betétet illesztett alkotója, a bal és jobb oldali elemen pedig az alábbi szöveg volt olvasható:

A CS. ÉS KIR.
8.
HUSZÁREZRED
ELESETT HŐSEI-
NEK EMLÉKÉRE

EMELTÉK
KEGYE-
LETES MEGEM-
LÉKEZÉSEL A
BAJTÁRSÁK¹⁴⁰

A Hadimúzeum és a Helyőrségi templom valamennyi ismert emlékműve közül ez volt a legmonumentálisabb. Érdekesség, hogy az alakulat jelmondata az ezred első világháborús sapkajelvényén a fentitől némiképp eltérő formában szerepelt: RENGHET A FÖLD S DŰLHET DE MAGYAR HŰSÉG NEM INGAD.¹⁴¹

¹⁴⁰ *Magyar Katonai Szemle*, 1935/3. sz., képmelléklet.

¹⁴¹ Hermann 2016. 129. o.

A volt cs. és kir. nagyváradi 37. gyalogezred és testvérezrede (139. gyalogezred) emléktáblája képes levelezőlapon (HTM)

Újabb emléktábla-avatásra egy évvel később, 1933. május 7-én került sor, amikor a József főherceg nevét viselő volt cs. és kir. nagyváradi 37. gyalogezred és 139. sorszámú testvérezrede közös emléktábláját leplezték le.¹⁴² Az emlékmű alkotója Nagyistók István (1904(?)-1974) iparművész volt. Az avatás előtti szentmisét tartó Folba János táborigazgató főesperes „beszédében kiemelte a harminchetesek hősi küzdelmeit, a Bihar és Hajdú vármegyék fiainak dicső tetteit, amelyekkel méltó helyet vívtak ki maguk számára a magyar történelemben.”¹⁴³ A kilencsoros vésett feliratot hordozó, álló téglalap alakú fehér márványtábla faragott kőkeretének két oldalát népies jellegű növénymotívumok, felső traktusát pálmaágak közé és keresztbe fektetett kardokra helyezett rohamsisak és PRO PATRIA felirat díszítette. A márványtábla felirata a következő volt:

1741 1918
A CS. ÉS KIR. 37. „JÓZSEF
FŐHERCEG” ÉS A TESTVÉR
139. GYALOGEZRED
VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT
HŐSI HALOTTAINAK
A BAJTÁRSÁK
ANNO
1933¹⁴⁴

142 *MTI Napi hírek*, 1933. április 15.

143 *Az Őrszem*, 1933. május 20. 9. o.

144 *Magyarország* képes melléklete 1933. május 7. 13. o.

Az emlékműről a volt „Jóska bakák” bajtársi köre képes levelezőlapot is kiadott.¹⁴⁵

A volt cs. és kir. nagyszombeni 31. gyalogezred ominózus emléktábláját, amely felszínre hozta a Hadimúzeum és a Római Katolikus Táborig Püspökség közötti feszültséget, 1936. május 23-án leplezték le a Helyőrségi templomban. A Hadimúzeum vezetése által eredetileg kifogásolt színvonalú, a sajtóhír szerint azonban „művészi emléktáblát” a 31. közös gyalogezred hősi halottainak lelki üdvéért tartott gyászistentisztelet után dr. Hász István tábori püspök szentelte fel.¹⁴⁶

Ahogy a Hadimúzeumban a hősi halált halt csendőrök emlékműve különleges jellegűnek számított, úgy a világháborúban hősi halált halt kerékpáros katonának Lux Elek (1884–1941) szobrászművész által alkotott bronz domborműve is az volt a Helyőrségi templom ezredemlékei között.¹⁴⁷ Az 1937. október 3-án, vitéz Rapaich Richárd (1881–1973) lovassági tábornok, a Magyar Királyi Honvédség főparancsnok-helyettese részvétele mellett megtartott ünnepségen az emléktáblát Folba János tábori főesperes szentelte fel, az avatóbeszédet pedig vitéz Schönner Odillo (1877–1958) nyugállományú altábornagy mondta.¹⁴⁸ Ebben megemlékezett arról, hogy „az új fegyvernem miként kapott szerepet a világháborúban, a magyar kerékpáros katonának milyen hősiességgel küzdöttek és vérezték el a hazáért.” Az emléktábla kerékpáron haladó katonasorfallal ábrázolt, az előtérben kürtjét fújó kerékpáros katonával.¹⁴⁹

Végezetül – bár szintén nem a trianoni határon túli hadkiegészítésű ezredek emlékműveinek témakörébe tartozik – említést tehetünk a m. kir. budapesti 1. népfelkelő gyalogezred emléktáblájáról (Végh Gusztáv [1890(?)–1973] alkotásáról), amelyet 1940. november 4-én szentelt fel a Helyőrségi templomban dr. Hász István tábori püspök.¹⁵⁰

Számvetés

A fenti áttekintésből kiderül, hogy 1929 és 1939 között a Hadimúzeumban, annak első emeletén összesen 18 első világháborús emléktáblát avattak fel a Magyarország Trianonban megállapított határain túlról egykor kiegészített alakulatok bajtársi közösségei. Ezen kívül egy további, szintén hősi emlékmű kapott helyet a Múzeum II. emeletén. Ezzel párhuzamosan a szomszédos Helyőrségi templomban 1924 és 1940 között összesen 11 emléktáblát leplezték le, amelyek közül nyolc (vagy bizonyos megközelítésben kilenc) ugyancsak az elcsatolt területeken ellehetetlenült kegyeleti rendezvényeknek biztosított helyszínt. Elsősorban

145 Példánya megtalálható a HTM Kéziratok Emlékanyag-gyűjteményében, 2018.16.1/KL leltári számon.

146 *Budai Napló*, 1936. június 8. 2. o.

147 A kerékpáros hősi halottak emléktáblájáról lásd még: *Probászka* 2017a. 578–579. o.

148 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1937. október 4. XIX. évf. 226. sz.

149 *Az Őrszem*, 1937. október 20. 4. o.; A tábla képét közli: *Képes Pesti Hírlap*, 1937. október 5. 2. o.

150 *Magyar Országos Tudósító*. Budapest, 1940. november 4. XXII. évf. 297. sz.; Vö. *Szebeni – Végh* 2002. 440. o.

Első világháborús emléktáblák a romos Helyőrségi templomban Budapest ostroma után, 1945 (HTM)

az egykor erdélyi területekről kiegészített alakulatok emlékjelei voltak ezek, de volt felvidéki, kárpátaljai és délvidéki csapattestek hősi halottaira is emlékeztető táblák. Bár az 1938–1941 közötti terület-visszacsatolások nyomán (ma már tudjuk: csupán átmenetileg) lehetőség nyílt arra, hogy az egykori hadkiegészítési területeken is állítsanak hősi emlékműveket, ez nem jelentette azt, hogy bármely bajtársi közösség áthelyezte volna, azaz máshova vitte volna a Kapisztrán térről emléktábláját. Annál szomorúbb sors várt az emléktáblákra a második világháború (Budapest ostroma), de még inkább az 1950-es évek ideológiai fordulatai következtében.

A Helyőrségi templomban található emléktáblák jelentős része a főváros – budai Várat hatványozottan sújtó – ostroma ellenére épen maradt. Amikor azonban a sérült templomot a torony kivételével, helyreállítás helyett 1952-ben lebontották, a műalkotásoknak nyoma veszett. Közülük egyedül a volt cs. és kir. szabadkai 8. huszárezred emlékműve bal oldali alsó márványtömbjének holléte ismert. A 2000-ben, a templom déli oldalán folytatott kutatás során felszínre került töredék jelenleg a Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállításán tekinthető meg.¹⁵¹

Ami a Hadimúzeumot illeti, Görgey Aladár (1883–1945) könyvtári tiszt 1945. július 24-én készített feljegyzéséből tudjuk, hogy a múzeumi ezredemlékek – a főváros ostroma során az épületet ért jelentős károk dacára – sértetlenek maradtak.¹⁵² Szóbeli visszaemlékezések szerint még évekkel a második világháború után is eredeti helyükön voltak – az akkori hatalom kívánságának megfelelően, letakarva. Később egy részük raktárba került, mások nyomtalanul eltűntek (az alkalmazott „válogatási elveket” nem ismerjük). A biztonságba helyezett néhány emlék szerencsésen átvészelte az ideológiailag terhelt évtizedeket. Sőt, számuk furcsamód még gyarapodott is. 1971-ben a Szervita téri templom lelkészségétől ajándékként az (akkori nevén) Országos Hadtörténeti Múzeumba került a volt m. kir. trencsényi 15. honvéd és 15. népfelkelő gyalogezredek háborús emléktáblája.¹⁵³ A fehér márványtáblát, amelyet a 15-ös honvédek háborús sapkajelvényének,¹⁵⁴ valamint Trencsén, Turóc, Árva és Nyitra vármegyék címereinek kőbe faragott változatai díszítik, és amelyen térképen és szövegben egyaránt végigkövethető a trencsényi katonák 1914–1918 közötti hadiútja, az alakulat bajtársi közössége eredetileg (az 1920–1930-as években) a budapesti Szervita téri római katolikus templomban állíthatta. A feltételezést igazoló forrással ugyan nem rendelkezünk, de bizonyára nem véletlen, hogy az ország trianoni megcsonkítása után egykori helyőrségük helyett (illetve a Hadimúzeum és a Helyőrségi templom helyett is!) Budapesten ebben a templomban gyűltek össze évi rendszerességgel (a volt cs. és kir. trencsényi 71. gyalogezred egykori katonáival együtt) hősi halott bajtársaik lelki üdvéért tartott gyászistentiszteletre a 15-ös bajtársak.¹⁵⁵ (Megemlíthető, hogy a templom külső falán ugyanakkor mindmáig a helyén maradt a volt cs. és kir. 7. huszárezred 1930-ban felavatott monumentális első világháborús emlékműve, Istók János [1873–1972] alkotása.¹⁵⁶ Igaz, ez nem az elszakított területek hőseire emlékeztetett.)

151 *Budapest – Fény és árnyék. A főváros 1000 éves története.* A Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállítása; Ezúton köszönöm dr. Éder Katalin régész, osztályvezető (BTM Régészeti Adattár) és dr. Végh András régész, főmuzeológus (BTM Középkori Osztály) kutatásomhoz nyújtott segítségét.

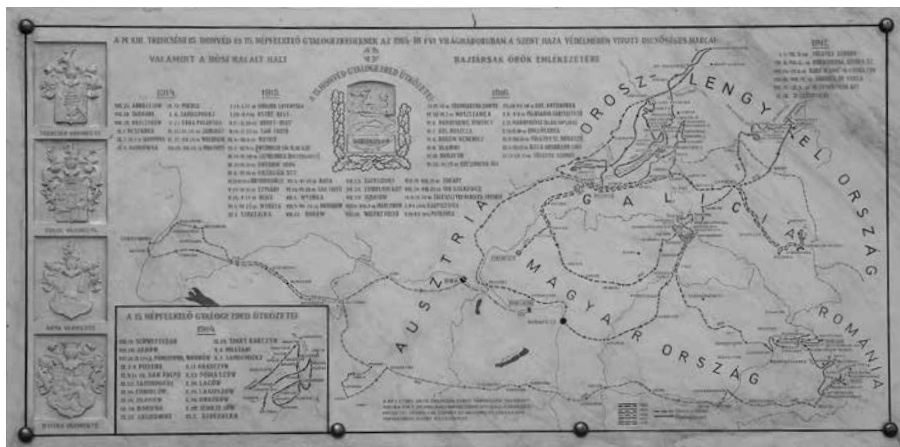
152 HL VI. 9. A Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum irattára 69/Hmúz.–1945. A feljegyzést dr. Erdélyi Gyula (1892–1949) ezredes, a Hadimúzeum parancsnoka szignálta.

153 HTM Képzőművészeti Gyűjtemény leltári szám: 71.50.1./Kp.

154 *Hermann – Szanyi* 2015. 206. o. 2. sorszám.

155 *MTI Napi Hírek*, 1925. november 7.; *MTI Napi Hírek*, 1932. november 5.; *MTI Napi Hírek*, 1935. november 6.; *Magyar Országos Tudósító.* Budapest, 1937. november 8. XIX. évf. 254. sz.; *MTI Napi Hírek*, 1938. november 12.; *Magyar Országos Tudósító.* Budapest, 1939. november 13. XXI. évf. 288. sz.

156 *Probászka* 2004a. 75. o.

A volt m. kir. trencsényi 15. honvéd és 15. népfelkelő gyalogezredek emléktáblája (HTM)

A trencsényi honvédek táblája mellett egy másik, hasonló tematikájú alkotás is a Múzeumba került: az 1914. augusztus 17-i gorodoki lovasroham 1929-ben, a Kerepesi úti huszárlaktanya udvarán felavatott emlékművének központi eleme, a Manno Militiades (1879–1935) és Nemes György (1885–1958) alkotta bronz dombormű.¹⁵⁷ A két emlék a politikai változásokat követően, a 2000-es években a többi, épségben megmaradt vagy éppen értékmentő céllal felújított első világháborús ezredtáblával együtt felkerült a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum belső udvarának falára. (A gorodoki lovasroham emlékművének bronz domborműve 2004 nyarán, majd felújítva, az eredetivel megegyező formában rekonstruálva 2016 februárjában.¹⁵⁸)

Az eredetileg is a Hadimúzeumban avatott emléktáblák közül a következők láthatók napjainkban a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum belső udvarán: a volt cs. és kir. székelyudvarhelyi 82. székely gyalogezred emléktáblája (újraállítva 2004 nyarán¹⁵⁹), a volt cs. és kir. besztercei 63. gyalogezred bronz domborműve (újraállítva 2008 novemberében) és a volt cs. és kir. temesvári 61. gyalogezred emléktáblája (felújítva és újraállítva 2015 januárjában). A múzeumi gyűjteményben megtalálható továbbá a volt cs. és kir. aradi 33. gyalogezred emléktáblájáról származó, fentebb részletesen ismertetett bronz plakett,¹⁶⁰ a volt m. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred emlékművének középső traktusa a Maugsch Gyula mintázta bronz domborművel együtt, valamint a volt cs. és kir. arad-kevevári 28. tábori vadászszázalaj vörös márványtáblája – az eredetileg rajta lévő bronz dombormű nélkül.¹⁶¹

157 *Probászka* 2004b.

158 *Probászka* 2017b. 20. o.

159 *Probászka* 2005. 134. o.

160 HTM Numizmatikai Gyűjtemény leltári szám: 2009.104.1./É.

161 Mindkettő a HTM Képzőművészeti Gyűjteményben.

Helyreállított első világháborús emléktáblák a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum belső udvarán napjainkban (HTM)

Ha az 1930-as években állított emléktáblák túlnyomó része meg is semmisült, eszmeiségük mégis velünk él. A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség hivatalos, évtizedek óta a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszudvarán megrendezett halottak napi kegyeleti megemlékezése során a résztvevők ugyanúgy a falakat díszítő emléktáblák előtt helyeznek el gyertyát és hajtanak fejet, mint ahogy azt lassan száz évvel ezelőtt elődeink megálmodták és gyakorolták. Így mi, múzeumi utódok gyertyagyújtáskor az elesett katonahősök mellett rájuk is hálával gondolunk.

Függelék

A Helyőrségi templomban és a Hadimúzeumban 1924 és 1940 között állított első világháborús emléktáblák összesített adatai az avatás időpontja szerint rendezve

	Volt alakulat megnevezése	Alkotó	Emléktábla elhelyezése	Avatás időpontja
1.	M. kir. (nyitrai/pozsonyi) 37. honvéd tüzérandár		Helyőrségi templom	1924. október 11.
2.	Cs. és kir. brassói 2. gyalogezred	Szamosi Soós Vilmos műve után	Helyőrségi templom	1926. október 4.
3.	Cs. és kir. pozsonyi 72. gyalogezred	Lányi Dezső	Helyőrségi templom	1927. június 15.
4.	Cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezred		Helyőrségi templom	1929 (?)
5.	M. kir. marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1929. december 8.
6.	M. kir. budapesti 41. honvéd gyaloghadosztály		Helyőrségi templom	1930. január 19.
7.	Cs. és kir. székelyudvarhelyi 82. székely gyalogezred	Galát Lajos műve után	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1930. május 4.
8.	Cs. és kir. marosvásárhelyi 62. gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1930. május 7.
9.	M. kir. (erdélyi) 70. honvéd tüzérandár		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1930. május 31.
10.	Cs. és kir. ungvári 66. gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet északi szárny folyosó	1930. július 6.
11.	M. kir. dési 32. honvéd gyalogezred	Brandszeisz János	Helyőrségi templom	1930. október 5.
12.	Cs. és kir. szászvárosi 64. gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1931. május 9.
13.	Cs. és kir. beszercei 63. gyalogezred	Füredi Richárd	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1931. június 7.
14.	Cs. és kir. aradi 33. gyalogezred	Kallós Ede	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1931. október 18.
15.	Cs. és kir. marosvásárhelyi 23. tábori vadászászlóalj		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1932. május 8.
16.	M. kir. (erdélyi) 310. honvéd gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1932. május 8.
17.	M. kir. kassai 9. honvéd gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet északi szárny folyosó	1932. május 14.

	Volt alakulat megnevezése	Alkotó	Emléktábla elhelyezése	Avatás időpontja
18.	Cs. és kir. kassai/lőcsei 15. tábori vadászászlóalj	Gerenday Antal és Fia kőfaragó cég	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet északi szárny folyosó	1932. május 16.
19.	M. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred	Fischer A. (kőfaragó?) és Maugsch Gyula	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1932. május 28.
20.	Cs. és kir. szabadkai 8. huszárezred		Helyőrségi templom	1932. június 8.
21.	Cs. és kir. nagyváradai 37. és 139. (testvér) gyalogezred	Nagyistók István	Helyőrségi templom	1933. május 7.
22.	Cs. és kir. eperjesi 32. tábori vadászászlóalj	Szödy Szilárd	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet északi szárny folyosó	1933. május 14.
23.	M. kir. csendőrség	Berán Lajos	Hadtörténelmi Múzeum II. emelet lépcsőház déli fal	1934. február 14.
24.	Cs. és kir. arad-kevevári 28. tábori vadászászlóalj	Siklód Lőrinc	Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1935. május 9.
25.	Cs. és kir. temesvári 61. gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet északi szárny folyosó	1936. május 17.
26.	Cs. és kir. nagyszebeni 31. gyalogezred		Helyőrségi templom	1936. május 23.
27.	Cs. és kir. gyulafehérvári 50. gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1937. június 6.
28.	Hősi halált halt kerékpáros katonák	Lux Elek	Helyőrségi templom	1937. október 3.
29.	M. kir. kolozsvári 21. honvéd gyalogezred		Hadtörténelmi Múzeum I. emelet déli szárny folyosó	1939. november 5.
30.	M. kir. budapesti 1. népfelkelő gyalogezred	Végh Gusztáv	Helyőrségi templom	1940. november 4.

Irodalomjegyzék

A 82. székely gyalogezred története 1931.

A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883–1919. Budapest, 1931.

Aggházy 1928.

Aggházy Kamil: Az országos hősi emlékmű és a magyar pantheon. Hadimúzeumi Lapok, 1928. április. I. köt. 1. sz. 3–7. o.

Balázs 1996.

Elpusztított emlékműveink. Az utódállamokban elpusztított vagy megrongált emlékműveink és szobraink képeslapokon. Szerk. *Balázs Károly*. Budapest, 1996.

Balla 2010.

Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok és tábornagyok. Budapest, 2010.

Bálint 2016

Bálint Ferenc: Az ezredtulajdonosi rendszer az osztrák–magyar hadseregben. *Nagy Háború Blog* 2016. május 19. (http://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/balintferenc_az_ezredtulajdonosi_rendszer.pdf) (Megtekintés: 2018. május 21.)

Białoskurski 1939.

A m. kir. 37. honvéd tüzérdandár története 1914–1918. I. kötet: A m. kir. 4. honvéd tábori ágyúezred (később 37. honvéd tábori tüzérezred) története. Szerk. *Białoskurski Ödön*. Budapest, 1939.

Bíró – Antal – Nemesdy 1944.

Bíró Lajos – Antal Áron – Nemesdy Ernő: A volt m. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred, népfőlkelő gyalogezred és pótzászlóalj története. Székelyudvarhely, é. n. [1944.]

Emlékirat 1935.

Emlékirat a II. Lipót császár nevét viselt volt császári és királyi 33-ik gyalogezred dicső haditetteiről, valamint azokról, akik az ezred kötelékében küzdve, hősi halált haltak a hazáért. Budapest, 1935.

Hermann 2016.

Hermann Attila: „Él magyar, áll Buda még!” A magyar Szent Korona országaiból sorozott lovashadosztályok és dandárok, huszár- és ulánusezredek, rohamfélezredek jelvényei a Nagy Háborúban. Hajdúszoboszló, 2016.

Hermann – Szanyi 2015.

Hermann Attila – Szanyi Miklós: „Csak előre, édes fiam...” A magyar Szent Korona országaiból sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóalj jelvényei a Nagy Háborúban. Budapest, 2015.

Kovács 1991.

Monumentumok az első háborúból. Szerk. *Kovács Ákos*. Budapest, 1991.

Ligeti 2016.

Ligeti Dávid Ádám: Quieta non movere? Arz Artúr vezérezredes viharos nyugdíjas évei (1918–1935). In: Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján. Főszerk. *Marinovich Endre*. Szerk. *Anka László – Hollósi Gábor – Tóth Eszter Zsófia – Ujváry Gábor*. Budapest, 2016. II. köt. 221–232. o.

Probászka 2004a.

Probászka László: Szoborhistóriák. Budapest, 2004.

Probászka 2004b.

Probászka László: A gorodoki lovasroham újra látható domborműve. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 7. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2004. 35–40. o.

Probászka 2005.

Probászka László: A Vasszékely ábrázolása a cs. és kir. 82. székely gyalogezred plakkettjén, jelvényén és emléktábláján. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 8. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2005. 129–136. o.

Probászka 2017a.

Probászka László: A magyar tábori vadászászlóaljnak első világháborús hősi emlékjelei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 130. évf. (2017.) 2. sz. 573–600. o.

Probászka 2017b.

Probászka László: Egy tragikus lovasroham emlékezete. *Budapest*, XL. évf. (2017.) 3. sz. 18–20. o.

Sallay 2010.

Sallay Gergely Pál: Mindent a hazáért! Első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvények. Budapest, 2010.

Szebeni – Végb 2002

Szebeni Andrea – Végb András: A budavári volt Helyőrségi templom. In: Budapest régiségei. XXXV. 2. Szerk. *Hanny Erzsébet*. Budapest, 2002. 427–457. o.

Rövidítések

BTM	Budapesti Történeti Múzeum
HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
HTM	Hadtörténeti Múzeum, Budapest
MTI	Magyar Távirati Iroda

“SOME PIECES OF HISTORY AND HUNGARIAN TRADITION”
FIRST WORLD WAR MEMORIAL PLAQUES OF THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY
MUSEUM AND THE GARRISON CHURCH

During the 1920s and 1930s, hundreds of war memorials were erected in the public squares of cities, towns and villages through the country, commemorating local soldiers who fell between 1914 and 1918. The question was given though, where could the mourners and commemorators pay their respect to the fallen who had been enlisted to units from territories outside of the borders of Hungary that were drawn by the Trianon Peace Treaty in 1920. The idea was supported by the leadership of the Military History Museum, established only days after the end of the First World War. Between 1929 and 1939, altogether 18 memorial plaques financed by comrades' organizations were inaugurated on the first floor corridor of the Military History Museum. Parallel to this, eight similar memorial plaques were placed in the nearby Garrison Church between 1924 and 1936. Mostly these were memorials of troops recruited from Transylvania, but plaques commemorated the fallen from Upper Hungary, Sub-Carpathia and Southern Hungary, as well. Only few of the memorials survived the physical destructions of the Second World War and the turns in ideology of the 1950s, some of which still ornament the walls of the Military History Museum's inner courtyard.

„JE EIN STÜCK GESCHICHTE UND UNGARISCHE TRADITION“
GEDENKTAFELN DES ERSTEN WELTKRIEGES IM MUSEUM FÜR MILITÄRGESCHICHTE
UND IN DER GARNISONSKIRCHE

In den 1920er und 1930er Jahren wurden landesweit viele hundert Denkmäler auf den Hauptplätzen der ungarischen Städte, Gemeinden und Dörfer errichtet, die an die ortsansässigen Soldaten erinnerten, die zwischen 1914 und 1918 gefallen waren. Gegeben war aber die Frage, wo die Trauernden und Gedenkenden denjenigen gefallenen Helden die Ehre erweisen konnten, die aus Landesteilen rekrutiert wurden, die sich nach den Gebietsabtrennungen der Trianon-Verträge jenseits der Grenze befanden? Die Überlegung wurde von der Leitung des Königlich Ungarischen Museums für Militärgeschichte, gegründet in den Tagen nach dem Ende des Ersten Weltkriegs, aufgegriffen. Zwischen 1929 und 1939 wurden insgesamt 18 solcher Gedenktafeln des Ersten Weltkriegs von Kameradschafts-Gemeinschaften ehemaliger Truppenkörper auf der ersten Etage des Museums eingeweiht. Parallel dazu wurden in der benachbarten Garnisonskirche ähnliche Gedenktafeln aufgestellt, zwischen 1924 und 1936 insgesamt acht. Diese waren in erster Linie Denkmäler für die in Siebenbürgen rekrutierten Einheiten, es gab aber auch Tafeln, die an die gefallenen Helden der Truppenkörper aus Oberungarn, Subkarpatien und Südungarn erinnerten. Nur ein Bruchteil der Gedenktafeln überstand die physischen Zerstörungen des Zweiten Weltkriegs und die ideologische Wende der 1950er Jahre; einige von ihnen schmücken auch heute noch die Mauern des Innenhofes des Instituts und Museums für Militärgeschichte des Landesverteidigungsministeriums.

B. Kalavszky Györgyi

NEVEZETES LÁTOGATÓK A HADTÖRTÉNETI MÚZEUMBAN

Az elmúlt 100 év során több százezer különféle korú, nemzetiségű és társadalmi helyzetű látogató kereste fel a Hadtörténeti Múzeumot. Ezeken a mindennapos vendégeken kívül sok olyan személy is ellátogatott az intézetbe, aki társadalmi tekintélye, katonai rangja, vagy állami tisztsége szempontjából kiemelkedő személyiség. Az illusztris vendégek általában nagy jelentőségű események alkalmából: nagyobb kiállítások megnyitáskor, kerek évfordulókon, nagy visszhangot kiváltó könyvbemutatókon, fontos történelmi, tudományos vagy társadalmi rendezvényeken tisztelték meg a Múzeumot jelenlétükkel. De ritkán az is előfordult, hogy különösebb apropó nélkül tett látogatást egy-egy figyelemre méltó személyiség. Államfők, kormányfők, miniszterek, katonai vezetők, a tudományos és kulturális élet nagyjai azok a személyek, akiket ez alkalommal megidézzünk.

Az elmúlt évszázadban a Múzeum életének történelmi háttere nagy változásokon ment át. Működött a Horthy-rendszerben, az 1945 utáni demokratikus időkben, a Rákosi-érában, a Kádár-korban és a rendszerváltás utáni demokráciában. Ezek a változások nagyban meghatározták, hogy mik a kiemelkedő események és kik az ünnepekre érkező magas rangú személyek.

Létrejötté után többször változott az intézmény neve is. Hadimúzeum néven indult, volt Honvéd Múzeum, Hadtörténeti Múzeum, Országos Hadtörténeti Múzeum. Volt önálló intézmény és volt a levéltárral társintézet, 1961-től pedig a Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM) keretein belül működik. Az egyszerűség kedvéért ez az írás csak „Múzeum” néven említi, bármelyik időszakról beszél is.

Horthy Miklós kormányzó mint a honvédség legfőbb parancsnoka több ízben szemlét tartott a Múzeum felett. Először 1925 októberében, amikor még az Üllői úti Mária Terézia laktanyában, 18 teremben és több kisebb helyiségben volt elhelyezve az 1918 óta gyűjtött nagy mennyiségű múzeumi anyag. A kormányzó fogadásán megjelent bulcsi vitéz Janky Kocsárd lovassági tábornok a honvédség képviselőjeként. A Múzeum igazgatója részéről Sekulich Szilárd nyugalmazott tábornok, múzeumigazgató jelentett a magas rangú szemlélőnek, Aggházy Kamil nyugállományú alezredes pedig a termekben kalauzolta őt. Jelen volt még Thurner Géza százados, múzeumi titkár. A kormányzó nagy érdeklődéssel tanulmányozta a hadtörténelmi ereklyéket. Mint egykori flotta parancsnok és a Novara cirkáló volt parancsnoka különös figyelmet szentelt a hajómodelleknek, amelyeknek készítője, Filótás Mihály is jelen volt. A csaknem két órás látogatás után elismerését és köszönetét fejezte ki a Múzeum

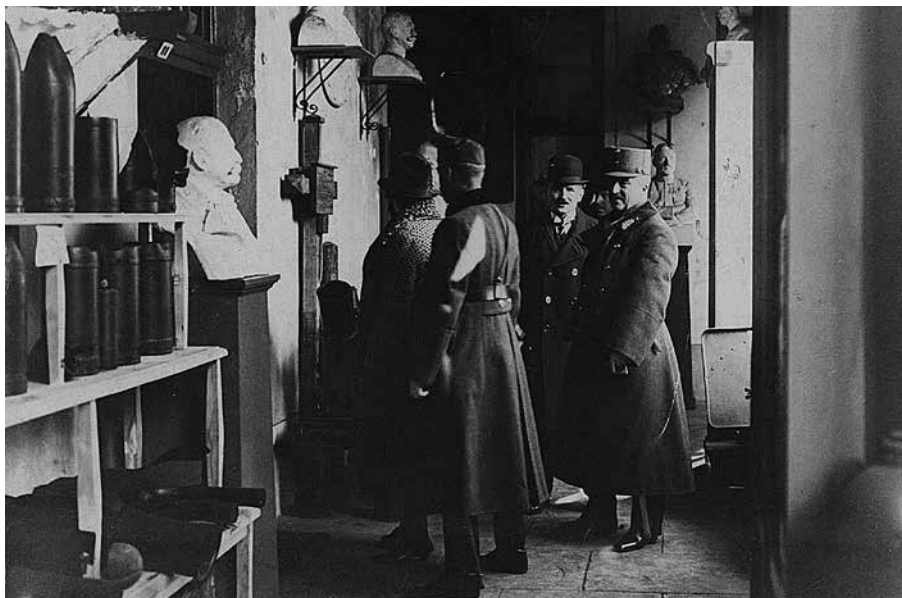
A kormányzó a folyosókon elhelyezett első világháborús tábornokok mellszobrait tanulmányozza

munkatársainak és ígéretet tett arra, hogy támogatni fogja a Múzeum átköltöztetését a várbeli Nándor-laktanyába.

József Ágost királyi herceg és felesége, Augusztia királyi hercegnő ugyanezen év novemberében tett látogatást a Hadimúzeumban. József főherceg az 1924. szeptember 27-én alakult Országos Magyar Hadimúzeumi Egyesület fővédnöke volt, s mint ilyen teljes szívvel és igyekezettel felkarolta a Múzeum ügyét. Ez alkalommal báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, az első világháború „uzsoki hőse”, az Egyesület védnöke és szentkereszthegyi Kratochvil Károly altábornagy, az első világháború egy másik kimagasló hadvezére kísérte el. Jelen voltak még az Egyesület más tisztségviselői is. Szekulich Szilárd nyugállományú tábornok, múzeumigazgató és helyettese, Aggházy Kamil nyugállományú alezredes, valamint Thurner Géza nyugállományú százados, múzeumi titkár fogadták az előkelő vendégeket. A Hadimúzeumi Egyesület folyóiratában, a Hadimúzeumi Lapokban a főherceg az alábbi sorokkal ajánlotta a szakmai közvélemény figyelmébe a Múzeumot:

„Ne felejtjük soha, hogy nemzetünk dicsőségét, a magyar faj hősiességének emlékeit őrzi a Hadtörténelmi Múzeum. Ha e megtestesült történelem elveszne, minden dicsőségünk legendává válna, idővel feledésbe menne: ezért támogassuk és istápoljuk a magyar erkölcsi kincseknek e táráát. József fbg”

1934. február 14-én, a csendőrnapon (a csendőrség felállításáról szóló törvény szentesítésének évfordulóján) a csendőrség márvány emléktáblát helyezett el a Múzeum falán, amelyet a kormányzó jelenlétében lepleztek le.

*A főhercegi pár a Hadimúzeumban Aggbázy Kamil és Szekulich Szilárd társaságában
(A képen balról jobbra: Auguszta főhercegnő (háttal), Szekulich igazgató, Aggbázy igazgatóhelyettes, József főherceg)*

*Az emléktábla leleplezési ünnepsége után Horthy kormányzó búcsúzik
Aggbázy igazgatótól*

Az 1900-ban, a boxer lázadás során az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege által zsákmányolt kínai ágyút mutatja a kormányzónak a múzeum igazgatója

Az emlékbeszédet vitéz szinai Szinay Béla tábornok, a csendőrség főfelügyelője mondta. Az emlékmű leleplezése és megkoszorúzása után vitéz Aggházy Kamil nyugállományú ezredes, a Hadimúzeum igazgatója átvette az emléktáblát.

1934 májusában újra szemlét tartott a kormányzó, ez alkalommal már a Nándor-laktanyába költözött Múzeum felett. Erre az időre már mindent szépen elrendeztek, közeledett az idő, amikor a nagyközönség előtt megnyitják a Múzeum kapuit.

1937. május 29-én fényes külsőségek között került sor a Hadimúzeum megnyitására. Horthy Miklós kormányzóval az élen katonai és polgári előkelőségek egész sora jelent meg az ünnepségen.¹

A múzeum előtti sétányon felállított díszemelvény közepén foglalt helyet a kormányzó. Természetesen elkísérték szárnysegédei és a testőrség néhány tagja Lázár Károly alezredes, testőrparancsnokkal az élen. Megjelent Keresztes-Fischer Lajos tábornok, a katonai iroda vezetője, József Ágost és Albrecht főhercegek, Rátz Jenő altábornagy, a honvéd vezérkar főnöke, Rapaich Richárd lovassági tábornok, a honvédség főparancsnokának helyettese, Kárpáthy Kamillo és Shvoy István nyugállományú gyalogsági tábornokok, Bartha Károly

¹ Vö: *Szoleczky Emese*: „... a jövőben mind a honvédség alakulatai, mind a nagyközönség számára nyitva áll.” A Hadimúzeum megnyitása, 1937. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. Különszám. Szerk. *Závodai Szilvia*. Budapest, 2018. 11–72. o.

Horthy Miklós kormányzó megérkezik a múzeum megnyitására, 1937. május 29.

altábornagy, valamint Konek Emil altengernagy. Az állami vezetők közül Hóman Bálint kultuszminiszter és Karafiáth Jenő főpolgármester említhető, de a tudományos és kulturális élet sok más kiválósága is jelen volt az ünnepi eseményen. A megnyitón Róder Vilmos gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter mondott ünnepi beszédet, majd fölkerlte a kormányzót, hogy adja meg az engedélyt a múzeum megnyitására. Miután az előkelőségek megtekintették a kiállításokat, a széles nyilvánosság előtt is kitérte kapuit a múzeum.

A második világháborút követő 45 évben csak egy alkalommal fordult meg államfő a Múzeumban Szakasits Árpád személyében. Ez is egy nagyszabású megnyitó ünnepség volt: 1949. május 21-én, Budavár visszafoglalásának 100 éves évfordulóján. Az ostrom okozta romokat erre az időre sikerült nagyjából eltakarítani. Megtörtént az épület részleges rekonstrukciója is. Hat teremben, négy történeti tárlatot rendeztek be, két terem pedig szakanyagokat mutatott be, az egyikben kézfegyverekkel, a másikban pedig levéltári anyagokkal ismerkedhetett a látogató.²

Az ünnepség a budavári Honvéd-szobornál kezdődött. Szakasits Árpád köztársasági elnök, Dobi István miniszterelnök és Farkas Mihály vezérezredes, honvédelmi miniszter voltak a díszvendégek. Rajtuk kívül más magas rangú állami és

² Vö: *Závodi Szilvia*: Adalékok a Hadtörténeti Múzeum háború utáni történetéhez. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 13. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2012. 285–302. o.

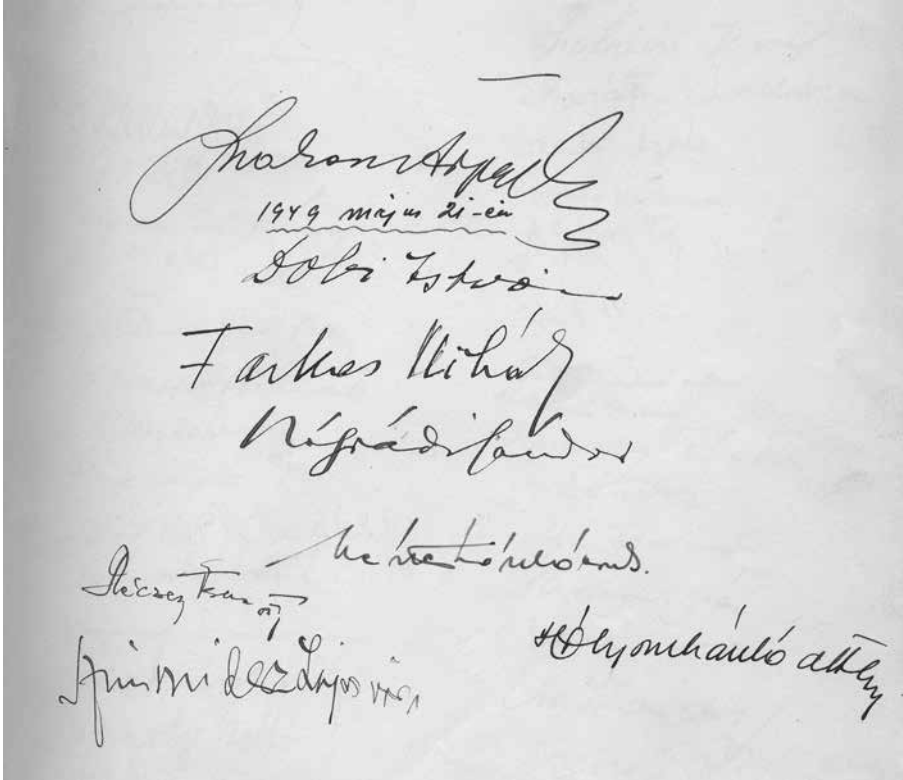

*Farkas Mihály honvédelmi miniszter kézjeggyével látja el a vendégkönyvet
(Az asztal mellett áll Dobi István és Szakasits Árpád)*

katonai vezető is jelen volt úgy, mint Kállai Gyula, a Köztársasági Elnöki Hivatal vezetője, Ortutay Gyula, vallás és közoktatásügyi miniszter, Nógrádi Sándor altábornagy, a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke,³ Szimonidesz Lajos vezérőrnagy, protestáns tábori püspök. Az ünnepi beszédet Sólyom László altábornagy, vezérkar főnök tartotta a Honvéd-szobornál. A koszorúzások után a Múzeumba indult a társaság és a nagyszámú tömeg, ahol megtekintették az új állandó kiállítást. Az „újjászületett” Múzeum első vendégkönyvének első bejegyzése ezeknek a nagyságoknak a névjegye.

1957 és 1989 között Kádár János, az Magyar Szocialista Munkás Párt (MSZMP) első titkára, aki az ország első számú vezetője volt, egyszer sem látogatott el a Múzeumba bármilyen jeles esemény vagy évfordulós ünnepség volt is. A legmagasabb vezetők ilyen alkalmakkor a mindenkori honvédelmi miniszterek vagy helyetteseik voltak. Ezenkívül a Varsói Szerződés szovjet katonai vezetői és az „ideiglenesen” hazánkban állomásozó szovjet hadsereg vezetői voltak a nagyra becsült vendégek az intézményben. Jellemző volt még a baráti

³ A hadseregen belüli politikai irányítás eszköze a politikai tiszt intézménye volt. A politikai tisztek előljáró szerve a politikai főcsoportfőnökség, élén a miniszter első helyettesével, a politikai főcsoportfőnökkel.

A vendégkönyv lapja az aláírásokkal

országok honvédelmi minisztereinek, illetve a társintézmények vezetőinek látogatása az intézetben.

1963-ban I.T. Zamercev szovjet vezérőrnagyot látta vendégül a Hadtörténelmi Múzeum, aki Budapest első városparancsnoka volt a második világháborút követően.

A lengyel honvédelmi miniszter, Marian Spychalski hadseregtábornok 1964-ben tekintette meg múzeumunk kiállításait.

1965. április 4-én Magyarország felszabadulásának 20. évfordulóját ünnepelte az ország. Ebből az alkalmából nem kisebb vendég tisztelte meg a Hadtörténelmi Múzeumot, mint Valentyina Tyereskova szovjet úrhajóső, aki nőként először járt a világháborúban. Vele volt férje, a szintén úrhajós, Andrijan Nyikolajev is. A szovjet delegációt Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall, a Szovjetunió honvédelmi minisztere vezette. Ő a második világháború egyik legismertebb parancsnoka volt, a sorsfordító sztálingrádi csata kiemelkedő katonai vezetője. A 2. Ukrán Front parancsnokaként harcolt Magyarországon, a debreceni csatát és Budapest ostromát is ő irányította. A második világháborúban szovjet katonai

Zamercev vezérőrnagy a múzeum lépcsőjén a múzeum tisztjeinek körében

A lengyel honvédelmi miniszter Harsányi János őrnagy, múzeumparancsnok, Mucs Sándor alezredes, hadtörténész és Otta István vezérőrnagy, az intézmény parancsnoka társaságában

Távoznak a magas rangú vendégek a múzeum épületéből (Jobbról balra: Dr. Csillag Ferenc, a Hadtörténelmi Múzeum parancsnoka, Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter, Otta István vezérőrnagy, az intézmény parancsnoka, Malinovszkij marsall, Tyereskova sötét kabátban, profilban a Múzeum kapujában)

A holland külügyminiszter feleségével a kiállítási teremben (Jobbról a tolmács, balról a holland nagykövet – MTI felvétel)

Styemenko hadseregtábornok a Hadtörténeti Múzeum fegyvertörténeti kiállításában (A képen középen, tőle jobbra a tolmács hölgy, balra pedig Oláh István altábornagy)

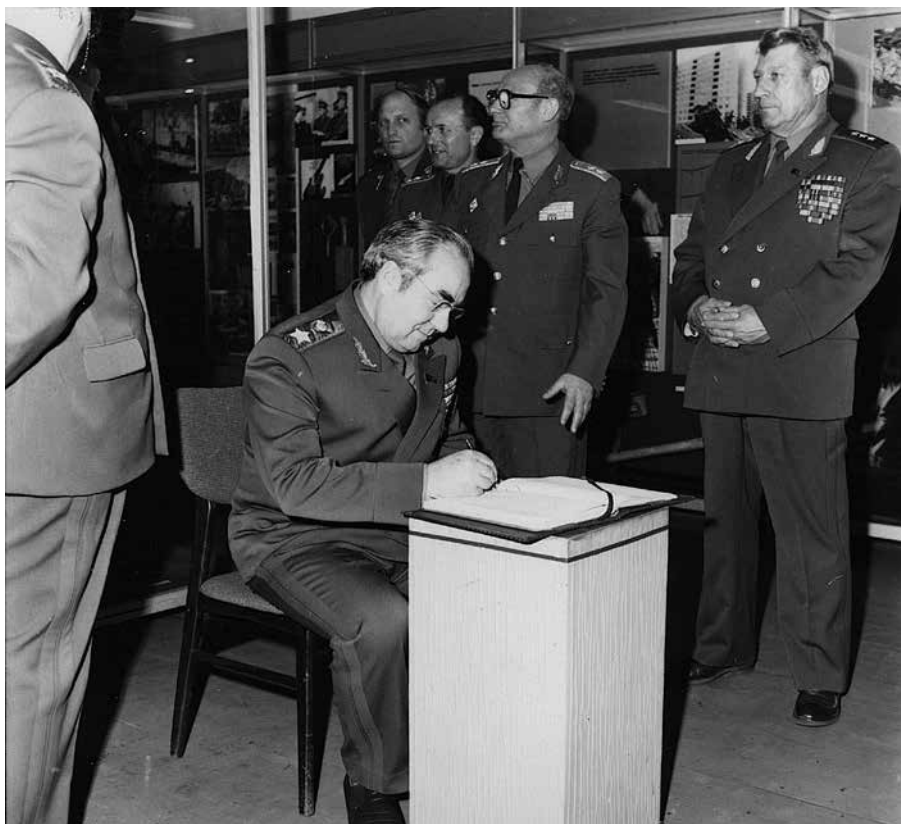
felső vezetőként kiemelkedő teljesítményt nyújtott, de a „málenkij robot”-ra elhurcolt ártatlan magyarok szenvedései is neki köszönhetőek.

A Lajtán túlról nem sok magas rangú vendég járt a Múzeumban a hidegháború éveiben. Joseph Luns holland külügyminiszter, későbbi NATO főtitkár személye kivétel volt. 1968 februárjában, amikor hivatalos látogatáson tartózkodott Magyarországon, hogy, hogy nem ellátogatott a múzeumba is.

Szergej Matveics Styemenko hadseregtábornok, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek törzsfőnöke 1975 novemberében látogatott el a Hadtörténeti Múzeumba. Oláh István altábornagy, a Magyar Néphadsereg vezérkar főnöke és Szűcs Ferenc vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg vezérkar főnök helyettese kísérte a magas rangú vendéget.

1980 decemberében munkalátogatáson tartózkodott Magyarországon Viktor Kulikov, a Szovjetunió marsallja, a Varsói Szerződés tagállamai egyesített fegyveres erői főparancsnoka. Magyarországi tartózkodásának egyik programja volt a Múzeumban tett látogatás.

1980-ban az első, máig az egyetlen magyar űrutazás tartotta lázas izgalomban az országot éppúgy, mint a múzeumot. Az Interkozmosz program – a szocialista országok együttműködése a világűr békés célú kutatásában – keretein belül 1979-re szovjet-magyar közös űrrepülést terveztek. Az előző évi, balul sikerült szovjet-bolgár űrutazás miatt egy évet csúszott a program. 1980 nyarán azonban

Kulikov marsall béir a Hadtörténeti Múzeum emlékkönyvébe (Mögötte szemüvegben Kárpáti Ferenc altábornagy, a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke, honvédelmi miniszter helyettes)

Valerij Nyikolajevics Kubaszov szovjet űrhajós parancsnoksága alatt Farkas Bertalan felrepült a világűrbe és nyolc nap ott-tartózkodás után sikeresen visszatért a Szojuz-35 űrhajó leszálló egységével.

A világraszóló esemény tiszteletére nagyszabású kiállítással készült a budapesti múzeum. Az űrutazás sikeres végrehajtása után, június 3-án nyitotta meg a kiállítást Czinege Lajos hadseregtábornok, honvédelmi miniszter az MSZMP főbb vezetői – a pártállami rendszerben ők voltak az ország legfőbb emberei – úgy, mint Korom Mihály az MSZMP Politikai Bizottság (PB) tagja, a Központi Bizottság (KB) titkára, Maróthy László az MSZMP PB tagja, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség KB első titkára jelenlétében. Ott volt még Borbándi János, a minisztertanács elnökhelyettese, valamint a kormány és a tudományos élet több jeles képviselője. Amíg „ideiglenesen” hazánkban tartózkodtak a szovjet csapatok és a Varsói Szerződés tagállama voltunk, minden fontos eseményen szovjet vezetők is megjelentek. Így volt ez most is, az ünnepélyes megnyitón részt vett

Az űrhajós kiállításán 1980. június 18-án (A képen jobbról balra: Czinege Lajos honvédelmi miniszter, V. Kubaszov, Farkas Bertalan, Magyarai Béla és A. Dzsaniibekov)

Nyikolaj Szilcsenko vezérezredes, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokának magyarországi képviselője, valamint Vlagyimir Szivenok vezérezredes, a hazánkban állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoport parancsnoka.

Az űrhajósok magyarországi ünneplésének része volt a Hadtörténelmi Múzeum kiállításának megtekintése és az űrutazással kapcsolatos ajándékok átadása. Erre az alkalomra június 18-án került sor. A két ünnepelt űrhajóson kívül ellátogatott a két tartalék űrhajós, Magyarai Béla és Vlagyimir Alekszandrovics Dzsaniibekov is. A vendégek a világűr megjárt ajándékokkal kedveskedtek a Múzeumnak. Az anyaföld egy darabja, a Gellért-hegyi Felszabadulási emlékmű kicsinyített mása, a Magyar Népköztársaság címere, a Magyar Néphadsereg csapatszázlója, az űrben készített fényképek, az űrhajós öltözet ékítményei és jelvények voltak az ajándéktárgyak. *„Meggyőződésünk, hogy a Magyar Néphadseregnek átnyújtott relikviák*

V. Kubaszov a szónoki emelvényen, Farkas Bertalan fordít, 2005. május

a Hadtörténeti Múzeumban lesznek a legméltóbb helyen hirdetővén az első szovjet-magyar közös űrrepülés sikereit” – mondta Farkas Bertalan, amikor átnyújtotta az emléktárgyakat. Valerij Kubaszov egy kis szelencében annak a kazahsztáni földnek egy darabját adta át, ahol az űrpáros feladatát teljesítve sikeresen földet ért.

25 évvel később egy szerényebb kiállítással felidézte a Múzeum az űrutazás emlékét. Az évfordulóra újra ellátogattak a főszereplők az intézménybe, csak már őszülő bajusszal és halántékkal, mindannyian mint nyugállományú tiszték.

A rendszerváltás után bekövetkezett politikai változások lehetővé tették, hogy évtizedeken keresztül elhallgatott, tabu témákról is lehessen immár beszélni. Egyik ilyen volt a 2. magyar hadsereg katasztrófája a Donnál. Már nemcsak el-síratni lehetett azt a 100 ezer magyar katonát, akik a Don-menti harcokban vesz-tették az életüket, de a hősnak kijáró kegyeletes emlékezésre is sor kerülhetett. Az 1943. január 12-ikei urivi áttörés 49. évfordulóján, az időközben megalakult Honvéd Hagyományörző Egyesület (HOHE) emlékülést szervezett az intéz-mény Márvány termében. „Egy nép nem élhet hősei nélkül” – gondolat jegyében mondta el ünnepi beszédét Antall József, a harmadik köztársaság első minisz-terelnöke. A miniszterelnököt elkísérte felesége is. Jelen volt a megemlékezésen Jeszenszky Géza külügyminiszter, és Kéri Kálmán tartalékos vezérezredes, a HOHE alapító elnöke is.

Ettől az időtől kezdve minden év januárjában országsszerte megemlékeznek a doni áldozatokról. A Hadtörténeti Múzeum díszudvarán emléktáblát állítottak tiszteletükre, ahol minden évben elhelyezik az emlékezés koszorúit.

Megérkezik a Múzeumba a miniszterelnök, felesége Kéri Kálmánba karolva, mögöttük a külügyminiszter

Az emlékülés elnöksége a Himnusz hangjai alatt (Balról jobbra: Rázsó Gyula, a HIM főigazgatója, Kéri Kálmán vezérezredes, Antall József miniszterelnök)

Koszorúzás a HIM udvarán a Don-kanyarban elesett hősök emlékére. Medgyessy Péter miniszterelnök elhelyezi koszorúját, 2003. január 13.

A „Don-kanyar” című kiállítás megnyitóján (Balról-jobbra: Fehér Ferenc honvédelmi miniszter, Medgyessy Péter miniszterelnök, Fodor Lajos vezérezredes, VKF és Holló József vezérőrnagy, a HIM főigazgatója)

Az emlékbelyre vonulnak a magas rangú vendégek (Balról jobbra: Korsós László dandártábornok, a HIM főigazgatója, Mécs Imre, Göncz Árpád, Keleti György, Deák János)

2003-ban, a 60 éves évfordulón a legmagasabb szinten képviseltette magát az állami és katonai vezetés. Ott volt Medgyessy Péter miniszterelnök, Juhász Ferenc honvédelmi miniszter, Fodor Lajos vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke. Az ünnepség a kegyeleti koszorúzással kezdődött a Doni Emléktábla előtt, majd az alkalomra rendezett, a „Don kanyar – A m. kir. 2. honvéd hadsereg a keleti hadszíntéren” című kiállítás megnyitása következett. A Honvéd Együttes alkalomhoz illő műsort adott, végül egy nagyszabású fogadás zárta le az eseménysort. A kiállítás emlékkönyvébe a miniszterelnök az alábbi sorokat írta: *„Tisztelet a Don-kanyarban meghalt honfitársainknak. Örülök, hogy ilyen emléket állít nekik ez a kitűnő kiállítás. Medgyessy Péter”*

A Múzeum megalapításától kezdve feladatának tekintette – egyebek mellett – a kegyeleti tevékenységet, ezért 1943-ig minden évben a halottak napján egy emlékfalat állított a hősi halott katonáknak, ahol bárki gyertyát gyújthatott az elesettekért. Fél évszázad szünet után újra életre kelt a hagyomány, lehetővé vált ennek a szép és kegyelet teljes aktusnak a megvalósítása. 1994 őszén „Mindenkéért egy-egy gyertya égjen” címen felhívást tett közzé az intézmény és invitálta a lakosság széles rétegeit, hogy látogassanak el a Múzeumba. A díszudvaron emléktárlót helyeztek el és szélesre tárták a kapukat az emlékezni kívánók előtt. Elsőként Göncz Árpád köztársasági elnök, Keleti György honvédelmi miniszter, Mécs Imre országgyűlési képviselő, az országgyűlés honvédelmi bizottságának elnöke, Deák János vezérezredes, a honvédség parancsnoka és a honvéd vezérkar főnöke gyűjtött egy-egy mécses. Ettől kezdve minden évben az intézmény

Mécsesgyűjtás közben, 1996. november 1. (A képen: Korsós László gyertyát gyújt. Mögötte balról jobbra: Göncz Árpád, Mécs Imre, Keleti György, Deák János)

rendezi a központi halottak napi megemlékezéseket, amelyeken minden alkalommal igen magas rangú személyiségek is leróják kegyeletüket. A történelmi egyházak vezetői, a Magyarországon akkreditált katonai attasék is részt vesznek a megemlékezéseken.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc is azok közé a tabu témák közé tartozott, amelyeket a rendszerváltásig nem „illett” szóba hozni, kiváltképp ünnepelni. 1998-ban azonban, amikor a 150 éves évforduló elkövetkezett, a budapesti Hadtörténelmi Múzeum olyan nagyszabású kiállítást rendezett „Fényesebb a láncnál a kard” címen, hogy az nívódíjat kapott a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától. A megnyitó ünnepség is szokatlanul ünnepléses keretek között zajlott. A Múzeum előtti Kapisztrán téren színpompás jeleneteket mutattak be a hagyományőrök. Nyalka huszárok délcegen feszítettek a nyeregben, ahogy felvezették a kiállítás megnyitására érkezett magas rangú vendégeket. Tiszteletét tette Göncz Árpád köztársasági elnök, Horn Gyula miniszterelnök, Keleti György honvédelmi miniszter és Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter. Jelen volt az ünnepségen a 150 évvel ezelőtti események résztvevőjének egyik leszármazottja, Erika Garibaldi is. Ő a magyar és olasz függetlenségi mozgalmak párhuzamait idézte fel ünnepi beszédében.

Az évfordulós ünnepségsort a „Megtorlás – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc mártírjai” című kiállítás zárta le, amelyet 1999. október 8-án Áder János, az országgyűlés elnöke, későbbi köztársasági elnök nyitott meg.

Notabilitások az intézmény Márványtermében. Göncz Árpád köszönti az egybegyűlteket (A képen balról jobbra: Keleti György, Korsós László, a HIM főigazgatója, Horn Gyula, Göncz Árpád, Magyar Bálint)

Dr. Kedves Gyula őrnagy, a kiállítás rendezője, Áder János és Dr. Szakály Sándor, a HIM megbízott főigazgatója a kiállításon

Hortby Istvánné és fia Kéri Kálmán és Rázsó Gyula társaságában

Szakály Sándor és Edelsheim-Gyulai Ilona a könyvbemutatón

Horthy Istvánné látogatása, 2007.

Gróf Edelsheim-Gyulai Ilona, az egykori kormányzó-helyettes, Horthy István özvegye, a rendszerváltás után több ízben járt Magyarországon. Szinte minden ilyen alkalommal ellátogatott a HIM-be is. Első ízben apósa, Horthy Miklós végakarátának eleget téve, az újratemetést intézte. A kormányzó hazai földben szeretett volna nyugodni, de csak akkor, ha a szovjet csapatok elhagyják az országot. 1991-ben ez az állapot bekövetkezett, ezért 1993-tól már a kenderesi családi kriptában nyugszik az egykori kormányzó és az időközben elhunyt felesége és Miklós fia is. A temetés után pár nappal Ilona asszony, fiának, ifj. Horthy Istvánnak és Kéri Kálmán tartalékos vezérezredesnek kíséretében az intézményt is útjába ejtette, ahol Rázsó Gyula főigazgató fogadta.

Másod ízben akkor köszönthettük Ilona asszonyt, amikor két kötetes „Becsület és kötelesség” című emlékiratainak bemutatására került sor 2001 nyarán. Az intézmény Márványtermében Dr. Szakály Sándor főigazgató mutatta be a könyvet.

Dr. Holló József vezérőrnagy, főigazgató is fogadta Ilona asszonyt 2007 februárjában. Kölcsönösen megajándékozták egymást könyvekkel. Holló tábornok a HIM legújabb kiadványaiból nyújtott át néhányat, Ilona asszony pedig emlékiratai dedikált példányát ajándékozta a főigazgatónak.

Még 90 éves kora felett is vállalkozott az idős hölgy a magyarországi útra. Fia és menyé kíséretében a Múzeumot is megtisztelte látogatásával. Dr. Kovács Vilmos ezredes, a HIM parancsnoka és Dr. Hermann Róbert, a parancsnok

Hortby Istvánné, ifj. Hortby István és Dr. Kovács Vilmos ezredes a szoborral, 2013.

Hortby Istvánné, ifj. Hortby István és Dr. Kovács Vilmos ezredes a kiállításban

A konferencia elnöksége (Balról jobbra: Habsburg Ottó, Dr. Zachar József ezredes, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság alelnöke, Habsburg György)

tudományos helyettese fogadták a kedves vendégeket. Mielőtt megtekintette volna a „Piavétól a Donig, a Dontól a Dunáig” című kiállítást, ott is elsősorban férje, a repülő szerencsétlenség áldozatául esett kormányzó-helyettes emlékét felidéző részt, Ilona asszony a parancsnok ajándékát vette át. Ez pedig egy keretbe foglalt fénykép volt Horthy István repülő főhadnagyot megformázó gipsz szoborról. A szobor Tápai Antal alkotása, a Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményének darabja. Folyamatban volt a szobor bronz változatának elkészítése, de mire elkészült, Ilona asszony elhunytja miatt ezt már nem tudta a Múzeum átadni.

Utolsó királyunk, IV. Károly fia, más szavakkal: az utolsó magyar trónörökös, Dr. Habsburg Ottó sem látogatott volna haza, ha nincsen rendszerváltás Magyarországon. Mint európai politikus – a Páneurópai Unió (1923 óta létező mozgalom egy egyesült európai állam megteremtéséért) elnöke, 1973-tól haláláig az Európa Parlament tagja – nagy rokonszenvvel figyelte a kelet-közép európai változásokat 1988–89-ben. Sokat tett Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásáért. A rendszerváltás után a Független Kisgazda Párt köztársasági elnöknek javasolta, ő azonban kitért a jelöltség elől. 1999. április 23-án egy rendvédelem történelmi konferencia zajlott az intézményben, amin részt vett és felszólalt Habsburg Ottó is. Fia, Habsburg György is jelen volt. Ő 1993-ban Magyarországra költözött, felvette a magyar állampolgárságot és édesapja hivatalvezetője lett.

Hosszú lenne felsorolni mindazokat a jeles alkalmakat, amikor jobbnál jobb hadtörténelmi tárgyú szakirodalom bemutatásának adott otthont a HIM. Legtöbbször munkatársaink tollából származó kiváló alkotások voltak ezek.

A „Farkasrét” című kiadvány bemutatója (Az elnökség balról jobbra: Katona Tamás, Jókai Anna, Vizi E. Szilveszter, Radnainé Fogarasi Katalin)

A kegyeleti tevékenységből adódóan azonban a „Farkasrét” című kiadvány bemutatására is az intézmény falai között került sor, bár ez nem az intézeti dolgozók műve. A könyv Magyarország egyik legjelentősebb sírkertjét, a Farkasréti temetőt mutatja be, ahol – egyes vélekedések szerint – több nevezetes magyar személyiség nyugszik, mint a kolozsvári Házsongárdi és a budapesti Fiumei úti temetőben együttvéve. A könyvbemutatón a közönség soraiban foglaltak helyet Göncz Árpád egykori köztársasági elnök, és Boross Péter volt miniszterelnök. Az elnökségben ott ült Dr. Katona Tamás történész, a Kegyeleti Bizottság tagja, Jókai Anna, a Nemzet Művésze, kétszeres Kossuth-díjas és József Attila díjas író, a Kegyeleti Bizottság elnöke, Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Radnainé Dr. Fogarasi Katalin, a Kegyeleti Bizottság titkára.

Az évszázadokon átívelő lengyel-magyar barátság megnyilvánulásainak sorába illeszkedett az a nagy jelentőségű esemény, amikor a két ország legmagasabb szintű állami vezetői, Lech Kaczynski lengyel és Sólyom László magyar köztársasági elnökök közösen nyitották meg a magyar szabadságharcban részt vett lengyel katonák előtt tisztelgő kiállítást a múzeumban. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 160. évfordulóján, 2008 márciusában került sor „A mi szabadságunkért és a tietekért” című tárlat megnyitására, amelyen Dr. Holló József vezérőrnagy, a HIM főigazgatója kalauzolta végig az államföket.

A két nép közötti szoros barátságnak egy másik jeleként kölcsönadtuk a Lengyel Szárazföldi Haderő Múzeumának fegyver gyűjteményünk egyik ritka kincsét, a MORS 39 M lengyel géppisztolyt. Ebből a fegyverből összesen három

Dr. Kovács Vilmos ezredes, a HIM parancsnoka átadja a fegyvert a lengyel külügyminiszternek

darab van a világon. 1936 és 1938 között tervezték, 1939-ben kezdték el gyártani és ez lett volna a lengyel hadsereg szabvány géppisztolya. Az 1939-es német invázió után azonban leállították a gyártását. Lengyel menekültek hozták magukkal Magyarországra ezt az egy darabot, ami a mi múzeumunk tulajdonába került. Az ünnepélyes átadási aktus Martonyi János magyar és Radoslaw Sikorski lengyel külügyminiszterek jelenlétében zajlott le az intézmény Márványtermében 2013. június 26-án.

FAMOUS VISITORS AT THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM

During the last 100 years, hundreds of thousands of people of different age, nationality and social status visited the Military History Museum. Apart from average daily visitors, several prominent figures also visited the Museum. The illustrious guests honoured the Museum with their presence usually at significant events such as exhibition openings, anniversaries, notable book presentations, prominent historical, scholarly or social events. Sometimes it also occurred that heads of state, prime ministers, ministers, military leaders and leading figures in science and culture visited the exhibitions without any specific reason.

NAMHAFTÉ BESUCHER IM MUSEUM FÜR MILITÄRGESCHICHTE

Während der letzten 100 Jahre haben mehrere hunderttausende Besucher verschiedensten Alters, Nationalität und gesellschaftlicher Situation das Museum für Militärgeschichte besucht. Außer diesen alltäglichen Gästen kamen auch viele Personen in die Institution, die aufgrund ihres gesellschaftlichen Ansehens, ihres militärischen Ranges oder ihres bekleideten staatlichen Amtes herausragende Persönlichkeiten waren. Die illustren Gäste ehrten das Museum meist bei Ereignissen von großer Bedeutung mit ihrer Präsenz: der Eröffnung größerer Ausstellungen, runden Jubiläen, Buchpräsentationen mit großem Echo, wichtigen historischen, wissenschaftlichen oder gesellschaftlichen Veranstaltungen. Es kam aber gelegentlich auch vor, dass einige bemerkenswerte Personen (Staatsoberhäupter, Regierungschefs, Minister, hochrangige Militärs, bedeutende Vertreter des wissenschaftlichen und kulturellen Lebens) ohne besonderen Anlass unsere Ausstellungen besuchten.

Kreutzer Andrea

LÖVÉSEK A KÖNYVTÁRBAN¹

„Habent sua fata libelli...”² A Múzeum könyveinek pedig többszörösen is megvan a maguk sorsa.

„Közönséges” könyvekként is sokszor éltek egy kalandos és érdekes sorsot: múzeum előtti életükben, civil vagy katonai (vagy mindkét) pályán vélhetőleg egész jól elboldogultak. Erdemeikre való tekintettel felvétettek a Múzeum állományába és ezzel létüknek új céljai merültek fel.³

A Hadimúzeumba való egyedi vagy tömeges bevonulásuk után sorsuk összefonódott az őrzőhely sorsával, történetével.⁴ Kutatások, kiállítások részesei voltak és ma is azok.

Állományunk egy része megsérült a második világhégés alatt, sérüléseik maradóak és nehezen vagy sehogy sem restaurálhatóak. Háború alatt szerzett sebeik több mindenről tanúskodnak, vallanak több évtized elteltével is.

1 Köszönettel tartozom minden kollégámnak, aki a hosszú évek során különböző levéltári, irattári, könyvészeti, szóbeli, fotó stb. forrással vagy adalékkal segített a gyűjteménytörténet kutatásában.

2 „A könyveknek megvan a maguk sorsa.” – Idézet Terentianus Maurus 3. századi római grammatikus és stílusza *Carmen heroicum*-ából

3 „*Könyvtárunk gyűjtési és vásárlási területe kettős irányú. Elsősorban az intézet tudományos működéséhez szükséges kézikönyvtár kiépítése: tehat kézikönyvek, repertóriumok, lexicographia, viselet, történelmi fegyverismeret [...] gyűjtés, múzeumi ismeretek, katalógus- és árjegyzék-gyűjtemény, aukció-katalógusok, külföldi rokonintézmények kiadványai, helytörténet, a katonai tudományok történelmileg nevezetes irodalomba [...] gyűjtése. E gyakorlati szemponton kívül gyűjtjük a Militaria Hungarica bármely tipográfiai technikával előállított, bármilyen értékű, tárgyú, idejű objektumait, vagyis a) magyar katonai írók irodalmi termékeit a legkorábbi időktől s bármely nyelven; b) a magyar katonai művelődéstörténetre vonatkozó magyar és külföldi irodalmat; c) a magyar hadtörténelem bármely tényét bármely időben, helyen, nyelven megjelent reprezentáló bármilyen nyomtatványt [...]. Ezeknek egy részét, melyek külső megjelenésükkel esetleg a hozzájuk fűződő pedagógiai, művészi, kegyeleti stb. értékekkel erre alkalmasaknak bizonyulnak, nem a könyvtárban, hanem a múzeumi tárlókban helyezzük el.*” (Bevilaqua Béla, 1926.)

4 Az Országos Hadtörténeli Múzeum története. 1. rész: *Pongó János*: A múzeum életre hívásától a felszabadulásig. In: Az Országos Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 1. Szerk. *Molnár Pál*. Budapest, 1971. 7–71. o.; A Hadtörténeli Múzeum története. II. rész: *Hetés Tibor*: A Hadtörténeli Múzeum negyedszázada a felszabadulás után. In: A Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 2. Szerk. *Hetés Tibor – Makai Ágnes*. Budapest, 1987. 5–57. o.; *Hetés Tibor*: „... és utódaik dicsőségére is...” Adalékok a Hadimúzeum előtörténetéhez. In: A Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 3. Szerk. *Kincses Katalin Mária – Szoleczky Emese*. Budapest, 2000. 153–168. o.; *Samu Botond Gergő*: A magyar Hadtörténeli Múzeum tárgyanagának sorsa a II. világháború végén (1. rész). In: A Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 45–90. o. (a továbbiakban: *Samu* 2008.); uő: A magyar Hadtörténeli Múzeum tárgyanagának sorsa a II. világháború végén (2. rész). In: A Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 11. Szerk. *Maczák Ibolya*. Budapest, 2010. 335–356. p.

– A fegyverszakértő számára sérüléseik az akarva-akaratlanul sebző fegyverről és a sebesülés körülményeiről árulkodnak, (Pap Péter tanulmányából⁵ kiderül, mivel és kik lőtték a könyvtárat?), ily esetekben lövésszaki hatástanulmányok tárgyának is tekinthetjük a könyvtesteket. – A könyvtár kurátora ezzel szemben a leltárkönyvek, a múzeum- és gyűjteménytörténet segítségével próbálja (részben) feleleveníteni, hol tartózkodhattak a delikvenssek a hadiesemények idején?⁶

E két aspektus összefonódása „adja a sztorit”: hogy is estek (eshettek) a lövések a könyvtárban? Estek-e lövések egyáltalán a könyvtárban?

Próbáljuk meg rekonstruálni, hogy a Hadimúzeum könyvtárában szolgálatot teljesítő személyek, illetve a könyvállomány hol tartózkodhatott rendeltetészerűen az események idején?

1944 nyarától, a Múzeum mentésre és az evakuálásra való nyilvánvaló felkészülésétől kezdve az addig elválaszthatatlanul összefonódó sorsvonalak minimum három külön szálon futottak tovább:

1. a szolgálatot teljesítők sorsa – mikor, ki, hol fordult meg?
2. a gyűjteményi anyag sorsa – mikor, mi, hol lehetett fel?
3. a Hadimúzeum sorsa – egyrészt az épületé, másrészt a könyvtár helyiségeié
4. a legfogasabb kérdés: ki volt az épületben az ostrom alatt és közvetlenül utána?

Látszólag roppant egyszerűen megválaszolható kérdések, a valóságban legtöbbször, mint egy rendes krimiben, senkiről és semmiről nem lehet biztosan tudni, hol van és pontosan mikor, mi történik?

Lássuk, jelenlegi tudásunk szerint mi tekinthető többé-kevésbé biztosnak és megválaszolhatónak a fenti kérdések közül?

A szolgálatot teljesítők sorsa – mikor, ki, hol fordult meg?

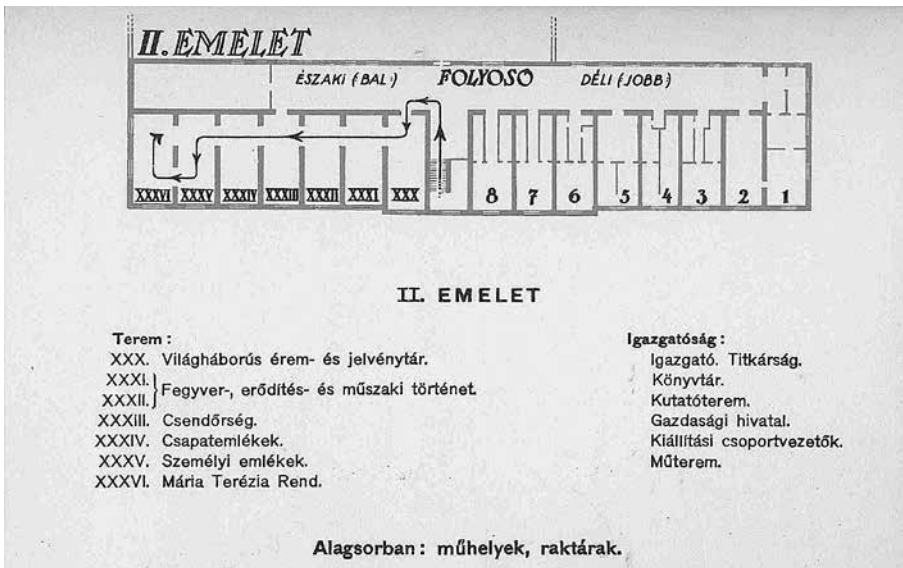
A Múzeum könyvtára értelemszerűen mindig a Hadimúzeum kebelében, annak mindenkori épületében, így a Várba való felköltözés óta mai helyén, a Nándor-kaszárnya nyugati szárnyában a második emeleten, a múzeumigazgatóság melletti helyiség(ek)ben működött – a két világháború között „múzeumi könyvtár” néven, a mai Aggházy-teremben és a hajdani kutatóban; ez a kutatószoba ma Könyvgyűjteményünk részeként munkaszoba és bedexionozott raktár. Állománya kisebb részben a kiállításokba és a munkatársakhoz, gyűjteményekhez volt akkor is kihelyezve, illetve a szabályszerűen kikölcsönzött könyvek különböző helyeken „tartózkodtak”.

5 Lásd ebben a számban Pap Péter tanulmányát: Könyvek háborús rongálódása. Egy lehetséges lövésszaki magyarázat. 247–262. o.

6 Az ostrom eseményeire lásd Számvéber Norbert és Ungváry Krisztián írásait, illetve az egyre nagyobb számban napvilágot látó ostromnaplókat. Alapvető múzeumi kronológiát állított fel Samu Botond Gergő ez időszakra, lásd fentebb idézett írását.

A Múzeum könyvtára a Mária Terézia-laktanyában

Részlet az 1937-es tájékoztató alaprajzából, a II. emelet

A múzeumi könyvtár 1930-ban

A gyűjteményi anyag sorsa – mikor, mi, hol lelhető fel?

Először vegyük számba, amit a könyvtári leltárkönyveinkről és a gyűjtemény korábbi történetéről hasznos tudni:

Gyűjtés már az Intézmény hivatalos megalakulása (1918. november 16.) előtt is folyt, a HM 1/a osztálya keretében megalakuló közgyűjtemény-együttesnél és az alakulatoknál.⁷ Értelemszerűen folytatódott ez a tendencia a Bécsi kapu téri tartózkodás alatt is a Levéltár termeiben, hiszen eleink naprakész gyűjtést folytattak a „vörös időkben” is – legbeszédesebb tanúja ennek a Plakát- és aprónyomtatványtár hihetetlen gazdag anyaga. A képek tanúsága szerint akkor már a rendelkezésre álló polcfolyómétert bőven meghaladó könyvészeti dokumentum-halom feldolgozása még az Üllői úti Mária Terézia-laktanyában, 1925–26-ban indult el: az első leltárkönyv szerint 1926. május 8-án kezdték beleltározni a felgyűlt anyagot.

1924–25-ben a numizmatiként ismert, a hadimúzeumi Éremtárat megszerző és rendező dr. Karny Rezső,⁸ volt pénzügyminisztériumi főtanácsos lett a könyvtár önkéntes gondozója, még a Hadimúzeum Egyesület lelkes tagjaként. 1926-tól hosszabb időn keresztül, 1930-ig a kiváló művelődéstörténész, dr. Bevilaqua-Borsody Béla⁹ volt a gyűjtemény szakavatott gondnoka, majd átmenetileg Thurner (Turányi) Géza¹⁰ alezredes, múzeumi titkár is kezelte a könyvtárat (1932. december 1-jéig). 1932. decemberétől 1945. november 25-i haláláig Görgey Aladár¹¹ (1883–1945), Görgei Artúr unokaöccse, formálta-gyapapította könyvtárosként és a múzeum önfeláldozó munkatársaként az állományt, amely az ő szolgálati ideje alatt vált széles kör által használt kutatási hellyé.

A régi folyószámos („m. kir.”) leltárkönyvekbe 1926. május 8-án, Bevilaqua Béla könyvtárossága idején kezdték el beírni az állományt. A nagy formátumú (másodré, 2°) jelzet első leltárkönyve még bőven kitarított: 1944. március 9-én a 146. tétel hosszú időre az utolsó bejegyzés volt, 1947. december 3-án írták be a következő 2 tételt (147–148.), utána 1948. május 19-től, a 149. számtól használták ismét folyamatosan, de különböző pótlistákkal kiegészítve. Az 1932-es első

7 A világháborús és ezredtörténeti anyaggal saját múzeumukat megalapító, gyapapító alakulatok megszűnésük után gyűjteményeiket rendre a Hadimúzeumban helyezték el.

8 *Sallay Gergely Pál*: 50 éve hunyt el dr. Karny Rezső, a m. kir. Hadimúzeum Éremtárának egykori vezetője. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*. 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 173–178. o., vonatkozó rész: 174. o.

9 Bevilaqua (1928-tól Bevilaqua-Borsody) Béla (1885. február 23., Miskolc – 1962. március 12., Budapest): művelődéstörténész, író, a Hadimúzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának munkatársa, 1926 és 1930 között a Hadimúzeum könyvtárosa. – Lásd: Borsody Bevilaqua Béla. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből*. Főszerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002. 118–119. o.

10 *Szoleczky Emese*: Thurner Géza. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből*. Főszerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002. 886–887. o.; uő: „utolsó ... állomásteste a m. kir. Hadimúzeum” Thurner (Turányi) Géza emlékére. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*. 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 143–172. o.

11 Görgey Aladár. In: *Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből*. Főszerk. *Bodó Sándor – Viga Gyula*. Budapest, 2002. 325–326. o.

rovancsolás jelentéséből tudjuk, hogy a gyűjtemény még ekkor is elég rendezetlen volt és a könyvtárkezelők sűrűn változtak.¹²

Görgey Aladár hosszú könyvtárossága alatt (1932–1945) folyamatos volt a gyarapodás, a leltározás és a működés: 1932-ben közel 7000 darabossá¹³ nőtt az állomány 1941-ben körülbelül 10.000 db.¹⁴ 1943-ban a különböző ismertetések változatos módon hidalták át a kötet- és darabszámok közti eltéréseket, a leltározott és leltározatlan anyag becslött nagyságát: 10.000 mű körülbelül 16.000 kötetben;¹⁵ Görgey 14.000 kötetes könyvtárról írt: „*Minden múzeum egyik értékmérője, hogy mennyire áll szolgálatába a tudományos kutatóknak. A Hadimúzeum 14.000 kötetes könyvtára, továbbá iratanyaga, kép-, fénykép és térképnyaga a dolgozni akarók rendelkezésére áll és az intézetet nemcsak helybeli kutatók, de vidékiek, sőt külföldiek is sűrűn felkeresik.*”¹⁶ S még ma, a háború gyűjteményt szétdőlt hatása és a többszöri szelektálás, átrendezés után is jól körvonalazódik a tudatos és célirányos állományépítés: a gerincét 1848–49 és az első világháború adja, ehhez csatlakozik még az ő idejünkben a második világháború; a katonai szabályzatok, kézikönyvek, tansegédletek, szakirodalom evidens gyűjtése. Vélhetőleg Bevilaqua hatása a főleg 16–18. századi komoly és értékes régi nyomtatvány-anyag kezdettől való bekerülése: török háborúk, hadmérnöki, erődítéstani, tüzérségi munkák, Dürer, Marsigli művei, egyéb kora-újkori csemegék. Az intézmény elöljárói – maguk is könyv- és könyvtárhasználók és történelemmel foglalkozók voltak – ezt mindenkor nagyvonalúan támogatták. A kapcsolat jól működött a testvérintézmény, a Hadilevéltár könyvtárával is.

- 12 Turányi Géza (későbbi alezredes), addigi (többek között) könyvtáros jelentése az általa és Görgey Aladár adjunktus, kinevezendő könyvtáros vezetésével, Pálffy István áthelyezendő főmestersegédkönyvtáros által végzett rovancsról. – Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) XIII. 4. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. 7/Hmúz-1932. – a „kezelő”, „almester”, „főmester” kifejezések alatt az 1920-as években a rangrejtett tiszthelyettesi állományt kell érteni, akik például az adminisztratív könyvtári, múzeumi munkát végezték, ugyancsak az adminisztrációban vettek részt a gépirónók.
- 13 Lásd a hivatkozott rovancsolási jelentést.
- 14 A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. Budapest, 1941. – „*Könyvtára nem nyilvános, könyvanyaga körülbelül 10.000 db.*” 6. o.; uel.: A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. 4. kiad. Budapest, 1942. (M. kir. Hadimúzeum kiadványai IX.) 6. o. – A Magyar Királyi Hadimúzeum ismertetése. 6. bőv. kiad. Budapest, 1943. (M. kir. Hadimúzeum kiadványai IX.) – „*Könyvtára nem nyilvános, könyvanyaga körülbelül 10.000 db.*” 6. o.; lásd még: A-90. Szervi határozványok a m. kir. Hadimúzeum számára. Budapest, 1941. 1. sz. mell. Tagozódás. szerint: a Parancsnokság alá tartozik a Könyvtár, melynek részei: Könyv, Hírlap, Térképgyűjtemény és Tanulmánygyűjtemények irat része. Kutató és olvasóterem.
- 15 Nagy Áron: A magyar királyi Hadimúzeum. In: A mai magyar honvédelmi igazgatás. A IX. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. Közzéteszi Keresztes-Fischer Ferenc, szerk. Martonffy Károly. Budapest, 1943. (A korszerű közszolgálat útja 15.) 849–856. o. „*még megemlékezem a könyvtári olvasó és kutató teremről és a fényképtárról is. A tudományos munka segédszerve a könyvtár, melyhez térképtár és hírlaptár tartozik. A könyvtár, melynek állaga kereken 10.000 mű körülbelül 16.000 kötetben, nem nyilvános, azonban indokolt esetekben komoly munkákhoz parancsnoki engedéllyel szintén használható.*” 856. o.; ugyanez megjelent még: A M. kir. Hadimúzeum. In: *Magyar Katonai Szemle*, 1942. 3. sz. 407–415. o., id. r.: 415. o.
- 16 Görgey Aladár: Nemzetvédelmi emlékeink Pantheonja a M. kir. Hadimúzeum. Budapest, 1943. (M. kir. Hadimúzeum kiadványai. XVIII.) 28. o.

A gyűjteményi anyag sorsa 1944-ben vált áttekinthetetlenné, amikor először elvben, majd gyakorlatban is felvetődött a Múzeum legértékesebb állományának evakuálása. Ebbe a körbe nyilván beletartozott a könyvtár egy része is, hiszen elődeink előszeretettel vásároltak és fogadtak el ajándékba értékes, szép, különleges könyveket. Az azonban sajnos nem ismert előttünk, hogy a közeledő front elől a becsebb mőtárgyakkal egyetemben mely könyveket menekítették Doba-Somlóvára? A szereplőket ismerve és a szemtanúkat hallgatva, biztosra vehető, hogy léteztek kísérő listák, azonban ezek már fellelhetetlenek. A múzeumi irattári anyag ma már csupán hozzávetőleges támpontokat ad és itt kezd több szálon futni a történet:

- 1944. november 11-én este a múzeum állománya – a menekítendő anyag és kitelepülésre kijelölt személyzet egyaránt – elindult Somlóvára.¹⁷ Nem tudjuk, a könyvtárból mit csomagoltak össze, azt sem, hogy

- helyben a gondosan kialakított múzeumi óvóhelyre menekítettek-e le könyveket? Ne feledjük el, hogy az evakuáláshoz korlátozott létszám, csomagolóanyag és logisztikai kapacitás állhatott rendelkezésre, és a helyben maradó állományrész három szinten át kellett volna, lift nélkül leszállítani a pincébe. Az akkori munkatársak sosem beszéltek az anyag menekítéséről általában sem, részleteiben sem. Csak feltételezzük, hogy a kevésbé értékesnek tartott anyag és a duplumok itt maradtak az épületben. Újabb kérdés viszont, hogy volt-e, maradt-e energia ennek az alagsorba való lejuttatására, avagy

- a könyvek maradtak a polcokon, bízva a jó szerencsében (semmi másban...)? Megjegyzendő, hogy a könyvtár teljes mérvű kiürítése valószínűleg logisztikailag meghaladta az akkori lehetőségeket.

- A könyvtárra és állományára évtizedeken át gondot viselő Görgey Aladár is 1944. november 11-ig¹⁸ biztosan a Várban maradt. Miután a személyzettel követte a Somlóvára telepített anyagot, kényszerű, ám szerencsére rövid (1945. március 29. – június 12.) csörotnöki, ságodi, majd székesfehérvári internálótábori tartózkodás után, június 9-én kelt igazolvánnyal¹⁹ szolgálati helyére visszatért. Június 19-én kelt jelentése már munkában töltött napokról tanúskodik: „*Ma reggel fent voltam a könyvtár teremben, ahol azonban azokat a könyveket nem találtam meg. Lehetséges, hogy el lettek valahová szállítva, de az is lehet, hogy elszórtan ott vannak valahol.*”²⁰ A mőtárgyállomány alapos ismerőjeként kiemelkedő szerepet játszott a károk felmérésében, a levéltárból az egyesített múzeum és levéltár élére április végén kinevezett Erdélyi a rendelkezésre álló amúgy is roppant csekély állományból őt bízta meg felmérésekkel, bejárásokkal.²¹ A fogság és a nyári-őszi hónapok folyamatos munkája közben legyengült, nélkülöző, idősödő szervezet azonban felmondta a szolgálatot: 1945. november 25-én a múzeumbeli szükség-lakásban elhunyt.

17 Samu 2008. 52. o.

18 uo.

19 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 195/Hmúz-945.

20 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 47/Hmúz-945.

21 Lásd az 1945-ös múzeumi iratanyagban jelentéseit, feljegyzéseit.

- A korábbi parancsnok, a könyvtár rendszeres használója, Aggházy Kamil ezredes, múzeumigazgató (1882–1954)²² Olasz fasori lakásukból nézte aggódva szeretett múzeuma ostromát. Habár idős kora és betegeskedése ellenére szellemi frissessége és invenciózussága töretlen volt s minden tettvégya visszahúzta ide, nem adatott meg neki, hogy ismét élvezhesse a várbéli könyvtár csendjét. Ugyan elkerülte a kitelepítést, de a Hadimúzeumtól való távollét, az elutasító hozzáállás számára felért ezzel.

- Az utolsó magyar királyi honvéd múzeumparancsnok, szotyori Nagy Áron vezérőrnagy (1887–1962)²³ szovjet hadifogságba került, s bár itthon hunyt el, de 1945 utáni sorsa részletesen még nem ismert.

- Erdélyi Gyula²⁴ (1892–1949) ezredes a legválásosabb helyzetben kellett átvegye 1945 tavaszán az intézmények (a Honvéd Múzeum és Levéltár) parancsnokságát. Ő az, aki a veszteségeket elsőként regisztrálni és regisztráltatni próbálta, mint ezt az alábbiak is mutatják. Mindent megtett nemcsak a kárfelmérés, a romeltakarítás, a mentés, hanem a minél előbbi és minél hatékonyabb újjáépítés, a minimális működőképesség elérése érdekében is.

A Hadimúzeum sorsa – egyrészt az épületé, másrészt a könyvtár helyiségei

- „*A volt m. kir. Hadimúzeum még 1944. év nyarán és később az ősz folyamán bombázások elől a Veszprém-megyei somlói Erdődy-kastélyba költözött át a múzeum teljes anyagával. Budapesten csak a tartalék darabok és az épület körül elhelyezett, nehezen szállítható ágyuk, továbbá a Vérmezőn kiállított, oroszoktól zsákmányolt fegyverek maradtak vissza. Amikor a múzeumi beosztottak felsőbb parancsra Somlói várról nyugati irányban elvonultak, az időközben ott megtelepült német hadseregparancsnokság a gazdátlanul visszamaradt anyag egy részét teherautókkal a kastély berendezési tárgyáival együtt elszállította.*”²⁵ – számol be Erdélyi érthető keserűséggel, de tömören a hatóságoknak az intézményt ért veszteségekről.

- Budapesten az ostrom után, 1945. június közepén kezdődtek meg a múzeumépület helyreállítási munkálatai.²⁶ A budai vár utolsó pillanatig harcok színhelye volt, a Helyőrségi templom tornyában géppuska-fészek lőtte a támadókat és viszont. A várfal mentén magasodó múzeumi épületszárny egyébként is ki volt

22 Szoleczky Emese: Aggházy Kamil. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből. Főszerk. Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002. 3–4. o.; Szoleczky Emese: Aggházy Kamil naplószerű feljegyzései 1937-ből. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. 3. Szerk. Hausner Gábor. 169–201. o.

23 Illésfalvi Péter: Nagy Áron. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből. Főszerk. Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002. 635–636. o.

24 Tóth Orsolya: Erdélyi Gyula. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből. Főszerk. Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002. 235. o.

25 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 194/HMÚz-945, 1945. dec. 12., Erdélyi Gyula jelentése a fővárosnak: „összeírás a Magyar Hadimúzeumot ért károkról”. Ezzel lényegében egybehangzó az ugyanitt található jelentések összessége, bár vannak eltérések.

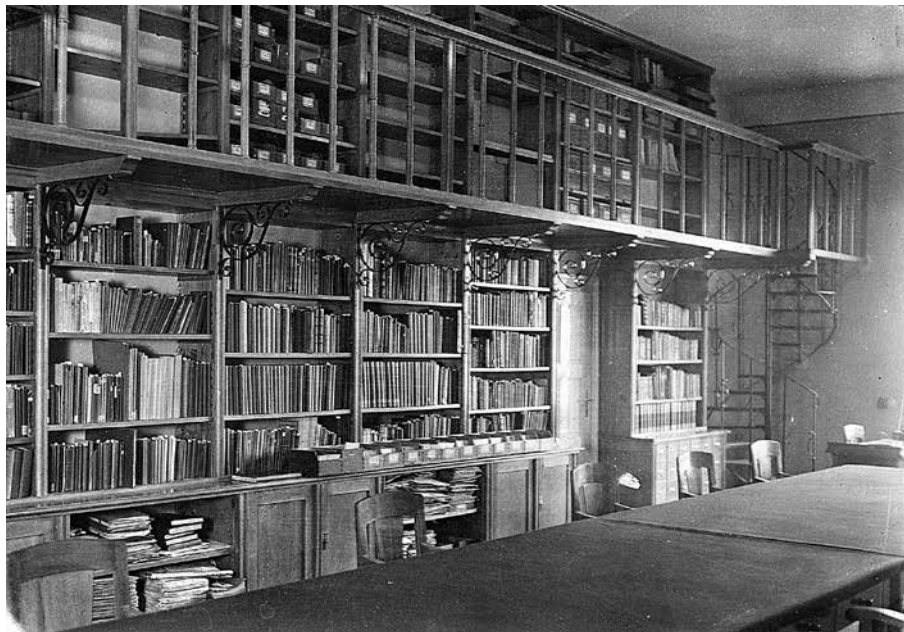
26 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 194/HMÚz-945, 1945. dec. 12., Erdélyi Gyula jelentése a fővárosnak: „összeírás a Magyar Hadimúzeumot ért károkról”.

A lebombázott, majd 1945. június 28-án hajnalban leomlott épületrész, a II. emeleti falban az üresen tátongó könyvtári átjáró ajtóval

téve a tüzérség és a gyalogság tüzének. A könyvtár helyiségeinek ostromkárjai: „Az egyik bomba az épület déli szárnyát a II. emelettől a földszintig teljesen beszakította”²⁷

27 Részletek Erdélyi jelentéséből, lásd uo.

A könyvtárelső 1930-ban, jól látható az igazgatóság felé nyíló átjáróajtó

„...a Hadimúzeum épületének déli szárnyán lévő külső főfal, amely bombatalálat folytán erősen sérült és lebontásra ítélt volt, június hó 28-án a hajnali órákban leomlott. A 2 emelet magasságú fal törmelékei leomlás közben leszakították a falhoz támaszkodott és bombatalálat folytán már beomlott II. emeleti helyiséget, majd áttörték az alatta levő üresen álló I. emeletet is és onnan a földszintre zuhantak. A lezuhant törmelék olyan nagy mennyiségű volt, hogy a szomszédos utcát /:a sétányhoz kivezető utat:/ teljesen eltorlaszolta.”²⁸ – ez a könyvtár mellett közvetlenül elhelyezkedő igazgatóság és titkárság, majd a teljes épületrész földszintig való leomlását jelentette. Akkor még átjáró ajtó volt az igazgatóság és könyvtár között, Aggházy így kerülő nélkül használhatta a könyvtárat. A helyreállítás során az ajtó helyére is a többi polchoz hasonló beépítés került.

„Az I. emelet feletti leszakadt boltozatrész az alsóbb emeleten végzett hasonló boltozási munkával azonosan készült, tehát feltehető volt, hogy a régi széles és erős falak a csekély nyílású boltozat nyomását átvehették volna, az előre nem látható esőzés és a bombázás által elemeiben megrázkódott épület a terhelést nem bírta, tehát a boltozat leszakadt. A bizottság hibáztatja az építés-vezetőséget a tetőszék és héjzawat elkészítésének elmulasztásáért, melyet ha időben végeztek volna az esőzés romboló hatását nem fejtette volna ki. Építés-vezetőség alatt értjük, mint a vállalkozó, mint a Honvédelmi Minisztérium megbízottait.

A bizottság megállapítja, hogy a tetőszék helyreállításával kapcsolatban a munkák nem folytak kellő eréllyel, azonban a szakmunkások hiánya -mely országsgzerte ismertmentő körülményként szerepel. A Magyar Hadimúzeum, illetve a volt m.kir. Hadiléváltár anyagának felbecsülhetetlen értéke miatt a bizottság elrendeli, hogy dr. Erdélyi Gyula bt. ezredes a Magyar Hadimúzeum parancsnokának kérelmére [sic!] alapján a szükséges helyiségek befödését, illetve helyreállítását. Azonban ezen helyiségeknél szükséges az, hogy a földszint és I. emeleti belszínen levő vonóvasakat szakszerűen soron kívül helyezzék el.

A bizottság elrendeli az alábbi munkák legsürgősebb elvégzésér:

1./ Az I. és II. emeleti udvar felőli dongóboltozatú [sic!] hosszfolyosó szakszerű aládúcolását.

2./ Az előbb említett hosszfolyosó megerősítéséhez szükséges szakszerűen elkészített vonóvasak beiktatását.

3./ A lebombázott déli szárny bombázás által előállott keresztmetszetéhez csatlakozó boltozatok, vonóvasakkal való megerősítését, illetve nyílásoknak ideiglenes befalazását és a szükséges óvintézkedések megtételét /:dúcolás:/. A jelenleg előállott végfalnak lezárását falazat által, illetve a tetőszék elkészítését és befödését.

4./ A déli szárny végfalánál mindenennmü törmelékét csak akkor szabad elbortadni, ha ezt a helyi építésvezetőség a vonóvasak behelyezése után engedélyezi.

5./ Amennyiben az előzőekben megállapított munkák elkészültek – tekintve, hogy télvíz idején a külső munkálatok amúgy sem folytathatók – a munka leállítható.²⁹

Közben az evakuált-elszállított anyag még részben Somlővárott, részben Devecserben kallódott.³⁰

Az utolsó pillanatáig makacsul dolgozó Görgey Aladár még 1945. október 17-én is ezt jelentette Erdélyinek: „Az ittlelvő könyvekben egyetlen érdemleges adatot találtam ... Mást nem tudtam találni, mert minden érdemleges könyviünk Somlőváron van.”³¹ Kétségtelen tehát, hogy a könyvtár java megjárta az Erdődy-kastélyt. Vélhető, hogy a menekítendő, „érdemleges” könyveket Görgey jelölte ki.

„A könyvtár ittlelvő anyagának a kijelölt raktárbelységbe való átszállításához ezen a héten csak hétfőn kaptam munkásokat. Így az átszállítás egyelőre megakadt. ... A Somlőváron levő hasonló könyveket sem tudom jegyzékbe foglalni, mert a leltárkönyvek is ott vannak.”³² – Autentikus adatközlés arról, hogy a könyvtári (és múzeumi) nyilvántartásokat leszállították, majd visszahozták – ez egybevág az idézett hivatalos jelentésekkel. A visszaszállítás idejére áttételes támpont, hogy Görgey említett Erdélyinek írt 1945. május 5-i, székesfehérvári levelében ezt is írja: „Csak az maradt meg, ami rajtam volt és egy pokróc. Somlőváron meg 200 drb. saját könyvem

29 1945. november 27-i bizottsági jegyzőkönyv: HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 213/Hmúz-1945.

30 Lásd elsősorban Szentneményi Béla és Erdélyi Gyula jelentéseit az irattárban. – Szentneményi szerepéről részletesebben lásd *Tóth Orsolya*: „Arany kardbojt és festőecset” A. m. kir. Hadimúzeum munkatársa, a Honvéd Levéltár és Múzeum parancsnoka: Szentneményi (Valentia) Béla. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. 10. Szerk. *Kreutzer Andrea – Makai Ágnes*. Budapest, 2008. 179–200. o. és Samu Botond mindkét idézett tanulmánya.

31 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 18/Hmúz-1945.

32 Görgey Aladár részletes jelentése Erdélyi Gyulának, 1945. 07. 09.: HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 54/Hmúz-945.

A lebombázott, majd 1945. június 28-án hajnalban leomlott épületrész, a II. emeleti falban a már befalazott könyvtári átjáró ajtóval, jelentős romeltakarítás után

A lebombázott, majd 1945. június 28-án hajnalban leomlott épületrész, a II. emeleti falban a már befalazott könyvtári átjáró ajtóval, jelentős romeltakarítás után és építkezés közben, az igazgatósági tömb helyén már felhúzott első szinttel

Újjáépítés közben: a felállványozott igazgatósági rész, a már felbúzott első szinttel, helyreállított fedélszékekkel, tetővel

Újjáépítés közben: a felállványozott igazgatósági rész, a már felbúzott első szinttel

is ott maradt.”³³ Ez vélhetőleg azonos azzal a „210 darab különböző könyv és folyóirat” tétellel, ami viszont már szerepel Görgey Aladár hadimúzeumi könyvtár-tiszt 1945. november 28-án a Magyar Hadimúzeum épületében levő ideiglenes szállásán felvett hagyatéki leltárában.³⁴

A leltározás 1944 nyarán már hektikussá vált, az utolsó számok: 2° 146 (1944. 03. 09.), a 8° talán még 7804-ig evakuálás előtti (7456 az előző vége, 1937. augusztus 1-jén, a 7805-től, 1950. 03. 24-től más kéz vezette, de már előtte vannak más kézírások is). Datált bejegyzés például: 7785: A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. Pest, 1848. kihúzva: „A Széchenyi-könyvtár [sic!] tulajdona. Viszsaadatott 1947. VIII. 14-én. Kruchió szds.” Viszont a 8571. számtól 1948-as (1948. VIII. 30.-tól) talán 8710-ig, aztán ugrással 1950. szeptemberi ív következik.

A „normál” (8° vagy csak sima folyószámos sor) ekkor használt leltárkönyve 7456-ig fut (1933. augusztus 1-jéig?), az 1933. augusztus 1-jén megkezdett 1950. szeptember 16-ig megy, utólagos, kérdőjeles záradékolással.³⁵ Ezen a kötetten látszik legjobban, hogy milyen kaotikussá vált a háború végén, majd az ostrom után a nyilvántartás is: az 1950. március 24-én 7456-tal (tévesen) kezdett könyv közepében egy 1949. szeptember 13-án megkezdett ív következik, de folyamatos számozással.³⁶ Az előre beírt sorszámozás 9000-ig még végig egy kéz írása, fekete tintával, de a tételek feltöltése több kéztől származik, fekete és kék tintával. A bejegyzések pontossága is elég sok kívánnivalót hagy maga után. Régi kollégáinktól tudjuk, hogy még évtizeddel később is rohammunka-szerűen zajlott a fellelt és bekerült anyagok leltározása,³⁷ a nyilvántartások tartalma mutatja, hogy mindenki besegített, attól függetlenül, hogy nyelvileg vagy tárgyilag értette-e, mi van a kezében?

Az ostrom után is különböző adatokkal találkozunk a kár mértékét illetően, bár nagyságrendi eltérés nincs:

„a Hadimúzeum könyvtár anyaga körülbelül 80%-ban megmaradt”³⁸, „A veszendőbe ment muzeális tárgyakról leltári értékelés nem áll rendelkezésre, mert a Hadimúzeum leltár-jegyzékei, a gyűjteményanyag leírásai az összes múzeumi irattal együtt majdnem teljes egészükben elpusztultak.”³⁹

33 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 40/Hmúz-1945.

34 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 195/Hmúz-1945. – a Szentneményi által vezetett 1945. októberi visszaszállítás kronológiáját és kálváriáját lásd: Samu 2008. különösen 66–70. o.

35 Csizmarik Irén záradékolta, utólag, 1960. november 15-én (Nyt. sz. 8.). A könyvek használatbavételi és zárási időpontjait sokszor a beírt dátumok hiánya miatt emlékezete és a kezén átment egyéb iratok alapján ítélhette meg.

36 Egybevág Kruchió György százados egyik 1947. szeptember 6-i feljegyzése szerinti gyakorlattal: „a leltári könyvek gépirása füzeteként. Elkészülése után 2.000-os csoportokba kötendő.” (jelzet nélkül, a gyűjteményi irattárban).

37 Galván Károly sokszor mesélt erről, holott ő csak 1957-től dolgozott a Hadtörténeti Múzeumban. – Lásd: Kreutzer Andrea – Szoleczky Emese: Galván Károly emlékezete. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője. 16. Szerk. Závodi Szilvia. Budapest, 2016. 277–286. o.

38 Erdélyi Gyula jelentése 1945. december 12.: Összeírás a Magyar Hadimúzeumot ért károkról. HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 194/HMúz-945

39 uo. – ez szerencsére nem teljesen igaz, de a parancsnok borúlátása indokolt volt: a somlóiári kísérőjegyzékek eltűnése egyszerűen s mindenkorra lehetetlenné tette a gyűjteményrekonstrukciót.

1947 szeptemberében így szól Kruchió György jelentése: „1947. év elején megkezdődött a szétszórt és romok alatti könyvek összeszedése. Ez igen nehéz és küzdelmes munka volt, mert egyrészt nem állott rendelkezésre megfelelő szerszám a romok eltávolítására, másrészt a hideg és kemény téiben ajtó és ablak nélküli helyiségben kellett dolgozni. A munka igen lassan haladt kellő személyzet hiánya miatt. A II. emeleten rendbe hozott új könyvtár helyiségben kezdődött meg a könyvek szétválogatása. Körülbelül 8.000 kötet volt használható állapotban. A régi múzeumi leltári szám alapján ezres, százaz, majd tízes csomókban raktuk ki a könyveket. A részben hiányzó leltári könyveket újból fel kellett fektetni s ezt a feltalált régi könyvekről írtuk meg. Közben a régi könyvtár teremből behozott roncokból újjá építetük a fali polcokat s megkezdődött a leltározott könyvek felrakása. Ezzel párhuzamosan készítettük el a géppel írt kartoték lapokat.

A felrakással együtt kiemeltük és külön polcon helyeztük el az 1848-49-es szabadságharcra kapcsolatos műveket, tekintettel arra, hogy ez részben a jövő évi centenáris kiállításon részt vesz, másrészt pedig igen nagy keresletnek örvend a honvédség körében is olvasás szempontjából.

A fasiszta művek kiemelése megtörtént. A bizottság a kiemelt művek zárolását elrendelte, kifogásolni valót nem talált.⁴⁰

A könyvtár tehát a mai napon működőképes és használható lehet. A célt tehát elértük, hogy van a honvédségnek egy könyvtár, hol a kútfőket tanulmányozni óhajtó bajtársak részben megtalálják azt, mire szükségük van.

Későbbi időpontban megkezdjük a szakosítást is, mely egyszerűvé teszi egy bizonyos tárgykörre vonatkozó könyvek megkeresését.

A közelmúltban feltalált könyvek leltározását folytatjuk. Még körülbelül 2.500-3.000 kötet könyv vár leltározásra.

A még szükséges asztalos munkák befejezéséhez még körülbelül 6 hétre van szükség. Ezután meg lehet kezdeni a könyvek portalanítását, selejtítését és rendbehozatalát. /: újbóli bekötés, javítás, ragasztás, stb. :/

Szükséges még a könyvtárban olvasó rész felállítása is, tekintettel arra, hogy itt is fog folyni kutatás. Ehhez szükséges olvasó asztal, erősfényű lámpa, székek, szőnyeg, stb. felkutatása, illetőleg beszerzése.⁴¹

Javaslom, hogy a könyvtár teremben keresztben felállított dupla könyves polcokat helyezzük ki az előtérbe, míg bent a könyvtár teremben az ablakok közötti falakra új polcokat építsünk. Ez későbbi időpontban is megoldható.

Mint már előzőleg is jelentettem, kérem a könyvtári beosztottakat pénzzutalomban részesíteni.

A könyvtári beosztottak a könyvrendezéssel kapcsolatban nem csak átlagon felüli munkát végeztek, hanem a poros könyvek között talán az egyetlen rubájukat napról-napra

40 A sors ironiája, hogy Görgey Aladár „Nemzetvédelmi emlékeink Pantheonja a M. kir. Hadimúzeum” című múzeumismertetője is vélhetően szerepel A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek III. sz. jegyzékére „Nemzetvédelmi útmutató” megnevezéssel, mely nem tartalmaz, hanem címe miatt kerülhetett fel a megsemmisítendő művek listájára. – Az ezekben szereplő kiadványokat a múzeum nem megsemmisítette, hanem jegyzékelté és külön őrizte.

41 A ma ismert nagy kutatásról az ácszeruzás rájegyzés szerint 1951. IX. 6-án készült el.

A múzeum főbejárata 1949. május 21-én, az ünnepélyes újrainyitáskor: a szétlőtt épületrészeket ünnepi molinók takarják, az ágyúk már újra a sétányon, a második emelet utolsó két fellobogózott ablaka a könyvtár

*jobban és jobban piszkították be. Szükségesnek tartom tehát, hogy fejenkint 250 forint segélyben részesüljenek.*⁴²

*„A most beszerzett új művek ... leltári száma 10.000-tól fölfelé történjen, hogy mint új anyag megkülönböztethető legyen. A régi üres számokra a feltalált régi könyveket fogjuk leltározni.*⁴³

A gyűjtemény egyik elkülönített része volt az igazgatóság, a titkári szobában őrzött Juristowski-könyvtár. Juristowski Miklós⁴⁴ hadbíró-ezredes, író (1864–1937 után) műveinek dedikált példányait és könyvtárának több darabját, elhunyt hitvese emlékére és a Hadimúzeum iránti elkötelezettségéből itt helyezte letétbe: 61 kötet, „Juristowski Miklósné szül. Neuwald Márta Malvina Emlékkönyvei” néven.⁴⁵ „Egy több mint embermagasságú, nemes fából készült kétajtós könyvszekrényt, a magyar asztalosipar nagyon figyelemreméltó munkája, amelynek két ajtaját, koszorúba foglaltan, a tizenhárom aradi vértanú bronz-domborműképei díszítik, közepén pedig üveg alatt, maradványa egy szabadságharcbeli hadi lobogónak. ... Nagy

42 Kruchió 1947. évi már említett záró jelentése a múzeumi kézikönyvtár rendezésével kapcsolatban, 1947. szeptember 6. (jelzet nélkül, a gyűjteményi irattárban).

43 Kruchió másik 1947. szeptember 6-i jelentése: Könyvtári teendők ellátása szeptember hóban (jelzet nélkül, a gyűjteményi irattárban).

44 *Gulyás Pál*: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. 15. k. Budapest, 1993. col. 910–912. o.

45 *Somos Lajos*: Juristowski Miklós ezredes-hadbíró élete és irodalmi munkássága. Eger, 1937.; *Csermely Gyula*: Egy különleges könyvtár. Budapest, [1939.] (a továbbiakban: *Csermely* 1939.) – Somos Lajos (1904–1988) pedagógus; Csermely Gyula (1869–1939) ügyvéd, a maga korában népszerű író.

*A Juristowski-könyvtár
Csermely Gyula könyvében*

érelklődéssel néztem a szekrényt, mert azt gondoltam, hogy ez is hadiemlék, múzeumi tárgy. – Csak örök időkre való megőrzés végett van itt – kaptam felvilágosítást, és amikor előzékenyen kinyitották a szekrényt, nagyon meglepődtem. Belső homlokfalán, fent, domborművű betűkkel, ez a felírás: »Juristowski Miklósné hadbíró-ezredes neje emlékkönyvei« Juristowski Miklóst, az író, eddig megjelent munkáiból már jól ismer-tem, azt is tudtam, életrajzírója, dr. Somos Lajos egri tanár és igazgató könyvéből, hogy nagy csapás érte, a kíméletlen végzet elragadta oldala mellől azt a nőt, akit édesanyján kívül a legjobban szeretett és imádott, ritka szépségű és rendkívül nemeslelkű hitvesét, Mártút.»⁴⁶

Miért is említettük fel a Juristowski-hagyatékot? Ennek a kislétszámú egységnek az adja a fontosságát, hogy gyakorlatilag tartózkodási helyüket nemcsak objektum- és helyiség-, hanem szekrény- és falpontossággal meg tudjuk határozni, mind a béke éveiben, majd az ostrom után; a romok alól kiásott kötetek egy része pedig ma is megtalálható a gyűjteményben. (Egyes kötetek lövészaki elemzését lásd Pap Péter írásában.) A köteteket ért sérülések alapján arra gondolhatunk, hogy evakuálás után régi helyén maradt a szekrény, a II. emeleti igazgatói titkárságon, majd amikor 1945 nyarán leomlott ez a rész is, a romok maguk alá temették. Így magyarázható a lövési (ostrom) és szakadási, törési (leomlás) sérülések kombinációja.

⁴⁶ Csermely 1939. 5. o. – a könyvtár képe: 18. o.

A Juristowski-könyvtár egyik roncsolt kötete: Officielle Handausgabe der österreichischen Gesetze und Verordnungen. 2. Heft. Ehrenrätliches Verfahren. Vorschrift für das ehrenrätliche Verfahren. 2., böv. kiad. Wien, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1879. 17 cm, 4,5 ív. (HTM Kgy. lt. sz. m. kir. 6841, növedéki napló: 41.962, eredeti: Juristowski 7.019 (ld. Pap 8. sz. leírás)

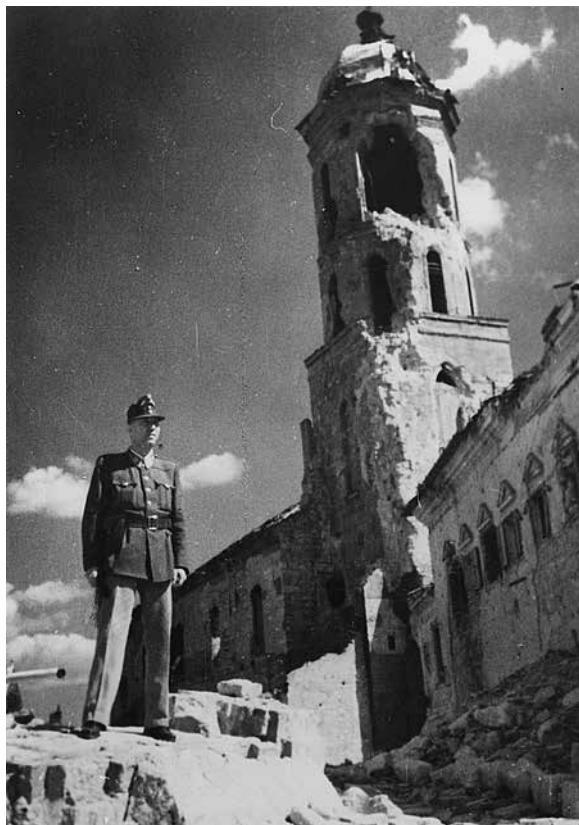
Ki van az épületben az ostrom alatt és közvetlenül utána?

- Az ostrom alatt alakulat-töredékek járnak ki-be a félig kaszárnya-félig múzeum épületben. Valószínűleg gyűjtenek haditroféát, ki-ki ízlése és találékonysága szerint. A kitörés után roncsokkal teli udvar, temetetlen holtak és sebesültek fogadják azokat, akik visszamerészkednek megnézni: mi maradt a múzeumból?

- A Várban az ostrom után a Hadimúzeum egykori munkatársai, innen-onnan előkerülve szinte azonnal elkezdték a romeltakarítást, helyreállítást, a rendezési és műtárgyak romok alóli kimentését, a „gyűjtőgetőktől” való állandó mentését, majd a rendezést elhivatottan, roppant sanyarú körülmények között.⁴⁷

1945-ben, amint erre lehetőség adódott, lementek az evakuált anyagért és elkezdődött a küzdelem a megbolygatott műtárgyak visszaszállításáért, az eltűnt állomány visszaszerzéséért. Nemcsak a krónikus szállítóeszköz-hiány okozott azonban gondot, hanem a megmentett tárgyak biztonságos elhelyezése is:

⁴⁷ Az ebből az időszakból fennmaradt múzeumi irattári anyag tanúskodik erről is: Görgey feljegyzései, Erdélyi utasítása, Kruchió jelentései stb.

Erdélyi Gyula a romokon

[Erdélyi] „a Somlóvárról visszabozott anyagot ládába tárolva elraktározta, az épület földszinti részében helyreállított kiállítási termekben.”⁴⁸ A Somlóvárról beszállított egyéb 311 tétel leltári szám nélküli listával érkezett, 1948 végén.⁴⁹ A lakossággal való huzakodás, kérlelés és elkobzás-kísérletek nem jártak jelentős eredménnyel, de hosszas ügyintézésel igen.⁵⁰

• Amit biztosan állíthatunk, hogy a romeltakarítás nagyon lassan haladt – a hatékony munkához hiányzott a megfelelő munkaerő – s a „bennfentesek” inkább maguk intézték a kárfelmérést és a károk mérséklését. A harci cselekményeknél ugyanis sokszor jóval nagyobb kárt okozott a polgári lakosság gyűjtőszeszvedélye. Mind a Várban, mind Somlóvárott építési anyag-bányának, szabadon elvihető textil- és szuvenir-raktárnak tekintették az ottlévő muzeális javakat és romokat.

48 HL XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 194/HMúz-945, 1945. dec. 12., Erdélyi Gyula jelentése a fővárosnak: „összeírás a Magyar Hadimúzeumot ért károkról”.

49 1948. december 6. jegyzék: „Leltár a Somlóvárról beszállított anyagról”. – HTM Kvgy. – ezek a kastélyban talált egyéb könyvek (összetételük jól illik egy vidéki főúri kastélyhoz), egy részüket később beletárolták mint „régí anyag”-ot a „raktárból”. A múzeumból a leltárkönyveket is menekítették, ezt tudjuk biztosan.

50 Samu 2008.

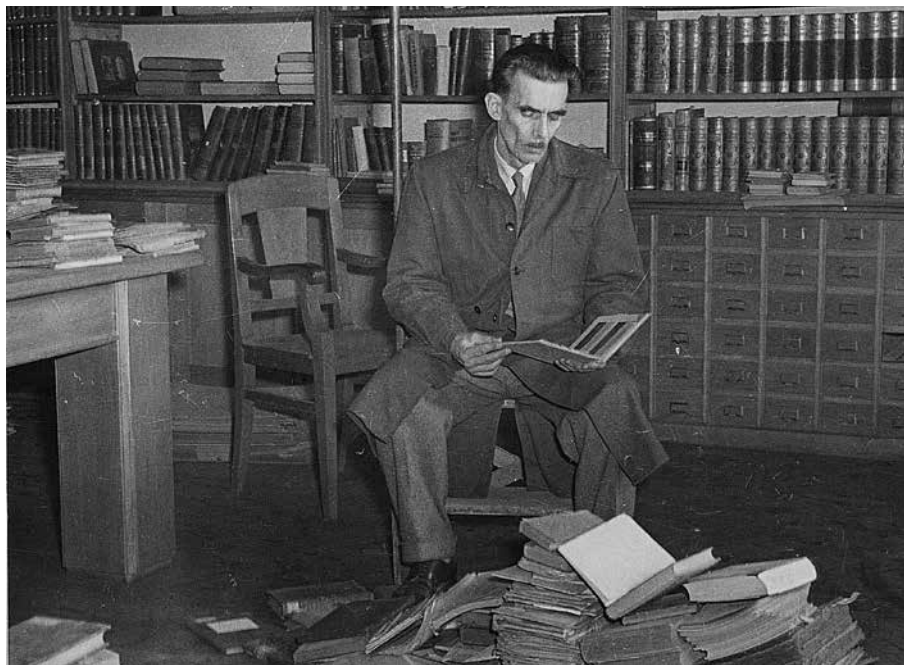
A Múzeum tisztikara a főbejárat előtt, 1948. szeptember 12-én

Az eredmény mai szemmel nézve tragikus: Görgei híres vörös zekéjét egy iskoláskorú fiú koptatta-hordta el úgy, hogy tudta, mi van rajta – hiszen egy címke lógott a mütárgyon – úgy, hogy egy foszlány sem maradt belőle. Szégyenérzet nélkül vágták szét és hordták el suhogó selyemszoknyának a Doba környéki asszonyok-lányok a honvéd lobogókat az ínséges időkben. – De mit szóljunk a romos múzeumban az éj leple alatt vagy fényes nappal kutatókhoz, akik pontosan tudták, hogy egy közgyűjtemény omladékai és törmelékei között keressélnék? A napi megélhetési gondokkal küszködő munkatársak azzal szembesültek, hogy amit nézni sikerül visszahozni a veszélyeztetett területnek ítélt dobai kastélyból, az simán eltűnhet a várbeli fosztogatók – alkalmi és profi kincskeresők – zsákmányaként. A nyomorúságosan rommá lett Várnegyed böngészői nyilván megélhetési alapanyagokat is kerestek, de a mütárgyak láthatóan nem azok...

A lőtt könyveknek a fentiekén kívül van még egy különlegessége.

Minden könyvtörténeti foglalkozáson, tekintet nélkül a hallgatóság összetételére, áhítattal kísért érdeklődés fogadja a (bármilyen módon) sérült dokumentumokat.

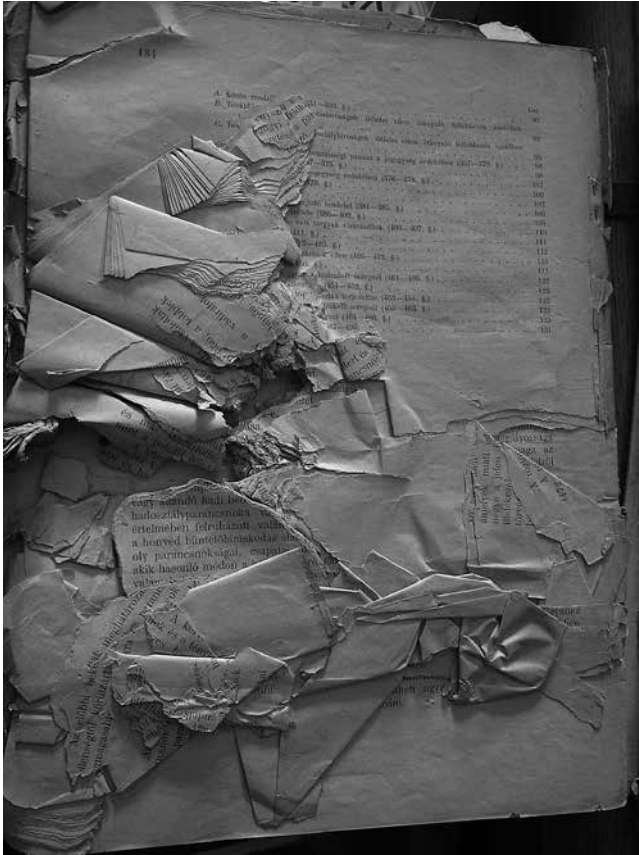

Ari Ferenc, aki Görgeyvel együtt szabadult 1945. június 12-én a székesfehérvári hadifogolytáborból, múzeumi könyvtárosként rendezkedés közben, 1959-ben

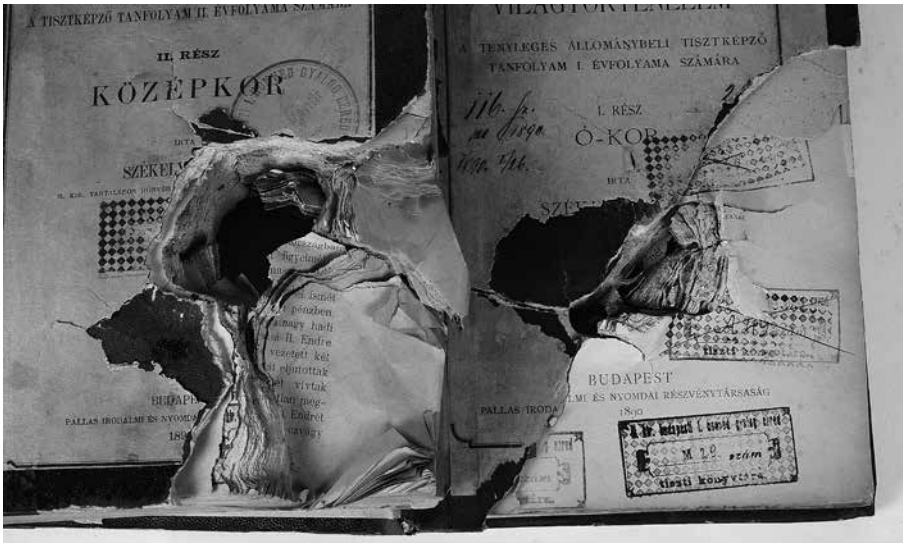
Sebezhetőségük tárgyiasult látványa még emberközelibbé teszi a homo sapiens hűséges kísérőit és mindenki rögtön elkezd a sebzett könyvtestek mögé elképzelni a véresnek sejlő eseményeket, a háborús kalandokat. Lőszert, vérnyomot várnak. A Múzeum lött könyveihez viszont így nem tapad vér, verejték annál inkább: azon kollégák fáradságos, időigényes munkája, akik a tönkretett épület maradványai alól előbányászták a megmaradt műveket, ahol kellett, kiegészítették vagy megerősítették a lerombolt polcrendszert, aztán a felületeket leporolva elkezdték visszarakni helyükre a köteteket.

Ám lövésszaki bizonyítékként érzelemmentesebben, teljesen praktikus szempontból is kézbevehetjük e tárgyakat.

Mindezek miatt restaurálásukat, a sérülések eltüntetését soha nem vettük tervbe, csupán konzerválásukat: célunk a könyvtest mint tárgy („corpus delicti”) megőrzése és bemutatása, hiszen az ezekben a roncsolt kötetekben őrzött információk más, ép példányokban hozzáférhetőek, rendelkezésünkre állnak. S az idők során soha fel sem merült a múzeum háborús sérültjeinek selejtítése („kiszuperrálása”), noha helyreállításuk („rehabilitálásuk”) irracionálisan sok szakmunkát, időt, energiát igényelne. Valamennyi „szolgálatteljesítés” közben szerzett sebük: „memento belli”, azaz háborús emlék.

*Lőtt könyvek
a gyűjteményből*

SHOTS IN THE LIBRARY

The Library of the Hungarian Military History Museum faced various adventures towards the end of the Second World War. First, the collection had to be packed and evacuated, and then it went through everything that can be experienced in a country that becomes a theatre of operations, for instance shooting, the falling down of walls, looting, constant removal and later the clearing of debris, the checking of the inventories and reorganisation.

SCHÜSSE IN DER BIBLIOTHEK

Auch der Bibliothek des Museums für Militärgeschichte wurde Ende des Zweiten Weltkrieges ein abenteuerliches Schicksal zuteil: Sicherstellung, Evakuierung und alles Sonstige, was in einem zum Kriegsschauplatz gewordenen Land vorkommen kann: Schüsse, Einstürze, Plünderung, ständiger Umzug, und beim Neuanfang Trümmerbeseitigung, Aufnahme, Inbetriebsetzung.

Pap Péter

KÖNYVEK HÁBORÚS RONGÁLÓDÁSA
EGY LEHETSÉGES LÖVÉSSZAKI MAGYARÁZAT

Bevezető

A Hadtörténeti Múzeum Könyvgyűjteményének számos műtárgyán háborús roncsolódás látható. A könyvek jellegzetes lövedék- és repeszhatásra utaló sérülései okainak meghatározásában a löelmélet – ide vonatkozó ismereteinek – áttekintését nem lehet megkerülni. Tekintsük át az alapfogalmakat!

Ballisztika: a hajítás, s ezen belül a lövedékmozgás törvényszerűségeit kutató tudományág. Alapvető ágai: a belső, a külső és a célballisztika.

Célballisztika: a ballisztikának azon része, amely a lövedéknek a célban kifejtett hatásával foglalkozik. Legfontosabb területei a biológiai, az átütő, a romboló, a kumulatív, a repesz- és gyújtóhatás vizsgálata.

Lövedékhatás: a lövedéknek a célban, illetve a működési helyén kifejtett hatása. A lövedékfajta elnevezése – általában – ezen alapszik (például fényjelző, páncéltörő stb.).

Átütőképesség: a lövedék egyik lényeges jellemzője. Lövéskor a lőportöltet energiájának egy része átalakul a lövedék mozgási energiájává, amelyet a lövedék tömege és sebessége határoz meg. Amikor a lövedék csúcsa behatol a cél anyagába és annak részecskéit széttolja maga előtt, tömege – többnyire – változatlan marad, sebessége viszont egyre csökken, mivel a mozgási energia átalakul a célközeg anyagának alakváltozási munkájává.

A lövedék által átüthető célvastagságot a lövedék – szerkezete mellett – tömege és becsapódási sebessége határozza meg.

A könyvek átlóhetőségét jól érzékeltetik az Amerikai Egyesült Államokban végzett „telefonkönyvteszt”¹.

A „telefonteszt” hatásadatai a következők voltak:

A cél leírása: körülbelül 60 cm (10 darab) vastag telefonkönyvköteg.

A lőtávolság: pisztoly esetén: 9,14 m (10 yard); ismétlőpuska esetén: 18,3 m (20 yard).

A töltény: a második világháború idején elterjedt típusok.

1 Tudományos magyarázatot nem igénylő, tapasztalati eredményeket összehasonlító célballisztikai vizsgálati módszer, amely az 1930-as években, a legvastagabb telefonkönyvű városban, New Yorkban alakult ki.

A kísérletben használt lőfegyverfajták

Fegyverfajta	Gyártó ország	Töltény		Lövedéktípus
		Megnevezés	Méret (mm/inch)	
Pisztoly	Szovjetunió	Tokarev	7,62×25	ólommagvas
	Németország	Parabellum	9×19	
Ismétlőpuska	Szovjetunió	Moszin	7,62×54R	ólommagvas könnyű
	USA	Springfield	.30-06	AP

A kísérlet lövedékhatásai

Töltény		Átütés (mm)
Megnevezés	Méret (mm/inch)	
Tokarev	7,62×25	178
Parabellum	9×19	
Moszin	7,62×54R	381
Springfield	.30-06	495

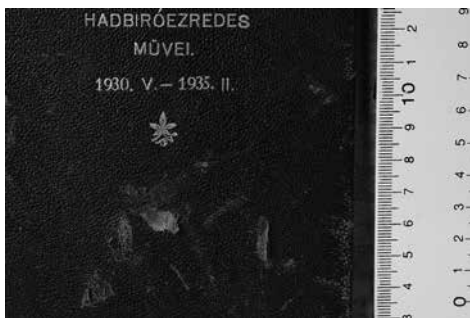
A lövedék stabilitása: a röppályán tengelye körül forgással stabilizált lövedék a célba csapódás pillanatában (mivel a forgási sebessége nem elegendő, hogy a sűrűbb közegben is stabil maradjon) imbolyogni kezd, esetenként súlypontján is átfordulhat.

A jelenség hatására a lövedék a célban irányt válthat és nyomában ívelt löcsatorna keletkezik.

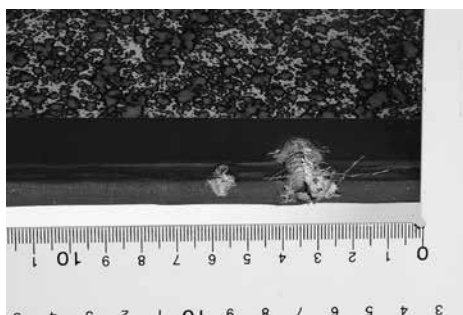

Lövési sérülés: a célba csapódó lövedék közvetlen (direkt) hatása. A lövedék (repsz) okozta sérülés, a célközegben keletkező feszítő és nyomóerők együttes hatásának eredménye.

A sérülések jellegzetesebb formái:

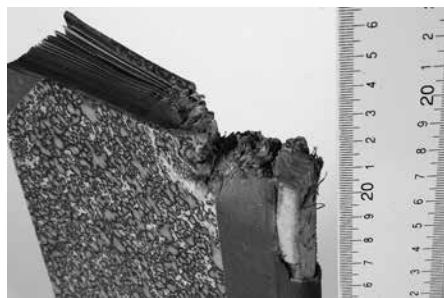
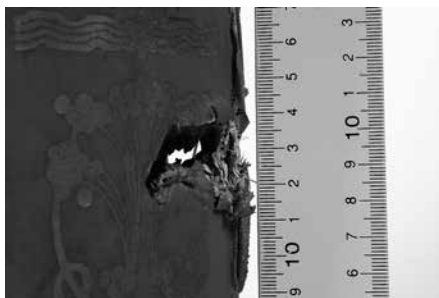

A) *Benyomódás*: legyengült energiájú, illetve gurulatot kapott (fel-, lepattanó) lövedék (repsz) mechanikai hatása.

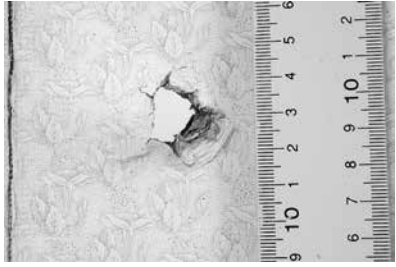
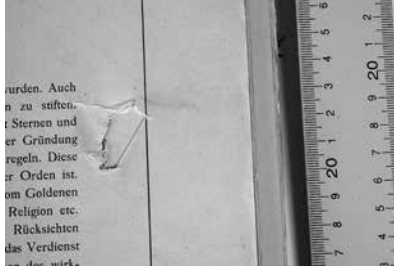
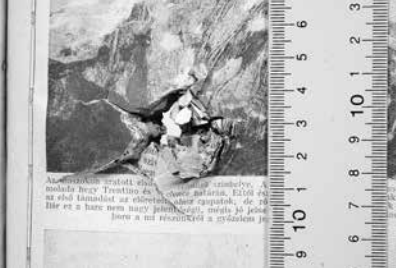
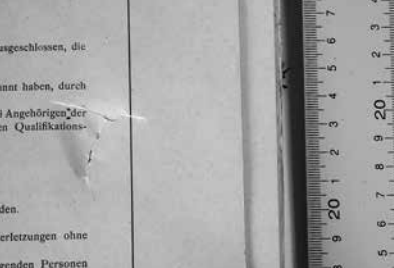

B) *Horzsoló sérülés*: szilárd tárgy felszínét érintő lövedéktől (repsz) keletkező horzsolások és/vagy vályúszerű felületi hiányok.

C) *Lőcsatorna*: a lövedék átüti a cél felületét, és behatol annak anyagába. Az a lövedék, amely a célközegben marad, vak lőcsatornát eredményez. A sérülés nem korlátozódik csupán a lőcsatornára, a könyv széleinek közelébe csapódó lövedék erős feszültséget hoz létre, amely kisebb-nagyobb darabok kiszakadását is okozhatja.

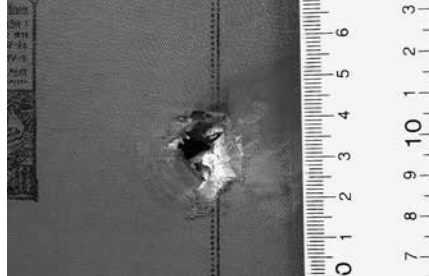

A lövedék, illetve a repesz a cél anyagában haladáskor eltérő, sajátos nyomot hagy. Az első átütve az egyes lapokat alakítja a lőcsatornát, a második a behatolást követően élei segítségével szakítja át magát az egyes rétegeken.

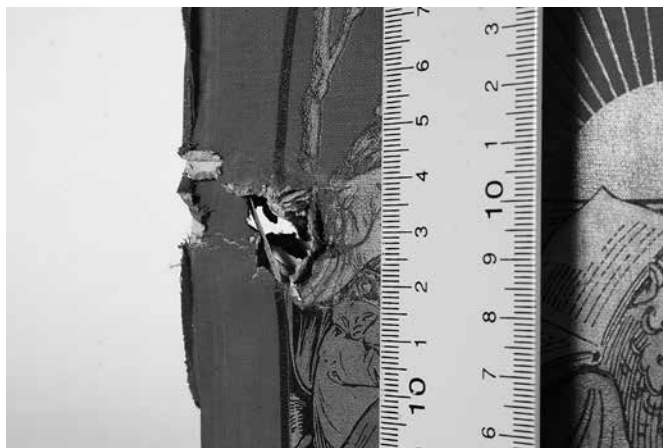
A fázisok nyomon követhetők a képeken.

Lövedék	Repsz
	
	
	

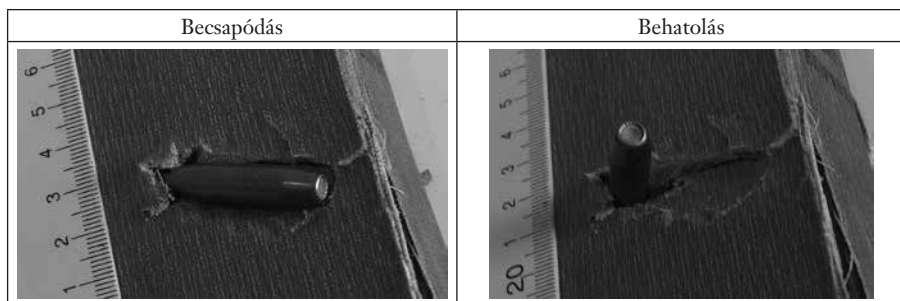
D) *Bemeneti nyílás*: a tárgyban (könyvben) kialakuló löcsatorna bemenete két-féle jellegű lehet:

<p>A lövedékek (röppályán szabályosan haladók) minden esetben az átmérőjüket alig meghaladó, befelé szakadó szélű lyukat ütnek.</p>	<p>A repeszek behatolási nyoma az alakjuknak megfelelő síkidommal jellemezhető.</p>
	

E) *Kimeneti nyílás*: a célközegben áthaladó lövedék (repesz) okozta lökőhullám feszítő- és nyomóerejét jól tükröző, kifelé tölcséresedő kiszakadás.

F) *Gurulat*: a kis szögben becsapódó lövedéket a természetes és mesterséges tereptárgyak (például: föld felszíne, fatörzs, kő stb.) eltérítik. A gurulatot kapott lövedék anyagától és szerkezetétől, valamint a célközeg keménységétől függően deformálódva, kiszámíthatatlan röppályán, esetenként súlypontja körül pörögve repül tovább. Az ilyen módon becsapódó lövedék nagy kiterjedésű felületi roncsolást okozhat.

A könyvek háborús rongálódásainak meghatározása

A könyvek lövési sérülései – például lócsatorna és bemeneti megállása – szovjet 7,62–54R Moszin puskatöltény könnyű vagy nehéz lövedékének találataira utalnak. Más lövedéktípusok nyomai eltérhetnek. Az acélmagvas lövedék köpenye a becsapódáskor, vagy azt követően felszakadhat és a szabaddá váló acélmag rendeltetésének megfelelően átüti a célt. A szétnyílt (még jelentős mozgási energiával rendelkező) lövedékköpeny további, másodlagos roncsolást eredményezhet. Az acélmagvas-gyújtó, a belövő-gyújtó és a fényjelző lövedék a mechanikai sérülésen túl égési nyomot is hagyhat maga után.

Függelék

Az alábbi táblázat mutatja, hogy az ismertett „lőtt könyvek” ehhez képest mikor kerültek nyilvánartásba. Van, ami már leltárban volt és van, amit a visszarendezkedés után mint „régí anyagot” vesznek újra leltárba. Van, amit az 1972 utáni évtizedekben írnak át az új rendszerű, méret szerinti leltárba (pl. a C, N és Y jelzetek).

Szám	Cím	leltári számok kötészet	leltárkönyvben szereplő egyéb adatok, possessor	A kötet fényképe	Sérülés leírása
1. 2.	Strefleurs Militärblatt -1915 -1916 28 cm	új: Y 284 m. kir.: 6327	8286/1931 1931. XI. 28. 1914-1918 9 k.		<i>Lővést sérülés</i> Egy lövedék találata okozta a két egymás mellett tárolt könyv rongálódását. 1915. évi: horzsoló sérülés (vályuserű felületi hiány). 1916. évi: átlövés, a lőcsatorna kimenetele elzáródott.

3.	Tolnai Világ-Lapja, 1914. 30 cm	új: Y 187 FI 1014 „rég anyag” 2° 449	Sértült 1965. 06. 08.		<p><i>Lövési sérülés</i> A könyvgerinc közepén átlövés, a lócsatorna részben felszakadt. A gerinc felső részén körülbelül 8x10 mm-es téglalap alakú roncsolódás. Mélysége 9 mm.</p>
4.	Tolnai Világ-Lapja, 1915.	új: Y 187			<p><i>Lövési sérülés</i> Hátso borítón bemeneti nyílás. A vak lócsatorna mélysége 70 mm.</p>

<p>5.</p>	<p>Tolnai Világ-Lapja, 1916.</p>	<p>új: Y 187</p>	<p>Sérült 1965. 06. 08.</p>		<p><i>Repszalálat</i> A gerincen körülbelül 15/20 mm-es V-alakú felszakadás.</p>
<p>6.</p>	<p>Tolnai Világ-Lapja, 1917.</p>	<p>új: Y 187</p>			<p><i>Repszalálat</i> A gerinc jobb felső élén körülbelül 15x25 mm-es trapéz alakú kiszakadás. Roncsolási mélység körülbelül 12 mm. A borító bal felső sarkán a gerinc roncsolódásából kiinduló (fokozatosan csökkenő) benyomódás.</p>

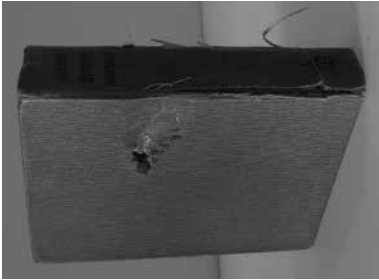
7.	Tolnai Világ-Lapja, 1918.	új: Y 187	Sérült 1965. 06. 08.		<p><i>Reprezentálát</i> A gerinc középső részén horzsoló sérülés, alján körülbelül 10x15 mm-es téglalap alakú kiszakadás. Rongcsolási mélység körülbelül 41 mm.</p>
8.	<p>Offizielle Handausgabe der österreichischen Gesetze und Verordnungen. 2. Heft. Ehrenrätliches Verfahren. Vorschrift für das ehrenrätliche Verfahren. 2., böv. kiad. Wien, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1879. 17 cm, 4,5 ív</p>	<p>m. kir.: 6841 növedéki napló: 41.962</p>	<p>Juristowski 7.019</p>		<p><i>Lövési sérülés</i> A könyv alsó szélé közelében átlövés. A löcsatormától kiinduló körülbelül 15x20 mm-es háromszög alakú kiszakadás. A könyv jobb felső sarkának hiánya (nem átfedő repedések, kitérőések) nem kapcsolható lövési sérüléshez.</p>

9.	<p>Andrássy Gyula: A Magyar Állam főnmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. Bp., Franklin Társulat, 1901. 24 cm, 445 p.</p>	<p>m. kir.: 8° 2452 Hikman-kötés</p>		<p><i>Lövészt sérülés</i> A gerinc alsó harmadán horzsolt sérülés (vályúszerű felületi hiány). <i>Repezstulást</i> Hátsó borító közepén körülbelül 6x18 mm-es kiszakadás. A repezs a könyvben 262 lapot ütött át.</p>
10.	<p>A tűzvezetés. A gyalogság, a lóról szállt lovasság és a géppuskák harcában. Cs. és kir. Hadsereg Lovóiskolája, 1908. 23 cm, 126 p.</p>	<p>m. kir.: 8° 1916 új: C 2366</p>		<p><i>Lövészt sérülés</i> A gerinc alsó harmadán horzsolt sérülések, a felsőket horzsolás okozta, az alsó részen vályúszerű felületi hiány látható. Roncsolási mélység 9 mm.</p>

11.	<p>Adolf Gerber: Die Urheber des Weltkrieges. Sonderdruck aus dem „Heldenwerk 1914-15“ Wien im Kriegsjahre 1915. Im Verlage des Heldenwerkes. Wien. 1915. Im Verlage des Werkes „Helden 1914-1915“. Wien, Öpernring 7. 21 cm, 182 p.</p>	<p>m. kir.: 2094 új: C 2359 Hikman-kötés</p>		<p><i>Lövési sérülés</i> A könyv felső szélé közelében átlövés. A löcsatormától kiinduló körülbelül 2,5×70 mm-es háromszög alakú kiszakadás.</p>
12.	<p>Das Volk in Waffen</p>			<p><i>Lövési sérülés</i> A gerinc felső végén lövedékstabilizálás hiányára utaló enyhén ívelt, felszakadt löcsatorna. Ronesolási mélység körülbelül 35 mm.</p> <p><i>Repszalálat</i> A hátsó borítón körülbelül 20×20 mm-es V-alakú felszakadás. A repszalálat a könyvben 76 lapot szakított át.</p>

13.	<p>Schwaab Alfréd (szerk.): Harszerű löterek berendezése önműködő alakokkal. Sopron, Máhr Árpád cs. és kir. udvari könyvkereskedő, 1908. 23 cm, 22 p.</p>	<p>m. kir.: 8° 2194 növedéki napló: 17958/48</p>			<p><i>Lövési sérülés</i> Horzsolás (vályyszerű felületi hiány). Roncsolási mélység 3 mm.</p>
14.	<p>Juristowski Miklós hadbírózredes művei 1930. I.-1935. II. koll. 18 cm Vérző szívből. 1930. ... Vén díofák árnycáiban. 1935.</p>	<p>m. kir.: 6546 növedéki napló: 42.419</p>	<p>Juristowski</p>		<p><i>Repszalálát</i> A borító két körülbelül 15 mm-es benyomódás. A gerinc közepén körülbelül 30 mm-es lepke alakú benyomódás, amely felső része felszakadt. Alul körülbelül 30x20x50 mm-es, U-alakú felszakadás.</p>

15. 16.	<p>Világröttelem I. rész. Székely József: A tényleges állománybeli tisztképző tanfolyam I. évfolyama számára. I. rész. Ó-kor. 1890.</p> <p>II. rész. Középkor. A tisztképző tanfolyam II. évfolyama számára. 1891. Taneszközök a m. kir. Ludovika-Akadémia tanfolyamai számára. 2 k., Bp., Pallas, 1890-1891. 23 cm. 225, 371 p.</p>	m. kir.: 8° 2456		<p><i>Lövési sérülés</i> Könnyű gyalogsági lőfegyvernél nagyobb (például: 12,7 mm-es) űrméretű fegyverből származó lövedék ütötte át a két együtt tartott könyvet. A lőcsatornából sugárirányú repedések keletkeztek a könyvben. (A leszakadt darabok elvesztek.)</p>
17.	<p>Michetschläger: Das Ordensbuch ... Wien, 1918-1919.</p>	<p>új: N 40 m. kir.: 2° 4 ép példány: N 12 (új számon)</p>		<p><i>Repszalát</i> A borítón kívülbelül 5x25 mm-es téglalap alakú felszakadás. A repesz a kemény borító mögött 27 darab „nehéz” papírlapot szakított át és a hátsó borító belső oldalán is benyomódást hozott létre.</p>

18.	<p>Gabányi János: Hadsereg szervezet. Kassa, Vitéz A. könyvkereskedés kiadása, 1911. 16 cm, 360 p.</p>	<p>m. kir.: 2124 növedéki napló: 16.976</p>	<p>Aggházy Kamil</p>		<p><i>Lövési sérülés</i> Gurulatot kapott, súlypontja körül pörgő (szovjet 7,62x54R Moszin-Nagant töltény nehéz) lövedék oldalával becsapódva körülbelül 40x11 mm-es benyomódást okozott. A borító felszakítását követően a lövedék 254 lapot ütött át. A sérülés jellege átmenetet képez a lövedék és a repesz okozta roncsolódás között.</p>
-----	--	---	-----------------------------	---	--

Egyéb megsérült kötetek:

Szám	Cím	leltári számok kötészet	leltárkönyvben szereplő egyéb adatok, possessor
1.	<p>Glückmann Károly - Vághó Ignác: Az Osztrák-Magyar Monarchia hadainak szervezete. Ismerteti Glückmann Károly cs. és kir. vezérkari ezredes „Das Heerswesen der Österreichisch-ungarischen Monarchie” című műve után Vághó Ignác honvédszázasos, tanár a Ludovika Akadémián. Bp., Pallas, 1898. 23 cm, 556 p.</p>	<p>m. kir.: 8° 2454</p>	
2.	<p>Imperial War Museum. London, 1934.</p>	<p>m. kir.: 6949</p>	
3.	<p>Tillesh Nándor: A világháború népköltése. VII. k. (kézirat), 29 cm, 188 fol.</p>	<p>m. kir.: 8° 2400 Hikman Viktor könyvkötészete IX. Ráday u. 31. A többi kötet ép.</p>	

4.	Dienst-Reglement für die kaiserlich-königlich Infanterie. 2. Wien, k.-k. Hof- und Staatsdruckerei, 1860. 30 cm, 146 p.	m. kir.: 8° 195 növedéki napló: 243/14/7	
5.	Vorschriften... (kéziratos másolat) 30 cm 2 k.	m. kir.: 6715	Juristowski Juristowskiné 6041. 6042
6.	Törvényjavaslat	m. kir.: 6716	Juristowski
7.	Indokolás	m. kir.: 6717	Juristowski
8.	Törvényjavaslat	m. kir.: 6718	Juristowski
9.	Indokolás a honvédségről szóló törvényjavaslatához. Bp., M. kir. állami nyomda, 1911. 30 cm, 21 + 21 p.	m. kir.: 8° 2054 29,346	Aggházy Kamil
10.	Jakab Elek: Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-1849-re. Bp., Rautmann Frigyes, 1880. 23 cm, 577 p.	m. kir.: 8° 273 10,215	Dr. Deák Imre
11.	Leitfaden für die Errichtung und den Dienstbetrieb von Kranken-Haltstationen der Landes- und Frauen-Hilfsvereine der Oesterreichischen Gesellschaft vom Rothen Kreuze.... Wien, Verl. Der Oesterreichischen Gesellschaft vom rothen Kreuze, 1901. 23 cm, 102 p.	m. kir.: 2414 Hikman-kötés	
12.	dr. Oláh Gyula: Segíts magadon! Utasítás arra, hogy a csatában megsebesült katona addig is, míg orvosi segélyben részesülhet, miképpen segítsen magán. Bp., Légrédy, 1914. 14 cm, 30 p.	m. kir.: 8° 1741 növedéki napló: 24374	
13.	Josef Macalik – Albert Langer: Der Kampf um Gürtelfestungen. 1. Heft. Die Kriegausrüstung der Festung Königsgrätz. Wien, 1901. 24 cm, 54 p. + mell. 4 t.	m. kir.: 8° 2527	
14.	Illustriertes Jahrbuch der Erfindungen. 1908-1909-1910-1911 4 k.	m. kir.: 8° 1960 Y 1901	Pálóczy Edgár
15.	Bericht über die Kriegstätigkeit der Österreichischen Gesellschaft vom Roten Kreuze 1914-1915. Wien, Verlage der Gesellschaft, 36 p., 24 cm.	m. kir.: 8° 2416 Hikman-kötés növedéki napló: 1795/1/95	
16.	Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich.	m. kir.: 6838	Juristowski

WARTIME DAMAGE TO BOOKS. A POSSIBLE BALLISTIC EXPLANATION

The author aims at offering an explanation to the damage done to books in the collection of the Hungarian Military History Institute and Museum, during the Second World War.

KRIEGSSCHÄDEN AN BÜCHERN. EINE MÖGLICHE SCHUSSTECHNISCHE ERKLÄRUNG

Der Aufsatz unternimmt den Versuch, eine mögliche Erklärung für die Beschädigungen zu finden, die während des Zweiten Weltkrieges an Büchern entstanden sind.

Varga Imre

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM GÉPJÁRMŰVEI, 1945–1975

A korszerű haderő szerves része a gépkocsik alkalmazása. Jelenlétük manapság természetes, de nem feltétlenül általános. Minél szélesebb körű alkalmazásuk nélkül nehezen elképzelhető a modern működtetés, személyek és anyagok szállítása.

A magyar honvédség fennállása során hamar megkezdte a kísérletezést az autómobilokkal, majd előbb szűkebb, idővel pedig egyre szélesebb feladatkörben, egyre nagyobb mennyiségben használta fel a gépjárműveket. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején jelentek meg az első autómobilok a magyar királyi Honvédségben. Egészen pontosan 1910-ben, két Daimler személyautóval és két Daimler tehergépkocsival.

1918-ig az automobilizmus közös ügy volt, központi, bécsi irányítás alatt. A hazai alkalmazásuk ennek megfelelően történt, értve itt a honvédségi feladatköröket és a polgári felhasználást egyaránt. (A haderő által használt gépjárművek döntő többsége magánszemélyek vagy vállalkozások eszközei voltak, amelyeket az állam katonai célokra tartósan vett igénybe.)

Az első világháború végén, a Monarchia összeomlásakor az országban alig maradtak használható gépjárművek. Leginkább elvi síkon, 1918. november 3-án jött létre az önálló magyar katonai gépkocsizás. A gyakorlati szervezés elhúzódtott, mivel előbb a személy, majd az anyagi háttérrel kellett megteremteni. Ez olyan nehezen sikerült, hogy többszöri elvi újjászervezés, a Polgári Demokratikus Népköztársaság és a Magyar Tanácsköztársaság rövid ideig regnáló rendszere nem volt elég a befejezésre. Olyannyira nem, hogy az első korszerű gépkocsizó alakulatokat is felvonultató magyar vörös hadsereg széthullásával az addig gyűjtött tapasztalatok és képzett személyi állomány zöme is eltűnt az összegyűjtött gépkocsikkal együtt.

Gyakorlatilag az 1918. novemberivel megegyező formában, 1919. november 22-én jött létre a magyar autócsapat,¹ amelynek rendszere 1945-ig, folyamatos fejlesztés, bővítés és állandó korszerűsítés mellett megalapozta a magyar katonai gépkocsizás természetesnek vett és ritkán dicsérett kiválóságát. Az 1945-ig tartó időszakban előbb a haderő felső vezetése (például a Kormányzó Katonai Irodája, a Honvédelmi Minisztérium, Vezérkari Főnökség, stb.), majd a gépkocsizó vonalalakulatok, az 1930-as évek második felétől pedig a tisztán gépkocsizó

1 Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM) Hadtörténelmi Levéltár (HL), HM 367585/ált.45.oszt.-1919.

seregtettek, a korszerű gépvontatású tüzérség, a légvédelem és a híradó csapatok lettek gépesítve. Az egyéb háttérintézmények hátrányt szenvedtek bizonyos szempontból. Bár hozzá kell tenni, hogy a jelentősebbek, amelyek a csapatokat kiszolgálták (élelmezés, ruhatár, lőszerraktárak stb.) mindig rendelkeztek néhány tehergépkocsival. Az állománytábla szerint helyhez kötött, gyalogos vagy fogatolt háttérszervek a Honvédelmi Minisztérium 3/b. (gépkocsi és vonat) osztályától igényelhettek eseti szállításokat, amelyeket általában a helyileg illetékes hadtest gépkocsizó vonatosztályai, a Honvédelmi Minisztérium közvetlen szervei vagy a Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetkezete végzett minisztériumi megrendelésre.

Intézményünk régi megfelelői, az 1918 novemberétől működő Hadilevéltár és a Hadimúzeum² állománytábla szerint 1945-ig nem rendelkeztek gépjárművekkel, sőt, egyéb szállító eszközzel sem. Az általában meglévő egy vagy két tisztí ló a régi idők tradícióinak megfelelően, díszelgési okokból voltak rendszeresítve. Feltehető tehát a kérdés, hogy az 1918. év végétől megkezdett levéltári, személyügyi, könyvészeti és múzeumi anyagok gyűjtésével mindez hogyan került a Bécsi kapu téri, az Üllői úti, majd a Kapisztrán téri objektumokba? Részben egyértelmű, részben nem. Egyértelmű abból a szempontból, hogy a Magyar Királyi Posta szinte bármit ki tudott kézbesíteni. De ez a gyűjtemények többségét nem fedi le és nehezen képzelhető el, hogy egy időközben felszámolt katonai alakulat iratanyaga, egy selejtezett löveg, díszes zászlók és értékes ruhaanyagok kézben kerültek volna be megőrzésre. A válasz itt is egyszerű, bár némiképp összetett. Saját gépkocsi nélkül így az alakulatokat kötelezték a régi, selejtezésre kerülő vagy történeti szempontból értékes anyagok beszállítására. Ezeket mindig az alakulat szempontjából területileg illetékes hadtestek vonatparancsnokságainál igényelhették, az anyagokat aztán vagy a Magyar Államvasutak, vagy a Helyi Érdekű Vasutak szállítottak le, kisebb távolság esetén pedig az érintett hadtest saját fogatolt vagy gépkocsizó vonatosztályainál rendelkezésre álló szállító alosztályok, illetve a Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetségének helyi vállalkozói. Ugyanez volt érvényes a magánszemélyek, illetve a vállalkozások által beszolgáltatott vagy adományozott tárgyaknál és iratoknál is. Itt mindkét fél irányából intézhették a szállítmányozást.

A Hadilevéltárban egyáltalán nem voltak gépjárművek 1945-ig. Ellenben a Hadimúzeum kiterjesztette gyűjteményét a nagyobb haditechnikára is. 1942 tavaszán előbb a Haditechnikai Intézettel (HTI) közösen a Budapesti Nemzetközi Vásáron tartottak közös kiállítást elsősorban szovjet zsákmányanyagból,³ majd végül a Hadimúzeum saját gyűjteményeként a Vérmező északi sarkán, a Krisztina körút és Attila út kereszteződésénél rendeztek be állandó hadikiállítást. Az itt

2 Az intézmény(ek) megnevezéseit a korszaknak megfelelő, vagy az egyes iratokban szereplő megnevezés szerint mutatjuk be.

3 Ekkor a múzeum Ba páncélgépkocsijából, egy T-40 és két T-60 kisharcokocsijából, a Gépkocsi szertár egy BT-7 (45mm) könnyű harcokocsijából, egy T-60, egy T-27, egy Renault, egy Polski-Fiat kisharcokocsijából, egy Tatra páncélgépkocsijából és egy szovjet könnyű tüzérségi vontatójából, illetve a Haditechnikai Intézet egy T-28 nehéz harcokocsijából és egy BT-7 (76mm) könnyű harcokocsijából állt a kiállítás. HL, HM 1779/eln.III.Csfség-1943.

bemutatott eszközök többsége egyébként selejtezésre került volna (1940–1941, illetve 1942 során kiképzésre használták őket különböző csapatok), 1943-as kiállításuktól kezdve nem mozogtak. A Hadimúzeum állományába került a csehszlovák erőktől zsákmányolt egyetlen Tatra páncélgépkocsi (P-18 rendszámmal és magyar festéssel), a lengyelektől használatra átvett 1H-381 rendszámú Renault R-35 könnyű harckocsi, illetve a szovjet zsákmányból származó két T-60 könnyű harckocsi, egy T-40 könnyű úszóképes harckocsi és egy Ba-7 páncélgépkocsi. Ezen felül a Hadimúzeum kezelésébe került egy szovjet zsákmány T-28 nehéz harckocsi, amelyet nagy tömege és üzemképes állapota miatt nem állítottak ki csak a nemzetközi vásáron. Ezt követően 1945 januárjáig a Haditechnikai Intézethez volt vezényelve és általában az Erődítési parancsnoksággal közös akadályépítési munkáknál használták kísérleti célokra, majd valószínűleg vontatási feladatokra Hárósszigeten. A vérműző kiállítási anyag kisebb sérülésekkel helyben, a T-28 pedig a Budafok-Háróssziget melletti HTI kísérleti telephelyen került szovjet kézre. Jelenlegi tudásunk szerint ezeket mind bevagonírozták és a Szovjetunióban beolvasztásra kerültek.

1944. november 17-én megkezdték mind a Hadilevéltár, mint a Hadimúzeum részleges kitelepítését a hadműveleti helyzet miatt az úgynevezett Gyepűszállításokra. Elméletileg a legértékesebb anyagokat, illetve a mozgatható és mindennapi működéshez szükséges, vagy élő, folyamatban lévő ügyek anyagait vitték el. A Hadilevéltár előbb ketté osztva Balatonfüredre és Sümegre, majd egyesítve Bükre került mintegy 170 ládányi anyagával.⁴ A Hadimúzeum Doba és Devecser községekbe, illetve a somlói gróf Endrődy kastélyba került.⁵ A múzeumi anyagok többségét őrzés hiányában a helyi lakosság és különböző fegyveres alakulatok széthordták, a levéltári anyagok többségét pedig 1945. március 29-ei fogságba esést követően a szovjet csapatok felgyújtották.

Az újjászervezés jelentős változást hozott mindkét intézmény életében. A megmaradt személyi és anyagi állományt a gyűjteményekkel összevonták, a levéltárat önállóságában megszüntették. A Hadimúzeum parancsnoksága alá a gazdasági hivatal, illetve a levéltári és múzeumi csoportok tartoztak.⁶ Ezzel egy időben a Hadilevéltár is a Kapisztrán téri Nándor-laktanyába költözött, amelyet az intézmény súlyosan sérült állapota ellenére már teljes egészében megkapott. (Előtte a Budapest őrászlóaljé volt az épület többsége a Hadimúzeum mellett.) A múzeumi anyagok többsége elveszett, vagy vidéken volt, a levéltár anyagainak 90%-a viszont megmaradt az Országos Levéltár épületében, így ezeket több részletben átköltöztették.

Az intézmény munkatársai a budapesti szovjet városparancsnokság közreműködésével 1945 nyaratól megkezdték a nyugatra hurcolt anyagok felkutatását, majd felkészítését a visszaszállításra. Kisebb részben a szovjet városparancsnokság gépjárműveivel, többségében pedig magyar vasúti fuvarozással 1945. október közepétől folyamatosan szállították vissza a tárgyi gyűjteményeket Devecser

4 HL, XIII. 4. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 70/kt.-1945.

5 HL, HIM 21/kt. és 67/kt.-1945.

6 HL, HIM 1/kt.-1945.

vasútállomásról. Előbb október 26-án két, majd október 31-én négy Mateosz tehergépkocsival kerültek a megmentett tárgyak a Déli pályaudvarról a Várba.⁷

Egyértelmű volt az intézmény vezetésének, hogy sokáig nem hagyatkozhatnak a szovjet városparancsnokság jóindulatára és szükség lesz saját használatú gépjárművek beállítására. Elsőként még 1945. október 30-án kértek a magyar Honvédelmi Minisztériumtól engedélyt, hogy a Nándor-laktanya (akkor épp Árpád-laktanya) udvarán is veszteglő megannyi német és magyar gépkocsironcs közül ne csak a lakosság, hanem a Hadtörténelmi Múzeum is válogathasson. Javaslatot tettek egy Buick tehergépkocsi (motorszám 2134144) és egy Horch tehergépkocsi (motorszám 2821, de ez valószínűleg hibás vagy hiányos volt) összeépítésére, amelyre azonban nem érkezett válasz.⁸ Időközben valószínűleg elvitték a roncsokat a többihez a Vérmezőre a magyar Gépkocsi szertár vonatói.

Végül a Hadtörténelmi Múzeumot is a központi intézkedések hatáskörébe vonták, azaz mint az összes budapesti alakulat, intézet és szerv minden gépkocsi-igénylését közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium gépkocsi osztagától kellett naponta igényelnie. Az így, esetenként biztosított gépkocsikat a Gépkocsiszín parancsnokságnál a Tátra utca 10. alatt tárolták. A gépkocsikban és üzemanyagban azonban 1945 során olyan nagymértékű volt a hiány, hogy a legtöbb esetben az igényeket felülbírálván csak kerékpárokat adtak ki.⁹ Ez a helyzet alig változott, maga az államfő is csak 1946 júliusától rendelkezett saját gépkocsikkal.

Az 1946-os, 1947-es és 1948-as állománytáblákkal az intézmény nem kapott gépkocsikat. Azonban 1947-ben annyi változás mégis történt, hogy az új hadrenddel, azaz márciustól az intézmény nevét Honvéd Levéltár és Múzeum névre változtatták.¹⁰ Illetve az, hogy 1946-tól újra szervezeten kezdett működni a Levéltár bécsi kirendeltsége.

1947 és 1949 között a Magyar Honvédség gépjármű-állománya jelentősen megnőtt. Minőségét tekintve nem, mennyiségében viszont meghaladta a régi Magyar Királyi Honvédségét. Az ilyen mértékű bővítés 1945 előtt elképzelhetetlen volt, 1946-tól azonban a megmaradt minimális anyag hazaszállítása a bizóniából,¹¹ az angolszász használt anyag felvásárlása, a magyar ipar erőltetett felfejlesztése és a szovjetek szállításai a nyolcezres mennyiséget is meghaladta. Ennek köszönhetően a fő vezető intézmények, illetve csapatok mellett a háttér-intézmények állománytábláiba is be lehetett állítani a gépkocsikat.

1949. március 1-jével a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum, azon belül a levéltár részére rendszeresítettek egy kis személygépkocsit. Az autót a parancsnokság hatáskörébe utalták, azaz kizárólag a parancsnok (ekkor a februárban elhunyt nyugállományú Erdélyi Gyula helyett a parancsnokhelyettes, a megbízott parancsnok Dr. Szentneményi Béla ezredes volt) engedélyével, 24 órával korábban megigényelt fuvarokra lehetett használni, amelyhez előre kellett jelezni a szállítandó anyag mennyiségét és várható időtartamát is. Eltélni ettől

7 HL, HIM 70/kt. és 162/kt.-1945.

8 HL, HIM, Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum (HLM) 154/kt.-1945.

9 HL, HIM, HLM 4. számú házi parancsa, 1945. április 20.

10 MN HM 4922/el.n.szerv...oszt. 1947.

11 A második világháború után a németországi angol-amerikai egyesített megszállási övezet.

Willys Jeep gépkocsi

csak kivételesen sürgős és kellően megindokolt esetekben lehetett. A parancsnok esetleges távollétében a kérdésben helyettesként megnevezett Kruchio György őrnagy, 1. segédtiszt dönthetett. 1949. március 1. és május 23. között Barabás Antal főhadnagy volt az első kinevezett gépkocsi anyaggazdászati tiszt, majd őt felmentve véglegesen Tasnádi József hadnagyot bízták meg.¹²

Az 1949 márciusában kiutalt gépkocsi egy rossz állapotú, amerikai mérőföld mutatóval ellátott Willys Jeep kis négyülékes terepjáró személygépkocsi volt. Rendszáma egyelőre nem volt beazonosítható. Ennek egyik oka az volt, hogy a rengeteg felmérő út során a gépkocsi igen hamar tönkrement, év végével bevonták a Központi készletbe. Az intézmény első állománytábla szerint beállított, szakosított személye Bihari Zoltán polgári gépkocsivezető volt.¹³

Az új iratanyagok, illetve kallódó, esetleg helyi szintű megőrzésben lévő tárgyak felkutatását 1949-től az intézmény önállóan végezte a fenti gépkocsival, ahol a polgári sofőrrel valamelyik vezető beosztású tiszt szállt ki az egyes helyszínekre.¹⁴ A kisebb mennyiségű anyagokat a Willys, a komolyabb szállítmányok továbbbítását eseti jelleggel a Gépkocsi szín parancsnokságtól kirendelt valamelyik Dodge Weapon könnyű terepjáró tehergépkocsi végezte.

12 HL, HIM, HLM 14. számú házi parancsa, 1949. május 23. A később beosztott tisztok nevei nem kerülnek felsorolásra, mivel a napjainkig érintettek felkutatása, beazonosítása nem fejeződött be.

13 HL, HIM, HLM 9. számú házi parancs, 1949. április 1.

14 Egy példa a sok közül: 1949. augusztus 30-án helyszíni kiszállás autóval Isaszegre, 1848-as anyagok keresésére., HL, HIM, HLM 28. számú házi parancsa, 1949. augusztus 30.

1949. december végére a Múzeum rendezte az épület előtti lövegeket. Az új, haditechnikai gyűjtemény alapjaként igénylést tettek a Honvédelmi Minisztérium felé egy-két második világháborús magyar vagy német páncélosra, a sétányon látható kiállítás kiegészítésére.¹⁵ A Múzeum részéről bizottság vonult ki több alkalommal a Rákosi Mátyás Művekhez (előtte Weiss Manfréd Művek), ahol számos korabeli páncélos, illetve páncélozott harcjármű roncsa volt. Innen azonban nem sikerült semmit megmenteni. Kérdéses, hogy politikai nyomásra, vagy hanyagságból, esetleg szakmaiatlan emberi tevékenység eredményeként, azzal az indokkal, hogy nem volt a gyár területén megfelelő teherbírású daru, minden begyűjtött gépjárművet a vasúti pőrekocsikon feldaraboltak és darabokban dobtak a vágányok mellé. A minisztérium válasza 1950. szeptember 2-án érkezett végül meg, ahol a tényt közölték, miszerint nem áll rendelkezésre a kért járművekből egy sem. Ígéretet tettek arra, hogy amint valami mégis előkerül, a Páncélos csoportfőnökség 5. osztálya értesíteni fogja a Múzeumot.

A korszak járműveivel igen mostohán bántak. Mintegy 300, Magyar Királyi Honvédségben szolgált gépkocsit, illetve további körülbelül 40 páncélost gyűjtöttek be 1945 és 1948 között. A gépkocsik többségét 1949 és 1950 során végleg kivonták, selejtezték. A páncélosokra (a Nimródok leállított átfegyverzési kísérletét leszámítva) igen szomorú sors várt: a mozgásképtelen vagy működésképes páncélosokat egyaránt céltárgyként használták fel különböző lőtereken, a maradványokat pedig beolvasztották.¹⁶

1950 januárjától a Willys-t lecserelelték. Az intézet állományába (pontosabban a levéltáréba) a HA-692 forgalmi rendszámú Škoda K (azaz Škoda Kolonial) kis személygépkocsi került. Ez egy négyülékes, 1098 ccm-es, 32 Le-s nyitott, ponyvatetős személyautó volt, amelyet 1948 őszén vásárolt a Honvédelmi Minisztérium és amely 1949 december végéig a Központi készletben volt tárolva.¹⁷ Az autót 1950. március 31-ig kellett saját hatáskörben felfestett új felségjelekkel, azaz a Néphadsereg vörös-fehér-zöld csillagos emblémájával ellátni.¹⁸

Az új hadrendi táblázatok szerint, mivel a két összevont intézmény újra nagyobb függetlenséget kapott, a Hadtörténelmi Múzeum részére is kiutalták az általuk igényelt személygépkocsit 1950. január 2-án. Ez a HA-168 forgalmi rendszámú Tatra 57/b négyülékes csukott karosszériás kis személyautó volt, amelyet a Honvédelmi Minisztérium 1948 januárjában vett át.¹⁹ Az állománytábla, illetve a Múzeum igénylése egy kétkerekű félpótkocsit is tartalmazott, ennek kiutalásáról azonban nincsen nyom és a Tatra személyautók jellemzően nem is tudtak vontatmányt mozgatni. Mindkét gépkocsit a Kapisztrán téri Rákosi Mátyás laktanyában tárolták, üzemanyagot a Zách utcai Gépkocsi szertár tároló és átvételi telephelyén kellett vételezni.

15 HL, HIM, Hadtörténelmi Múzeum (HMuz) 146/1/1949. ügyirat.

16 Például HL, MN HM, 105542/Pénzügyi Csoportfőnökség-1949.: 1948 november végén Várpalotán így lőttek szét egy teljes Turán harckocsit, egy ismeretlen német harckocsit, két R-76 orosz rohamlöveget (Szu-76) és egy háromba darabolt T-34 harckocsit.

17 HL, HIM, Hadtörténelmi Levéltár (HL) 127/1950. ügyirat.

18 HL, HIM, HLM 4. számú intézeti parancsa, 1950. január 21.

19 HL, HIM, HMuz 99/2-1950. ügyirata.

Škoda 1101 K személygépkocsi

Tatra 57/b személygépkocsi

A Múzeumi Tatra személyautót 1951-ig valószínűleg az intézmény egyetlen sofőre vezette. 1951. január 31-től került beosztásra a Múzeumi autó első gépkocsi vezetője, Vásárhelyi Pál.²⁰ A Tatra üzemanyag kiszabadát havi 1500 km-re felemelve határozták meg.²¹

A haditechnika gyűjtemény első valódi eszköze az 1951-ben átadott, 1H-631 régi forgalmi rendszámú Nimród páncélos gépágyú (ekkor rohamlövegnek neveztek) volt. A minisztérium kihagyásával a Táncsics Mihály Műszaki Tiszti Iskola tárolta ezt a páncélost évek óta. A tanintézet vezetése úgy ítélte meg, hogy meg kellene őrizni ezt a járművet, így közvetlenül felajánlották a Hadtörténelmi Múzeumnak. A Múzeum vontatót nem tudott biztosítani, ezért a tanintézet hozta fel a Várba a Nimródot, amelyre április 9-én kapott engedélyt. A páncélost ekkor a Kapisztrán téri objektum udvarán helyezték el.²²

1952 novemberétől(?) rövid időre együttműködés indult a Közlekedés Múzeumon keresztül a Gépipari Tudományos Egyesülettel, amely járta a különböző MÉH telepeket, illetve bontókat. Érdeklődésként ajánlották fel a Hadtörténelmi Múzeumnak egy bontás előtt álló német, sárga színű lánctalpas vontató kiadását múzeumi célokra, de az ügy annyira elhúzódott, hogy időközben valószínűleg szétvágták ezt a gépet is.²³ Az Egyesület 1953-ban kiállítást tervezett, „A magyar automobilizmus története” címmel, együttműködő félnek felkérték a Hadtörténelmi Múzeumot is, de annak április 13-ai válasza alapján, megfelelő anyag hiányában végül is nem tudott részt venni.²⁴

1953-ban a Hadtörténelmi Intézet részére két kis közúti személyautót írtak elő, ami azt jelentette, hogy a levéltár mellett az önállósodó intézet részére is előírtak egy gépkocsit.²⁵ Ennek teljesítéséről egyelőre nincs adat. Vélhetően az intézet a levéltár Škoda K nyitott személygépkocsiját használta.

Első alkalommal 1954. augusztus 23-án jelezte a Múzeum, hogy a kis Tatra egyre gyakrabban szorul javításra, és esetleges cseréjét kérték.²⁶ Ezt augusztus 25-én újabb kérés követte, amelyre végül elutasító válasz érkezett, indoklás nélkül, egyszerűen „nem lehetséges”-ként.²⁷

1955. év elejétől a bevezetett új békehadrend szerint az addig hiányzó intézeti gépkocsit törölték.²⁸ Azaz az intézmény összesen két közúti személyautóval rendelkezett: a HA-692 Škoda K-val és a HA-168 Tatra 57/b-vel.

20 HL, HIM, HMuz 83/1951. ügyirat

21 HL, HIM, HMuz 104/1951. ügyirat.

22 HL, HIM, HMuz 198/1951. ügyirat; a páncélos gépágyú 1944 őszétől 1945 évben végig a Nándor laktanya udvarán állt, eredetileg az 1. gépkocsizó lövész zászlóalj páncélos gépágyús szakaszához tartozott és október 15-én üzemképtelenül, a Kapisztrán téri főkapun keresztül, az udvarról zárta le az Űri utcát. Ezt követően ott felejtették és sértetlenül átvészelte a háborút.

23 HL, HIM, HMuz 444/1952. ügyirat, 418/1952. ügyirat, 512/1952. ügyirat, 152/1953. ügyirat és 141/2/1954. ügyirat. A vontató nyolchengeres, sivatagi, tehát sárgára festett jármű volt. A 41. építőipari tröszt telephelyén tárolták, AB-681 leltári számmal. Steyr gyártmány volt, azaz valószínűleg egy Steyr RSO lánctalpas tehergépkocsi/vontató volt.

24 HL, HIM, HMuz 152/1953. ügyirat.

25 HL, MN 273/1953. állománytábla.

26 HL, HIM, HMuz 40/1/1954. ügyirat.

27 HL, HIM, HMuz 123/2/1954. ügyirat.

28 HL, MN 12/551/1955. állománytábla.

Tatraplan ötülékes személyautó

1955. január 9-én utalták ki a Hadtörténelmi Levéltár részére az elhasznált Škoda K helyett a HG-077 forgalmi rendszámú Tatraplan ötülékes személyautót (motorszám 71317),²⁹ amely ugyan 1949. december 1-jétől forgalomban volt, de mégis elegánsabb megjelenést biztosított a levéltár munkatársainak egy-egy helyszíni megjelenés alkalmával, mint a korábbi nyitott katonai gépkocsik. Az autó gazdaságilag a Gépkocsiszín parancsnoksághoz tartozott, tartós beosztásban volt a Hadtörténelmi Intézetnél.³⁰

1956. év elején újra módosították a békehadrendet. Az előző évben törölt, addig is hiányzó személyautó helyett beállítottak egy oldalkocsis motorkerékpárt az intézet részére. (Az időközben kivált, külön objektumba települt Központi Irrattár még csak papíron sem rendelkezett sem ekkor, sem később saját gépkocsival.)³¹

1956. március 15-ével a Hadtörténelmi Múzeum leadta a Központi készletbe az évek során elhasznált HA-168 Tatra 57/b-t.³² Az kérdéses, hogy kapott-e pótlást helyette. Minden bizonnyal igen, mert az ilyen esetekben a Gépkocsiszín parancsnokság gondoskodott a kiesett gépjárművek pótlásáról.

A Hadtörténelmi Intézet kérte 1956. augusztus 8-án az állománytábla szerinti rendszeresített oldalkocsis motorkerékpár kiutalását. A motorkerékpárra a vidéki gyűjtések és kutatói munkák kapcsán volt szükség. A Honvédelmi Minisztérium

29 HL, HIM, HLM 1955. január 7-ei anyagi helyzetjelentése.

30 HL, MN 102/03/445. öe., Gépkocsiszín parancsnokság 1. számú napi parancs, 1956. január 9.

31 HL, MN 11/561/1956. állománytábla.

32 HL, 102/03/445. öe., Gépkocsiszín parancsnokság 30. számú napi parancsa, 1956. március 15.

Pobeda M20 ötüléses személyautó

az év végéig ígerte a teljesítést. Mivel az Hadtörténelmi Intézet és Múzeum állományában nem volt olyan személy, aki motorkerékpárt tudott volna vezetni, ezért Gyürkei Jenő főhadnagy kapott átképzést erre a feladatra.³³

Az 1956. október végi, november eleji események tulajdonképpen elsodor-
ták az addigi kialakított rendszert. A csapatokéval együtt az egyéb szervek és
intézmények önálló gépkocsi használatát megtiltották. Ennek eredményeként
a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum állományából, az 1957-es békehadrenddel
kezdődően töröltek minden gépjárművet.³⁴ Ennek értelmében minden további
gépkocsi-igénylést a Gépkocsiszín parancsnoksághoz kellett benyújtani.

1957. január 3-ától kezdődően az egész intézmény részére tartós vezény-
lésben biztosították a HU-937 forgalmi rendszámú Pobeda M20 ötüléses sze-
mélyautót.³⁵ A személyautót a megnevezés szerint a múzeum részére a Gépko-
csiszín parancsnokság biztosította, gépkocsivezetővel és üzemanyaggal együtt.³⁶
Az autó ismeretlen időpontban került a Honvédséghez, előtte (1956 februárjától
biztosan) a Gépkocsiszín parancsnokság tartalék és futár gépkocsijai között volt

33 HL, HIM, Hadtörténelmi Intézet parancsnokság 310/kt.-1956.

34 HL, MN 10/578/1957. (Hadtörténelmi Levéltár), 10/579/1957. (Hadtörténelmi Múzeum),
10/5715/1957. (Központi Irattár) állománytáblák.

35 HL, HIM, Hadtörténelmi Intézet 1/kt.-1957.

36 HL, MN 10/589/1958. állománytábla; a 10/588/1958 (Hadtörténelmi Intézet) és a 10/5815/1958.
(Központi Irattár) szerint a többi részleg nem rendelkezett semmilyen formában gépjárművekkel.

A Tóth Árpád sétány az intézmény Pobeda gépjárművével, 1950-es évek (Fortepan: 14220, adományozó: Szent-Tamási Mibály)

állományban. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum fenntartott üzemanyag kere-tét csak július 19-ével törölték.³⁷

Amikortól a gépjárműveket a Gépkocsiszín parancsnokságtól vezényelték, onnantól igen gyakran változtatták, pontosan mely személyautókat osztották be az intézményhez. (Ez a tartósan vezényléses rendszer működik napjainkban is.) A saját, illetve a Gépkocsiszín iratanyaga leginkább személyi vonatkozású kérdé-sekre szorítkozott, egyelőre csak néhány évben lehetett beazonosítani a konkrét gépjárműveket.

1962. november 15-ével átszervezték a Gépkocsiszín állományát és beosztási rendszerét. Ekkortól a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum részére a HA-0672 Po-beda (Kvarda Gyula) és HA-0221 Warsawa személyautók (Hemberger György) voltak beosztva.³⁸

1965. évre a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum beosztott személyautója a HA-1016 forgalmi rendszámú személyautó volt. A csekély üzemanyag-előirányzatot esetenként más minisztériumi szerveknél beállított gépkocsik üzemanyagkészle-tét átcsoportosítva alkalmazták.³⁹

1966-ban jelentősen megnőhetett az elvégzendő feladatok mennyisége, ugyanis megnövelték a beosztott gépjárművek számát. A Hadtörténelmi Múzeum és Levéltár részére a HA-1206 Volga személyautót (Gaál András sofőrrel) és

37 HL, HIM, HMúz. 277/1957. ügyirat.

38 HL, MN1965/T, 13. doboz, 42. őrzési egység, Gépkocsiszín 027/1962. tiszti állomány parancsa.

39 HL, HIM, HInt. 1792/1965. ügyirat.

a HA-1131 Warsawa személyautót (Kvarda Gyula főtorzsőrmesterrel), továbbá a Központi Irattár működésében vélhetően első alkalommal a HA-1683 Warsawa személyautót (Fazekas János sofőrrel) osztották be.⁴⁰

1967-ben a gépjárművek nem változtak, egyedül a Központi irattárnál osztották be újonnan a Warsawára Rehák Miklós gépjárművezetőt.⁴¹

1972. évben a Hadtörténeti Intézet és Múzeumhoz beosztott (tartósan vezényelt) személyautó a HA-1966 Warsawa volt.⁴² Ennek sofőrje Szabó Lajos főtorzsőrmester volt. Ugyanitt volt beosztva 1972. január 19-étől a HA-1339 Volga (Gaz 24) személyautó is Székely Béla főtorzsőrmesterrel, továbbá a Központi Irattárnál a HA-1834 Warsawa személyautó Szabó Pál polgári sofőrrel.⁴³

Az utolsó alkalom, ahol egyelőre irattal bizonyítható a pontos gépkocsi, 1975-ből származik. 1975. április 25-ei besorolási parancs szerint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum egyetlen beosztott gépjárműve a HA-2307 Zsiguli [Vaz 2101] személyautó volt, Nagy I. József polgári alkalmazott sofőrrel.⁴⁴

Az intézmény ezen szegmensének történeti feltárásához további kutatások szükségesek, hogy a kiállított és megőrzésben lévő múzeumi gépjárművek mellett az egykor használt intézeti személyautók és egyéb gépjárművek emléke is megmaradjon.

VEHICLES OF THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM, 1945–1975

The use of vehicles is an integral part of modern armies. Nowadays, their presence is natural, but not necessarily general. Without their widespread usage modern operations, transportation of personnel and materials are hardly imaginable. A small passenger car was first issued to the Archives of the Military History Archives and Museum on 1 March 1949. Later, after confirming the organisational tables, the two merged institutes gained more freedom again, and so the Military History Museum also acquired a car on 2 January 1950. The events of October and November 1956, however, swept away the mostly established but still forming system. Similarly to military units, the independent usage of cars was forbidden for other organisations and institutions as well. As a consequence, vehicles were taken from the Military History Archives and Museum when the peacetime order of battle of 1957 came into effect. However, there are many interesting aspects to this part of the Military History Institute and Museum's history worthy of further study and publication.

40 HL, MN 1968/T, 157. doboz, 527. őrzési egység, Gépkocsiszín 05/1966. gépjármű besorolási parancsa.

41 HL, MN 1968/T, 157. doboz, 524. őrzési egység, Gépkocsiszín 023/1967. gépjármű besorolási parancsa.

42 HL, HIM, HIM 078/1972. titkos parancs.

43 HL, MN 1971/T, 271. doboz, 651. őrzési egység, Gépkocsiszín 03/1972. besorolási parancsa.

44 HL, MN 1979, 558. doboz, 1226. őrzési egység, Gépkocsiszín 018/1975. gépjármű beosztási parancsa.

KRAFTFAHRZEUGE DES INSTITUTS UND MUSEUMS FÜR MILITÄRGESCHICHTE, 1945–1975

Die Verwendung von Kraftfahrzeugen ist organischer Bestandteil von zeitgemäßen Streitkräften. Ihre Präsenz ist heutzutage natürlich, aber nicht unbedingt generell. Ohne ihre möglichst weit gefasste Verwendung ist der moderne Betrieb, der Transport von Personen und Material schwer vorstellbar. Als erstes wurde am 1. März 1949 ein kleiner Personenkraftwagen für das Militärgeschichtliche Archiv des Archivs und Museums für Militärgeschichte eingeführt. Später, nach der Festlegung der neuen Kriegsordnungstabellen, erhielten die zwei zusammengezogenen Institutionen erneut größere Unabhängigkeit, am 2. Januar 1950 wurde auch dem Museum für Militärgeschichte das angeforderte Personenkraftfahrzeug zur Verfügung gestellt. Die Ereignisse von Ende Oktober, Anfang November 1956 rissen allerdings das bis dahin entwickelte, sich noch formierende System mit sich. Wie auch den Truppen, wurde auch anderen Organen und Institutionen der selbständige Gebrauch von Kraftfahrzeugen verboten. Resultierend daraus wurden ab der Kriegsordnung für Friedenszeiten von 1957 alle Kraftfahrzeuge aus dem Bestand des Militärgeschichtlichen Archivs und Museums gestrichen. Gleichwohl beinhaltet diese kleine Nische der Geschichte des Instituts und Museums für Militärgeschichte viele winzige Besonderheiten, deren Erforschung und Publizierung sich auch des Späteren lohnen kann.

Rákóczi Katalin

EMLÉKMOZAIKOK EGY TÁRLATVEZETŐ ÉLETÉBŐL

A gyakorlott múzeumlátogató elsődlegesen a kiállítások tárgyait kívánja megcsodálni, amelyek bizonyítékok, és a sok vihart átélt századokról regélnek. A látványos egyenruhák, zászlók, egyéb színes és változatos rekvizitumok kiválóan alkalmasak arra, hogy a régvolt korokat és azok eseményeit felidézzék, hogy felkeltsék az érdeklődők figyelmét a történelem iránt, elmélyítsék és bővítsék a már meglévő ismereteket.

Európa nagyobb múzeumaiban már az 1950-es évek végén jelentkezett az az igény, hogy a spontán betévedt látogatót képzett muzeológusok módszeresen és tudatosan vezessék körül, tematikus ismeretszerzésre készítsék, és minden szervezett csoportot megtanítsanak arra is, hogy egy-egy tárlatot – annak gondosan megszerkesztett anyagát – céltudatosan is meg lehet nézni és el lehet olvasni. Az egyik, ebből a szempontból legmodernebb intézmény a kelet-berlini Museum für Deutsche Geschichte – a közszájon nevezett „Arsenal” volt, az Unter den Linden sétányon, ahová a múzeumi közművelődésben dolgozók vágyálma szerint legalább egyszer az életben el kell zárándokolni, és elsajátítani az új módszereket. Aki tehette, Kölnben a Rajna-parton felépített Germanisches Deutsches Museumot is útba ejtette. Ez a két intézmény élen járt a múzeumok pedagógia célkitűzéseinek megfogalmazásában, alkalmazásában, a lehetőségek feltárásában és fejlesztésében. Mindkét intézmény Magyarország lakói számára is elérhető volt. Németországban – keleten és nyugaton egyaránt – láttam első ízben múzeumi történelem órákat. 1963-ban Pongó János fegyvertörténésszel Kelet-Berlinben jártam a Német Történelmi Múzeum vendégeként, ahol ő a régi fegyvereket, én pedig a pedagógiai lehetőségeket tanulmányoztam. A Hadtörténelmi Múzeum parancsnoka, Dr. Csillag Ferenc ezredes azt a nézetet képviselte, hogy a szép számban megjelenő múzeumlátogatókat előbb fel kell készíteni az igényes látogatásokra; a legkívánatosabb, a legfontosabb célkitűzés pedig az, ha az első ismereteket már iskoláskorban kezdi el gyűjteni a tanuló. Tehát figyelmünk hangsúlyozottan a tanulóifjúságra koncentrált.

A Hadtörténelmi Múzeum országos összehasonlításban is nagy népszerűségnek örvendett, amit az évről évre emelkedő látogatási szám is alátámasztott. Állandó közönsége, amelyik a vidéki csoportokon kívül elsősorban a könnyen elérhető hadsereg- és fegyveres erők tagjait jelentette, akik szívesen megfordultak e történelmet árasztó falak között, ők indították meg azt az egészséges fejlődést, amely bázisa lett a múzeum pedagógiai tevékenységének.

Azok a hatvanas évek...

1960-ban kerültem a Hadtörténeti Múzeumba. Az éppen lecsengő és megnyugodni látszó 1956-os események nem hagytak mélyenszántó nyomot sem az épületben, amely alig sérült, sem pedig a személyi állományban. Kellemes volt a konstelláció, senki nem érezte azt, hogy törést élt volna át, elfogadható volt az intézmény légköre. Az a tény, hogy némely munkatárs nem lépett vissza a hadsereg aktív állományába – például Pongó János és Németh Ferenc – nem sok változást jelentett, mert polgári alkalmazottként mindketten folytatták addigi munkájukat.

Tárlatvezető lettem, az ország egyetlen főhivatású tárlatvezetője. Feladatom volt egyrészt, hogy a gyűjteményvezetőket és a kiállítási munkákat végző muzeológusokat tehermentesítsem, másrészt, hogy bekapcsolódjak, majd kézbe vegyem a tudatos szervezést az országosan is kiemelkedően népes látogatottság még továbbfokozása érdekében. A Múzeum parancsnoka ezt az igényt világosan megfogalmazta. Mivel az anyagi feltételek adottak voltak, a szakszerű fejlesztésnek nem állt semmi az útjában.

A közönségszervezés tehát nem jelentett gondot. Az általános és középiskolák tanulóit könnyen elértem az Országos Pedagógiai Intézet tanárai révén, Bíró Ferencné vezető történelem szakfelügyelő és munkatársai nagy szeretettel fogadták a közeledésünket. Lelkesedésünk őket is arra ösztönözte, hogy az újfajta történelem órákat propagálják. Látványos, érdekesítő ismeretszerzés volt ez olyan formában, hogy kézbe adtunk egy-egy „dali pár pisztoly”-t, párbajpisztoly-összeállítást vagy egy szétszedhető pisztolyzárát, továbbá változatosan megmunkált kardokat, díszes jatagánokat, amelyek mind-mind vonzották a tanulókat. Csodálni lehetett azokat a jófejű fiúkat és lányokat, akiknek figyelme sokszor elkalandozott a tanórákon, ám most igencsak elmélyülten tanulmányozták az egyes fegyverek szerkezetét, a gyútűs és kovaköves pisztolyokat, karabélyokat, és készek voltak egymással versenyre kelni megszerzett tudásuk bizonyítása érdekében. A múzeum szerény, de kifejező ajándéktárgyait, a becsületes verseny bizonyítékait több középiskolában láthattuk abban az időben, például a Puskás Tivadar Híradástechnikai Szakközépiskola előcsarnokában is, ahol az iskola két verseny-csoportot indított, és mindkettő a legjobb helyezést vívta ki magának. Nagy megtiszteltetés volt a Hadtörténeti Múzeum közművelődésére nézve, hogy neves történészek – például R. Várkonyi Ágnes, valamint az Országos Pedagógiai Intézet vezető munkatársa és mások is – szívesen részt vettek a bírálóbizottság munkájában, nemcsak a szakmai színvonal biztosítása érdekében, hanem azért, hogy ők is meggyőződjenek arról, milyen jól kiegészíti a tanórák anyagát a múzeumi történelem óra.

Múzeumpedagógia

A legelső múzeumpedagógiai szakfeldolgozások a nagyobb európai múzeumokban már akkor megszülettek, amikor a háborús pusztítás után felépítésre és

*A Rákóczi vetélkedő
1976-ban
a Hadtörténeti
Múzeum
nagytermében.
A bírálók között
Szabolcs Ottó,
az Országos
Pedagógiai Intézet
főosztályvezetője
és R. Várkonyi Ágnes
történész*

berendezésre kerültek az első kiállítások. A sok fennmaradt töredék, fragmen- tum a legtöbbször csupán fájdalmas hiányt pótol, mint például Németországban, ugyanakkor fokozottabb magyarázatot is igényelt a látogatók részéről.

Az 1950-es, '60-as évek volt az az időszak, amikor a külföldi példák és szakiro- dalom nyomán, a lehetőségeinket figyelembe véve kialakítottuk a Hadtörténeti Múzeum pedagógiai tevékenységének rendszerét és kereteit. Rendkívül szeren- csés adottságokkal dicsekedhetett a Múzeum, mint például az igen változatos szemléltetőanyag, kézbe vehető eredeti fegyver- és kardfeleségek, ezekre igye- kezünk maximálisan építeni. A távfűtés bevezetése – úgy emlékszem 1963–65 táján – nagy lendületet adott munkánknak. (A háborús károk miatt addig a mun- kaszobákban szenes kályhákkal fűtöttünk, a kiállításokban nem volt fűtés, így télen többnyire nem tudtunk ott dolgozni). A fűthetőség miatt megszorod- tak az igénybe vehető oktatási termek, ami előnyösen motiválta pedagógiai te- vékenységünket, mert például párhuzamos foglalkozásokat is tudtunk tartani. Munkánkban a tárlatvezetés élvezte az elsőbbséget, megteremtve a tanmenetbe

is beállítható történelem órákat, összefoglaló-, sőt beszámoló órákat, de gondoltunk az iskoláskor előtti korosztályra is. Igen kedveltek lettek az osztály- és iskolavetélkedők, például a rádiós vetélkedő vasárnap délelőtt 10 órakor, amelyik egy egész sorozatra tekintett már vissza. Neves rádióriporterek: Rapcsányi László, Petress István moderátorként gondoskodtak izgalmas percekről. Eredményesek voltak a vár-séták, amikor egy-egy neves épület vagy esemény helyszíne előtt álltunk meg, vagy egy szoborról mondtuk el a legfontosabb mondanivalónkat.

Látványos, nagy tömegeket megmozgató alkalmak voltak az úttörőavatások és hangversenyek, amelyekhez az intézmény udvara remek akusztikával és lehetőséggel szolgált. Honvédségi autóbusz szállította ide például a Kőbölkút utcai Általános Iskolának avatásra váró fiatal úttörőit, akiket a családtagok is boldogan elkísértek. A kőbányai Bercsényi Miklós Élelmiszeripari Szakközépiskola versenyzőit az iskola énekkara is elkísérte, Hrabéczy Klára tanárnő dirigálásával virágénekeket és verbunkosokat adtak elő. A honvédség autóbusz-kölcsönzéssel segítette a várvédő-programunkat is: Drégelypalánk romjai kiváló alkalmat nyújtottak az ismeretek felelevenítésére. Az iskola tanulói, akik szintén jelen voltak a „viadalnál”, lelkesen biztatták a magyar várvédőket.

Fegyverbarátaink

A szervezés következő területét a külföldi, elsősorban demokratikus országok: „fegyverbarátaink” testvérintézményei jelentették. Az 1955-ben alakult Varsói Szerződés hatékonyságát volt hivatva bizonyítani ez a látványos lépés, aminek eleget kellett tenni. A külföldi kapcsolatok kiépítésében a közeledést a legtöbb esetben ők kezdeményezték, mert mi lépéselőnyben voltunk, így elsősorban „tapasztalatcserére” érkeztek hozzánk. Az 1960-as évek elején egy sor múzeumvezető felkereste a magyar intézményt, amelyben – a szerencsés körülmények révén – a katonai levéltárat, térképtárat és könyvtárat egy tető alatt látogathatta mindenki, és továbbadta az információt a kényelmes katonai kutatás előnyét dicsérve. A sort 1963-ban az NDK-beli delegáció, Ernst Haberland ezredes és Manfred Lachmann főhadnagy nyitotta meg. Ők Potsdamból érkeztek még a császári rezidencia ékes barokk épületegyüttesének szép termeiből, és a leendő drezdai Katonai Múzeum-komplexum tervezésén dolgoztak.

A német alapossággal elvégzett munkájuk eredményeképpen az 1970-es évek elején már a magasabb összeköttetés: Johannes Streubel ellentengernagy, majd maga H. Hoffmann hadseregtábornok, a Német Demokratikus Köztársaság hadügyminisztere is tette tiszteletét Budapesten. Itt járt Kazimir Konieczny ezredes Varsóból, ahol nem voltak olyan előnyösek a feltételek, mert a lehetőségeket a háborús rombolás igencsak megnyírálta.

Ide érkezett Prágából Dr. Sava Svatony alezredes és Dr. Vladimír Karliczky is, akik viszont nekünk adhattak át értékes tapasztalatokat, mert ők már a történeti tárlat mellett a második: a légierő múzeuma felállításán dolgoztak. A román ezredes Bukarestből, akárcsak a jugoszláv testvérmúzeum vezetője Belgrádból nem fukarkodtak az elismerés szavaival. Otthonosan mozgott Magyarországon

Ernst Haberland ezredes, történész, a potsdami Hadtörténeti Múzeum vezetője és helyettese, Manfred Lachmann főhadnagy Budapesten 1963-ban (Balról Rákóczi Katalin és Dr. Csillag Ferenc ezredes, múzeumparancsnok)

Kazimir Konieczny ezredes, a Lengyel Hadtörténeti Múzeum igazgatójának látogatása a Múzeumban (1970?) (Jobbról Rákóczi Katalin, a lengyel vendég és Csillag Ferenc)

a bolgár múzeumvezető is, aki nem először kutatott adatok után a saját hadseregét illetően, hiszen jelentős bolgár erő vett részt a magyarországi harcokban. A legnagyobb elismerést mégis Dr. Heinrich Müller, európai hírű fegyvertörténész vívta ki magának, aki többször is járt nálunk és segített, lektorált fegyverleírásokat, pontosított adatokat, amiket mi fontos szakirodalomként használtunk. Ő volt a „Waffenmüller”, nem is kellett más megnevezés, igazán a szívünkhöz nőtt. Vendégünk volt Jäckel ezredes, a bajor Hadi Múzeum vezetője Ingolstadtból, valamint a svájci Szövetségi Műszaki Egyetem Hadtudományi Tanszékének hallgatói Schuler ezredes vezetésével.

Ezeknek az éveknek a leglátványosabb, legszínesebb seregszemléjét a katonai attasék nemzeti viseletben való felvonulása jelentette, [egy március 15-én?] a skótok szoknyás, térdzoknis képviselője minden elismerést learatott a társaival szemben. Az attasék látványos demonstrációja a várban egyértelműen a magyar Hadtörténeti Múzeumra irányította a hazai érdeklődők és a külföld figyelmét.

A kapcsolatfelvétel igen intenzíven folyt kelet felé is: a Szovjetunióból állandó vendéglátásról beszélhetünk. Főleg olyan érdeklődők jöttek, akik a háború során itt szolgáltak, dokumentumokat, emlékeket kerestek Sarohin ezredes, a testvér-múzeum parancsnoka vezetésével. Népes csoportok érkeztek, – egyedül nem is győztem a sok kalauzolást, tolmácsolást, így megosztottuk a teendőket. Ha igényesebb és felkészültebb szovjet katonai vezetők érkeztek, akkor Dr. Godó Agnes alezredes, hadtörténész tolmácsolt és vezetett, én a népesebb, de egyszerűbb szovjet emberek csoportjaival foglalkoztam. Sok érdekes emléktárgyam van abból az időből, amiket ajándékképpen kaptam, mert igen hálásak voltak minden segítségért, felvilágosításért.

Leszóltak a HM-ből...

Ezzel a mondattal kezdődött Surányi Péterné, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka titkárnőjének sokat sejtető feladat-meghatározása, ami rendszerint külföldi csoportok, vagy neves személyiségek látogatását volt hivatva bejelenteni. Erre külön fel kellett készülni. Az 1950-es, '60-as évek figyelmét elsődlegesen Korea és a koreai háború foglalta le, ahol a fegyveres küzdelmek, a partizánharcok még a hatvanas években is fellángoltak a félszigeten. Napirenden voltak a robbantások, utakat tettek járhatatlanokká, és országszerte lebénult az élet. A sajátos uniformisban megjelenő, elcsigázott katonákat jóindulatúan szemlélték Budapest utcáin, ahová szervezeten érkeztek, hisz mindenki tisztában volt azzal, nem szórakozni jöttek Magyarországra: a sebesült koreai harcosok nálunk egészségügyi ellátást, kezeléseket kaptak, és szerény kitekintést a nagyvilágba, ahol már békében élnek az emberek. Vietnámról, a másik tűzfészekről ki ne hallott volna: ám a Dien Bien Phu alatti nagy francia vereség 1954-ben sem tudott még békét teremteni abban a régióban, ott is folytatódott a partizánharc. Amikor egy népesebb csoport jelent meg a budapesti utcákon, főleg azonban a Balaton melletti gyógy-központokban, mindenki tudta, hogy ezek

Gerhard Thiele berlini kollégával a Dunakanyarban Rákóczi Katalin és Árokay Lajos (1964)

Szovjet csoport: partizán-veteránok és családtagjaik kiállítás-látogatáson 1974-ben

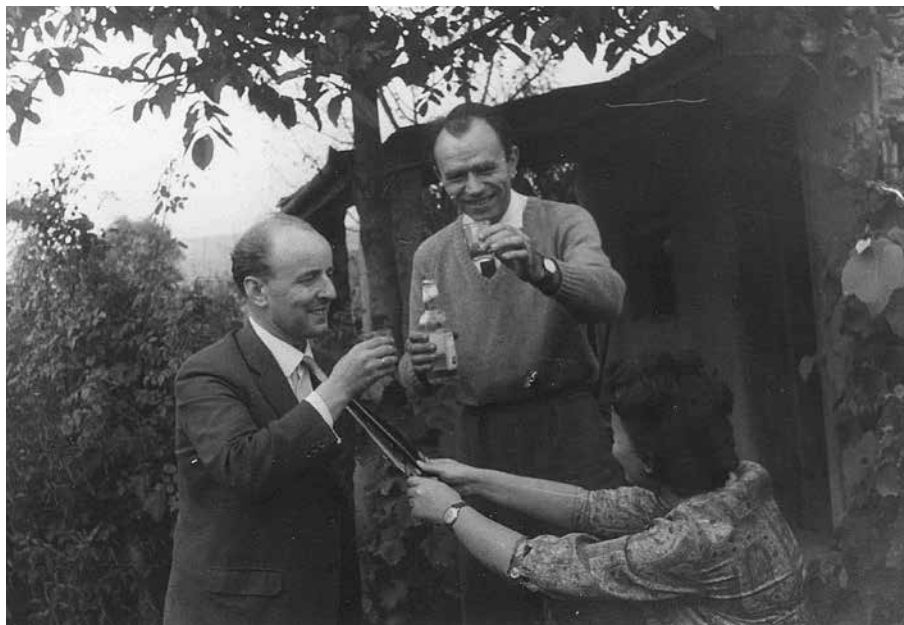
az elkötelezett hazafiak csak rövid szünetnyi időt élvezhetnek nyugalomban, majd ismét hazamennek.

A Múzeum északi szárnyának második emeletén volt az úgynevezett „Zöld terem”, amely alkalmas volt arra, hogy az ablakokkal keretezett, ügyesen kialakított terekben bemutassunk egy-egy hadsereget. Ide hoztuk a külföldi látogatókat, akik saját szemükkel meggyőződhetek arról, hogy részesei a jelen magyar történelmének. Egy tábornok és kísérete járt éppen nálunk, amikor azt mutattam, a partizánok hogyan robbantanak. Láttam, mindenkinek nagyon tetszik a kiállítás, a tablón pedig kinagyítva látszik a „hős partizán” fényképe. A tolmács elmondta: az előttünk álló vendég-tábornok volt a vezetője annak a robbantócsoportnak, amelyik sikeresen szerepelt, de sajnos megsebesült, és most Balatonfüreden járt gyógyulása érdekében. A legmeghatóbb szembesítés azonban egy vietnami csoporttal ért. Már tudtam, hogy ez a csoport Balatonkeneséről érkezett gyógyterápiáról, ahol egy hónapot töltött. Rendkívül sebesült, csonkított végtagú nők és férfiak álltak előttem, alig életképesek. Kérdeztem tőlük, mit fognak csinálni, ha visszamennek Vietnamba. Azt vártam: pihennek, lábadoznak, a család foglalja el az életüket, de helyette azt a választ kaptam: „Folytatjuk, harcolunk, megyünk a dzsungelbe...” Nem tudtam meghatódás nélkül hallgatni őket, elsírtam magam... Hát ilyen drága a szabadság, és ilyen nagy árat szabnak érte? (1997-ben Új Zélandról hazajövet, a gépem Bangkokban landolt. Egy felvillanásnyi idő alatt döntöttem: most meg kell nézmem, milyen országot építettek annyi vérrel, szenvedéssel az 1950-es évek óta. Jó sorsom megengedte, hogy három napot tölthettem abban a csodálatos környezetben, ahol csak elenyésző kisebbség élvezhetett minden jót, a nép nagyobb fele pedig – akárcsak ma is – küszködik az éhséggel, a rágcsálók mindennapi támadásaival, a hontalansággal és bizonytalansággal, az idő viszontagságával, stb). Ó igen, nagy ára van a szabadságnak!...

Más irányba is fut a ló...

A Múzeum dolgozói magánéletet is éltek, nem tagadta le senki, hogy hús-vér emberek vagyunk, az érzelmek sem idegenek tőlünk. Enyhe elégtételt éreztek sokan, amikor Kerekes Zoltán alezredes, osztályvezető reggelenként ismételt el késett, és ezt a lazaságot mások is megengedték maguknak. Ám szigorodtak a szabályok, amikor 1963-ban a Haditechnikai Park kialakításra került, s új munkatársak: Kaponya János ezredes, Sucin József ezredes és több tapasztalt tiszt érkezett, akik szívesen felkészítettek bennünket szakszerű előadásaikkal, és „hatottak” példamutató viselkedésükkel is. Ők nem tudatosan, programszerűen, de igen alapvetően járultak hozzá a Múzeum fegyelmének megszilárdításához.

A Fotóarchívum felállítása 1966-ban szintén örömdetes gyarapodást jelentett, ahová tapasztalt régi tisztek kellettek, akik főleg a második világháborúban vezető szerepet játszott politikai és katonai parancsnokokat és szereplőket nemcsak névről ismerték, hanem biztos támpontot jelentettek a fotókon látható személyek és események pontosításában is. Morvay Zoltán nyugállományú ezredes és Papp Gyula nyugállományú ezredes kifogyhatatlanok voltak az adalékok

Vendégekkel Pongó János fegyvertörténész bétvégi telkén, Őrmezőn, 1965-ben

előadásában is. Ők tudtak németül, franciául, tarokkoztak, bridzseztek, a hölgyek tisztelete pedig a „snájdig” tiszteknek igazán nem jelentett gondot. Az ő szobájuk volt a délutáni kávézás egyik biztos bázisa. És milyen delikát részleteket tudtunk meg a kadétok kiképzéséről a helybeli örömtanyákon! Az idős hadfiak még 50-60 év távlatából is meghatóan, könnyes szemmel emlékeztek vissza arra, amikor még fiatalon őket kísérte minden szem, és a városban köztudott volt, milyen esemény előtt áll a Zögerei (Kadétképző).

Az ebéd utáni kávézás másik nélkülözhetetlen objektuma a Fotólaboratórium volt, Németh Ferenc birodalma, ide csak bennfenteseknek volt bejárása. Ők a sötétkamra vendégei voltak. Kerekas alezredes megértő, jótékony beleegyezésével és részvételével négy-hat munkatárs egy-egy ízletes ebéd után, – a tárlatvezető tapintatos anyai gondoskodásával beszerzett – jó vörös bor mellett poharazgattak és feltöltődtek a délutáni munkára.

Amikor Pongó János végre megvette az Őrmezei szőlőjét, – ma lakótelep áll ott –, a szűkebb állomány ezzel szinte révbe ért. Minden szombaton délután ott gyülekeztünk, segítettünk, ahol tudtunk és otthonosan mozogtunk a szőlőtőkék között. E baráti látogatásoknak szigorú koreográfiája volt. Mindenkinek megvolt a feladata a muníció beszerzését illetően, a nők az élelemről, a férfiak az italokról voltak kötelesek gondoskodni. A lépéseket mi alakítottuk ki, mindenki tisztában volt a penzumát illetően, ezeket mindenki pontosan betartotta, felelősség, engedelmesség – a kitáncolás a sorból – nem volt sem kívánatos, sem megengedett.

Az alapbor pedig, az az áldott nedű: a Pongó-féle „Őrmezei Keserves” volt, amely tartalmaz ételeket kívánt, mert különben kimarta az ember gyomrát. Pogonyi József gyűjteményi raktáros hegedűje kísérte lelkes zengedezésünket, de nem tudta túlzenezni hangos dalárdánkat. Miután a szomszédok nyugalmaikat végleg elvesztették, belátták, hogy jobban járnak, ha ők is társulnak hozzánk, így e délutánok igazi népünnepélyekké váltak, a régi „békebeli időket” idézve.

Több ízben elhoztuk ide a külföldi kollégákat családotul, például Hartmut Kölling és családja, nem volt ilyen közvetlen vendéglátásra felkészülve, a parti végén meghatódva búcsúztak tőlünk. Ugyanúgy megkerestek bennünket a cseh és lengyel múzeumi munkatársak, amikor éves szabadságukat töltötték Magyarországon. A „Waffenmüller” és családja pedig oly tökéletesen alkalmazkodott a helyi viszonyokhoz, hogy már-már honosításukon törtük a fejünket...

Meddig tart a barátság?

Az 1960–70-es években az adódó feladatok halmaza mellett elmélyültek a munkában kialakult barátságok, és ez a szűkebb hazai munkatársi kör mellett a külföldi kollégákra is vonatkozott. Mindannyian úgy éreztük, kapaszkodni lehet egymásba, mert hasonlóak voltunk az eredményeink és gondjaink tekintetében is. Látványosan bebizonyosodott ez 1968 augusztusában, amikor egy csehszlovák delegáció tartózkodott Magyarországon Dr. Sava Svatoný alezredes vezetésével, Dr. Lachmann őrnagy a családjával pedig a Balatonnál akarta a szabadságát kellemesen eltölteni... – Ebbe a nyári idillbe robbant bele a hír augusztus 20-án este, hogy a Varsói Szerződés hadseregei bevonultak Csehszlovákiába, a határokat pedig lezárták. A magyar 1956-os eseményeket láttuk megisméltódni, és úgy éreztük, segíteni kell. A cseh tiszteket körülvevők a legszükségesebb gondoskodásunkkal, amíg a katonai attaséjuk értük jött, a német családot én fogadtam be az otthonomba, amíg az első sokk után konzolidálódott a helyzet, és haza tudtak utazni. Nem jelentett ez gondot senkinek, sőt természetesnek tekintettük. Testvéri szeretet volt ez.

Humor: srapnel vagy repeszgránát?

Aki látott már német ellentengernagyot társasági öltözetben, kitüntetésekkel, dísztőrrel ékesítve, biztosan utána fordul, hogy még egyszer alaposabban megnézzé, mert ritkaságot lát. A német vendégeket egyik alkalommal az Operába kísértem, majd utána vacsorázni mentünk a Béke Szállóba. Amikor a mi kis csoportunk megjelent, mindenki jóindulatúan felénk fordult, és már ott is volt a cigányzenekar, amelyik az étteremben muzsikált, és mielőtt bárki is föleszmélt volna, elkezdte játszani a jól ismert Robert Stoltz-melódiát:

*„Ade, du kleiner Gardeoffizier, ade, ade,
und auf Wiedersehn, und auf Wiedersehn...”*

Ezt már nem lehetett leállítani. Fokozta a hangulatot a vacsorázó közönség is, amely boldogan bekapcsolódott, mert ezt a dallamot mindenki ismerte, és úgy énekelt, – mintha csak megrendezték volna... Az adjutáns ijedtében csak a szemével kérdezte, most mi lesz, mert ez a dallam az NDK-ban nem volt éppen kívánatos nyilvános helyen, de megnyugtattam, itt nálunk nem kell tartani semmitől, minden rendben lesz. Úgy is volt. Ahányszor találkoztam Lachmannékkal a későbbi évek, évtizedek során, ez a dallam mindig kapott szerepet: füttyjel lett a társas életünkben, amit csak a bennfentesek értettek.

Volt egy titkos megbízásom baráti alapon: össze kellett gyűjtenem az év lejelesebb vicctermését, és elő kellett adnom egy-egy NDK-utazásom során, mert a társas összejövetelek természetesen az NDK-ban is folytatódtak. A német katonák nem voltak olyan szigorúak magánemberként, mégis hamarosan láttam, a családi tűzhelyet féltve őrző feleségek, akárcsak a cerberusok, nem tűrték, hogy valamilyen árnyék vetődjön a partira, főleg politikai színezetben. De azért egy-egy politikai viccre való emlékezés még évek múltán is kacagásra serkentett bennünket. A vicc-prezentáció igazi otthona azonban továbbra is Pongó János utolérhetetlen kertje maradt.

Szigorú tél volt, [már nem tudom, melyik évben], a hófúvás ellepte a síneket, a jugoszláviai gyorsvonat nem tudott terv szerint a késő délutáni órákban a Keleti pályaudvarra befutni. Csillag ezredessel nagyon türelmesen vártuk a vendégeket, mert az üzenet szerint a testvérmúzeum ezredese a feleségével szándékozott érkezni. Csillag ezredes a tőle megszokott gáláns tartásával megjelent egy csokor piros rózsával, amivel a hölgyet kívánta meglepni [Hol tudott ilyen rózsákat venni, és vajon mennyibe kerülhettek...?]. A vonat éjfél tájban valóban be is futott, de csak az ezredes szállt le egyedül. Ő jóindulatú megértéssel átvette a rózsákat – és mosolyogva nekem nyújtotta... Azóta sem kaptam tíz szál piros rózsát télvíz idején...

– Tessék mondani, hogy robban a torpedó? – kérdezte egy tisztjelölt. Az első világháborús kiállítás szemet gyönyörködtető óriása valóban a torpedó volt, méretével mindenkit lenyűgözött. – Sűrített levegővel lövik ki a vetőcsőből, a kormánykerék gyors forgása pedig biztosítja a mozgás irányát. – mondtam én, és magyarázatképpen még egyebeket is... – Még ilyet! – mondta a szemfüles fiatal kísérő tiszt – Én pedig azt hittem lőporral van tele, és az robban. – Majd türelmesen elmagyarázta hogyan is van ez...

Mirjam Kölling asszony messze ellökte magától a paprikás rántottát, amivel megkínáltuk, és azt mondta:

„Nem eszem paprikaport, ez mérég! Németországban csak patikákban kapható...”

Karliczky, a cseh kolléga szaladt utánam egyik alkalommal és így szólt: „Katalina, kellene magyar katonai kabátgombok a legjobb barátom „militaria”-gyűjteményébe. Kaphatnék? Természetesen azonnal mentem Galván Károly kollégához, aki a leltározatlan felszerelés-anyagból összeállított kétmaréknyi gombot, ezek kellő adjusztálás után Karliczky kezébe kerültek. Ő ezt az értékes klenódiomot szerencsésen magával is vitte Prágába, öregbítve az eltéphetlen barátságunkat.

Tanulmányúton Prágában: Rákóczi Katalint dr. Wladimir Karliczky kolléga kíséri

Epilógus

Amikor Csillag ezredes 1971-ben nyugdíjba ment, Kerekes alezredes pedig egy NDK-kiküldetésen szívinfarktus következtében halálát lelte és végérvényesen elhagyott bennünket, az 1970-es években a Hadtörténeti Múzeumnak egy markáns korszaka lezárult. Mi, az 1950-es, 1960-as években kezdő, első generációs muzeológusok – akikhez magamat is számítom –, igen lelkes munkatársak, a megvalósítók, a fejlődésnek a kihordói voltunk. Úgy hisszük, megtettük mindazt, amit tőlünk vártak. A „kollektív helytállás” követelményeit pedig, aminek nagy összetartó és serkentő erejét felfogtuk, és a legjobb tudásunkkal támogattuk, képesek voltunk maradéktalanul elfogadni, sőt kötelezőnek éreztük ránk nézve. A forrongás évei, az útkeresés kikristályosították a problémákat az egész országban: érintették a múzeumi szervezést, a kiállítási teendőket (alkalmi és állandó kiállítások kérdéseit), a múzeumi gyűjtemények ésszerű kialakítását, és láttuk, a meglévő kategóriák szűkeknek bizonyultak. Ennek a széleskörű alapozásnak a megvalósítói is mi voltunk. De tagadhatatlan: már egy új korszak sejlett fel, új vezetői elképzelések születtek, új emberek álltak fel egy olyan koncepció képviselőiben, amelynek nem mindenki akart aktív részese lenni, – például én sem. Az én lovam más irányt vett fel, másfelé futott...

Ki örült ennek? Ennek bizony az idősebb generáció nem örült, mert megjelent a szakmai konkurencia, aminek jó oldalát mindenki elismerte, hiszen ráirányította a figyelmet a szisztematikus anyaggyűjtésre, a tudományos feldolgozó munkára és publikálásra. Az új munkatársak, akik alig tíz évvel voltak fiatalabban, mint mi, szintén már egy új generációt képviseltek, eleve a szakszempontok alapján kezdték munkájukat, és következetesek voltak a megvalósításban is. Ők is hasonló célirányossággal léptek fel az új tendenciák hordozóiként. De valami azért csorbát szenvedett: az idősebb generáció úgy érezte, hogy sajnálatosan kimaradt valamiből. Nem láttuk, hogy felénk is történt volna gesztus. Ezt a helyzetet motiválta az a tény is, hogy a gyűjteményvezetők nem kerültek a képzésüknek megfelelő beosztásba, például Arokay alezredes filozófia szakot végzett. Mi is akartunk volna doktorálni, publikálni, ám az új múzeumvezetés vadonatúj helyzetet teremtett, abban nekünk már nem osztottak külön lapokat. Arokay alezredes, a múzeum egyik oszlopos történésze, többször említette, hogy kutatási témáját kibővítené disszertációvá. Kívánsága teljesült is, de ez csak úgy volt lehetséges, hogy a múzeum katonai hierarchiájából kiemelve a hadtörténészek osztályába, majd a bécsi Kirendeltségbe helyezték. Ez természetesen nagy előléptetést jelentett számára, de az árát meg kellett fizetnie. Engem az új helyzet igen fájdalmasan érintett. 20 éves múzeumi munkám után nem volt szándékom állást változtatni, de az én szakterületemen kilátás számomra nem mutatkozott és nem kaptam jelzést vagy biztatást sem egy új beosztást illetően. Más munkalehetőséget kerestem. Az első helyen, ahol érdeklődtem, örömmel fogadtak, így lett az új munkahelyem a Semmelweis Orvostörténeti Intézet könyvtára, ahol Dr. Antall József volt a megbízott főigazgató. Munkaköri leírásomban olvashattam, hogy két év alatt köteles vagyok doktorálni és a könyvtárvezetőt helyettesíteni, hiszen közben a könyvtárszakot is elvégeztem. Rám szakadt minden, amit hiányoltam addigi

életemből, de a feladatok súlya nyomasztott is, mégis minden követelménynek eleget tettem. A szakmai igénybevétel mellett a feladatok jelentősen megsokszorozódtak, amikor Dr. Antall József Magyarország miniszterelnöke lett. – Ennek a lépésnek, ami szintén nagy felhajtóerőt jelentett, ára is volt, és ezt nekem is meg kellett fizetni.

A mi generációnk számára mégis azok a hatvanas-hetvenes évek voltak fiatalságunk legmeghatározóbb éveit, megtaláltuk a módját annak, hogy mind szakmai létünk, mind pedig magánéletünk, egyéni boldogságunk élehetővé váljon. Ma, – 40-50 év távlatából nézve – láthatjuk, nemcsak az elmúlt száz év tendenciáit, hanem a mindenkori ifjúság egészséges életöszönét, alkotásvágyát testesítettük meg. Ha tavasszal virágba borulnak a Kapisztrán tér gesztenyefái és a Tóth Árpád sétányon illatoznak a hársfák, termékeny, eredményes életünknek egy hangsúlyos része sejlik fel, ami nemcsak száz évet ölel át, hanem örök, mint maga a tavasz, az ifjúság, a szerelem.

RECOLLECTION PIECES FROM A GUIDE'S LIFE

The author worked as an exhibition guide at the Hungarian Military History Museum from 1960. Her role was to organize visits, assist museologists in preparing exhibitions, and establish relations with foreign museums and experts. It was an essential aim to develop the unfolding museum education practice, considering the possibilities and characteristics of the Military History Museum. A representative of the first generation of experts after the Second World War, who established the Military History Museum's reputation with hard work and diligence, the author looks back on achievements at work and friendships in private life.

GEDENKNISMOSAIKEN AUS DEM LEBEN EINER AUSSTELLUNGSFÜHRERIN

Die Verfasserin arbeitete als Ausstellungsführerin im Museum für Militärgeschichte. Ihre Aufgaben waren die Organisation der neuen Besucher, die Entlastung der Kuratoren, sowie die Kontaktaufnahme mit ausländischen Partnerinstituten und Fachleuten des Warschauer Vertrages. Grundlegendes Ziel war die Entwicklung der sich herausbildenden modernen museumspädagogischen Praxis, das Ermessen und der Ausbau ihrer Möglichkeiten – mit Rücksicht auf die Eigenarten des Museums. Die erste Generation der Fachleute nach dem Zweiten Weltkrieg kann in der Arbeit auf Ergebnisse, im Privatleben auf beständige freundschaftliche Kontakte zurückblicken, und hat mit strenger Arbeit und Fleiß die Grundsteine für den Rang und der Reputation des ungarischen Museums für Militärgeschichte gelegt.

Bosznayné Rákóczy Rozália

1968. FEBRUÁR – 1968. NOVEMBER

1968 februárjában az egyetemről, dr. Fülöp Géza tanárom jóvoltából a Hadtörténeti Múzeumba kerültem, az volt a megállapításom, hogy ez az intézmény testesíti meg azt a közhelyet, hogy a munkahely a második otthon. Nem rajtam múlt, hogy novemberben már el kellett hagynom. Helyettesnek vettek fel. Két könyvtárost nem bírt el az intézmény, augusztusban meggyógyulva visszajött az állandó munkatárs, Ari Ferenc. Két hónapig együtt dolgoztunk. Dr. Csillag Ferenc ezredes, múzeumparancsnok azt mondta, nem enged el bárhová, csak olyan helyre, ami neki is tetszik. Így kerültem a Mezőgazdasági Múzeumba könyvtárvezetőnek.

Nem csak a kollégákat tekintve kerültem csodálatos helyre, a gyűjtemény is felbecsülhetetlen volt, már első pillantásra. Óriási, galériás teremkönyvtár, teljességre törekvő segédanyag állománnyal, nem csak a szakmát érintő szótárak, lexikonok, egyéb kézikönyvek. Nem beszélve a korai katonai tiszti névtárakról, amelyek a bécsi Trattner kiadásában, Gritner illusztrációval – kézzel festett címlappal, ezredszínekkel – 1790-től, kezdődően ott sorakoztak a polcokon. Igazi szakmai „csemegék” az ezredtörténetek, a kiképzési segédletek, ezek között is az a kézírásos, vörös bőrbe kötött *Exercier Reglement*, amely az 1800-ban felállított Nádor huszárezred számára Hertelendy Gábor dandártábornok parancsnoksága alatt készült és valószínű József nádor alsúti könyvtárából származott.

Mai napig ritkaságnak számít Luigi Ferdinando Marsigli hat kötetes *Danubius Pannonico-Mysico* 1726-os amszterdami kiadása a maga gyönyörű metszeteivel, a Duna-mente ritkaságainak ábrázolásával, vagy – hogy még régebbi időkre tekintsek vissza – Ambrosius Calepinus nagyszótára, amelynek 1585-ös, tíznyelvű kiadásában már több mint 10.000 magyar szó olvasható. A mű 11 nyelvű, bázeli kiadása a múzeumi gyűjtemény kincse.

A tökéletesen civil számára meglepő volt a katonai segédanyagok sokfélesége. Az egyetemen, a könyvtár szakon mindenféle bibliográfiát megismertettek velünk, hiszen 12 féléves tárgy volt. Sajtótermékeket is, közlönyöket is. De ezek közül valahogy kimaradt a katonai témakör. A Hadtörténeti Múzeum könyvtárában még az 1918-as alapítása előtti időkből is teljes volt a *Verordnungsblatt* – ami tulajdonképpen két külön évfolyam, a *Verordnungen* és a dallamos nevű *Personalangelegenheiten* – és magyar megfelelője, a Rendeleti Közlöny – úgymint Rendeletek és Személyes Ügyek – ezekben minden, a hadseregekre vonatkozó lényeges adat szerepelt. És a háborús viszonyokat is érzéklni lehetett. A Rendeleti

Közlöny Személyes Ügyek évfolyamának lapszáma így alakult a háborús évek folyamán: 1914-ben 812 oldalas volt, 1915-ben 2286, 1916-ban 3212, 1917-ben 3344, 1918-ban 4486.

Csillag Ferenc ezredesnek köszönhetően 1945 után is megmaradhattak az állományban a fasiszta és szovjetellenes könyvek – négy kötetben kiadott – jegyzékében foglalt művek. A múzeumparancsnok őrizte annak a könyvtári páncélszekrénynek a kulcsát – a saját irodájában lévő – külön páncélszekrényében, amelybe ezeket a könyveket, broszúrákat összegyűjtötték. A könyvtári páncélszekrényhez három, külön-külön zárt ajtón keresztül lehetett jutni. Azaz, a hármas szoba folyosóról nyíló ajtaja, a köztes folyosó, majd a kisraktár ajtaja képezte az akadályokat. Nem beszélve arról, hogy maga a könyvtár sem volt nyilvános. A „betiltott” könyveket követelő belügyes elvtársak lógó orral, könyvek nélkül távoztak. Én bármikor megkaptam a kulcsot, a munka végeztével vissza kellett szolgáltatnom. Az egyik érdekes könyv Mussolini visszaemlékezése fiáról, amit azt követően írt, hogy az abesszin háborúban mint harci pilóta, meghalt: *Parla di Bruno*. Volt Duce életrajz is, amit 1927-ben Kosztolányi Dezső fordított magyarra, amiért ő csaknem az 1950-es évek végéig az irodalom nem kívánatos „mostohagyereke” volt.

Ugyancsak a „tiltólistás” különlegességek közé tartozott a spanyol polgárháború szinte teljes politikai irodalma – mindkét oldali, hiszen az 1945 utáni időkben mind a francoista, mind a köztársasági könyveket bezúzták, jobb esetben zárolták.

Nagyon sokat tanultam, sok új ismeretet szereztem ezekből a könyvekből.

A Hadtörténeti Múzeum Könyvtára 1968-ban még önállóan működött, a múzeumparancsnok közvetlen fennhatósága alá tartozott. Szerzeményezési gondjaink nem voltak.

„Albérletben” laktam – vagy én, vagy Galván Károly – a második emelet hármas szobájában. A berendezést a puritanizmus jellemezte, még a magyar királyi honvédségtől örökölt kétszemélyes, barna asztalok szolgálták ki bennünket, két-két asztal állt rendelkezésünkre. Ez azt jelentette, hogy középujt a piros futószőnyeg képezte „demarkációs vonal”, avagy „járda”, két oldalán, egymással szemben az asztalok. Az enyéimen könyvhalmazok, Galván Károlyéin ruha- és felszereléstálmok, néha átnyúlva az én „felségterületemre”. Ezek tartoztak gyűjteményi körünkbe.

Igazán akkor nőttek meg az egyenruha-piramisok, még a nagykönyvtári asztal is tele lett, amikor 1968 nyarán a Nemzeti Színház bontásának előkészületei és költöztetése okán rendezték a díszlet- és jelmeztárat. A Hadtörténeti Múzeum megszámlálhatatlan eredeti, 1868 M magyar királyi honvéd egyenruhát kapott. Beöltöztünk.

A ruhákat Galván Károly szerezte meg, ő valahogy lemaradt a képről. Én hadbíró századosi zubbonyban feszíték. (Lásd az alábbi csoportképet.)

Adamkovics Kati tárlatvezető volt a másik „bérletárs”, a nagy könyvtári teremben ült egy íróasztalnál, az ablak előtt. Mindkét szobában – mint a Múzeum Vérmező felé néző frontján – két hatalmas ablak volt, csodás kilátással a budai hegyekre, egészen a Sashegytől a Sváb (akkor Szabadság) hegyig. Igaz, télen

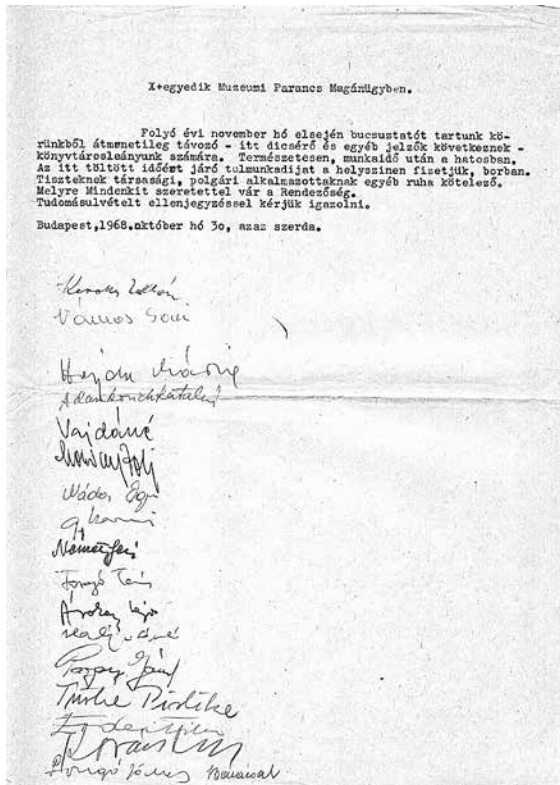

Ülő sor balról: dr. Vajda Pálné Csizmarik Irén (Fotóarchívum), Rákóczy Rozália (Könyvtár), dr. Vámos Károlyné Szászfi Sára (titkárnő, Parancsnokság), Adamkovits Katalin (tárlatvezető), Hajdú Mária (utóbb Takács Péterné textilrestaurátor). Állnak: Németh Ferenc (fotós), dr. Vajda Pál („mint vendég”), Pogonyi József (gyűjteménykezelő, raktáros), Kerekes Zoltán alezredes (történész, zászló és címer, a Gyűjteményi osztály vezetője), Pongó János (történész, fegyvergyűjtemény, hidegfegyverek).

fulladoztunk a Déli pályaudvar még szenes mozdonyainak füstjétől, amelyek lecsapódva a Vérmezőre, egy elegáns kanyarral feljöttek az Attila, Logodi és Lovas (akkor Sziklai Sándor) utat keresztezve az előttünk futó sétányig és ablakainkig. Délutánonként a lenyugvó nap látványa okozott mérhetetlen gyönyörűséget, nyáron meglehetősen kánikulát, amit valamennyire enyhített a régimódi vászonredőny (utódainál, a sötétítőnek nevezett lenge textilnél, sokkal hatékonyabban). Ezt a kilátást nem lehetett, nem lehet elfelejteni.

A munka a szokásos, mint mindig, minden könyvtárban: szakirodalmi figyelés, szerzeményezés, feldolgozás, a munkatársak kiszolgálása.

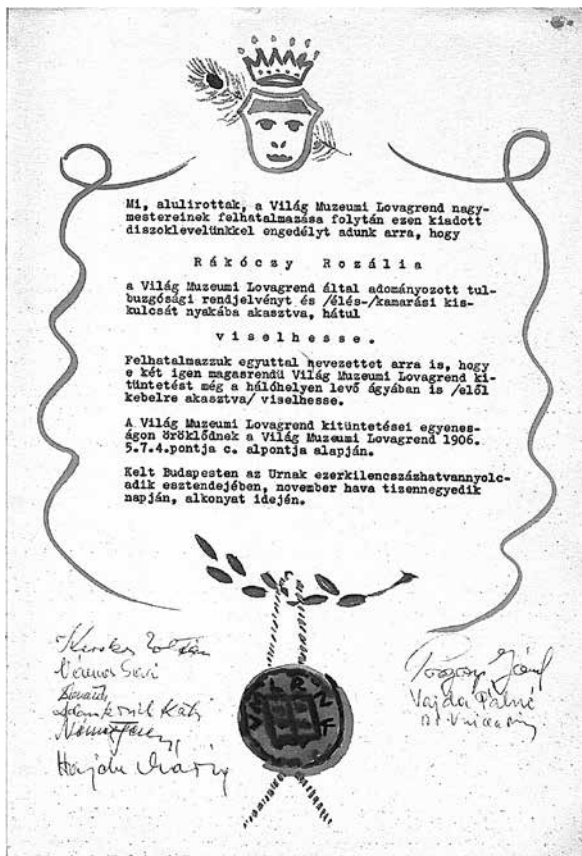
1968 novemberében megváltam a Hadtörténeti Múzeumtól, lejárt a szerződésem. Illően és visszavárolag búcsúztattak, zsíros kenyeres „bulival”.

„Búcsúlevél”. Az aláírók: Kerekes Zoltán, Vámos Saci, Hajdú Mária, Adamkovics Katalin, Vajdáné, Morvay Zoli (Zoli bácsi nyugdíjas tüzér alezredes volt, egyike a magyar királyi – valamikori – tiszteknek, akik szakértőként működtek közre Vajdáné fennhatósága alatt a Fotóarchívumban, a még a háború következményeit őrző fényképek válogatásában, azonosításában), Nádas Egon (a későbbi fegyverrestaurátor, akkor mozigépész), G[alván] Károly, Németh Feri, Faragó Tamás (történész, a numizmatikai gyűjtemény muzeológusa), Arokay Lajos (alezredes, történész, a Kiállítás osztály vezetője), Halápi László (történész, művészettörténész, őrnagy, a képzőművészeti gyűjtemény felelőse), Pogonyi József, Tüske Pistike (képzőművész-restaurátor, őrnagy, a műterem vezetője), és talán Erdei Tibor, ismeretlen (valaki, aki valószínű vendég volt, mert, ahogy végigmegegyek a szobákon és „lakóikon”, senki nem hiányzik), Kovács Lajos (grafikus, kiállítás-berendező a műterem munkatársa), Pongó János, Balázs József (történész, fegyvertörténész, tüzérvetők, alezredes).

Élőkamarási kiskulcsom a mai napig őrzöm.

A Fotóarchívumban idilli állapotok uralkodtak. Nem sokkal előbb készült el a teljes falat beborító fiókrendszer, ide hordták a második emeleti sarok (későbbi klub) szobából az ömlesztett képeket. Valahogy azért, háborúként már rendezett volt az anyag. A három öregúr, Zoli bácsi, Papp Gyula bácsi, szintén tüzér

„Éléskamarási oklevél”

alezredes és Baranyi Kálmán bácsi, vezérkari százados, de! gyalogos. Rendszeresen jártak a könyvtárba a tisztí cím- és névtárakban kutatva. Vitakoztak egy halvány, gyűrött képen, valami kavernában volt figyelőállásban egy olasz tiszt. Abban már megegyeztek, hogy százados. No, de milyen fegyvernem? Lupével vizsgálták, Kálmán bácsi mondott valamit, mire Zoli bácsi odasúgta Gyula bácsinak – amely sűgás, tekintettel Gyula bácsi alig-hallására, ordítással egyenértékű volt: ne higgy neki Gyula, Kálmán csak gyalogos!

1972-ben visszahívtak a Hadtörténeti Múzeumba, rohanvást mentem. Megváltozott viszonyokat találtam, és új kollégákat, köztük Gyimesi Lajos alezredes, festőművszt, ahogy ő jellemezte saját magát: a Magyar Népköztársaság Bükkösi-díjas, mindenholnan kiküldött képzőművsze. Kapott egy nagy-nagy doboz filctollat, ami abban az időben ritkaságszamba ment. Kipróbálta egy cetlin. Nagyon divatos volt akkoriban a subaszőnyeg készítés. A művsz aláírta és engedélyt adott, hogy nevének feltüntetésével mintának használják.

Idővel még több minden változott, nagyüzemmé alakult az egykori „belterjes”, második otthon. A legutóbb általam kezelt gyűjtemény egyik, számomra kedves darabja, Rausch [talán Vilma,¹ szerintem nőies a rajz] 1918-as plakátja.

FROM FEBRUARY TO NOVEMBER 1968

The short article captures the ten months when the author worked as assistant librarian at the Hungarian Military History Museum. It presents the conditions and relics of the Book Collection at that time, and draws a vivid picture on the life of the Museum.

FEBRUAR 1968 – NOVEMBER 1968

Der kurze Aufsatz verewigt die zehn Monate, die die Verfasserin das erste Mal als stellvertretende Bibliothekarin im Museum für Militärgeschichte verbrachte. Sie stellt den damaligen Zustand und die Sammlungen der Büchersammlung vor, und zeichnet ein farbenreiches Bild über das Leben im Museum zu dieser Zeit.

1 Szentgáli Antalné Rausch Vilma (Budapest, 1876 – ?) Festő. Tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán végezte, mestere Deák Ébner Lajos volt. 1918-ban Nagybányán is képezte magát. 1924-től vett részt a Műcsarnok és a Nemzeti Szalon kiállításain, ahol főleg portréit mutatta be. (A Szerkesztő kiegészítése.) http://www.kieselbach.hu/muvesz/szentgali-antalne-rausch-vilma_6294 (Megtekintés: 2018. június 2.)

Nádas Egon

EMLÉKEIM A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉLETÉNEK VIDÁM PILLANATAIRÓL

Mami az étkezde gondnoka volt az 1960-as években. Egy hófehér hajú, idős, rendkívül barátságos, kedves teremtes volt! Miután nyugdíjba ment teremőrként még évekig nálunk dolgozott, ha tehettem megkerestem, mert jól esett vele beszélgetni.

Míg konyhafőnök volt sokszor cukkoltuk, nem lehetne-e nagyobb adagokat kapni? Válasz: „Édes fiam, nem, mert ez étkezde és nem hizlalda!”

Azokban az években még nem működtek a csirkegyárak és szárnyas telepek. A háztáji pedig igen drága volt, tehát a konyha büdzséből erre nem futotta. Időnként megkérdeztük: „Mami mikor lesz egy jó csirkepaprikás?” Válasz: „Majd vasárnap, édes fiam, otthon!” (Az 1960-as években még szombaton is dolgoztunk és ebéd is volt.)

Az öreg Balázs [Balázs József] minden nap ebéd után lejárt hozzám, s eltöltött egy-két órát. Nézegette, min dolgozom vagy turkált hulladékos szekrényemben. Volt egy térképszekrényem, széles, lapos fiókokkal s minden fiókban más-más anyagok voltak. Azért tartogattam, hátha valamikor, valamire jó lesz.

Hónapokig járt és kotorászott nálam az Öreg. Nem tudtam mire véljem. Megfigyel? Minek? Miért? Azt tudtam, hogy érdekli a restaurálás, no de ennyire? Jó fél évvel később Ő maga mondta el. „Tudja Egon, én nem magát figyelem, bár szép munkája van, de egészen hétköznapi okom van, amiért naponta járok ide a műhelybe. Ha én ebéd után bemegyek az irodába és leülök, azonnal elalszom.”

Csillag [Ferenc] főnök egy kertes házban lakott. A kertkapu zárszerkezetét tartó két csavar megadta magát a rozsdának, s kiesett a zár.

Behozta a csavarok maradékait, ebből pontosan meg lehetett állapítani a típus és a méreteket. Odaadta, keressek a csavaros fiókomban, hátha van két ilyen a hulladékban. Természetesen nem volt, mert egyedi gyártású, kimondottan ehhez az 1930-as évekbeli zárhoz gyártották. Tipródtam mit tegyek? Ilyet venni nem lehet. Csináljam meg? Mit fog szólni?

Más választásom nem volt, sárgaréz-rúdamból volt, esztergán elkészítettem és felvittem hozzá. „Jaj, nem kellett volna, én ezt nem akartam!” – mondta. Nagyon megszeppentem, tényleg nem szabad itt a főnöknek csinálni semmit? Ezen tipródtam órákon át, milyen következményekkel járhat az ilyen vétség? Míg betopant Pongó János (időnként meglátogatott). Elmondtam Jánosnak a történetet, s

kértem a véleményét. János: „Ugyan te e miatt aggódsz? Most voltam Csillagnál ott van az asztalán két fényes rézcsavar és azzal játszik!”

1966-ban, amikor a Múzeumba kerültem Temesi néni volt a szakács. Nem is akármilyen! Igazi tartalmas, ízletes, házias kajákat állított elő, s minden nap volt valamilyen sütemény is. Túrós, mákos, diós, lekváros bukta (igazi lekvárral) vagy ilyen-olyan pite.

Jó húsz évvel később ott voltam a temetésén. A hozzátartozók csodálkoztak a részvétnyilvánításomon, van még valaki, aki megemlékezik szeretett családtag-jukról a volt munkahelyén.

Következő szakácsnőnk Marika volt. Híres volt leveseiről! Az ő idejében történt meg az általunk előállított menüsor, ugyanis Marika valamilyen fertőző betegséget kapott és egy hétre eltiltották a főzéstől. Liptai [Ervin] főigazgató rendkívüli állománygyűlést hívott össze, s elmondta, arról lenne szó, együnk vagy ne együnk! „Az lenne a javaslatom, az Intézet és Múzeum állítson ki három fős csapatokat, s mentsük meg ezt az egy hetet!”

Azonnal jelentkeztünk, Csizmarik Irén és Pogonyi József, Nádas Egon. Kerekes [Zoltán] mindhármunk főnöke áldását adta a vállalkozáshoz..., de jelentkezett az intézeti Könyvtár, a Levéltár, a Történelem Osztály és ha jól emlékszem, akkor a Gazdasági Osztály.

A mi menünk babgulyás és túrós csusza volt.

Akkor már ott volt Edit a következő szakácsnőnk, de még nem volt meg a képesítése (papírja) különben mindent tudott és felügyelt illetve kiosztotta a körülbelül 150 főre járó ételmszer alapanyagokat.

Irénke ragaszkodott a levessel kapcsolatban, legyen benne csipetke. Ez jókora időt vett igénybe 150 adagról lévén szó. Jómagam pedig a megfelelő mennyiségű füstölt szalonnához és tejfölhöz. Hoztunk is be otthonról mindenféle pluszt.

Reggel 7-kor kezdtünk. Edit adott két tábla bőrös szalonnát, mindjárt nekiestem s már a bőrén elkezdtem felkockázni, majd a szalonna kockákat levágni a bőréről. Edit meg volt elégedve velem. A szalonna bőre ment a levesbe, a többi kisütöttük, a zsíráját később belekevertük a csuszatésztaiba, a tepertőrész meg ment a tészta tetejére. Elkészültünk 12 órára.

Irénke és Pogi felszolgált, én adagoltam konyhából a megpakolt tányérokat. Irén nagyon kitett magáért: magyaros köténykét és fejkendőt vett fel a tálaláshoz. Meg is lett az eredménye: ő kapta az Arany fakanál-díjat, én az Ezüstöt. Sokáig megvolt ez a fakanalam, sajnos valamikor eltűnt.

Kaptunk emlékebe – jutalomképp – egy szakácskönyvet, ma is itt van velem. Bence Vera: Gasztronómiai utazás (Nemzetközi szakácskönyv).

Ajánlasként a következő idézettel: „Ragyogj szemem, csordulj ki nyálam az örömtől, az ízletes húslevest tálalják, íme eléd”

Az 1970-es években valamilyen delegáció készült Finnországba, a finn–magyar rokonság barátság kapcsán. Az akkori finn elnöknek kellett valami ajándékot adni, valami magyarosat. Nem tudom, hol és kinek jutott eszébe, de úgy

döntöttek hadikasza másolattal lepik meg Kekkonen akkori finn elnököt. Elkészítése a mi feladatunk volt.

Szereztünk egy igen használt, kopott kaszapengét, kiegyenesítettük, szereztünk egy hozzá illő nyelet, majd úgy a pengét, mint a fanyelet megöregítettük, „patináztuk”.

Megdöbbenésünkre olyan sikert aratott, hogy csak na! További öt-hat ilyen csodafegyvert kellett készítenünk az egyiket Brezsnyev kapta. További kaszák nem tudom, kiknek jutottak, kiket örvendeztetek meg.

Vinkler Jakab múzeumi portásról

Jakab bácsit mindenki ismerte. Ő is mindenkit ismert. Szerettük az öregét! Rokkant ember volt, ortopéd cipőben, mankóval járt.

A restaurátor műhely ablakai a sétányra nyíltak. Nyáron nagy volt a forgalom, s aki benézett látta a nagy asztalon lévő tárgyakat, néha be is szóltak. Egy alkalommal gyerekek tátották a szájukat és kértek: „Bácsi, tessék, nekem adni!” A kisördög bújtt belém, s azt válaszoltam: „Menjete gyerekek a Múzeum portára, a portás bácsi ott osztogatja a tárgyakat!” Jakab bácsi – mint utólag hallottam – vette a lapot, s azt mondta a gyerekeknek, hogy sajnos elfogyott! Nem telt el két hét az eset után, beszél az ablakon egy női hang. Kinézek és egy elegáns, roppant csinos nő esdeklő tekintettel néz rám, kezében cipőjével, amelynek túsarka letörött.

„Azt mondták a portán, itt megjavítják nekem, hogy haza tudjak menni.” – mondta. Persze Jakab bácsi! Mindig utáltam a túsarkú cipőket, nem nézni, hanem javítani. Kedves kolléganőim elláttak télen csizmákkal, nyáron szandálokkal, átmeneti időkben cipőkkel. Az esdeklő hölgy túsarkúját valahogy átmenetileg használhatóvá tettem, Jakab bácsinak pedig megköszöntem, hogy rám gondolt.

Két „éjszakai történet”

A Múterem előtti asztalon ültem, lábamat lóbálva, s vártam valami feladatra. Kerekes [Zoltán] jött feldúlva, körbenéz és semmit nem tud kitalálni, mit adjon ki feladatként. Rám mordult: „Menjen haza!” Leugrottam az asztalról s elindultam a lépcső felé (éjszaka volt) s utánam kiabált: „Köszönöm a munkáját!”

Árokay [Lajos] rendezte a '48-as kiállítást, és a dögnehéz, nagy pozdorjatablót cipeltük az alagsorból a második emeleti múterembe Hargitay Atillával. Éjszakai sötét volt, csak a félemeleteken világított egy-egy 40 W-os villanykörte. A lépcsőket is alig láttuk, egyszer csak elrohan mellettünk egy katonai gyakorló ruhás árnyék egy tablóval kezében, lépcsőket kettesével szedve. Mikor felértünk mi is Atillával, akkor láttuk Árokay Lajos van ott gyakorlóban. Szerettem Lajost, mindig élmény volt vele dolgozni!

Valamilyen kiállítást készítettünk, már nem emlékszem mit, de egy részlet pontosan él bennem. Egész éjjel dolgoztunk, éjfél felé már csak ketten voltunk

Kerekessel talpon, a többiek eltünedeztek. Kerekes pakolt, rámost, rendezkedett, én fúrtam, szögeltém, csavaroztam.

Volt a terem közepén egy üveg vitrin benne egyenruhába öltöztetett baba. Igen csálén, megviselten nézett ki, valamit kellett volna vele kezdeni. Szétszedni nem tudtuk volna a vitrint, ahhoz több emberre lett volna szükség. Azokban az években még nem volt üvegfogó, emelő tappancs házunknak, s a nélkül reménytelennek tűnt a feladat megoldása. Kerekes kitalálta, hogy egymás mellett felmászunk két létrára, s ő megfog valahogy és beemel a vitrinbe. Így is történt. Felmentünk a magunk létráján, majd megfogta nyakamnál a grabancomat, s beemelt a vitrinbe. Odabenn, szűk helyemen elrendeztem a szépfiú ruházatát, felszerelését, majd a főnök kiemelt és rárakott a saját létrámra.

Nem kis teljesítmény volt tőle, akkor – mint a mai napokban is – 65 kilót nyomtam, s mindezt fél kézzel! Lemásztunk létráinkról és összenevettünk, megoldottuk a problémát balesetmentesen. Csoda, hogy nem tört el alattunk a létra, hiszen kettőnk összsúlya bőven meghaladta a 150 kg-ot!

Csillag Ferenc a „Kardok történelmünkben” című könyvét írta, a fotókat Németh Feri készítette. Azokban az években a „Fotóműterem” nagyon sanyarú körülmények között, hiányos technikai felszereléssel rendelkezett. Színes képeket egyáltalán, fekete-fehér képeket a világítás hiányosságai miatt nem lehetett megfelelő minőségben elkészíteni. Németh Feri kitalálta, hogyan, hol lehetne megoldani, de ehhez kellett egy ugrásra kész segéd, ez voltam én. Ha kisütött a nap, rohantunk Ferivel az udvarra. Ő a fotós felszereléssel én a kardokkal, szablyákkal. Sajnos az időjárás nagyon változékony volt. Előfordult, hogy egy nap kétszer is lerohantunk, s mire elkészítettük a terepet, beborult. Legalább két hét rohangálás után készült el az összes felvétel.

Feri kitűnő tárgy fotós volt, Temesvári [Ferenc] nem véletlenül kérte fel több könyvének fotóinak elkészítésére.

MY HAPPY MEMORIES FROM THE LIFE OF THE MILITARY HISTORY MUSEUM

The author recalls the joyful moments of everyday life at the Hungarian Military History Museum in the 1960s, from collective cooking through stories on old colleagues to night adventures.

MEINE ERINNERUNGEN AN DIE FRÖHLICHEN MOMENTE DES LEBENS IM MUSEUM FÜR MILITÄRGESCHICHTE

Der Verfasser erinnert sich in dem kurzen Aufsatz an die fröhlichen Momente des Alltagslebens der 1960er Jahre, vom gemeinsamen Kochen über die alten Kollegen bis zu den nächtlichen Abenteuern.

Ságvári György

MÚZEUM ÉS PRIVÁT TÖRTÉNELEM

1974 őszét írtuk: a Hadtörténeti Múzeum napilap-apróhirdetésben keregett munkatársakat, kiállítás-rendező történészt, kiállítás-tervező belsőépítész és Képzőművészeti Gyűjtemény kezelőt. Én azidőben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Ilka utcai fiókjában olvasószolgálatosként könyvtároskodtam és váltani készültem, közelebb szerettem volna kerülni a történész szakmához, úgy, hogy az munkahelyhez is kötődjön. Kapóra jött a hirdetés, a kiállítás-rendező történészi állás. Némi kétkedés ugyan volt bennem, hiszen akkortájt a jobbfejta, értelmiségi munkakörök szinte „lábon elkeltek”, belső körökben, baráti-ismerősi-rokoni ajánlások révén – bölcsészekből túltermelés volt már akkor is. Csodálkoztam, vajon miért választották a nyilvánosságnak ezt a formáját, miért apróhirdetésben teszik közzé, s miért nem az egyetemek táján néznek szét az illetékesek. De volt egy probléma még, vagy mondjam úgy „hiányosság” – bármilyen komikus, addig én sohasem voltam még a Hadtörténeti Múzeumban, magyarán azt sem tudtam, valójában mi az a hely, amely felkeltette az érdeklődésemet. Vidékiiségem ugyan adhat erre némi magyarázatot, na de egy végzett történelem tanár, akinek ráadásul kutató történészi ambíciói is vannak, egy ilyen fontos objektumot nem ismer! – erre nincs felmentés, nincs elfogadható magyarázat.

Hétvégén gyorsan bepótoltuk, megnéztük a múzeumot. Tetszett is, nem is, amit láttunk. Tetszett a térképkiállítás, tetszett a '48-as kiállítás visszafogott eleganciája, tetszett mellbevágó gazdagságával a fegyverkiállítás, elbogarásztunk az udvaron a repülőket meg a tankok és az egyéb járgányok között, ha jól emlékszem, megnéztük a dioráma-kiállítást is az udvar sarkában (erre most nem mernék mérget venni). Ugyanakkor ósdinak, kopottnak tetszett a második világháborús kiállítás és azon csodálkoztunk, hogy nem volt semmi az első világháborúról. De a lényeg: elég jó érzés volt a falakon belül lenni... Hát akkor, nosza, próbálkozzunk!

Hétfőn bejelentkeztem az apróhirdetésben szereplő telefonszámon, Halápi László őrnagyot kapsolták, a Kiállítási és Közművelődési Osztály vezetőjét. Vele a személyes találkozóra talán úgy másfél hét múlva került sor. Arra emlékszem, hogy igen szépen sütött a nap és hogy a sétány felől léptem az épületbe; a portásfülkében egy magyarul akcentussal beszélő idősebb férfiember (jegyezzük meg a nevét, ő Winkler Jakab, budaörsi sváb férfiú, háborús sebesülése miatt sántított, emlékét portás sapkája őrzi az Egyenruha Gyűjteményben...). Második emelet 21. – mondta. Felmentem, kopogtam, az ajtó zárva. Míg ott tébláboltam,

jött egy középkorú, kedves hölgy (Vajda Pálné Csizmarik Irén), kit keresek, kérdezi, mondok Halápi Lászlót. Ajaj, Lacikát elég nehéz megtalálni, valami ilyesmit mondott, majd behívott magához, leültetett, telefonálni kezdett, hol lehet Halápi. Én közben üldögéltem a Fotóarchívum hosszú kutatóasztalánál és azt próbálgattam, hogy tudnék minél illedelmesebben, asztal alá húzott lábbal ülni. Ami sehogy sem sikerült, lábam sehogy sem fért el az asztal alatt. Később aztán megtudtam, hogy az asztallábakból vagy 15 centit lefűrészeltek, mert az egyébként szabvány hosszúságú lábak miatt az asztalt nem sikerült bevinni a Fotóarchívum ajtaján. (Utána még sokszor ültem, dolgoztam ugyanannál az asztalnál, de az asztallábak egy centivel sem lettek hosszabbak...)

Irén végül megtalálta Halápit, akit első benyomásra szimpatikusnak találtam, s ez a későbbiekben sem változott. Kérdezett tőlem ezt-azt, szándékaimról, személyes dolgaimról, mondhatnám előkáderezett. Ő is mondott magáról dolgokat, hogy művészettörténész, talán azt is, hogy csak egyetem után öltözött be katonának (ezt most nem tudom biztosan visszaidézni), hogy nemrég lett osztályvezető, előtte Árokay Lajos volt (különleges nevére emlékeztem a nemrég látott '48-as kiállításból, ő volt a rendezője). Nem emlékszem pontosan, de azt hiszem, kaptam valami papírt is, hogy majd hozzam vissza kitöltve, mert más okát nem találok, hogy körülbelül tíz nap múlva újra ott voltam. Ekkor találkoztam „vetélytársammal”, egy másik pályázóval. Nevét elfelejtettem, de arra emlékszem, hogy görög polgárháborús hősként mutatkozott be, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tudományos szocializmus, de lehet, hogy filozófia tanszékén ténykedett, és eléggé furcsán beszélt magyarul.

A felvételiző elbeszélgetésre valamikor novemberben került sor. A „bizottság”: Liptai Ervin ezredes, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnoka; Harsányi János alezredes, a Múzeum parancsnoka, (ő még azon év végén nyugállományba vonult), Kerekes Zoltán alezredes, a Gyűjteményi Osztály vezetője és Halápi László. (Elöttem Kottra Györgyöt kádereztek. Ő a Képzőművészeti Gyűjtemény kezelőjének jelentkezett.) A beszélgetésen, mit ne mondjak, elég kínosan éreztem magam, előző nap még lázas beteg voltam, gyomorrontással, (lehet, hogy az izgalomtól?!). Szóval nem volt kellemes. Elég hosszasan faggattak, többek között arról, hogyan rendezném meg az első világháborús kiállítást, milyen csomópontokat fognék meg. Nem tudom már visszaidézni, miket mondhattam, de arra emlékszem, hogy a Zimmerwaldi baloldaltól biztosan beszéltem, a háborúellenes mozgalmakról, s arra is emlékszem, hogy Kerekes elnevette magát, hogy ez azért mégis inkább háború volt és nem annyira háborúellenes mozgalom. Erre meg valami olyat mondtam, hogy a háború végcélja a békekötés, erre jött Kerekes ríposztja: nem a békekötés a cél, hanem a győzelem. Erre aztán már semmit sem tudtam mondani, azt hiszem. Volt még érdeklődés politikai nézeteim felől, amin el is csodálkoztam, mert eziránt még egyik korábbi munkahelyemen sem érdeklődtek. Hogy állok a párttagsággal, mármint az MSZMP-vel – kérdezték. Sehogy sem álltam vele – ami szerencsésen a későbbiekben is így maradt. Aztán családomról faggattak, finoman kérdezték, voltak-e politikai ügyeink, tudtommal nem, mondtam. (Igaz, anyai nagybátyám ült '56-ért, de ezt, sunyi módon elhallgattam.) Kérdeztek tudományos ambícióimról, mondtam,

hogy a Kanizsával szembeni végvárok szélnek eresztett végvári katonáiról írtam szakdolgozatomat, ezt folytatnám szívesen. Arra itt kisebb szükség van, keressek más témát, hűtött le Kerekes, s még megkérdezte, mit szólnék hozzá, lenne-e kedvem az Egyenruha Gyűjtemény kezelőjének lenni. Azt hiszem, azonmód nem mondtam, habozás nélkül – én kiállítás-rendező történész szeretnék lenni. Ha láttam volna a jövőbe... A káderezés vége felé Liptai Ervin áttért az oroszra (orosz-szakos középiskolai tanári diplomám is van), néhány percig társalogtunk, azt szerette volna tudni, mennyire vagyok tolmács szinten, mint kiderült, s amit tudtam is magamról, sehogy. Ezzel vége is lett.

Azzal köszöntünk el, hogy majd értesítenek, de azt tudnom kell, hogy leinformálnak, minden közvetlen családtagomat, feleségem családját, még a házmestert is megkérdezhetik, szomszédokat. Akkor az Akácfa utcában laktunk albérletben, szóltam is a házmesternek, végül persze nem került sor semmiféle érdeklődésre, vagy legalábbis nem tudok róla. Mindenesetre eléggé elcsodálkoztam, hogy ennyire fontos helyre kerülök – ha egyáltalán kerülök, de – gondoltam – biztosan itt így szokás, ezt teszik mindenkivel. Mért én lennék kivétel?

Az értesítés, hogy elnyertem az állást, körülbelül december elején érkezett meg, nem is levélben, hanem telefonon, azt hiszem, Halápi hívott fel az Ilka utcai könyvtár számán, valamit heherészve még szellemeskedett is: 1975. január 1-jével, három hónapos próbaidővel, segédmunkatársként mint kiállítás-rendező történész a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum dolgozója lehetek. Megörültem. Kikérővel vettek át a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól, ami biztosította a megszakítatlan munkaviszonyt, annak minden munkajogi előnyével.

1975. január 2-án léptem be mint dolgozó először, nem kis meglepetésemre és szerencsémre ismerős arcra találtam a könyvtárosok (Hadtudományi Könyvtár) között, Kalavszky Györgyre, egyetemi csoporttársamra. Tőle sok háttér információt nyertem a helyről is, emberekről is. A lényeg azonban: az első pár hét helykeresése, szokásos ismerkedési, bemutatkozási rituáléja és számos esetlensége, egymás gyanakodó méricskélése után kezdtem magam komfortosan érezni. A közvetlen kollégák, az osztály: Halápi mint osztályvezető, helyettese: Rákóczi Katalin, aztán a szobatársaim, Csaba László, a teremőrök felügyelője, Horváth Judit mint tárlatvezető – ő elég hamar kilépett, a Rádióhoz került, a külföldi adások főszerkesztőségére –, majd jött Bezzeg Mária, ő már mint múzeum-pedagógus. És a többi tárlatvezető, Singer János, Makai Ágnes, Ferencz (talán) István, a frissnyugdíjas matektanár – náluk elég nagy volt a fluktuáció, jöttek, távoztak, nem is emlékszem mindegyikőjükre. Aztán a „műteremben” a kiállítás-építők, Csicsely János (vele egy napon érkeztünk), Milacski Gyula, Kutika Iván, rövid ideig Horváth Péter, őt követte Kiss István, volt valamilyen Piroska is mint grafikus, vezetéknevére nem emlékszem, csak arra, hogy eléggé nagyhangú volt, a műhelyekben Hargitai Attila, Nádas Egon. Kolléga lett Bessenyei György (Bezzeg Mária férje), „mozigépész” beosztásban. Remélem, senkit sem hagytam ki. Lett állandó kávézó-társaság is, az intézeti oldalról csatlakozott hozzánk a hadtörténész Marosi Endre. Ő volt az intézmény akkori KISZ-titkára, aki olykor azzal szokott hancegni, hogy ejtőernyőzik, hogy deszantos, és a Magyar Néphadsereg tartalékos ejtőernyős tisztje. Túl sokan nem voltunk, de talán elegen, egy

ideig, még ötfős lottózó-társaságként is. Állandó számokkal játszottunk, mindenki ajánlott egy számot, az enyém a 22 volt, a többiekére nem emlékszem.

Jómagam aztán 1976. július 28-i dátummal eggyel feljebb léptem a létrán: segédmunkatársból tudományos munkatárs lettem, s egyben a honvédségi közalkalmazotti besorolásban: „kinevezett polgári alkalmazott”. Kihúztam magam a megelégedéstől...

Amivel mint múzeumi munkatárs először és rögtön januárban találkoztam, munkával, kiállítással („A Magyar Néphadsereg története”), az akár kapásból elvehette volna a kedvemet az egésztől. Halápi szólt, menjek le, nézzem, hogy készül a kiállítás. Akik ott serénykedtek, sokukat még csak felületesen ismerem, de ha most visszagondolok, olybá tűnik, néhányuk között izzott a feszültség, volt veszekedés, kiabálás, de mindenekfelett és leginkább a szervezetlenség volt a szembetűnő. (Akkor még, nagy naivan, nem tudhattam, így lesz ez majd a jövőben is, hogy ez egy általános kiállítás-építési kór, s aminek majd magam is szenvedője és aktív alakítója leszek.). Február 8-án – éppen „munkaszombatra” esett, akkor még minden második szombat volt csak „szabadszombat” – azért rendben megnyílt, Csémi Károly honvédelmi államtitkár nyitotta meg nagy protokoll kíséretében.¹

Nem kellett sokat várni az első „saját megméréstetésre” sem: 1975-ben volt 20 éves a Varsói Szerződés, erre az évfordulóra (május 14.) kellett egy – ma már könnyen értékelem – protokoll kiállítást készíteni („Együtt fegyverbarátainkkal” – ez volt a címe). Én lettem a rendezője, Csicsely találta ki az installációt, Háncs Ernő (a parancsnok helyettese, olyan igazi jó ember) pedig az instruktor. Elég szerencsétlen felállás volt így debütálni, igazából mindenki kezdőnek számított mint kiállítási szakember és ijesztő volt a hatalmas tér is, az azóta szobákra bontott teljes „Zöld terem”, de valahogy megoldottuk, voltak értékes segítők, közreműködők, volt sok jó-rossz tanács, volt technikai malőr, a földem statikai problémái stb., de végül megnyílt ez a kiállítás is. És vagy másfél évig állt. Így utólag visszagondolva, nem lett belőle mélyenszántó valami, mint kiállítás pedig elég szörnyűre sikeredett, nekem legalábbis nagyon nem tetszett, félreeső helyen is volt, néhány csoport kötelességből megtekintette, az egyéni látogatók benéztek és visszafordultak. Liptai Ervin parancsnok nyitotta meg, s természetesen minden országos lap hírt adott róla.² Az Esti Hírlap képes riportot is közölt a megnyitóról és hogy lapzártára minden rendben meglegyen, előre elkészített néhány fotót, mintha már közönség is lenne. A képen két látogató szemléli a kiállítást, jómagam, mellettem Rákóczi Kati... Elég bizarr, de mi lettünk ketten a közönség, én mint saját kiállításom nóném közönsége. Hát, így ment az akkortájt...

A kiállításnak aztán lett még egy második felvonása, 1976 októberében. Úgy emlékszem, valamit át is kellett dolgozni, de hogy mit tételesen, azt már nem tudom. És azt sem hinném, hogy valamit is javított volna rajta – nekem ugyanúgy

1 30 év a nép szolgálatában. Kiállítás a magyar néphadseregről. *Népszabadság*, 1975. február 9. 8. o. Az újságban a hírt fénykép is illusztrálja, amelyen fehérblúzos, úttörőnyakkendős leányok szemlélik a kiállítás egyik fő attrakcióját, egy duplacsövű légvédelmi gépágyút.

2 Együtt fegyverbarátainkkal. Kiállítás a Hadtörténelmi Múzeumban. *Népszabadság*, 1975. május 14. 3. o.

Részlet az „Együtt fegyverbarátainkkal” című, a Varsói Szerződés megalakulásának 20. évfordulójára készített kiállításból, 1975–1977.

szörnyű maradt. Az apropót az adta, hogy a múzeumban tartották meg a Varsói Szerződés tagországai hadtörténeti múzeumi parancsnokainak konferenciáját, a maga nemében az elsőt, amely – ahogy állandó krónikásunktól, Rákóczy Rozáliától olvashatjuk – az „internacionalista nevelés” témát járta körül. A kiállításban a konferencia résztvevői számára, osztályfőnöki órának álcázott múzeumi történelemórát tartott egy gimnáziumi osztály; a téma – milyen meglepetés! – az „Internacionalizmus”. Es az órát a kiállításban tartották meg, a konferenciavendégek szemlélődő jelenlétében.³ Több emlékem már tényleg nincs életem első kiállításáról. Talán már a következő héten megkezdtük a bontását ...

Aztán jött, szinte szakmányban a többi kiállítás, 1975 nyarán kezdődtek az első világháborús kiállítás munkálatai. Ez sem volt kis terület, négy terem, közel 400 négyzetméter. A kiállítást Halápi László jegyezte, én olyan mitfárer-féle voltam mellette.⁴ Valójában ott láttam először, mit jelent igazi műtárgyakból történeti

3 Rákóczy Rozália: A hadtörténeti múzeum életéből. A Varsói Szerződés tagországai hadtörténeti múzeumparancsnokainak konferenciája. *Hadtörténelmi Közlemények*, 24. évfolyam, 1977. 1. szám, 137–138. o. Rozának „Az országos hadtörténeti múzeum életéből” címmel „állandó rovata” volt a *Hadtörténelmi Közleményekben*. Ebben rendszeresen beszámolt a múzeum kiállítási eseményeiről.

4 A kiállítás ekkor amolyan „felfüggesztett állapotban” volt. Elődöm Varga Éva dolgozott a forgatókönyvön, hosszú ideig. Tragikus hirtelenséggel hunyt el, így örökölte meg mint osztályvezető a munkát Halápi László.

„Az Osztrák–
Magyar Monarchia
hadserege és az első
világháború” című
kiállítás rendezési
munkálatai, 1976.
január 8. (a képen:
Milacski Gyula,
Kiss István, Halápi
László őrnagy,
a kiállítás rendezője
és Csicsely János)

kiállítást rendezni, ekkor kaptam benyomást a múzeum gyűjteményi struktúrájáról, a kiállítás-építés mechanizmusáról, hogyan kell külsős céggel együtt dolgozni (a Központi Múzeumigazgatósággal, Hámori Lászlóval és embereivel dolgoztunk). Pölöskei Ferenc tanár úr nyitotta meg 1976. február 27-én.⁵ Volt felhajtás is a megnyitóval, kis műsor, zongorával (Pogány Imola játszott), utána kellemesen elborozgattunk, de országos sajtója nem nagyon volt, amin csodálkoztam is, mert ez egy anyaggazdag, jó kiállítás volt. Ma azzal tudnám az akkori „sajtócsendet” magyarázni, hogy nem lehetett aktualizálni semmihez, semmiféle haladó hagyományra nem lehetett felfűzni... Az tetszett különösen a rendezésben, hogy tudtam játszani, üzenni a tárgyakkal, azzal is, hogy mit hová teszek egy vitrinben, mit mi mellé. Igaz, amit én kitaláltam, azt Halápi szinte mindig átváriálta. De azért olyan is volt, amit hagyott.

Párhuzamosan az első világháborús kiállítással zajlottak a fejedelem születésének 300. évfordulójára készített „Rákóczi-vándorkiállítás” munkálatai, és rá két hétre meg is nyílt, március 12-én volt a vernisszázsa, a kiállítást Hetés Tibor múzeumparancsnok nyitotta meg. Ez már valóban ünnepélyes keretek között zajlott, volt kis hangverseny, volt irodalmi betét: „A közönség Bige József, Vadas Kiss László és Lux Erika előadásában hallhatta a korabeli zenét s későbbi feldolgozásait; gyönyörködhetett Pap János, a Madách Színház ifjú művésze Ady-tolmácsolásában. A hangverseny üde színfoltja volt a Kosciuszko Tádé utcai Általános Iskola kisdobos kórusának szereplése.” – olvashatjuk a beszámolót a Hadtörténelmi Közleményekben Rákóczy Rozália kolléga tollából.⁶

5 Rákóczy Rozália: Új kiállítás az Országos Hadtörténelmi Múzeumban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 23. évfolyam, 1976. 2. szám, 393–396. o.

6 Rákóczy Rozália: Emlékezés Rákóczi születésének 300. évfordulójára. *Hadtörténelmi Közlemények*, 23. évfolyam, 1976. 2. szám, 392–393. o.

A Varsó Szerződés tagországi hadtörténeti múzeumai parancsnokainak konferenciája, látogatás a Munkásmozgalmi Múzeumban

Hetés Tibor alezredes, az Hadtörténeti Múzeum igazgatója megnyitja a II. Rákóczi Ferenc emlékkiállítást, 1976. március 12.

Ehhez a kiállításhoz írtam életem első forgatókönyvét, az intézetből Rázsó Gyula volt a lektora. Azt nem mondanám, hogy a kiállítási forgatókönyv-írás szórakoztató foglalatосkodás, és nem is lettem soha nagy barátja a totális forgatókönyvnek, inkább az intuitív kiállítás rendezési módot szerettem, de ekkor hajtott a lelkesedés, amit a forgatókönyvben leírtam, minden úgy valósult meg. A Magyar Nemzeti Múzeumban Bánkúti Imrétől kaptam tanácsokat, sillabuszt, ugyanott, a Történeti Képcsarnokban Rózsa György és Czennerné Wilhelmb Gizella segítettek a képanyag-keresésben. Emlékszem, egyik alkalommal Rózsa Györgynek hirtelen nem jutott eszébe Nagyszeben német neve, én meg rávág-tam: Hermannstadt, ő rám nézett, bólintott, én meg elkönyveltem a piros pon-tot. A sorozatos Rákóczi-konferenciákra is el-eljutottam, a kiállításra készülődés okán: 1976 januárjában Nyíregyházára és Vajára, Rázsó Gyula és Zachar József kollégák társaságában, illetve Sárospatakra, már a megnyitó után, a központi konferenciára, oda azzal az indokkal delegálva, hogy megírjam a konferencia ese-ményeit a Hadtörténelmi Közleményekbe, amit azonban végül nem én, hanem – azt hiszem ezzel debütált a Közleményekben – Zachar írt meg.⁷

A kiállítás, így visszanézve is, elfogadható minőségű lett. Ekkortájt jött di-vatba, hogy a fekete-fehér képeket különböző színárnyalatú fotópapírra nyom-tattuk, ezek voltak a „baritált képek”. Ezt alkalmaztuk a „Rákóczi-vándornál” is, zöldes, kékes, vöröses, sárgás árnyalatú képeket. Volt a kiállításához négy vitrin is, másolat-műtárgyakkal (vándorkiállításra csak kópiák kerülhettek!), fegyverek, ruha, polturák, a Warou Dániel metszete érem, a „mellypéznz”, amelyet kitün-tetésként is használtak, kaptam a felvilágosítást a numizmatikus Makai Ágnestől. A kitett kuruc dolmány, süveg és kacagány az 1970-es április 4-i díszszemlére Galván Károly által tervezett „kuruc egyenruhából” való volt. A polturákkal sem volt nehéz dolgunk, az évfordulóra a Központi Múzeumigazgatóság előre készült, egész kollekciónal, csak el kellett sétálni a József nádor téri boltjukba, s pár száz forintért egész sorozatot lehetett venni. A „mellypénzről” viszont már saját máso-lat készült, azt hiszem, Brúder Katalin készítette a Magyar Nemzeti Múzeumban, a fegyver másolatokat, puska, kard és hasonlók, pedig Jeges András – hasonlóan jóhírű restaurátor, a Budapesti Történeti Múzeumban. Többek között egy konkrét kanócos puskáról csinált másolatot, amivel lett is kis galiba. A vitrin belmérete 20 centivel rövidebb volt, mint az eredeti puska, így az még átlósan sem fért el a vitrinben. Döntenem kellett, levágtunk a már elkészült másolat-puska csövéből 20 centit. Még indokot is gyártottam hozzá, hogy ezek nem típus fegyverek, s amúgy is, abban a korban, a 18. század elején, ahány fegyverműhely, szinte an-nyi különböző csőhossz, attól függően, hol és melyik fegyverkovács készítette, vagyis, ahogy magamat megnyugtattam, muzeológiai szempontból (is) helyesen jártam el, döntésem az elfűrészelésről korrekt volt. Amikor Kerekes Zoltán meg-látta a két különböző méretű fegyvert, az eredetit és a másolatot egymás mel-lett, s hozzá én előadtam a fentebbi magyarázatot, éktelen haragra gerjedt, nem

7 Sebaj, mert én is ebben a Közlemények számban debütáltam, recenziót írtam: *P. A. Zsilin: Problémui vojennoj isztorii. (Vojenizdat, Moszkva, 1975. 397 o.) könyvéről. Hadtörténelmi Közle-mények, 23. évfolyam, 1976. 4. szám, 730–732. o.*

Részlet a „Magyar internacionalisták a szovjet hatalomért, bolsevikok a magyar Tanácsköztársaságért” című kiállításból, 1977–1978.

válogatott a szavakban, aztán lehiggadva elmagyarázta, mi a különbség a kópia, a másolat és rekonstrukció között. Megjegyeztem. Mindenesetre a „Rákóczi-vándor” sok helyre eljutott, megnyitnom is kellett néhány helyen, emlékszem, Martfűre – a környék egykor Rákóczi-birtok volt ez adta a bemutatási apropót – a Tisza Cipőgyárba majd óras késéssel érkeztem közlekedés baleseti dugó miatt. De a cipőgyári dolgozók kitartóak voltak, megvártak.

1976 nyarán újabb kiállítással bíztak meg: „Magyar internacionalisták a szovjethatalomért, bolsevikok a Magyar Tanácsköztársaságért” – ez volt a hosszú címe. Közös kiállítás a Munkásmozgalmi Múzeum és a Hadtörténeti együttműködésében. A két múzeum amúgy is testvéries viszonyban volt egymással, persze Hetés Tibor okán is, aki éppen a munkásmozgalmi múzeumi igazgatóhelyettesi posztjáról jött át (jött vissza) 1975 tavaszán a Hadtörténeti parancsnoki posztjára (6 korábban, hosszú éveken itt, az intézményben ténykedett-történészkedett). De leginkább ideológiai, szemléletbeli egyezések okán, amire a figyelmemet Halápi idejekorán felhívta: a mi partnerünk elsősorban a Munkásmozgalmi Múzeum, velük állunk egy eszmei platformon. Ezt mindig szem előtt kell tartani – mondta. Nesze neked, gondoltam, de mindegy is volt, nem osztott, nem szorzott, mert az a Horn Emil nevével fémjelzett nagystílusú kiállítási módi, amely azidőben a Munkásmozgalmat jellemezte, nekem minden belemagyarázás és minden ideológiai mellézköngye nélkül, önmagáért tetszett. A mi leendő kiállításunk négytermes, viszonylag kevés műtárggyal, inkább fotók,

papíryanag és lehetőleg látványelemek (ez utóbbi végül csak helyel-közzel sikeredett...). A munkásmozgalmi részéről Győrffy Sándor volt a társrendező.⁸

A dolgot komolyan vették, 1977. május elején, Gellért Tiborral – ő akkor már a Kiállítási Osztály vezetője volt – Moszkvába is kirepültettek anyaggyűjtésre a partner múzeumhoz (a Szovjetunió Fegyveres Erőinek Központi Múzeuma). Enyhén kalandosra sikeredett az út, a kiállítás számára kevés közvetlen haszonnal, helyette bőséges, olykor abszurd eseményekkel, amelyek azonban nem idevalók. Egy talán mégis: Hetés Tibor személyes ajándékát vittem magammal, egy doboz friss epret saját kertjéből egy orosz kolléganőnek, úgy emlékszem, Vegyernyikova volt a családneve. Előző évben járt nálunk, konferencián – innen az ismeretség – és nekem is feltűnt a kolléganő szabályos szépsége. *Klubnyika*, mondom, nacsalnyik Hetés küldi Budapestről. Meglepődött. Rövid udvarias beszélgetés, aztán vissza a magára hagyott Gellérthez. Amúgy hétfőtől szombatig tartott az út.

Aztán valahogy úgy alakult, hogy az egész kiállítás a nyakamon maradt. Győrffy Sanyi meg-megjelent, de aztán lényegében felszívódott. Legalábbis úgy emlékszem, hogy eléggé magamra maradtam. Vért izzadva elkészítettem a forgatókönyvet, Józsa Antal hadtörténész kolléga volt a tanácsadóm, (előtte nem sokkal jelent meg a *Háború, hadifogság, forradalom* kötete, az volt az egyik történeti mankóm). Tóni a kiállításához nem sok hasznosat tudott hozzátenni, terjedelmes vezető szövegeimet viszont ügyesen lerövidítette, és kellően „vonalassá” tette. A forgatókönyvet kiadták lektorálásra Milei Györgynek (Párttörténeti Intézet) is. Az ő, Józsa Antallal közösen jegyzett könyvét (*Rendíthetetlen százezer*) is mankónak használtam. Milei Györgytől sok jószót nem kaptam, mondhatnám földbe döngölte a forgatókönyvemet, legalábbis én így érzetem. Sok kifogásából arra emlékszem, hogy szememre hányta, hogy sok a tisztetekhez, az „úri osztályhoz” kapcsolódó műtárgy és dokumentum, és kevés az egyszerűbb származásúaktól való emlék, pedig ők voltak az igazi internacionalisták. Hát persze, mondtam én, de csak azt tudjuk bemutatni, ami van. A tiszték hazahozták emlékeiket a hadifogságból, a legénység pedig örült, hogy hazajutott. Ekkor véstem az agyamba azt is, hogy a Tanácsköztársaság nem „elbukott” – én ezt írtam a forgatókönyvbe –, hanem „levették”.

Végül csak elkészült a kiállítás. Hogy kinek az ötlete volt, hogy a falat vörösre fessük – valószínű Hetésé, s talán még a plafon is vörös volt. Mindenesetre jó ötletnek bizonyult, „vörösfalú kiállításként” maradt meg a közösségi emlékezetben. A falakon lécből készített pókháló szerű installáció. A kiállításról a Hadtörténelmi Közleményekben természetesen Rákóczy Rozi írt, imígyen: „*A kiállítás tartalmi szempontból rendkívül igényes, a hangsúlyt mindvégig a kiállított képekre, tárgyakra helyezi; csak örömmel üdvözölnéjük, hogy szakítottak a túlzottan didaktikus,*

8 A teljesség kedvéért: a kiállítás tulajdonképpen a két múzeum közötti egyezségeen alapuló „hármasker-kiállítás” egyik darabja volt. Az első, amely a Spanyol polgárháborúról, benne a magyar internacionalistákról szólt, még 1976 októberében nyílt meg a Munkásmozgalmi Múzeumban (*Rákóczy Rozália: Emlékkiállítás a spanyol polgárháború 40. évfordulóján Hadtörténelmi Közlemények*, 24. évfolyam, 1977. 1. szám, 138–142. o.); a harmadik iker, a „Stromfeld Aurél emlékkiállítás,” 1978-ban ugyancsak a Munkásmozgalmi Múzeumban. (Stromfeld Aurél-emlékülés és kiállítás. *Népszabadság*, 1978. szeptember 19. 4. o.)

mindent megmagyarázó, szöveggel teletűzdelt módszerrel. Rendkívül jó megoldás volt, hogy csak ahol szükségesnek látszott, helyeztek el — és nem a képsorok egységét megszakítva, hanem a terem egyik falánál elkülönítve — rövid, tömör magyarázatot, jobbra a dátumokra és azok rövid megvilágítására szorítkozva. A képsorok között csak egy-egy odaillő idézet olvashatunk Lenin, Kun Béla, Ligeti Károly – a résztvevők – és Móricz Zsigmond, Thomas Mann – a kortársak – tollából. (...) A kivitelezés az első pillanatban meglepő: nyers fenyővázra helyezett képek, tárgyak; léckeretes vitrinekben a fegyverek. Szokatlan, hogy a ruhák, zászlók szabadon állnak. Végő soron azonban kedvező az összkép, a kivitelezők megtalálták azt a formai megoldást, amivel a tartalom teljes kibontakozását szolgálhatták.” Őszintén: nekem olyan nagyon nem tetszett, amit alkottunk, nem is éltem meg sikerélményként, de úgy látszik, átment a lécc felett... Nagy csinnadrattával nyílt meg – hát hogyné, ez volt a NOSZF (Nagy Októberi Szocialista Forradalom) ötvenéves évfordulójának legfőbb múzeumi attrakciója. Magára a megnyitó aktusára nem nagyon emlékszem, addigra teljesen kimerültem, de az biztos, hogy ekkor adtam életem első rádióinterjúját. Nagy okosságokat biztosan nem mondtam. Jól le is rövidítették, ahhoz képest, amennyit felvettek. De olvassuk inkább a megnyitóról a krónikást, Rákóczy Rozit: „*A kiállítást Katona Imre, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Budapesti Pártbizottság első titkára, 1977. október 14-én, a Nagy Október jegyében nyitotta meg, köszöntve az ünnepségen megjelent veteránokat, egykori internacionalistákat, V. J. Pavlov szovjet nagykövetet, a Budapesten akkreditált katonai attasékat, a közreműködő múzeumok és társadalmi szervek vezetőit.*”

Hogy ne legyen könnyebb a helyzetem, ugyanezen idő alatt egy vándorkiállítás is készült, mutációja a nagy kiállításnak, huszonvalahány tabló, természetesen ezek is vörös alapszínben... Békéscsabán volt az első bemutató. Nekem kellett megnyitnom, már nem emlékszem miket mondhattam a megnyitó beszédben, talán nem volt eléggé vonalas, mert valaki – mint később megtudtam: Szobek András, nyugalmazott békés megyei pártkader, egykor magas politikai tisztségek birtokosa, többek között moszkvai nagykövet, majd begyűjtési miniszter is volt – hozzászólt, vagy inkább méltatlankodva felszólalt, helytelenítve néhány megállapításomat. Akkor nem esett valami jól, hogy ott azon frissiben fölülírtak, ma, lehet, büszkének kéne lennem rá. Az esetet, finomított változatban, megírta a Békés megyei Népújság is.¹⁰

Azért közben is történt ez-az, beugrott néhány „ujjgyakorlat”, mint a „Honvéd sportolók az olimpiákon” kis kabinet-kiállítás, az 1976-os Montreali Olimpia apropóján. Érdekes kirándulás volt egy speciális világba. Sportlegendáktól gyűjtöttem be aranyérmeket, egyéb relikviákat, egész kis formás kiállítás kekedett ki belőle a múzeumi aulában, de hiába igyekeztem, snassz dolgot is elkövettem – hibásan írtam ki néhány bajnok nevét. Kocsis L. Mihály, a jeles sportújságíró pedig jól megglosszázott miatta.¹¹ Nem esett jól, de spongyát

9 Rákóczy Rozália: Magyar internacionalisták a szovjethatalomért — bolsevikok a Magyar Tanácsköztársaságért (Időszaki kiállítás a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére). *Hadtörténelmi Közlemények*, 25. évfolyam, 1978. 1. szám, 149–152. o.

10 *Békés megyei Népújság*, 1977. október 28. 1. o.

11 *Népszport*, 1976. július 28. 7. o.

rá! A sportkiállítással párhuzamosan zajlottak a Mohácsi csatamezős kiállítás munkálatai, különösebb dolgaim itt nem voltak, inkább csak lóti-futiak, fotómásolatok készíttetése, anyaggyűjtés, ez-az. Mindeközben pedig megkaptam a feladatot, hogy dolgozzak ki valami szinopszis félét a leendő második világháborús állandó kiállításra: tervezett megnyitó: 1980. április 4. – évfordulós kiállítás lesz nagy protokollal. A tervezéshez szabad kezet kaptam, azaz a fantáziámat engedhettem szabadjára, még falrombolásban is gondolkodhattam – a cél: megbontani az azonos terek (termek) monoton ismétlődését, legalábbis Hetés parancsnoktól arra kaptam biztatást, legyen nagyvonalú – ez nekem általában nem szokott nehézséget okozni –, felejtsem el a régi kiállítást. Megalkottam egy szinopszist, Tóth Sándorral (ő a hadtörténész osztály vezetője volt), többször átbeszéltük, a dolgok azonban végül máshogy alakultak. Szinopszisom ad acta került.¹²

Volt még egy munkaköri kötelességem, „felszabaduló időmben” részt venni az osztály, a múzeum közművelődési munkájában, ami konkrétan tárlatvezetéseket jelentett. Ilyenre több alkalommal is sor került, különösen, ha összetorlódtak a csoportok. Ne feledjük, ez az időszak, az 1970-es évek közepe-második fele a magyarországi múzeumok kitérültségének ideje – „arccal a közönség felé!” –, évi százezer feletti látogató létszám, iskolai osztályok, sorkatonák szervezett alakulatonként, szocialista brigádok. Budapest helyőrségének minden katonáját, szolgálati ideje alatt, lehetőleg még avatás előtt, legalább egyszer elhozták múzeumlátogatásra. Ekkor jöttek divatba a „múzeumi történelem órák”. A külső kerületekből BKV különbuszokkal szállították az iskolai osztályokat a Hadtörténetibe. Könnyedén összejött az évi százezer feletti létszám.

Aztán 1977 novemberében befejeződött főállású kiállítás-rendezői működésem három éve. Aminek objektív és szubjektív okai voltak, és több lépcsőben zajlott.

1976 nyarán váratlanul meghalt Kerekes Zoltán, a Gyűjteményi Osztály vezetője. Halála szervezeti és személyi változásokat hozott. Megüresedett posztjára Halápi László került, távozásával megszűnt, jobban mondván átalakult az addigi Kiállítási és Közművelődési Osztály. Gellért Tibor lett a kiállítási osztályvezető, nem sok idő múlva hozzá kerültek a restaurátorok is (új nevén Kiállítási és Restaurátor Osztály). Én pedig kezdtem magam rosszul érezni az új szervezeti struktúrában. Az új közeg sem tetszett igazán, de a nagyobb ok, hogy kicsit beleuntam a szinte futószalagon készített kiállításokba, és egyre azt éreztem (és éreztették is!), hogy a kiállítás-rendező történész, csak amolyan fosztóképzős történész. Nem magába a kiállítás-rendezésbe mint tevékenységbe untam bele, az változatlanul tetszett. Az a szemlélet meg különösen, amit a Hetés-éra hozott magával, hogy a kiállításokon az addigi hadtörténet-politikatörténet párosítás helyett a hadtörténet-társadalomtörténeti irányt kell preferálni, kifejezetten inspirálónak éreztem. És az is tetszett, ahogy régi világok tárgyi kultúrájából vizuális élményt lehetett varázsolni, új összefüggéseket bemutatni. Viszont nem tetszett, a kiállítások tematikai hektikusságába, és az ezzel óhatatlanul járó felszínesség. Nem kellett nagy

12 A kiállítás természetesen végül elkészült, határidőre, az intézeti oldalról a hadtörténész osztály készítette a forgatókönyvet, Dombrádi Lóránt, Godó Ágnes, Tóth Sándor, Gazsi József, Mucs Sándor. Nekem és Lugosi Józsefnek jutott a feladat, hogy az egész irodalmi forgatókönyvet tárgyakkal „megmúzeumosítsuk”. De ez már egy másik történet.

felismerés, hogy arra jussak: források közelébe kell kerülnöm, onnan előbújva, kiállítást rendezni is jobban lehet. Amit ma, akkori magamat igazolva, úgy mondanék: meg kell próbálni belelátni a tárgyak lelkébe. Vagyis a legjobb az lesz, ha – akkori múzeumi nevén – „gyűjteménykezelő” leszek, okoskodtam.

De nézzük, sorjában, ahogy történt – vagy ahogy most emlékeimből utólag összerakom.

Kerekes Zoltán halálával nemcsak vezetői posztja, hanem az általa gondozott gyűjtemények – alanyi jogon övé volt a Zászlógyűjtemény, de ő gondozta a Tárgyi Emlékanyag Gyűjteményt és a Galván Károly 1973-as távozása után gazdátlanul maradt Egyenruha és Felszerelés Gyűjteményt is. Ez utóbbit néztem ki magamnak. Amikor a Múzeum vezetésének bejelentettem, hogy szívesen átmennék a Gyűjteményi Osztályra, még nagyot néztek: nem a hadtörténet-szekhez? – kérdezte Hetés Tibor; nem, mondtam én, hanem ide a múzeumba, a Gyűjteményi Osztályhoz, az Egyenruha Gyűjteményre. Eltelt bizonyos idő, majd azt kérdezték, mit szólnék a zászlókhöz? Mert az Egyenruha Gyűjtemény sorsa eldőlni látszik, a gyűjteményt, legalábbis referencia szintjén kettévágják, első fele, a színes egyenruhák a Képzőművészeti Gyűjteményhez, a második fél, a 20. századiak pedig a Fotógyűjteményhez kerülnek. Azaz az egyik Kottra Györgyihez, a másik Kalavszky Györgyihez. Én pedig hagyjam az egyenruhát, legyek a zászlós. A Zászlógyűjtemény nem olyan nagy darabszámú, jól feldolgozott, s így marad kapacitásom kiállítás-rendezésre. (Ekkor már dolgoztam az „internacionalisták” kiállításon, s belátható idő belül pedig következik a második világháborús kiállítás.) Ekkor 1976 késő őszét írtuk. Aztán valahogy kialakultak a dolgok, a pontos részletekre ugyan nem emlékszem, s azt sem tudom, milyen háttértörténetek zajlottak, de a lényeg, hogy átkerültem a Gyűjteményi Osztályra, ezzel együtt a Kiállítási Osztályon megszűnt a kiállítás-rendező történeti munkakör. Beköltöztem a második emelet 6-os szobába, Halápi és Öreg Rozi (ő volt az osztály titkárnője) mellé, ott voltam vagy két-három hónapig, majd úgy 1977. március táján átköltöztem a Németh Ferenc legendás fotóműterme melletti 8/a. számú szobába. Immár azon a jogon, hogy átveszem az Egyenruha és Felszerelés Gyűjteményt. Amire valójában 1977 decemberében került sor.

Új beosztásomban új munkatársaim lettek, mindentudó raktárosom, (de annál több is) Pogonyi József, a textilrestaurátorok, Takácsné Hajdú Mária, Vágó Erzsébet, a fém- és bőrrestaurátor Nádas Egon, akik az új szervezés szerint ugyan másik osztályhoz tartoztak, de ez nem okozott gondot az együttműködésben. Én pedig a „gyűjteménykezelő”. Az elnevezéssel már a kezdet kezdetén sem voltam kibékülve, mert úgy éreztem, egyáltalán nem adja vissza a státus összetettségét. Ma már tudom, a kurátor a megfelelő, az akkori magyar muzeológiai frazeológiában azonban ez még nem volt használatos. Így új nevet kreáltam, ha gyűjteménykezelőként kellett szignálnom magam, „az Egyenruha Gyűjtemény szakreferense” titulust használtam, s amit mások is átvettek. Ma már nincs jelentősége, de akkor, ráartiságból, fontosnak véltem.

Beléptem egy szűk tudományterületre, aminek Magyarországon akkor nem nagyon volt fóruma. Nemzetközi párhuzamok természetesen voltak, az „uniformology”, „Uniformkunde” elfogadott tudományos diszciplína,

az uniformistörténet itthon, még a hadtörténet számára is, mondhatni csak érdekesség volt, történeti munkákat színesítő anyag, illusztrációk egy adott korhoz, s a külvilág számára sem több, mint snájdig viselet színpadon, kosztümös filmekben, netán jelmezbálokon. Ez azért is elgondolkoztató volt, mert – amint hamar megismerhettem – a hazai tudományosságban a szakterületnek sok évtizedes előzménye volt, nem kisebb személyiségekkel, mint Szendrey János, Nagy Géza, Varjú Elemér, Höllrigl József, hogy csak a legjelentősebbjeiket említsem, akik régészként, művelődéstörténészként alkottak maradandót a viselettörténet részeként a magyar egyenruha történetben. Hatalmas mellénnyel, nem kisebb feladatot tűztem magam elé, mint megújítani és elfogadtatni a hazai tudományosságban az „egyenruha-történetet” külön diszciplínaként, történeti segéd tudománynak, vagy még inkább azt elérni, hogy az akadémiai világban is jegyzett társtudomány legyen. Hogy ez mennyire sikerült? A mából visszatekintve azt mondhatom, hogy jeles kollégáimmal együtt, sikerült észrevehetővé tennünk a diszciplínát a hazai tudományosságban.

Mint „egyenruha-történész” hendikeppel indultam, nem volt sem régész-muzeológusi, sem művészettörténeti képzettségem, természetesen katonai képzettségem sem volt. (... saját jogon őrmesterségig vittem ...) Textil gyűjteményes kollégáim más múzeumokban általában rendelkeztek speciális képesítéssel, én egész későbbi működésem alatt történészként láttam az egyenruhákat, annak minden előnyével és hátrányával, s igyekeztem nem csak „belülről”, hanem kicsit kívülről és felülről is látni tárgyamat. Hamar rájöttem, hogy az uniformis egy egészen sajátos jelrendszer – ebben a felismerésben szociológiai, néprajzi és antropológiai olvasmányaim segítettek, s hogy ad abszurdum azt is kijelenthetjük, hogy az egyenruha a maga totalitásában, némi túlzással, tulajdonképpen egy virtuális hadsereg. Ehhez a hadseregtörténetben kellett mélyebbre merülnöm. Tudományos pályámon a későbbiekben is igyekeztem ebben a mederben haladni. Kezdeti tétováságomban az első időben eminens tanítómesterem volt, Barcy Zoltán¹³ személyében. Mondhatom, talán nem túlzás, atyai jóbarátom volt. Alaptudásomat, tárgyismeretemet, s amit általában az „egyenruha tudományból” az első néhány hónapban, évben megszerezhettem, neki köszönhetem.

Nem tartoznak szakmai ténykedésemhez azok a „járulékos dolgok”, de szólni kell róluk, amelyek átszöttek múzeumi első éveimet, s olykor összemosódtak napi munkámmal. Olyan dolgok, amelyek hol saját döntésből, máskor véletlenre, hol meg valamilyen presszió hatására keletkeztek. Az intézményi hétköznapiokról van szó. Az intézményt azidőben, s még sokáig, a szó jó értelmében vett „akolmelegség” jellemezte. Nagy ebédlő, szinte szertartásos déli étkezés, közös ünnepek, majd’ minden hónapra esett, olykor-olykor széles

13 Az egyébként jogász végzettségű Barcy egészen ifjúkorától kezdve hobbiként művelte az egyenruha történetet, az 1940-es évek második felében az intézmény munkatársa is volt, mígnem, mint politikailag megbízhatatlant „c-listásnak” minősítették, és kitették. Domonkos Imre festőművésszel közösen 1848 centenáriuma könyvet állítottak össze a honvédseregről. A könyv Barcy személye miatt nem kerülhetett könyvesbolti forgalomba. Még az 1970-es években is stóckban állt a múzeumi könyvtárban. Ez a könyv lett első egyenruha történeti élményem, s inspirálta is szakma iránti érdeklődésemet.

jókedvben végződő névnapozás, voltak közös kirándulások, heti kötelező sportfoglalkozások, tényleg, szinte családias légkör. Ebbe csöppentem bele, volt, ami tetszett, volt amitől idegenkedtem. Ma már nincs jelentősége, mert mire észrevettem magam, pár hónap elteltével már én voltam a Szíjj Jolán, majd Gazsi József titkárolta szakszervezet sport- és kultúrfelelőse. Megválasztottak. Én meg elfogadtam, sőt még ki is húztam magam a megtiszteltetéstől. Elég sok tennivalóval járt, rögtön, 1975. május 1-jén az ünnepi beszéd. (Állítólag, mások szerint, rendhagyó ünnepi beszéd volt, és való igaz, ahogy emlékszem, inkább a tavaszról meg a szerelemről szólt, még vers is volt a beszédemben, no persze a chicagói tüntetésről is szó volt...) Aztán a kirándulás szervezések, rögtön az első őszön 1975-ben Veszprém – Zirc – Pannonhalma; amit végül át kellett variálni Zirc – Veszprém – Várpalota útvonalra. Prevencióként, mert az intézmény vezetői attól tartottak, hogy a sok „klerikális hely”, apátságok, püspöki székhely miatt felsőbb szervünk megneheztel ránk, s nem ad kedvezményes, honvédségi buszt. Megoldottuk: kimaradt Pannonhalma, betettük a szocialista várost, Várpalotát, ott a Vegyészeti Múzeumot néztük meg. Van egy fényképem a kirándulásról, amelyen a veszprémi várfalnál Rázsó Gyula éppen ismereteinket gyarapítja István és Gizella szobra tövében. Ekkor kezdődött, s utána rendszeres lett vagy évtizeden át az évenkénti annavölgyi júnialis, az ugyancsak évenkénti könyvheti- és karácsonyi könyvvásárok, ilyenkor az Egyetemi Könyvesbolt kitelepült a múzeumba, és a munkatársak jelentős kedvezményekkel vásárolhattak könyveket, még hitelbe is. Szerveztem az évenkénti Mikulásünnepet, mint szakszervezetesnek be kellett szállnom a nőnap ünnepségek szervezésébe is. Indultunk Budapest helyőrségi sportversenyeken, lövészetben, sakkban, ping-pongbán, részt vettünk a helyőrségi a focibajnokságban. Mint szakszervezeti reszortos, én voltam a „csapatvezető” vagy inkább a csapat képviselője. Néha magam is beszálltam, ha nem volt ki a csapat. (Nem voltam első osztályú játékos...) Általában kikaptunk, olykor vérré menő meccseken. Legnagyobb ellenfelünk a Tiszti Klub pincércsapata volt. Erről Lugosi Józsi tudna mesélni.

Hát, nagyjából ennyit. Lenne még, sok, de majd a 200. éves évfordulóra, Na, jó, a 150 évesre...

Van bennem kétség természetesen, valóban így történtek-e a dolgok. „Az emlékezet kötelessége mindenkit önmaga történészévé teszi” – írja Pierre Nora. Vagyis, Nora szerint, én „privát történelmemet” jegyeztem fentebb, annak egy fejezetét. Azonban: az emlékezet csak részben egyéni teljesítmény, amire az egyén emlékezik, nagymértékben a csoporttól függ, annak a csoportnak a nézőpontjától, ahová a megemlékezés pillanatában az emlékező tartozik, így az emlékezet tulajdonképpen mindig rekonstrukció, és az emlékező pillanatnyi közösségi státusának felel meg. Maurice Halbwachs szerint nem tudunk más-képpen emlékezni, mint hogy megtaláljuk a kollektív emlékezet keretei között a bennünket érdeklő múltbeli eseményeket.

Az emlékezés során valójában konstruálunk, egy bennünk felépült szubjektív séma segítségével rendszerezzük az emlékeket. Nem részletről részletre haladunk, ahogy egykor a dolgok a maguk logikája szerint történtek, nem az egészet építjük vissza. Volt (és van) egy általános benyomásunk az egésze-ről, s ennek

segítségével konstruáljuk meg a valószínű részleteket. A háttérben pedig mindig ott működik a személyes érintettség, ami meghatározza, mit észlelünk és hogyan emlékezünk.¹⁴ Sok dolgot kihagytam, szándékosan, főleg ballépéseimet (és közös ballépéseinket) – centenárium idején ki szeret ünneprontó lenni! – de maradtak ki a dicsőségtáblára valókból is. Történelmi mentségem, hogy az emlékezet egyben szelekció is, az emlékezés során az egykor semmitmondónak tetsző események válnak fontossá, másokat meg, amelyek a valós időben tűntek fontosnak, kirostálja az emlékezet.

Egy mára elfeledett magyar polihisztor – az emlékezet inkább történészként jegyzi Szentkláray Jenőt – ezt írta jó száz évvel ezelőtt, (nemrég találtam, véletlenül, a neten bogarászva): „... az érzéki szemlélés és az innen eredő hatások következtében szüntelen újabb és újabb képzeteket veszünk magunkba a külvilágból. Ennek következtében szakadatlan közlekedés, élénk mozgalom keletkezik a fölvetett újabb képzetelemek és az emlékezetiinkben feltűnedező régibb képzetek közt. A képzetek e viszonya és kölcsönhatása a képzettársulás lélektani törvényén alapszik. A képzetek felújításának módját a régibb és újabb képzetek egymásra hatása és összeolvadása határozza meg. Ismeretes dolog, hogy az egyidejűleg vagy a közvetlenül egymás után öntudatunkba fölvetett képzetek kölcsönösen felújítják egymást, kivált ha gyakrabban jelennek meg együtt.”¹⁵ Nehézkés nyelvezete mögött felsejlik a lényeg: az emlékezés szubjektivitása, a valóban megtörténtek és a megtörténtnek vélték dialektikája.

Amit fentebb írtam, az én privát történelmem (1974. október–1977. december), s egyben a „hely” üzemszerű működésének három éve, események sora, ahogy én akkor szubjektív szemüvegemen át láttam, ahogy átéltem, ahogy privát emlékezetemben megőriztem, amit ma belőlük fontosnak vélek, s amit intézményem centenáriuma alkalmából szerényen a „köz asztalára” helyezek.

14 *Frederic C. Bartlett*: Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány. Budapest, 1985. 288. o. Lásd még: *Gyáni Gábor*: Emlékezés és oral history. In: *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*, 10. évfolyam, 1998. 3. szám, 297–302. o.

15 *Szentkláray Jenő*: Az akarat és a gondolkodás kölcsönhatásáról. *Bölcséleti Folyóirat*, 4. évfolyam, 1889. 410. o.

MUSEUM AND PRIVATE HISTORY

The author, who worked at the Hungarian Military History Museum from 1975, recaptures how he got to his new workplace. From his article one can learn about his colleagues and the exhibitions he helped to organize from the mid-1970s, after he was appointed curator as a historian. Among others the paper discusses the temporary exhibition titled "Together with Our Brothers-in-Arms" which was organized in 1975 and introduced the first 20 years of the Warsaw Pact; the permanent exhibition on the Great War; and the activities related to the "Rákóczi travelling exhibition."

MUSEUM UND PRIVATE GESCHICHTE

Der Verfasser, der seit 1975 im Museum für Militärgeschichte arbeitete, frischt seine Erinnerungen auf, wie er auf seinen Arbeitsplatz kam. In dem Aufsatz lernen wir seine Kollegen und die Ausstellungen kennen, an deren Erschaffung er seit Mitte der 1970er Jahre teilgenommen hatte, nachdem er als Historiker und Ausstellungskurator Anstellung fand. So wird zum Beispiel über die temporäre Ausstellung „Zusammen mit unseren Waffenbrüdern“ (Untertitel: „20 Jahre Warschauer Pakt“) von 1975, die Dauerausstellung über den Ersten Weltkrieg und die Arbeiten an der „Rákóczi-Wanderausstellung“ berichtet.

Makai Ágnes

KIÁLLÍTÁSI ÉLETKÉPEK AZ 1970-ES, 1980-AS ÉVEKBŐL

A múzeumi kiállítási munka az első ötlettől, gondolattól – ami általában egy mondat – a tereket betöltő, látványos és didaktikus megvalósulásig fantasztikus alkotási folyamat. Tele van persze a legkülönfélébb – zömükben anyagi természetű – akadályokkal, elkészülése épp ezért nagy sikerélmény. A kiállítás létrehozása kisebb vagy nagyobb csapatmunka. Mindig kell azonban egy szakember, akinek a kezében összefutnak a szálak, ő, a rendező felel azért, hogy a kiállítás időre, színvonalasan elkészüljön. A történeti kiállítás tárgyaival, atmoszférájával, azzal, ahogy a rendelkezésre álló teret betölti – akár egy színházi előadás –, egyszeri és megismételhetetlen. Lebontáskor, kiváltképp, ha az én rendezéseimet bontottuk, mindig szomorúság fogott el, hogy az életem egy darabja semmisül meg visszaidézhetetlenül.

A múzeumi státuszom elfoglalása (1970. május 2.) után rövidesen megtapasztalhattam a kiállítás-készítés rejtelmeit. Egy évfordulós seregszemle előkészítésébe csöppentem, amely a második világháború befejeződésének 25., s a Varsói Szerződés létrejöttének 15. évfordulója alkalmából készült. A szocialista országok iszonyú mennyiségű anyaga került ki, közte rengeteg kitüntetés és jelvény, amelyek zömét, bár az én gyűjteményemet alkották, még nem ismertem. Rövid volt a határidő, csúszni nem lehetett. A kiállítás fényes külsőségek között nyílt meg a Márványterem fölötti, ma már sajnos teljesen munkaszobákra felosztott, egykori „Zöld teremben”. Majd szép csöndben, délutánonként, estébe nyúlóan folytattuk és befejeztük a rendezést. Bár a munkaidőnk ½ 9-től ½ 5-ig tartott, ilyen „vészhelyzetekben” mindenki tovább is ott dolgozott. Közvetlen főnökünk, osztályvezetőnk, Kerekes Zoltán alezredes¹ magas, erős, hirtelen ember volt, családdal, kicsi gyerekekkel, de együtt cipekedett, húzta-vonta a nehéz hadi eszközöket a többi munkatárssal, és nagyon csúnyán nézett, ha valaki 6 óra körül esetleg már el akart menni. „Összetartás” volt a szó szoros értelmében, a kiállítás, a Múzeum, mindnyájunk érdekében.

1 Kerekes Zoltán (1927–1976) katonatiszt, muzeológus, a Múzeumban a Gyűjteményi Osztály vezetője.

Kitüntetések veszélyben

Hadimúzeumi létem első önálló kiállítása 1972-ben – „Válogatott katonai kitüntetések” címmel és témakörben – igen nagy felelősséget jelentett mind szakmailag, mind a biztonságot tekintve. Nem az én ötletem volt, hanem az akkori múzeumparancsnoké, Harsányi Jánosé,² akinek nagyon megtetszettek a Numizmatikai Gyűjtemény utóbbi új szerzeményei. Egy ilyen témájú szakkiállítás kuriózumnak ígérkezett. Kapóra jött az időpontja is – véltem én –, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése következtében szükségszerűen létrehozandó önálló magyar elismerési rendszer első elemeinek, a Magyar Érdemkereszt és Érdeméremnek a megalapítása éppen 50 évvel korábban zajlott. A jubileum örvén, a történetiség hangsúlyozásával elfogadhatónak, „eladhatónak” tűnt az egyébként akkor politikailag nem minden tekintetben kívánatos tematika. Gondoljunk csak például a szocialista országok táborában fegyveres erejével is jelen levő „nagy barátunk”, a második világháború idején viszont ellenfelünk, a Szovjetunió elleni harcokban tanúsított érdemekért honfitársainknak, illetve akkori szövetségeseinknek adható Horthy-kori kitüntetésekre. Az egyházi lovagrendek, vagy a feudális uralkodók által a „népnyúzós” uralkodó osztályok tagjainak adományozandó rendjelek sem feküdtek túl jól politikailag népi demokráciánk vezetői körében, bár a szocialista országok kitüntetései méltó prezentálásával egyensúlyt tudtunk teremteni. A tématerv bemutatása után azonnal nyilvánvalóvá vált a főnökség döntése, hogy a két világháború közötti magyar királyi kitüntetések bemutatását nem vállalhatja föl az intézmény. Nagyon halkán megkockáztattam ugyan, hogy a szakma ezt hiányolni fogja, de erre Kerekes főnök még a szokottnál is csúnyábban nézett rám. A kimaradó Horthy-kori tárgy-együttes pótlásaként, illetve az elismerési rendszerek minél teljesebb bemutatása érdekében jelentős számú, igen értékes anyagot kaptunk kölcsön a Nemzeti Múzeum Éremtárától.

A kiállítást az első emelet Esztergomi rondella felőli két utolsó termében helyeztük el. A sarokteremben a történeti bevezető tablók után a Habsburg-korszak, az Osztrák–Magyar Monarchia és az 1848–49-es szabadságharc magyar kitüntetései kaptak helyet; utóbbi téma kiemelt jelentőségét egy kitüntetett alakulat korabeli zászlajának, valamint „Bem apó” Magyar Katonai Érdemrend I. osztályával ékesített ábrázolásának bemutatásával érzékeltettük.

A második teremben a külföldi rendjelek, érdem-és emlékérmek, -keresztek, valamint a szocialista országok kitüntetései voltak láthatóak, majd az 1945 utáni magyar anyag zárta a bemutatót. A terem közepén asztali tárlókban egy-egy személyi tárgy-együttes – köztük Münnich Ferencnek³ a kiállításra kölcsön adott elismerései – kapott helyet.

A kiállítások kivitelezését végző Múterem vezetője, Gyimesi Lajos alezredes (1919–1997), festőművész mutatós, alumínium keretes, csupa üveg fali vitrineket

2 Harsányi János (1919–1998) alezredes, 1971. december – 1974. december 31. között a Hadtörténeti Múzeum parancsnoka (nyugdíjazásakor, 1975 januárjában léptették elő ezredessé). Az adatokat Dr. Bonhardt Attila ny. levéltár-igazgatónak köszönöm.

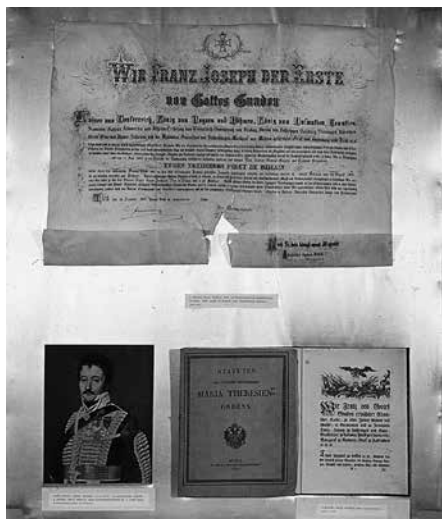
3 Dr. Münnich Ferenc (1886–1967) jogász, kommunista politikus, többféle állami- és párt-funkció betöltője, 1958–1961 között a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke.

*A Válogatott katonai kitiüntetések című kiállítás első terme
(HTM Adattár, ltsz: 1599.98.)*

A kiállítás második termének részlete. (HTM Adattár, ltsz: 1599.98.)

A Mária Terézia Katonai Rend írásos dokumentumait bemutató tabló

Csehszlovák kitüntetések bemutató tabló

tervezett. Ezekbe kerültek a vatelin alapon fehér, fényes műselyemmel bevont hátlapok, amelyekre gombostűkkel, kis szögekkel tűzködtük rá a kitüntetések. Olyanok lettek, mint egy-egy nagy ékszerdoboz. A vitrinekbe kerülő anyag szakmai és vizuális megkomponálását először együtt végeztük, majd a „jól megy ez magának, elvégre tanult aranyműves” felismerés jegyében a ”művészi munka”, sőt a feltűzködés jó része is rám hárult.

A szövegeket – főcímek, tablócímek, összefoglaló ismertetések és tárgyfeliratok – jóval a tabló kivitelezése előtt meg kellett írnom, hiszen a végleges változatokat – számítógép, digitális technika még sehol! – nyomdában csináltattuk, amely a munkát hosszú határidőre vállalta. (Korábban a Múterem munkatársai sok esetben kézzel írták a kiállítások szövegeit.)⁴

Vezető füzetke is készült,⁵ írományaimat Kerekes alezredes alaposan lektorálta, olykor átírta, hogy szakmailag, de mindenekelőtt politikailag kifogásolható rész ne maradjon benne. Ő szinte jobban aggódott, mint én, hiszen mindenért ő felelt.

Más is aggódott: frissen nyugdíjba vonult parancsnokunk, Dr. Csillag Ferenc ezredes⁶ mindnyájunkat megpróbált lebeszélni a kiállítás megrendezéséről. Bizonyára féltette az óriási értékű anyagot a károsodástól, meg az esetleges lopástól.

4 A kiállítás dokumentációja: HTM (Hadtörténeti Múzeum) Adattár Válogatott katonai kitüntetések című kiállítás, 1972. leltári szám: 1599.98. (733/85.)

5 Vezető a Válogatott katonai kitüntetések című kiállításához. Országos Hadtörténeti Múzeum Budapest, 1972. október–december.

6 Dr. Csillag Ferenc (1907–1989) katonatiszt, fegyvertörténész, 1950 és 1971 között a Hadtörténeti Múzeum parancsnoka.

Bemutatásra terveztük azon aranytárgyak egy részét is, amelyeket a második világháború végén Csillag saját kezűleg mentett ki a Múzeum Somlóvárra evakuált gyűjteményeiből, hozott fel néhány munkatárssal együtt Budapestre, s falazták be a Hadtörténeti földszintjén, hogy megmaradjanak.⁷ Nem múló élménye volt továbbá a kollégáknak az a korábbi eset, amikor tablóra erősítés közben a kiállítást szerelő munkatárs kalapácsa megcsúszott, s az ütés az osztrák császári Lipót Rend nagykeresztjéhez tartozó ezüst csillag középrészén landolt, jókora zománcsérülést okozva az egyedi értékű ötvöstárgyon.

A kiállítás 1972. október 18-án nyílt meg, s már a következő vasárnap több mint 2000 fő múzeumlátogatónk volt! (Természetesen én voltam az ügyeletes muzeológus, s több csoportnak kellett tárlatvezetést is tartanom.)

Nem csekély gondot jelentett a kiállított tárgyak biztonságának megoldása. A mai modern érzékelők, riasztók nem léteztek. Nyitva tartási időben teremőrök vigyáztak. Zárás után az épületegyüttes két kapujánál egy-egy fegyveres őr, valamint az udvaron szabadon engedett két farkaskutya szolgáltatta a védelmet. Időnként mindnyájan épület-bejárásra mentek. A kitüntetés-kiállítás vitrinjei ugyan nehezen voltak nyithatók, de különösen a saroktermen sok volt az ablak, rácsok nélkül. Sőt, a kedélyek borzolására az akkori bűnügyi krónikák hírt adtak egy „falmászó” betörőről, aki állítólag második emeletig is képes volt a kívülről való behatolásra. A kiállítás létrejöttét különösen szorgalmazó főnökünk, Harsányi alezredes óriási ötlettel állt elő: a kitüntetés-kiállításban éjjel is lesz őrség. A toborzást az intézmény fiatal, fegyverhez értő, férfi munkatársai között végezték, akik illő javadalmazás ellenében izgalmas kalandként élték meg a nem mindennapi feladatot. Állítólag nem is mindig voltak egyedül... Egy biztos: lopás nem történt, a falmászó betörő sem jelentkezett. A két és fél hónapig nyitva tartó kiállításnak pedig nagy sikere volt, hiszen nálunk ilyen típusú, tematikus kitüntetés-bemutatót 1945 után nem láthatott a nagyközönség. Érdekes, egész oldalas, képes ismertetést közölt a kiállításról a Lobogó című újság egyik 1972. novemberi száma.⁸ Az írás figyelem-felkeltő címe: „NEMZETI EREKLYÉK és egyéb különlegességek”. A szerző az 1848–49-es kitüntetések előtérbe helyezése által biztosított keretbe foglalva írt a többi bemutatott anyagról, igen pozitív kicsengéssel, tényszerűen. *„Üdvözlünk kell ezt a vállalkozást – fejeződött be a cikk –, amelyre remélhetőleg felfigyelnek az iskolák pedagógusai, amelyen remélhetőleg minél több fiatal fordul majd meg. Az alkotó gárda munkája minden bizonnyal sikert arat.”*

A következő években több kisebb-nagyobb időszaki, illetve állandó kiállításunk létrehozásában vettem részt, hiszen a Numizmatikai (kitüntetés, érem, jelvény) Gyűjtemény mellett 1978-ig a Plakát- és Aprónyomtatvány Gyűjteményt is kezeltem, s ezekre az anyagokra szinte minden tárlaton szükség volt. Ma is meghatározó élményként gondolok vissza arra, hogy részt vehettem a már 1971-től előkészítés alatt álló, 1973 tavaszán megnyitott, az 1848–49-es forradalom

7 Makai Ágnes – Sallay Gergely Pál: „A hadtörténelem és a numizmatika életemnek mindvégig műzsája” Dr. Csillag Ferenc hagyatéka és emlékezete a Hadtörténeti Múzeumban. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15. Szerk. Závodi Szilvia. Budapest, 2015. 331. o.

8 B.Sz. (Baróti Szabolcs): Nemzeti Ereklyék és egyéb különlegességek. *Lobogó*, 1972. XI. 15. XIV. évf. 46. sz. 5. o.

AZ EÖTVÖSI LOVÁREND EK KALKULÁSÁT BEMUTATÓ TÁBLA

NEMZETI ÉREKLYÉK

és egyéb különlegességek

HARSÁNYI JÁNOS ALREZDES, A HADTÖRTÉNETI MUZEUM PARANCSOKA MEGNYITJA A KIÁLLITÁST

Az igaz érték az ember; az ember, aki lényét, aki különleges, sokszor lehetetlennek látszó feladatokat old meg, ha a helyzet úgy kívánja; vagy aki csak egyszerűen ott van, ahol lennie kell, és ahol nagyon könnyen váltanak fel saját jószívluk az ember, aki kitüntetés érdeme, mindennél értékesebb. Mégis: egy ilyen kiállítás, ami nemrégén nyit meg a Hadtörténeti Múzeumban, rendkívüli vésztörvényekkel rendelkezik. Válogatott katonai kitüntetések mutatják be, megadja és nagy gyűjtemény, köztük nemzeti ereklyeszámba menő darabok, olyanokat is, amelyekből csak egyetlenegy maradt fenn. Érdességüket és értéküket a rendezők kitűnő munkájával a remekbe formált fémek, szalagok mögött felelős emberi tartással adja meg. Ez a két művelés a látogató előtt — különben, ha az illető már foglalkozott a történelmmel — sok mindent megvilágít, sőt valószínűleg többet is az alapító és adományozó társadalmak politikai, erkölcsi arculatáról, röviden: dokumentálja az akkori állapotokat.

Lehetetlen meg odáig menni rá: ez a kitűnő hangulat már belépéskor, sőt már az oda vezető folyosón lépkedve határámba kerül. Például: talán nekünk: régen elment, történelmi-könyvnyi nyek ötletek teszt ismét, szemünkben záporok, ércbélők, vagy éppen ógós főtény — éj: Guyon, I. Ferenc, egy lementem bevezetés, Laudon tábornagy stb. Egy nagyteremtő vízió, tónus sötét, illás, főbe négyzetben katonai sorok, harcias papok és kiscs. Főbe ácsút napot. Az első előtt mevesen féltél méltó lért, kintek épen nyakba tessz a burkot. A többiek összehívólvá, némán merednek rá. Az arukak kivétel.

Nagyon régen történt, mégis meg kell állnom, a megdöbbenés nem enged

tovább, pedig a kép nem másként. De amit jól-rosszul ábrázol, az olyan erővel „ül” le, hogy kiderre a csoport leveleket borított, csölepte kövrezte, október 6-ra kell gondolnom, arra a bizonyos napra, azazgyőzhány évvel ezelőtt. Ez továbbgöve, a történelem más napjai „kintek” dőtre így: Bem tábornok, Dumblich, Hadik Andrá, Simonyi József vagy éppen Szalvai Mihály és Zalka Máté.

Az anyag — amelyet Makai Ágnesnek, a múzeum főmunkatársának irányításával rendeztek kiállításra — határámba: 600 magyar és külföldi érdemrendet mutat be. Ezt egy rövid kihelyben lehetetlen részletesen ismertetni, katalógus lenne az irásból. A rendezők munkájáról a lepbököket mondbukok el. Precíz és áttekinthetően csoportosították az anyagot, és melléte többökon, főmde ismereteket is adtak az érdemrendek történelmi kialakulásáról, az egyrészt és világi lovagrendekről a polgári társadalmak érdemrendjeiről és az újkor katonai érdemrendjeiről. Különben a lepbököből kiemeltetve, értékes megfigyelni a keresztmetszvény lassú — drámai társadalmi változásokat jelöl — elmozdását és a csillagmozgóm felbukkanását. Irhatnánk az orosz, német, francia, japán, perzsa, angol, amerikai érdemrendekről, ezek kövözött és értékes történelmi háttérrel, rögzítveket irhatnánk a katonákór példul, akik Lincoln élnek kövözött a melléte indultak rohamra abban az időszakban, amikor Amerika történelmi „positív” államferritki irányították.

Számunkra természetesen azok a társak a legbecesebbek, amelyek történelmünk igazi nagy — európai vharokt kard — érethel maratnak fenn. Amelyek talán nem szillognak úgy, mint a különböző császári érdemrendek — az arany és ezüst, a drá-

SIMONYI JÓZSEF ÉRDEKES SZÓLOGLÁTAIT — TEKINTSÜNK AZ EÖTVÖSHARJÁRA — JOENSZAK ELISMERTEK

GUYON TÁBORNOK KITUNTESE

EGY ÉRTES KÜLÖNLÖSSÉGI: AZ OSTRÁK CSÁSZARI VASKORONA-REND

BEM TÁBORNOK SZOBORPORTREJA — A MAGYAR KATONAI ERDEMREND I. FOKOZATÁVAL

gabököket miniatúr renneké formáló ötvösművészet alkotással —, nem a mi nagyjaink: kitüntetés: mincsenek túlditárvé. Egyszázötök.

De szépek. Talán sejt nem tekintéhet megjelölősségek sötétül az 1848-as szabadságharc Magyar Katonai Erdemrendjeirek I. osztályú epfőre fvenmarozó (I) darabjára, a II. osztályúra, amelyet maga Guyon Richard a legenda lovassági tábornok viselt, a III. osztály egyik változatára, amelyet a hozzá tartozó oklevéllel együtt Föllenberg Ernő (az asztal vértünk egyikje)

nyert el a váci csatában tanúsított helytállását. Nem vonhatjuk meg érdeklődésünket Szalvai Mihály és Zalka Máté kitüntetéséről, amelyeket idegen — spanyol — földön lenneltek katonái, emberi vészközeléjüket znyerték el.

Dívosulnánk kell ezt a vállalkozást, amelyre remélhetőleg felgövegek az iskolák pedagógusai, amilyen remélhetőleg minél több fiatal fordul majd meg. Az alkodó érárd munkája minden biznnyal sikert arat.

II. SZ.

AZ ELSŐ ÉRDEKLŐK

MAKAI ÁGNES, A FÖRENDEZŐ

A Lobogó című lap ismertetése a „Válogatott katonai kiállítások” kiállításról (1972. XI. 15. XIV. évf. 46. sz. 5. o.)

és szabadságharc történetét bemutató állandó kiállítás létrehozásában, amellyel 1973 októberében a Művelődési Minisztérium nívódíját érdemeltük ki. Ennek a munkának a során vált számomra világossá, hogy a szabadságharc idején alapított érdemrendek és kitüntetések története, adományozási gyakorlata jórészt feldolgozatlan, s így választhattam e rendkívül érdekes, de sziszifuszi kutatásokat igénylő feladat megoldását egyetemi doktori disszertációm témájául.

1978-ban társrendezője voltam a Stromfeld Aurél életét és munkásságát bemutató kiállításnak, s részt vettem egy űrhajós kiállítás szervezésében is, amelyet 1979 nyár elején nyitottunk volna meg, ha a tervek szerint fellövik az első magyar űrhajóst. Az esemény azonban akkor elmaradt, a fellövés és a hozzá kapcsolódó kiállítás csak 1980-ban valósult meg, immár más munkacsoport rendezésében. 1980. január – 1983. március között szülési, illetve gyermekgondozási szabadságon voltam. A munkába való visszatérésem után nyílt meg Várpalotán a Tüzezmúzeumunk, amely Gábor Áron nevét vette föl, így 48-as „friss erőként” a székely hős életét és tevékenységét bemutató kiállítást rendeztem, amely igen látványosan mutatott a volt Zichy kastély előcsarnokában.

„Budavár – 1686” ... 1986

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum számára nagy erőpróbát jelentett a Budavár török uralom alóli felszabadításának 1986-ban esedékes 300. évfordulójára tervezett ünnepségekbe való bekapcsolódás. Óriási volt a készülődés a kulturális intézményekben, a budapesti és a vidéki közgyűjtemények bevonásával nagyszabású központi kiállítás előkészületei kezdődtek meg már 1984-től a Budapesti Történeti Múzeumban. Magától értetődött azonban, hogy erre a döntően katonai eseménysorra – a hadtörténeti, hadászati, fegyvertörténeti vonatkozások előtérbe állításával – a mi intézményünk is kiállítással fog emlékezni. Elvárta ezt tőlünk fenntartónk, a Honvédelmi Minisztérium, kiváltképp azért, mert látogatóink speciális, nem csekély létszámú rétegét a Néphadsereg hivatásos tisztjei, katonái, katonai tanintézeteinek hallgatói, s az akkor még két éves sorkatonai szolgálatot teljesítő fiatalok képezték, akiknek honvédelmi-hazafias, akkori terminológia szerint „szocialista hazafiságra” nevelése intézményünk fő feladatai közé tartozott. Problémát „csak” az jelentett, hogy ehhez, a még régészeti korszaknak tekintett témához kapcsolható, középkori tárgyi anyagunk – különféle korábbi gyűjtőkori elhatárolások, s egyéb okok miatt – semmiképp sem volt elegendő egy nagyobb szabású bemutatóhoz. Számomra a még nagyobb gondot az okozta, hogy parancsnokunk, Hetés Tibor alezredes⁹ engem szemelt ki rendezőül, mondván, én végeztem régészetet is. Ez igaz, de most nem kezdhettem ásatásba itt a sétányon, hátha előkerül még valami; 1934-ben a Görgői szobor alapozásakor ugyanis találtak az épület előtt néhány kisebb fegyvermaradványt és egy 36 mázsás, eredeti török ágyúcsövet. Nos, egy méretes, egyedi tárgyunk

9 Hetés Tibor (1930–) katonatiszt (utolsó rangja ezredes), levéltáros, 1975 és 1989 között a Hadtörténeti Múzeum parancsnoka-igazgatója.

már van, mondta erre Hetés főnök, Hosszú Hasszánt – ekkor ragasztottuk rá a rendkívül találó elnevezést – behozzuk a rondelláról a kiállítási térbe! (A biztonság kedvéért előbb nagyon komoly statikai vizsgálatot végeztettünk, nehogy baj legyen a földem teherbírásával.) Majd, amikor eljött az idő, egy súlyos tárgyak, főként páncélszekrények szállítására szakosodott „mackós” brigád hosszú órákon át centizte Hasszánt a Kapisztrán téri kapun és az udvaron át végleges helyére, a földszinti terembe, vigyázva, hogy a padozat sehol se sérüljön és lépcsőkön se kelljen átemelni. Hosszú Hasszán nem csak figyelemre méltó tömege, de a rondellán, szabad téren megszerzett patinájának meghagyása miatt is népszerű tárgya lett a kiállításnak. Az akkor még a Kiállítási és Közművelődési Osztályon dolgozó Szoleczky Emese ötlete nyomán ugyanis a látogatók figyelmét felhívták arra, hogy ehhez a műtárgyhoz nem tilos hozzányúlni, sőt, meg lehet simogatni, hogy fényesebb legyen. A kis óvodások, a katona-csoportok, az idős generációk látványa, ahogy átszellemülten simogatták-tapogatták a monstrumot, önmagáért beszélt.

Ide kívánczok, hogy az 1986-os ünnepségsorozatnak az adott időszakban különös jelentősége volt. Az 1945 utáni — a marxista ideológia akkori értelmezése jegyében rendkívül átpolitizált — magyar történetírás ugyanis fölerősítette azt, a korszakkal kapcsolatban már bizonyos fokig korábban is létező megítélést, hogy mivel a visszafoglaló háborúk nem magyar, hanem a Szent Liga keretében pápai és Habsburg szervezéssel, döntően német vezérlettel zajlottak, voltaképpen hazánk későbbi „Habsburg-gyarmatosítását” segítették elő. Sőt, ez a korszak egészében nem illett bele az 1950-es 1960-as évek politikai kívánalmainak megfelelően hazánk történelméből elsősorban a feudalizmus-, kapitalizmus-, Habsburg- és németellenes, szabadságharcos, forradalmi múltat kiemelő történet szemléletbe. Az 1970-es évektől változott a helyzet. Kiváló történészek kutattak, dolgoztak annak érdekében, hogy a visszafoglaló háborúk és az azt megvívók reális helyüket, valós értékük bemutatását kaphassák meg a történelemkönyveink lapjain, az oktatásban, a magyarság történelmi tudatában.¹⁰ Az ünnepségsorozat rávilágított erre a változásra, s e cél érdekében is fontos volt, hogy a mi kiállításunk a korszak reális értékelését tükrözve tartalmas is, látványos is legyen.

A megnyitásig azonban még egy sor bonyodalmon kellett úrrá lennünk. Kialakult a „Buda munkacsoport”. Kértem, hogy Rázsó Gyula hadtörténészünk,¹¹ a korszak kiváló szakértője segítsen a főszövegek megírásában, s történeti-szakmai szempontból ellenőrizze a kiállítás munkálatait. Körömi Joachim a képzőművészeti anyag összegyűjtését végezte, Csákváryné Kottra Györgyi, a Zászlógyűjtemény vezetője elsősorban a zászló- és egyéb tárgymásoltatások, valamint a kölcsönzések bonyolításában dolgozott velem. Lugosi József őrnagy, osztályvezető a fegyveranyag összeválogatását felügyelte. A kiállítás installációjának tervezését és kivitelezését a Központi Múzeum Igazgatóság munkatársával, Hámori Lászlóval az élén külsős cég végezte, a Bárdos Ferenc alezredes

10 Vö.: Nagy László: Buda fölszabadulása a török uralom alól. In: Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról. Szerk. Kun József. Budapest, 1986. 58–59. o.

11 Rázsó Gyula (1930–2007) hadtörténész, 1990–1993 között a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója.

vezette saját kiállítási részlegünk közreműködésével. Egyébként természetesen mindenki „bedolgozott”. A saját gyűjteményeinkből rendelkezésre álló anyag felmérése során kiderült, hogy rengeteg az értékes korabeli metszet, érem, s könyvészeti, valamint levéltári anyag is van bőven. Néhány „extrával” is rendelkezünk: köztük Lotharingiai Károly herceg, fővezér Hadinaplójával, amelyet az évforduló alkalmából megjelentetett a Hadtörténelmi Levéltár; a Budát védő Abdurrahman pasa tábori Koránjával, továbbá egy korabeli testes Duna-záró lánc jó hosszú darabjával. Hiányzó fegyver-és felszerelési anyagot majd kölcsönzünk, elsősorban hazai gyűjteményektől. Azonban, mivel Buda töröktől való visszafoglalása 1686-ban európai jelentőségű, s egész Európában ujjongó ünnepeket kiváltó esemény volt, Hetés alezredes úgy vélte, külföldi társintézményeknél is kopogtathatunk, elsősorban Ausztriában.¹² A bécsi Heeresmuseum und Institut vezetőjével és több munkatárssal nagyon jó munkakapcsolatban álltunk, a stájerországi Landesmuseum Joanneum pedig éppen 1986 tavaszán fordult hozzánk honfoglalás-, illetve kuruc-kori kölcsöntárgyakért „Die Steiermark — Brücke und Bollwerk” című kiállításához. Őszinte baráti viszonyban voltunk a zágrábi Horvát Történelmi Múzeum magyar származású fegyverszakértőjével, mag. Marija Sercerrel, kérésünkkel tehát megkerestük, s a Krakkói Nemzeti Múzeumnál szintén megpróbálkoztunk.

A külföldi kölcsönadók közül legbőkezűbbnek a zágrábiak bizonyultak. 31 darab iparművészeti remeknek beillő török fegyvert, hadieszközt ajánlottak föl. A Joanneumhoz tartozó grazi Zeughastól 12 tárgyat — köztük félvérteket, sisakokat — kaphattunk meg, a bécsi Heeresmuseum kilenc tárgyat adott, köztük egy korabeli császári tábori ágyút. Krakkótól – a Czartoryski Gyűjteményből – egy álomszép török lótakarót, nyeret, sügyelőt, tegezt remélhattunk. Igen ám, de a nemzetközileg elfogadott szabályok szerinti, műtárgy-biztosítással egybekötött kölcsönzésben nekünk semmi gyakorlatunk nem volt. Hetés alezredes baráti kérésére a Nemzeti Galéria főigazgató-helyettese látott el minket gyakorlati tanácsokkal, ekkor derült fény a folyamat rendkívüli anyagi vonzataira, s az ügyintézés körülményességére. Nem részletezem a kétnyelvű kölcsönzési okmányok, többnyelvű tárgyjegyzékek, hiteles értékbecslések, „Állami garancia” és „Szögtől-szögig” biztosítási herce-hurcák útvesztőiben való tévelygéseinket, de végül egész jól helytálltunk az időigényes ügyintézésben. Duplán, mert az eredetileg év végéig szóló kölcsönzést 1987. március 31-ig meghosszabbítottuk.

Május végén megnyílt a Budapesti Történelmi Múzeum nagyszabású, reprezentatív jubileumi Buda-kiállítása. Nem tagadom, megtekintése sajátos érzésekkel töltött el. Nekünk azonban a mi lehetőségeinkhez méretezett feladatainkra

12 Hetés Tibor közel másfél évtizedes múzeumvezetői pályafutása alatt kiemelten súlyt helyezett arra, hogy a Múzeum, illetve a munkatársak minél sokoldalúbb szakmai kapcsolatokat létesíthessenek a külföldi társintézményekkel; a szocialista táboron belül, de a lehetőségekhez mérten a „vasfüggönyön” túli, nyugati múzeumokkal, s a múzeumi szervezetekkel (például ICOM) is. Igyekezett – bár nem volt könnyű – mindehhez az anyagi és más feltételeket megteremteni, ösztöndíjakat pályáztunk meg s a múzeum éves tervében és költségvetésében is rendre szerepeltek a külkapcsolati tételek, remélve, hogy fenntartóinktól, a Honvédelmi Minisztériumtól, s a szakmai felügyeletünket gyakorló Művelődésügyi Minisztériumtól támogatást fogunk kapni.

*Részlet a „Budavár
1686” című kiállítás
első terméből
(HTM Adattár
1410-98.*

Fotó: Németh Ferenc)

kellett koncentrálni, volt munkánk elég, nem értünk rá sokáig hasonlítani, nem is lett volna értelme. Végül párhuzamosan csak egy hónapig állt a két kiállítás: mi 1986. szeptember 2-án nyitottunk, ők október elején bezártak.

Közben a saját anyagunk kiválogatása is megtörtént, s az egyes témákhoz feltétlenül szükséges további tárgyak kölcsönzésében megállapodtunk a Magyar Nemzeti Múzeum nekünk minden támogatást megadó, mindenkor segítő szakemberével, Temesváry Ferencel.¹³

Megkezdődhetett a tematikus tervezés; a három terem installációjának – amely egy korábban itt levő fegyverkiállítás vitrinjei formájában jórészt adott volt – új elemekkel való kiegészítése; valamint a kölcsönzések lebonyolítása. A külföldi műtárgyak szállításának megoldása különleges kreativitást igényelt, főleg a megfelelő nyelvtudással is rendelkező, szakember kísérők utaztatásához szükséges anyagiak, olykor nyugati valutában (osztrák Schilling) történő előteremtése vonatkozásában. A legkönnyebben a zágrábi anyag érkezett: meghívásunkra a magyar anyanyelvű Marija Sercer szállított, így nem lehetett gond a határ-átlépéskor. Krakkóba Ságvári György kollégánk, az Egyenruha- és Felszerelés Gyűjtemény vezetője utazott, neki már odafelé jelentős idővesztése adódott, mivel a határon az ott veszteglő, ellenőrzésre váró kamionok közé sorolták a ponyvás teherautót. Visszafele is jóval később indultak a műtárgy-szállítmánnyal. Így Lugosi

13 Temesváry Ferenc (1931–2006) történész-muzeológus, fegyvertörténész.

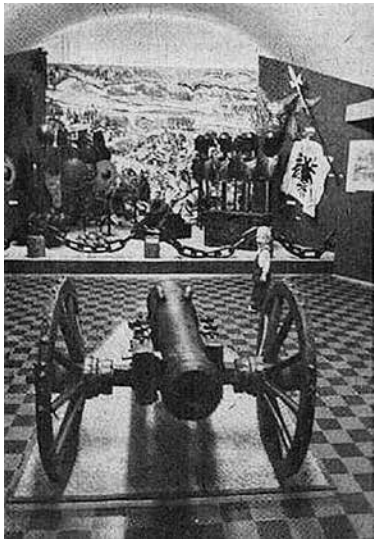
A török ágyúcső a kiállítás első termében

(Népszava, 1986. szeptember. 3. 5. o. T. Balogh László felvétele)

József osztályvezetőnk, aki a szállítás napjára-éjjelére intézményi katonai ügyeletet vállalt, a várható érkezés idején hiába telefonálta végig többször a magyar–csehszlovák határszakaszt teljes hosszában, hogy tudnak-e róla valamit. (Mobiltelefon még nem volt!) Amikor Gyuri végre a határra ért, az ügyeletes ezzel fogadta: maga a Ságvári? Az egész Határőrség magát keresi! Ausztriába én mentem – mint az éppen Bécsben forgató Katonai Filmstúdió történész szakértője –, mert pillanatnyilag e zseniális ötlettel lehetett a muzeális anyag kísérőjének Schilling-ellátmányát törvényesen biztosítani. A teherautóval Bécsben randiztunk, majd ki kellett navigálnom a Heeresmuseumba, ahol felpakoltunk – ágyút, lafettával –, s irány Graz. Ott sem volt egyszerű a műemlékekkel teli, „behajtani tilos” centrumba bejutni a már bécsi műtárgyakkal megrakott ponyvás teherautóval. Az igazgató, Dr. Peter Krenn kijött a zóna elejére, s az ő integetésével sikerült a Zeughaus udvarát megközelíteni. Visszafelé a határon szerencsére gond nélkül átjutottunk a „fegyverszállítmánnyal”, s másnap nálunk a Múzeumban a vámtisztviselő szemléjével ért véget az időnként gyomorgörcsöt okozó kaland.

A kiállítás első termében a Buda török kézre jutásától a végső, győztes ostromig terjedő időszakot mutattuk be. A lefüggönyözött ablak elé terveztük egy stilizált ló-imitációra a krakkói török anyagot. A lengyel kollégák a kölcsönzés feltételül szabták a fényvédelmet, s a vitrinben a megfelelő páratartalom biztosítását, de töredelmesen be kell vallanom, hogy a többi tárgynál nemigen foglalkoztunk a ma már alapkövetelménynek számító műtárgyvédelmi feltételekkel. Középen Hasszán terpeszkedett.

A második teremben, amely magát az ostromot idézte, jött a valódi tervezői bravúr. Vitrinek csak az átjárótól jobbra maradtak meg – ide raktuk fő helyre a Hadinaplót, s a várostromhoz kapcsolható más érdekességeket (tüzeslabda vázat, régészeti kard-leleteket, egy bécsi szuronyos puskát, amely konstrukciót a szövetséges seregek Buda visszavételekor használtak először). Itt emlékeztünk meg a török védőkről és vezérükről, Abdurrahman budai pasáról, aki a rá bízott vár védelmében áldozta életét. A terem vitrintelen részénél egyetlen ötlet kínálkozott: az ablakot lefedő óriásfotón „megelevenedő” csatajelenet elé dobogón elhelyezkedő enteriőr kialakítása, ahová mindazt betehetjük, amit össze tudunk hozni.

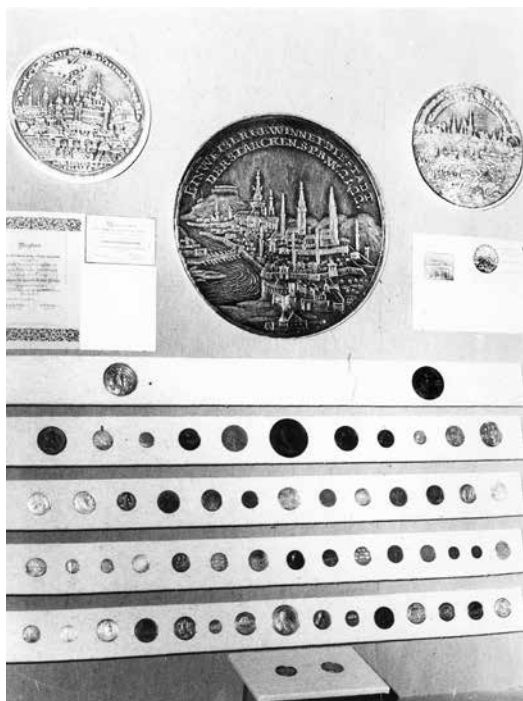

*Az enteriőr a második teremben
(Népszava, 1986. szeptember 3. 5. o.
T. Balogh László felvétele)*

Itt végül két jelképes sereget állítottunk szembe, „császári vérteseket” (a grazi félvértek, sisakok, fém tartó-elemek remekül mutattak), valamint láncingekkel, sodronyos vassapkákkal, sisakokkal, pajzsokkal, nyergekkel, íjjal szimbolizált török csapatot. A törököket egy kisebb ágyú erősítette, a tárgyak fölött paravánon tóg, vagyis lófarok-jelvény „lengett”. A császári vértések is kaptak egy mozsár-ágyút, egy jókora vas pénztárládát, s oldalt, paravánon két mutatós zászlómásolatot. Elöl az enteriőr lezárásaként fatuskókra helyeztük a Duna elzárására használt vastag, török készítésű vasláncot, a padozatot murva-réteg fedte. Az enteriőrhöz paraván-sor vezetett, amelyen korabeli ostromábrázolásokat, illetve a budai ostrom kiemelkedő hadvezéreinek és más résztvevőinek portréit mutattuk be. Az enteriőrrel szembe állítottuk fel a bécsi Hadtörténeti Múzeum által kölcsön adott, 1682-ben készült császári tábori ágyút.

*Az enteriőr részlete.
(Fotó: Németh Ferenc)*

A Buda visszavívását és a visszafoglaló háborúk további eseményeit megőrkítő emlékérmeket bemutató vitrin (Fotó: Németh Ferenc)

A harmadik teremben a budai győzelem hatását – a felszabadító háborúk sikeres folytatását – és európai visszhangját kívántuk érzékeltetni. Könyvritkaságok, iratok, érmek mellett olyan mennyiségű csatákat, várostromokat ábrázoló metszetet mutattunk be, amelyre egy átlagos történeti kiállítás keretében egyszerűen nincs mód és hely. Tárgyaink viszont ide már alig jutottak.

A kiállítás-rendezés egész embert kívánó, s egész kollektívánkat foglalkoztató feladat lévén, olykor családjaink sem maradhattak ki belőle. Az éppen megoldandó gondokról sokszor otthon is szó esett. Szoleczky Emese kollégánónk is elmesélte a családnak, hogy a készülő kiállításon szükség volna még nyugati típusú dörzskerekes pisztolyra illetve török lőportartóra és amulettre, de eredeti már nincsen. Rokona, Dr. Levius Ernő (1907–1993) kísérleti fizikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense kínálta a megoldást: „Akkor használjatok hologramot!” – A fizikai-optikai oldalát el is magyarázta, majd utánanézett, hol lehet ezt elkészíteni. Végül a Műegyetem vállalta a „tökéletes másolat” kivitelezését. Nagyon kíváncsian vártuk a végeredményt, két A/4-es nagyságú térbeli képet kaptunk keretezve. Akkor az eljárás használata forradalmi újításnak számított múzeumi területen, ritkasága miatt a szakemberek is eljöttek megnézni, hogyan illeszthető be a kiállítási környezetbe. Jó példa volt ez a tudomány különböző területeinek összefonódási-együttműködési lehetőségére. (Ma már bevett technológiának számít, sőt saját múzeuma is létezik Chicagóban.)

A kuriózum térhatású fényképeket – amelyeken a fotózott anyagok szinte tapinthatóak voltak – beállítva, még mindig üresen maradt egy falrész. Nem

A kiállítás megbívója

probléma, vélekedett Liptai Ervin főigazgatónk,¹⁴ amikor bejött megnézni, hogy haladunk. Tegyenek oda egy nagy ország-térképet, meglátja, mindenki a saját szülőfaluját fogja rajta keresgélni! És bizonyos fokig igaza lett, ez volt a „vajt fülűek terme”, voltak látogatók, akik órákig itt böngészték a régi szövegeket, ábrákat, térképeket.

A hosszasan felidézett, sok-sok probléma mellett hadd végezzem pozitívumokkal. A kiállítás nyitását a végső, győztes ostrom évfordulóján, szeptember 2-án tartottuk, egy sor egyéb, erre a napra szervezett rendezvény, emlékmise, emléktábla-avatás körítésében. Remek volt az időzítés. Ennek is köszönhetően az összes nagy napilap beszámolt az eseményekről, köztük igen elismerően a mi kiállításunkról.¹⁵ Az ünnepélyes megnyitón számos fontos hivatalos- és szakember vett részt. Nagy sikere volt a meghívónknak, amelyet a közművelődési kollégák török hírvivő táskát utánzó papír tokba téve küldtek szét.

14 Dr. Liptai Ervin (1927–) vezérőrnagy, történész, 1971–1990 között a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka, főigazgatója.

15 Koszorúzás, hálaadó szentmise. Kiállítás nyílt meg a Hadtörténeti Múzeumban. *Magyar Nemzet*, 1986. szeptember 3. 3.o.; A Fővárosi Tanács emlékülése. Koszorúzási ünnepség Buda visszavételének 300. évfordulója alkalmából. Kép: Részlet a Hadtörténeti Múzeumban megnyílt kiállításból. *Népszabadság*, 1986. szeptember 3. 5. o.; O.V.: Budavár 1686. Kiállítás nyílt a Hadtörténeti Múzeumban. (Kép a 2. terem enteriőrjéről, s a megnyitóról.) *Népszava*, 1986. szeptember 3. 5. o.; A Néphadsereg, a Honvédelmi Minisztérium hetilapja 1986. augusztus 30-án megjelent számában címlapon, s 11. oldalán közölt ismertetést kiállításunkról Buda visszavétele 1686 címmel Kacsó Lajos tollából.

*Vezetés a kiállításon
(Hetés Tibor,
Ságvári György,
Franz Kaindl,
Makai Ágnes,
Lugosi József.
Fotó: Németh Ferenc)*

A kiállításhoz katalógus nem, de kisebb plakát méretű, összehajtható ismertető készült, egyik oldalán korabeli csatajelenettel, másik oldalán pedig a kiállítást ismertető szöveggel és több műtárgyfotóval.¹⁶

Meghívásunkra eljött prof. Jasna Tomičić, a zágrábi Horvát Történeti Múzeum igazgatója, Dr. Franz Kaindl udvari tanácsos, a bécsi Heeresgeschichtliches Museum und Institut főigazgatója, Dr. prof. Peter Krenn, a grazi Zeughaus igazgatója. A külföldi vendégeket másnap igen jó hangulatú kirándulásra vittük a Dunakanyarba.

*A vendégek
a kiránduláson,
Esztergomban
(Franz Kaindl,
Jasna Tomičić,
Csákváryné Kottra
Györgyi, Makai Ágnes,
Peter Krenn)*

A *Magyar Nemzet* című lap később bővebb ismertetést is közölt kiállításunkról. Néhány gondolat az értékelésből: „Budavár ismét fénykorát éli. (...) A középkori magyar állam fővárosának jeles centenáriumán látványos eseményekre, kosztümös felvonulásokra, nagyszabású tudományos találkozókra került sor. Ebben a keretben éppen visszafogottságával, izléses eleganciájával emelkedik ki a *Hadtörténeti Múzeum Budavár 1686* című emlékkiállítás. Mindenekelőtt a tárgyilagos történetiség és a józanság jellemzi a tárlatot. (...) A kiállítás rendezői (...) a tágabb történeti háttérrel képesek

16 HTM Adattár A Budavár 1686 című kiállítás dokumentációja, leltári szám: 1410-98.

színesen, lényegre törően szemléltetni. (...) Az emlékkiállítás látogatói természetesen végigkövethetik a nevezetes csata teljes menetét. (...) Ám a bemutatott anyag – igen helyesen – nem szorítkozik Buda visszavételének illusztrálására, (...) a karlócai békekig (1699) tartó korszak politikatörténetét, hadtörténetét segít megérteni. Ezt szolgálják a kuriózumnak számító tárgyak, levéltári emlékek, térképek, érmék, nyomtatványok is. A zágrábi Horvát Történelmi Múzeum, a bécsi Hadtörténelmi Múzeum, a Krakkói Nemzeti Múzeum, a grazi Fegyvertár egyedülállóan szép kölcsöntárgyakkal gazdagította a Hadtörténelmi Múzeum kiállítását, de a magyar közgyűjtemények is hozzájárultak a tárlat színesítéséhez. A legtöbb látogató az 1684-ben készült 36 mázsás török ágyúcsövet állja körül, amely utoljára éppen 300 éve ’ballatott magáról’. Sokan megcsodálják a Zágrábból érkezett török vezéri buzogányt, a második terem ötletes enteriőrjét, amelyben a két sereget jelképező tárgyak, díszes zászlók, pajzsok, nyergek, íjak, páncélzatok sorakoznak fel. Itt látható annak a vasláncnak egy darabja is, amellyel az ostrom idején elzárták a Dunát. A két vezér személyes ’hagyatékából’ is ízelítőt kapunk. Láthatjuk Lotharingiai Károly eredeti, az ostrom idejében készült hadinaplóját, melyet őrzője, a Hadtörténelmi Levéltár az évfordulóra hasonmás kiadásban adott közre. És megismerhetjük a várostrom idején 70 éves budai pasa, Abdurrahman kézzel írt, kicsiny tábori Koránját. (...) A Buda ünnepére rendezett kiállítás a szembenálló hadak — közcitések és vezérek — hősiességének egyaránt hiteles, gondolkodásra késztető emléket állít.¹⁷ Kiállításunkról a Hadtörténelmi Közlemények is megemlékezett.¹⁸ Sőt, egy Buda 1686. évi visszafoglalásához kapcsolódó kiállításokról szóló, 2017-es tanulmányban örömmel fedeztem fel a mi egykori, 1986-os, valamint a témáról később rendezett több kiállításunkról írott ismertetést.¹⁹

„Évtizedről évtizedre” – „A hetvenéves”

1988 kiállítási szempontból nagyon erős éve volt a Múzeumnak. Februárban a Szovjetunió Központi Forradalmi Múzeuma plakátjaiból készült tárlatot mutattuk be. A szabadságharc 140. évfordulójára 1848–49-es zászlókból álló kamarakiállítással emlékeztünk, májusban bolgár fegyverkiállítást nyitottunk. Tavasszal ismételten megrendezésre került részvételünkkel az Ernst Múzeumban A Hazáért kiállítás, majd az osztrák székhelyű, nemzetközi szervezet, a Dolomitenfreunde, a Dolomitbarátok Egyesülete felkérésére, az első világháború évfordulója alkalmából Múzeumunk kiállítást készített és vitt Ausztriába, az egyik eredeti hadszíntérre, Kötschach-Mauthenbe. A kiállítandó anyag szállításának egy részét az osztrák hadsereg végezte. Nos, feledhetetlen volt, amikor egy délelőtt a Kapisztrán téren megjelentek az osztrák katonai autóbuszok.

17 Szántó György Tibor: Budavár 1686. Emlékkiállítás a Hadtörténelmi Múzeumban. *Magyar Nemzet*, 1986. szeptember 9. 7. o.

18 Makai Ágnes: Budavár 1686. Emlékkiállítás a Hadtörténelmi Múzeumban. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 33. évf. 1986. 3. szám 816–818. o.

19 Hámori Katalin: Emlékkiállítások Buda 1686. évi visszafoglalásáról. In: *Történelmi Muzeológiai Szemle* 15. Budapest, 2017. 32–33. o.

Az Intézményünk második világháború utáni újjászületésének 30. évfordulójáról megemlékező ünnepség 1975-ben (A jobb szélén Hetés Tibor múzeumparancsnok.)

Többeknek elállt a lélegzete, s figyeltek tisztos távolból: az osztrákok áttörték a vasfüggönyt, s megint elfoglalják Budát?

A rengeteg munka után, nyár közepén Hetés főnökünk – aki ekkor már évek óta kutatta a Hadtörténeti Múzeum történetét – egyszer csak a legnyájasabb mosolyával érdeklődte meg, hogy ugye nem feledkeztem el „cégünk” 70. éves fennállásáról? Természetesen kiállítást kéne csinálni, Makai gondolkozz! A meglepetéstől még azt is elfelejtettem megkérdezni, hogy miért pont engem ér ez a megtiszteltetés? Hát így kezdődött. Őszintén szólva, korábban eléggé korlátozottan foglalkoztunk intézményünk 1945 előtti történetével. A második világháborús rombolással, károkkal, majd az újra-teremtéssel már inkább, de így visszagondolva nagyon jellemzőnek tartom a politikai viszonyokban gyökerező munkahelyi légkörre, hogy Csillag Ferenc parancsnokunkat, aki szenvedő alanya volt a viszontagságoknak, még négyszemközt se hallottam soha ezekről az élményekről beszélni! 1975-ben ünnepeltünk ugyan születésnapot, az 1945 utáni, szinte semmiből való újra-teremtésre utalva, 30 évesre fiatalítva intézményünket.

Ilyen vonatkozásban korszakosnak tűnt – immár tényleges életkorunkat felvállalva – a 70. évfordulóra kiállítással való emlékezés terve. Persze, gondolkozunk. A történetünket irattári dokumentumokkal, fényképekkel, parancsnokok, vezetők bemutatásával, jellemző tárgyakkal ábrázoló kiállítás rendezése több szempontból, s nem utolsó sorban az idő rövidege miatt irreálisnak tűnt. Ennél valami sokkal semlegesebb, politikai rendszereken átívelő, látványos dolog kéne, ami a múzeumi munkát, s annak folyamatosságát is érzékelteti a látogatóval.

Az ünnepség résztvevői között Horváth István vezérőrnagy, politikai főcsoportfőnök-helyettes, Liptai Ervin ezredes, intézményünk parancsnoka, Makai Ágnes, Bosznayné Rákóczy Rozália, Háncs Ernő alezredes, parancsnok-helyettes. (Fotó: Németh Ferenc)

Munkánk alapját pedig a felkutatásukkal, megszerzésükkel, feldolgozásukkal járó fáradásokkal együtt a műtárgyak jelentik.

Hát ez az! Minden gyűjteményben vannak még a Magyar Királyi Hadimúzeum által beszerzett tárgyak, amelyekben szerepel a korabeli leltári szám. A részben megsemmisült, de valamelyest megmaradt régi nyilvántartások révén hitelesíthetők e darabok, s általában ott található az is, milyen módon – vétel, átadás, ajándék, saját gyűjtés – kerültek a Múzeumba. Úgy gondoltam, a meglévő, legkorábbi tárgyunkkal kezdve, időrendben, 1988-ig bemutatva csinálhatunk egy válogatást a legérdekesebb, legmutatósabb, de nem az állandóan kiállított, hanem jórészt raktárakban őrzött anyagainkból; a tárgyfeliratokon pedig a megnevezés és néhány rövid információ mellett a bekerülés évét tüntetjük föl, s név szerint azt, hogy kitől, mi módon történt a beszerzés. A kiállítás bevezetőjeként rövid főszöveg utal az évfordulóra, más szöveg, magyarázat nem kell. A tárgyak beszélnek, mutatják be 70 évünket, s egyúttal a múzeumi munkának azzal, a rejtve maradó oldalával ismerkedhet meg a látogató, hogy mi módon, kik által gyarapszik a gyűjtemény. Hetés alezredesnek tetszett az ötlet, rögtön címet is agyalt a bemutatónak: „Évtizedről-évtizedre”. A munkatársak először a lelkiismeretes kutatásokkal is nehezen megvalósíthatónak találták a háború előtti időszak tárgyainak összekeresését. Majd megindult a munka, és megjött a lelkesedés. Mindenki erőn felül teljesített, publicitást sose, vagy csak nagyon régen kapott tárgyak kerültek elő a raktárak mélyéről. Valójában ekkor szembesültünk kézzelfoghatóan gyűjteményeink tényleges értékeivel.

Főnökségünk úgy döntött, hogy az új kiállítást a földszinten, a lebontott egyenruha-kiállítás helyén, s installációjában fogjuk megvalósítani. Ez nagyrészt a termék két hosszanti oldala mentén, alacsony, kétszintes dobogóra állított, ember-nagyságú bábuk befogadására alkalmas, leválasztott kiállítási tér volt, amelyet a látogatóktól cikk-cakkban rögzített, fém keretes, magas üvegfal védett. Ebbe az „óriás vitrinbe” bemenni csak a terem két végén lehetett. Nem a legideálisabb lehetőség egy teljesen más jellegű, több száz, egyes muzeális tárgyból álló bemutató megrendezésére, ráadásul felújításra, háttértapétázásra is szorult. A szerelés megkezdése után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy külső segítség igénybe vétele elkerülhetetlen, ha november közepére, születésnapunkra nyitni akarunk. Ekkor kezdődött — a későbbi években is emlékezetes sikereket eredményező — munkakapcsolatunk a Nemzeti Múzeum legendás kiállítás-rendezőjével, Csonka Andrással, akit Bögelné Ésik Nóra, a kiállítási csoport vezetője javaslatára szerződtettünk. Csonka jött, különféle tartó-, támasztó- és egyéb elemeket fúrt-faragott, ragasztott, függesztett, megmozgatta, megbűvölte a tereket, a tárgyak megemelkedtek, ragyogni, „élni” kezdtek.

Október elején még öt napra Ausztriába kellett mennem Szil György Imre restaurátorral, hogy a Kötschach-mautheni kiállítás szétbontását és az anyag hazaszállítását lebonyolítsuk.

Ez után örületes szerelési hajrá következett, három hétig naponta este 8-ig bent dolgoztunk a Múzeumban, de 1988. november 16-án, tradicionális születésnapunkon megnyílt a kiállítás. A három teremben elhelyezett, mintegy 600 tételből álló muzeális anyag tényleges darabszáma ennél sokkal nagyobb volt, mert egyes tételek tárgy-együttesekből álltak: komplett jelvény-gyűjtemény, pisztoly-gyűjtemény, vagy 20. század eleji, egykor Benő Emil tulajdonában levő kardkóvács műhely szerszámkészlete, a kardgyártás fázisait megjelenítő félkész termékekkel. A Múzeumba kerülés időrendjét követő bemutató első tárgyai között volt az 1918-ban begyűjtött „Hadsereg Művészestély” plakát és a cs. és kir. 85. gyalogezred 1859 M ajándékként, 1919-ben megszerzett zászlaja. Összesen mintegy 30 darab zászlót és zászlószalagot állítottunk ki. Szemet gyönyörködtető volt a Ferenc József monogramjával ékesített porcelán étkezészetel megterített asztal, s békésen megfértek mellette a Tanácsköztársaság idejéből származó üvegnegatívok, plakátok, vagy ifj. Vastagh György hajdani Görgei szobrának kisméretű gipszmásolata.

Talán nem érdektelen, ha a nagy kiállítási rutinnal rendelkező Hetés Tibor ezredes megnyitó beszédének néhány mondatát idézem.²⁰ *„A múzeumi gyűjtőmunka rapszodikus folyamat. Tudatos elemei ellenére is kiszámíthatatlan, hogy mikor milyen értékek találhatnak, vagy keresnek utat a múzeumhoz. Az értékmérő szerepét ma már általánosan a tárgyak információképessége, egyedisége, tipikussága, netán kereskedelmi vagy művészi értéke határozza meg. [...] De – mint a sok évtizedes tapasztalat bizonyítja – a tárgyak egy jelentős része alig-alig kerül a közönség elé. Ha okait kutatjuk, érdekes megállapításokra jutunk. Első helyen kell említeni azt a körülményt, hogy*

20 Lásd a kiállítás dokumentációjában: HTM Adattár Évtizedről – évtizedre... A Hadtörténeti Múzeum 70. évfordulás kiállítása. Budapest. 1988. november 16. leltári szám: 430.88.

Az "Évtizedről-évtizedre" című kiállítás részlete, 1988 (Fotó: Németh Ferenc)

a kiállítási terület nagysága rendkívül erős korlátokat állít a bemutatathatóság elé. A források egy része, jóllehet forrásértéke nagy, nem tartozik azok közé, amelyekre a közönség odafigyel és ezért a rendező félretolja. [...] Voltak – és természetesen vannak – politikai megfontolások is. Primitív formáit túlhaladta az idő, de ha egy történeti kiállítás igényt tart szemléletformáló szerepére, úgy az az arányok kialakításával, az egyes tárgyak hatásának mérlegelésével jár, ami ismét szűkíti a közönség elé kerülő tárgyak körét. Végül muzeális tárgyak azért maradnak a raktárak mélyén, mert a tágan értelmezett hadtörténelem perifériális vagy speciális témáira vonatkoznak, s mint ilyenek, ritkán kerülnek a figyelem középpontjába. Mindezek együttesen inspirálták a múzeum kollektíváját arra, hogy fennállásának 70. évfordulójáról egy olyan kiállítással emlékezzen meg, amely a bemutatáson kívül rekedt tárgyak köréből válogat, s nem is akárbogyan, hanem évtizedről évtizedre, a gyarapodás rapszodikus útját követve. [...] A kiállítás persze arra is felbóvíja a figyelmet, hogy a Múzeum felülemelkedik a napi politikai cezúrákon, a gyűjteményeiben helye van mindannak, ami történelmünkben említésre méltó, függetlenül történeti értékítéletünktől.”

Úgy gondolom, a kiállítás valamelyest ráirányította a figyelmet a gyűjteményekhez kapcsolódó sokirányú muzeológusi munkának arra, az erősen háttérben maradó, egyáltalán nem látványos, de alapvető kívánalmára is, hogy a hozzájuk kapcsolódó, folyamatos kutatással, tanulással járó, speciális ismeretanyag megszerzése nélkül nem lehet a tárgyakat „megszólatatni”; e nélkül pedig kétséges egy kiállítás sikere.

A sok érdekes tárgy érdekes, nem mindennapi látogatókat is vonzott. A második világháború időszakát reprezentáló vitrinben kiállítottuk a Horthy Miklós kormányzó fia, Horthy István kormányzó-helyettes temetésére készült koszorúszalagokat, amelyeket özvegye, gróf Edelsheim-Gyulay Iona ajándékozott 1944-ben a Múzeumnak. Sőt, azon a katonai repülőtéren – a szovjet fronton – készült színes diákat is bemutattuk, ahol Horthy István röviddel a halála előtt többször megfordult, illetve ahová a kormányzó-helyettes Héja vadászgépe lezuhant. A külföldön élő özvegy akkoriban már néha hazalátogatott, s valamilyen úton-módon értesült a mi kiállításunkról. Eljött, megnézte, s a hirtelen összefutott, idős teremőrök kérésére – akik felismerték – beírt a vendégkönyvbe, de aggódva érdeklődött, nem lesz-e ebből bajunk, ha kiderül, hogy ő itt járt. Nem lett bajunk, miért is lett volna? Viszont amikor nem sokkal később a „szocialista fegyverbarátság” jegyében a baráti Román Szocialista Köztársaság magas rangú katonai delegációját vártuk, bölcsőbbnek gondoltuk, ha Horthy István koszorúszalagjainak feliratát létráról, hosszú bot segítségével eltüntetjük az egyik szalag alá, hogy a név ne látszódjon.

Kiállításunk megérte a rendszerváltozást, csak 1990 novemberében került lebontásra. Néhány újságcikken kívül, katalógussal, ismertetővel dokumentálható nyoma nem maradt. De régi kollégák, akik akkor részt vettek a közös munkában, 30 év múltán, a 100. évfordulónkhoz közeledve ma is jó érzéssel emlékeznek „a hetvenévesre”.

EXHIBITION MOSAICS FROM THE 1970S AND 1980S

The author writes about the organising process of several exhibitions under her curatorship, which had special scientific significance at the time of their opening. These were as follows: “Selected Military Medals” (1972); “Budavár 1686” commemorating the 300th anniversary of liberating Buda from Ottoman rule (1986); and the exhibition titled “From Decade to Decade” commemorating the 70th anniversary of the institution (1988).

GENREBILDER VON AUSSTELLUNGEN AUS DEN 1970–1980ER JAHREN

Die Verfasserin beschreibt die Entstehungsumstände einiger Ausstellungen aus den 1970-1980er Jahren, bei denen sie als Kuratorin mitwirkte und die in der gegebenen Zeit von herausragender fachlicher Bedeutung waren. Diese sind: „Ausgewählte militärische Auszeichnungen“ (1972), die zum 300. Jubiläum der Befreiung Budas von der türkischen Herrschaft eröffnete „Festung Buda 1686“, sowie die Ausstellung „Von Jahrzehnt zu Jahrzehnt“ (1988), welches dem 70. Jubiläum des Bestehens unserer Institution gewidmet war.

Szoleczky Emese

A MÚZEUM 1978–1989 KÖZÖTT, AHOGY ÉN LÁTTAM

A tágabb és szűkebb környezet

1978. szeptember 1-jén léptem át munkavállalóként először a Hadtörténeti Intézet és Múzeum küszöbét. Ez a küszöb a Tóth Árpád sétány felőli bejáratot jelentette: ugyanis a múzeumiak ott jártak be, ott vették fel kulcsdobozaikat a ma is álló belső barna porta fölkéjében. (Az intézetiek a Kapisztrán téri bejáratot használták.) A múzeumi bejáratnál volt ugyan fegyveres őr, de a kiállítások nyitvatartási idejében a portán Winkler Jakab, a budaörsi sváb „Jaksi bácsi” őrködött; jegyet adott, feltelefonált, ha megjött a csoport, vagy akit vártunk. Egyfajta információs központként tudott mindenről, ami a kiállítási térben történt, a takarítás mikéntjével bezárólag. Nála volt a szinten az egyetlen telefon, amely városi vonallal is rendelkezett, tehát a teremőrök – saját szolgálati helyeiket elhagyva – egyedül innen tudták intézni saját ügyes-bajos dolgaikat, és itt lehetett őket is felhívni, telefonhoz kérni. Jaksi bácsi egyébként a lábára rokkant volt,¹ közvetlen, kedves ember, természetesen svábos akcentussal beszélt a magyart, de amíg német nyelvtudásával a külföldieket is eligazította – és ezt meg is tette –, addig ez senkit nem zavart. Nagy Fradi-drukker volt, fociról mindig kiválóan el lehetett vele beszélgetni. Elsődleges ügyfélszolgálatot is ellátott, tájékoztatott közművelődési ügyekben, és néha a gyűjteményi munkát végző kollegák helyett is ő szűrte meg az ügyfeleket. Akkoriban még állt a Lipótmező, ahonnan rendszeresen kimenőt kaptak bizonyos ápolitak, ezek egy része azonnal fel is látogatott a múzeumba – Jaksi bácsi ezt a problémát remekül kezelte, vagy a teremőrök gondjaira bízva a páciens, vagy ha problémásabb volt, akkor a fegyveres őrök egyikét mozgósította.

Az épületben az udvar felé haladva, a lépcsősorral szemközt a Kisdobos-szobor fogadta az érkezőt, mögötte festett műanyag-üvegablak díszítette a teret, rajta természetesen az éppen hatályos címerrel. Az üvegablak-sor valamikor az ötvenes években készülhetett, egészen a második emeletig, félemeletenként is hasonlóan oldották meg a lépcsőházi dekorációt. A félemeleti Schedel-féle középkori Buda-ábrázolás mellett lehetett feljutni az első emeletre, ahol a korábbi budai hegyvidék és lakóházak idézték meg a korszakot; majd a második

1 Az 1960-as évek elején került a múzeumba, háborús rokkantként trafikosként élt, majd időnként eredeti szakmájának megfelelően kárptoskodott. – HTM Programok – Magazin 1982/83. 7. o.

emeleti lépcsőfordulóban Budavár 1848–49-es ostroma alatt piheghettünk, s végül a második emeleten egy triptichon-szerű kuruc – negyvennyolcas honvéd – vöröskatona ábrázolásával szembesültünk.

Kiállítások tekintetében a totális átalakulás időszakában érkeztem. A földszint déli szárnyában még állt a puritán stílusban készült² Magyarország hadtörténete a honfoglalástól a Rákóczi-szabadságharcig állandó kiállítás (ez volt a legrégebbi, hamarosan el is bontották); mellette a folyosón és a háromosztatú teremben a Magyar Néphadsereg történetét bemutató állandó tárlat már sokkal modernebb installációval, színesebb anyaggal büszkélkedhetett – 1981-re mégis beolvadt az első emeleti kiállítási sorba. Az északi szárnyban a földszinten az 1975-ben nyílt, hét termes, csillogó üveg installációban elhelyezett kézfegyver-történeti kiállítás volt látogatható, hihetetlen mennyiségű anyaggal, nagyon didaktikusan, kronologikusan felépítve az ősember eszközeitől a legmodernebb fegyverekig. E kiállítás kiegészítését szolgálta a folyosón a vadász- és céllövő fegyverek bemutatója, amelyben külön egységet alkottak a régebbi fegyverek töltéséhez használt lőporos palackok, lőporos szaruk és adagolók, valamint a vadászkeszések. – Az első emeleten a déli szárnyban éppen készült és 1979-re meg is nyílt a később nívódíjat kapott Tanácsköztársaság-kiállítás, amelynek folytatásába a második világháború történetét álmodták. A lépcsőháztól elkanyarodva a déli szárny felé az első két terem funkcionált időszaki kiállításokhoz: itt nyílt meg érkezésem után fél hónappal a Stromfeld Aurél életét bemutató, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeummal közösen megvalósított tárlat. – Az első emeleti északi szárny adott otthont az 1848-tól 1918-ig terjedő időszak állandó kiállításának, amely rendkívül látványos volt a színes egyenruhákkal, a dobogókra állított, kifeszített, és így jól megtekinthető 48-as zászlókkal. A háromteremnyi 1848–49-as tárlat révén kapta a múzeum a Művelődésügyi Minisztérium első nívódíját; ezt követte egy terem 1850–1913, majd három teremnyi első világháború. A beépítés két részletben történt, 1848–49 világosabb színű faburkolattal, a többi sötétebbel; a kiállítás látványtervét a Központi Múzeum Igazgatóság (KMI)³ belsőépítésze, Boreczki László tervezte, még a „fás-lambériás” korszakában, de az üvegtárlók már vörösréz szegélyű borítást kaptak. Hámori László vagy Bánkuti Albin, szintén a KMI-ből kivitelezték két lépcsőben az egészet. Akkoriban, mint országos múzeum jogosultak voltunk a KMI igénybe vételére, éltünk is a lehetőséggel. Az installációt külsősök készítették, jellegzetes paravánszerű faburkolatát a terem meg a tárlók lebontása után is majdnem a 2000-es évekig őrizte.

Az első emeleten a hátsó lépcső mellett, a női mosdóval szemben lakott „Kistaki”, azaz Takács Sándor őrnagy, aki a haditechnikai parkok beosztott

2 A hozzá készült kiállítási útmutató 1975-ben jelent meg.

3 A KMI műtárgyvédelemmel, kiállításrendezéssel és múzeumi ismeretterjesztéssel foglalkozott, helyileg az Iparművészeti Múzeum Kinizsi utcai szárnyának emeletén, illetve a restaurátorok a tetőtérben. Csikai László igazgatónak jómagam is többször kézbesíttem levelet (Kinizsi u. 39.). Grafikai- és asztalosműhelyükben panelre szerelték a kiállításokat, aztán felvonultak és a helyszínen összerakták, sőt, ha kellett, be is rendezték. A KMI-ből alakult meg az Éri István (1929–2009) nevéhez kötődő Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ (MRMK), amelyet viszont kiköltöztek a Könyves Kálmán körút 40-be.

referense volt, alacsony termete miatt ragadt rá a becenév. Szobáján túl az Egyenruha Gyűjtemény raktára húzódott, külön bejárattal. Azzal szemben volt egy kétszobácskás rész, ez lett a textilrestaurátorok első műhelye.

A második emeletre a főlépcsőházban feljutva – még nem létezett a látogatói teret leválasztó ajtó, tehát időnként onnan is le kellett tessékelni a látogatókat – már a munkaszobák következtek. A déli szárny felé fordulva először a 8-as szoba: Németh Ferenc fényképész-műterme helyezkedett el, a terem bal oldalán; tőle egy katedrálüveges fa fallal leválasztva lakott az Egyenruha és Felszerelés Gyűjtemény vezetője, akkor éppen Ságvári György. A 7-es szoba a Fotóarchívumé volt, beépített modern bútorzattal, hatalmasnak tűnő kutatóasztallal, élénk társasági és ügyfél élettel: Vajda Pálné Irénke és Kalavszky Györgyi vezetése alatt folyt itt a munka. A 6-os szoba volt elvileg az osztályvezetőé, pontosabban az 1976-ban váratlanul elhunyt Kerekes Zoltán alezredesé; miután vezetőként minden gyarapítási anyag átment a kezén, továbbá széles érdeklődési köre miatt a 48-as zászlóktól a kéziratokig mindennel foglalkozott, egy mini hadtörténeti múzeum áttekinthetetlen és enorm mennyiségű anyaga szaporodott fel a szobájában. Kerekes elvtárs felelt az Emlékanyag-gyűjteményért, amely akkor még nem oszlott kéziratossá és tárgyi részre, s nála leledzett az Adattárba szánt anyagcsoport is. A kor színvonalán 1976-ig ez egy nagyon jól feltárt gyűjtemény volt, viszont állandóan gyarapodott, hatalmas ügyfélforgalommal rendelkezett, így a függőben lévő ügyek mellett az addig módszeresen feldolgozott, ám 1976 után feldolgozatlanul maradt kézirat-halom az 1980-as évek közepére több köbméternyi tömeget alkotott, keveredve az adattári és levéltári anyaggal.⁴ Császár Mihály bácsi mint gyűjteménykezelő a raktárakban és a szobában is előfordult, de a „hatosban” ült az osztályadminisztrátor, Öreg Rozi is. Mellette az 5-ös szobában viszont egyszerre lakott több muzeológus is: Makai Ágnes a Numizmatikai Gyűjteménnyel, Schneider Oszkár bácsi („Oszi bácsi”) gyűjteménykezelővel, Körömi Joachim a Képzőművészeti Gyűjteménnyel. A 4-es szoba a fegyvertörténészek birodalma volt, ahova Lugosi József őrnagy parancsnoksági átköltözése után a Kerekes-féle anyagot áthurcolták. A 2-3-as szoba a Múzeumi Könyvtár otthona volt (ma ez a Könyvgyűjtemény), a 3-as dexionnal már beépítve, a 2-es (a mai Aggházy-terem) a hatalmas asztallal a klasszikus könyvtári miliót sugallva. Az 1-es iroda tulajdonképpen a múzeumparancsnokság három egymásba nyíló nagyszobája volt, ahol középen Vámos Károlyné, Saci trónolt, egyfelől a múzeumigazgató-helyettest, egyúttal gyűjteményi osztályvezetőt, Halápi László őrnagyot, később alezredest „védve”, a sétány felé pedig a mindenkor múzeumparancsnoki irodát, az én pályakezdő időmben Hetés Tibor alezredes, később ezredes székhelyét őrizve. Hetés irodájából nyílt a kiskraktár, amelyben a múzeumi irattár anyaga volt kutatható; már annak, aki tudta, hogy ott van, és bizalmat

4 A szakképzett gyűjteményvezetők hiánya végül 1984–1985 körül a több tízezres Emlékanyag-gyűjtemény kényszer-szülte felosztásához vezetett: ekkor jött létre a mai Kéziratossá, illetve Tárgyi Emlékanyag-gyűjtemény, valamint az addig personaliaként kezelt tárgyak egy része ekkor sorolódott be a többi tárgyi gyűjteménybe. Velük együtt a törzslapok egységes kezelése is megbomlott.

Vajda Pálné Irénke köszöntése nyugdíjazása alkalmából a Fotóarchívumban. Álló sor (balról jobbra): Körömi Joachim, Kalavszky Györgyi, Pogonyi József, Takács Péterné Hajdú Mária, Bezzeg Mária, Csicsely János, Takács Sándor, Szemők Erzsébet, Bosznay Károlyné Rákóczy Rozália, Éder Miklós, Nádas Egon, Hargitai Attila. Ülnek: Hetés Tibor, Vajda Pálné Csizmarik Irénke, Vámos Károlyné Saci, Tonhauserné Margitka – 1981. december

kapott a hozzáféréshez. Hetés levéltáros is volt, akkor készült a múzeumtörténet megírására, kéznújtásnyira tőle ott volt, amiből dolgozni szándékozott.⁵

A második emeleti folyosón, az északi szárny második és harmadik ajtaján át közelíthették meg a látogatók a nagytermet a színpaddal, ahol rendszeresen folytak vetítések. A vetítógéphez a teremből hátul is nyílt ajtó, de a folyosóról is meg lehetett közelíteni a 9-es ajtón át (ez ma a Nándor-terem). A helyiséget akkoriban egy letapétázott farostlemez fallal hosszában kettéosztották, így nemcsak Arnold Ferenc mozigépész, kiállítás kivitelező és, ha villanyról volt szó, mindenes, kapott egy dexionos raktárat a filmek és a legkülönbözőbb kiállítási szerelékek, szerszámok tárolására; hanem mód nyílt arra is, hogy a tárlatvezetők számára a terem leválasztott felében pihenő- és szolgálati helyet biztosítsanak. Szintén érkezésem táján alakíthatták ki, mert a berendezést úgy szedtük össze darabonként, s kiváló hely volt, tágas, a filmek szövege áthallatszott, tehát tudtuk, mikor kell „felkapni” a csoportot, egyébként is Feri átdörömbölt, ha valami gondja akadt az érkezésünkkel. Velünk szemben (ma a parancsnoki előtér) volt

⁵ A múzeumi irattár 1994-ben, Raffay Ernő intézményigazgatása után került le a Hadtörténelmi Levéltárba, mivel ez idő alatt az 1944–45-ös anyag nagy része ismeretlen körülmények között eltűnt.

Múzeumpedagógiai foglalkozás a Bogdánffy utcai általános iskola honismereti szakkörösei részére (Hadtörténeti Múzeum (HTM) Fotóarchívum 60080/fk.)

az országban elhelyezkedő haditechnikai parkokért felelős főmunkatárs, D. Tóth István alezredes szobácskája. Mellette ott volt a műterem (ma adattári raktár, illetve parancsnoki szoba és előtér), bejáratát emeletesre dexionozták, az raktárul is szolgált, de munkaidő végén ebédidőben, hatalmas sakkcsaták is zajlottak itt az emeleti részben. A műteremben pedig a kiállítások előkészítésétől kezdve a grafikai munkákon át mindenféle tevékenység helyet kapott, ez volt Csicsely János és folyton változó munkatársai székhelye. – A nagytermen túl az étterem és a konyha kapott helyet, saját szakácsunk főzött, felszolgálás volt, és hetente kellett befizetni a jóízű házi kosztra Tatiné Milcz Évánál. Az épület sarokrészében, a hátsó lépcső mellett volt a kisklub, amely egyszerre szolgált a kisebb házi rendezvényeket, de itt tartottuk a múzeumpedagógiai foglalkozásokat is.

A hátsó lépcsőtől az akkor még egyben, osztatlanul álló „Zöld terem” felé indulva bal kéz felől három kis szoba volt, amelyeknek egybenyitottsága, illetve külön megközelíthetősége időnként változott, alapvetően a közművelődési részleg lakta: az osztályvezető-helyettes, Rákóczi Katalin, később utódja, Bögelné Ésik Nóra, közepén az adminisztrátor, aki a csoportfelvétellel is foglalkozott, valamint a múzeumpedagógus, Bezzeg Mária. A szemközti oldalon viszont a Kiállítási Osztály vezetője, Gellért Tibor őrnagy, később alezredes székelt, előtérben

Vágó Erzsébet intézte az ügyeket, noha Erzsi akkor már igen jó nevű textilrestaurátor is volt.

Az áttekintés nem lenne teljes, ha gondolatban nem látogatnánk le a pincébe is. Itt voltak a műhelyek: a fegyvermesteré, a fémrestaurátoroké (Nádas Egoné és Hargitai Attiláé), a nagykönyvtár és a levéltár számára itt dolgozott Hordósi László és Nagyné Ilcsi mint könyvkötők, itt volt az asztalosműhely, amelyen közösen osztozott a Múzeum asztalosa, Hudák Józsi bácsi, és az intézmény karbantartó asztalosa, Tóth József. A pincében az északi részen, az udvar felé helyezték el a Képzőművészeti Gyűjtemény anyagát, szobrot, festményt. A mellette levő helyiség a sétány felé eredetileg sportcélokat szolgált, bordásfallal, pingpongasztallal, sőt munka után focizás is zajlott benne. Önzően fájlaltuk, amikor végül festményraktárrá alakították. – A fegyverraktárakat a mostani díszteremből – akkor Tüzerterem néven emlegettük egykori kiállítása miatt – lehetett megközelíteni. A bejárás oda nagyon szigorú volt, viszonylag ritkán és a belépést füzetben regisztrálva lehetett megközelíteni az egyes raktárakat. Ez alól az sem jelentett kivételt, ha éppen rakodni kellett: bár a fegyvertár raktárosai általában maguk is boldogultak, időnként azért sor került egy-egy jóízű rakodásra, dexiont pedig rendszeresen szereltünk az 1980-as években az épület minden részében.

Tárlatvezetőnek érkeztem a múzeumba, egyidőben Györkei Jenő történész Zoltán⁶ fiával, az általános és középiskolás korosztály vezetésére. Mellettünk, egy hónapon belül 10-10 naponként váltva egymást, három nyugdíjas tárlatvezető is dolgozott: Bognár Ferenc ny. százados,⁷ Marosiné Kati néni és Kipián György rendőr alezredes. A feladatszábat, amely naponta és fejenként 4-5 vezetést jelentett, sokszor több tárlatban, reggelente Peres Sándorné Zsóka végezte, ő volt a közművelődési csoport adminisztrátora.

Elvileg egy hónapunk volt arra, hogy az állandó kiállításokban vezetni kezdjünk, onnantól kezdve nem volt kifogás, korosztálytól függetlenül vinni kellett a csoportot. Érkezésünkkor Rákóczi Katalin csoportvezetőnk utolsó hónapjait töltötte velünk, de az 1848-as kiállítás vezetését, általában a kiállítás-vezetés alapjait, módszertanát tőle sajátítottuk el (nem lehet 45 percnél hosszabb, életkornak megfelelő tárgyakra hívjuk föl a figyelmet, ne a tárgyfeliratot olvassuk fel, stb.) Azt mondanía sem kellett, hogy ne betanult szöveget daráljunk el, kérdezzünk és érezzünk rá az adott csoport érdeklődésére, aszerint találjuk mondanivalónkat néhány percben vagy végkimerülésig, ha a helyzet úgy hozza. Nem tudom, életem során hány csoportot vezettem, – általános volt a napi 2-3, nem ritka az 5-6 vezetés, márciusban, a Forradalmi Ifjúsági Napok (FIN)⁸ alatt akadt bizony 10-12 csoport is. És akkor még nem beszéltünk arról, ha a társaság nem egy

6 Györkei Zoltán orosz nyelvű idegenvezetői vizsgával érkezett a múzeumba.

7 Bognár Ferenc hivatásos Horthy-kori altiszt volt, hagyatéka a HTM-ben; 1945 után tiszt lett, 1957-ben nyugdíjazását kérte. Marosiné Kati néni az akkor a Hadtörténeti Intézetben dolgozó Marosi Endre történész édesanyja volt. Kipián György partizán-múlttal rendelkezett, aztán lett hivatásos tiszt.

8 A FIN 1967–1987 között a pártállam által szervezett ünnepségsorozat volt, amelynek keretében 1848. március 15-e megünneplését társították az 1919. március 21-ről, a Tanácsköztársaság kikiáltásáról, valamint a fasiszta megszállás alóli felszabadulás, 1945. április 4-ről történő megemlékezéssel.

Peres Sándorné Zsóka és Bognár Ferenc egy balatonkenesei kiránduláson, 1982 tavasza

kiállítást akart megtekinteni, hanem két-hármat, vezetéssel. A vezetéshez kapcsolódott a II. emeleten a nagyteremben a vetítés, akkor az ember vagy szusszant egyet, vagy elintézte a másik csoportot, aztán rohant vissza, elcsípte a társaságot, s vagy folytatta a vezetést, vagy udvariasan lekísérte a Haditechnikai Parkba további tárlatvezetésre, vagy elbúcsúzott és hagyta őket szabadon nézelődni. A vidéki csoportoknak általában félnapos programot kínáltunk, ezt jól tudták ötvözni a várnegyedbeli sétával, amit aztán a Vár másik végén a palotai múzeumok valamelyikének (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Budapesti Történelmi Múzeum) megtekintésével zártak. Sokan a Hadtörténelmi épületére, környékére is kíváncsiak voltak, s külföldi delegációkat mindenképpen illett körülvezetni a Várban is. A tárlatvezetésnek volt némi sorshúzás-jellege: a termelőszövetkezeti nyugdíjas-csoport után, akikkel interaktív beszélgetésbe bonyolódunk, baljós esetben ott állt egy protokoll-csoport, akik miért is hoztak volna tolmácsot, elvégre a tárlatvezetés idegen nyelven is megoldható, nem? Ha jó napunk volt, ráadásnak megérkeztek az általános iskolások a Nyírségből, a teljes tanerő- és diákkészlettel, hiszen így tudták megoldani a felutazást; apró bakinak számított, hogy a tanulók a Parlament, a Nemzeti Múzeum, a Halászbástya és a Mátyás-templom után már csak egyet szerettek volna: leülni. Meg is tették, ültek a feljáró lépcsőn, vagy a parkban, majszolgtatva a büfében beszerzett rágó gumit, csokit, majd kicsiny, piszkos kezüket az összes szabadon álló folyosói

tárgyon álmodozón végighúzva kettős sorokban, mit sem látó szemmel fegyverzetten meneteltek a szintén holtfáradt pedagógusok után. Nem voltak még párnáink, de ilyenkor a termekben leültünk velük, inkább az élményeikhez kapcsolódva arról beszélgettünk velük, mire jó a múzeum, meséltünk egyes tárgyakról. Rendszeresen fogadtunk katonai delegációkat, különösen a Varsói Szerződés kötelékéből; volt annak valami önkínzó pikantériája, amikor az első világháborús békeszerződések területváltozásait érzékeltető térképet nézegetve a hátunk mögött unokával elsétáló nagypapa dehonesztáló megjegyzést tett adott nemzetre, mi meg ott álltunk magyarul jól tudó képviselőjével – bölcsen úgy tettünk, mintha meg sem hallottuk volna a kommentárt. Az iskolai oktatás elősegítésén túl a Magyar Honvédelmi Szövetséggel közösen a hazafias-honvédelmi nevelés letéteményesei is voltunk.

És ott volt nekünk a Haditechnikai Park. Tavasszal megnyitottuk, ősszel bezártuk. A megfelelő fegyvernemek érkeztek meg – kisebb versengés is folyt – nyitáskor, záráskor, beindították az eszközöket, karban is tartották, ponyválták őket. Az udvaron ősz üstökével a bajszos Sommer Andor nyugállományú ezredes, „Bandi bácsi” volt az úr, nyugállományban, mindenkit lelkesen tegezve, hatalmas hangerővel tartott rendet, harsogva kiosztott mindenkit – a tisztí állomány, aki a házba betért, az 1950-es években vagy a tanítványa, vagy a beosztottja volt. Gyakran a nyugdíjas tárlatvezető „urakat” is befogta, mert kint is vezetni kellett, s mivel ők annak idején részt vettek a park kialakításában – Bognár Feri bácsi még az 1962-ben⁹ saját kezűleg ültetett hársfákra is emlékezett – természetesnek vette, hogy kalauzolni is fognak benne, ha őt éppen más köti le. A park egyfajta zárt játszótérként működött, a szülők, nagyszülők kényelmesen elhelyezkedtek a padokon, békésen olvastak vagy relaxáltak, mialatt a gyermekek boldogan szaladgáltak a haditechnikai eszközök közt, másztak fel a hozzájuk illesztett létrákra – a megnyitás után az első években még hagyták rámászni a haditechnikára a gyerekeket, de aztán balesetveszélyesnek ítélték és tiltottuk. Annál is inkább, mert a Park gyakran szolgált egyéb célokat is: ez volt a szabadtéri kisdobos-, de főleg úttörőavatások színhelye, koncerthelyszín, vetélkedők során is itt „engedték ki a gőzt” a gyerekek, hiszen itt mindig lehetett futkározni. Sok generációt szolgált ki ez a szabadtéri kiállítás, számosan emlegetik és keresik még ma is, jó emlékeket hagyott maga után.

Értelemszerűen a Magyar Néphadsereggel nem kizárólag a park fenntartása volt az egyetlen népszerű kapcsolat. Az iskolás réteg mellett ez adta a látogatói létszámunk gerincét. Számomra közhely, de tény: minden egyes katonaviselt férfi annak idején megfordult a Hadtörténeti Múzeumban, mert alakulata mindenképpen ellátogatott ide. A katonai csoportok történeti-politikai foglalkozásokon vettek részt, amelynek során – filmvetítéssel egybekötve az előadást, majd kiállításnézést – megismerkedtek a Magyar Néphadsereg haladó hagyományával, a katonai eskü történetével, a katonai szövetségi rendszerek tárgyi anyagával, vagy csak egyszerűen kiállítást néztek. Gyakori volt, hogy noha sorkatonai

9 A Haditechnikai Park 1963. április 11-én nyílt meg, a tereprendezés azonban már előző év őszén elkezdődött.

*Katonatisztek a sétányon, a múzeumlátogatás után – 1980-as évek
(HTM Fotóarchívum 78716/fk.)*

bevonulásuk után egy hónapig nem kaptak „eltávozt” – azaz nem mehettek haza –, hozzánk viszont elhozták őket. Embert próbáló napok voltak ezek, mert persze a családnak megírták, hogy nálunk lehet velük találkozni, így aztán jóféle hazaival megpakolva megérkezett a rokonság és tömték az elemózsiát a kiskatonákba, a síró csecsemőt jobb híján a teremőr székén pelenkálták át, a feleségek, menyasszonyok az ablakfülkébe behúzódvá alig győzték kivárni, hogy véget érjen a kötött program. Nem irigyeltük sem egymást, sem a kísérő tiszti-tiszthelyettesi állományt: ilyenkor vezetni vagy rendet tartani, fegyelmezni a világ leghálátlanabb és néha legkínosabb dolga volt, nem beszélve arról a pillanatról, amikor indulniuk kellett vissza, a laktanyába, s az egészen eldugott helyekről is elő kellett keresni az elbújt párokat, búcsúzásra bírni a családokat. – Sokszor úgy hozták fel vidékről a katonákat, hogy az ablakból láttuk: a Déli pályaudvartól egészen a múzeumig kígyózik föl a hosszú, zöld sor. Ennek megfelelően, ilyenkor csatasorba állt minden vezetésképes munkatárs, az alakulat egy része az udvaron időzött, és hagytuk őket önállóan is nézelődni. De rendszeresen jártak hozzánk a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (Szentendre), a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola (Budapest) és a Kilián György Repülő Műszaki Főiskola (Szolnok) hallgatói is, sokszor fegyverbemutatóra, fegyvertörténeti órára, de sűrűn segédkeztek nálunk a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) keretében – vagy rakodtak velünk együtt.

A tömeges látogatások kapcsán egy életre rögzült bennünk, hogy a kiállítási technika sem a gyerekek, sem a felnőttek részéről nem számíthat kíméletre.

Ennek megfelelően például egyetlen kapcsoló megnyomásával induló, „elronthatatlan” villanyterkép mutatta az 1848-as forradalmi hullám terjedését Európában, szépen, időrendi sorrendben.

A kiállítási anyag tárlatvezetéshez történő megismerésében a nyugdíjas kollégák, elsősorban a két úr volt mindenre kapható partner: sokszor játszottuk azt, hogy fejből kellett egy-egy tárgy pontos helyét felidézni, vagy a helymegjelölésből kitalálni, hogy melyik tárgyról van szó. Marosiné később Járfás Bálintné Mici váltotta nyugdíjasként, szegény a gerincével kínlódott mindig, egyébként tanárnő volt, precíz, jól is vezetett, de a játéknak kapcsán mindig felizgatta magát, hogy ő ennyit sose fog tudni – simán tudott. Ehhez folyamatos önképzésre is szükség volt, faggattuk a hadtörténészeket, akik néha továbbképzést tartottak nekünk az újonnan megnyílt kiállításokból; vallattuk a kiállítások rendezőit és a gyűjteményvezetőket, miért pont az a tárgy az érdekes, megtanultuk a technikai jellemzőket és a tárgyak történetét, provenienciáját, ha sikerült információhoz jutni. Mindebből hamar következett, hogy a tárlatvezetések gyakran átcúsztak múzeumpedagógiai vagy szakköri foglalkozásokba – különösen Bezeg Mari túlterheltsége vagy távolléte esetén –, amelyeknek helyszíne rendszerint a kiállítási tér volt, de sokszor a kisklub (ma: Tóth Ágoston terem) vagy a Hadi-technikai Park. Az 1980-as évek végére már rendszeresen tartottunk beosztástól függetlenül új anyagot közlő, ismétlő-rendszerező órákat, szemléltető eszközökben (műtárgyak és azok másolatai) bővelkedő foglalkozásokat.

Egyik büszkeségünk a Tüzérmúzeum létrehozása volt Várpalotán, a Zichy-kastélyban. Gyönyörű, ovális könyvtárterme volt, sötét barna fabútorzattal, remélem, ma is megvan. Nagyon büszkék voltunk a fegyvernemi múzeumra, véltük, ez lesz az első, ott is tip-top volt a felállított haditechnikai eszközök kinézete, benn a kiállítás makettekkel, korszerű installációval igazán vendégcsalogató. Nem mentünk oda gyakran, de azért rendszeresen tartottunk ott is foglalkozásokat és előadásokat gyerekeknek, érdeklődő felnőtteknek, a sorállománynak. Az állandó kiállítás központjában Gábor Áron állt – az ő nevét vette fel később a Múzeum –, de rendszeresen terveztünk bele időszaki tárlatokat is.

A kiállításokat a Kiállítási és Közművelődési Osztály tartotta karban, illetve vett részt a kisebbek építésében, a vándorkiállítások szállításában, összeszerelésében. Az 1970-es évektől országosan meginduló múzeumi közművelődés még ehhez a szintén akkor formálódó látványtervező – grafikus – kivitelező területhez állt a legközelebb, az általános országos gyakorlatnak megfelelően ide sorolták a Hadtörténetiben is. Az Osztály vezetője, Gellért Tibor őrnagy, majd alezredes általában csak ránk hagyta a közművelődési terveket, de utódai, Bárdos Ferenc alezredes, majd pedig Szabó Ferenc alezredes hadseregbeli népművelői alapképzettséggel is rendelkeztek, bár elsődlegesen a kiállítási ügyeket vitték, ők jobban beleszóltak a programok kialakításába, a közművelődési ügyekbe, magában a munkában, a külkapcsolatok katonai és civil szféra felé történő „nyitásban” is aktívabban vettek részt, ha teheték. Dacára a közművelődési részleg kis létszámának (az osztályvezető-helyettes, Ésik Nóra népművelő volt, mai szóval élve andragógiával foglalkozott; a múzeumpedagógus több témában tartott foglalkozásokat; két tárlatvezető és a három nyugdíjas), a feladat meglehetősen

szerteágazó volt, a csapatmunka elkerülhetetlen. Az előkészítés során mi már akkor rendszeresen tartottunk brainstormingokat, amikor ez még bőven nem volt általános – maga a kifejezés is akkor ragadt meg a szókinccsomban. Volt olyan változata is, amikor minden közművelődési téma iránt érdeklődő vagy nyitott kolléga ott szorongott Ésik Nóránál vagy a kisklubban, ontva használható vagy kivitelezhetetlen ötleteket, amíg végül az elgondolás gömbölyű, csiszolt formát nem öltött, ki nem kerekedett.

Természetesen minden működő kiállításhoz hatalmas mennyiségben készült stencilezett, később már fénymásolt feladatlap. A felsőoktatási intézményben tanulók, sorkatonákat oktatók hazafias-honvédelmi nevelésére még füzetszerű kiadvány-sor is készült, amelyet magukkal vihetek. Könnyebb helyzetben voltunk más múzeumoknál, mert számunkra az Magyar Néphadsereg (MN) Térképészeti Intézet sok apró kiadványt – a fentiek mellett buszigénylést, feladatlapokat, képeslapokat, sőt az első programfüzeteket, egylapos szóróanyagokat – gyorsan és költségmentesen készített el. Ma már furcsa arra is gondolni, hogy a foglalkozásokért sem kértünk pénzt, az anyagigény kitellett a költségvetésből. A távollevő budapesti iskolások látogatásukhoz előzetesen buszt igényelhetek, így nem kényszerültek többszörös átszállásra, de időben is jobban jöttek ki.

1979-ben – mint már említettem – megnyílt az új állandó kiállítás-sor következő eleme, amely meglehetősen részletességgel a folyosón és két teremben mutatta be a polgári forradalom eseményeit, majd a Tanácsköztársaság katonai-politikai történéseit monitorlázasostól, egészen a románok budapesti bevonulásáig. E kiállítás kurátora Hetés Tibor alezredes, később ezredes volt, a Múzeum igazgatója, aki a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumból érkezett, ahol akkor a legújabb történeti-muzeológiai elképzelések – mint a múzeumpedagógia, közművelődés, újfajta gyűjtési szemlélet, képzett történész-muzeológus gárda alkalmazása vagy kinevelése és a nagyszabású, külsősökkel készülő kiállítások – bevett dolognak számítottak. Igényes és részletes feliratozást kapott a tárlat, fényképen minden fontosabb szereplő megjelent, de a nagy újítás az volt, hogy a gazdag plakátanyagból úgy válogatott, hogy a plakát sarkában a falragasz egy-egy hozzáke- resett egykorú utcakép barnított fényképén is megjelent. A korabeli politikai elvárásoknak megfelelően a kiállítás vörös hátteret kapott, amely azt jelentette, hogy a teljes hátfalat öntapadó tapétával végig kellett ragasztani. A kiállítás koc- kás kőpadlóját semleges szürke linóleumra cserélték. Nagyon sok 19-es vörös- katona élt még akkor. Az egyikhez magam mentem ki Hetés főnök utasítására, vélhetőleg ő csak a leírt zászlótörténethez akart hozzájutni. Én viszont életem első ügyfelét szenvedtem el, mert Forgács Béla szóban is elmondta, hogy ásta el egy ládában a 39. vörös ezred lobogóját a bukás után, s milyen szomorú lett, ami- kor tönkremenve szedte elő, mert vizet kapott – addigra sikerült restauráltatnunk – és közben unszolt: egyek még a datolyából, de én nem hajlottam a dologra, mert ritkaságszámba ment ugyan, de kőkemény volt és kissé penészes. Erre a kiállí- tásra emelték ki anno a BÁCSKA aknakutató roncsait a Dunából, be is mutatta a kiállítás, akárcsak az érmet, amelyet 1919 augusztusában minden román katona megkapott, aki részt vett Budapest elfoglalásában. Kényes politikai téma volt, de sikerült tárlat, didaktikus, látványos és sajátosan tényszerű. Már tartott a népes és

magas protokollnak a megnyitó-vezetés a folyosón, amikor még utoljára végigküdtek a kiállításon, nézzem át, minden rendben van-e? Megtorpantam az utolsó teremben: a földön munkánadrágban békésen ült Nadas Egon fémrestaurátorunk, és spachtlival halálos nyugalommal kapargatta a linóleumról a festéket, amelyet valaki felrúgott, majd ott hagyott... Míg én idegesen jelentettem neki, hol jár a protokoll, komótosan befejezte a munkát, aztán a hátsó kijáraton át épp csak le tudtunk lépni.

1980-ban Bethlen Gábor születésének 400. évfordulóját ünnepeltük, ennek kapcsán nálunk a Hadtörténeti Múzeumban kapott helyet az első nagyszabású magyarországi emlékkiállítás,¹⁰ amely átfogó képet adott Bethlen Gábor koráról. Bánkuti Imre, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetője volt a kiállítás rendezője, aki avatott kézzel válogatott a Magyar Nemzeti Múzeum, a Hadtörténeti Múzeum, az Országos Levéltár és a Széchényi Könyvtár gyűjteményében őrzött írott és tárgyi emlékekből. A tárlat a déli szárny földszinti részében kapott helyet, elegáns, mohazöld háttérrel, folyamatos üvegvitrinrel a folyosón, hasonlókkal a hármasszobor teremben. Mérföldkő volt ez az időszak tárlat a Múzeum életében, hiszen jeles központi rendezvény és évforduló főszereplői lettünk. A komplexitásra törekvő tárlat megidézte a Bethlen fejedelemmé választását megelőző időköt, okos, áttekinthető rendben tárgyalta Erdély gazdasági, politikai helyzetét. Mindezt akkor, amikor Erdélyről mint a magyar történelem részéről nem volt ildomos szót ejteni a szomszédok érzékenysége miatt, – igaz, egy emelettel feljebb a Tanácsköztársaság kiállításán említésre került a Székely Hadosztály is – Bethlen szerepét pedig történettudományi viták során értelmezték újra. Bőséges és látványos tárgyi anyag érzékeltette a kor fejedelmi pompáját: Bánkuti rendezőként a vonatkozó magyar műkincsek és dokumentumok legjavát sűrítette bele a kiállításba. Ott volt a fejedelem címeres pohara, hímzett mentéje, gyűrűje; külön tárlóban ragyogott a Pálffy-serleg, Brandenburgi Katalin fejedelemasszony esküvői ruhája, igazgyöngyös főkötője és virginálja, pecsétek, násfák, ékszerek, díszövek, adomány- és címereslevelek, hivatalos- és magánlevelek, nyomtatott kiadványok érzékeltették a fejedelmi udvar jólétét, igényességét, szellemi és gazdasági potenciálját.

A mohazöld installáció akkori szemmel nézve kellemes és modern volt, kár lett volna az időszak tárlat után lebontani. Így született meg „A magyarországi feudalizmus korának hadtörténeti emlékei és képzőművészeti alkotásai” című új időszak kiállítás, amelyet 1981. október 29-én mutattunk be a sajtó munkatársainak. A tárlat a honfoglalástól az 1848–49-es szabadságharcig terjedő kilenc évszázadot ölelte fel, s a gyűjteményvezetők szabad kezét kapva ajánlottak bele szívüknek kedves anyagot: metszeteket, festményeket, fegyvereket, felszerelési tárgyakat, zászlókat, kéziratokat és nyomtatványokat, térképeket. A kiállítás sokáig fennmaradt, a látogatók nagyon szerették, élvezet volt benne vezetni is, hiszen kinn volt Feszty Árpád honfoglaló magyar lovasa, a juhcsontból készült török dobókockák, az utolsó budai pasa tábori Koránja, napóleoni falragasz

10 1980. október 7. – december 31., meghosszabbították 1981. március 15-ig. Az intézmény részéről dr. Nagy László történész koordinálta az emlékévben való részvételt.

Tárlatnézés a Múzeum feudalizmuskori kiállításán (HTM Fotóarchívum 84662/fk.)

a „Generális pardon”-ról, azaz a szökött katonáknak felajánlott közkegyelemről, de régi nyomtatványok, uniformis-darabok, továbbá értékes kitüntetések is helyet kaptak benne.

Sokan elfelejtették már, de a 1980-as szovjet–magyar űrrepülés leszállókabinját először nálunk lehetett megnézni az előtérben, örületes tömeg volt rá kíváncsi; a kísérő kiállításban, ahol az űrrepülés magyar műszereit, segédanyagát állították ki,¹¹ nem vezetünk, mert abban a tolongásban nem lehetett. Ilyen azért ritkán fordult elő, igaz, nem volt példátlan.

11 Pille: az űrhajósokat érő sugárzás fedélzeti mérésére fejlesztették ki. Balaton: az űrhajósok információ-feldolgozó és szellemi munkavégző képességének, valamint emocionális feszültségi szintjének fedélzeti megfigyelésére fejlesztettek ki. Ez alkalomra készítettek egy táskadiagnosztikai készüléket, amellyel az fel- és leszállás előtt gyors vérnyomást, pulzust, hőmérsékletet, légzés-funkciót, EKG-t, EEG-t mérhettek. A Magyar Néphadsereg élelmészeti szolgálata különböző kísérleti ételkészítményeket állított össze (az Űrhajós Étlap szóróanyag ennek népszerűsítését szolgálta). Az MTA Magyar Geodéziai Szolgálata, a Mezőgazdasági és Élelmészeti Minisztérium, az Országos Vízügyi Hivatal és a MN Térképészeti Hivatala előkészítésében MKF-6M kamerával növényzeti-, talaj-, víz-, ásványkincs- és geológiai vizsgálatokra alkalmas, hatsatornás felvételeket készítettek. A Bioszféra-kísérletben a Növényvédelmi és Agrokémiai Központ, a Földmérési Intézet, a KGO kézi kamerás felvételeket készített természeti objektumokról és jelenségekről (vulkánok, viharok, geológiai törésvonalak, örvények stb.). A kamerákat, az élelmiszercsomagokat, a műszereket, ezek alkalmazását, az űrrepülés előkészítését, a felkészülés képeit láthatta a kiállításon a közönség.

Kifejezetten a közművelődési részleg szervezte meg a Móra Múzeum révén és áldotta hozzánk az NDK Kultúrszövetsége Hontörténeti Társaságának Ónfigura Szakbizottsága és a weimari Városi Múzeum közös rendezésében 1983. december 15-től 1984. április 8-ig látható Ónfigura-kiállítást, amely egyike lett leglátogatottabb időszakos tárlatainknak. Az idősebb generáció állandóan ólomkatonákról beszélt, nem is javítottuk ki őket, akkor sem, amikor fitymálták a lapos figurákat: bezzeg nekik „teltebb alakú” játékkatonáik voltak anno.¹² A különböző méretű ládikák mindegyike egy-egy gondosan megkomponált, részletgazdag és színes jelenetet prezentált: a leglátványosabb terepasztal mintegy 4000 figurával azt a pillanatot örökítette meg, a mikor Bécs 1683-as ostroma során a keresztény hadak a Kahlenberg lejtőjén át rázúdulnak a várost ostromló török hadakra, a másik a Német Lovagrend 1410-es grünwaldi csatáját láttatta. A többi jelenet dobozba zárva érkezett, volt köztük valóban katonai parádé, postaállomás, de történelmi és irodalmi ihletésű életképek is, minden katonai vonatkozás nélkül: indiánok, piramisépítés, bálozás, vadászat, egzotikus állatsereglet, kocsihajtás, vásár, középkori utcai jelenet. Udvarias gesztus gyanánt a weimariak a magyar történelem egyes harcait is megörökítették, így a kalandozó magyar harcosokat, a Dózsa-parasztháborút, Zrínyi kirohanását. A magasítókra elhelyezett háromdimenziós makettek – diorámák – magába foglaló dobozokba a legkisebbek csak az eléjük helyezett dobogók segítségével tudtak bekukucskálni, s annak ellenére, hogy mérsékelt hírverést kapott, különösen a hétvégén hatalmas tömegben érkeztek a családok, nagyszülők és unokák nosztalgizni: roppant nehéz volt a zárás, s néhány kétségbeesetten jajgató csöppség mindig maradni akart. Nem volt könnyebb az iskolásokkal sem: a kisdíjak rátapadtak a tárlókra, kisebb bokszolás-verekedés alakult ki a népszerűbb diorámák előtt. Dacára annak, hogy miután az NDK-ból érkező szervezők minél hosszabb ideig akartak Magyarországon időzni, ragaszkodtak minden feladat saját kezű elvégzéséhez, s így bizony nyomdahiábák, magyartalan fordítás miatt nemcsak dicséretet, hanem szemrehányást is kaptunk.

1986-hoz is sok újítás fűződik: „Budavár 1686” időszakos kiállításunkhoz külföldi, sőt bécsi kölcsön-műtárgyak érkeztek, s a kiállításához kapcsolódva egy terepasztalos-kivetítő úgynevezett multivideoráma-program készült, jó zenei és hanganyaggal. Igaz, hogy az I. emeleten sikerült neki helyet szorítani (körülbélül a mostani Magyarország megszállása-teremben), számítógépes vezérlése állandó gondokkal járt és gyakran kellett szervizelni, de a mintegy negyedórás élményért szabályosan sorban álltak a látogatók.

Ugyanebben az évben készült el új, négytermes fegyvertörténeti kiállításunk Lugosi József és Kedves Gyula rendezésében. Élénk érdeklődés kísérte, már csak azért is, mert a minden hónap második szombatján összeülő Fegyverbaráti Kör – első társadalmi szervezetünk – tagjai minden alkalmat megragadtak arra, hogy a régi kiállítás megújulásának fontosságát hangsúlyozzák, még több típus,

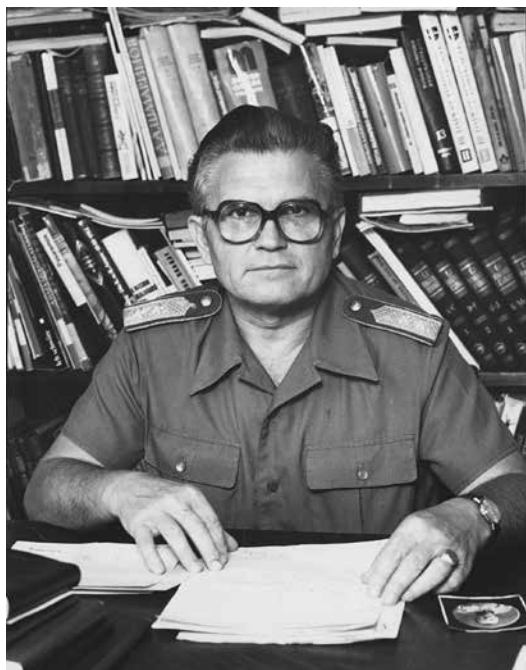
12 A különbség „csupán” annyi, hogy az ólomkatona (Bleisoldat) sokszorosított játékszer, festése nem feltétlenül minőségi és korhű, ellentétben az ónfigurákkal (Zinnfiguren), amelyek német területen nagy hagyományra visszatekintő egyedi készítésű iparművészeti műtárgyak. Elkészítésük, rajzolásuk, vésésük, öntésük és színezésük sok aprólékos kézi munkát, utána olvasást, szaktudást igényel.

A „Spanyol Haditorna Klub” tagjai Buda 1686-os visszavívásának alkalmából tett budavári látogatásuk során a Múzeum kiállításait is korbű rubában tekintették meg. Középen: Bögel Józsefné Ésik Nóra népművelő, osztályvezető helyettes, 1986. augusztus 30. (HTM Fotóarchívum 83630/fk.)

kézifegyver-fajta bemutatását kérjük. Nos, az új kiállítás tömörségében megfelelt a kihívásnak: több fegyver került bele, mint a régi hét termes változatba. – Adigra mi már túl voltunk a „fegyveres alapkiképzésen”: Lugosi Jóska igen nagy hangsúlyt helyezett rá, hogy ne csak beszéljünk a fegyverekről, hanem ismerjük is a főbb típusokat, tisztában legyünk a technikai újításokkal, a mechanikai változásokkal. Ennek érdekében a raktárban is, a kiállításban is jó érzékkel oktattak minket, amikor ideje engedte. Ilyen mélységig a többiek nem foglalkoztak velünk, ők inkább szakirodalmat ajánlottak, egy-egy tárgyról-korszakról osztották meg velünk ismereteiket.

Akkoriban nagyon sok vidéki csoport érkezett, egy-egy gyárból, üzemből, termelészövetkezetből, szocialista brigádok, természetesen jöttek a helyőrségi klubok nyugdíjasai is, többen, mint a fővárosból, pedig az se volt kevés. 1973-tól a tanévhez igazodva megjelenő fekete-fehér, aztán már képes, 1981/82-től már színes borítójú programfüzetet adtunk ki, amelyben életkornak megfelelő

*Halápi László alezredes
(HTM Fotóarchívum
76748-9/fk.)*

kínálattal, javaslatokkal csábítottuk hozzánk a látogatókat.¹³ A pedagógusok számára címszavakban bemutattuk kiállításaink főbb témaköreit. 1982-től a programfüzet – amelyet minden egyes magyar iskolához elküldtünk az Országos Pedagógiai Központ által rendelkezésünkre bocsátott címjegyzék segítségével – magazin-jelleget öltött, már rövid, érdekesítő írások is kerültek bele. Jellemző volt, hogy egyikünk mellett ott volt a földrajzi atlasz, s az érdekesebb helyneveket megnéztük benne. A minden évben ismétlődő borítékcímzés felejthetetlen feladat volt, annál is inkább, mert Zsóka néni és utódai szentül meg voltak arról győződve, hogy a feladatokat közösen kell elvégezni, a munkaidőt pedig rugalmasan kezelni. A munkaidőről – fél kilencre jártunk – azt kellett tudnunk, hogy flexibilis. Főleg a vége. Az is igaz, hogy miután együtt dolgoztunk, jó csapat volt együtt, magunktól is, illetve KISZ és szakszervezeti keretben lazultunk fagylatozva vagy az 1980-as évek második felében pizza-evés közben s szabadidőnk

13 Jellemző volt hangvételére az alábbi figyelmeztetés: „Programfüzetünk minden ősszel megjelenik. Kérjük, hogy a legújabból tájékozódjék. Ha tárlatvezetést, filmvetítést vagy bármi más szervezett programot igényel csoportja számára, szíveskedjék levélben, telefonon vagy személyesen megkeresni a közművelődési csoportot, és közölni a tervezett időpontot, illetve elképzelését a látogatás tartalmáról. Ellenkező esetben fennáll annak a veszélye, hogy nem tudjuk teljesíteni kívánását. A csoport létszáma lehetőleg ne haladja meg a 40 főt. Ha ennél lényegesen többen kívánnak jönni, szíveskedjék lépcsőzetes érkezési időpontokat tervezni. Kérjük, vegye figyelembe, hogy a 45 percnél hosszabb tárlatvezetés a csoport tagjait – önt is –, kifárasztja. Tapasztalataink szerint a 90 percnél hosszabb filmvetítés sem éri el a kívánt hatást. Felbírjuk szíves figyelmét arra is, hogy a késve érkező csoportokkal szemben a pontosan érkező élvez előnyt. Közös közművelődési munkánk minél jobb megszervezése érdekében időben kérjük értesítését, ha a tervezett műzeumlátogatás elmarad. Lehetőségeinkkel és javaslatainkkal készségesen állunk rendelkezésére.”

*D. Tóth István alezredes,
a haditechnikai parkok referense
(HTM Fotóarchívum
76748–80/fk.)*

terhére is szívesen beszélgettünk, szerveztünk közös programokat. Nyugdíjba úgy ment el minden kedvelt munkatárs, hogy többen összedugtuk a fejünket, s archaizáló nyelvű személyre szabott obsitlevelet szerkesztettünk, Csicsely János grafikus cirkalmasan megírta-megrajzolta, majd átnyújtottuk az érintettnek egy házi ünnepség keretében: ilyet kapott például Halápi László alezredes, D. Tóth István alezredes, Pogonyi József, de Árokay Lajos is, aki kiállítási osztályvezetőből ment át történésznek – őt közösen búcsúztattuk az intézetiekkel.

A nőnapok alkalmából természetesen ünnepség volt, de ezt saját erőből oldotta meg az intézmény állománya, arra például emlékszem, hogy Háncs Ernő ezredes, intézményparancsnok-helyettes több alkalommal gitározott ilyenkor, Takács Sándor őrnagy saját verseit adta elő, s általában nagyon vidám hangulatban múltattuk az időt. Hasonlóan kedveltek voltak a Mikulás-ünnepségek, amikor is bizton számíthattunk Bonhardt Attila levéltáros őrnagyra mint Mikulásra – saját gyermekei is az elé járulók között voltak –, Arnold Feri ilyenkor a ritkaság számba menő Disney-rajzfilmek tömegét vetítette le videóról a terem színpadrészén fenn ülő gyerekeknek, illetve a melléjük telepedő szülőknél. Mi, közművelődésiek ilyenkor is „szolgálatban voltunk”: egyrészt le kellett kötni a gyerekeket, másfelől az ötletgazdag csemeték egy része annyira belehergelte magát a játékba, hogy külön felvigyázást igényeltek. A terem berendezéséről (szék, asztal), díszítéséről a fiatalság „önként” gondoskodott, mert ha nem tette, a szakszervezeti titkár úgyis keresztülerőltette volna. Évente rendszeresen kijártunk a szentendrei Anna-völgybe, ahol a honvédüdülő kényelmét és szabadságát élveztük egy teljes napra.

Ezen felül ott voltak a névnapok: egymást mindig megköszöntöttük, de a József, Ágnes, Erzsébet, Ferenc stb. napok alkalmából kumuláltan fordult elő a múzeum állománya egy-egy szobában. Megünnepeltük a „csillagáztatást” is, ilyenkor az előléptetett katona vendéglelt meg mindenkit. Volt úgy, hogy egy-egy ilyen spontán rendezvény estébe nyúlt, s ilyenkor a „nem hagyunk hátra embert” jelisével gondosan bevártuk egymást, hogy legalább az épületből egyszerre, balesetmentesen távozzunk. Ne feledjük, ekkor még nem volt mobiltelefon, így aztán a betelefonáló házastársak megnyugtatója különösen érdekes eredményeket hozott, ha az ünnepelt már nem akart beszélni az otthoniakkal. Megvolt az étrend is, kinél a zsíros vagy tepertőkrémes kenyér, kinél a saját párja vagy anyósa által süített sütemények, amit szinte megköveteltek az ünnepelttől.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az intézmény minden része hasonlóképpen ünnepelt, át is jártunk egymás „rendezvényeire”, összejöveteleire. Voltak visszatérő intézményi sztorik, ezeket ezredszer hallva is pukkadoztunk, de ezen alkalmakkor hallottuk a nyugdíjasként visszajáró munkatársaktól azokról is anekdotákat, adatokat, akiket nem vagy kevéssé ismertünk. Sokkal nagyobb volt az emocionális-emberi kötődésünk is a más intézményrészben dolgozókhöz.

A mindennapos társasági élet-éléshez ott voltak a kávézások. Egy-egy kör nehezen fogadott be új tagot, akárcsak az ebédlőben: az ember gyanútlanul odaült eleinte egy asztalhoz, legközelebb már ráébredt, hogy egy kialakult társaságba, pontosabban valaki „stabil” helyét foglalta el. Ha jó napja volt az embernek, a felszolgáló Marika még időben figyelmeztette. Az ablaktól jobbra álló asztalnál étkezett Liptai Ervin vezérőrnagy, az intézmény parancsnoka, ő bejövetelkor magához intette azt, akivel szót akart váltani, vagy jobban meg akarta ismerni. Voltak munkaebédek is, amikor más múzeumokból jött kollégákat mi hívtunk meg ebédelni, – jó volt dicsekedni a házias koszttal – ilyenkor illett később, a fő roham elkerülése után érkezni.

Visszatérve a programfüzetekre: ebből nőtte ki magát az 1984-re – az első programfüzet megjelenésének 10. évfordulójára – a Tarsoly nevű kiadvány-sorozat, amely egyszerre volt büszkeség tárgya – mi szerkesztettük, első nyomdai tapasztalataimat ennek kapcsán szereztem – és hatalmas viták forrása: a múzeumi tudományos Értesítő ugyanis hosszú idő után, 1987-ben jelent meg másodjára, majd tizenhárom évig ismét szünetelt; a múzeumi tudományos munkatársak így leginkább a Hadtörténelmi Közleményekben publikálhattak. Nagy fontosságot kapott ezért minden egyes kis cikk, amely a Tarsolyban megjelent. Jó példa erre az a lektorálás, amely egy egyenruha-történeti szakkifejezést bírált, mondván: ez sem a diáknak, sem a tanárnak, kizárólag a vájt fülűeknek fog valamit mondani. Erre érkezett a muzeológus válasza: nem kell gügyögés, tanulja meg a tisztelt olvasó a szakkifejezéseket. A gyűjteményvezetők szívesen írtak bele, sőt nevüket is adták a szösszenetekhez; de a „kis érdekes” műfajával mindig baj volt: stílusához, szemléletéhez hozzá kellett szoktatni magunkat, de ebben jelentek meg az első nagyközönségnek szánt tárgyleírások, adtunk hírt külföldi kapcsolatainkról és más országokbeli hadtörténeti gyűjteményekről, itt igyekeztek a muzeológusok választ adni a gyakran ismétlődő látogatói kérdésekre. A programrész ekkor már csak a kiadvány egytizedét foglalta el. A Tarsolynak öt száma jelent meg, aztán

1989-ben már nem készült újabb: ebben bizonyára közrejátszott az igazgató- és rendszerváltás, meg az utóbbi által hozott bőséges publikálási lehetőség.

Az 1970-es, 80-as években a heti múzeumügyelet, mint ilyen, megtiszteltetés volt, kizárólag az erre vezényelt tudományos munkatársak vehettek részt benne. Ennek megfelelően komolyan is vettük, főleg azért, mert szombat-vasárnap ilyenkor az ember valóban a teljes intézményért felelt. És nemcsak magáért az épületért, hanem teljes akciórádiusunkért: illet körüljárni a sétányon elhelyezett haditechnikát, elmenni az elődök által létrehívott Abdurrahman pasa-émlékműig, és megnézni még annak állapotát is. Mi feleltünk azért is, hogy a teremőrök a helyükön legyenek, sőt, szintenként volt egy köztes segéderő, a teremőr csoportvezető, Csaba László, és helyettese, Grúberné Klári. Ők voltak az úgynevezett „előtereselek”: fogadták a látogatókat, és irányították őket a ruhatárba, kiállításokba. Teremőreink – akik hiába igyekeztek az előkelőbb hangzású teremfelvigyázónak tituláltatni magukat – közül 4-5 ember státuszon volt, a két vezető is, a többiek nyugdíjasok, nénik-bácsik. Összesen, két kétheti turnusban 25-30 fős lehetett a gárda, a ruhatárossal együtt – ez mindig vágyott pozíció volt, nem utolsó sorban a csurranó-cseppenő borraivalók miatt. Táská méretű és alakú, lepecsételt, belül kulcstartó kampókkal ellátott, iszonyúan ronda kulcsdobozzal, külön szertartás szerint zajlott a nyitás és a zárás: részese volt a fegyveres őrparancsnok, neki adtuk át az épületet, tőle vettük át reggelente; a teremőr csoportvezető, aki a kulcsdobozzal a kezében nyitott, napközben – ebédeltetve – és a nap végén zárt, valamint az ügyeletes, aki saját pecsétnyomójával pecsételt. Napközben többször is lementünk ellenőrizni és szétkergetni a látogatók tömege dacára csoportba összeverődő, beszélgető teremőröket. Volt néhány teljesen hajmeresztő eset, amikor a nyári melegben édesen alvó teremőrre a látogatók hívták fel kétségbeesetten a figyelmet, mondván: minimum elájult. Szerencsénkre komolyabb baj nem esett, de azért megváltunk egymástól. A teremőrzés naponta 10-12 emberrel zajlott, így elvben nem volt akadály a gondosabb felügyeletnek. Még így is előfordult, hogy az ebédelni induló teremőr lazán rázárta az ajtót a látogatókra, akik később kissé idegesen dörömböltek, amikor ki szerettek volna jönni. De ez csak egyszer esett meg, és hál' Istennek nem velem. Máskor a zaj hívta fel a figyelmet a majdnem-lopásra, akkor szerencsére az őrzők észbe kaptak. Bármilyen hiány, probléma mindig a másik csoport „ideje alatt” keletkezett. Zárásnál pedig mindegyik teremőr ugrásra készen várta, hogy az utolsó látogató is végre kitegye a lábát; azóta tudom, hogy egy nyugdíjas sosem ér rá. Akkor már bőven nem volt rajtuk egyenköpeny, sőt, inkább igazából ők tűntek elrohanó vendégeknek. Én még úgy tanultam, hogy az ügyeletes nem útra készen ballag le zárni, hanem „riglizés” után a helyére megy és onnan távozik. Nem vagyunk egyformák, más nem így csinálta, s ezt a teremőrök alaposan ki is értékelték: X. bezzeg már félkor lemegy, körbenéz, és ha nincs „kapás”, akkor már zár is; Y. hamarabb elengedi a személyzet egy részét, nyáron a ruhatárost, stb. Volt, aki úgy értelmezte a szolgálatát, hogy amint a kiállítás le van pecsételve, akkor ő már száguldhathat is tova, vállá felett vizslátot köszönve. Sok időbe telt, amíg megértettük a teremőrökkel, hogy a kiállításba az ügyeletes megy be először, ő jön ki utoljára, de mindkét esetben illendő együtt nyitni-zárni, és övé a napi elkészítés joga is. Bárdos Ferenc

alezredes volt az, aki a köpeny-ügyben is rendet rakott: akkurátus ember lévén kissé nehezen viselte, hogy az ötletszerű színekben (fehér, rózsaszín, babakék, semmilyen) munkaruházkodó teremőr-hölgyek némelyike kalocsai virágmintát hímzett a galléjára, a férfiak közül viszont néhányan még az inget is levették, s a munkaköpeny alól decensen villant ki a szőrös mellkas és jó esetben az atlétatrikó. Állandó gond volt az ügyeletes közeledtére helyükre rohanó hölgyek balesetveszélye az olajjal tisztított, csillogó, de csúszós márványlapon, kényelmes házi papucsban; míg végre az egyik valóban csúnyán kifecamította a lábát; máskor a „szandálban vagyok, nem kell ahhoz zokni” kérdéskörét járták körbe a munkavállalóval, miszerint: ő itt a múzeum arca. Bárdos alezredes aztán bevezette a keki színű munkaköpenyt a hölgyeknek (nekünk is volt, csak nem kellett kötelezően hordanunk), a sűrke hosszú ujjú köpenyt az uraknak.

Természetesen volt ügyeletes tiszt (ÜTI) is, aki a 48-as kiállítás bejáratával szemben töltötte a munkaidőn túli szolgálati idejét, azonban napközben a saját dolgával foglalkozott – egyfajta tehetetlenségről árulkodott, ha az ember a kiállítással kapcsolatos problémákat nem tudta önállóan megoldani. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy ne tájékoztattuk volna, de polgári alkalmazottként ebben a tekintetben nem kellett követnünk a katonai hierarchiát. Akkoriban egymás mellé rendelve végezte feladatait a két szolgálatot adó, tudván: számíthatunk egymásra, ha komoly gond van, de az ÜTI-k nagy része az Intézetből került ki, s bevallottan nem értett a múzeumi ügyekhez. – A tárlók nem voltak távolról sem annyira biztonságosak, mint manapság. Aluprofilokból rakták őket össze, sokszor külsősök az állandó kiállításoknál, az üveglapok gyakran nem értek össze, köztük rések maradtak, a pozdorja aljzatok és hátfalak tapétázása nem mindig lett tartós, a tárgyak rögzítése sem. Volt rajtuk mit javítani, szombat-vasárnaponként gyakran „ráztuk szét” a fegyveres őrral és az ÜTI-vel, főleg Ravasz István őrnaggyal a kiállítást, ami annyit jelentett, hogy az észlelt hibákat javítani is próbáltuk a magunk szerény eszközeivel (kalapács, szög, csavar, kombinált fogó, drót és damil).

Foglalkozásformák

Kezdetről fogva tartottunk tematikus, a tananyaghoz kapcsolódó múzeumi órákat, velük párhuzamosan az egyes múzeumi anyagcsoportokra is ki kellett térni, főleg a gyerekekre.

Voltak iskolák – például a pusztaszabolcsi – ahonnan a vállalkozó szellemű tanár részletekben, a tananyaghoz kapcsolódva évtizeden át hordta fel a gyerekeket foglalkozásokra. Bízni lehetett a délutáni, napközis tanároknak is, bár ők inkább szabadidős elfoglaltságnak tekintve szakkörre, vagy egyszerűen csak játszani, nézelődni hozták a gyerekeket. Szívesen kísérleteztünk a szakkörösökkel, rajtuk lehetett kipróbálni a múzeumba szoktatás hosszú távú formáját, amely a „mire jó a múzeum?” kérdéstől meséléssel, beszélgetéssel a kiállítások, műtárgyak értelmezéséig juttatta el a gyerekeket.

1983 körül egyszer csak felbukkant az életünkben dr. Sziky Lászlóné, Joli néni, aki ellentmondást nem tűrően közölte velünk, hogy a Vakok és Gyengénlátók

A Wesselényi Sportkör zászlótörténeti foglalkozása a mai Tóth Ágoston-teremben. A kép jobb oldalán Lak Istvánnak, a VGYOSZ látássérült Braille-tanárának dr. Sziky Lászlóné Joli néni mutatja az 1848-as lovassági zászlómásolatot – 1986. február (Magántulajdon)

Országos Szövetségének Wesselényi Sportkörét patronálja és képviseli. Ilyen minőségében pedig elhatározta, hogy a téli, kirándulásra alkalmatlan időszakot kihasználja arra, hogy múzeumba cipeli a társaságot. Óvatosan megérdeklődtek, hogy mégis hány emberről van szó? Ő a legtermészetesebben válaszolta, hogy mintegy negyven főben gondolkozzunk. Sosem felejttem el, hogy nagyjából ez idő tájt léptünk kapcsolatba a Vakok és Gyengénlátók Általános Iskolájával is, ahol az igazgatónő, képzett tiflopedagógus, elmagyarázta az alapvető tudnivalókat: a látássérültekkel maximum tízfős csoportokban érdemes foglalkozni, ehhez sem árt már két-három segédező, a vizuális memóriájukat a tapintás finomságával ellensúlyozzák. Ő nem a múzeumba jövetelt szorgalmazta, hanem azt, hogy az iskolába vigyük ki a múzeumi műtárgyakat.

Ezzel az előismerettel felfegyverkezve kissé kételkedve hallgattuk Joli nénit. Nem tagadom azt sem, hogy a szombati szabadidős programnak szánt foglalkozást erőnket meghaladó vállalkozásnak tartottuk, és arra a kérdésre sem kaptunk egyértelmű választ, hogy mégis, miről, hogyan képzeli el a látogatást. Joli néni – aki pusztán karitatív indíttatásból kötött ki a Wesselényi Sportkörnél, és noha közel negyed évszázada nincs már köztünk, túlzás nélkül mondhatóan a mai napig köztisztületnek örvend a látássérültek körében – semmiféle szakképzettséggel nem rendelkezett, idegenvezetői-túravezetői rutinjától eltekintve. Viszont számos kirándulásra vitte már el népét, néztek templomot, kastélyt, műemléket, bútorokat, és ő abszolút nem látta reménytelennek a múzeumlátogatás ötletét. Ilyen előzmények után azt ötlöttük ki, hogy egy-egy korszakba, nevezetesen a Rákóczi szabadságharcba, majd 1848-ba vezettük be a sportkörösöket. Az első látogatás több mint érdekesre sikerült. A kisklubban U alakban felállított asztalokat valóban mintegy 40-45 ember vette körül, közülük jónéhányan fehér bottal, kísérelvel érkeztek.

*Zászlómásolat
tapintása
(Magántulajdon)*

A kísérők közt számos gyengénlátó is volt, ők izgatottan, mi idegesen vártuk, működik-e a dolog? Letelepedtek az asztalhoz, én pedig középre állva egymás után vettem elő az eredeti tárgyakat, illetve másolataikat, Rákóczi-kori zászlót, süveget, szablyát, pisztolyt. Elmondtam mindazt, amiről úgy gondoltam, hogy érdekes lehet egy átlagos látogató számára, majd egyenként, sorban kézbe adtuk a műtárgyakat. Néhányan felálltak, és elkezdték végigvezetni a látássérültek kezét a tárgyakon. A halk kommentárokból az is kiderült, mit tartanak ők is fontosnak azon kívül, amit mi elmondtunk. Hogy a dolog még különlegesebb legyen, a sportkör tagjai között a legkülönbözőbb képzettségű és végzettségű, eltérő életkorú fiatalok és felnőttek ültek, és akkor még fel sem fogtam, hogy a látássérültség tekintetében szintén erősen differenciált a társaság. A tárgyak körbeadása után azonban megindult a beszélgetés, kérdéseket tettek fel, ők is, én is. A visszakérdés során arra jöttem rá, hogy a vegyes típusú műtárgyak kinézete, a hozzájuk kapcsolódó történeti információ a néhány perces kézben tartás során nem igazán rögzül tartósan. Így az első foglalkozás után azt indítványoztuk Joli néninek, hogy homogén műtárgycsoportokkal próbálkozzunk. Amikor csak kardokat, hidegfegyvereket, zászlókat, kitüntetések, egyenruhákat vittünk be a foglalkozásokra, kronologikus áttekintésben sokkal eredményesebbnek és tartósabbnak bizonyult a tárgyról szerzett tapasztalat, ismeret. A következő években már vérszemet kaptunk: olyan gyűjteményeket is bevontunk a bemutatás körébe, amelyek első látásra teljesen abszurdnak tündek. Így például a Könyvgyűjtemény régi könyveivel, papírtípusok, könyvkötések áttekintésével kísérleteztünk; a múzeum Haditechnikai Makettező Klubja felajánlotta, hogy a legismertebb harckocsik, repülők makettezeit behozza egy foglalkozásra. Tudnivaló, hogy minden makettező rettenetesen félti az általa elkészített miniatűr műremekeket, amelyeknek kiálló széleibe, alkatrészeibe nagyon könnyű beleakadni, s akkor bizony sérül a darab. Még a tulajdonosokat is meglepte, hogy mindösszesen egy antennát veszítettünk a bemutatás során. A Wesselényi Sportkörrel talán éppen annak rendhagyó mivolta miatt, évtizedeken át megmaradt az eleven, baráti kapcsolat. Eljutottunk odáig, hogy egy

bontott kiállításban az üvegből készült tárlókat kollegáim elöl kinyitották, fiktíve berendezték, tárgyfeliratokkal együtt, hogy a társaság tagjai képet kapjanak arról, hogy miként nézhet ki, milyen elemekből épül fel egy számukra élvezhetetlen, de jellemző történeti kiállítás. Ezek a látogatások arról győztek meg, hogy nem feltétlenül kell elfogadni a téziseket, ezzel szemben lehet úgy kezelni a testi fogyatékosokat, mint egy átlagos látogató csoportot. Második alkalommal már nem akadt el a szavam, ha azt mondtam, „láthatják”, „nézd meg”. Itt jegyzem meg, hogy az általános iskolával 1989-re sikerült odáig eljutnunk Göllesz Zoltán vezető tanár segítségével, hogy onnan is érkeztek gyerekek hozzánk, nekik is tartottunk hasonló tárgytípusokra kihegyezett bemutatókat. Ám kapcsolatunk sohasem mélyült el úgy, mint a sportkörrel – a Budapesti Történeti Múzeumban (BTM) Felföldi Andrea találta meg inkább velük a hangot, de ez már az ő története.

Szintén az iskola kezdeményezte a Mexikói úti Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon esetében. A szervezésben Vásárhelyi Gyöngyi tanárnő jeleskedett, aki egyszerre fordult hozzánk, a Magyar Nemzeti Múzeumhoz és a Budapesti Történeti Múzeumhoz azzal a kéréssel, hogy növendékeit a délutáni szabad órákban speciális történelemórákra elhozassa. Ebben az időben akadálymentesítésről csak a nyugati államokban esett szó, és a vakokhoz hasonlóan a múzeumi módszertani könyvtárban is csak elenyésző információt találtunk a velük kapcsolatos lehetőségekről. A Mexikói útiak sérültség tekintetében szintén igen vegyes képet mutattak: a bottal járni képes bice-bócától egészen a kerekesszékesekig széles volt a paletta. A társaság már megérkezésével is figyelmet keltett. Begördült a Kapisztrán térre a busz, kiszálltak a nevelők – akkor még aránylag kevesen voltak, hamar összebarátkoztunk a velünk nagyjából azonos korosztállyal – majd eleinte kézzel, erővel, később már a modernebb buszból speciális emelő segítségével földre eresztették a gyerekeket. Aki tudott közülük, természetesen saját lábán kiszállt. Általában felső tagozatos gyerekekről volt szó, a tananyaghoz kapcsolódó órákra jöttek, mint mindenki más. Nekik nagyon tetszett, hogy a szolgálati bejáratot használhatják, a probléma mindösszesen abból adódott, hogy az első emeleten elhelyezkedő történeti kiállításokhoz nem tudtunk hozzáférni: nyilvános lift nem volt, mint ahogy ma sincs. Így aztán a levéltári teherliftet fogtuk be arra, hogy a súlyosabb állapotú gyerekeket felszállítsuk a második emeletre (az első emeleten az intézmény felé nem volt átjárás a kiállítási térbe), onnan pedig a vállalkozó szellemű tanárok óvatosan leeresztették a kerekesszékeseket az első emeletre. Mindez nem kevés időt vett igénybe, akárcsak a kiállítási tér elhagyása, ráadásul a ruhatárba szánt holmik ügye egy külön procedúra volt, a kabáthalmokkal valamelyikünk elrohant és leadta. A tárlatnézés is lassabban folyt, nehezebb volt mozogni a kiállításokban, a gyerekek egy része nem tudott tartósabban állni, a kerekesszékesek is mindent meg akartak alaposan nézni. 3-3,5 órát vett igénybe egy-egy látogatás, s miután általában uzsonnaidőben ért véget, Gyula bácsi, a nevelőtanár az ily módon elhúzódozó múzeumi órák végeztével nemes egyszerűséggel kiosztotta a magukkal vödörben hozott felvágottas zsemlet, almát, ragaszkodva ahhoz, hogy mi is velük együtt együnk. Így aztán – néha meghaladva a nyitva tartási időt – ültünk például az 1848-as zászlók alatt a dobogón, és vidáman étkeztünk.

Esélyegyenlőség: pihenő kisiskolások az 1848–49-es kiállítás III. termében elhelyezett zászlók tövében... (HTM Fotóarchívum 76613/fk.)

Sokat tanultunk ezekből a látogatásokból, többek közt életszeretetet és vidámságot, mert ezeket a gyerekeket úgy nevelték, hogy mindent megpróbálhatnak, amire képesnek érzik magukat. Így kerülhetett sor arra az 1980-as évek végén, hogy Szabó Eszter népművelő kollégám irányításával vitézkötéseket gyártottunk, ami nem kis ügyességet kívánt – a gyerekeket kísérő pedagógusok egy részének, és nekem sem ment a dolog, a gyerekek viszont élvezték és teljes sikerrel jártak. A foglalkozás végén az I. emeletről „leeresztettük” a gyerekeket a földszintre, aki lejutott, azonnal elbóklászott a még nem látott kiállítás-részekben. A látogatás zökkenőmentessé tételében, amely sok esetben a gyermekek emelgetésével járt, az intézmény fegyveres őrei – ők akkor a mi státuszos állományunkban voltak, – is közreműködtek. Ugyanígy szívesen kapcsolódtak bele a mozgássérült gyerekek „utaztatásába” a fiatal férfikollégák; de aki közművelő tehette, lejött, bár a foglalkozásokat általában én vezettem, a többiek a tanerőkkel beszélgettek, a gyerekek mozgásában, elhelyezkedésében segítettek. Csapatépítésre is jó volt ez az alkalom, de valódi katarzist is hozott valamennyiünknek a gyerekek palástolatlan öröme. A kiállításba jutás, majd az épület elhagyása valós logisztikai kihívás volt,¹⁴ s

14 Az 1990-es évekre mindez megvalósíthatatlanná vált: a kézi erővel hajtott székeket ugyanis nagyobb részben felváltották a motoros vagy elektromos székek, ezek sokkal súlyosabbak, a benne ülők is kiszolgáltatottabbak lettek: ezért sem fizikai, sem lelki okok miatt már nem lehet a hajdani emeletek közötti kézi mozgással kísérletezni. Furcsa, de a kiállításnézések így a földszintre, udvarra, a foglalkozások a II. emeletre korlátozódnak.

hozzátartozott az is, hogy a buszba szállás után a sofőr lassan indult el, a gyerekek ezerrel integettek és kiabáltak, mi pedig zsebkendőt lengetve búcsúztattuk őket. A Mexikói útiakkal nemcsak mi, hanem történész és levéltáros kollegáink is megismerkedtek, miután a repüléstörténetet, a harci járműveket egyszerűbb volt maketten, dián bemutatni, és hozzá előadást tartani. Így aztán Bonhardt Attila, Domonkos György helybe mentek, gyakran 100–120 gyerek hallgatta őket. Vásárhelyi tanárnő egyébként nemcsak múzeumba vitte a diákjait, de arról is gondoskodott, hogy minden évben legalább egy évfordulós történelmi, iskola-történelmi vagy szaktárgyi vetélkedőt annak rendje és módja szerint megrendezzenek. Miután a vetélkedők levezetésében gyakorlatom volt, kézenfekvőnek találta, hogy az általa megálmodott forgatókönyv alapján én vezessem le a vetélkedőket, amelynek zsűrijében ott ült a Nemzeti Múzeum képviselőjében Halmi Lászlóné Ani és valamelyik kollegánk, legtöbbször Kreutzer Andrea. Mindezeket az iskola és alapítványa úgy honorálta, hogy az 1990-es években megkaptuk a Zsótér Páldíjat, s hogy még különlegesebb legyen, mintegy tízünk neve szerepelt az intézmény elismerésén.

Az 1980-as években az iskolatípusok és korosztályok igényeit ismerve és ahhoz igazodva ajánlottunk tananyaghoz kapcsolódó és plusz programokat nemcsak a történelemtanárok, hanem az osztályfőnökök számára is. Arra is fény derült, hogy a kerület óvodásai előszeretettel járnak múzeumba, főleg március 15-e megünneplésére. Ez akkor nagy fölfedezés volt, ma már természetes. Számomra azonban a mai napig megható, ahogy a kiállításához közeledve hallom, ahogy egy szuszra eléneklik teljes '48-as repertoárjukat, miután kórusban előadták a Nemzeti Dalt, vagy valamit a 12 pontból. Igen tanulságos volt velük elbeszélgetni, rávezetni őket arra, hogy mire való a múzeum, mit lehet benne látni, milyen régi egy-egy tárgy – egyáltalán: mi az, hogy régi? Egy-egy alkalmas óvónővel egész kis budapesti múzeumi körutat beszélünk meg, hiszen a többi múzeumban ténykedő kollegával jól ismertük egymást, tudtuk, hogy hol fogadják őket szívesen. Reménykedem abban, hogy valóban múzeumbarát közönséget neveltünk, azzal együtt, hogy a foglalkozás után elpilledve tört ki újra az igazi üdvrivalgás a sétányon levő ágyúknál, amelyekre fel lehetett mászni; némelyikük teljesen fényessé lett a csúszkálástól. Ha másról nem, az ágyúkról megjegyezték a múzeumot.

Egy nap 1982-ben felkeresett minket Mándoki Kongur István turkológus, aki rendkívül büszke volt karcagi kun származására, és arra, hogy elődei fegyverrel védték a hazát. Ennek megfelelően siratta azt a kardot, amellyel gyermekkorában alkalma volt még játszani, le is rajzolta számunkra. Szerette volna ezt valamilyen módon beszerezni, ehhez kért segítséget. Szó szót követett, kiderült, hogy nemrég nősült, kazak (!) nőt vett feleségül, Aisát, akivel hozományként hagyományos technikával készült kazak jurttát kért és kapott: a régi módon, nemezből készültet, csupán faszerkezetű, még a „szögek” sincsenek vasból, hanem bőrből. Hosszan ecsetelte a nemezsátor előnyeit, megemlítette, hogy ez olyan méretű és kinézetű, mint a magyar jurtták voltak a honfoglalás korában. Mi sem kellett több: amikor elpanaszolta, hogy télire nincs hová tennie a féltett darabot, csak annyit kérdeztünk, milyen méretekkel kell számolni? Kiderült, hogy szinte milliméterre épp csak befér a földszinti boltíves termeink egyikébe. Ő boldog volt,

A felállított jurta a földszinti kiállítóterem egyikében. A képen balra hátul Mándoki Kongur István egyetemi tanár, turkológus figyel a foglalkozást – 1983. május 30. (Magántulajdon)

mi pedig izgatottan vártuk a jurta felállítását, amely – mint megtudtuk, – alig néhány órát vesz igénybe, ha az ember gyakorlott. A katonai teherautón elemeiben érkező jurtát lelkesen becipeltük a kiállítási terembe, majd megkezdődött a felállítás. Az egyes fázisokat Németh Ferenc fotós kollegánk örökítette meg, a múzeum fiatalsága pedig teljes jó szándékkal lábatlankodott ott, segítség címen. Mándoki Pista valóban tudta, mit beszél, mert két barátjával és feleségével pillanatok alatt levezényelték a jurta felállítását, hagyva minket is közreműködni. A jurta berendezése a szintén eredeti nemezszőnyegekkel, tárgyakkal vált teljessé, úgy, hogy középre még egy tűzhelyet is sikerült kialakítanunk. Meghirdettük a honfoglalás-korral kapcsolatos foglalkozást, és azonnal betelt a naptár – 1983. március közepétől július közepéig. A jurta tényleg nagyon kényelmes lakhelynek bizonyult, kerek volt a világ, ha az ember benne ült, és magyar mondákat idézett fel benne, aztán a fegyverzetről beszélt. Kisiskolástól felnőttekig érkeztek a látogatók, hogy eltölthessenek néhány percet a sátorban.

Arra viszont azonnal felfigyeltünk, hogy a törökülésben ülő iskolások önfeledten tépkedik a nemezszőnyeget, így átlátszó, vastag fóliával terítettük le azt. Ettől kezdve már nem kellett féltelnünk a berendezést, remek hangulatú foglalkozások

zajlottak a jurtaban, olyannyira, hogy következő évben is nálunk telet. Másodjára már saját kezűleg állítottuk fel, Mándoki Kongur viszont azzal lepett meg bennünket, hogy közölte: egy közös étkezéssel kell megünnepelni a hajlék felállítását. Meg is szervezte, Aisa főzött nekünk speciális főzőedényben valami kazak ételt, a zenét pedig Kobzos Kis Tamás szolgáltatta, akiről tudtuk ugyan, hogy kicsoda, de sose találkoztunk vele addig, az ő révén vendéghelthettük meg a Szórakaténusz Játékműhely vezetőit, Nagy Marit és Vidák Istvánt is. Mándoki révén ismertük meg Lükő Gábor professzor urat, a méltatlanul mellőzött kiváló néprajztudóst is, aki a magyar honfoglaláskori jelképrendszer, a tarsolylemezek László Gyulától teljesen eltérő értelmezésével nyugtázott le minket. És akkor még nem beszélünk arról, hogy egyszer csak csöngött a telefon, és László Gyula professzor is bejelentkezett a jurtanézők sorába. Miután akkor jelent meg az ifjúságnak szóló 50 képpel illusztrált könyve a honfoglaló magyarságról – ezt több csoport magával is hozta a foglalkozásokra – ajándékképpen a Múzeumnak is adott ebből egy példányt dedikálva. Mándoki Pista máskor kazak küldöttséggel érkezett hozzánk, – azok nem hittek a szemüknek, hogy egy egyszerű kerek nemezsátrát ilyen becsben tartunk, oktatási célokra használjuk. El voltak ragadtatva olyannyira, hogy egy halk ígérlet is elhangzott, hogy ajándékképpen kapunk egy saját példányt. Sajnos, nem teljesült, sőt Mándoki sátrát sem láttuk többé: elkeseredve jelezte, hogy kölcsönadva szétrágták az egerek, félig megsemmisült, használhatatlanná lett.¹⁵

Új tevékenységi formát fedeztünk fel magunknak, amikor 1986-ban, Budavár török alóli felszabadításának 300. évfordulója alkalmából a BTM-ből Magyar Károly régészt bevonultatták katonai szolgálatra. Karcsi úgy törte meg a laknnyai élet unalmát, hogy szakmájába vágó kulturális elfoglaltságot szervezett: így jött létre a katonák számára a BTM-mel közösen szervezett vetélkedő, amelyben az alakulatok csapatai egymással megmérkőzve kereshették fel a budai vár török-kori emlékeit, majd adhattak számot tapasztalataikról, tudásukról.

Ebből a kezdeményezésből nőtt ki 1986-ra a jubileum évére a „Hadinapló” című füzetke, amely ugyanezen elvek alapján az összes budapesti középiskolás diákot mozgatta meg: a kapott információkon túl csak a helyszínek bejárásával lehetett megválaszolni a kérdéseket. Óriási sikerrel és lelkesedéssel játszották. Nem csoda, ha a BTM-en kívül a Magyar Nemzeti Múzeum közművelődési részlegét is sikerült bevonni 1988-ban a hasonló elveken összeállított Hadbahívó – Szabadságharcos Őrjárat I. és II. füzetének elkészítésébe,¹⁶ amelynek várossétás részét közösen állítottuk össze, Bona Gábor történész szakmailag ellenőrizte, s a második füzetbe került a három múzeum három kapcsolódó kiállításához tartozó információ és kérdéssor. A kiadványok adott példányszámban készültek el, de még évekkel később is fénymásolatban láttuk őket viszont: kiváló segédanyagot jelentettek a pedagógusoknak.¹⁷

15 Ő maga fájdalmasan fiatalon, 48 évesen hunyt el 1992-ben.

16 A szervezésben együttműködtünk a Fővárosi Pedagógiai Intézettel, a Hazafias Népfront Budapesti Bizottságával és a KISZ Budapesti Bizottságával.

17 Készült 1988-ban egy „Vörös jelek a hadak útján” című városi múzeumi sétás munkafüzet is (szerk. Deme Péter) a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Hadtörténeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum bevonásával.

Az 1986-os vetélkedő döntője a Magyar Néphadsereg Művelődési Házában, a mai Stefánia-palotában. A játékvezető: Felföldi Andrea, a Budapesti Történelmi Múzeum népművelője. A kép jobb szélén sorkatonaként Magyar Károly régész – 1986 (Magántulajdon)

Az intézmény történészei természetesen a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban (TIT) rendezett előadások rendszeres közreműködői voltak, ezért szívesen beajánlották a Múzeumot is az ismeretterjesztés élvonalához tartozó társulatnak. Több évtizedes együttműködésünk során a TIT József Attila Szabadegyetem Történelmi Szakosztályával közös szabadegyetemi sorozatokat hirdettünk meg. Ennek látogatói köre meglehetősen vegyes volt, általában mi adtuk az előadót, a színhely a Kossuth-klub volt. Ott szereztünk előadói gyakorlatot.

Az évek során hasznos és sokoldalú kapcsolatot sikerült kiépíteni az Országos Pedagógiai Központtal. Ennek nyomán ők is hirdették rendezvényeinket, kiállításainkat az iskolákban, ajánlották a tananyag kiegészítéséhez. Révükön Múzeumunk is bekapcsolódhatott abba a folyamatba, amelyet ma a kulturális örökség tárgyi emlékeinek megőrzése néven ismerünk. A történelemtanárok egy része nyíltan hangoztatta, hogy nem szeretne múzeum által szervezett vezetéssel részt venni, hanem saját maga kívánja az ott megtartandó történelemórát előkészíteni és levezetni. Szinte hihetetlen gyorsasággal reagált erre a múzeumi közművelődés: a művészeti múzeumok mellett a történelmi múzeumok is fogadták a szaktanárokat, és számukra segédleteket is készítve képezték tovább őket. Az egyszerű tanárok mellett a szakfelügyelők is kíváncsiak voltak a múzeumok által kínált lehetőségekre, megynként és Budapestről is számtalan esetben fogadtunk csoportosan érkező pedagógusokat.

Kedvenceink közé tartozott az a lelkes pedagógus is, aki az Úttörőszövetség révén keveredett el hozzánk. Ő a budai járás általános iskoláinak közös szabadidős programjaiért felelt, ezt igyekezett minél változatosabbá és érdekesebbé tenni. Kifejezetten olyan vetélkedőkre vágyott, ami ugyan kapcsolódik az évfordulóhoz, de nagyon játékos, már készülődésnél leköti a gyerekeket, és legalább egy forduló sikeres teljesítése után mérheti össze a tudását a maradék 10-12 csapat. Láttunk

Az Országos Hadtörténeti Múzeum 1979. december 2-án megalakult Fegyverbaráti Körének ülése. Az elnökségben (balról jobbra): Krecsmár István nyugállományú rendőr alezredes, Lugosi József főhadnagy, fegyvertörténész, Halápi László alezredes, osztályvezető, dr. Csillag Ferenc ny. ezredes, a Múzeum volt parancsnoka és Temesváry Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum fegyvertörténésze (HTM Fotóarchívum 70757/fk.)

a dologban fantáziát, több éven keresztül a legkülönbözőbb vetélkedőket és feladatsorokat állítottuk össze a gyerekek számára.

Illendő két klubunkról is megemlékezni e helyen.

Minden hónap második szombatján délelőtt 10 órától a Fegyverbaráti kör tartotta összejöveteleit – 1981-től előadással egybekötött nyilvános rendezvényként, amelynek szíve-lelke és kitalálója Lugosi József fegyvertörténésziünk, illetve Temesváry Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertárának vezetője volt.

Rendkívül heterogén társaság volt a kör tagsága, a gyűjtői társadalom teljes keresztmetszete minden szempontból. Nagyon sokat lehetett tanulni abból, ahogyan egymás gyűjteményeit, anyagát nézték, véleményezték, minősítették. Miután a legtöbben nemcsak fegyvert, hanem általában militariát gyűjtöttek, a legkülönbözőbb tárgyakkal, dokumentumokkal lehetett megismerkedni – fénykép alapján. Mert egy kikötés volt: a Múzeumban csak bizonyos alkalmakkor lehetett cserélni, kereskedni – ez örök fájdalom tárgya lett, számunkra azonban elvi-gyakorlati feltételként működött. Papíron több mint 400-an tartoztak a körhöz, minden büntetlen életű magyar állampolgár csatlakozhatott. Jogi, restaurálási, szakirodalmi segítséget is kaptak, akik igényelték. A gyűjteménnyel rendelkezők időszaki kiállításon is bemutathatták kincseiket, sőt, voltak olyan

tárlataink, amelyekre mi is kölcsönkértünk egy-egy darabot. Az 1980-as évek végére a Kör átalakult a Magyar Fegyvergyűjtők és Fegyverbarátok Országos Egyesületévé, túlélte a rendszerváltást: azt követően azonban a legális börzék, csere- és vásárlási lehetőségek száma úgy megnőtt, hogy elvesztette jelentőségét és szép halkan megszűnt.

A Haditechnikai Makettezők Klubja az 1980-as évek második felének születtje volt, rendszeres összejöveteleik minden hónap második szombatjának délutánjára estek (ezt mi magunk alakítottuk így, hiszen a közművelődési csoport egy munkatársa rendszeresen felügyelte ezeket a rendezvényeket). Makettezés a Közlekedési Múzeumban is folyt, de a harckocsikra, katonai repülőkre és hadihajókra szakosodott makettezők önálló egyesületbe tömörültek. Tőlük olyan kulisszatitkokat lehetett megtudni, hogy mitől lehet a legélethűbb a makett, hiszen a haladó harckocsira felcsapó sarat is illik érzékelteni. A fényképek és a haditechnikai leírások elemzése sok időt vett igénybe, sokszor a múzeum zárásáig szórakoztatták egymást és minket. A „figurások” révén a legkülönbözőbb játékkatona-típusokkal – méret, minőség, alapanyag – ismerkedtem meg, némelyik valóban mestermű volt kidolgozottságában, de ugyanez jellemezte a haditechnikai eszközöket is. Akkor még a Mesterségek ünnepe a sétányon kapott helyet, ennek a végéhez csatlakozott sátrával a Múzeum is: mindkét klub „fellépése” óriási siker volt, tömegek álltak körül őket és a sátrat. A makettezőkkel készítettünk nemzetközi huszár-kiállítást – más országokbeli kiállítók is érkeztek, díjazásuk, útiköltségük elszámolása komoly akadályt jelentett akkoriban – volt miniatürizált napóleoni seregszemle, sőt: az Öböl-háború haditechnikáját 1991-ben, szinte azonnal bemutató tárlat is.

Személyi összetételünk

A Magyar Néphadseregére és annak háttérintézményére – hiszen azok voltunk – ma mindenki úgy gondol, hogy ha valahol, akkor ott bizonyára nagyon „vonalas” életvitel folyt, nagyon megszűrt káderekkel. Ehhez képest a vezetésen kívül elég érdekes személyi összetétellel működött a múzeum. Az MSZMP-párttagság a civileknél nem volt elvárás. Kiról-kiről a rendszerváltás kapcsán derült ki a szülők-rokonok ludovikás múltja, a Magyar Királyi Honvédséghez való kötődése, volt, aki hamarabb nyilatkozott, s volt, akiről egyszerűen tudtuk.

Még érdekesebb volt azonban a gyűjteménykezelőként foglalkoztatott öregurak ügye. Első ránézésre látszott, hogy a második világháború előtt már felnőttek voltak. Némelyikükre még a könyökvédő is felkerült, abszolút anakronisztikusan, miközben a leltárkönyvet írták precízen, a mai szemmel nézve gyöngybetűkkel. Mindegyikük különleges egyéniséggel rendelkezett, és mint kiderült, nyugdíjas magyar királyi honvédtisztek voltak, akiket nem hozott zavarba az idegen nyelvek használata, remekül felismerték a műtárgyak jelentős részét. De a legkiválóbb, legáhitottabb „terepszakaszuk” a Fotóarchívum volt. Az hagyján, hogy teljesen pontosan azonosítani tudták a Horthy-kori képeken szereplőket, sokszor a helyszínt is, de élvezet volt hallgatni az általuk folytatott beszélgetést is. Ugyanis

a felismert illetőről nemcsak pontos, sőt, ha magyarosított, eredeti nevét is köztölték, de az illető cögerként, aksként¹⁸ elkövetett viselt dolgairól, beceneveiről is jóízűen beszámoltak. Bármennyire is furcsa, tulajdonképpen kaszinózás folyt a munkaasztal mellett, azonban az együttléteknél olyan sok pozitív hozadéka volt, hogy senkinek nem volt szíve a hangoskodással, nagy nevetésekkel járó diskurálásokat megszakítani vagy tiltani. A sajátjaink mellé időnként teljesen idegen öregurak is érkeztek – például a Hadtörténelmi Könyvtárból Kéri Kálmán vagy Perjés Géza –, egy részükkel a rendszerváltás után lehetett, mint rendszeres olvasóval találkozni a levéltárban illetve a könyvtárakban, de „szocializálódásuk” már jóval a rendszerváltás előtt elkezdődött, amikor be-belátogattak valamilyen szakkérdés tisztázására intézményünkbe. Természetesen nemcsak egymást keresték fel, hanem a muzeológusokhoz is bejáratosak lettek, már azokhoz, akik ezt igényelték és hajlandók voltak időt szánni a terjedősebb beszélgetésekre. – Visszatekintve a vezetés bölcs toleranciáját tükrözte, hogy e két lábon járó „történelmi források” folyamatosan alkalmazták, katonai tudásukat és szakértelmüket értékelték.

A már említett öregurak mellett ebben az időszakban dolgoztak szép számmal fiatalabbak is a gyűjteményekben. A fegyvergyűjteményben lévők általában gyakran cserélődtek, mentek egyetemre vagy főiskolára; az egyenruha gyűjteményben Pogonyi József – eredeti foglalkozását tekintve szabó – még kisebb restaurálásokra is vállalkozott, minden közösségi program lelke volt, remek kapcsolatot ápolt értelemszerűen a textilrestaurátorokkal, Vágó Erzsivel és Takácsné Hajdú Máriával, különösen, miután azok az első emeletre, a gyűjteménnyel szemközti szobába költöztek. Pogonyi utódja Trembeczki Sándor lett, ő is hosszú időt töltött el körünkben. Gyűjteménykezelőként kezdte pályafutását Baczoni Tamás, Bán Attila, Soós Péter is. Egyiküknek sem vált hátrányára.

A múzeumi kiadványok már az én belépésem idején is léteztek, képeslapok, kis füzetek várták a látogatókat. Emlékeim szerint ezeket először Jaksi bácsi, a portás árulta a fürkéből, elég kezdetlegesen alkalmilag, majd a lépcsőfordulóban állandóbb jelleggel beindult az árusítás. Miután a nyomdai termékekből annak idején többezer darabos volt a természetes mennyiség, ezeket tárolni és számon tartani kellett, mint pénzes anyagot. Egy darabig sikerült ezzel a feladattal a közművelődési részleg adminisztrátorait megterhelni, azonban általában mindenki igyekezett magától ezt a hatáskört elhárítani. Így aztán sikerült megbízással felvenni erre a munkára külön egy személyt, Csekő Gyuláné Mártikát, aki remekül kiigazodott a számok között, komoly készletnyilvántartást vezetett, csak abba keseredett bele, amikor a különböző költözések miatt a teljes raktári anyagot meg kellett mozgatni és újra rendezni. Tudnivaló, hogy ebben az időszakban valamennyien remekül szereltünk dexion-salgó állványokat, részint a raktárok számára, de ha szükséges volt, az áthelyezések érdekében is. Ráadásul bekövetkezett a „Zöld terem” felosztása munkaszobákra és raktárakra, amely kétségtelenül lehetővé tette a munkatársak szeparálódását, és átmenetileg megoldotta raktárgondjainkat is, viszont egy kiállítási helyiségtől fosztott meg minket. Mártika és utódai révén gyakran volt alkalmunk a közművelődési anyagot teljes egészében áthalmozni, és a feladat

18 A két háború közti katonai szlengben: akadémikus, azaz valamelyik katonai akadémia növendéke.

nagyágát akkor értjük meg igazán, ha számításba vesszük azt, hogy a könyvtárel-látó révén számos ajándékkönyvre is szert tettünk, amelyeket szintén vinni kellett a költözésekkor, s már létezett diasor az épületről, kiállításokról, haditechnikai eszközökről, sőt sztereó diakorong is. A rendszerváltás előtt Schneider Oszkárné árult könyveket, kiadványokat a félemeleten. Az első komoly áruda már a rendszerváltást követően alakult ki ugyanott, az első eladók Fábíán Zoltán és felesége, Éva asszony, voltak.¹⁹ Azóta sem bonyolított le ilyen forgalmat egyetlen árusunk sem: ők minden könyvet beszerettek, amire történész, muzeológus, levéltáros, vagy múzeumlátogató vágyott, ritkaságokat és kis példányszámban megjelenő aktuális műveket is. A teljes Várnegyed összes tudományos intézményéből érkeztek a megrendelők egy-egy raritás beszerzésére. Ugyanakkor saját kiadványainkat is nagy sikerrel árusították. Őket Földes János és felesége követte, akkor már gyermekek, fiatalok számára is emészthetőbb áruválasztékkal.

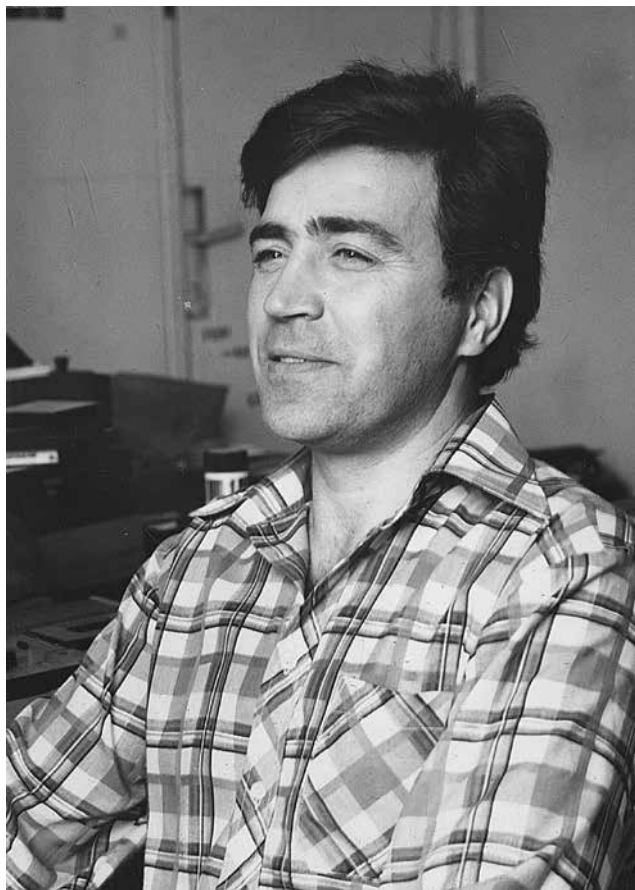
1976-ban megjelent a közművelődési törvény, amelyre intézményünk elsőként közt, mondhatni: még a törvényt megelőzően reagált. Népművelő és tanár szakon végzett munkatársak érkeztek, hozták a kapcsolati rendszerüket. Ez esetünkben elsősorban Ésik Nóráról volt elmondható, aki a Népművelési Intézetből jött hozzánk, s főelőadóként már ott is referense volt a hadseregen belüli népművelőtiszti továbbképzésnek, klub- és kultúrmunkának. Ugyanakkor megvolt a civil kapcsolatrendszere is, amely lehetővé tette, hogy múzeumi foglalkozásokat tartson, tartsunk országsszerte. Visszatekintve a szocialista országok-béli kapcsolatokra, a munkatársak magánútjai révén nyitottan és érdeklődve hallgattunk minden új kezdeményezést, módszert.²⁰

Az 1976-os közművelődési törvény (1976: V. tc.) megteremtette az alapot a közművelődési részlegek létrehozására, de ez nem jelentette azt, hogy a muzeológusok és maguk a múzeumok könnyen elfogadták volna a törvénybe foglalt teljeskörű létjogosultságát. Miután a látogatói létszám abban a korszakban meghökkentően magas volt az egyes múzeumokban és élt az igény a hazai kulturális intézmények megismerésére is – ami egyébként akkor filléres szórakozásnak számított, ezért a családok is megengedhették maguknak akár évente többször is, – a múzeumba járás természetes szabadidős elfoglaltságnak számított. Mivel a múzeumok anyagi támogatottsága nem függött a látogatószámától, még éveken keresztül érezhető volt egyfajta ellenállás, folytak a viták arról, hogy valóban szükség van-e a közönséggel való másfajta, szorosabb kapcsolatra, valóban hasznos-e a gyermekek engedése a múzeum kiállításaiiban, hogy önállóan felfedezve sajátíthassák el a múzeum nyújtotta ismereteket.

A Hadtörténeti Múzeum tudományos munkatársai sem lelkesedtek egyértelműen a közművelődési részleg újfajta, az addig megszokottól eltérő igényeinek kielégítéséért. Noha ez valamennyire érthető volt, hiszen más gyakorlat szerint szocializálódtak, mi úgy éreztük, nem értékelik súlyának megfelelően a közművelődési munkát, kevésbé tudnak a mi kétségtelenül rámenős lendülettel

19 Fábíán Zoltán egyiptológus szülei.

20 Ő szervezte például Budapesten, a művelődési és ifjúsági klubok módszertani tapasztalatcseréjét. („Módszervásár ’73) a művelődési intézményhálózat és a szocialista brigádok kapcsolatát, amely a hivatásos népművelők tanácsadó, segítő tevékenységére fog alapulni.

*Arnold Ferenc
mozigépész,
kiállítás-kivitelező
(HTM Fotóarchívum
76748-83/fk.)*

előadott törekvéseinkkel azonosulni. Vita tárgyát képezte, hogy egy kiállítás tervezése során – ahol úgyszólván sokféle bonyolult, szakmai-kivitelezési kérdés várt megoldásra – milyen mélységig van lehetőség a látogatói igények, közművelődési kérések figyelembe vételére? A felnőttek igényeihez, intelligencia-szintjéhez igazított kiállítást mennyire lehet, szabad-e a korosztályi sajátosságoknak megfelelően interpretálni a gyerekeknek? Az természetes volt, hogy együtt valósítjuk meg a kiállításokat: helyénvalónak éreztük, ha részt veszünk fizikai létrehozásában. Eleinte nem is nagyon volt más választásunk, üveget vágni úgy este 10 tájt tanultam meg az egyik alkalommal. Belénk nevelődött, hogy a kiállításban a rendrakást (kimaradó műtárgyak összegyűjtése, helyrevitele, szemét felszedése, összeseprés, felesleges szék, asztal, stb. kiszállítása) időben el kell kezdeni, főleg, ha nagyobb kiállítás esetén „külsősökkel” dolgoztunk. Elvileg persze mindent rájuk kellett volna hagyni, ám ha az órát néztük, az ember mindig jobb belátásra tért.

Egyébként is elemünk volt a rakodás, cipekedés: a kiadványok ide-oda szállítása, a termék átrendezése foglalkozáshoz, saját vagy befogadott rendezvényhez, vetélkedőhöz. A hangosítást Arnold kolléga biztosította, nagy eséllyel

a legrosszabb pillanatokban sivított, gerjedt a mikrofon. Az önerőből kivitelezett vándorkiállítások²¹ mellett a karbantartási munkákra volt csak elegendő emberünk, tehát egy-egy nagyobb feladatnál, soktermes kiállításnál mindenki ott volt, akit munkára lehetett fogni. Számunkra kellemes kihívás volt a kiállítás építés, nem nagyon törődünk a túlorázással. Összekötött minket a Nemzeti Múzeummal az is, hogy Csonka András, a Nemzeti Múzeum kiváló kiállításrendezője-látványtervezője egy idő után már nekünk is dolgozott.

A mai értelemben vett múzeumi marketing, a közönség tudatos becsalogatása a múzeumba csak annyiban létezett, hogy ha bizonyos létszám – általában 1000 fő – alá esett a napi látogatós szám, igyekeztünk azt feltornászni a katonák segítségével. Egyetlen média létezett, abban rendszeresen helyet kapott a múzeum is: egy háromperces Múzeumi Híradó a Kossuth, később a Petőfi Rádióban. Látogatottság tekintetében akkor az 5-10. helyen álltunk országos viszonylatban.

Az egész időszakra jellemző volt, hogy nem éreztük magunkat egyedül. 1975-től 1988-ig évente egyszer az MRMK megrendezte a múzeumi népművelők országos konferenciáját. Ezen – elmondani is meglehetősen visszatekintve – alkalmanként 180-200 fő is összegyűlt az ország minden sarkából, s lehet, hogy időnként spártaian egyszerű körülmények közt, de annál lelkesebben regisztráltuk egymás eredményeit, akcióit, ötleteit. Ami a fő: ismertük egymást. Vándorgyűlések sora volt ez, éjszakába nyúlóan beszélgettünk és énekeltünk (népdaloztunk) a miskolci vagy sárospataki csillagos ég alatt, de megfordultunk Pécsen, Szekszárdon, mindig új és új témaköröket körüljárva, hazai és nemzetközi példákkal. Akkoriban nagy kincs volt egy külföldi szakmai utazás. Emlékszem például, milyen érdekesnek találtuk 1985 körül Vámos Éva, a Műszaki Múzeum vezetője elbeszélését, aki az USA-ban az egy szem eredeti műtárgy köré felépített kétszintes, installációs ötletekkel és segédanyagokkal felturbózott múzeumról mesélt, ahol az egy darab műtárgy – és így a teljes műtárgyállomány – 100%-osan restaurált volt (nálunk jóval alacsonyabbak voltak a mutatók!), és ahol már akkor bennalvós éjszakai programokkal várták a gyerekeket.

Tudtunk egymás „viselt dolgairól”, aktuális munkáiról, rendszeresen el is látogattunk egymás múzeumaiba. Különösen szoros kötődés létezett a Magyar Nemzeti Múzeum (Lovas Márta, Kesik Gabriella), a Budapesti Történeti Múzeum (Felföldi Andrea, Király Elvira) és a Munkásmozgalmi Múzeum (Kántor Judit) közművelődési területének művelői és történeti muzeológiára specializálódott munkatársai között. Jómagam évente többször kimentem az akkor felívelésnek induló Skanzenbe (Káldy Mária, Kovács Judit, Loszmann Ági), mert ott is folyamatosan születtek a közművelődési újítások, ötletek, mindig lehetett valamit tanulni, illetve ötletelni. Gyűjtöttük Téka nevű kis kiadványukat, tőlem

21 A legjelentősebb a 24 vitrinben 160 fegyvert bemutató „Elődeink fegyverei - fegyvereink elődei” című volt, mely 1981 szeptemberében a Fegyveres Erők Napján indult hódító útjára és szabályosan széteséséig – az aluprofilos keretek adták fel – jártuk vele az országot. A kölcsönző elvitte adott helyszínre, a séma szerint felállította; évente 20-25 helyszínen fordult meg, 40-50 ezer fős nézettséggel. A munkatársak felváltva kísérték – a megnyitó személye általában valamelyik fegyvertörténész vagy tiszt volt – így ránézhattünk az állapotára és ha kellett, a kivitelezők közül egy-kettő út közben javította.

telhetően dicsértem is. Öröm volt látni, ahogy a nemzeti hagyományok ápolásának egyik kiemelt helyszínévé válik fennállásának fél évszázada alatt. De rendszeresen szembesültünk a Néprajzi Múzeum (Mészáros Johanna, Csók Márta, Bors Zsuzsa), a Pest Megyei Múzemigazgatóság (Szabó Éva), Szeged (Lipták Mari) erős szakmai jelenlétével is. Gyakran szerveztünk mindegyik intézményre kiterjedő, közös akciót, s annak ellenére, hogy mindegyik társulatnak megvolt, illetve kialakult a jellegzetes profilja, szerettünk együtt dolgozni. Ha nagyobb volumenű, az egész szakmát érintő kérdésről volt szó, akkor mindenképpen egyeztettünk a többiekkel. Véleményük, hozzáállásuk akkor is számított, ha nem megerősítettek, hanem lelomboztak minket. Érdekes ma visszatekintve látni, hogy az „ősbölnyekkel”, akikre akkoriban mint a múzeumi közművelődés ikonikus alakjaira felnéztem, nagyjából egyidőben kezdtük a szakmát, így ma, amikor beszélünk, meglepve fedezem fel, hogy a magam módján én is közéjük tartozom, még ha „pályaelhagyó” vagyok is.

Mert 1989–90-ben, amikor a Gyűjteményi Osztályon megürült a Kéziratos Emlékanyag-gyűjtemény és az Adattár – a kettő együtt járt akkoriban – vezetői helye, felajánlották nekem a váltás lehetőségét: tudták, hogy tudományos munkát szívesen végzek, én viszont fejlődésre, tanulásra vágytam, új kihívásnak tekintettem a gyűjteményi munkát. Sokak szerint máig nem tudtam levetkőzni a „közművelődési” szemléletmódot – úgy vélem, ebből a kiállításépítésekben, publikációkban, előadásokban nagyon sokat profitáltam.

THE MUSEUM BETWEEN 1978 AND 1989, THE WAY I SAW IT

The author presents the atmosphere characterising the Military History Museum, one of the cultural centres of the Hungarian People's Army, at the time she started to work there. In her memoirs, she discusses the building's arrangement, the exhibitions, the colleagues, and how Hungarian museums experienced the "glory days" of museum education in the 1970s and 1980s.

DAS MUSEUM ZWISCHEN 1978 UND 1989, WIE ICH ES SAH

Die Verfasserin beschreibt in dem Aufsatz das Milieu, welches bei ihrer Ankunft charakteristisch für das – in dieser Zeit als kulturelles Zentrum der Volksarmee fungierende – Museum für Militärgeschichte war. In ihren Rückerinnerungen behandelt sie die Einteilung des Gebäudes, die Ausstellungen, erzählt über die Arbeitskollegen und darüber, dass die ungarischen Museen in den 1970er und 1980er Jahren das erste große Zeitalter der öffentlichen Bildung erlebten.

Závodi Szilvia

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM REKONSTRUKCIÓS
ÉS BŐVÍTÉSI TERVEI AZ 1980-AS ÉVEKBŐL

A budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum a Budai Vár területének északnyugati sarkán helyezkedik el, a Kapisztrán tér,¹ a Tóth Árpád sétány,² az Anjou bástya³ és a Budapest, I. kerület Polgármesteri Hivatalának épülete által körülhatárolt részen. Az épület Kapisztrán téri (déli) szárnya megőrizte eredeti klasszicista arculatát, míg a Tóth Árpád sétányra (nyugati) és az Anjou bástyára néző (északi) homlokzatát többször átalakították. Az épület udvarában 1987 és 1990 között végzett ásások a budai Várhegyre települt, 13. századi város falának maradványait tárták fel, amelyhez egy torony is tartozott. Az épület nyugati szárnyának alapjai erre a középkori városfalra épültek. A városfáltól délre két, 14. században épült középkori ház alapjai is előkerültek.⁴ A második világháborút követő helyreállítási munkák során a városfalhoz közel fémöntő kemence maradványaira bukkantak a régészek, amelyek arról tanúskodnak, hogy itt a 13. században ipari tevékenység is folyt. A két házat a középkor folyamán legalább egyszer átépítették; az épületek megérték a török kort is. Egy, a török korban Budáról készült metszet sűrűn lakottnak ábrázolta a területet, azonban az 1686-os ostrom utáni ábrázolások pusztasággként jelölik, ami nem meglepő, mivel a Budát ostromlónak itt sikerült először betörniük a várba.⁵

A hely hadászati fontosságát jellemzi, hogy az 1696-ban készült budai házjegyzék már két új kaszárnyát (Soldatenhauser) említett ezen a területen, amelyek a nyugati bástyafalra merőlegesen álltak.⁶ Azonban ezek az épületek a többszöri átépítés ellenére sem elégitették ki a katonai hatóságok igényeit. A főváros 19.

1 A terület 1922 óta viseli ezt a nevet, ekkor állították fel Damkó József Kapisztrán Jánost ábrázoló szobrát, amelynek talapzatát Foerk Ernő építész tervezte. (Lásd https://www.kozterkep.hu/~1724/kapisztrán_szent_janos_budapest_damko_jozsef_1922.html. Megtekintés: 2018. május 6.) A tér előzőleg (Nándor tér – 1874), Garnisons Platz (Helyőrség tér – 1952), Helyőrségi templom tér, Ferdinand Platz (Ferdinánd tér – 1835), Nádor tér (19. század közepe), Joseph Platz (József tér), illetve Franziskaner Platz (Ferencesek tere – 18. század) szerepelt. *Ráday* 2004. 263. o.

2 A sétány 1946 óta viseli a költő nevét, előzőleg gróf Bethlen István bástyasétány (1931), Bástya sétány (1874) és Bastei Promenad (19. század) néven szerepelt. *Ráday* 2004. 505. o.

3 1953 óta viseli ezt a nevet, előzőleg Prímás bástya (1924), Nándor bástya (1874) és Ferdinand bastei (Ferdinánd bástya – 1830-as évek) volt a neve. *Ráday* 2004. 71. o.

4 *Farkas – Jankó – Szíjj* 2003. 10. o.

5 *Korsós* 1993. 4. o.

6 *Farkas – Jankó – Szíjj* 2003. 10. o.

századi nagyarányú fejlődésével a katonai parancsnokság is lépést kívánt tartani,⁷ ezért az új kaszárnya felépítésének ügyét már 1841-ben tárgyalták az illetékes katonai szervek. A régi laktanyaépület lebontását és helyette egy nagyobb kaszárnyaépület felépítését 1843-ban rendelték el.⁸

A tér északi oldalán áll a mai Budavári Önkormányzat (a volt Állami Nyomda) épülete, amely eredetileg Kimnach Lajos építőmester 1827 és 1834 között épült kétemeletes klasszicista lakóháza volt.⁹ Ennek nyugati falához csatlakozik a hajdani kaszárnya déli szárnya, a mai Hadtörténeti Intézet és Hadtörténelmi Levéltár épületrésze. A kaszárnya nyugati szárnya – a Hadtörténeti Múzeum – homlokzatával a Tóth Árpád sétányra néz; rövidebb, keleti homlokzatával zárja le az így kialakult Kapisztrán teret. Az építkezés 1844-ben kezdődött és 1847-ben fejeződött be. A tiszti szárny (a későbbi Kapisztrán térre néző déli épületrész) teljesen elkülönült a legénységi szárnytól (a mai Tóth Árpád sétánnyal párhuzamos nyugati épületrésztől). Az új kaszárnya kivitelezését versenytárgyaláson ifjabb Dankó József budai építőmester nyerte el. Az építkezés Josef Glaeser mérnök-őrnagy felügyelete alatt zajlott, aki mint a Budai Erődítési Igazgatóság parancsnoka fontos szerepet játszott a tervek készítésében és módosításában is.¹⁰

1849-ben Buda ostroma során az épületet több ágyúgolyó-találat is érte. 1869-ben a laktanya udvarának északkeleti sarkában tizennégy lovat befogadó istállót alakítottak ki. Az északi szárny 1892-ben Hoepfner Guido tervei alapján készült el.¹¹

1926-ban kezdődött meg a nyugati – legénységi – szárny átalakítása – Gyulányi István tervei szerint – a Hadimúzeum céljaira. Valószínűleg ekkor építették ki kétemeletesre a mai Kapisztrán tér 1. számmal (Budavári Önkormányzat) határos, rövid keleti oldalszárnyat.

Az átalakított nyugati szárnyat 1929-ben adták át a Múzeum számára, a térre néző szárny továbbra is kaszárnya maradt. Az új épületben az első kiállítás 1937. május 29-én nyílt meg.

Az épület a második világháború alatt, 1944 decembere és 1945 februárja között a bombatalálatok, tüzéségi lövedékek és aknák pusztító hatására 80%-os kárt szenvedett, a külső főfalak 30%-a, a tetőszerkezet 75%-a elpusztult.¹² Ugyan 1945 májusában megkezdődtek az épület helyreállítási munkálatai, a tényleges rekonstrukciós munkákat Legény Zoltán építész tervei alapján 1947-ben kezdték el, a helyreállítás 1952-től Imrényi Szabó Imre mérnök vezetésével nagyobb ütemben folyt. Elsőként az összeomlott délnyugati szárnyat építették újjá.¹³ A Kapisztrán téri főhomlokzatot eredeti formájában rekonstruálták, a nyugati szárny homlokzatát átalakították: az előtte lévő toszkán kapuzat oszlopait gö-

7 Korsós 1993. 6. o.

8 Sisa 1980. 26. o.

9 *Fónagy Zoltán*: Kapisztrán tér 1. – Állami Nyomda, Városháza. <http://budavar.btk.mta.hu/hu/utcak-terek-epuletek/kapisztran-ter/54-kapisztran-ter-1-allami-nyomda-varoshaza.html> (Megtekintés: 2018. május 6.)

10 Sisa 1980. 23. o.

11 Sisa 1980. 27. o.

12 *Hetés* 1987. 7. o.

13 *Hetés* 1987. 32. o.

rög dór formában átfaragták és tetején mellvédrácsként egy lebontott Hild-féle épület klasszicista folyosórácsát használták fel.¹⁴ A kapubejárat tölgyborítású részeit klasszicizáló stílusban építették újjá. Az 1849-es várostrom idejéből származó, a magyar tüzérseg belövéseit idéző és a homlokzatba falazott golyókat változatlanul meghagyták. Az 1892-ben épült északi toldalékszárny eklektikus homlokzatát a déli szárnyéhoz igazították, belső kiképzését megváltoztatták, így például a földszinten két emelet magasságú csarnokot alakítottak ki.¹⁵ A felújítási munkálatok ideje alatt az egész épületegyüttest átadták a későbbi Hadtörténeti Intézet és Múzeum számára.¹⁶

1964-ben az intézmény udvarán kétszintes raktárépületet emeltek, ám az sem enyhítette az elhelyezési gondokat. Az 1970-es években már napirendre került egy újabb építmény létrehozása is.¹⁷

1979. június 1-jén a Közületi Beruházó Vállalat¹⁸ megrendelte a Budapesti Városépítési Tervező Vállalattól¹⁹ a Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukciós

14 *Sisa* 1980. 29. o.

15 *Hetés* 1987. 32. o.

16 A Hadtörténeti Intézet és Múzeum háború utáni történetéhez lásd: *Závodi Szilvia*: Adalékok a Hadtörténeti Múzeum háború utáni történetéhez. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 13. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2012. 285–302. o.

17 *Farkas – Jankó – Szíjj* 2003. 11. o.

18 1971 óta létező vállalat (KÖZBER) széleskörű tevékenységi körrel, köztük a beruházás- és építményfenntartás szervezése, lebonyolítása és beruházási fővállalkozás. (A honvédségi beruházások általános lebonyolítója volt.) <http://www.kozuleti.com/hun/cegadat.php?id=10013230> (Megtekintés: 2018. május 6.)

19 A Fővárosi Tervező Intézetet (FŐTI) 1949-ben a háború utáni helyreállítási és városrendezési tervek elkészítésére és a budapesti műemlékek feltérképezésére hozta létre Budapest főváros vezetése. Az intézetet 1950-ben három vállalattá bontották szét, majd ezek közül kettőnek az újraegyesítésével 1952-ben létrejött a Budapesti Városépítési Tervező Iroda, későbbi nevén Budapesti Városépítési Tervező Vállalat (BVTV vagy BUVÁTI). A megalakulástól kezdve a vállalat egyik legfontosabb feladata a főváros városrendezési problémáinak megoldása volt. Az építészek mellett közlekedési szakértők, közgazdászok, egyéb tervezési szakemberek és fényképészek dolgoztak az intézményben, ahol építészeti, gazdasági és szociológiai kutatások is folytak.

Az 1950-es évek végén a tömeges lakásépítés vált a városfejlesztés meghatározó programjává. A BUVÁTI részt vett a nagy lakótelepek tervezésében, ami hosszú időn keresztül stabil gazdasági-szakmai helyzetet biztosított a vállalatnak. Az 1970-es évek elején már több mint 700 fő dolgozott a cégnél. A lakóépületek tervezése mellett jelentősek voltak a középület-tervezési munkáik is.

A vállalat fejlődésében döntő változást hozott a lakásépítési program leállítását. A munkatársak létszáma fokozatosan csökkent, sokan kiváltak, önállósultak. Az 1992-ben részvénytársasággá alakult BUVÁTI-t 1997-től számolták fel. A főváros – a cég városrendezési szakembereire támaszkodva – még ugyanabban az évben megalakította a Budapest Főváros Városépítési Tervező (BFVT) Kft.-t. http://maimanohaz.blog.hu/2016/11/03/valtozo_budapest_valogatás_a_budapesti_varosepitesi_tervezo_vallalat_ritkan_latott_fenykepeibol (Megtekintés: 2018. május 6.)

és bővítési tanulmánytervét.²⁰ A megrendelésben a következő – a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által benyújtott – kérések figyelembe vételét kérték:²¹

1. Szükséges az 1869-ben épített, úgynevezett „Török istálló” elbontása után, a helyén és a mellette lévő foghíjterületen új, az intézményhez szervesen kapcsolódó épületszárny megépítése, benne egy 200 adag kapacitású konyhával, 80 férőhelyes étteremmel, valamint két férőhelyes irodákkal.

2. Elvárt a Kapisztrán téri szárny²² tetőtér-beépítése, ahová a tervek szerint restaurátorműhelyek és irodák kerülnek.

3. A múzeumi épületszárny főbejáratának előterét az udvar felé bővíteni kell.

4. A múzeumi szárny földszintjén egy kiállítótermet keskenyfilm vetítésére alkalmas előadóteremmé kell alakítani.

Összefoglalóan a megrendelők az alábbi elvárást fogalmazták meg a készülő tervekkel szemben: „*A múzeum épülete elavult, túlzásfolt, kibaszaltsági foka kedvezőtlen, a követelményeknek egyre kevésbé felel meg, meg kell tervezni az épület teljes rekonstrukcióját. A tervezett bővítéssel felszabaduló tereket kiállítóterré, a rosszul hasznosítható irodákat raktárrá kell alakítani.*” Felhívták továbbá a tervezők figyelmét arra, hogy az épület műemlék, így egyeztetni kell majd a tervezés során a Budapesti Műemléki Felügyelőséggel.²³

1980 nyarán Háncs Ernő alezredes²⁴ feljegyzésében pontosította a Hadtörténeti Intézet és Múzeum elvárásait.²⁵ Az épületrekonstrukciót és a bővítési igényeket a következőkkel indokolta: „*A Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményeinek növekedése az elhelyezési körülményeket tekintve már a szükségmegoldásokat is kimerítette. A raktározási gondok más munkaterületek lehetőségeit is korlátozzák, így kibatnak az egész intézmény működésére, valamint a hatósági előírásokat sem lehet emiatt maradéktalanul betartani. A gyűjtemények gyarapítása az intézmény alapvető feladata, ennél fogva a növekedés természetes folyamat, ami az eddigi tapasztalatok szerint évente 120–180 köbméternyi új teret igényel. A fentiek figyelembe vételével a jelenlegi és az elkövetkező 15–20 évre várható elhelyezési feladatok megoldása elkerülhetetlenül új létesítmény megépítését igényli. Emellett a jelenlegi épület felszabadított részeim új raktárak, kiállítási termek, munkaszobák, műhelyek kialakításához részleges belső átépítés szükséges. Mindezzel egyidőben célszerű elvégezni a jelenlegi műemlék épület állagmegóvását szolgáló felújítást is.*”

20 Budapesti Városépítési Tervező Vállalat Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukció és bővítés tanulmányterve (építésztervező: Hátori Béla) törzsszám: 8–2350–1/79.IV. 1980. december.

21 A Közületi Vállalat megrendelése, 1979. június 1. In: Tanulmányterv 1980.

22 Valószínűleg az egész régi épületet értik alatt nem csak a déli szárnyat.

23 A Budapesti Műemléki Felügyelőség 1957-ben alakult, ugyanúgy, ahogy a hatósági felügyeletét ellátó Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség. Feladata a budapesti műemlékekkel kapcsolatosan végzett munkák szakfelügyeleti, hatósági teendőit ellátása volt. *Fekete Ilona*: Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. *Világosság*, 46. évf. 6. sz. 2005. 105. o. <http://www.vilagosság.hu/pdf/20050902150003.pdf> (Megtekintés: 2018. május 6.)

24 Háncs Ernő alezredes (később ezredes) a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokhelyettese 1975 és 1986 között.

25 Háncs Ernő alezredes feljegyzése, 1980. július 2. In: Tanulmányterv 1980.

Az intézmény elképzelései szerint az új, többszintes épület felépítése elengedhetetlenül szükséges az udvar utcára nyitott részén (tehát a telek-foghíjon), magában foglalva a jelenlegi „Török istálló” földszintes épületét is. A tervek szerint itt kapna helyet több iroda, az étkeztető bázis (konyha, étterem, raktárak), az alagsorban öltözők és mosdók, valamint egy teherfelvonó. A régi épület újonnan létrehozott tetőterében munkaszobák sora, a textilrestaurátor-műhely, a fotólabor és a képzőművészeti raktár helyezkedne el. A Múzeum második emeletén a jelenlegi étkeztető bázis, moziaterem, fotólabor, Fotóarchívum, gyűjteménykezelő szobák helyén kiállítási termek lennének. Az északi szárnyban lévő „Zöld terem” átalakításával kézraktárak és gyűjteménykezelői szobák jönnének létre, és itt lenne a Fotóarchívum új helye. A „Tüzerterem” előadó- és moziateremmé alakulna a hozzá tartozó előtérrel. A múzeumi bejáratnál 200 álló személy befogadására alkalmas előcsarnok kerülne kialakításra. A déli, intézeti épületszárny felszabaduló irodáinak helyén – a válaszfalak elbontásával – raktárak jönnének létre. Megtörténne az udvar teljes kikövezése, a tetőzet megújítása és a külső homlokzat teljes körű felújítása.

A tanulmányterv a megrendelésben megfogalmazottak szem előtt tartásával két alternatív megoldást javasolt. Az első változatban az új épületszárny a „Török istálló” megtartásával készült volna el, csak az amúgy sem eredeti tetőszerkezetet bontották volna vissza, megtartották volna a belső teret, három szintet húztak volna még fel és beépítették volna a tetőteret. A második variáció a „Török istálló” elbontásával és az így kialakult foghíjtelek beépítésével számolt volna.²⁶

Az elkészült tanulmánytervet a megrendelésben szereplő utasítás és a törvényi előírásoknak megfelelően egyeztettek a Budapesti Műemléki Felügyelőséggel 1980 novemberében. A műemléki felügyelet az első verziót támogatta, csak a foghíjbeépítést nem, mert az tovább növelte volna a hátsó udvari részek heterogén beépítését. Továbbá nem járult hozzá az előcsarnok udvar felé történő bővítéséhez sem.²⁷

A megrendelő számára a minden résztvevővel egyeztetett terveket 1980. november 17-én mutatták be. December elejére elkészült a tervek alapján a rekonstrukció és bővítés műszaki leírása is.²⁸ A rekonstrukciós és beruházási cél bemutatásánál a műszaki tartalom szinte szóról szóra átvette a Háncs Ernő alezredes által megfogalmazottakat. Rögzítették, hogy a műemléki véleménynek megfelelően az új épületszárny a „Török istálló” megtartásával fog elkészülni.²⁹ Az új, tervezett, egytraktusos épületet az udvari hátsó egytraktusos raktárépület elé telepítették. A „Török istálló” belső tere fölé három szintet és egy tetőteres beforduló épülettömeget terveztek. Az új épület egy sarokegységből és egy hosszszárnyból állt volna, alatta közlekedő és gépészeti csőfolyosóval, ami kapcsolatot teremtett volna az Anjou bástya felőli (északi) épületszárny pinceszintjével.

26 Feljegyzés a tervek bemutatásáról, 1980. november 13. 1. o. In: Tanulmányterv 1980.

27 Feljegyzés a tervek bemutatásáról, 1980. november 13. 2. o. In: Tanulmányterv 1980.

28 A Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukció és bővítés műszaki leírása, 1980. december 5.

29 Építészeti műszaki leírás a Budapest I. Kapisztrán tér 2-3-4. sz. alatti Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukció és bővítés tanulmánytervéhez, 1980. december 5. Feljegyzés a tervek bemutatásáról, 1980. november 13. 1. o. In: Tanulmányterv 1980.

A javasolt beépítés rendezte volna a meglévő, igen heterogén, rendezetlen hátsó udvari oldalt.

Az új épületszárny földszintjén – a tervek szerint – szélfogó, lépcsőháztér, kétnemű WC csoport kapott volna helyet. A „Török istálló” belső tere tanács-terem, esetleg kiállítási terem, illetve hangverseny célokra javasolt közösségi tér lett volna. A lépcsőházak között az udvar felé nyitott árkádöt alakítottak volna ki, aminek kiállítási funkciót szántak. Az árkád mögött közlekedő folyosót terveztek, ami összekapcsolta volna az új épületszárnyat a Kapisztrán téri (déli vagy intézeti) résszel. Az első és második emeletre szintenként két-két nagyméretű, illetve tizennégy-tizennégy kisebb méretű irodát terveztek. A folyosó mögötti térben a gépészet és az ételfelvonó helyezkedett volna el. A harmadik emeleten kapott volna helyet egy 100 adagos melegítő konyha étteremmel és két iroda, a nyersanyag és a hulladék elszállítására pedig külön felvonót terveztek. Ez egy szerényebb megoldás lett volna a kívánalmakhoz képest. Az új épület tetőtérében az első és második emelethez hasonló mennyiségű iroda kapott volna helyet, a meglévő levéltári raktárépületre tervezett tetőtérbe pedig a textilrestaurátor, a ruharaktár, a fotólabor, valamint további raktárterek terültek volna. A meglévő teherlift továbbvezetésével szándékoztak megoldani az anyagszállítást.

A műemléki épület belső rekonstrukcióját tekintve – a beruházás céljának megfelelően – a Tóth Árpád sétányra néző múzeumi épületrész (nyugati szárny) második emeletét teljes egészében múzeumi kiállítóternek szabadították volna fel. A Kapisztrán téri szárnyban lévő felszabadult irodahelyiségek a meglévő térformák megtartásával végig raktározási funkciót tölthettek volna be.

A hátsó épülettömegben (északi szárny) a kétszintes „Tüzértermet” 250 fős előadóteremnek és filmvetítésre is alkalmas térnek alakították volna át. A statikai vizsgálatok világossá tették azonban, hogy a nagyterem előtti folyosó kiszélesítése szerkezeti okokból nem lehetséges, ezért elé egy 50 m²-es társalgót terveztek. Áttervezték a mosdócsoportot és betervezték egy 1000 kg-os személykíséretű felvonót is. A „Tüzérterem” feletti „Zöld terem” felosztását vendégfalakkal tervezték, hogy a terem meglévő jellegét megőrizték.

A levéltári raktártereket tartalmazó keleti szárny funkcióját egy az egyben megtartották volna.

A nyugati és északi szárny alatti pinceszinten található kazánháztérbe új hőközpontot terveztek, a felsőbb szintekhez hasonlóan szándékozták elhelyezni a mosdókat és felvonót.

A Kapisztrán téri szárny (déli szárny) földszintjén továbbra is megmaradt volna a bejárat melletti porta, mellé három szobát terveztek az őrség számára és egyet az ügyeletes tiszt részére. A múzeumi szárnyhoz közel helyezték volna el a teremőrök kétnemű (50 fős) öltöző- és mosdóblokkját. A többi helyiség raktározási célokat szolgált volna. Az első emeletre a könyvtári, térkép- és levéltári olvasókat, különféle raktárakat terveztek, és ide helyezték volna a múzeumi szárnyból a Fotóarchívumot.

A múzeumi szárny udvari beugrójának első emeletén kapott volna helyet a vendégszoba és a kiállítás-üzemeltető csoport, a második emeleten pedig a grafikus műhely. A nyugati szárny első és második emeletének nagy részét kiállítótermek

foglalták volna el. Az északi szárny második emeletén a „Zöld termet” hat darab, gyűjteménykezelők számára kialakított helyiségre osztották volna fel. Sor került volna a tetőtér teljes rekonstrukciójára.

A tanulmányterv szerinti rekonstrukcióval és bővítéssel mintegy 3500 m² hasznos terület állt volna rendelkezésre. A munkálatok tervezett összköltsége 1980-as árszinten számolva 238.105.000 Ft lett volna, amiben benne lett volna az új épületszárny megvalósítása, a meglévő épülettömbök rekonstrukciója, a tetőhéjazat cseréje, valamint a tűzjelzőrendszer, a szükségvilágítás, a biztonsági és betörésjelző hálózat, a szellőző gépház, a konyhatechnológia, az új hőközpont kiépítése, továbbá a csatornázás, a vízközmű bevezetése és a fűtés távvezeték rendszer lefektetése. A kertrendezés és a parképítés nem szerepelt az összegben, azok többletként jelenhettek volna meg a további tervezési fázisokban.³⁰

A tanulmányterv funkcionális terei

	Új épületszárny	Északi szárny / Anjou bástya felőli	Nyugati szárny / Tóth Árpád sétány felőli – Múzeumi szárny	Déli szárny / Kapisztrán téri, intézeti szárny	Keleti szárny / Levéltári szárny
Pincészet ³¹	<ul style="list-style-type: none"> • Összekötő folyosó az északi szárny felé • Egy nagyméretű raktár • Két kisebb méretű raktár 	<ul style="list-style-type: none"> • KISZ klub • Raktárak • Lakatos műhely 	<ul style="list-style-type: none"> • Asztalos műhely • Könyvkötészet • Papírrestaurátor műhely • Kiállítás berendezők • Két összenyitható fémrestaurátor műhely • Hőközpont 	–	–
Földszint	<ul style="list-style-type: none"> • Kiállítótér, közlekedő a Kapisztrán téri szárny felé • Tanács- vagy kiállítótér • WC-k 	<ul style="list-style-type: none"> • Raktárak • Előadó- vagy vetítő terem • Társalgó • Öltöző • WC-k 	<ul style="list-style-type: none"> • Kiállítóterem • Udvar felé benyúló rész: büfé, ruhatár, szobák, konyha, kamra 	<ul style="list-style-type: none"> • Teremőrök területe • Őrség és ügyeletes tiszt szobája • Porta • Raktárak 	Raktárak

30 Költségbecslés a Budapest I. Kapisztrán tér 2-3-4. sz. alatti Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukció és bővítés tanulmánytervéhez, 1980. december 8. 3. o. In: Tanulmányterv 1980.

31 Az épület csak részlegesen van alapincézve, az északi szárny alatt és a nyugati szárny északi részén.

I. emelet	<ul style="list-style-type: none"> • Észak felé két nagy iroda (40 m²) • Nyugatra 14 kisebb iroda (13 m²) • Közlekedő a Kapisztrán téri szárny felé • WC-k • lépcsőházak 	<ul style="list-style-type: none"> • Raktárak • Nézőtér légttere • Vetítő gépház • Öltöző • WC-k 	<ul style="list-style-type: none"> • kiállító termek • udvar felé benyúló rész: loggia, vendégszoba fürdőszobával és teakonyhával, kiállítás üzemeltető csoport, előtér 	<ul style="list-style-type: none"> • Fotóarchívum négy helyiség 105,27 m² • Levéltár, Könyvtár, Térképtár: katalógus szobák, kutatóterem, kutató termi felügyelő szobája • Raktárak 	Raktárak
II. emelet	ugyanaz, mint az első emeletén	<ul style="list-style-type: none"> • Raktárak • Gyűjteménykezelő hat szobája • Öltöző • WC-k 	<ul style="list-style-type: none"> • Kultúrterem • Kiállítótermek Raktár és olvasóterem • DNy: múzeumparancsnokság 	Raktárak	Raktárak
III. emelet ³²	<ul style="list-style-type: none"> • Északra a két nagyiroda • Étterem és konyha a hozzájuk tartozó kiegészítő helyiségekkel (tálaló, fehér és fekete mosogató, kamrák, zöldségelőkészítő, húselőkészítő) 	–	–	–	–
Tetőtér	<ul style="list-style-type: none"> • Északra 2 iroda (26,7 m²) • Nyugatra 10 darab 12 m²-es • 2 darab 24 m²-es iroda 	–	–	–	<ul style="list-style-type: none"> • Újjonnan felhúzott emelet: Ruharestaurátor műhely és ruharaktár • Fotólabor • Szellőző és klíma gépterm • Raktárak • WC-k • Közlekedők

32 A szintkülönbség miatt idetartozik az új épület III. emelete az régi épület II. emeletével került egy magasságba.

A rekonstrukció és bővítési tervezés következő lépéseként a Közületi Beruházó Vállalat 1984. május 28-án kelt megrendeléssel megbízta az Általános Épülettervező Vállalatot,³³ hogy újabb tanulmánytervet és beruházási programot készítsen a Hadtörténeti Intézet és Múzeum felújításával kapcsolatban. A tanulmányterv alapvető témái a már meglévő körülbelül 350 fő befogadóképességű előadóteremhez („Tüzérterem”) egy földszintes előtér kialakítása, illetve a Múzeum bejáratával szemben a jelenlegi folyosórész bővítésével egy – nagyobb létszámú csoportok fogadására alkalmas – belső tér kialakítása voltak. Továbbra is szigorú elvárás volt, hogy a tanulmányterv elkészítésekor a tervezők messzemenőig figyelembe vegyék a műemlékvédelmi és városképi előírásokat. Az elkészült beruházási program három részből állt: a tanulmánytervben szereplő (1) és a „Török istálló” melletti bővítések (2) kifejtése, valamint a régi épület teljes tetőfedésének felújítása (3).³⁴

A 2. és 3. ponthoz alapul szolgált az 1979–1980-ban a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat által készített első tanulmányterv. Az 1984-es beruházási program tárgyát a tanulmánytervben kidolgozott meglévő épületek belső átalakítása, felújítása nem képezte, ez egy későbbi megbízás tárgya volt.

1984. december 1. és 1985. február 1. között a tervezőmérnök, Cságoly Ferenc³⁵ egyeztetett a Hadtörténeti Intézet és Múzeummal, Háncs Ernő parancsnokhelyetttel és Hetés Tibor múzeumigazgatóval, a megbeszélés során pontosan megjelölték a kialakítandó helyiségek funkcióit.³⁶ Az egyeztetés során a Hadtörténeti Intézet és Múzeum vezetősége a következő funkcionális helyiségek elhelyezését kérte:

1. Az új épületszárnyban: 150 adagos konyhaüzem, múzeumi raktárak – belső kétszintes kialakításban, árumanipulációs (csomagolásra, címkézésre alkalmas) helyiségek, 100–120 férőhelyes étterem, éttermi előtér – gardrób, 20–30 személyes tárgyaló, főigazgatóság, gazdasági igazgatóság, személyügyi előadó irodája, pénzügyi előadó irodája, gazdasági osztály, irattárvezetés helyiségei, könyvtárvezetés helyiségei, térképtárvezetés helyiségei, Hadtörténeti Intézet igazgatósága, Szerkesztőség helyiségei, munkatársi szobák, kutatószobák, hat férőhelyes kutatói irodák, vizes helyiségcsoportok.

2. A Kapisztrán téri, intézeti épületszárnyban: porta, 120 állomásos telefonközpont, őrség helyiségcsoportjai, gazdasági osztály raktárai, takarítónők tartózkodója, irattári fotó egység; Levéltár: levéltári rendező szobák, levéltári kutató helyiségcsoportja, Térképtár: térképtári kutató helyiségcsoportja; Könyvtár:

33 A budapesti Általános Épülettervező Vállalat (ÁÉTV) 1949 és 1998 között működött az építésügyi tárca felügyelete alatt. Munkáinak nagy részét a titkosított, úgynevezett testületi munkák tették ki. www.urb.bme.hu/segedlet/mozi/AsbóthHanna.docx (Megtekintés: 2018. május 7.)

34 A Közületi Beruházó Vállalat megrendelése, 1984. május 28. In: Beruházási program 1985.

35 Az építésztervező Cságoly Ferenc (Nagykanizsa, 1948. október 1. –), az ÁÉTV vezető tervezője volt, aki ma már Kossuth-díjas építész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt. A tervekről lásd: *Cságoly Ferenc: A Hadtörténeti Intézet és Múzeum rekonstrukciója*, Budapest. *Magyar Építőművészet*, 78. évfolyam, 1987. 6. szám, 41–43. o.

36 Emlékeztető a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint az ÁÉTV között 1984. december 1. és 1985. február 1. között lezajlott egyeztető tárgyalásokról. In: Beruházási program 1985.

könyvtári olvasó helyiségcsoportjai, filmtár, klub, 40-60 személyes tárgyaló, vizes helyiségcsoportok.

3. A Tóth Árpád sétány felőli, múzeumi szárnyban: kiállítási helyiségek, restaurátor műhelyek, kiállítási műhelyek, TMK (tervszerű megelőző karbantartás) műhelyek, férfi-női öltözők, tartózkodók, ruhatár, büfé, előcsarnok, foyér (előtér), tárlatvezetők helyiségei, nagyterem, nagyterem kiszolgáló helyiségei, közművelődési iroda, kiadványraktár, vendégszobák, múzeumigazgatóság, tárgyaló, könyv- és plakáttár, fotóarchívum, fotólabor, műterem, gyűjteménykezelők helyiségei, adattár, Magyar Néphadsereg gyűjteményi osztály helyiségei, múzeumi raktárak, vizes helyiségcsoportok.

A beruházási program főbb adatai és a hozzátartozó új kapacitások az alábbiak lettek volna: 200 adagos konyhaüzem, 120 férőhelyes étterem, 250 m² újonnan létesült raktárterület, 47 darab munkaszoba. A tervező Általános Épülettervező Vállalat és a kivitelező Középületépítő Vállalat³⁷ költségvetésében az építési előirányzat 95.182.782 Ft-ot, a gépi felszerelések előirányzata 1.147.500 Ft-ot, az egyéb költségek 14.459.500 Ft-ot tettek ki, vagyis az összesen 110.789.782 Ft-ot.³⁸

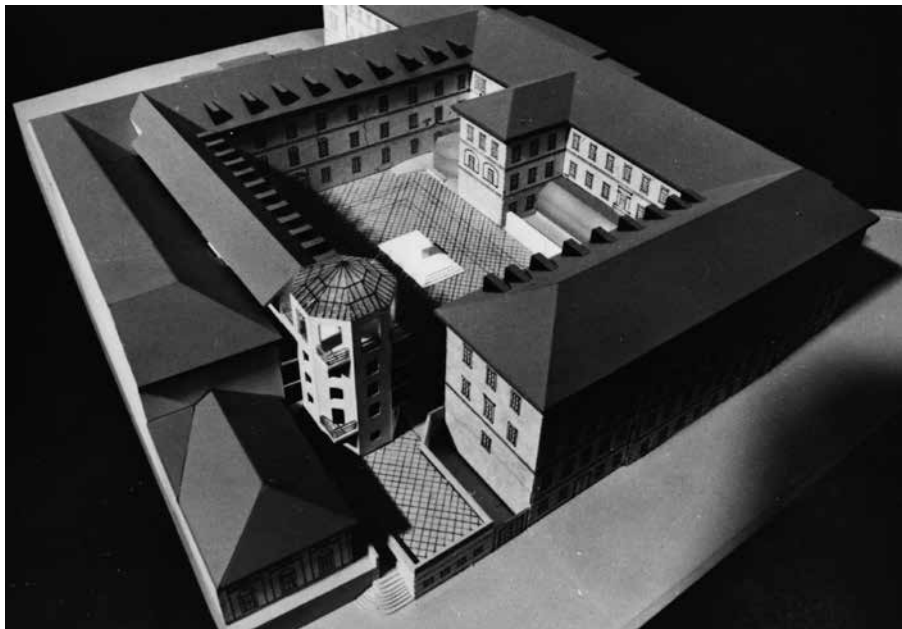
A tervek szerint a beruházási programterv elkészítésének határideje 1985 májusa volt, jóváhagyását augusztusra várták. 1986 májusára ütemezték az engedélyezési tervek elkészítését, augusztusra pedig a kiviteli tervek megrajzolását. Ezek alapján a kivitelezés szakaszos átadással történt volna: a földszinti előcsarnok bővítései 1987 decemberére, az új igazgatási épületszárny 1988 decemberére készült volna el.³⁹

Természetesen a beruházási program elkészítésekor (1985. április) is megfogalmazták az épületrekonstrukció és -bővítés célját és szükségességét. *„A HIM jelenlegi épülete az 1840-es és 1890-es évek között több építési ütemben laktanyának épült. Az építés időpontja és az eredeti rendeleletés kellően indokolja, hogy az épület ilyen formában csak kompromisszumok árán képes kielégíteni az Intézet és Múzeum igényeit. A kompromisszumok feloldásának lehetséges módja a tervezett bővítés. A bővítés létesítésével mód nyílik arra, hogy mindazok a funkciók, amelyek a régi épületben csak szétszórtan, gazdaságtalanul vagy éppen szűkösen voltak csak elhelyezhetők, most összefogottan gazdaságosan legyenek telepítve. Így a régi épületben felszabaduló alapterület lehetőséget ad egy nagyvonalú belső rendezésre is. Ez szükséges, hisz mind az Intézet, mind a Múzeum helyszűkével küzd. A bővítés által tehát kettős cél elégíthető ki: biztosítható mind az Intézet, mind a Múzeum számára a korszerű, gazdaságos munkavégzés feltételeinek megteremtése, tehát a minőségi előrelépés. Biztosítható ugyancsak*

37 MÉMOSZ Építőipari Termelőszövetkezet Állami Vállalat néven az ország első építőipari állami vállalataként alakult meg 1948 márciusában a Középületépítő jogelődje. Az akkor nagyjából ezer főt foglalkoztató társaság, 1956-ban egyesült a 41. számú Állami Építőipari Vállalatként a 45-ös számúval, a közös társaságot 1966-tól nevezték Középületépítőnek. 1991-ben alakult részvénytársasággá, a 2000-es évek elején Európai Építőre keresztelték át, amit később visszacseréltek a jobban ismert Közévre. https://index.hu/gazdasag/magyar/2009/02/25/csodbe_ment_a_kozepuletepito/ (Megtekintés: 2018. május 7.)

38 A beruházás fő adatai: költségvetési irányzat, 1. o. In: Beruházási program 1985.

39 A beruházás fő adatai: megvalósulási időtartam, 2. o. In: Beruházási program 1985.

A rekonstrukciós tervhez készült építészeti makett az északkeleti sarokból fényképezve (HTM Fotóarchívum)

*mind az Intézet, mind a Múzeum egyre növekvő alapterületi igényeinek pótlása, tehát a mennyiségi fejlesztés is.*⁴⁰

A tervezőépítész az új épületszárny telepítési indoklásában⁴¹ leszögezte, hogy bővítésre csak az intézmény jelenlegi telkén van lehetőség. A telek 1844 és 1963 között épült be, az udvar körül majdnem teljesen zárt. A belső udvar északkeleti oldalán a Levéltár raktárépületei helyezkednek el. További érvként kiemelte, hogy ezeknek a raktárépületeknek a homlokzata alacsonyabb értéket képvisel, nincs építészettörténeti értéke vagy hangulati ereje, ezért indokolt, hogy az új épületszárny itt kapjon helyet. Ráadásul a raktár nem igényel természetes fényt, sőt árnyékolása kívánatos. A kérdés csak az volt, hogy milyen módon kapcsolódjon egymáshoz a régi és az új épület. Erre két lehetőséget vetettek fel: egyrészt, hogy az új szárny közvetlenül kapcsolódjon a régihez vagy belső udvar közbevetésével. A közvetlen hozzáépítés azonban szükségszerűen együtt járt volna az azal, hogy a meglévő irattári épületeket teljes klímával kellett volna ellátni, ami jelentősen megnövelte volna a költségeket és importigénnyel járt volna együtt, valamint az iratanyag teljes átszervezését igényelte volna a belső gépészeti szerelések miatt, ezért ezt a megoldást igen hamar minden résztvevő elvetette. Ezzel szemben a belső udvar közbe iktatása ráadásul több előnnyel is járt volna:

40 A beruházás célja és szükségessége, 1985. április. In: Beruházási program 1985.

41 A beruházás telepítésének indoklása, 1985. április. In: Beruházási program 1985.

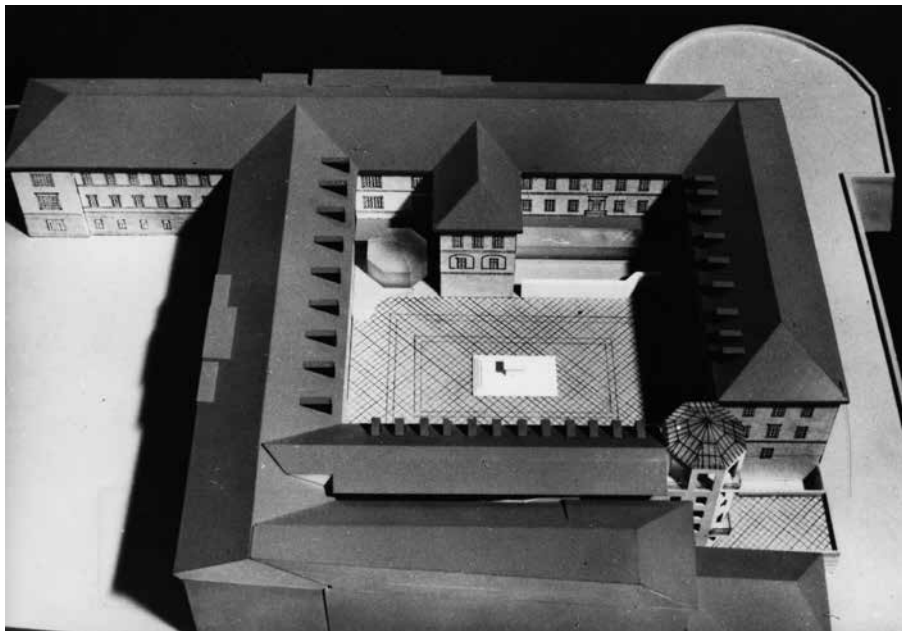
A tervezett gazdasági bejárat az építészeti maketten (HTM Fotóarchívum)

mentesített volna a teljes klímatiszálástól, a kürtőhatás biztosította volna a jó szellőzést, a felépülő épületszárny pedig a szükséges árnyékolást.

Az új épület északi végénél létrejött volna egy gazdasági udvar, amely biztosította volna, hogy az összes gazdasági jellegű forgalom az Anjou bástya felől bonyolódjon, így tehermentesült volna az Intézeti bejárat, felszabadult volna a teherforgalom alól a belső udvar, így annak díszudvarrá alakítása már nem ütközött volna semmiféle akadályba.

Az új épület terve⁴² funkciója szerint követte az előzetes tanulmánytervben leírtakat, alapvetően irodák, munkaszobák, a konyha és étterem, valamint az ezekhez tartozó kiegészítő helyiségek kaptak volna itt helyet. Annyi változás történt, hogy forgalomszervezési és technológiai okok miatt, a terep adottságait kihasználva a konyhaüzemet a beruházási program az Anjou bástya szintjén – a gazdasági bejárat mellett – helyezte volna el. Így minden helyiség kapott volna természetes fényt és biztosítva lett volna a megfelelő szellőzésük is. Az étterem egy szinttel feljebb került volna (udvar szintjére), ezért az étel és a hulladék mozgását külön-külön kis hidraulikus ételliftek biztosították volna. Az étterem kifogástalan működését szolgálta volna a gardrób, a dohányzó előtér és a kétnemű vizesblokk.

42 Építészeti műszaki leírás. In: Beruházási program 1985.

A keleti oldal felől készített felvételen jól látszik az aula bővítésének és a nagyterem előterének tervezett formája

A konyha szintjén kaptak volna még helyet – belső, könnyen védhető elhelyezéssel – azok a raktárak, amelyekben kiemelten védendő műtárgyakat őriztek volna.

Az irodák és munkaszobák három, lényegében azonos emeleti szintet, ezen kívül a tetőtéri szintet foglalták volna el. A vezetők irodái és a tárgyalók kiemelt elhelyezésűek lettek volna, szép kilátással. Minden iroda állandó berendezése lett volna a kellő mennyiségű beépített szekrény. A tetőtérbe kerültek volna a kutatói szobák. Az új épületszárny északi részén elhelyezkedő torony tetőterasa a dolgozók szellemi felfrissülést szolgálta volna.⁴³ A toronymotívumnak ezenkívül más jellegű feladata is lett volna: összekötő elem lett volna az északi oldal heterogén jellegű épületei között.

Az új épületszárny magassága megegyezett volna a régi épületével, az emeletek belmagassága viszont – ugyanúgy, mint az előzetes tanulmánytervben – eltért volna egymástól, így lett volna az új épület – ellentétben a kétemeletes régivel – háromszintes.

⁴³ „Itt a toronyépületrész tetején nyitott, fedett kilátó – toronyteraszt terveztünk, ahol az intézmény dolgozói az intenzív szellemi munka végzése közben – után felfrissülhetnek.” Építészeti műszaki leírás. In: Beruházási program 1985.

A múzeumi épületszárnyat⁴⁴ az udvar felé szándékoztak bővíteni felhasználva a nyugati szárny udvar felé beugró épületszárny melletti térrészeket. Elsőleges fontosságú volt, hogy a fejlesztést úgy oldják meg, hogy megóvják az udvar faállományát, ezért mindkét bővítmény esetében pavilonos jellegben gondolkodtak. Az előcsarnok toldaléka a centrális (nyolcszögletű kijáráttal az udvarra), a nagytermi előtér pedig a longitudinális típust képviselte volna.

A nagytermi előtér tartozékként önálló fallal lehatárolt kis kertet is terveztek. Maga a téglalap alakú előtér nagy üvegfelülettel kapcsolódott volna a kerthez. A tervező mérnök kiemelte, hogy „ennek a jelentőségteles területnek méltó kialakításához elengedhetetlen lesz a hadtörténész, muzeológus, építész és kertész hatékony összmunkája.”⁴⁵ A díszudvarra alakuló udvari, belső tér közepén a Múzeum tulajdonát képező Sárkányölő Szent György szobor másolatát helyezték volna el. Az udvaron eddig elhelyezett hadi technika park anyagának nagy része áthelyezésre került volna, csak a 20. század elejei anyag került volna vissza. A meglévő fák alatt egyedi típusú kerti padok elhelyezésével biztosították volna a látogatók pihenési lehetőségét.⁴⁶

Az 1985-ös beruházási program alapvetően az új épületszárny kidolgozásával foglalkozott, a régi épületet csak az előcsarnok és előtér kérdésében érintette. A tervrajzokon és az ezek alapján készített maketteken⁴⁷ látszik valamiféle padlásbeépítési kezdemény a régi épület tetőterében az északi, a nyugati és a déli szárnyon kihagyva a délnyugati sarkot.

Az épületben a tervek szerint a következő funkcionális terek kaptak volna helyet:

Pincszint: gazdasági udvar, konyha és kiegészítő helyiségei (áruátvevő, földes áru és szárazáru raktár, zöldség- és húselőkészítő, hűtők, kamra, feketemosogató, moslék, göngyöleg és szemét tároló), négy darab gördíthető polcrendszerekkel felszerelt múzeumi tömör raktár.

Földszint: tálaló, mosogató, pincérek tartózkodója, gardrób, étterem, dohányzó, mosdók, az épületszárny előtt árkádsor, az előtt kiállítóterasz.

Első emelet: a toronyban a főigazgató és helyettese irodája előtte titkársággal, 10 darab 17,52 m²-es iroda, közlekedő a keleti oldalon, ablakok az udvar felé.

Második emelet: a toronyban az Intézet igazgatójának és helyettesének az irodája, előtte titkársággal, 11 darab 17,52 m²-es iroda, közlekedő a keleti oldalon, ablakok az udvar felé.

Harmadik emelet: a toronyban tárgyaló, előtte előtérrel, 11 darab 17,52 m²-es iroda, közlekedő a keleti oldalon, ablakok az udvar felé.

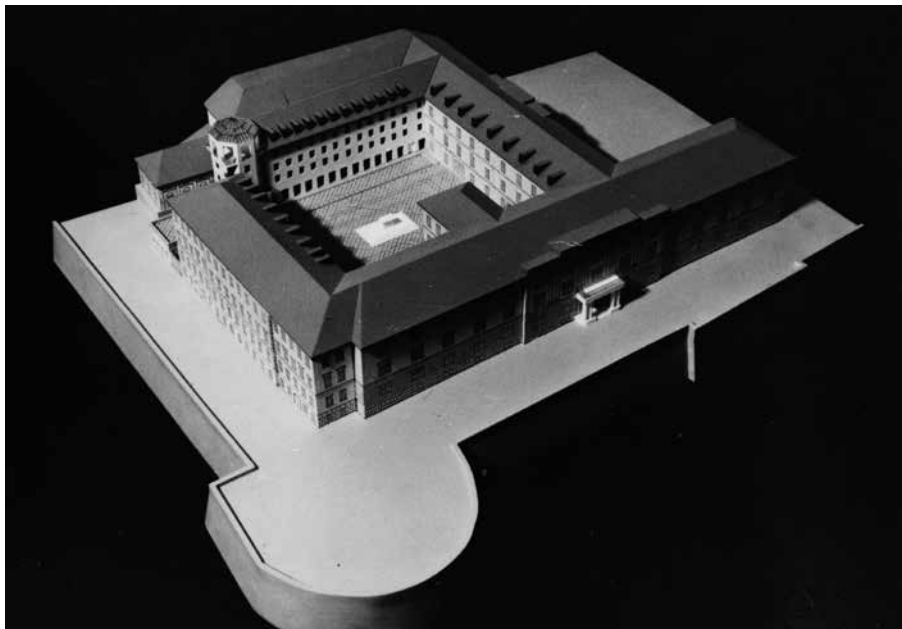
Tetőtér: toronyterasz, kutatóhelyiség (61,34 m²), nyolc darab 15,18 m²-es iroda, közlekedő a keleti oldalon, ablakok az udvar felé.

44 Építészeti műszaki leírás 1. számú melléklete: Földszinti előcsarnok bővítmények műszaki leírása. In: Beruházási program 1985.

45 Építészeti műszaki leírás 1. számú melléklete: Földszinti előcsarnok bővítmények műszaki leírása. In: Beruházási program 1985.

46 Környezetrendezés műszaki leírása. In: Beruházási program 1985.

47 Az építészeti makettől készültek fényképek, ezek most a Fotóarchívumban találhatóak, leltári számuk: 83291–83294.

Nyugati oldalról készített felvételen jól látszanak a padlástérbe tervezett nyílászárók

1986 kora tavaszán bővítették a beruházási programot és elkészült egy újabb variáció, ami már a régi épület átalakításával is foglalkozott az új épületszárny kialakítása mellett.⁴⁸ A tervváltozathoz készült műszaki leírás ismertette, hogy az intézmény épületszárnyaiban már jó pár évtizede kialakult egy funkcionális megosztás: a nyugati és északi szárnyban a Múzeum, a déli szárnyban az Intézet, a Könyvtár, a Levéltár és a Térképtár, a keleti szárnyban a levéltárhoz tartozó raktárak kaptak helyet.⁴⁹ A tervezett új szárny megépítésével lehetőség nyílt volna arra, hogy a meglévő épületrészekben nagyobb horderejű átrendezés történjen, és ugyanezt segítette volna elő a teljes épületállomány tetőterének beépítése.⁵⁰

A tervek szerint a csak a nyugati és északi szárnyban lévő alagsori szinten megmaradtak volna a restaurátor-, illetve a TMK-műhelyek öltözőkkel és mosdócsoporttal. Itt lett volna a szobor- és a festményraktár, valamint a műhelyekhez tartozó raktárak. Továbbá a teremőrök tartózkodó szobája és a kibővített hőközpont.⁵¹

Az 1980-as tanulmánytervnek megfelelően az északi szárny (Anjou bástya) földszintjére tervezték a többcélú nagytermet előtérrel, WC-csoporttal, öltözőkkel és raktárakkal. A szándék az volt, hogy a nagyterem megőrizve építészeti karakterét, eredeti állapotban marad, de kiegészül önálló szellőzéssel, akusztikus burkolattal, szcenikai fallal és új világítással, központi fűtéssel és elektroakusztikai

48 Beruházási program 1986.

49 Műszaki leírás 3. o.

50 Ugyanott.

51 Bár a terv nagy része nem valósult meg. Az alagsori helyiségek a tervnek megfelelő funkciót kaptak.

berendezésekkel. Készült volna hozzá továbbá új vetítőgépház 35 mm-es filmek vetítésére a Filmtechnikai Vállalat⁵² tervezésében. A nagyterem befogadó képessége függött volna a benne zajló rendezvénytől, így előadás, ünnepi gyűlés esetén 300 fő, filmvetítés vagy egyéb előadás esetén 200–250 fő fért volna el benne. A fentiek miatt úgy tervezték, hogy a nagytermet mobil bútorokkal rendezik be, a színpad változó igényeknek megfelelően lett volna összeállítható.⁵³

Az előző beruházási tervben bemutatott új, nagytermi előtér elegáns kialakítású, kőburkolatú, reprezentatív térként szerepel a kibővített változatban. Az előtér szervesen csatlakozott volna az új épületszárny építésével egyidőben megvalósuló előcsarnok jellegű terekhez. A közeli WC-csoportokat a terem befogadóképességéhez igazították volna.

Az északi szárny első emeletén az előzetes terveknek megfelelően a nagyterem légtere és kiszolgáló helyiségei (vetítőgépház, hangközpont, fényközpont, szellőzőgépház) helyezkedtek volna el. Itt lett volna egy vendégszoba, önálló gardróbbal, fürdő helyiséggel és kijáráttal a loggiára. A második emeleten az úgynevezett „Zöld teremben” a Múzeum könyvtára és Fotótára került volna elhelyezésre, kialakításukat belső építészeti elemekkel tervezték, laza raktározású térnek képzelték el kutatói munkahelyekkel. A terem mögött lett volna a múzeumi fotós előkészítője és laborja. Az újonnan átalakított tetőtérben pedig a muzeológusok irodái és kézraktárai kaptak volna helyet megfelelő mennységű vizes blokkal.⁵⁴ Mivel a Budapesti Műemlékfelügyelet csak a belső udvar felé engedélyezte az új tetőablakok létesítését, ezért a munkahelyek erre néztek volna, leárnyékolásukat sötétítő függönyökkel tervezték megoldani.⁵⁵

A nyugati szárny (Tóth Árpád sétány) földszintjének egészét kiállítótermek foglalták volna el, minden teremnek visszaállították volna a folyosó felé nyíló ajtaját és megnyitották volna az összes összekötő ajtót. A terveken a földszinti udvari beugró szárnyban a büfé és a ruhatár szerepel. A nyugati szárny északi végén 10 fős/800 kg teherbírású lift került volna kialakításra. A szárny első és második emeletén az irodák és raktárak áthelyezése után kiállítótermek és kiállításokkal kapcsolatos munkahelyek kialakítása történt volna meg. A tetőtérben gyűjteményi raktárak (Egyenruha Gyűjtemény, Felszerelés Gyűjtemény, Zászlógyűjtemény) és a grafikus műhely kapott volna helyet.⁵⁶

A déli szárny (Kapisztrán tér) tervein a bejárati kapualj új szélfogóval szerepel, a porta mellett a nyugati szárny felé lettek volna a külső látogatók számára kialakított váró és az őrség helyiségei, a telefonközpont, az ügyeletes tiszt szobái és a mosdók. A kapubejárat túloldalán (tehát a keleti szárny felé) a levéltári részleg mikrofilm központja, valamint a gazdasági hivatal raktárai kerültek volna. Az első

52 A Filmtechnika Vállalatot 1954-ben alapították. Feladata a mozitechnikai berendezések (vetítőgépek, hangerősítők és egyéb segédesszközök) gyártása, valamint a hazai moziüzemek műszaki felszerelése, berendezése és üzemben tartása volt. <http://www.radiomuzeum.hu/index.php/mikrofon/filmtechnika> (Megtekintés: 2018. május 19.)

53 Műszaki leírás 4. o.

54 Műszaki leírás 6–7. o.

55 Műszaki leírás 8. o.

56 Műszaki leírás 8–9. o.

*Látványrajz
a gazdasági
bejáratról és az új
épületszárnyat
lezáró, tervezett
toronyról*

emeletre a Térképtár és az Irattár került volna kutató egységekkel és dolgozószobákkal. A második emeleten kizárólag a Könyvtár helyiségei (olvasóterem, irodák, társalgó, dohányzó) lettek volna. A déli szárny tetőtéri tervein pedig az Intézet-hez tartozó egy férőhelyes irodák szerepeltek, illetve a múzeumi szárny felé a textilrestaurátor műhely.⁵⁷

A raktározásra alkalmas eredeti keleti szárny funkciója nem változott volna meg, továbbra is a Levéltár raktárai maradtak volna benne.⁵⁸

1986 decemberében megkezdődtek az új épületszárny építésének előmunkálatai, amelynek során olyan jelentős régészeti leletek kerültek elő, amelyek megkövetelték a kijelölt építési terület teljes régészeti feltárását.⁵⁹ A régészeti

57 Műszaki leírás 10–11. o.

58 Műszaki leírás 11. o.

59 *Bencze Zoltán: Előzetes jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról. Hadtörténelmi Közlemények, 1987. 34. évfolyam, 2. szám, 370. o.*

feltárás első szakasza 1987. február 10. és december 23. között zajlott.⁶⁰ Márciusban előkerült az északi várfal egy szakasza kiugró körbástya részletével és délre haladó falcsonkkal. Áprilisban megszületett az MTA Középkori Régészeti Albizottságának szakvéleménye,⁶¹ miszerint a terület további feltárást igényel, az előkerült leletek megmentése és bemutatása elsődleges fontosságú. A szakvélemény alapján egyeztető tárgyalások kezdődtek meg a régészeti hatóság, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a beruházó között. A felek azt az irányelvet tűzték maguk elé, hogy bár a régészeti leletek megmentendők, de ezzel együtt a megépítendő új épület fontos kultúrtörténeti értékmegőrző funkciót látna majd el, ezért megvalósítása mindenképpen indokolt. A további tárgyalások kimondták azt, hogy az építkezést le kell állítani a feltárás idejére és a tervet a tudományos értékek megmentése érdekében módosítani kell. 1987 őszén az MTA Középkori Régészeti Albizottsága, a Budapesti Műemlékfelügyelet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Budapesti Történeti Múzeum ásatást vezető régésze, Bencze Zoltán abban állapodott meg, hogy az előkerült Árpád-kori várfal és torony bemutatandó, megfelelő dokumentálás mellett az épületszárny felépíthető, de folytatni kell a feltárást az újabb eredmények előkerülése érdekében.⁶²

A feltárások második szakasza 1988. január 4. és december 6. között zajlott. Az 1988. április 12-i helyszíni szemle után az MTA Középkori Régészeti Albizottsága, az MTA Építészettörténeti és Elméleti Bizottsága, valamint az Országos Műemléki Felügyelőség kimondta,⁶³ hogy a maradványok elbontása megengedhetetlen, azok bemutatása indokolt és szükséges, a tervezett épület

60 Ásatási eredmények 1986 végétől 1987. április 1-jéig: *Bencze Zoltán: Előzetes jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról. Hadtörténelmi Közlemények*, 34. évfolyam, 1987. 2. szám, 370–385. o.; 1987. májustól szeptember 1-jéig: *Bencze Zoltán: Újabb beszámoló a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról. Hadtörténelmi Közlemények*, 34. évfolyam, 1987. 4. szám, 791–809. o.; 1987. október és 1987 év vége között: *Bencze Zoltán: Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1987 végéig folyt ásatásról. Hadtörténelmi Közlemények*, 35. évfolyam, 1988. 1. szám, 178–195. o.; *Bencze Zoltán: Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Udvarán 1989-ben és 1990-ben folytatott feltárási munkáról. Hadtörténelmi Közlemények*, 103. évfolyam, 1990. 3. szám, 194–198. o.; *Bencze Zoltán: Beszámoló a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1988-ban folytatott feltárási munkákról. Hadtörténelmi Közlemények*, 102. évfolyam, 1989. 1. szám, 131–143. o.

További publikációk a feltárás során előkerült régészeti leletekről: *Bencze Zoltán: A Hadtörténelmi Intézet udvarán feltárt egyik sziklagödör kerámiája. Communicationes Archeologicae Hungariae* 1992. (1994), 209–223. o.; *H. Gyürky Katalin: A Hadtörténelmi Intézet udvarán 1988-ban feltárt sziklaüreg üveg leletei. Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1992. (1994), 224–227. o.; *Bencze Zoltán: Cserépbográcsok a Hadtörténelmi Múzeum udvarán folytatott ásatásból. Budapest Régiségei*, 29. évfolyam, 1992. 135–153. o.; *Bencze Zoltán: Egy sziklagödör kerámiaanyaga a Hadtörténelmi Múzeum udvarán. Budapest Régiségei*, 32. évfolyam, 1998. 165–170. o.; *Bencze Zoltán: Török rézedények a Hadtörténelmi Múzeum udvarán. Budapest Régiségei*, 35. évfolyam, 2002. 2. szám, 461–468. o.

61 A bizottság tagjai Székely György, Kubinyi András, Nagy Emese, Holl Imre és Kralovszky Alán régészek voltak.

62 Ásatási dokumentáció. Budapest, I. Kapisztrán tér Hadtörténelmi Múzeum udvara, 1987. évi ásatás, régész: Bencze Zoltán. Budapesti Történeti Múzeum Régészeti adattár, leltári szám: 1543/88.

63 A bizottságokban a követezők voltak jelen: Kubinyi András, Entz Géza, Valter Ilona, Fejérdy Tamás, Feld István, Bencze Zoltán, Selmecei László, Kovalovszky Júlia és Nagy Emese.

pinceszintjét el kell vetni, sőt, az épületet lábakra kell állítani. A hasznos terület elvesztése miatt a tervezett szárny szélesítését javasolták. 1988 őszére elkészült a régészeti maradványok bemutatásával kapcsolatos helyreállítási terv, amelynek megvalósítása a következő évre maradt.⁶⁴ Az év vége felé a műemléki szakhatóság tájékoztatta a beruházót, hogy a további építési munkálatok csak az érintett szakhatóságok hozzájárulásával és engedélyével folytatódhatnak, illetve, hogy új tervdokumentációra és kiviteli tervezésre is szükség lesz, sőt, ezekhez még megvalósítási határidőt is javasolt: 1989. március 31. és november 30. Az új tervek elkészítéséről azonban már nincs tudomásunk, de az ásatás tovább folyt 1989-ben, amikor is a IV. Béla korában épült városfalat és a hozzácsatlakozó patkó- vagy inkább félköríves tornyot helyreállították, a többi maradványt visszatemetették, majd burkolaton jelölték helyét. Az év során csak kisebb leletmentésre került sor, június elejére elkészült a torony és a városfal kiegészítése, az udvar egyéb területeit visszatemetették.⁶⁵ Az utolsó ásatási évben, 1990-ben már az udvar rendbehozatalával kapcsolatban végeztek munkálatokat.⁶⁶

Mint erre már említés történt, nem ismerünk olyan terveket, amelyek arról tanúskodnak, hogy az építésszek átdolgozták volna a szakhatóságok ajánlása alapján az előzőleg elkészült rajzokat. Nem készült el az újabb épületszárny (sem lábakon, sem anélkül) és nem épült be a padlástér sem.⁶⁷ Az eddigi kutatások során egyelőre még nem került elő olyan irat, amely az építkezés végleges törlését bizonyítja. Valószínű, hogy az „ügy” – a sok problémával megterhelve – egyszerűen elmúlt. Az 1989-es rendszerváltás idején minden bizonnyal a Honvédelmi Minisztériumban nem a Hadtörténeti Intézet és Múzeum erősen problémás és igen drága rekonstrukciója volt a fő feladat. Időközben a felújítási tervek elkészítésében résztvevő intézményvezetők is távoztak a Hadtörténeti Intézet és Múzeumból.⁶⁸

Néhány apróság átöröklődött a tervekbe: a „Zöld termet” például a Fotóarchívumban található fényképek tanúsága szerint 1983 tavaszán osztották fel – gipszkarton falakkal az udvar felé – munkaszobákká, deszkafalakkal a sétány felé – raktárakká.⁶⁹

Az elmaradt teljes körű rekonstrukciós és bővítési tervek után 1992–1993-ban átfestették az épület homlokzatát, ekkor lett sárgából fehér színű.⁷⁰ Húsz évvel később, 2012–2013 folyamán újabb felújítási munkálatok kezdődtek az intézmény

64 Ásatási dokumentáció. Budapest, I. Kapisztrán tér Hadtörténeti Múzeum udvara, 1988. évi ásatás, régész: Bencze Zoltán. Budapesti Történeti Múzeum Régészeti adattár, leltári szám: 1585/89.

65 Ásatási dokumentáció. Budapest, I. Kapisztrán tér Hadtörténeti Múzeum udvara, 1989. évi ásatás, régész: Bencze Zoltán. Budapesti Történeti Múzeum Régészeti adattár, leltári szám: 1606/90.

66 Ásatási dokumentáció. Budapest, I. Kapisztrán tér Hadtörténeti Múzeum udvara, 1990. évi ásatás, régész: Bencze Zoltán. Budapesti Történeti Múzeum Régészeti adattár, leltári szám: 1657/91.

67 2006-ban az északi szárny tetőterében megépült egy klimatizált műtárgytároló konténer, amely a Zászlógyűjtemény legértékesebb darabjait őrzi.

68 Hetés Tibor alezredes, a Hadtörténeti Múzeum igazgatója 1989. december 31-én, Liptay Ervin vezérőrnagy 1990. augusztus 15-én.

69 Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívum, leltári szám: 77.564–77.566.

70 Építési és engedélyezési terv a Hadtörténeti Intézet és Múzeum külső homlokzatának felújítására. Tervező Fehérváry Rudolf építész, 1992. Hadtörténeti Múzeum Adattár, leltári szám: Ad/1405-98.

épületében, megújult a teljes utcai és udvari homlokzat, kijavították és átmázolták az ablakokat, a Múzeum bejárati csarnoka is átalakult.⁷¹

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Nándor-laktanya) épülete egyébként (Kapisztrán tér 2–4., Anjou sétány 8.; Tóth Árpád sétány 40.) 1949 óta szerepel a hivatalosan kiadott műemlékjegyzékekben, nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő, műemléki védelem alatt álló építmény-együttes.⁷²

Források

Beruházási program 1985.

Az Általános Épülettervező Vállalt 022-451 jelű munka beruházási Programja, 1985. április 10. (Építész tervező: Cságoly Ferenc) Hadtörténelmi Levéltár Rekonstrukciós tervek

Beruházási program 1986.

Általános Épülettervező Vállalat a 022-451/T Beruházási program átdolgozott variációja, 1986. február – március (rajzok), Törzsszám: 85-486. 2.15. Hadtörténelmi Múzeum Adattár, leltári szám: Ad/1404.98.

Műszaki leírás 1986.

Építészeti műszaki leírás, 1986. november. In: Általános Épülettervező Vállalat a 022-451/T Beruházási program átdolgozott variációja, 1986. február – március (rajzok), Törzsszám: 85-486. 2.15. Hadtörténelmi Múzeum Adattár, leltári szám: Ad/1404.98.

Tanulmányterv 1980.

Budapesti Városépítési Tervező Vállalat Hadtörténelmi Intézet és Múzeum rekonstrukció és bővítés tanulmányterve (építésztervező: Hámori Béla) törzsszám: 8-2350-1/79.IV. 1980. december Hadtörténelmi Levéltár Rekonstrukciós tervek

Irodalomjegyzék

Farkas – Jankó – Szíjj 2003.

„Múlt nélkül nincs jövő” A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum története, 1918–2003. Szerk. *Farkas Gyöngyi – Jankó Annamária – Szíjj Jolán*. Budapest, 2003.

71 HM HIM homlokzat felújítás II. ütem kiviteli tervdokumentáció. Hadtörténelmi Múzeum Adattár, leltári szám: Ad/3395-2013.

72 *Sisa* 1980. 30–31. o. Ezúton szeretném megköszönni Dr. Farkas Gyöngyinek és Lukács Fanninak, hogy a gyűjteményeikben található anyagokat rendelkezésemre bocsátották, valamint Bencze Zoltánnak, hogy megosztotta velem az ásatásokkal kapcsolatos emlékeit.

Hetés 1987.

Hetés Tibor: A Hadtörténeti Múzeum története II. rész. A Hadtörténeti Múzeum negyedszázada a felszabadulás után. In: A Hadtörténeti Múzeum Értésítője 2. Szerk.: *Hetés Tibor–Makai Ágnes*. Budapest, 1987.

Korsós 1993.

Budapest – Hadtörténeti Múzeum. Írta: *Dr. Korsós László*. Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 462. füzet. Budapest, 1993.

Ráday 2004.

Budapest teljes utcanévlexikona. Szerk. *Ráday Mihály*. Budapest, 2004.

Sisa 1980.

A Fővárosi Ingatlankezelő Műszaki Vállalat Műemléki Osztály – Tudományos csoport. Készítette: *Sisa József*. Kézirat. Budapest, 1980.

THE RECONSTRUCTION AND EXTENSION PLANS OF THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM FROM THE 1980S

At the end of the 1970s, the Military History Museum's building became obsolete and overcrowded. The problem was to be solved by building a new wing and by the loft conversion of the historic building. Between 1980 and 1985, a study and two implementation plans were made. The point of each plan was to move the unexploited offices to the new building and into the attic, thus creating exhibition and storage areas from the released space due to the expansions. However, the castle walls from the age of the Árpáds found through archaeological excavations ended the constructions beginning in 1986. Thus, the planned extension finally was not realized.

DIE REKONSTRUKTIONS- UND ERWEITERUNGSENTWÜRFE DES INSTITUTS UND MUSEUMS FÜR MILITÄRGESCHICHTE AUS DEN 1980ER JAHREN

Ende der 1970er Jahre erwies sich das Gebäude des Instituts und Museums für Militärgeschichte als veraltet und überfüllt. Das Problem sollte durch den Bau eines neuen Gebäudeflügels, sowie den Einbau des Dachgeschosses des unter Denkmalschutz stehenden Gebäudes gelöst werden. Zwischen 1980 und 1985 wurden der Studienentwurf und zwei Programmmentwürfe zur Ausführung fertiggestellt. Der wesentliche Gedanke war, die schlecht ausnutzbaren Büros aus dem alten in das neue Gebäude, sowie auf das Dachgeschoss umziehen zu lassen, und die durch die Erweiterung entstandenen Räumlichkeiten zu Ausstellungssälen und Lagern umzugestalten. Den 1986 angefangenen Bauarbeiten setzten jedoch die vorhergehenden archäologischen Grabungen ein jähes Ende, bei denen Burgmauerüberreste aus der Árpáden-Zeit zutage gefördert wurden. Die geplante Erweiterung konnte so nicht verwirklicht werden.

Cs. Kottra Györgyi

A TÖRTÉNELMI ZÁSZLÓSOR
OBJEKTÍV TUDOMÁNYOSKODÁS ÉS SZUBJEKTÍV EMLÉKEZÉS

„A hagyomány vélemények, hitek (N. B. hiedelmek) és szokások áthagyományozása a generációk között. Az átadás lehet tudatos, gyakrabban spontán, az egyént körülvevő társadalom életmódjának, szokásainak a társadalom által többé-kevésbé kötelezően elvárt követése. A hagyományok – a hozzájuk csatlakozó rítusokkal és kultuszokkal az adott kultúrára, kultúrkörre jellemző rendszert alkotnak. Együtt fejlődnek, változnak a létrehozó kultúrával, társadalommal. Egyes elemeik elhalványodnak, majd eltűnnek, új társadalmi helyzetben új hagyományok születnek, esetenként az adott kultúrát vagy társadalmat körülvevő idegen kultúrák hagyományaiból is merítenek.

A hagyományok kialakulása, változása vagy átvétele történelmileg általában lassú folyamat. Gyors vagy gyorsnak tűnő változások csak nagy ideológiaváltáskor következnek be, illetve a hódítók kultúrájának a meghódítottak által történt – általában, de nem szükségszerűen kényszerű – átvételekor. Előbbire történelmünkben alappélda a kereszténység felvételekor történt hagyományváltás, utóbbira a Római Birodalom által romanizált területek kultúracseréje. Azonban ezekben a történelmi pillanatokban sem következik be teljes hagyományváltás, a régi kultúra elemei, ha módosulva is, de beépülnek az újba és egy, csak az adott társadalomra jellemző »bővített« rendszerét hozzák létre a hagyománynak. A magyarok nagy istenasszonyának és leányának, azaz a Boldogasszonynak és a Kisasszonynak például olyan erős volt a hagyománya és kultusza őseinknél, hogy az egyház nem tehetett mást, mint »rávonta« a két istenalakot és nevet Mária kultuszára és ezzel sajátos magyar Madonnaképet alakított ki.

Hagyományai nem csupán a társadalmaknak, de az azokat felépítő kisebb közösségeknek is vannak, a nagy társadalmi csoportoktól kezdve a területi közösségeken, szakmai szerveződéseken, baráti körökön és családokon át egészen az egyénekig. Minél zártabb egy közösség, minél speciálisabb feladatra szerveződött, annál erőteljesebb, csak rá jellemző, a többi csoporttól magát tudatosan megkülönböztető hagyományrendszert alakít ki, melyekhez – éppen zártsága miatt – rendkívül ragaszkodik.

A hadsereg az egyik legspeciálisabb feladatra létrejött korporatív testület, melyet éppen különleges feladatköre és felépítésének abszolút hierarchikus jellege talán a társadalmak legzártabb közösségévé tett és tesz. Folyományaképpen hagyományai, hagyományaink csak ránk jellemző elemeket tartalmaznak. A »ránk« alatt itt a világ összes fegyveres testületét értjük, mivel azonos célra szerveződött csoportoknak közel azonos hagyományaik alakulnak ki. Azt csak zárójelben jegyzem meg, hogy a ma ismert katonai

hagyományok – az egyenruha-viseléstől a tisztelgésig és a díszmenetig – az európai kultúrkörből, a gyarmatosításnak nevezett folyamat hatására terjedtek el.

A katonai hagyományok egyik legmeghatározóbb eleme a zászló, szerepe kiemelt a fegyveres testületek, legerőteljesebben a hadseregek életében.

A zászló a történelem egyik legnagyobb karriert befutott tárgya. Egyszerű kis irányjelző botként indult és népeket, sőt ha az Európai Unió vagy az ENSZ zászlajára gondolunk, kontinenseket és az egész emberiséget megtestesítő, agyontisztelt jelképpé vált. Hogy pontosan mikortól kezdik egyének, csoportok megkülönböztető jeleként használni, nem tudjuk. Első, már megkülönböztető jelként való használatára az egyiptomi óbirodalom idejéből, az Kr. e. III. évezredből vannak biteles adataink. Ez egyben katonai használatának is első ismert nyoma. A fáraó hadi zászlaja egy hatalmas struccotl-legyező volt, míg serege harci egységeinek állatalakkal, illetve hieroglif jelekkel díszített megkülönböztető jelvényei voltak. A manapság használatos textiles lobogó igencsak késői újítás. Nagy Konstantin a zászló hadijelvény formájú volt, azaz egy rúd, a csúcán valamilyen jelképes ábrázolással, a római legióknál ez a sas volt. Nagy Konstantin uralkodása alatt jelent meg Európában a ma ismert zászlótípus.

A kezdetben csak uralkodók, államok és katonai csoportok megkülönböztetésére szolgáló jel ettől a pillanattól fogva kezdte szédületes pályafutását, ami a lovagkorban, a címerek megjelenésével, hatalmas lendületet kapott. Megszámlálhatatlanul sok fajtája alakult ki: királyi, főúri, lovagi, városi, egyházi és cébzászlók, kereskedelmi és hadilobogók, esküvői és temetési zászlók, szélzászlók és mindenféle jelzőzászlók. A királytól a széplányok városi cébeiiig mindenki és mindenhol zászlót használt. A legkisebb ünnep is alkalmat adott arra, hogy az emberek zászlódíszbe borítsák a környezetüket – de zászló híján az abrosz, vagy a szőnyeg is megtette. Halhatatlan művészek terveztek zászlókat: Michelangelo a Medicieknek, Dürer V. Károlynak (a birodalmi kétfejű sas mindmáig ismert, standardizált formáját ő alakította ki), Mátyóki Ádám Rákóczi-nak. Az újkor aztán még ráerősített: megjelentek a reklámszászlók, klub- és egyesületi zászlók, járműzászlók, asztali zászlók, és még oldalakon át sorolhatnánk, hányféle zászlótípus létezik manapság. A zászlóhoz kapcsolódó szólások is mutatják jelentőségét: »zászlaja alá hív«, vagy »zászlaja alá gyűlik«, »zászlajára tűz«, »zászlóvivője« valaminek, stb.

A hadseregeknél is számos zászlót használnak. Parancsnoki, alakulatszászló, irányjelző zászló, hadsereg szárny jelző zászló, stb. Ezeket nem csak formájuk és funkciójuk, de tiszteletük is megkülönböztette. Volt, amelyiket nem kellett, de volt, amelyiket mindhalálíg kellett védeni. Ilyen volt a királyi zászló (ennek funkcióját veszi át majd a nemzeti zászló), és ilyen az alakulatszászló, mai szóval a csapatzászló.

Kevesé hagyomány kialakítását lebet – ha lebet egyáltalán – pontos dátumhoz kötni, de a csapatzászló mai értelemben vett szerepének és hagyományának megszületési évét nagyon is ismerjük. Kr. e. 104-ben Caius Marius létrehozta az állandó, professzionális római hadsereget. Rendeletében megfogalmazta a zászló (akkor a »legiójelvény«) szerepét. Ez pedig nem több és nem kevesebb, mint az, hogy a zászló az alakulatot önmagában is megtestesítő jelkép, annak időbeni folytonosságát és térbeli összetartozását szimbolizálja. Ezért ha a zászló elvész, az alakulat is megszűnik létezni, de essen bár el minden katona, ha a zászló megmaradt, az alakulat tovább létezik. Ugyanakkor jelent meg a zászlóra tett katonai eskü fogalma is.

Nem véletlen tebtát, hogy napjainkig is a haditrófeák legnemesebbike a zászló. Annyira jelentős győzelmi jel a megszerzett zászló, hogy a győztesek – bocsássák bár világgá összes foglyukat és adjanak bár vissza minden zsákmányt – a zászlókat soha nem adják vissza a legyőzötteknek. (Egyetlen példa volt csak erre, amikor a Szovjetunió 1941-ben visszaadta a 48-as zászlókat, hogy aztán mint múzeumi tárgyakat ismét megszerezze, majd ismét visszaadja.)

Az évszázadok során azután még számos jelentést is ráaggattak a csapatzászlóra: a királyhoz, hazához, később a nemzethez való bűséget. Tekintették a bátorság és erény jelképeként, a bazaszeretet jelének, de alapfunkciója nem változott. Ebből a jelképszerepből eredeztethető mindaz a rítus és kultusz, ami a csapatzászlót körülvette és körülveszi. A katonai alakulatok egyik legfontosabb rítusa és ünnepe a zászlóátadás, -avatás vagy zászlószentelés, ami eredetileg a zászló megkeresztelését jelentette. A keresztelés lelket adott a zászlónak, az szinte élőlényé vált. Így még nagyobb jelképi ereje lett. Győztes, de még inkább vesztes háborúk zászlói körül pedig kialakult a kultusz, amely a profánból a sanctus sanctorum szintjére emelte a zászlót és az ereklyék közé emelte – gondoljunk csak az 1848–49-es szabadságharc zászlaira, legendáikra és tiszteletükre.

Habent sua fata vexilla. A zászlóknak is megvan a maguk sorsa. Tönkremennek, jelképeik és címereik aktualitásukat veszítik, a hadseregeknél kiszervezik alóluk az alakulatot, egyes esetekben még az országot is, de azért mindig tisztelt darabok, múzeumok féltett őrzött tárgyai, országok és hadseregek történelmi múltjának tárgyi bizonyítékai maradnak, ha megmaradnak. Ez alatt nem csak azt értem, hogy anyaguknál fogva nagyon pusztulékonyak. Történelmünk a második háború utáni negyven éve bizony nem kedvezett a régi zászlóknak. Noha »nunquam vexilla superantur«, azaz nem a zászló tehet a vereségről, jó néhányat, mint »nem haladót«, száműztek a panteonból.

A történelmi zászlósor, amit ma ismerünk, eredendően egyetlen alkalomra, az 1985-ös, évfordulós díszszemlére készült. Megszületése politikai döntés eredménye volt, a recsegő-ropogó rendszer önigazolása. A közvéleménynek, de magának a honvédségnek is szánt bizonyíték arra, hogy vállalja a történelmi kontinuitást és magyarságát. A Politikai Főcsoportfőnökség megbízásából a sort a Hadtörténelmi Múzeum állította össze, tervezte és kivitelezte. Természetesen – identitás ide vagy oda – voltak korlátok és elvárások. A »haladó« hagyományokat ugyan egészen a bonfoglalásig visszavezették, de a kiegészítés és a második világháború vége közötti periódusból csak a Tanácsköztársaság és a Nógrádi partizánegység (egyébként hiteles) zászlaja kerülhetett be. A többi zászló kiválasztását az intézményre bízta. (A sor a rendszerváltás után tizenhatról húszra bővült és csak a 31. vörös gyalogezred, illetve a Nógrádi-féle zászló maradt ki az úgynevezett nagy sorból.) A gyakorlatilag a teljes magyar történelmet és hadseregtörténetet átfogó zászlók között vannak egyszerű – bár igen drága – másolatok. Ilyen például Bocskai István nagyszalontai hajdúinak hadnagyi standardja. A pici lovassági zászlón a hajdúkat jelképező oroszlán heraldikai szakkifejezéssel »tépázza« császáriakat jelképező sást. Ilyen Rákóczi kurucainak egyik ezredzászlaja is. Az Árpád-házi királyok sávjait felelevenítő zászlón a fejedelem egyik híres jelmondata, a »Iustam causam deus non derelinquet«, azaz »Az igaz ügyet nem hagyja el az Isten« olvasható, a fejedelem nevének és címeinek rövidítéseivel együtt.

A sor egyik legszebb darabja a Baranyai huszárezrednek még az első zászlórendszerezés, 1743 előtt adományozott zöld, a kor ízlésének megfelelően agyonhímzett és

a nagyon magyarnak tartott fecskefarkú formájú, a címerrel és természetesen Mária alakjával díszített zászlaja. Az ország patrónája a 16. századtól kezdve szerepel a zászlókon, a 18. század közepétől az ezred- vagy főzászlókon ábrázolása rendszeresített.

Ugyancsak másolat a kardos koszorú »hungaricumnak« tekinthető motívumával kiegészített, szabályszerűtlen 1848-as honvéd zászlóaljzászló, illetve az angyalos közép-címerrel és Regina Mundi ábrázolással készült 1938 mintájú, azaz a második világháborúban használt lovassági zászló.

Képeken is bemutatnék néhány másolat zászlót. Az Esterházy család több mint négy négyzetméteres főzászlaja a 17. század közepéről a 7. számú a sorban, mérete miatt azonban nem használjuk. A 10. számú képen egy kuruc lovassági zászló Pozsonyban lévő eredetije és másolata látható.

A Pest vármegyei nemesi felkelők lovassági zászlaja a napóleoni háborúkból a megye címerével és természetesen Máriával (13.).

Természetesen másolat az 1956-os zászló is, az utolsó, amelyik bekerült a zászlósorba és az egyetlen, amelynek sorbeli használatát törvény írja elő.

A történelmi zászlósorban vannak olyan zászlók is melyek csak ábrázolásban maradtak fenn. Ilyen Bethlen Gábor fejedelmi zászlaja (4.), vagy a Nyitra vármegyei nemesi felkelők zászlaja a török háborúk idejéből (6.), és ilyen a Képes Krónika ábrája nyomán készült kettős keresztet Árpád-bázi királyi zászló. Ez a zászló jelképezte a magyar királyt és a magyar királyságot, azaz ez volt az igazi »országzászló«.

Néhány zászlóról azonban semmiféle adat nem maradt fenn, se leírás, se ábra, így ezek történelmi analógiákon és a kor zászlótípusai és stílusai alapján készültek. Ilyen a majdnem rekonstruálhatatlan honfoglalás kori fejedelmi zászló (1.), a Dózsa-féle keresztet zászló (3.) és – bármilyen furcsának hangzik is – Thököly Imre zászlajáról sem tudunk semmit. Ez is csak elméleti rekonstrukció. Alapja egy kortárs erdélyi zászló, a Thökölyek grófi és az ország címere (8.).

Bizonyára sokan emlékeznek még az 1985. április 4-ei díszszemlére és a zászlósor sikerére. A közönségnek annyira tetszetek a zászlók és olyan mély érzelmekkel fordultak a nagyon régen, vagy soha nem látott és nem is tanított jelképek felé, hogy sokan – talán azért mert annak akarták látni – eredetinek látták a vadonatúj zászlókat. Attól a pillanattól fogva az eredetileg dekorációnak, egyetlen ünnep díszletének szánt zászlósor önálló életre kelt. Mondhatjuk úgy is, hogy a hagyománycsinálók legvérmesebb álma vált valóra: egyetlen gesztussal, viszonylag kis költséggel és PR munkával új jelkép és új hagyomány született: a nemzet és a hadsereg történelmi folyamatosságát és egységét, a múlt feloszthatatlanságát és kisajátíthatatlanságát szimbolizáló történelmi zászlósor és ennek a zászlósornak az állami, nemzeti és katonai ünnepeken való állandó jelenléte. A nemzeti identitás e jelképe annyira népszerűvé vált, hogy ma már emlékműavatástól kezdve iskolai ünnepélyig mindenbóvá elvinnék, ha ennek a remélhetőleg talán megszülető szabályozás nem szabna határt.

A történelmi zászlósor tehát önmagától vált jelképpé és hagyománnyá. E hagyomány erősítése érdekében, amely egyben a honvédség tagjainak egyéni és csoportidentitását is növeli, hiszen ezek mind katonai zászlók voltak és apáik, nagyapáik és elődeik ilyen zászlók alatt meneteltek, harcoltak és haltak meg, nem kellene mást tennünk, mint mélyebben megismertetni történetüket és jelképeiket a hadsereg tagjaival, hogy jobban megismerjék az országot és a haderő múltját.”

Az új történelmi zászlósor 2008. május 21-én, a Honvédelem Napján, a budapesti Hősök terén

A fenti, macskakörmök közötti kvázi tudományos szöveget, ami sem nem hangzott el, sem nyomtatásba nem került, valamikor a kétezres évek végén én írtam akkori főigazgatóknak, Holló József altábornagynak, aki egy öreg harcosok összejövételén a történelmi zászlósor jelentőségét és mibenlétét akarta elmagyarázni. Annak a zászlósornak a jelentőségét, amit akkor már több mint húsz éve használtak és, legalábbis a hadseregen belül mindenki tudta, hogy megszületése Kárpáti Ferenc altábornagy, 1985-ben politikai főcsoportfőnök tevékenységéhez fűződik, amint azt *Puskalövés nélkül* című memoárjában gondosan hangsúlyozta is. Más kérdés, hogy a régi katonai zászlók használata ünnepeken nem 1985-ben kezdődött. Amikor 1982 körül az addig kezelt Képzőművészeti Gyűjtemény helyett a nyakamba szakadt a Zászlógyűjtemény, már létezett egy, később „kis sornak” nevezett, négy darabból álló sorozat (Árpád-házi családi [sáv], fekete sereg, Rákóczi lovassági és 1848-as lovassági zászlóból), amit közintézményeknek és iskoláknak, úttörőcsapatoknak stb. kölcsönöztünk ki különféle ünnepekre. A Magyar Posta is kiadott ezekről és még egy-két másik zászlóról egy bélyegsorozatot és levelezőlapon is megjelentek. Katonai „célra” valóban először 1985-ben kerültek használatba. A zászlósor bemutatásáig hosszú volt az út. Miután magára a tervre még a Központi Bizottság is áldását adta, Intézményünket felkérték, hogy a Történettudományi Intézet egyetértésével dolgozza ki a sor összeállítását és természetesen készítse is el. A pénz nem jelentett akadályt, két tényező annál inkább. Először is, mint a zászlókkal foglalkozó munkatárs, én kaptam a megtisztelő feladatot, nem csak a sorban felvonultatandó zászlók

VILÁG PROLETÁRIAI, EGYESÜLJÉTEK!

XXXXX. évfolyam, 10. szám
1985. április 4. péntek

Népújság

AZ HESZEP HEVES MEGYEI BIZOTTSÁGÁNAK LAPJA

Katonai díszszerep — Ifjúági demenciaórák — Zeneszervezők és Állami Zenei Központ

Jubileumi ünnepségek a fővárosban

A fővárosi világhíres és a fővárosi világhíres...

A fővárosi világhíres és a fővárosi világhíres...

Testvérpártjaink küldöttjei változatos programmal búcsúztak megyénkől

Csovas barátságok Veszprém és a Mátóközben

Csalogányfalva és Csalogány Mátóközben

(Fotó: Pál Márton)

Testvérpártjaink megerősítik a kapcsolatukat... (text continues)

A fővárosi világhíres és a fővárosi világhíres...

Falkabörtök a kalotzai légiózi Koszorúzás Kékestetőn

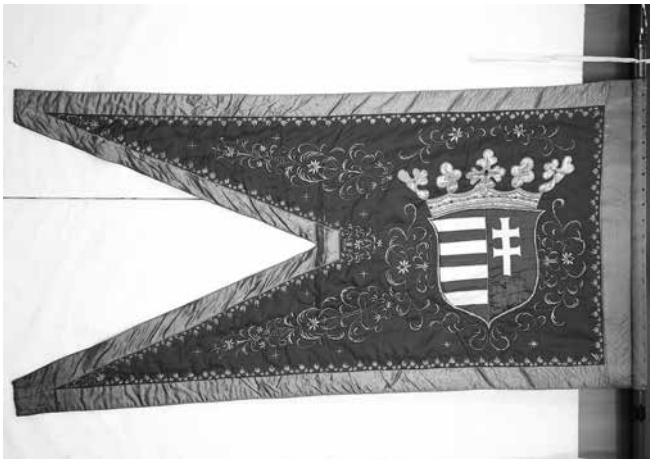
A Koszorúzás

(Fotó: Pál Márton)

Újságcikk a Heves Megyei Népújságban az 1985. április 4-i díszszemlééről

javaslatára, de azok megtervezésére is. El lehet képzelni, hogy kezdő, zöldfülű vexillológusként, hiszen még azt is háromszor ellenőriztem, hogy a nemzeti zászló piros-fehér-zöld-e, milyen magabiztosnak éreztem magamat a témában! Nagy szerencsémre akkori vezetőink, Liptai Ervin és Hetés Tibor megbíztak bennem és támogattak. Ezenkívül kollégáimhoz és régi tanárimhoz is fordulhattam, na meg minden heraldikusok és zászlótörténészek doyenjének, Kumorovitz L. Bernátnak a Hadtörténelmi Közleményekben két részben megjelent alapvető tanulmányához, amit a magyar címerről, nemzeti színekről és zászlókról írt. Szinte bibliaként forgattam ezt a munkát, különösen a honfoglaláskori és középkori zászlóhasználat kapcsán. Ma már nem tenném.

A másik nehézséget az jelentette, hogy a Történettudományi Intézet, nagyon helyesen, javaslatában hangsúlyozta, hogy csak dokumentálható zászló kerüljön bemutatásra. Na de mivel és hogyan dokumentáljam Árpád zászlaját vagy hadijelvényét? És Hunyadi Jánosét? Vagy Dózsaét? Ezzel a problémával kezdőként azonnal belefutottam a hiteles másolat – másolat vagy kópia – rekonstrukció és

*A Thököly
zászló elméleti
rekonstrukciója
(előlap, hátlap)*

elméleti rekonstrukció kérdésébe. Azzal tisztában voltam, hogy hiteles másolat még akkor sem készülhetne, ha az eredeti darab a rendelkezésünkre állna, mert az eredeti anyagok és technikák hozzáférhetetlenek. De jó másolatokat készíthetünk. Rekonstruálni is lehet, ha van ábrázolás, vagy pontos leírás. Ilyenkor persze nem árt emlékezni arra, hogy minden ilyen hagyomány szubjektív, a kép (ha nem fotó) ugyanúgy a készítő véleményét és érzéseit is tükrözi, mint a leírás, hacsak nem szabályzatból vesszük át, bár azok sem mindig pontosak.

Amiről azonban csak ködös leírások maradtak fenn, mondjuk annyi, hogy „volt zászlaja”, ott mit tehetünk? Fordulhatunk analógiákhoz, amiket, ahogy Kristó Gyula szellemesen írta, akkor használ a történész, ha nem tud semmit, vagy nosza, tervezzünk mi is zászlót. Legfeljebb szebb lesz, mint a nem ismert eredeti. De hát a frigyládának is van legalább két, teljesen hitelesnek tartott, ám különböző rekonstrukciója... Ez a lehetőség szárnyakat adott, így született meg a sor talán legszebb darabja, a Thököly zászló. Máig büszke vagyok rá, hogy a közönség hitelesnek véli.

A bonfoglaláskori zászló csúcsa

Miután összeállt a sor, már csak mindent pontosan, méretezve meg kellett rajzolni. Csicsely János kollégám csodát tett, igaz több összejördülés árán, de elkészültek a rajzok, amelyek alapján az azóta sajnos megszűnt Műhímző és Zászlókészítő Ipari Szövetkezet legyártotta a darabokat. Nagy lelkesedéssel és szakértelemmel. A kedves hölgyek nem csak a szívüket, de minden szakértelmüket, tudásukat is beletették a zászlókba. Aki látta az első sort fénykorában, igazat ad nekem.

De a zászlónak rúdja is van (ezért nem lobogó), no meg csúcsa. Ezek a részletek legalább annyira korfüggők és meghatározók, mint maga a textillap. Elszánt „zászlóanyagként” akkor még ragaszkodtam a – mondjuk – hiteles zászlórudakhoz és csúcsokhoz, később, a sokadik sor elkészítésénél, emlékezve az ezzel járó macerára, már nem. Mert elkészíttetni a bevezetőben emlegetett, kézzel hímzett Baranyay-zászló jellegzetes, 18. századi lovassági zászlórúdját nem volt semmiség. Ráadásul, mivel annak kengyelbe támasztható saruja is van, a díszszemlén az azt vivő szegény katona ugyancsak megszenvedett vele. Akárcsak a Dózsa-zászló petrencerúdjával. Na és a csúcsok! Azokat az Állami Pénzverőben készítettük el, ráadásul aranyozva voltak. El is tünedeztek szép lassan az évek során. Ennél a kérdésnél is belefutottam a rekonstrukció nehézségeibe. Az még csak hagyján, hogy milyen köpüje (az a fémhüvely, ami a csúcsdíszet a rúdhoz rögzíti) volt teszem azt az Anjou-zászló liliomos csúcsának, vagy István keresztjének. Jobb híján maradt a hagyományos, évszázados forma. Mindazonáltal a legkevesebb gond a csúcsokkal volt, mert amiről nem volt ismeret, ott maradt a jól bevált lándzsaforma.

Hunyadi János zászlaja

Fejtörést csak a honfoglaláskori zászló turulja okozott. Abban mindenki egyetértett, hogy turul kell, de hogy milyen legyen az a madár? Már akkor is biztos voltam benne, mint mindenki, hogy háromdimenziósnak kellene lennie. Erre azonban nem volt lehetőség, így a jó öreg rakamazi korong madara kétdimenziós formában trónolt és trónol ma is a rúdon.

Az természetes, hogy mikor elkészült a sor, a Néphadsereg prominensei, élükön magával Kárpáti Ferencsel, megsemmisítették. A második emeleti folyosón, a parancsnokság előtt lettek kiállítva. Nem kötöttek nagyon bele a dolgokba, mindösszesen azon tépelődtek, mi fog abból kisülni, hogy a zászlósort egy hatalmas vörös zászló nyitja, igaz, turullal a tetején, és még az utána jövő istváni zászló is vörös. Pont ezt a színt szerették volna kiiktatva látni, nehogy valaki azt találja hinni, őseink a munkásmozgalom vörös zászlaja alatt foglaltak hont, és még Szent István is... aztán belenyugodtak. Jól felkészültem Kumorovitzból.

Ezután jött a java: a próbák hosszú sora a felvonulási téren. Nem tudom, látott-e valaki altábornagyot, amint saját kezűleg és lábúlag mutatja be a díszelgőknek hogyan kell vinni a zászlókat és hogyan lépjenek, de én láttam. Kárpáti altábornagy még ezt is megtette a siker érdekében.

Mert siker volt. Már a megelőző, hajnali főpróbára nagy tömeg gyűlt össze. Komolyan el voltak ragadtatva, sokan tényleg eredetinek vélték a zászlókat. Ennél nagyobb dicséretet nem is kaphattunk volna, sem én, sem mindazok, akik dolgoztak a „projektben”. A díszszemle (egyébként az utolsó a maga nemében)

után aztán átszakadt a gát. Boldog-boldogtalan a történelmi zászlósort akarta ilyen-olyan ünnepekre, megemlékezésekre, koszorúzásokra. Nem csak civil kezdeményezésre, de hivatalosan is. Nagyon hamar szét kellett szednünk a sort kicsi, közepes és nagy sorra, az ünnep jellegétől és a használó státuszától függően. Azután új sorozato(ka)t is kellett csináltatni. Még így is, egy-egy állami ünnep alkalmával szabályszerű logisztikai műveletet kellett terveznem, hogy mindenki, akinek engedélyezték, időben megkapja a kért zászlókat. Nem volt könnyű. Most már bevallhatom, hogy néha minden létező múzeumi szabályt és kapott utasítást megszegtem a szent cél érdekében.

A zászlósr népszerűségét és fontosságát mutatta az is, hogy végül törvényi szinten bekerült az állami és katonai ceremoniális kánonba. És kell-e ennél több egy zászlókkal foglalkozó múzeumi embernek? Nemigen. Végül ehhez, mármint a tervezői dicsőséghez kapcsolódik egy igaz kis történet.

Javában kínlódtam a sor tervezésével és különösen Hunyadi János zászlajával nem voltam megelégedve. Félttem, hogy mindenki bele fog kötni, hiszen elméleti rekonstrukció. A Múzeum második emeletén álltam parancsnokunkkal, Liptai Ervinnel és a Kapisztrán térre bámulva elkeseregtem az „öregnek” rossz érzéseimet. Mire jellegzetes mozdulatával megigazította a szemüvegét és imígyen szóla: „Aranyoskám, mától fogva Hunyadi János elvtárs zászlaja ilyen volt.”

És lón.

THE HISTORIC FLAGS OF HUNGARY. IMPARTIAL SCIENTIFIC REASONING AND SUBJECTIVE REMEMBERING

Flags are most prominent representatives of military traditions; their role is outstanding in the life of armed forces, especially armies. The Historic Flags of Hungary, as they are called today, were originally selected for one sole occasion, the anniversary parade of 1985. Among the flags symbolising the entire span of Hungarian history and military history, there are several simple, still expensive copies. The author presents the story of this group of flags step by step.

DIE HISTORISCHE FAHNENREIHE. OBJEKTIVE WISSENSCHAFTLICHE ANSICHTEN UND SUBJEKTIVE ANALYSE

Eines der wesentlichsten Elemente der militärischen Traditionen ist die Fahne, sie spielt eine herausragende Rolle im Leben der bewaffneten Organe, besonders der Armeen. Die historische Fahnenreihe, die wir heute kennen, wurde ursprünglich zu einem einzigen Anlass, der Jubiläums-Truppenparade in 1985, zusammengestellt. Unter den Fahnen, die praktisch die gesamte ungarische Historie und Armeegeschichte umfassen, befinden sich auch einfache – obwohl ziemlich teure – Kopien. Die Verfasserin stellt Schritt für Schritt die Entstehung der Fahnenreihe vor.

Kedves Gyula

MUZEOLÓGUSOK AZ ARADI GOLGOTÁN
RENDHAGYÓ GONDOLATOK ÉS SZEMÉLYES TÖRTÉNETEK
A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM ELSŐ RÉSZVÉTELÉRŐL
NEMZETKÖZI MUZEOLÓGIAI PROJEKTBEN

Már-már közhelyszerű gondolat lett Edmund Hillary válaszából, amit faggatói azon kérdésére adott, hogy miért mászott fel a Mount Everestre. – Mert ott volt. Valahogy így van ezzel a hadtörténész muzeológus is (ha a '48-as szabadságharc kutatója) az egykori Aradi Ereklémúzeum gyűjteményével kapcsolatban. Mi vezette arra, hogy a kollégái által reménytelennek tartott program szervezésébe belevágjon? Miért tartotta fontosnak egy régi gyűjtemény feltárását, és annak nem csak a szakmával, de az érdeklődő közvéleménnyel való megismertetését? Mert ott volt. Mert dédapáink Aradon az 1890-es évek végén létrehoztak egy olyan gyűjteményt, ami akkoriban párját ritkító volt. Ez volt az első és sajnálatos módon mindmáig az egyetlen (amit az alapítók eredeti szándékát teljesen figyelmen kívül hagyó átalakítás gyakorlatilag megszüntetett) tematikus, az 1848–49-es szabadságharc történetét, illetve környezetét bemutató közgyűjtemény. Mert a 20. század utolsó negyedének a muzeológus legendája volt. Ott volt, de abban egyáltalán nem voltunk biztosak, hogy még ott is van. Létezéséről inkább csak szájhagyomány útján terjedt a hír, nekem is csak olyan ismerőseim voltak, akiknek az információja nem személyes tapasztalaton – de még csak nem is kapcsolaton – alapult, csupán olyan ismerősén, aki már állítólag biztosat hallott a dolgról. Egyetlen kolléga rendelkezett olyan ismerőssel, aki járt is ott – még az 1960–70-es évek fordulóján. Aztán megbukott a kommunista diktatúra Romániában és a szegedi kollégák nagyot tudtak lépni. A Ceausescutól való megszabadulás eufóriájában a gyűjteményt őrző Complexul Muzeal Arad munkatársainak segítségével meg tudták mutatni a jéghegy csúcsát. A Móra Ferenc Múzeum egy rövid időszaki kiállítás keretében mutatta be a gyűjtemény kincseit egy ad hoc válogatás nyomán. Ezt követően újra csend volt több mint egy fél évtizedig. Ekkor fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy ezt a gyűjteményt teljes terjedelmében meg kell ismertetni nemcsak a szakmával, de lehetőség szerint a közvéleménnyel is.

De hogyan? Az teljesen nyilvánvaló volt, hogy ez egy időigényes, komplex és bonyolult feladat, amelynek a megvalósításához egy jó csapat mellé még olyan támogatás is szükséges, amely a diplomáciát sem nélkülözheti. A legfontosabb megválaszolandó kérdések a milyen módon, a miből, aztán a kikkel és a mikor volt.

Az elsőre lehetett a legegységesebb választ adni, csakis tudományos alapossággal, a muzeológia eszközeivel. Hogy miből, az már fogósabb kérdés volt, mert összefüggött a kikkel kérdésével. Természetesen tartottam, hogy a Hadtörténeti Múzeum munkatársaira alapozzuk majd a munkacsoportot, de az bizonyos volt, hogy a finanszírozását az intézmény és a fenntartója nemigen fogja állni. Tehát a támogató megszerzése lett a megoldás kulcsa, amihez kézzelfogható dolgot is fel kellett mutatni, az ötletelés és a mégoly hangzatos, ígéretesnek tűnő tervek nem voltak elegendők. Így aztán több lépésben közelítettük meg a célt, aminek a minimális mértékét három ugrással értük el 2012-re. Ahogyan egy hegycsúcs meghódításánál, úgy itt is az alaptábor kiépítése volt az elsődleges. Erre az 1848–49-es forradalom és szabadságharc közelgő 150. évfordulója kínált jó lehetőséget.

1996 őszén egy nagyszabású, látványos kiállítási elképzeléssel és a hozzá kapcsolódó rendezvények lehetőségével sikerült a Hadtörténeti Múzeumra irányítani az emlékév kormánybiztosának a figyelmét. Máig emlékezetes számomra ez a tárgyalás, amelyre közvetlenül a fiam születése utáni napon került sor. Minden bizonnyal akkori lelkes hangulatom és az ebből fakadó sugárzó optimizmus is hozzájárult a sikerhez, mert magáról a kiállításról csak vázlatos elképzelések voltak, így valószínűleg a lehetőség ígérete hatott meggyőző erővel. Mindenesetre a Hadtörténeti Múzeum lett a megemlékezés-sorozat fontos, ha nem a legfontosabb helyszíne, a „Fényesebb a láncnál a kard” című kiállítása pedig a 150. évforduló központi rendezvénye. Nagyon tanulságos volt különben, hogy saját „gazdánk” sokkal kevesebb fantáziát látott ebben a dologban, mint az úgynevezett civil szféra. A fenntartó képviselői az emlékbizottságban a kiállítás megnyitásáig nem látták át annak a jelentőségét, hogy a '48-as központi kiállítás a szabadságharc katonája, a magyar honvéd köré épült fel, és addig soha nem látott alaposággal a részletekbe menően mutatta be a Magyar Honvédség történelmi elődjét, az 1848–49-es honvédsereget. Na, ebbe a kiállításba lehetett bekapcsolni az Aradi Ereklyemúzeum dolgát. A nagy, évfordulós kiállítás nem lehetett teljes az aradi tárgyak nélkül, és az erre irányuló tárgyválogatás, valamint műtárgy kölcsönzés ideális alkalmat nyújtott az első lépés megtételéhez.

Az „alaptábor” az úgynevezett hivatalos kapcsolatfelvétel volt az egykori Aradi Ereklyemúzeum gyűjteményét őrző román múzeummal, a személyes kapcsolatok építése és a bizalom megteremtése a román kollégákkal. Egyúttal ez a lehetőségek felmérése is volt. Áttekintése a gyűjtemény szerkezetének, betekintés annak állapotába. 1997 tavaszán két tapasztalt muzeológus kollégával, a két „Gyurival” utaztunk Aradra. Cs. Kottra Györgyi, a Zászlógyűjtemény (na meg a pecsét) vezetője volt az egyikük, Ságvári György, az Egyenruha és Katonai Felszerelés Gyűjtemény vezetője pedig a másikuk. Itt kérek elnézést minden kollégámtól, aki bár részt vett ebben a nagyszabású projektben, s mégsem említem meg a nevét. Ne érje szó a ház elejét, hogy dicseksziünk (ámbar van mivel) és egymást reklámozzuk, ezért az aktív állományban tevékenykedőket név nélkül szerepeltetem a történetben. A román múzeumigazgató meglepően készséges volt, a velünk való együttműködésre kijelölt két kollégája pedig még inkább. Ebben nyilván az is szerepet játszott, hogy egy magyarországi utazás lehetősége (amely akkor Romániában igazi nyugati útnak számított) felvillanyozta a román

Részlet a Hadtörténeti Múzeum „Fényesebb a láncnál a kard” című kiállításából

kollégákat, de az együttműködés iránti őszinte érdeklődést is felfedeztünk mind a gyűjteményért felelős muzeológus Dan Demsea, mind pedig a gyűjteményt gondozó Natalia Dascal hozzáállásában. Ebből az úttörő csapatból már senki nincs múzeuma állományában. Persze furcsa helyzetek azért adódtak. Az például egészen vicces volt, ahogyan Dan szobájában minden alkalommal szinte azonnal megjelent egy kollégája, amikor oda betelepedtünk. Leült az asztalához és szelíden mosolyogva, semmit sem csinálva végig bennünket nézett. Dan egyébként jól beszélt magyarul (sajnos egyedül az ottani muzeológusok és szakalkalmazottak között) és roppant tanulságos volt, ahogyan néhány pohár után megfogalmazta háromnapos ott létünk végén az ereklyegyűjtemény nyilvánosság elé tárásával, illetve teljes körű feltárásával kapcsolatos gondolkodásukat. Amikor a kiállítási tárgykölcsönzésen túlmenő együttműködés lehetőségeit feszegettem a fentiekben említett irányban, ezt a megjegyzést tette: mi érdeke lenne a román államnak abban, hogy a magyar nemzeti identitásban olyan különleges szerepet játszó ügyet felkaroljon? Ez tiszta beszéd volt, tehát a program finanszírozását teljes mértékben nekünk kell megoldani. Natalia csupán egy két szót értett magyarul, viszont a később megvalósuló programunk során mindvégig a legnagyobb segítséget nyújtotta. Ez a három nap persze kevés volt arra, hogy részletesen megismerjük a gyűjteményt, a korrekt kollegiális kapcsolatok kialakítására viszont elegendőnek bizonyult. Ez a válságos helyzeteken is átlendített bennünket.

A következő lépés a gyűjtemény mélyebb megismerése volt és ezzel párhuzamosan a közvélemény figyelmének a felkeltése erre a nem mindennapi

anyagra. Ebben Szakály István, a Magyar Televízió kulturális műsorainak egyik szerkesztője nyújtott felbecsülhetetlen segítséget. Egy önálló műsort tervezett október 6-ára, és egy olyan dokumentumfilmet kívánt elkészíteni, amely döntő részben az Aradi Erekllyemúzeum anyagára, annak bemutatására épült. Felkért a film történész-szakértőjének, és én mutattam be a legjelentősebb, legérdekesebb tárgyakat, illetve elmondtam a hozzájuk kapcsolódó történeteket. Így aztán a forgatás öt napjára újra belevetettem magam az aradi múzeumnak a gyűjteményt őrző raktárába. Ismervén a kulcsot a múzeumigazgató szívéhez (nem beszélve a gyártásvezető bölcs taktikai érzékéről és mélyenszántó tapasztalatairól) a forgatás alatt mindenhez hozzáférhettünk. Jó néhány addig ismeretlen részletre is fény derült, és ekkor fogalmazódott meg bennem visszavonhatatlanul, hogy ezt a gyűjteményt tudományos alapossággal fel kell dolgozni és közzé kell tenni. Leginkább azért, mert ez a gyűjtemény jelentőségét tekintve eléri, bizonyos tekintetben pedig meg is haladja mind a Nemzeti Múzeumban, mind pedig a Hadtörténeti Múzeumban őrzött '48-as tárgyi anyagét. Az Aradi Golgota címet kapott film különben nagyon sikeres lett, egy évtizeden keresztül minden évben bemutatták. Pedig a mártíromság legfontosabb helyszínén, az aradi várban a forgatás majdnem meghiúsult. Az erőd ugyanis abban az időben – bár már katonaság nem volt benne – még katonai felügyelet alatt volt. A rendben megadott forgatási engedély pedig sehogy sem akart megérkezni az aradi laktanyába – mint utóbb kiderült a kolozsvári hadtestparancsnokságon napokig elfeküdt. Az a Bukarestben tevékenykedő katonai attasénk oldotta meg a problémát, aki már a kiállítási kölcsönzés során is sokat segített. Kétségbeesett telefonhívásom, miszerint a forgatócsoportnak úgy kell haza utaznia, hogy nem lesz erődbeli felvétel, egy olyan fogadáson érte, ahol a román védelmi miniszter is ott volt. Egy órán belül értesített, hogy ha másnapra tudunk maradni, az engedély is ott lesz. Az MTV vezetése ezek után persze hozzájárult az egy nap hosszabbításhoz, így lett teljes a filmünk. Bemutatása után azonban majd egy évtizednek kellett eltelnie, amíg tovább léphettünk. Szinte mindenki elismerte, akinek felvettem a dolgot, hogy ezt az anyagot feltétlenül fel kell dolgozni, mert közkinccsé tétele, sőt egyes esetekben megmaradása is csak ezen az úton valósítható meg. Ahhoz azonban hogy egy munkacsoport összeálljon, főleg pedig hogy tevékenységét (gondolok itt elsősorban a restaurálás illetve a katalóguskészítés, fotózás költségeire) finanszírozzák, éveken keresztül nem akadt támogató. Én is jobbára már csak a baráti társaságomban morogtam a dolog fontosságának meg nem értése miatt és okoskodtam a tudományos feldolgozás elmaradhatatlanságáról.

És akkor a legváratlanabb helyről kínálkozott a megoldás. Egy '48-as történész konferencia végén ült össze sörözni baráti társasággá érett csapatunk, amelyben a muzeológus mellett volt ott gimnáziumi történelem-tanár, kutató hadtörténész, egyetemi oktatók, sőt utóbbiak között olyan is akadt, aki a politika mezejére tévedt. Zakar Péter barátunk ekkor tájban lett Csongrád Megye Közgyűlésének a kulturális területért felelős alelnöke, amiért fel is ruháztuk mindjárt az alispáni címmel. Itt is szóba hoztam az erekllyegyűjteményt, ecsetelve annak értékeit, s a szokásos helyeslő, de megoldást nem találó hümmögés után az érdeklődés izgalmasabb téma irányába fordult. Péter azonban külön útra tért és arra volt kíváncsi,

tényleg olyan nagy jelentőségű gyűjteményről van szó, ami egy európai uniós pályázatra is beadható? Aztán arra, hogy vannak-e a feldolgozásához megfelelő szakembereink? Teljes meggyőződéssel válaszoltam mindkettőre az igent. Amikor arról érdeklődött, hogy ez a munka záros határidőn belül elvégezhető-e, már csak látszólagos magabiztossággal válaszoltam igennel. Arra gondoltam, hogy ha valami csoda folytán mégiscsak elindulhat a munka, kutya kötelességünk lesz megcsinálni, s majd csak megkapjuk az elvégzéséhez szükséges feltételek biztosítását. Azonban őszintén megvallva nem nagyon hittem a lehetőségben. Péter viszont nagyon ügyesen mozgatta a szálakat. Kért egy rövid szakmai összefoglalót, amelynek ismertetésével befogadtatta a közgyűléssel a tervet, és egy írást a helyi lapba a közvélemény tájékoztatására a gyűjtemény történelmi jelentőségéről. Rövidesen létrehoztak egy munkacsoportot azzal a feladattal, hogy egy határon átnyúló együttműködés keretében úgynevezett Interreg pályázattal teremtsék meg a szükséges anyagi feltételeket. Hosszú hónapokig tartó együttes munka következett. A pályázathoz nekem kellett szolgáltatni a tudományos szakmai anyagot, bár ilyen nagyszabású pályázatot eddig még nemigen láttam. Mint ahogyan a gazdálkodással foglalkozó kollégák sem, akiket egyébként sem lehetett a dologba bele vonni, hiszen a pályázat gazdája Csongrád Megye Önkormányzata volt. Így az eddig ismeretlen szegedi szakemberekkel való együttműködés maradt, ami végül is sikerre vezetett, s a pályázatot befogadták.

Sor került a feladatok megosztására. Nyilvánvaló volt, hogy a program tudományos bázisa a Hadtörténeti Múzeum kell, hogy legyen. Ebben az esetben örömmel vállaltam a pályázat tudományos vezetését. A megyei önkormányzat kijelölte projektgazdának a fenntartásában működő Móra Ferenc Múzeumot. Együttműködő partner a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a pályázat tárgyát, a gyűjteményt őrző Complexul Muzeal Arad lett. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának nagyon tetszett a dolog, különösen annak nemzetközi jellege, így nálunk került sor nagy ceremónia közepette az együttműködési szerződés ünnepélyes aláírására a három intézmény között. Én kicsit nagynak és főleg korainak tartottam a felhajtást, azzal együtt imponált a dolog, pedig tudtam, hogy ennek lesz kellemetlen következménye is. Nem is annyira a tulajdonképpen elkerülhetetlenül megnyilvánuló irigység bántott, sokkal inkább a tudományos feldolgozást végző munkacsoport összeállítása következtében keletkező sértődések lehetősége zavart. A szakma javarésze felismerte, hogy nem mindennapi feladatról van szó, és több neves kolléga is szeretett volna bekapcsolódni a kétségkívül tekintélyt növelő tevékenységbe. Én pedig ahol lehetett, ragaszkodtam ahhoz, hogy hadtörténetis kolléga kapja a lehetőséget. Nem csak jófejségből, úgy gondoltam könnyebb és praktikusabb irányítani azok munkáját, akik házon belül, úgymond bármikor kéznél vannak. Emellett fontosnak tartottam a fiatalok bevonását is a nagy jelentőségű munkába, hogy komoly tapasztalatok megszerzése mellett ismertségre is szert tegyenek. Úgy véltem – a később bekövetkezett változások fényében kissé naivan – jó csapatépítő és bizalomkeltő dolog lesz ez számukra, és a különleges lehetőség felvillanyozza őket és szárnyakat kapnak. A képzőművészeti anyag feldolgozását kapó kollegina például gyakorlatilag még pályakezdő volt. Meg is orrolt rám egy tekintélyes muzeológus,

*Az Aradi
Ereklyegyűjtemény
a Complexul
Muzeal Arad
raktárában
2012-ben*

akivel addig kifejezetten szívélyes kapcsolatban voltam, hogy egy kezdő ütötte el a gyűjtemény feldolgozásában való alkotó részvétel lehetőségétől. A fiatalok mellett szólt az is, hogy kevesebb elkötelezettségük lévén nagyobb energiát tudnak a kapott gyűjteményrész feldolgozására fordítani. Mert nagyon szorított bennünket az idő. Ezen a ponton most olyan véleményt vagyok kénytelen közreadni, ami biztosan nem egyezik a kultúrafinanszírozást formálók elképzeléseivel, s talán még a kultúrpolitika irányítóinak elgondolásaival sem. Véleményem azonban szilárd, mert a gyakorlati tapasztalataimra alapozódik, ráadásul a hasonló projektekben részt vett muzeológus kollégák, vezetők – igaz csak egymás között kitarágyalt – véleményével is nagyrészt egyezik.

Az Európai Unió pályázatok nem igazán alkalmasak a tudományos alaposságot megkívánó nagyszabású muzeológiai elképzelések optimális és maradéktalan megvalósításához, s gyanítom, hogy ez a kultúra egyéb területeire is érvényes lehet. Elsősorban a rövid határidőkhöz köthető a probléma. A megvalósítás egy-két éves futamideje eleve kevés – esetünkben a többzetes gyűjteményi anyag előzményekkel alig rendelkező tudományos feldolgozása mellett a restaurálás és a kiállítások megszervezése a számtalan ehhez szükséges szerződés megkötésével, a szinte lehetetlen határidőt vállaló partnerek megtalálásával is nehezítette a dolgunkat. Ráadásul ennek az időnek jelentős része az előkészítéssel, és a szakmai terveknek a pályázat nem minden esetben szakmai megalapozottságú követelményeihez való igazításával, továbbá a hihetetlenül bonyolult adminisztrációval telik el. Ezt hamar átláttuk, s a Szegeden, Aradon (s egy ízben a félúton Makón) havi rendszerességgel tartott jó hosszú egyeztető értekezleteken felszínre kerülő egyre komolyabb problémák kezelésére a projekt menedzsment nagyon jó javaslatokkal állt elő. Ketté kell bontani a programot magára a tudományos feldolgozásra, és azt követően a munka eredményeinek a nagyközönség elé tárására. Zakar Péter pedig keresztülvitte az immáron két pályázat jóváhagyását, így bár

a menedzsmentre több adminisztráció terhelődött, összességében három év nettó idő maradt a tényleges munkára. Ez sem volt éppen optimális, de már megvalósítható. Azt pedig pontosan tudtuk, ha nem használjuk fel ezt a lehetőséget, alighanem örökre elvész az egykori Aradi Erekllyemúzeum gyűjteményi feltárásának és megismertetésének a lehetősége, hiszen már az utolsó órában jártunk. A másik problémával viszont nem lehetett mit kezdeni, s kénytelenek voltunk meghajolni. Ez a teljesítés mennyiségi mutatóinak a kérdése volt. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hogy mennyire abszurd egy tudományos tevékenység eredményének az elfogadását (már magát a szellemi tevékenységet is!) számszerűséghez kötni. Ennek következtében a pályázatban egyformán vették számba Leiningen tábornok azon szabályjának tudományos feldolgozását, amiről alapos kutatómunka nyomán bizonyosodtunk meg, hogy legfeljebb a pengéje lehetett a legendás aradi vértanú korának terméke, egy olyan hatfontos ágyúgolyóval, amiből tucatnyit is találtunk. Mindazonáltal le kell szögezni, hogy e nélkül az Európai Unió pályázati lehetőség illetve a csongrádi közgyűlés és Zakar Péter helyzetfelismerése nélkül nem lehetett volna megvalósítani a gyűjtemény feltárását. Egyúttal azt is be kell látni, hogy a hazaihoz képest olyan gazdag pályázatokat vétek lenne kiaknázatlanul hagyni, így marad a megalkuvás, míg nem sikerül megérttetni valakinek a döntéshozókkal a változtatás szükségességét. Attól tartok ez még sokára jön el...

Szóval ahol lehetett, múzeumunk munkatársai álltak „csatasorba”. A fiatalok között tartottuk számon a Plakát- és aprónyomtatványtárnak a rengeteg rendezetlen aradi nyomtatvány között derekas munkát végző vezetőjét és a Tárgyi Emlékanyag Gyűjtemény vezetőjét, aki majd a második ütemben a katalógus szerkesztésénél jelentett különösen nagy segítséget. A Kézírtos Emlékanyaggyűjtemény vezetője, aki szintén társszerkesztő volt a katalógus 2. köteténél, már jóval régebbi rutinnal rendelkezett, és magamat is e középső korosztályba számítottam. A szakmai irányítás és koordináció mellett a gazdag fegyveranyag és tartozékok feldolgozását láttam el, illetve a második ütemben a katalógus szerkesztésével, a kiállítások rendezésével és a tudományos konferenciák szervezésével foglalkoztam. A nagy tapasztalatú idősebb korosztályt a kezdetektől társ, már említett Ságvári György képviselte a textil alapú tárgyak feldolgozásával, és a numizmatikusunk, Makai Ágnes. Utóbbi bevonásának a lehetősége jól jelzi a munkacsoport tagjai között kialakult harmonikus, egymás érdekeit, kívánságait figyelembe vevő viszonyt. Mivel a pályázat fő terhé a projektgazda szegedi múzeum viselte, teljesen méltányos volt, hogy ne csak a gazdálkodás és adminisztráció felelőssége, az adatbázis informatikai szerkezetének kialakítása és üzemeltetése maradjon rá, de a „dicsőségben”, a látványosabb és tekintélyadóbb tudományos munkában is osztozzon. Így született a megállapodás, hogy a tekintélyes numizmatikai anyag feldolgozását a Móra Ferenc Múzeum numizmatikusa végezze. Ágnes viszont életművének tekintette a szabadságharc kitüntetései kutatását, s már az ereklyegyűjteményt érintő legkorábbi beszélgetéseink során állandóan a numizmatikai világritkaságot jelentő kitüntetést emlegette, Vécsey Károly tábornok Hadi-Polgári Érdemrendjét. Mit nem adott volna érte, ha saját szemével láthatja és kezébe foghatja. Számomra is rendkívüli érzés volt, amikor a kóppott dobozt felnyitva élelem került a szabadságharc egyik legnagyobb jelentőségű

emberi-hazafiúi helytállásának a jelképe. Máig előttem van, ahogy 1997-es Aradra indulásunkkor ezekkel a szavakkal köszönt el tőlem: „Gyulukám, a Vécsey ki-tüntetést mindenképpen kerestessétek elő, mert annak a kiállításunkban a helye.” A projekt elindulásakor nem mondta ugyan, de biztos voltam benne, hogy nagy elégtétel lenne számára, ha ezt ő írhatná meg a katalógusban. A szegedi kolléga pedig pontosan értette a dolgot és készségesen belement, hogy Ágnes dolgozza fel a kicsi, mindössze tíz darabra menő, ámde annál nagyobb jelentőségű katonai kitüntetések. A hatalmas mennyiségű kéziratos, és nyomtatvány anyagot a muzeológusaink mellett jól felkészült hadtörténész kollégák végezték, mindhárman abból a '48-as hadtörténész-baráti társaságból, amely az ötletelésnél bábáskodott. A tudományos feldolgozás vonatkozásában egyetlen kiadó hely volt még muzeológus számára, ami a fotóanyag feldolgozását jelentette. A Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívumának vezetője szakmailag teljesen alkalmas lett volna rá, de az Aradra utazgatás terhét már nem tudta vállalni, így ezt a feladatot a Magyar Nemzeti Múzeum kiváló fotótörténésze végezte.

Két éven keresztül jártunk kisebb-nagyobb csoportokban az aradi múzeumba, ahol három-négy napos turnusokban végeztük az anyag feldolgozását. Három-négy embernél több egyszerre nem tudott a gyűjteményi anyagnak helyt adó raktárban dolgozni, különösen, ha a fotózás is akkor folyt. Az aradi múzeum látta el különben a kéziratok, nyomtatványok, a grafikai és metszetanyag digitalizálását. A műtárgyfotózást a Móra Ferenc Múzeum azóta már nyugdíjas, kiváló szakembere, Dömötör Mihály végezte. A kiállításokra kiválasztott tárgyi anyag restaurálása és konzerválása is az Aradi Múzeumban zajlott, kivéve a zászlóképet, amelyre ott nem volt megfelelő szakember. Ezt a szegedi múzeum restaurátorai végezték el.

Azért, hogy ne fussunk ki az időből, már a tudományos feldolgozás során készültek a katalógushoz szükséges tárgyleírások. Így aztán az adatbázis feltöltésével majdnem párhuzamosan készült a két kötetes katalógus kézirata is. A munka dandárja persze ezután következett: a katalógus összerakása, majd lefordítása angol és román nyelvre, merthogy három nyelvi változatban készültek el a kötetek. Na, az embert próbáló volt, amikor a már összerakott román nyelvű katalógus ellenőrzését végezte az ember. Igazából 2011–2012 folyamán mutatkozott meg hároméves tevékenységünk eredménye. Komoly dolgokat tudtunk felmutatni. Maga a kutatható adatbázis inkább csak a szakmát érdekelte, bár ez volt az Aradi Ereklýmúzeum közönséggel való megismertetésének a nélkülözhetetlen alapja. A projekt második része ez utóbbit valósította meg kiadványokkal, kiállításokkal és konferenciákkal álltunk a nagyközönség elé.

Megszületett három kiadványunk. A már említett két kötetes katalógus magyar, angol és román nyelvű változata, amely az egykori Aradi Ereklýmúzeum ma is Aradon őrzött gyűjteményeinek regisztrálását végezte el több mint 300 nagyon jó minőségű műtárgyfotóval illusztrálva. Ez a katalógus tudja igazán megismertetni a közönséggel azt a felbecsülhetetlen kulturális értékkel bíró s mindmáig inkább csak legendákkal, mint valódi ismeretekkel övezett múzeumi anyagot. Elkészült egy okmánytár, amely a múzeumban feltárt iratanyag legfontosabb részét, 234 iratot publikált. Végezetül elkészült az aradi román muzeológusokkal

közösen az egykori Aradi Erekllyemúzeum történetét és a gyűjtemény sorsának napjainkig való alakulását bemutató kötet.

A két év folyamán, négy helyszínen két kiállítást mutattunk be az aradi tárgyakból, közöttük jó néhány olyat, amelynek restaurálását, egyes esetekben pedig egyenesen az enyészettől való megmentését a projekt során végeztük el. A nagyobb kiállítás a legfontosabb, legjellemzőbb ereklyetárgyak bemutatásán túl úgy lett összeválogatva, hogy az megmutatta az egykor tematikus múzeumnak induló gyűjtemény teljes keresztmetszetét. Ezt Aradon, majd Szegeden, végezetül pedig a Hadtörténeti Múzeumban, Budapesten építettük fel 2011. október 6. és 2012 ősze között. Nagyon emlékezetes volt a szegedi kiállítás, amely januárban nyílt meg. Akkor került sor az év legnagyobb hőesésére és hihetetlen volt az az izgalom, amivel vártuk az Aradra érkező műtárgyszállító autót, ami késett, pedig a hószakadás már megindult. Másnap nem volt tömegközlekedés a városban, a kiállításépítést végző kollégák viszont valamennyien ott voltak reggel és a kiállítás rendben elkészült. A Pécssett bemutatott kiállítás nehézsége abból fakadt, hogy ez voltaképpen terven felüli dolog volt, ugyanis nem volt a projekt része. Pécs és Arad testvérvárosi kapcsolata viszont megkövetelte, hogy október 6-án a pécsiek aradi ereklyetárgyak társaságában emlékezzenek vértanúinkra. Végül is sikerült úgy összeválogatni az anyagot, hogy ne zavarjon bele a projekt Aradon megnyíló kiállításába és mégis értékes kiállítási anyag kerüljön Pécsre. A sikeres kiállítás nem csak a mi ügyességünket dicséri, sokkal inkább arra mutat rá, hogy milyen gazdag anyag található az aradi múzeum raktárában: egyszerre két hasonló tematikájú kiállítást is el tud látni.

A tudományos közvélemény érdeklődésének kielégítésére három konferenciát szerveztünk Szegeden és Budapesten. A legemlékezetesebb minden bizonnyal mindannyiunk számára az volt, amikor a honvédség által biztosított busz az autópályán lerobbant a konferencián előadók háromnegyedével, de Szegeden nem ismertek lehetetlent és az előadók kimentésére indultak. Így közel két órás csúszással mégiscsak sikeres konferenciát tartottunk. A Móra Ferenc Múzeumban rendezett konferenciánál egy kisebb kötet is kiadásra került.

A történetet ezzel a sikersorozattal zárhatnánk, de hamis lenne a kép. A valósághoz hozzátartozik, hogy az egykori aradi ereklyegyűjtemény teljes körű megmentését és közönség elé tárását nem tudtuk elérni. A második ütem elején meg is fogalmazódott, hogy a programot tovább kell folytatni, legyen egy harmadik ütem az előzőekhez hasonló Európai Unió támogatással, erre azonban nem került sor. A három együttműködő intézmény érdeklődése is megcsappant a program iránt időközben. Ahogy mondani szokták, sok víz lefolyt azóta a Tiszán, de a Dunán és a Maroson is... Emellett hiányzik a politika mezejére tévedő, s a döntéshozókat hatékonyan befolyásolni képes történész is. Az egykori csapat nagy része azonban ma is megvan, a gyűjtemény tárgyai is – még – a helyükön vannak. A folytatásra tehát megvan az esély. S hogy ez bekövetkezik-e? Megkapja-e az egykori Aradi Erekllyemúzeum gyűjteményi anyaga a korszerű műtárgyvédelemnek is eleget tévő őrzési-tárolási helyét? Hogy méltó körülmények között tudják majd állandó kiállítás keretében bemutatni azt? Talán erre is válasz születik a jövőben.

MUSEOLOGISTS ON THE GOLGOTHA OF ARAD. UNUSUAL THOUGHTS AND PERSONAL
STORIES ON THE PARTICIPATION OF THE HUNGARIAN MILITARY HISTORY MUSEUM
IN ITS FIRST INTERNATIONAL MUSEUM PROJECT

The article presents the relations between the Hungarian Military History Museum and the successor of the onetime Museum of Relics of Arad between 1997 and 2012, from the first survey of the latter's collection to the joint cataloguing project, including personal stories and lessons learned.

MUSEOLOGEN AUF DER ARADER GOLGOTA. AUSSERORDENTLICHE GEDANKEN
UND PRIVATE GESCHICHTEN ÜBER DIE ERSTE TEILNAHME DES MUSEUMS FÜR
MILITÄRGESCHICHTE AN EINEM INTERNATIONALEN MUSEOLOGISCHEN PROJEKT

Der Aufsatz stellt den Kontakt zwischen dem Museum für Militärgeschichte und dem einstigen Reliquienmuseum in Arad von 1997 bis 2012 vor, beginnend mit der ersten Erfassung bis zur Aufarbeitung, erweitert durch persönliche Geschichten und Lehren.

Polgár Balázs

HADTÖRTÉNETI RÉGÉSZET ÉS KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELEM

A kezdetek

A régészet mint önálló diszciplína a Hadtörténeti Múzeum történetében annak alapításától kezdve jelen van. Már Aggházy Kamilt, a M. Kir. Hadtörténelmi Múzeum megszervezőjét is jellemezte a régészetközponturn kutatói szemlélet. Aggházy nagy figyelmet szentelt a „hadi helykegyelet” ápolása kapcsán a főváros hadtörténeti szempontból kiemelkedő helyszíneinek emléktáblával való ellátására, illetve a honvédsírok kutatására.¹ Aggházy régészeti vonatkozású érdeklődését jól jellemezte az 1928-ban a Hadimúzeumi Lapok hasábjain közreadott, az 1928 és 1935 közötti évekre tervezett múzeumi munkatervének egyes részei:

– az 1686. évi budai ostrom „közelharchelyeinek” feltárása és helyszíni bemutatása a múzeum épülete környéki sétányokon;

– a Múzeum déli szárnyánál kezdődő barlangrendszer kutatása és kiépítése (temetési hely kialakítása a hazai és külföldi hadisírokban nyugvó, exhumált neves hősök földi maradványai számára);

– a budai vár alagútjainak és pincéinek feltárása;

– a budapesti és a főváros környéki „hadtörténeti emlékhelyek” (köztük „harcterek, ostromvonalak, erődítések, táborhelyek, ... sírok, temetők”) felkutatása, ásatása.²

Aggházy egyébként maga is régészeti kutatások élére állt, az ő vezetésével zajlott le például a budai vár Nándor bástyájának³ 1929. évi ásatása.⁴ Aggházy a következőképpen emlékezett meg a Hadimúzeumi Lapok hasábjain a „Nándorbástya” feltárásáról: „...intézetünk sietett ama régi tervét megvalósítani, hogy az oly sok és véres harc (1541, 1602, 1684, 1686, 1849) színbélyeül szolgált Bástyasétányt, különösen »Nándorbástyát« ... felásatja. A rendelkezésre álló rövid idő és elegendő anyagi eszközök hiányában ez az ásatás ... csak részleges, de még így is értékes

1 Szolcsek 2001. 30. o. Lásd még: Aggházy 1928a.; Aggházy 1928b.; Thurner 1928.; Thurner 1929.

2 Aggházy 1928c. (Fontos megjegyeznünk, hogy a Magyar Királyi Hadimúzeum rendeltetésének leírásában később is megjelent az „anyaggyűjtéssel kapcsolatos ásatási munkák” és a „hadtörténeti és hadi régészeti” tevékenység kérdésköre. A M. Kir. Hadimúzeum 1943. 410. o.)

3 Ma: Anjou sétány.

4 A Tóth Árpád sétányon a „körbástyán” felállítandó Görgey-lovasszobor alapozásakor került elő 1935-ben a török feliratos, 1683-ban öntött, 4400 cm hosszú, 17 cm-es bronz lövegcső, mely később a „Hosszú Hasszán” nevet kapta. Leleplezték Görgey Artúr szobrát 1935. 5. o.; Horváth 1936. 208. o.; Lugosi 2005. 199. o.

eredményekkel járt. A bástyakörönd mai falazata mögött ezzel párhuzamosan, alig egy-két méterrel a mai földszint alatt számos falrészlet tárult fel A bástyakörönd északkeleti vállpontjában egy 2 m átmérőjű, kútszerű akna falai tűntek elő Az akna kiásása közben számos, különböző kaliberű ágyúgolyó, számos fegyvertörmelék, emberi és állati csontok stb. kerültek felszínre.”⁵

Aggházy működése mellett ki kell még emelnünk Gergely Endre századost, aki a Hadimúzeum titkáráként az 1926. évi mohácsi csata hadisírjaira irányuló 1924–1925. évi régészeti kutatásokat irányította. A Sátorhely melletti Török-dombnál 1924-ben meginduló feltárásokról a Pécsi Lapok a következőképpen számolt be: „A Hadtörténelmi Múzeum próbaásatások megejtése céljából leküldte Mohácsra Gergely Imre [sic!] főhadnagyot, hadtörténelmi szakírót, a sátorhelyi ásatások bevezetése céljából. Gergely főhadnagy tíz munkással hozzáfogott a Török-domb feltárásához és egy római pénzre, valamint római téglahalmzra bukkantak. A csárdán aluli próba csatornánál pedig, a Csele-pataki ősföldlakásokhoz hasonló neolit-korabeli cserepekre, tűzhelyekre akadtak. Az uradalmi istálló körüli ásatásoknál már korábban találtak sarkantyúdarabokat s egyéb fegyvereket, de azok[at] Főberceglakra szállították le.”⁶ Az 1925-ben folytatódó terepkutatásokról a Dunántúl eképpen tájékoztatta az olvasókat: „Gergely Endre ny. százados a Hadtörténelmi Múzeum titkára vasárnap már Mohácsra érkezett s onnan Sátorhelyre ment, hogy az ásatásokhoz szükséges előzetes puhatólózásokat megkezdje.”⁷ Gergely Endre a Török-dombnál folytatott 1924–1925. évi terepi munkálatai végül eredménytelenül zárultak, a csatához köthető tömegsír nem került elő.⁸

A hadtörténelmi régészet hazai kibontakozása

Magyarország esetében a modern értelemben vett hadtörténelmi régészet napjainkban több mint két évtizedes múltra tekint vissza. A hadtörténelmi régészet nemzetközi fejlődésére jellemzően, a régészet ezen irányzata hazánk esetében is először társasági, illetve egyesületi keretek útján talált utat: 2002-ben szerveződött meg a Magyar Hadtudományi Társaság Csata- és Hadszintértkutató Osztálya, 2006-ban pedig megalakult a Magyar Roncskutatók Egyesülete.⁹ A hadtörténelmi régészet magyarországi intézményi kereteit elsőként a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban fektették le a Hadirégész, Hadszintértkutató és Hagyományőrző Osztály 2006. évi megszervezésével.¹⁰ A hadtörténelmi régészet nemzetközi eredményeit és munkamódszerét bemutató, első magyar nyelvű monográfia (a 2006-ban létrehozott múzeumi osztályt elsőként vezető) Négyesi Lajos tollából született meg 2010-ben „Csaták néma tanúi” címmel.¹¹ Négyesi

5 Aggházy 1929. 54–55. o.

6 Ásatások 1924.

7 Horváth 1925.

8 Gergely Endre terepi kutatásainak összefoglalásához lásd: Gergely 1926.

9 Négyesi 2003. 203. o.; Szijjártó 2017.

10 Négyesi 2010a. 26. o.

11 Négyesi 2010a.

a hadtörténeti régészet terminus technicusaként a „hadirégészet” kifejezést bevezette az újabb magyar hadtörténeti szakirodalomba.¹² A hadirégészet fogalma nem teljesen ismeretlen a hazai hadtörténetírás számára: néhány szám erejéig „Hadrégész” címmel már a két világháború között kiadásra került Cegléden egy kisebb terjedelmű folyóirat.¹³

A modern értelemben vett hadtörténeti régészet interdiszciplináris szemlélete és munkamódszere, mint oly sok tudományágé az 1980-as, 1990-es években formálódott ki.¹⁴ A hadtörténeti régészetnek öt, egymástól gyakran élesen el nem választható klasszikus ága alakult ki:

- hadtudományi terepelemzés,
- katonai létesítmények kutatása,
- hadisírkutatás,
- roncskutatás,
- csatatér-, illetve hadszíntérkutatás.¹⁵

A kulcsfontosságú gyűjteményi és levéltári háttérbázissal rendelkező HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum kutatási stratégiája 2016 őszétől már a hadtörténeti régészet valamennyi ágára kiterjedt (a múzeum 2006–2017. évi terepi kutatásait a Függelék I. számú mellékletében adatuljuk). A Múzeum kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektetett a hadtörténeti régészeti kutatások számára való tudományos fórum biztosítására. A múzeum és az intézet kiadványaiban (A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, Hadtörténelmi Közlemények) rendszeresen helyet kapnak a témával kapcsolatos tanulmányok, kutatási beszámolók, könyvrecenziók és konferencia-ismertetések. Továbbá a Hadtörténeti Múzeum 2002 és 2011 között több alkalommal is megrendezte a „Csaták néma tanúi” elnevezésű konferencia-sorozatot, valamint 2016-ban, először került megtartásra a „Háború, régészet és kulturális örökségvédelem” című tudományos ülés.¹⁶

A régészeti vonatkozású terepi kutatásokhoz számos szállal kötődik a Hadirégészeti Gyűjtemény. A gyűjtemény alapjainak lefektetésére 2009-ben került sor, majd az 2013-ban integrálódott hivatalosan a Múzeum gyűjteményi rendszerébe a Szervezeti és Működési Szabályzatba való felvétel révén. A gyűjtemény alapvetően széles kronológia keretekkel rendelkezik, hiszen az az őskorral kezdődően a modern korról bezárólag őriz tárgyi emlékeket (fegyver-, felszerelés-, ruházat- és roncsmaradványokat). A heterogén gyűjteményt alkotó tárgyak főleg a 20. század második felében lezajló műtárgy-ajándékozásokból / vásárlásokból / cserékből, az újabb gyűjteményközi átadás-átvételekből, valamint a múzeum terepi kutatásaiból származnak. A gyűjtemény több különleges tárgyi emléket is őriz. A Hadirégészeti

12 Négyesi 2008. 160, 179–180. o.

13 Szerzői a lapot a hadtörténelmi emlékekkel foglalkozó időszaki folyóiratnak szánták, címével ellentétben azonban az nem rendelkezett szorosan vett régészeti vonatkozásokkal. A folyóirat valódi tematikáját jól szemlélteti, az 1935. évi II. évfolyam 1–2. szám, amely egy heterogén tematikájú ceglédi Rákóczi-kiállítást és a szintén ceglédi „hadtörténeti kiállítás” felépítését és magángyűjteményekből származó tárgye gyűjtéseit mutatta be. Lásd még: *A.M. Kir. Hadimúzeum* 1943. 410. o.

14 A témához összefoglalóan lásd: *Sutherland – Holst* 2005. 20–25. o.; *Pratt* 2009.; *Scott* 2009.

15 Négyesi 2010a. 31–32. o.

16 Négyesi 2010a. 26. o.; *Polgár* 2016.

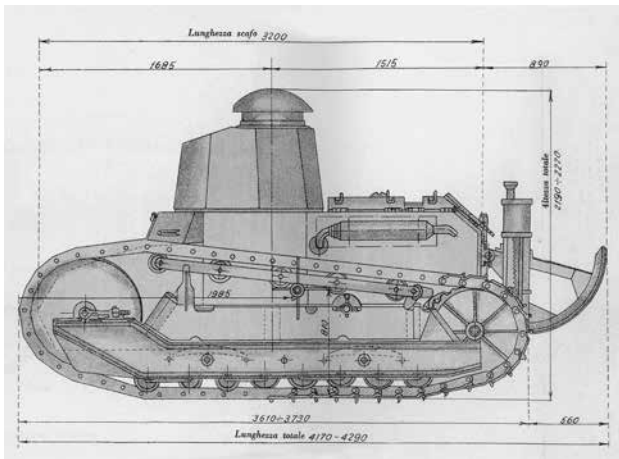

Bronzkori lábszárvédő a 2018. évi restaurálás munkafázisában (Hadirégészeti Gyűjtemény)

gyűjteményben található például egy, az 1990-es években múzeumba került, bronzkori harcos sírból származtatható lábszárvédőpár-, sisak-, kard-, több kés-, csésze- és egy kocsialkatrész maradványai képezte leletegyüttes.

Megemlíthetjük továbbá, hogy a gyűjtemény őrzi Magyarország legkorábbi „harcocsi-leletét” is, egy, a várpalotai katonai gyakorlótéren 2010-ben megtalált, FIAT 3000/B harckocsi páncél- és futómű-maradványait.

A műtárgy-ajándékozásoknak és a terepi kutatásoknak köszönhetően a gyűjtemény folyamatosan bővül. A gyűjtemény legnagyobb arányú gyarapodása a 2013–2017. évi időszakból Czöndör Jánosnak (Lánkapuszta) köszönhető,

FIAT 3000/B harckocsi rajza (forrás: Istruzione sul carro armato mod. 1921 e mod. 1930. Rome, 1931. Tavola I.)

*Kerámia pipafej-
töredékek
az ostffyasszonyfai
hadifogolytáborból
(1915–1918)
(Hadirégészeti
Gyűjtemény)*

aki egy különösen gazdag, az ostffyasszonyfai hadifogolytábor (1915–1918) területéről származó, kézműves szerszámokból, tintatartókból, orvoságos és sóborszeszes üvegcsékből, üvegpalackokból, asztali porcelánokból és személyes tárgyakból álló együtttest ajándékozott a Hadtörténeti Múzeumnak.

Együttműködésben

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum több intézménnyel kötött hadtörténeti régészeti, illetve kulturális örökségvédelmi vonatkozású szakmai együttműködési megállapodást az elmúlt években. A sort a Belügyminisztériummal¹⁷ kötött megállapodás aláírása nyitotta meg 2014-ben. A szerződés Preambulum részében lefektetett irányelvek szerint: „*A Felek felismerték, hogy a hadtörténeti örökség része kulturális örökségünknek, annak ingatlanelemei műemléki értéket jelenthetnek. A hadtörténeti terepi kutatás módszertani eszközei tartozó konfliktusrégészet olyan határterület, amelyben a két intézmény szakmai együttműködése jelentős eredményeket mutathat fel.*”¹⁸ Később a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2015-ben kötött együttműködési megállapodást a hazai víz alatti hadtörténeti örökség kutatása, feltárása és védelme céljából a ráckevei Árpád Muzeális Gyűjteménnyel.¹⁹ Az Árpád Múzeum keretein belül 2015-ben megszerveződő Víz Alatti Régészeti Kutatóközponttal való szakmai együttműködés ekkor már jelentékeny múltra tekintett vissza, hiszen a Hadtörténeti Múzeum a kutatóközpont gerincét alkotó Argonauta Kutatócsoporttal korábban már több közös dunai projektet folytatott le. A munkálatok sorából külön figyelmet érdemel egy, 1849 áprilisában Gönyűnél felrobbant cs. kir. hadianyag-szállító uszály terepi

17 Ma: Miniszterelnökség, Társadalmi és örökségvédelmi ügyekért, valamint kiemelt kulturális beruházásokért felelős helyettes államtitkárság.

18 *Együttműködési Megállapodás.* HM HIM, Irattár. Nyt. szám: 65-2/2014. 1. o.

19 *Együttműködési megállapodás.* HM HIM, Irattár. Nyt. szám: 22-22/2015.

*Ép mozsárbomba
(1849) a gönyői
Duna-szakaszból
(Hadirégészeti
Gyűjtemény)*

emlékeinek a kutatása, valamint a komáromi Csillag erőd és Monostori erőd Duna-parti előterében lokalizált, 19. századi partvédelmi szabályzások cölöpépítményeinek a felmérése. A több évig tartó komáromi terepi munkálatok a MH I. Tűzszerész és Hadihajós Ezred tűzszerész bűvárai a Klapka György Múzeum és a Magyar Dendrokronológiai Laboratórium bevonásával, közös kutatási programsorozat keretein belül mentek végbe.

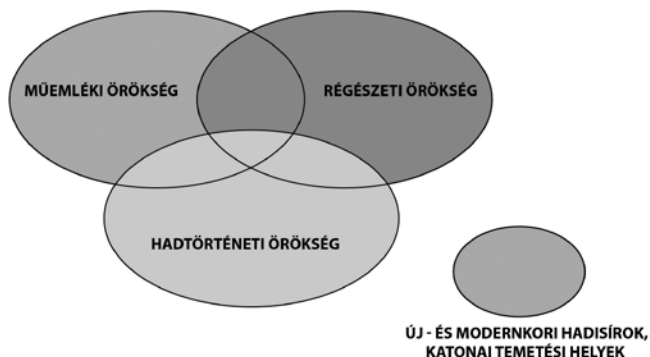
Kulturális örökség és örökségvédelem

A hadtörténeti örökség fogalma („1711 utáni hadszíntér, csatatér, védelmi létesítmény, egyéb katonai objektum vagy hadi emlék, különösen harci repülőgép, kerekes vagy lánctalpas harcjármű és egyéb katonai fegyverrendszerek, fegyverek, felszerelés és egyenruha elemei, továbbá azok együttese²⁰”) valójában 2014-ben integrálódott a kulturális örökségvédelem hazai fogalmi keretrendszerébe.²⁰ Tudni kell, hogy a hadtörténeti örökség definíciója nem vonatkoztatható az 1711 utáni katonai temetési helyekre, ugyanakkor az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, az első és a második világháború, valamint az 1956-os forradalom katonai hősi temetési helyei / hadisírhajói a nemzeti emlékezet és a nemzeti kegyelet kiemelten fontos, illetve védendő helyszínei.

²⁰ A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. § 7. pont. Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv>. (Megtekintés: 2018. április 24.)

*A MH I.
Tűzszerész és
Hadihajós Ezred
tűzszerészbúvárja
Komáromnál*

*A hadtörténeti
örökség fogalmi
keretrendszere*

A hősi temető / hősi temetési hely fogalmát már a temetőkről és a temetkezésekről szóló 1999. évi XLIII. törvény 3. § f) pontja külön definiálja: „... a honvédelmi kötelezettség fegyveres vagy fegyver nélküli teljesítése közben elesettek, továbbá a teljesítést követően, ezzel közvetlenül összefüggésbe hozható okból elhunytak, valamint háborúban kényszermunkára hurcoltak és elhunytak eltemetésére, hamvaik elhelyezésére szolgáló temető (temetőrész), temetési hely”.²¹ A hadisírgondozással kapcsolatos ágazaton belüli feladatmegosztásról és az első világháborúban életüket vesztett magyar katonák hadisírjainak és hősi temetési helyeinek állapotfelmérésével,

21 Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900043.TV>. (Megttekintés: 2018. április 4.)

felújításával összefüggő pályázati tevékenységről szóló 66/2016. (XII. 22.) HM utasítás a magyarországi katonai temetkezési helyek terepi kutatásával és az emberi maradványok exhumálásával kapcsolatos feladatellátást a honvédelmi minisztérium keretein belül a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum alá rendelte. (Ekkor a Katonai Emlékezet és Hadisírgondozó Igazgatóság két osztállyal, a Belföldi Hadisírgondozó- és a Külföldi Hadisírgondozó Osztállyal kezdte meg a működését.)

Az 1711 előttre datálható, hadtörténeti szempontból is jelentős helyszínek számára tulajdonképpen a helyrajzi szám alapú nyilvántartással kísért régészeti lelőhely jogi kerete ad ex lege védelmet. Ezzel párhuzamosan az 1711 utáni csataterek, hadszínterek, katonai objektumok és roncslelőhelyek esetében már nem érvényesíthető a régészeti lelőhely jogi fogalma. A hadtörténeti vonatkozású kulturális örökség ingó és ingatlan elemeinek védelme szempontjából is jelentős lépés volt a fémkereső műszerek használatának 2015. évi szigorítása, a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III.11.) Kormányrendelet 10. és 46. §-a gyakorlatilag már kétféle, a „*bívatás gyakorlásához szükséges*” és a „*bívatáshoz nem kötött*” fémkereső műszeres tevékenységet különböztetett meg. Fontos hangsúlyozni, hogy az utóbbi terepi tevékenységet a Kormányrendelet 46. §-a hatósági engedélyhez kötötte.²² A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum számára a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Kormányrendelet 29. §-a biztosít országos illetékességű fémkereső műszeres kutatási jogkört a különböző hadtörténeti örökségi helyszínek vizsgálatához (nem régészeti lelőhelyekre vonatkozóan).²³

A hazai hadtörténeti örökség ingó és ingatlan elemeinek terepi kutatásakor az alábbi irányelveket határozhatjuk meg a jelenleg hatályos jogi és szakmai szempontok alapján:

- „*bívatás gyakorlásához nem kötött*” fémkereső műszeres terepbejárás csak a megfelelő hatósági engedélyek birtokában, az engedélyek által meghatározott kikötések betartásával végezhető;

- 1711 utáni hősi katonai temetési hely / hadisír azonosítása esetében a további munkálatokat be kell szüntetni és a kutatás vezetőjének a felfedezésről értesítenie kell a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumot;

- régészeti lelet vagy régészeti korú objektum előkerülésekor a megkezdett tevékenység szintén nem folytatható, a felfedezésről pedig tájékoztatni kell a területileg illetékes régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumot;

- robbanótest vagy annak tűnő tárgy lokalizálásakor kötelező az előtalálásról bejelentést tenni a helyi rendőri szervnél vagy a település önkormányzatának jegyzőjénél;

22 Forráshely: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500039.KOR×hift=ffffff4&txrefereer=00000001.TXT. (Megtekintés: 2018. február 20.)

23 Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800068.KOR×hift=ffffff4&txrefereer=00000001.TXT> (Megtekintés: 2018. április 24.)

- a modern lőfegyverleletek és az egybeszerelt töltények jogi értelemben lőfegyvernek,²⁴ illetve lőszernek minősülnek, azokat a megtalálásukat követően a helyi rendőrségi szervnek kell beszolgáltatni;
- az 1711 utáni fegyver-, felszerelés- és egyenruhaelemek, továbbá azok együttesei, illetve a katonai szállító- és harcjárművek (köztük repülőgépek, harcokcsik) roncsai a hadtörténeti örökség ingó elmeiként a kulturális örökség részét képezik;
- a kutatást muzeális intézményben elhelyezett vagy az illetékes hatóságoknak megküldött képi és szöveges dokumentációval kell kísérni;
- a munkálatok befejeztével vissza kell állítani a kutatási terület eredeti állapotát.

Újabb célkitűzések

Alapvető célkitűzésnek tartjuk a (szöveges és képi dokumentációval adatolt) terepi munkálatok hatósági engedélyezési eljárásrendjének a lefektetését. A terepi kutatások szabályzásával párhuzamosan fontos további feladat a hadtörténeti örökség ingó és ingatlan elemeinek helyrajzi számmal és GPS koordinátákkal kísért, kutatható és a hatósági hivatalok által is elérhető nyilvántartásának az elkészítése, valamint később aktualizálása. Az örökségi nyilvántartás normatíváihoz támpontokat az angliai csataterregiszter példája adhat. Az Egyesült Királyságban a csatateretek még 1990-ben a történeti táj fogalmi kategóriájába tartoztak, az először 43 csatateret adatoló „English Heritage’s Register of Historic Battlefields” 1995-ben született meg. A regiszter feladata nem a történelmi csatateretek törvényi védelme, hanem a lokális és regionális örökségvédelmi stratégiák kidolgozásához szükséges tudományos igényű háttér biztosítása volt.²⁵ A hazai hadtörténeti örökségi regiszterhez hat fő adattartalmat javasunk külföldi analógia alapján:

1. a hadtörténeti örökség típusának meghatározása (hadszintér, csatater, roncslelőhely, katonai objektum, egyéb);
2. a lelőhely helyrajzi számának / számainak, valamint GPS koordinátáinak megadása, illetve a lelőhely térképmellékleten való jelölése;
3. a hadtörténeti örökség ingó, illetve ingatlan elemének fotó-, illetve képi melléklettel kísért leírása;
4. a lelőhellyel kapcsolatos írásos, illetve képi források, hadtörténeti munkák és egyéb szaktanulmányok jegyzéke;
5. az esetleges régészeti-, műemléki- vagy védett természeti területre / értékre vonatkozó érintettség meghatározása;
6. a látogatható kiállítások, tanösvények, emlékhelyek és emlékművek jegyzéke.

24 A lőfegyverekről és a lőszerkekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. §-ának 16. pontja alapján lőfegyvernek az a tűzfegyver, illetve az a légfegyver számít „amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú, szilárd anyagú lövedék lőhető ki.” Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400024.tv>. (Megtekintés: 2018. április 24.)

25 Fiorato 2000. 189–190. o.; Sutherland – Holst 2005. 15–16. o.; Fergusson 2013. 26–27, 61–63. o.

Egy hadszíntér vagy egy csatater egyszerre lehet a hadtörténeti múlt forrása és emlékhely is.²⁶ Ezért a hadtörténeti örökség elemeinek a régészeti módszerekre is épülő kutatása, valamint a regiszterszintű nyilvántartása fontos tudományos vállalkozás. Nem érdemtelen megjegyeznünk, hogy jelenleg négy hazai összecsapás, így a muhi, a mohács, a pákozdi és a váci csata, illetve ütközet (1241, 1526, 1848, 1849) emlékhelye bír nemzeti emlékhelyi, illetve történelmi emlékhelyi besorolással. (A kiemelt nemzeti emlékhelyek, nemzeti emlékhelyek és történelmi emlékhelyek listáját a Függelék II. számú mellékletében, táblázatban adjuk közre.)²⁷ A hadtörténeti régészet a jövőben a műemlékek védelmi, illetve a régészeti kutatások engedélyezési eljárásaiban, az örökségbarát turizmusban és a beruházó-barát stratégiák kialakításában egyaránt értékes szerepet játszhat.

Függelék

I. A HM HIM hadtörténeti régészeti kutatásai (2006–2017)

Esztergom (I.), Strázsa-hegy, katonai lövölde (Komárom-Esztergom megye)

A XIX. századi lövölde területének azonosítása és a lövölde emlékoszlopának (1889) kutatása (2006). Irodalom: *Négyesi Lajos: Emlékoszlop a strázsa-hegyi katonai lövöldében*. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 9. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2007. 189–197. o.

Esztergom (II.) (Komárom-Esztergom megye)

Az első világháborús hadifogoly-temetők (I–XI.) terepi kutatása Kenyérmezőnél (2006–2009). Irodalom: *Négyesi Lajos: Első világháborús hadisírok felkutatása*. In: *Hősök nyomában. Tanulmánykötet a hadisírok kutatásáról*. Szerk. *Tóth Zsolt*. Budapest, 2013. 65–85. o.

Gönyű, Duna-part, (Győr–Moson–Sopron megye)

1849-ben felrobbant cs. kir. hadianyag-szállító uszály terepi kutatása (2012–2013). Együttműködő partner: Argonauta Kutatócsoport. Irodalom: *Polgár Balázs – Schmidt Mayer Csaba: Az 1849-ben Gönyűnél megsemmisült osztrák hadianyag-szállító uszály régészeti kutatása*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf. 2013. 1. sz. 167–176. o.

Gyergyóalfalu, „régii parajdi sóút” (Hargita megye, Románia)

Gábor Áron-ágyúk 1849. évi eltemetési helyének lokalizációja, hadtudományi terepelemzés, hitelesítő feltárás, geofizikai felmérés és fémkereső műszeres terepkutatás (2009–2010). Együttműködő partner: Haáz Rezső Múzeum (Só-

²⁶ *Piekarz* 2007. 30–31. o.

²⁷ 2. melléklet a 2001. évi LXIV. törvényhez, I. Kiemelt nemzeti emlékhely, II. Nemzeti emlékhely. Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv>. (A megtekintés ideje: 2018. 04. 09.); 303/2011. (XI. 23.) Korm. rendelet a történelmi emlékhelyekről, 1. számú melléklet. Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100303.kor> (Megtekintés: 2018. április 24.)

falva), Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtörténeti Tanszéke, MTA Eötvös Loránd Geofizikai Intézet. Irodalom: *Négyesi Lajos*: Gábor Áron elrejtett ágyúi. In: *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. *Hermann Róbert – Benkő Levente*. Barót / Szepsiszentgyörgy, 2014. 272–283. o.

Hidasnémeti, Hernád-folyópart (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

A hidasnémeti ütközet (1849. február 8.) kulcsfontosságú tereppontjának, a Hernád-híd 19. századi maradványainak a felmérése (2015). A hídszerkezet elméleti rekonstrukcióját Molnár Ferenc (HM HIM HTM) rajzolta meg. Együttműködő partner: Argonauta Kutatócsoport. Irodalom: *Polgár Balázs*: A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum hidasnémeti és komáromi régészeti kutatásai 2015-ben. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15*. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2015. 351–364. o.

Kéty, evangélikus temető (Tolna megye)

Második világháborús folyamór-tömegsír feltárása, az emberi maradványok exhumálása és antropológiai vizsgálata (2010). Együttműködő partner: Magyar Természettudományi Múzeum. Irodalom: *Kustár Ágnes – Febér Lászlóné – Hajdu Tamás – Magyar Lóránt – Négyesi Lajos*: Három folyamór tömegsírjának exhumálása és vizsgálata a kétyi evangélikus temetőben. In: *Hősök nyomában. Tanulmánykötet a hadisírok kutatásáról*. Szerk. *Tóth Zsolt*. Budapest, 2013. 125–152. o.

Komárom (I.), Csillagerőd, Duna-part (Komárom-Esztergom megye)

Kora 19. századi hídfő felmérése és az objektum cölöpelemeinek dendrokronológiai vizsgálata, illetve a 19. századi partvédelmi szabályzás részletének a felmérése (2014). Együttműködő partnerek: Klapka György Múzeum, MH. I. Tűzszerész és Hadihajós Ezred, Argonauta Kutatócsoport, Magyar Dendrokronológiai Laboratórium. Irodalom: *Polgár Balázs*: Terepkutatás a komáromi Csillag erőd térségében – Egy Duna-parti 19. századi cölöpbjektum régészeti kutatása. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 14*. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2014. 307–315. o.; *Polgár Balázs*: Régészeti kutatás a komáromi Csillag erődnél (2014). *Castrum*, 2015. 109–119. o.

Komárom (II.), vasúti híd, déli hídfő (Komárom-Esztergom megye)

Oldalszó „kiserőd” felmérése. Irodalom: *Polgár Balázs*: Oldalazó „kiserőd” a komáromi vasúti híd déli hídfőjénél. *A Kuny Domokos Múzeum Közleményei*, 22. (2016.) 247–252. o.

Komárom (III.), Monostori erőd, Duna-bástya térsége, Duna-part (Komárom-Esztergom megye)

19. századi partvédelmi szabályzás részleteinek felmérése, az objektumok cölöpelemeinek dendrokronológiai vizsgálata (2015). Együttműködő partnerek: Klapka György Múzeum, Magyar Dendrokronológiai Laboratórium.

Irodalom: Polgár Balázs: A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum hidasnémeti és komáromi régészeti kutatásai 2015-ben. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 15. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2015. 351–364. o.

Magyarboly, mezőgazdasági földek (Baranya megye)

A Harsány-hegyi („második mohácsi”) csata (1687. augusztus 12.) régészeti kutatása (fémkereső műszeres terepbejárás, 2016). Együttműködő partner: Janus Pannonius Múzeum, Baranya Megyei Kormányhivatal Pécsi Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály. Irodalom: *Polgár Balázs*: Újabb terepkutatás az 1687. évi Harsány-hegyi csata helyszínén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 129 évf. 2016. 2. sz. 393–414. o.

Majs, mezőgazdasági földek (Baranya megye)

Az első mohácsi csata (1526. augusztus 29.) régészeti kutatása, Földvár faluhely komplex terepi vizsgálata (2010–). Együttműködő partner: Janus Pannonius Múzeum, Baranya Megyei Kormányhivatal Pécsi Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály. Irodalom: *Bertók Gábor*: Nekünk Majs kell? A mohácsi csatatér kutatása. In: Régi idők – új módszerek. Szerk. *Bertók Gábor – Gáti Csilla*. Budapest / Pécs, 2014. 161–170. o.; *Polgár Balázs*: Az 1526. évi mohácsi csata régészete és a kutatás újabb perspektívái. In: Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére. Szerk. *Kincses Katalin Mária*. Budapest, 2018. 405–415. o.

Matty, mezőgazdasági földek (Baranya megye)

Hidegháború korabeli oldalazó (Panzer IV. páncélpulolás) géppuskás erőd terepi kutatása (2007–2008). Irodalom: *Négyesi Lajos*: A Panzer IV. páncélpulola. In: 100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből. Szerk.: *Závodi Szilvia*. Budapest, 2012. 122–123. o.

Mrzli vrh (Tolmin, Tolmini járás, Szlovénia)

Első világháborús hadszíntér terepi kutatása (lövészárók- és kavernafeltárás, 2006). Irodalom: *Négyesi Lajos*: 46-os szegedi bakák a tolmeini hídfőben. Csatatér Útikönyvek. Szeged, 2007.

Oroszlány, Oroszlányi Erdészet (Komárom-Esztergom megye)

Második világháborús német Focke-Wulf 190 repülőgéproncs kutatása (hitelesítő terepbejárás, 2016–2017). Együttműködő partner: Vértesi Erdő Zrt. Oroszlányi Erdészete, MH. I. Tűzszerész és Hadihajós Ezred. Irodalom: *Polgár Balázs*: Második világháborús német repülőgéproncs Oroszlánynál. *A Kuny Domokos Múzeum Közleményei* 23. (2017.) 285–286. o.

Ostffyasszonyfa (Vas megye)

Az első világháborús hadifogolytábor csendőr barakkjainak épületeinél lokalizált szemégtödör hitelesítő feltárása (2016) és a Pannonia-Ringtől délkeletre azonosított, az első világháborús lőszeranyag 1953–1957. évi tűzszerészeti

megsemmisítéséhez köthető robbantási gödrök kutatása (2017). Irodalom: *Polgár Balázs*: A Nagy Háború régészete – „szórvány leletek” az ostffyasszonyfai hadifogolytábor területéről. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 16. Szerk. Závodi Szilvia. Budapest, 2016. 163–176. o.; *Hatala András – Polgár Balázs*: Az ostffyasszonyfai hadifogolytábor utóélete a Nagy Háború után. In: Háborús hétköznapiak II. Tanulmánykötet. Szerk. *Török Róbert – Závodi Szilvia*. Budapest, 2018. 215–234. o.

Órtilos (Somogy megye)

Zrínyi-Újvár régészeti kutatása (hadtudományi terepelemzés, fémkereső műszeres lelőhely-felderítés, feltárás, 2010–2011). Együttműködő partner: Rippl-Rónai Múzeum, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.²⁸ Irodalom: *Négyesi Lajos – Padányi József*: Zrínyi-Újvár a hadszíntérkutatások tükrében. In: Zrínyi – Újvár emlékezete. Szerk. *Hausner Gábor – Padányi József*. Budapest, 2012. 71–83. o.

Romhány, mezőgazdasági földek (Nógrád megye)

A romhányi csata (1710. január 22.) régészeti kutatása (fémkereső műszeres terepbejárás, 2010). Együttműködő partner: Dornay Béla Múzeum. Irodalom: *Négyesi Lajos*: Az 1710. évi romhányi csata a terepkutatások tükrében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. évf. 2010. 4. sz. 862–875. o.

Sáregres, mezőgazdasági földek (Fejér megye)

Magyar 1929/38 M 80 mm-es légvédelmi lövegállás maradványainak terepi kutatása (fémkereső műszeres terepbejárás, 2016). Irodalom: Kutatási jelentés (Sáregres). Összeállította: *Hatala András – Polgár Balázs*. Nyt. szám: 77-5/2017. HM HIM Irattár.

Tát–Tokod (Komárom-Esztergom megye)

A Tát–tokodi összecsapás (1685. augusztus 15.) kutatása (hadtudományi terepelemzés, 2011). Irodalom: *Négyesi Lajos*: Az 1685. évi tati csata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. évf. 2015. 4. sz. 1061–1082. o.

Várpalota, katonai gyakorlótér (Veszprém megye)

FIAT 3000/B harckocsi-maradványok feltárása (2010). Együttműködő partner: Magyar Roncskutatók Egyesülete. Irodalom: *Polgár Balázs*: Egy FIAT 3000/B harckocsi roncsai a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 14. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2014. 263–269. o.

28 Ma: Nemzeti Közzolgálati Egyetem.

II. A kiemelt nemzeti emlékhelyek, nemzeti emlékhelyek és történelmi emlékhelyek (2018)²⁹

A.) <i>Kiemelt nemzeti emlékhely</i>	1.	Budapest, Kossuth Lajos tér
B.) <i>Nemzeti emlékhelyek</i>	1.	Budapest, Fiumei úti temető
	2.	Budapest, Hősök tere
	3.	Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
	4.	Budapest, Rákoskeresztúri Újköztemető 298., 300. és 301. parcella
	5.	Budapest, Várnegyed
	6.	Debrecen, Református Nagytemplom és Kollégium
	7.	Mohács, Nemzeti Emlékhely
	8.	Ópusztaszer, Nemzeti Történelmi Emlékpark
	9.	Pákozd, Katonai Emlékpark
	10.	Pannonhalma, Bencés Főapátság
	11.	Somogyvár–Kupavár
	12.	Székesfehérvár, Romkert
C.) <i>Történelmi emlékhelyek</i>	1.	Balassagyarmat, Vármegyeháza
	2.	Budapest I. kerület, Szilágyi Dezső téri református templom
	3.	Budapest V. kerület, Batthyány-örökmécses
	4.	Budapest V. kerület, Magyar Tudományos Akadémia
	5.	Budapest VI. kerület, Andrássy út 60.
	6.	Budapest VII. kerület, Wesselényi utcai Hősök temploma és Hősök sírkertje
	7.	Budapest VIII. kerület, Corvin köz
	8.	Budapest VIII. kerület, Ludovika Akadémia
	9.	Budapest VIII. kerület, Trefort-kert
	10.	Budapest IX. kerület, Kálvin téri református templom, kriptá és a Ráday Gyűjtemény
	11.	Budapest XI. kerület, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
	12.	Budapest XI. kerület, Eötvös József Collegium
	13.	Cegléd, huszár- és páncélos laktanya
	14.	Csurgó, református kollégium és nagykönyvtár
	15.	Drégelypalánk, vár
	16.	Fertőd, Esterházy-kastély
	17.	Gödöllő, Grassalkovich-kastély
	18.	Győr, a vár megmaradt részei
	19.	Gyula, vár és honvédtiszti emlékhely
	20.	Hajdúböszörmény, hajdúkerületi székház
	21.	Jászberény, jászkun kerületi székház
	22.	Kehidakustány, Deák-kúria
	23.	Keszthely, Festetics-kastély és Georgikon

²⁹ 2. melléklet a 2001. évi LXIV. törvényhez, I. Kiemelt nemzeti emlékhely, II. Nemzeti emlékhely. Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv>. (Megtekintés: 2018. április 09.); 303/2011. (XI. 23.) Korm. rendelet a történelmi emlékhelyekről, 1. számú melléklet. Forráshely: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100303.kor>. (Megtekintés: 2018. április 24.)

24.	Komárom, erődrendszer
25.	Kőszeg, vár
26.	Máriapócs, kegytemplom és bazilika monostor
27.	Mezőtúr, református kollégium és könyvtár
28.	Miskolc, diósgyőri vár
29.	Mosonmagyaróvár, a határórlaktanya előtti tér
30.	<u>Muhi, Muhi Csata Emlékmű</u>
31.	Nyírbátor, a Báthori-várkastély fogadópalotája és a református templom
32.	Pápa, református kollégium és ótemplom
33.	Pécs, székesegyház, püspöki palota és a középkori egyetem
34.	Recsk, egykori munkatábor
35.	Sárospatak, vár, református kollégium és nagykönyvtár
36.	Sárvár, vár
37.	Sopron, Tűztorony
38.	Sóly, református templom
39.	Szarvas, a történelmi Magyarország földrajzi középpontja és Trianon-emlékhely
40.	Szatmárcseke, Kölcsey-kúria helye
41.	Sátoraljaújhely-Széphalom, Kazinczy Emlécsarnok
42.	Szeged, Dóm tér
43.	Szécsény, Forgách-kastély és a ferences kolostor
44.	Tatabánya, Turul emlékmű
45.	Tihany, bencés apátság
46.	<u>Vác, Hétkápolna és honvédelemkmű</u>
47.	Veszprém, Vár utca
48.	Visegrád, vár
49.	Vizsoly, református templom

Irodalomjegyzék

A M. Kir. Hadimúzeum 1942.

A M. Kir. Hadimúzeum. [Vitéz Nagy Áron ezredes, 1942. március 13-án tartott előadása a IX. közigazgatási továbbképző tanfolyamon.] *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942) 3. negyedév. 407–415. o.

Aggházy 1928a.

Aggházy Kamil: Évfordulók – emlékművek. *Hadimúzeumi Lapok*, 1. é. (1928) 2. sz. 8–9. o.

Aggházy 1928b.

Aggházy Kamil: Az országos hősi emlékmű és a magyar pantheon. *Hadimúzeumi Lapok*, 1. k. (1928) 1. f. 3–7. o.

Aggházy 1928c.

Aggházy Kamil: A Hadtörténeti Múzeum munkaterve, 1928–1938. *Hadimúzeumi Lapok*, 1. k. (1928) 2. f. 51–54. o.

Aggházy 1929.

Aggházy Kamil: Ásatás a Nándorbástyán. *Hadimúzeumi Lapok*, 2. k. (1929) 2. f. 54–55. o.

Ásatások 1924.

Ásatások. (Szerző nélkül.) *Pécsi Lapok*, 1924. október 26. 5. o.

Fergusson 2013.

Fergusson, Natasha: An assessment of the positive contribution and negative impact of hobbyist metal detecting to sites of conflict in the UK. Glasgow University, 2013. PhD thesis.

Fiorato 2000.

Fiorato, Veronica: Battlefield protection and the current extent of archaeological research. In: Blood Red Roses. The archaeology of a mass grave from the Battle of Towton Ad 1461. Ed. Fiorato, Veronica – Boylston, Anthea – Knüsel, Christopher. Oxford/Oakville, 2000. 189–197. o.

Gergely 1926.

Gergely Endre: Ásatások a mohácsi csatatéren (1924, 1925). In: Mohács emlékkönyv. 1926. Szerk. Lukinich Imre. Budapest, 1926. 349–360. o.

Horváth 1925.

Horváth Kázmér: Megkezdődtek az ásatások a mohácsi csatamezőn. *Dunántúl*, 1925. október 24. 2. o.

Horváth 1936.

Horváth Henrik: Hódoltság és felszabadítás a művészettörténelemben. In: Tanulmányok Budapest múltjából. V. Szerk. Németh Károly – Budó Jusztin. Budapest, 1936. 198–219. o.

Leleplezték Görgey Artúr szobrát 1935.

Leleplezték Görgey Artúr szobrát. *Budapesti Hírlap*, 1935. május 22. 5. o.

Lugosi 2005.

Lugosi József: Lövegek a Hadtörténeti Múzeum fegyvergyűjteményében. I. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 8. Szerk. Hausner Gábor. Budapest, 2005. 181–210. o.

Négyesi 2003.

Négyesi Lajos: Csata és hadszíntérkutatás – hadtörténeti régészet. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116. évf. 2003. 1. sz. 198–205. o.

Négyesi 2008.

Négyesi Lajos: Hadirégészet. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. évf. 2008. 1. sz. 160–181. o.

Négyesi 2010a.

Négyesi Lajos: Csataák néma tanúi. Budapest, 2010.

Négyesi 2010b.

Négyesi Lajos: Harctérkutató, katonáélet és a világháborúk. In: Főhajtás. Katonai Emlékpark Pákozd. Szerk. *Vermes Judit*. Budapest, 2010. 134–146. o.

Piekarczyk 2007.

Piekarczyk, Mark: It's Just a Bloody Field! Approaches, Opportunities and Dilemmas of Interpreting English Battlefields. In: *Battlefield Tourism: History, Place and Interpretation*. Ed. *Ryan, Chris*. Oxford, 2007. 29–47. o.

Polgár 2016.

Polgár Balázs: Beszámoló a „Háború, régészet és kulturális örökségvédelem” című konferenciáról. In: *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője* 16. Szerk. *Závodi Szilvia*. Budapest, 2016. 287–294. o.

Pratt 2009.

Pratt, G. Michael: How Do You Know it's a Battlefield? In: *Fields of Conflict. Battlefield Archaeology from the Roman Empire to the Korean War*. Ed. *Scott, Douglas – Babits, Lawrence – Haecker, Charles*. Washington, DC., 2009. 5–38. o.

Scott 2009.

Scott, Douglas D.: Studying the Archaeology of War: a Model Based on the Investigation of Frontier Military Sites in the American Trans-Mississippi West. In: *International Handbook of Historical Archaeology*. Ed. *Majewski, Teresita – Gaimster, David*. New York, 2009. 299–318. o.

Sutherland – Holst 2005.

Sutherland, Timothy – Holst, Malin: Battlefield Archaeology – a Guide to the Archaeology of Conflict. *British Archaeological Jobs Resource*, 2005.

Szűcs 2017.

Szűcs Gabriella: Roncsok a hullámsírból. *Szabad Föld*, 2017. október 13. 12–13. o.

Szöcskő 2001.

Szöcskő Emese: Aggházy Kamil. In: *Aggházy Kamil, Budavár bevétele 1849-ben. I. A kéziratot szerkesztette és sajtó alá rendezte: Hermann Róbert*. Budapest, 2001. 30–41. o.

Thurner 1928.

Thurner Géza: Az 1526. évi mohácsi hadjárat emlékművei. *Hadimúzeumi Lapok*, 1. é. (1928) 6. sz. 8–9. o.

Thurner 1929. Thurner Géza: A szabadságharc emlékművei. *Hadimúzeumi Lapok*, 2. é. (1929) 3. sz. 11–12. o.

MILITARY ARCHAEOLOGY AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION

Modern military archaeology has a past of over two decades in Hungary. Typical of the international development of military archaeology, in Hungary too it first found a way through societies and associations. In 2002, the Hungarian Military Science Association's Battle and Battlefield Research Department was organized, then in 2006, the Hungarian Wreck Researchers' Association was founded. The institutional frame was established in Hungary by the MoD Military History Institute and Museum in 2006, by organising the Military Archaeology, Battlefield Research and Historical Re-Enactment Department. From the autumn of 2016, the research strategy of the Military History Museum, owing to the proper background of collections and archives, covered every form of military archaeology (scientific field analysis, research of military establishments, war graves research, wreck research, battlefield archaeology). The Museum's Military Archaeology Collection has several ties to archaeology-based battlefield research. The collection's foundations were laid down in 2009, and then it officially became part of the Museum's collections in 2013.

The concept of military history heritage ("post-1711 battlefields, defence establishments, other military establishments or military memorials, especially military aircraft, wheeled or tracked vehicles and other military weapon systems, weapons, equipment and uniforms, and the sets of these") was integrated into the national concept of cultural heritage protection in 2014. (Pre-1711 sites that are significant from the aspect of military history are legally protected by their registration as archaeological sites with land register reference numbers.) It is important to know that the definition of military history heritage does not include post-1711 military burial sites, nevertheless the military graves of the 1848–1849 Revolution and War of Independence, the First and Second World Wars and the 1956 Revolution are sites to be protected as significant elements of national remembrance and respect.

KRIEGSHISTORISCHE ARCHÄOLOGIE UND DER SCHUTZ VON KULTURELLEM ERBGUT

In Ungarn blickt die kriegshistorische Archäologie im modernen Sinne auf eine mehr als zwei Jahrzehnte währende Geschichte zurück. Wie auch für die Entwicklung der internationalen kriegshistorischen Archäologie typisch, geschah dies zunächst im Rahmen von Gesellschaften und Vereinigungen: 2002 wurde die Abteilung für Schlachtfeld- und Kriegsschauplatzforschung der Ungarischen Militärwissenschaftlichen Gesellschaft ins Leben gerufen, 2006 die Vereinigung

der Ungarischen Wrackforscher. Die institutionellen Rahmen der ungarischen kriegshistorischen Archäologie wurden erstmals mit der Organisation der Abteilung für Kriegsarchäologie, Kriegsschauplatzforschung und Traditionsbewahrung im Institut und Museum für Militärgeschichte des Landesverteidigungsministeriums geschaffen. Die Forschungsstrategie des Instituts und Museums für Militärgeschichte, welches über die unverzichtbaren Sammlungs- und Archivhintergrundbasen verfügt, erstreckte sich ab Herbst 2016 über sämtliche Zweige der kriegshistorischen Archäologie (kriegswissenschaftliche Terrainanalyse, Forschung von Militäranlagen, Kriegsgräbern, Wracks, Schlachtfeldern und Kriegsschauplätzen). Die Kriegshistorische Sammlung ist eng mit den archäologischen Terrainforschungen verbunden. Die Grundlagen der Sammlung wurden 2009 geschaffen, 2013 wurde sie offiziell in das Sammlungssystem des Museums integriert.

Der Begriff des militärgeschichtlichen Erbguts („Kriegsschauplätze, Schlachtfelder, Verteidigungsanlagen, andere Militäranlagen oder Kriegserinnerungen, besonders Kampflugzeuge, Rad- oder Kettenkampffahrzeuge und andere militärische Waffensysteme, Waffen, Ausrüstung und Uniformelemente, und deren Kollektive nach 1711“) wurde 2014 in das begriffliche Rahmensystem vom Schutz des kulturellen Erbguts integriert. (Den Schauplätzen mit kriegshistorischer Bedeutung, die vor das Jahr 1711 datiert werden, bietet der juristische Rahmen für die – aufgrund von Parzellenzahlen registrierten – archäologischen Fundstätten ex lege Schutz.) Man muss wissen, dass der Begriff des militärgeschichtlichen Erbguts sich nicht auf die nach 1711 angelegten militärischen Bestattungsplätze bezieht, gleichwohl sind die militärischen Heldenbestattungsplätze / Kriegsgräber der Revolution und des Freiheitskampfes von 1848–1849, des Ersten und Zweiten Weltkrieges, sowie der Revolution von 1956 für die nationale Erinnerung und Pietät von herausragender Bedeutung und Schutzbedürftigkeit.

A KÖTET SZERZŐI

- Bálint Ferenc – történész-muzeológus, főmuzeológus,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- B. Kalavszky Györgyi – történész-muzeológus, nyugalmazott
osztályvezető-helyettes, a Hadtörténeti
Múzeum Fotóarchívumának korábbi vezetője
(a Múzeum munkatársa 1973 és 2005 között)
- Bosznayné Rákóczy Rozália – könyvtáros, a Hadtörténeti Múzeum
Könyvgyűjteményének és a Plakát- és
aprónyomtatványtárának korábbi vezetője
(a Múzeum munkatársa 1968-ban, 1972 és 1997
között)
- Cs. Kottra Györgyi – történész-muzeológus, a Hadtörténeti
Múzeum Zászlógyűjteményének, Pecsét- és
Bélyegző Gyűjteményének és Képzőművészeti
Gyűjteményének korábbi vezetője (a Múzeum
munkatársa 1975 és 2012 között)
- Forgács Márton – történész, segédmuzeológus, gyűjteménykezelő,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- Kedves Gyula – ezredes, történész, az Országgyűlési Múzeum
szakmai vezetője, a Hadtörténeti Múzeum
korábbi igazgatója (a Múzeum munkatársa
1986 és 2012 között)
- Kreutzer Andrea – történész-muzeológus, főmuzeológus,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- Makai Ágnes – történész-muzeológus, numizmatikus,
a Hadtörténeti Múzeum nyugalmazott
főosztály-vezetője, főigazgató-helyettese,
a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai
Gyűjteményének korábbi vezetője (a Múzeum
munkatársa 1970 és 2000 között)
- Nádas Egon – restaurátor, a Hadtörténeti Múzeum egykori
fémrestaurátora (a Múzeum munkatársa 1966
és 2004 között)
- Pap Péter – nyugalmazott rendőr főtanácsos
- Polgár Balázs – régész, muzeológus, HM HIM Hadtörténeti
Múzeum
- Rákóczi Katalin – német-magyar szakos tanár, könyvtáros,
nyugalmazott tudományos kutató,
a Hadtörténeti Múzeum korábbi tárlatvezetője
(a Múzeum munkatársa 1960 és 1978 között)

- Sallay Gergely Pál – történész-muzeológus, osztályvezető,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- Ságvári György – történész-muzeológus, a Hadtörténeti Múzeum
Egyenruha és Felszerelés Gyűjteményének
korábbi vezetője (a Múzeum munkatársa
1977 és 2010 között)
- Szoleczky Emese – történész-muzeológus, főmuzeológus,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- Tóth Orsolya – könyvtáros-muzeológus, főmuzeológus,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum
- Varga Imre – politológus-történész, levéltári kezelő,
HM HIM Hadtörténelmi Levéltár
- Závodi Szilvia – történész-muzeológus, tudományos titkár,
HM HIM Hadtörténeti Múzeum